EY
DAF
NJE66

FONTES

IURIS ROMANI ANTIQUI.

FONTES

IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

EDITIO SEXTA

CURA

THEODORI MOMMSENI ET OTTONIS GRADENWITZ.

PARS PRIOR

LEGES ET NEGOTIA.

FRIBURGI IN BRISGAVIA ET LIPSIAE
IN LIBRARIA ACADEMICA I. C. B. MOHRII
(P. SIEBECK)
MDCCCLXXXXIII.

FONTES

IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

LEGES ET NEGOTIA.

EDITIO SEXTA

CURA

THEODORI MOMMSENI ET OTTONIS GRADENWITZ.

FRIBURGI IN BRISGAVIA ET LIPSIAE
IN LIBRARIA ACADEMICA I. C. B. MOHRII
(P. SIEBECK)
MDCCCLXXXXIII.

EX OFFICINA H. LAUPPII. TUBINGAE.

Ad editionem quintam praemonita pariter ad sextam perveniunt. Ad hanc quoque **Lenelii** adiutorio nos usos esse quaeque ex instrumentis recognitis vel noviter repertis nobis innotuerunt utilia, ea mutata adiectave esse opera nostra et liber ipse ostendit et potiora in indice praemisso notis adpositis declarantur. Hoc addendum pro uno editore hunc libellum nactum esse duos eumque iam sextum prodire recensitum opera communi.

Praeter alia minora, quae perspicuitatis causa visum est aliter administrare, in negotiis ordinandis dispositionem ita mutavimus, ut primum locum teneant leges dictae rebus communibus sacrisve, secundum leges dictae a privatis rei suae, id est testamenta et reliquae mancipationes, tertium negotia ad ius rerum spectantia, quartum quae spectant ad ius obligationum ordine fere Gaiano, ut eum nuper explicavit Pernice in parergorum tertio, scilicet ut praecedant quae re verbis litteris contrahuntur vel solvuntur, comprehensa sub communi titulo pecuniae certae, sequantur obligationes consensu contractae.

Duae operis partes legum et negotiorum altera, altera scriptorum cum non ad omnes harum rerum studiosos pariter pertineant, utile visum est ita dispescere, ut seorsum tam illa quam haec comparari posset.

Scripsimus Berolini m. Maio a. 1893.

TH. MOMMSEN. O. GRADENWITZ.

PRAEFATIO

EDITIONIS QUINTAE.

Litteris et amicis postquam ereptus est **Carolus Georgius Bruns**, horum est, ut quantum fieri potest in illarum curam eam succedant, quam ipse praestitisset, si fata sivissent. Quam ob rem iusta facere amico, cuius angor desiderio, equidem ita decrevi, ut fontium iuris Romani antiqui, quorum cum auctore vivo tamquam communis mihi cura fuit, futuram recognitionem et continuationem post eius obitum immaturum in me susciperem. Prodit igitur iam syllogae eius editio quinta meis curis aucta et expolita. In ea opera duas res secutus sum, primum ut in summa re sylloge talis maneret, qualem auctor esse voluit, deinde ut quae ipsum, si vixisset, emendaturum vel adiecturum fuisse persuasum habeo, ea postuma hac opera mutarentur et adderentur.

Itaque quae ex monumentis librisve selegit Brunsius, suis locis reliqui omnia neque quicquam sustuli, quamquam erant quae omitti possent. Nam in eiusmodi delectu cum alia aliis probentur et in multis a casu magis quam a iudicio editor pendeat, committere nolui, ut quae per quattuor editiones circumferuntur, in quinta hac desiderarentur.

E contrario meum esse existimavi, ut quae in hoc volumen recepta sunt, ita ibi legantur, ut qui eo utitur certo fundamento insistat neque erroribus coniecturisve tacitis fallatur. Quam ob rem tam monumenta quam auctorum locos ad probas editiones

ita recognovi, ut quatenus liber pervenit tradita lectio aut in ordinem verborum reciperetur aut, ubi expelli debuit, ex adnotatione id intellegeretur.

Deinde quod inter syllogae huius praecipua merita fuit, ut quotiens denuo ederetur, prodiret, id quod ipse Brunsius quartae iure praescripsit, auctior emendatior, id in quinta ego curavi ut retineret, ita tamen, ut abstinerem ab ea oneranda; ipsa enim brevitate sua vel maxime et nitet et prodest. Praeter duo monumenta, legis fortasse Rubriae fragmentum Atestinum (p. 102) et decretum pontificum (p. 237), pro quartae editionis supplemento a me seorsum emissa a. 1881, quid in hac editione accesserit, ex tabula subiecta cognoscetur.

Edicti perpetui reliquias cum viderem post egregias curas **Ottonis Lenel** *(das Edictum perpetuum, ein Versuch zu dessen Wiederherstellung.* Lipsiae 1883) non posse repeti, ut repetiverat Brunsius, ad recensionem Rudorffianam, ab ipso Lenelio impetravi, ut eum laborem in se reciperet. Praeter eum, qui tam insigni tractatu librum hunc exornavit, multi viri docti tam philologi quam iuris periti et Brunsii causa carae memoriae viri et mea alii aliis locis me adiuverunt, quorum nomina suis locis reperientur.

In ipsa editione curanda egregius iuvenis **Behrendt Pick** strenuam et sollertem operam mihi praestitit.

Scripsi Berolini d. XXII Nov.
a. MDCCCLXXXVI.

TH. MOMMSEN.

PRAEFATIO

EDITIONIS QUARTAE.

Tertiam vix emiseram huius libelli editionem, cum nova in lucem prodiere iuris monumenta gravissima haec: tabulae ceratae Pompeianae, novae tabulae Ursonenses, lex metalli Vipascensis. Quae libello deesse quo magis dolebam, eo libentius bibliopolae cedo novam iam nunc poscenti editionem. In qua adornanda hoc primum curavi, ut tria illa monumenta reciperentur; dein et alia quaedam minora et rogante amico collega orationem Claudii de iure honorum Gallis dando adieci. Cetera non mutavi, nisi quod cuncta novis curis pertractavi, praetoris edictum accuratius redegi, Bantinae tabulae epicrisin **Buechelerus** benevole adhibuit. De ratione philologa nunc cum filio **Ivone Bruns** philologo potui deliberare.

Scripsi Berolini mense Octobri a. MDCCCLXXIX.

EX PRAEFATIONE EDITIONIS TERTIAE.

In hac nova editione summam opusculi rationem atque dispositionem mutandam mihi non esse arbitratus sum; singulas autem partes emendavi atque ampliavi: recipere potui legis coloniae Genetivae Iuliae fragmenta a. 1871 reperta et contractuum cautiones e triptychis Transsilvanis a Mommseno in corpore inscr. Latin. editas; praetoris edictum perpetuum, quatenus servatum nobis est addidi, ut taceam de minoribus quibusdam tam legum quam negotiorum speciebus adiectis; lex Osca tabulae Bantinae auctore Fr. Buecheler, collega Bonnensi, interpretatione philologica instructa est, lex collegii aquae fulloniae a Mommseno retractata; XII tabularum fontes accurratius adlegavi.

Gratias ago **Th. Mommsen**, qui in hac ut in priore editione consilio et ope ferenda me adiuvare nunquam destitit, et **Herm. Oldenburg**, philologo, cuius ope usus sum in quavis re ex arte philologa diiudicanda.

Mense Octobri a. MDCCCLXXV.

EX PRAEFATIONE EDITIONIS SECUNDAE.

In adornanda huius collectionis nova editione prioris fundamenta, usu comprobata, retinenda censui; ceterum id egi, ut addendo et emendando quasi manuale quoddam fontium iuris antiqui usque ad saeculum tertium p. Chr. n. nunc pararem. Retinui igitur trium partium dispositionem: legum negotiorum, scriptorum. Earum autem in primam, praeter legum regiarum et XII tabularum reliquias, nunc leges, quae proprie sic appellabantur, omnes omnino recepi, quarum verba genuina aut inscriptionibus aut libris nobis tradita sunt, ut uno quasi in conspectu perspici atque inter se comparari possint; eandemque secutus rationem etiam senatus consulta omnia, quae ad ius pertinent, adieci. E ceteris senatus consultis itemque ex edictis privilegiis nonnisi gravissima quaeque, artiore vinculo cum iure coniuncta, recepi.

Pars secunda omnia nunc continet negotia, quae inscriptionibus nobis tradita sunt usque ad saeculum tertium. Additae sunt titulorum quorundam sepulcralium partes ad ius negotiaque civilia spectantes.

Tertia pars certa ratione certisque finibus circumscribi vix potest. Scriptores iuris consultos prorsus omisi, cum separatim editi sint in Huschkii iurisprudentia anteiustiniana. Ex reliquis autem auctoribus remotiores tantum exscripsi, qui maiorem quandam in iuris doctrina habent auctoritatem. Quodsi vero quis dicat, etiam alios fuisse recipiendos, aliosve ex iis fuisse

eligendos locos, sibi habeat, infitias non ibo: liberum quoddam in tali re concedendum est arbitrium; utique cavendum mihi erat, ne nimia fieret libelli moles.

Penitus recedendum a priore editione mihi erat in constistuendis tam legum quam ceterorum locorum lectionibus. Etenim abstinendum erat ab omni cui indulseram licentia, ne sermonem antiquum in recentiorem converterem neve ullo alio modo legitimas scripturas mutarem; praesertim in inscriptionibus accuratissime archetyporum textum (etiam si orthographiam spectas) servavi. Necessarias vitiorum emendationes ubique aut notis aut litterarum forma indicavi; notas vero, tam criticas quam litterarias et exegeticas, ad artos libri manualis fines redegi. Quicunque igitur accuratius aliquem locum tractare volet, ad uberiores inscriptionum collectiones aliosve libros accedat necesse est. Tantum etenim abest, ut avocare ab iis velim, ut invitare viamque ad eos aperire propositum habeam.

In titulis sepulcralibus et in omnibus, quos e scriptoribus recepi, locis brevitatis studio multa quidem, quae ad rem meam facere mihi non videbantur, omisi, semper autem certis quibusdam signis id indicavi. 'Si plus minusve secuerim, se fraude esto.'

Gratias ago **Th. Mommsen**, qui inscriptionum apographa comiter mecum communicavit, et **Henrico Dressel** philologo, quem de re grammatica consulebam.

Mense Decembri a. MDCCCLXX.

CONSPECTUS OPERIS.

(Asterisco quae notantur tradita sunt aere lapide ligno papyro inscripta.)
(Duabus crucibus quae signantur accesserunt in editione sexta, quae una cruce, in editione quinta.)

PARS PRIMA.

LEGES.

		Pag.
Cap. I.	Leges regiae	1
Cap. II.	Leges XII tabularum	15
	Tabula fastorum*	41
Cap. III.	Leges publicae populi Romani post XII tabulas latae.	
	1. Lex Plaetoria de iurisdictione	45
	2. Lex Aquilia de damno	45
	3. Lex Silia de ponderibus publicis	46
	4. Lex Papiria de sacramentis	47
	5. Lex Cincia de donationibus	47
	6. Lex Atinia de usucapione	47
	7. Lex Sulpicia rivalicia	48
	8. Lex Osca tabulae Bantinae*	48
	9. Lex Latina tabulae Bantinae*	53
	10. Lex Acilia repetundarum*	55
	11. Lex agraria*	74
	12. Lex Cornelia de XX quaestoribus*	90
	13. Lex Cornelia de sicariis et veneficis	93
	14. Lex Antonia de Termessibus*	94
	15. Lex Mamilia Roscia Peducaea Aliena Fabia [vel potius Iulia agraria]	96
	16. Lex Rubria de Gallia Cisalpina*	98
	†17. Legis fortasse eiusdem fragmentum Atestinum*	102
	18. Lex Iulia municipalis*	104
	19. Lex Falcidia	113
	20. Lex Iulia de vi publica et privata	114
	21. Lex Iulia de adulteriis	114
	22. Lex Quinctia de aquaeductibus	115
	23. Lex Iulia et Papia Poppaea	118
	24. Lex Iunia Vellaea	119

Pag.

25. Minora legum incertarum fragmenta* 119
††26. Lex convivalis quae dicitur Tappula* 122

Cap. IV. Leges coloniarum et municipiorum.
27. Lex coloniae Genetivae Iuliae s. Ursonensis* . 123
††28. Lex civitatis Narbonensis de flamonio provinciae* 140
29. Lex Salpensana* 142
30. Lex Malacitana* 147
31. Fragmentum Tudertinum* 155
32. Fragmentum Florentinum* 156
†33. Epistula incertorum imperatorum de Tymandenis* 156
†34. Epistulae Ablabii praef. praet. et Constantini imperatoris de iure civitatis Orcistenorum* . . 157

Cap. V. Senatus consulta.
35. SC. de Bachanalibus* 160
†36. SCC. de Thisbaeis* 162
37. SC. de philosophis et rhetoribus 166
38. SC. de Tiburtibus* 166
39. SC. de Asclepiade* 167
†40. SC. de Oropiis* 172
†41. SC. de Aphrodisiensibus* 177
42. Edicta et senatus consulta de campo Esquilino*.
†A. Edictum praetoris* 181
B. SC. de pago Montano* 181
43. Senatus auctoritas de provinciis 182
††44. SCC. de ludis saecularibus* 183
45. SC. de aquaeductibus 185
46. SC. de mense Augusto 185
47. SC. de collegiis* 186
48. SC. Velleianum 186
49. SC. Ostorianum 186
50. SC. Claudianum* 187
51. SCC. de aedificiis non diruendis* 190
52. SC. Trebellianum 192
53. SC. de imperio Vespasiani* 192
54. SC. Macedonianum 194
55. SC. Rubrianum 194
56. SC. Iuncianum 194
57. SC. Iuventianum 195
58. SC. de nundinis saltus Beguensis* 196
59. SC. de Cyzicenis* 197
††60. SC. de sumptibus ludorum* 198
61. SC. Orfitianum 202

Cap. VI. Edicta et decreta magistratuum et sacerdotum.
62. Edictum perpetuum praetoris urbani 202

Pag.

63. Edicta aedilium curulium 229
64. Edictum censorum 230
††65. Edictum M. Antonii triumviri 231
66. Decretum proconsulis Hispaniae ulterioris* . . 231
67. Decretum proconsulis Sardiniae* 231
†68. Epistula praefectorum praetorio* 233
69. Edictum praefecti Aegypti* 234
††70. Edictum XVvirum sacris faciundis* . . . 236
†71. Decretum XVvirum sacris faciundis* . . . 237
†72. Decretum pontificum* 237

Cap. VII. Constitutiones imperatorum.

73. Edictum Augusti de aquaeductu Venafrano* . 238
74. Edictum Claudii de civitate Anaunorum* . . 240
75. Epistula Vespasiani ad Vanacinos* . . . 241
76. Epistula Vespasiani ad Saborenses* . . . 242
77. Epistula Domitiani ad Falerienses* . . . 242
78. Epistula Traiani vel Hadriani* 243
††161. Epistula Traiani de liberis militum . 383
79. Decretum M. Aurelii et Commodi* . . . 244
†80. Decretum Commodi de saltu Burunitano* . . 244
††162. Ara legis Hadrianae 382
81. Epistula Severi et Caracallae ad Tyranos* . 246
††82. Decretum Gordiani ad Scaptoparenos* . . 248
††83. Edictum Constantini de accusationibus* . . 249
††84. Fragmentum constitutionis contra Caesarianos . 251
85. Privilegia veteranorum de civitate vel conubio (cf. p. 371—374).
1. Diploma militis peregrini* 252
2. Diploma militis civis Romani* 253

Cap. VIII. †86. Iuris iurandi in principem formulae* . . . 254

Cap. IX. †87. Ordo salutationis sportularumque provinciae Numidiae* 257

PARS SECUNDA.

NEGOTIA.

Cap. I. Leges dictae rebus communi sacrove usui destinatis.

88. Lex luci Lucerini* 260
89. Lex luci Spoletini* 260
90. Lex a vicanis Furfensibus templo dicta* . . 260
†91. Leges arae Augusti Narbonensis* 261
†92. Lex arae Iovis Salonitanae* 263
†93. Lex dedicationis Brixiana* 264

Pag.

†94. Lex arae urbanae* 264
95. Lex rivi incerta* 265
96. Ex legibus incertis de aquaeductibus urbis . . 265
97. Lex metalli Vipascensis* 266

Cap. II. Testamenta et laudationes funebres.

98. Testamentum Dasumii* 270
99. Testamentum Galli* 275
†100. Kaput ex testamento* 278
†101. Kaput ex testamento* 279
†102. Codicilli* 279
103. Gesta de aperiundo testamento 280
104. Laudationes funebres.
a. Laudatio Turiae* 282
b. Laudatio Murdiae* 287

Cap. III. Mancipationes.

a. Emptionis causa pretio accepto.
105. Emptio pueri* (cf. p. 375—380) 288
106. Emptio puellae* 289
107. Emptio ancillae* 290
108. Emptio domus* 291
b. Fiduciae causa.
††109. Emptio servorum* 291
110. Formula Baetica* 293
c. Donationis causa.
111. Donatio Fl. Artemidori* 294
112. Donatio Statiae Irenes* 295
113. Donatio Iuliae Monimes* 296
114. Donatio Flavii Syntrophi* 296
115. Aliae mancipationes donationis causa* . . . 298

Cap. IV. 116. Iura praediorum* 299

Cap. V. Superficies.

117. Aedificium Puteolanum* 303
118. Aedificium post columnam divi Marci* . . . 303

Cap. VI. Obligationes alimentariae municipales aliaeque similes.

119. Ex institutione alimentaria Traiani* 305
120. Institutio alimentaria Pliniana 308
†121. Obligatio Antinas* 309
†122. Obligatio Tarracinensis* 309
†123. Obligatio Hispalensis* 309
†124. Obligatio Siccensis* 310
125. Obligatio Ferentinas* 310
126. Obligatio Ariminensis* 311

Cap. VII. Pecunia certa.

127. A. Credita* 311

		Pag.
128.	B. Constituta*	312
129.	C. Commendata*	313
†130.	D. Transscripta*	313
131.	E. Apochata (Apochae Pompeianae).	
	a. Apochae privatae*	314
	b. Apochae rei publicae*	319
132.	F. Indicii nomine promissa*	320
Cap. VIII.	Emptiones sine mancipatione peractae.	
†133.	Emptio areae scalis sepulcri faciendis*	322
†134.	Emptio praedii*	322
†135.	Emptio servi*	325
††136.	Instrumentum venditionis Bavaricum	327
Cap. IX.	Locationes.	
137.	Locationes operarum*	328
†138.	Lex horreorum*	329
139.	Locationes rerum minores*	330
††140.	Libellus Geminii Eutychetis coloni*	331
††141.	Tabula deae Hludanae sacra*	332
142.	Locatio operis*	332
Cap. X. 143.	Societas*	334
Cap. XI. 144.	Iura sepulcrorum.	
	A. Prohibitiones alienandi*	334
	B. Multae alienationum prohibitarum*	336
	C. De sepulcro violato et mortuo inferendo*	338
	D. De aditu ad sepulcrum*	341
	E. Cognitio de sepulcris*	342
Cap. XII. 145.	Ius hospitii et clientelae*	343
Cap. XIII.	Collegia.	
146.	Collegium symphoniacorum*	345
147.	Collegium funeraticium Lanuvinum*	345
148.	Collegium Aesculapii et Hygiae*	348
149.	Collegium funeraticium Alburnense*	350
150.	Collegium aquae*	351
151.	Collegium militum*	354
†152.	Collegium Silvani*	355
††153.	Collegium eborariorum*	356
154.	Institutiones duae in Augustales collatae*	357
Cap. XIV.	Causae forenses.	
155.	Sententia Minuciorum*	358
156.	Sententia arbitri ex compromisso*	360
††157.	Decretum L. Novii Rufi*	361
158.	Sententia de sepulcris*	361
159.	Lis fullonum de pensione solvenda*	362

Pag.
††160. Hereditatis petitiones Arsinoiticae duae.
a. Querela de testamento nullo* 364
b. Hereditatis petitio ab intestato* 367
Exemplar diptychi 371
Exemplar triptychi 375

Additamenta:
††161. Epistula Traiani de liberis militum . . . 381
††162. Ara legis Hadrianae 382

EXPLICATIO
SIGNORUM ET NOTARUM.

Litterae cursivae in textu inscriptionum distingunt quae a traditis aut differunt aut absunt, item Latina versa e Graecis; in adnotatione ea quae sunt editoris.

[Uncis quadratis] in scriptorum locis distinguuntur a traditis quae differunt aut desiderantur scilicet potiora; in textu inscriptionum, ubi haec expressa sunt litteris cursivis, uncos eos supplementis omnibus, emendationibus paucis apposuimus.

(Uncis rotundis) in textu comprehensa sunt compendia ita soluta, in adnotatione Latina versa e Graecis.

Lineolis subductis signavimus quae in traditis delenda videntur.

Puncta .... significant verba vel litteras in traditis aut deesse aut legi non posse neque satis certo posse suppleri.

Lineola — significat quaedam ex traditis omissa esse.

Signum ∾ in textu inscriptionum indicat in archetypo partem versus vacuam esse.

Numeri uncis rotundis inclusi in textu inscriptionum archetypi versus indicant.

Ak. Abh. = akademische Abhandlungen:
  Berl. ak. Abh. = Abh. d. Berliner Akad. d. Wissensch., phil.-hist. Classe.
  Münch. ak. Abh. = Abh. d. Münch. Ak. d. W., philos.-philol. Cl.
Annali = annali dell' instituto di corrispondenza archeologica.
Ber. = Berichte:
  Berl. Ber. = Monatsber. d. Berl. Akad. d. Wissensch.
  Leipz. Ber. = Ber. üb. d. Verhdl. d. Sächs. Ges. d. W., phil.-hist. Cl.
  Wien. Ber. = Sitzungsber. d. Wiener Ak. d. W.
C. I. L. = Corpus inscriptionum Latinarum consilio acad. litter. Boruss. ed.
Grut. = Gruteri thesaurus inscr. ed. I. 1602, ed. II. 1707.
Haenel, Corpus legum ab imp. Rom. ante Iustin. latarum. 1857.
Haub. = Haubold, antiquitatis Rom. monumenta legalia, ed. Spangenberg. 1830.
Hermes, Zeitschr. f. klass. Philologie, inde ab a. 1866.
Hu. = Huschke.
Jahrb. = Jahrbuch d. gem. deut. R. ed. Bekker et Muther. 1857—1863.

Kr. Z. = Tübinger krit. Zeitschr. f. Rechtsw. 1826–29.
Mo. = Mommsen.
Or. = Orellii inscript. Latin. collectio. 1828. Vol. III. ed. Henzen. 1856.
Phil. = Philologus, Zeitschr. f. d. klass. Alterthum, inde ab a. 1846.
Rh. Iur. = Rheinisches Museum f. Iurisprud. 1827—1835.
Rh. Ph. = Rhein. Mus. f. Philologie, inde ab a. 1827.
Ri. = Ritschl. priscae latinitatis monumenta epigraphica, ad archetypon repraesentata. 1862. (tab. lithogr. ad C. I. L.)
Rud. R. G. = Rudorff, röm. Rechtsgeschichte. 1857.
Spang. = Spangenberg, iur. Rom. tabulae negotiorum sollemnium. 1822.
Wi. = Wilmanns, exempla inscript. latin., 2 vol. 1873.
ZGR. = Zeitschr. f. geschichtl. Rechtsw., edd. Savigny aliique. 1815—1848.
ZRG. = Zeitschr. f. Rechtsgeschichte, edd. Bruns aliique inde ab a. 1862.
ZSSt. = Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, edd. Bruns aliique inde ab a. 1880.

PARS PRIMA.

L E G E S.

CAPUT I.

LEGES REGIAE.

Scriptores Romani omnia fere antiquissimi iuris vestigia, quae invenerunt, regum legibus tribuere consuerunt, non inquirentes utrum vere legibus an moribus aliove modo essent introducta; unde magna apud nos exorta est dissensio quaenam his narrationibus fides habenda sit. Quare, cum accuratius in rem inquirere in hoc libro non liceat, omnes composui locos, quibus de regum institutis legibusque agitur, omissa quaestione de vera earum natura. Praemisi generalia veterum testimonia tam de legibus ipsis, quam de iure Papiriano, quod antiquissimam legum regiarum collectionem Romani existimabant. Cf. Dirksen, Ueberbleibsel v. d. Gesetzen d. röm. Könige. 1823 (Versuche z. Kritik d. röm. Rechts. VI. p. 234—58). Voigt, üb. d. leges regiae. 1876 (Leipz. Abh. 7,555=826). Rubino, röm. Verf. 399—430. Schwegler, röm. Gesch. 1, 23—28. Zumpt, röm. Criminalrecht 1, 15—41. Mommsen, röm. Staatsrecht 2³,36—47.

1. *Pomponius enchirid. (D.1,2,2,1.2):* .. initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaque manu a regibus gubernabantur. Postea aucta ad aliquem modum civitate ipsum Romulum traditur populum in triginta partes divisisse, quas partes curias appellavit, — et ita leges quasdam et ipse curiatas ad populum tulit: tulerunt et sequentes reges. quae omnes conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris. is liber — appellatur ius civile Papirianum. 2. *Tacitus (ann. 3,26):* Nobis Romulus ut libitum imperitaverat, dein Numa religionibus et divino iure populum devinxit, repertaque quaedam a Tullo et Anco, sed

praecipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quis etiam reges obtemperarent. 3. *Cicero (Tusc. 4,1,1):* cum a primo urbis ortu regiis institutis, partim etiam legibus, auspicia, caerimoniae, comitia, provocationes, tota res militaris divinitus esset constituta *cet.* 4. *Dionysius (2,24):*[1] ἐκεῖνος (ὁ Ρωμύλος) νόμους καλοὺς — ἀγράφους μὲν τοὺς πλείστους, ἔστι δ' οὓς καὶ ἐν γράμμασι κειμένους, καταστησάμενος κτλ. 5. *Dion. (2,27):*[2] τοῦτον τὸν νόμον (de filio vendendo) — οἱ βασιλεῖς ἐφύλαττον εἴτε γεγραμμένον εἴτε ἄγραφον, οὐ γὰρ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν κτλ. 6. *Dion. (2,73,—4):*[3] τὰ μὲν — περὶ τὸ θεῖον νομοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ Νομᾶ, — τὰ μὲν ἐγγράφοις περιληφθέντα νόμοις, τὰ δ' ἔξω γραφῆς εἰς ἐπιτηδεύσεις ἀχθέντα καὶ συνασκήσεις χρονίους κτλ. 7. *Dion. (3,36):*[4] χαλκαῖ — οὔπω στῆλαι τότε ἦσαν, ἀλλ' ἐν δρυΐναις ἐχαράττοντο σανίσιν οἵ τε νόμοι καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί. 8. *Dion. (2,73):*[5] νομοθετοῦσιν (οἱ ποντίφικες) ὅσα τῶν ἱερῶν ἄγραφα ὄντα καὶ ἀνέθιστα, κρίνοντες ἃ ἂν ἐπιτήδεια τυγχάνειν αὐτοῖς φανείη νόμων τε καὶ ἐθισμῶν. 9. *Livius (6,1,2):* (litterae) etiam si quae in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa (a Gallis) urbe pleraeque interiere. — *(6,1,10)* (insequenti anno tribuni militum) foedera ac leges, erant autem eae XII tabulae et quaedam regiae leges, conquiri quae non comparerent iusserunt; alia ex eis edita etiam in vulgus, quae autem ad sacra pertinebant a pontificibus maxime, ut religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa.

Ius Papirianum. 10. *Pompon. enchir. (D. 1,2,2,2):* omnes (leges regiae) conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris. is liber — appellatur ius civile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit, sed

---

1) (ille leges egregias, maxima ex parte non scriptas, nonnullas vero etiam litteris consignatas proponens.) — 2) (hanc legem (*de filio vendendo*) reges tuebantur sive scriptam sive non scriptam, nil certi enim habeo dicere.) *Cf. Rom. 10.* — 3) (quae Numa de rebus divinis constituerat, — partim legibus scriptis comprehensa, partem sine scriptis in consuetudinem et usum longaevum conversa.) — 4) (aheneae columnae nondum in usu tunc erant, sed in roboreis tabulis incidebantur et leges et de sacris praecepta.) — 5) (leges dant si quid sacrorum nec scriptis nec moribus comprehensum est, diiudicantes, quaenam leges et consuetudines idoneae habendae sint.)

quod leges sine ordine latas in unum composuit. 11. *Pomp. ench.* (*D. 1,2,2,36*): Fuit — in primis peritus Publius Papirius, qui leges regias in unum contulit. 12. *Dion. (3,36)*:[1] (Ὁ Μάρκιος) συγκαλέσας τοὺς ἱεροφάντας καὶ τὰς περὶ τῶν ἱερῶν συγγραφάς, ἃς Πομπίλιος συνεστήσατο, παρ' αὐτῶν λαβὼν ἀνέγραψεν εἰς δέλτους καὶ προὔθηκεν ἐν ἀγορᾷ, — ἃς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ· — μετὰ δὲ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων εἰς ἀναγραφὴν δημοσίαν αὖθις ἤχθησαν ὑπ' ἀνδρὸς ἱεροφάντου Γαΐου Παπιρίου τὴν ἁπάντων τῶν ἱερῶν ἡγεμονίαν ἔχοντος. 13. *Paulus ad l. Iul. et Pap. (D. 50,16,144)*: Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit, paelicem nunc volgo vocari *cet.* 14. *Macrob. (sat. 3,11,5)*: In Papiriano — iure evidenter relatum est, arae vicem praestare posse mensam dicatam. 15. *Servius (in Verg. Aen. 12,836)*: quod ait (Vergilius) 'morem ritusque sacrorum adiciam', ipso titulo legis Papiriae usus est, quam sciebat de ritu sacrorum publicatam.

I. ROMULUS.

a) Ius publicum.

1. *Dion. (2,9)*:[2] Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ διέκρινε τοὺς κρείττους ἀπὸ τῶν ἡττόνων, ἐνομοθέτει μετὰ τοῦτο καὶ διέταττεν, ἃ χρὴ πράττειν ἑκατέρους· τοὺς μὲν εὐπατρίδας ἱερᾶσθαί τε καὶ ἄρχειν καὶ δικάζειν, τοὺς δὲ δημοτικοὺς — γεωργεῖν — καὶ κτηνοτροφεῖν καὶ τὰς χρηματοποιοὺς ἐργάζεσθαι τέχνας. — παρακαταθήκας δὲ ἔδωκε τοῖς πατρικίοις τοὺς δημοτικούς, ἐπιτρέψας ἑκάστῳ,

1) (Marcius convocatis pontificibus sacrorum commentarios, quos Pompilius composuerat, ab ipsis acceptos tabulis inscripsit easque in foro proposuit, quae vetustate tandem absumptae sunt; — post exactos vero reges iterum publice in litteras relatae sunt per Gaium Papirium pontificem maximum.) *Cf. Liv. 1,32,2*: Ancus — sacra publica ut ab Numa instituta erant, ex commentariis regiis pontificem in album relata proponere in publico iubet. *Dion. 5,1*: πρῶτος ἱερῶν βασιλεὺς (rex sacrorum) Μάνιος Παπίριος. — 2) (Romulus postquam potiores ab inferioribus secrevit, mox leges tulit et, quid utrisque faciendum esset disposuit: patricii sacerdotiis et magistratibus fungerentur et iudicarent, plebeii vero agros colerent et pecus alerent et mercennarias artes exercerent. In fiduciam vero patriciis tradidit plebeios, permittens unicuique quem ipse sibi vellet eligere patronum, patronatum appellans hoc patrocinium.) *Cf. Cic. de rep. 2,9,16*: Romulus — habuit plebem in clientelas principum descriptam.

— ὃν αὐτὸς ἐβούλετο νέμειν προστάτην, — πατρωνείαν ὀνομάσας τὴν προστασίαν.

2. *Dion.* (*2,10*:)[1] Ἦν δὲ τὰ ὑπ' ἐκείνου τότε ὁρισθέντα — ἔθη περὶ τὰς πατρωνείας τοιάδε· τοὺς μὲν πατρικίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, — δίκας τε ὑπερ τῶν πελατῶν ἀδικουμένων λαγχάνειν — καὶ τοῖς ἐγκαλοῦσιν ὑπέχειν —. τοὺς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις θυγατέρας τε συνεκδίδοσθαι γαμουμένας, εἰ σπανίζοιεν οἱ πατέρες χρημάτων, καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίοις, εἴ τις αὐτῶν ἢ παίδων αἰχμάλωτος γένοιτο· δίκας τε ἁλόντων ἰδίας ἢ ζημίας ὀφλόντων δημοσίας ἀργυρικὸν ἐχούσας τίμημα ἐκ τῶν ἰδίων λύεσθαι χρημάτων —. κοινῇ δ' ἀμφοτέροις οὔτε ὅσιον οὔτε θέμις ἦν κατηγορεῖν ἀλλήλων ἐπὶ δίκας ἢ καταμαρτυρεῖν ἢ ψῆφον ἐναντίαν ἐπιφέρειν —. εἰ δέ τις ἐξελεγχθείη τούτων τι διαπραττόμενος, ἔνοχος ἦν τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας, ὃν ἐκύρωσεν ὁ Ῥωμύλος, τὸν δὲ ἁλόντα τῷ βουλομένῳ κτείνειν ὅσιον ἦν ὡς θῦμα τοῦ καταχθονίου Διός.[2]

3. *Dion.* (*2,12.14*):[3] Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ ταῦτα διεκόσ-

1) (Constitutum tunc est ab illo ius patronatus tale: patricios oportebat clientibus suis ius interpretari, lites pro eis, si iniuria afficerentur, intendere, agentibus adesse; clientes vero oportebat patronos suos iuvare in collocandis filiabus, si parentes opibus carerent, ab hostibus redimere eos si ipsi aut liberi capti essent, et tam iudiciorum privatorum aestimationes quam publicas multas, si condemnati essent, pro eis solvere. Communiter autem utrisque ius fasque non erat invicem se accusare, testimonium adversum alterum dicere vel suffragium contra eum ferre. Quod si quis eiusmodi alicuius facinoris convictus esset, proditionis lege, quam Romulus sanxerat, obnoxius fuit, condemnatumque interficere, ut Diti sacrum, cuilibet licebat.) *Cf. Plut. Rom. 13.* — 2) *Vetus est disceptatio, utrum* τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας *generalis de proditione lex sit intellegenda, qua patronus quoque obnoxius fieri potuerit, an specialis de patroni adversus clientem fraude. Illud post alios defendit Dieck (Versuche p. 15), alterum rectius Köstlin (perduellio, p. 21—7). Eandem esse legem, quam XII tabulae 8,21 exhibent, repetitam scilicet e Romuli legibus, veri simile est. Cf. Dirksen, leg. reg. 286. Mommsen, Forschungen 1,384 n. 52.* — 3) (Romulus cum haec constituisset, consultores instituere decrevit, quibuscum res publicas administraret, e patriciis C viros eligens. His constitutis distribuit potestates, quas unumquemque habere volebat. Ac regi quidem haecce attribuit iura: primum ut sacrorum et sacrificiorum haberet principatum, tum ut legum morumque patriorum esset custos, de gravioribus delictis ipse cognosceret, leviora senatoribus committeret, senatum cogeret et populum convocaret et in bello summum haberet imperium. Consilio senatus hanc

μησε, βουλευτὰς εὐθὺς ἔγνω καταστήσασθαι, μεθ' ὧν πράττειν τὰ κοινὰ ἔμελλεν, ἐκ τῶν πατρικίων ἄνδρας ἑκατὸν ἐπιλεξάμενος. — καταστησάμενος δὴ ταῦτα διέκρινε τὰς — ἐξουσίας, ἃς ἑκάστους ἐβούλετο ἔχειν.

Βασιλεῖ μὲν οὖν ἐξῄρητο τάδε τὰ γέρα· πρῶτον μὲν ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, — ἔπειτα νόμων τε καὶ πατρίων ἐθισμῶν φυλακὴν ποιεῖσθαι, — τῶν τε ἀδικημάτων τὰ μέγιστα μὲν αὐτὸν δικάζειν, τὰ δ' ἐλάττονα τοῖς βουλευταῖς ἐπιτρέπειν, — βουλήν τε συνάγειν καὶ δῆμον συγκαλεῖν, καὶ — ἡγεμονίαν ἔχειν αὐτοκράτορα ἐν πολέμῳ.

Τῷ δὲ συνεδρίῳ τῆς βουλῆς — δυναστείαν ἀνέθηκε τοιάνδε· περὶ παντὸς ὅτου ἂν εἰσηγῆται βασιλεὺς διαγινώσκειν τε καὶ ψῆφον ἐπιφέρειν —.

Τῷ δὲ δημοτικῷ πλήθει τρία ταῦτα ἐπέτρεψεν· ἀρχαιρεσιάζειν τε καὶ νόμους ἐπικυροῦν καὶ περὶ πολέμου διαγινώσκειν ὅταν ὁ βασιλεὺς ἐφῇ —. ἔφερε δὲ τὴν ψῆφον οὐχ ἅμα πᾶς ὁ δῆμος, ἀλλὰ κατὰ τάς φράτρας συγκαλούμενος.

4. *Dion.* (*2,21.22*):[1] πολλοῖς σώμασιν ἀπέδωκε θεραπεύειν τὸ δαιμόνιον. — ἐξ ἑκάστης φράτρας ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι δύο τοὺς ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότας, — τούτους δὲ οὐκ εἰς ὡρισμένον τινὰ χρόνον τὰς τιμὰς ἔταξεν ἔχειν, ἀλλὰ διὰ παντὸς τοῦ βίου, στρατειῶν μὲν ἀπολελυμένους διὰ τὴν ἡλικίαν, τῶν δὲ κατὰ τὴν πόλιν ὀχληρῶν διὰ τὸν νόμον. — ἅπαντας δὲ τοὺς ἱερεῖς — ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι μὲν ὑπὸ τῶν φρατρῶν, ἐπικυροῦσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ἐξηγουμένων τὰ θεῖα διὰ μαντικῆς.

5. *Macrobius* (*sat. 1,12,38*):[2] Haec fuit a Romulo annua ordinata dimensio, qui — annum X mensium, dierum vero

---

potestatem dedit, ut deliberaret et suffragium ferret de qualibet re, quam rex ad eum retulisset. Populo vero haec tria concessit, magistratus creare et leges sancire et de bello decernere, quando rex rogationem ad eum tulisset. Suffragia autem ferebat non simul totus populus, sed curiatim convocatus.)

1) (Multis personis sacra administranda adsignavit; legem posuit, ut ex singulis curiis bini crearentur, L annis maiores, quos non ad certum aliquod tempus honores istos habere constituit, sed quamdiu viverent, immunes a militia propter aetatem, ab urbanis vero muneribus per legem. Omnes sacerdotes a curiis constituit creari, ab interpretibus vero rerum divinarum per auspicia confirmari.) — 2) *Similiter Solin. 1,35.36.*

CCCIIII habendum esse constituit mensesque ita disposuit, ut quattuor ex his XXXI, sex vero XXX haberent dies.[1]

6. *Macrobius* (*sat. 1,13,20*): Quando — primum intercalatum sit, varie refertur, et Macer quidem Licinius eius rei originem Romulo adsignat.[2]

b) Familia.

7. *Dion.* (*2,25*):[3] Ὁ δὲ Ῥωμύλος — ἕνα — νόμον — καταστησάμενος εἰς σωφροσύνην — ἤγαγε τὰς γυναῖκας. ἦν δὲ τοιόσδε ὁ νόμος· γυναῖκα γαμετὴν τὴν κατὰ γάμους[4] ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν.

8. *Dion.* (*2,25*):[5] Ταῦτα — οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον· ἐν οἷς ἦν φθορὰ σώματος, καὶ — εἴ τις οἶνον εὑρεθείη πιοῦσα γυνή, ἀμφότερα γὰρ ταῦτα θανάτῳ ζημιοῦν συνεχώρησεν ὁ Ῥωμύλος.

9. *Plutarchus* (*Rom. 22*):[6] Ἔθηκε δὲ καὶ νόμους τινὰς (ὁ

1) *Cf. Macr. 1,12,5:* primum anni mensem genitori suo Marti dicavit, quem mensem anni primum fuisse vel ex hoc maxime probatur, quod ab ipso Quintilis quintus est et deinceps pro numero nominabantur. — 2) *Macr. addit:* Antias — Numam Pompilium sacrorum causa id invenisse contendit. Iunius Servium Tullium regem primum intercalasse commemorat. — Tuditanus refert — decemviros, qui X tabulis II addiderunt, de intercalando populum rogasse (*cf. XII. 11,2*); Cassius eosdem scribit auctores. Fulvius autem id egisse M.' Acilium consulem dicit ab u. c. anno 562, — sed hoc arguit Varro scribendo, antiquissimam legem fuisse incisam in columna aerea a L. Pinario et Furio cos. (282), cui mentio intercalaris adscribitur. *Cf. Voigt, ius civ. u. gent. 187 n. 175. Mommsen, Chronol. 11,31,40. Huschke, röm. Stud. 1,55—58.* — 3) (Romulus una lege lata ad modestiam adduxit mulieres. Quae lex haec erat: uxorem iustam, quae nuptiis sacratis (confarreatione) in manum mariti convenisset, communionem cum eo habere omnium bonorum et sacrorum.) — 4) *Ita Sintenis pro* νόμους. — 5) (De his cognoscebant cognati cum marito: de adulteriis et si qua vinum bibisse argueretur; hoc utrumque enim morte punire Romulus concessit.) *Cf. Fest. (L. 197)* Osculum: Significatur etiam osculo savium, — quod inter cognatos propinquosque institutum ab antiquis est, maximeque feminas. — 6) (Constituit quoque leges quasdam, quarum illa dura est, quae uxori non permittit divertere a marito, at marito permittit uxorem repudiare propter veneficium circa prolem vel subiectionem clavium vel adulterium commissum, si vero aliter quis a se dimitteret uxorem, bonorum eius partem uxoris fieri, partem Cereri sacram esse iussit; qui autem venderet uxorem, diis inferis immolari.) *cf. Schlesinger, ZRG. 8,58.*

Ῥωμύλος), ὧν σφοδρὸς μέν ἐστιν ὁ γυναικὶ μὴ διδοὺς ἀπολείπειν ἄνδρα, γυναῖκα δέ διδοὺς ἐκβάλλειν ἐπὶ φαρμακείᾳ τέκνων ἢ κλειδῶν ὑποβολῇ καὶ μοιχευθεῖσαν· εἰ δ' ἄλλως τις ἀποπέμψαιτο, τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς Δήμητρος ἱερὸν κελεύων· τὸν δ' ἀποδόμενον γυναῖκα θύεσθαι χθονίοις θεοῖς.

10. *Dion.* (*2,26.27*):[1] (Ὁ Ῥωμύλος) ἅπασαν — ἔδωκεν ἐξουσίαν πατρὶ καθ' υἱοῦ, καὶ παρὰ πάντα τὸν τοῦ βίου χρόνον ἐάν τε εἴργειν, ἐάν τε μαστιγοῦν, ἐάν τε δέσμιον ἐπὶ τῶν κατ' ἀγρὸν ἔργων κατέχειν, ἐάν τε ἀποκτιννύναι[2] προαιρῆται. — ἀλλὰ καὶ πωλεῖν ἐφῆκε τὸν υἱὸν τῷ πατρί, — καὶ τοῦτο συνεχώρησε τῷ πατρί, μέχρι τρίτης πράσεως ἀφ' υἱοῦ χρηματίσασθαι. — μετὰ δὲ τὴν τρίτην πρᾶσιν ἀπήλλακτο τοῦ πατρός.[3]

11. *Dion.* (*2,15*):[4] Εἰς ἀνάγκην κατέστησε (ὁ Ῥωμύλος) τοὺς οἰκήτορας — ἅπασαν ἄῤῥενα γενεὰν ἐκτρέφειν, καὶ θυγατέρων τὰς πρωτογόνους, ἀποκτιννύναι δὲ μηδὲν τῶν γεννωμένων νεώτερον τριετοῦς, πλὴν εἴ τι γένοιτο παιδίον ἀνάπηρον ἢ τέρας εὐθὺς ἀπὸ γονῆς. ταῦτα δ' οὐκ ἐκώλυσεν ἐκτιθέναι τοὺς γειναμένους, ἐπιδείξαντας πρότερον πέντε ἀνδράσι τοῖς ἔγγιστα οἰκοῦσιν, ἐὰν κἀκείνοις συνδοκῇ. κατὰ δὲ τῶν μὴ πειθομένων τῷ νόμῳ ζημίας ὥρισεν ἄλλας τε καὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν εἶναι δημοσίαν.

12. *Plutarchus* (*Rom. 22*):[5] Ἴδιον — τὸ μηδεμίαν δίκην κατὰ πατροκτόνων ὁρίσαντα (τὸν Ῥωμύλον) πᾶσαν ἀνδροφονίαν πατροκτονίαν προσειπεῖν.

13. Si nurus, sacra divis parentum estod.[6]

---

1) (Romulus omnem potestatem in filium patri concessit, idque toto vitae tempore, sive eum carcere includere, sive verberare, sive vinctum ad opera rustica detinere, sive occidere vellet. Etiam vendere filium permisit patri; quin etiam hoc concessit patri, ut usque ad tertiam venditionem per filium adquireret: post tertiam vero venditionem liberabatur filius a patre.) — 2) *Cf. Papin. in Coll. 4,8:* Cum patri lex regia dederit in filium vitae necisque potestatem. — 3) *Cf. XII.4,2.* — 4) (Necessitatem imposuit Romulus civibus, omnem virilem prolem educare et filias primogenitas, necare vero nullum fetum triennio minorem, nisi natum mutilum aut monstrum statim post partum: hos a parentibus exponi non prohibuit dummodo eos prius ostenderent quinque vicinis proximis, iique id comprobassent; in eos vero, qui legibus istis non obtemperarent, poenas statuit cum alias tum etiam hanc, bona eorum pro parte dimidia publicari.) *Cf. XII.4,1.* — 5) (Singulare est, quod (Romulus), cum nullam in parricidas statuerit poenam, omne homicidium appellavit parricidium.) *Cf. Leg. Num. 12.* — 6) *Fest.* *(230):* Plorare flere (inclamare *ins. cod.*,

II. NUMA POMPILIUS.

1. *Livius* (*1,19,1*): (Numa) — urbem novam, conditam vi et armis, iure — legibusque ac moribus de integro condere parat. 2. *Cic.* (*de rep. 2,14,26*): animos propositis legibus his, quas in monumentis habemus, — religionum caerimoniis mitigavit, omnesque partes religionis statuit sanctissime. 3. *Cic.* (*de rep. 5,2,3*): (Numa) legum etiam scriptor fuit, [1] quas scitis extare.

a) Ius sacrum.

1. VINO ROGUM NE RESPARGITO. [2]

2. PAELEX ARAM IUNONIS NE TANGITO; SI TANGIT, IUNONI CRINIBUS DEMISSIS AGNUM FEMINAM CAEDITO. [3]

3. SI HOMINEM FULMEN (?) OCCISIT, NE SUPRA GENUA TOLLITO. HOMO SI FULMINE OCCISUS EST, EI IUSTA NULLA FIERI OPORTET. [4]

4. CUIUS AUSPICIO CLASSE PROCINCTA OPIMA SPOLIA CAPIUNTUR, IOVI FERETRIO BOVEM CAEDITO; QUI CEPIT, AERIS CCC DARIER OPORTEAT.[5] SECUNDA SPOLIA, IN MARTIS ARAM IN CAMPO SOLITAURILIA, UTRA VOLUERIT, CAEDITO; [QUI CEPIT, AERIS CC DATO.] TERTIA SPOLIA, IANUI QUIRINO

---

delet Mue.) nunc significat et cum praepositione inplorare, id est [id est *del.]* invocare; at *(sic cod.)* apud antiquos plane inclamare. in regis Romuli et Tatii legibus si nurus sacra divis parentum estod in Servi Tulli haec est si parentem puer verberit ast olle plor assit paren ... puer divis parentum sacer esto id est clamarit dix ... [*Sic codex teste Huelseno corruptis verbis membrisque traiectis; scribendum fortasse:* in regis Romuli et Tatii legibus haec est: 'si parentem puer verberit, ast olle plorassit parens, puer divis parentum sacer estod.' id est clamarit. adicitur: 'si nurus, sacra divis parentum estod' in Servi Tulli. *Divi parentum sunt dii manes; cf. C. I. L. 1 n. 1241 = 10 n. 4255:* deis inferum parentum sacrum ni violato. TH. M.]

1) *Ita Halm pro* fuisset. — 2) *Plin. n. h. 14,12,88 :* Numae regis post eum [*sic scripsi, cum praecedat Romuli mentio;* posthumi *vel* postume *libri* TH. M.] lex est: 'vino *cet.*' — 3) *Fest. (P. 222)* Paelices —. Antiqui proprie eam paelicem nominabant, quae uxorem habenti nubebat. cui generi mulierum etiam poena constituta est a Numa Pompilio hac lege: 'paelex *cet.*' *Item Gellius 4,3,3 ubi est* tangit, *apud Festum* tanget. — 4) *Fest. (F. 178)* Occisum a necato distingui (*scr.* distinguunt) quidam, quod alterum a caedendo atque ictu fieri dicunt, alterum sine ictu. Itaque in Numae Pompilii regis legibus scriptum esse: 'si hominem fulminibus (fulmen Iovis *Scaliger*) occisit — tollito' et alibi: 'homo *cet*'. — 5) iovi feretrio darier oporteat et bovem caedito qui cepit aeris CC *traditur.*

AGNUM MAREM CAEDITO; C QUI CEPERIT EX AERE DATO. CUIUS AUSPICIO CAPTA, DIS PIACULUM DATO.[1]

5. *Cassius Hemina apud Plinium* (*nat. hist. 32,2,20*): Numa constituit, ut pisces, qui squamosi non essent, ni pollucerent.[2]

6. *Plinius* (*nat. hist. 14,12,88*): ex imputata vite libari vina diis nefas statuit (Numa).[3]

7. *Lydus* (*de mens. 1,31*) :[4] καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοῦ Νουμᾶ διατέθειται, ὥστε τοὺς ἱερεῖς χαλκαῖς ψαλίσιν, ἀλλ' οὐ σιδηραῖς ἀποκείρεσθαι.

8. *Dion.* (*2,63—74*):[5] Περιλαβὼν — ἅπασαν τὴν περὶ τὰ θεῖα νομοθεσίαν γραφαῖς διεῖλεν εἰς ὀκτὼ μοίρας, ὅσαι τῶν ἱερῶν ἦσαν αἱ συμμορίαι. (κουρίωνες, φλάμινες, ἡγεμόνες τῶν κελερίων, αὐγόρες, ἑστιάδες, σάλιοι, φητιάλεις, ποντίφικες.)

9. *Plutarchus* (*Numa, 10*):[6] Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκεν αὐταῖς (*Vestalibus*), ὧν ἔστι καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς καὶ τἆλλα πράττειν ἄνευ προστάτου διαγούσας ὥσπερ αἱ τρίπαιδες.

---

1) *Fest.* opima: M. Varro ait, — esse etiam Pompili regis legem — talem: 'cuius *cet.*' — *Locum corruptissimum ad emendationem Muelleri potissimum dedi (cf. Hertzberg, Phil. 1,331—9). Verba* utra voluerit *cum Scaligero interpretanda sunt* vel maiora vel lactentia. *Cf. Plut. Marc. 8:* φασίν, ἐν τοῖς ὑπομνήμασι Νομᾶν Πομπίλιον καὶ πρώτων ὀπιμίων καὶ δευτέρων καὶ τρίτων μνημονεύειν, τὰ μὲν πρῶτα ληφθέντα τῷ Φερετρίῳ Διὶ κελεύοντα καθιεροῦν, τὰ δεύτερα δὲ τῷ Ἄρεϊ, τὰ δὲ τρίτα τῷ Κυρίνῳ· καὶ λαμβάνειν γέρας, ἀσσάρια τριακόσια τὸν πρῶτον, τὸν δὲ δεύτερον διακόσια, τὸν δὲ τρίτον ἑκατόν. *Serv. in Verg. Aen. 6,860:* prima — Iovi suspendi, — secunda Marti, — tertia Quirino. — 2) *Cf. Fest. (253)* Pollucere ..... merces liceat, sunt far, polenta — pisces, quibus est squama, praeter scarum (squatum *cod.*). — 3) *Cf. Plut. Numa 14:* μὴ σπένδειν θεοῖς ἐξ ἀμπέλων ἀτμήτων μηδὲ θύειν ἄτερ ἀλφίτων (sine farre). — 4) (Id quoque a Numa institutum est, ut sacerdotes aheneis forficibus, non ferreis tonderentur.) — 5) (Omnem de rebus divinis legislationem scriptis complexus in octo divisit partes, quot erant sacerdotum collegia.) *Cf. Liv. 1,20,6:* Pontificem — legit (Numa), eique sacra omnia exscripta exsignataque adtribuit, quibus hostiis, quibus diebus, ad quae templa sacra fierent —. Cetera quoque omnia publica privataque sacra pontificis scitis subiecit, — ne quid divini iuris — turbaretur. — 6) (Magnos Vestalibus dedit honores, inter quos testandi vivo patre ius, et reliqua sine tutore agendi, ut viverent ad exemplum earum, quae habent ius trium librorum.) *Cf. XII. 5,1.*

b) Familia.

10. *Dion.* (*2,27*):[1] ἐκ τῶν Νομᾶ — νέμων, ἐν οἷς καὶ οὗτος γέγραπται· ἐὰν πατὴρ υἱῷ συγχωρήσῃ γυναῖκα ἀγαγέσθαι, κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τοὺς νόμους, μηκέτι τὴν ἐξουσίαν εἶναι τῷ πατρὶ πωλεῖν τὸν υἱόν.

11. *Plut* (*Numa 12*):[2] (Ὁ Νομᾶς) τὰ πένθη καθ' ἡλικίας καὶ χρόνους ἔταξεν, οἷον παῖδα μὴ πενθεῖν νεώτερον τριετοῦς, μηδὲ πρεσβύτερον πλείονας μῆνας ὧν ἐβίωσεν ἐνιαυτῶν μέχρι τῶν δέκα, καὶ περαιτέρω μηδεμίαν ἡλικίαν· ἀλλὰ τοῦ μακροτάτου πένθους χρόνον εἶναι δεκαμηνιαῖον, ἐφ' ὅσον καὶ χηρεύουσιν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναῖκες· ἡ δὲ πρότερον γαμηθεῖσα βοῦν ἐγκύμονα κατέθυεν ἐκείνου νομοθετήσαντος.

c) Ius publicum.

12. SI QUI HOMINEM LIBERUM DOLO SCIENS MORTI DUIT, PARICIDAS ESTO.[3]

13. *Servius* (*in Vergilii egl. 4,43*): In Numae legibus cautum est, ut si quis imprudens occidisset hominem, pro capite occisi agnatis eius in contione[4] offerret arietem.[5]

---

1) (e legibus Numae, in quibus etiam haec est scripta: si pater filio permiserit uxorem ducere, quae iure particeps sit et sacrorum et bonorum, patri non amplius ius esse filium vendendi.) *Cf. Plut. Numa 17.* — 2) (Numa officium lugendi secundum aetates et tempora constituit, ut puerum trimo minorem ne quis lugeat, maiorem ne plures menses, quam annos vixerit, usque ad decem: nec quemquam cuiusvis aetatis ultra; sed longissimi luctus tempus esse decem mensium. Per quod spatium uxoribus quoque defunctorum a secundis nuptiis abstinendum est; et si qua prius nupserit, bovem fetam immolare debebat ex illius lege.) *Cf. Vat. fr. 321:* Lugendi autem sunt parentes anno, liberi maiores X annorum aeque anno (X mensium), — minores — tot mensibus — quot annorum decesserint usque ad trimatum; minor trimo non lugetur sed sublugetur, minor anniculo neque lugetur neque sublugetur. — 3) *Fest.* (*P. 221*) Parrici[dii] quaestores appellabantur, qui solebant creari causa rerum capitalium quaerendarum. Nam parricida non utique is, qui parentem occidisset, dicebatur, sed qualemcunque hominem indemnatum. Ita fuisse indicat lex Numae Pompilii regis his composita verbis: 'si qui *cet.*' — *Cf. Leg. Rom. 12.* — 4) *Ita emendavit Huschke pro* et natis eius in cautione. — 5) *Cf. Serv. in Verg. georg. 3,387*: apud maiores homicidii poenam noxius arietis damno luebat, quod in regum legibus legitur.

14. *Marcellus l. 28 digestorum* (*D. 11,8,2*): Negat lex regia, mulierem, quae praegnas mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur; qui contra fecerit, spem animantis cum gravida peremisse videtur:

15. *Fest.* (*P. 6*): Aliuta antiqui dicebant pro aliter —; hinc est illud in legibus Numae Pompili: SI QUISQUAM ALIUTA FAXIT, IPSOS IOVI SACER ESTO.

16. *Dion.* (*2,74*):[1] ἡ περὶ τοὺς ὁρισμοὺς τῶν κτήσεων νομοθεσία· κελεύσας — ἑκάστῳ περιγράψαι τὴν ἑαυτοῦ κτῆσιν καὶ στῆσαι λίθους ἐπὶ τοῖς ὅροις, ἱεροὺς ἀπέδειξεν ὁρίου Διὸς τοὺς λίθους. — εἰ δέ τις ἀφανίσειεν ἢ μεταθείη τοὺς ὅρους, ἱερὸν ἐνομοθέτησεν εἶναι τοῦ θεοῦ τὸν τούτων τι διαπραξάμενον.[2]

17. *Plutarchus* (*Numa 17*):[3] Τῶν δὲ ἄλλων αὐτοῦ πολιτευμάτων ἡ κατὰ τέχνας διανομὴ τοῦ πλήθους μάλιστα θαυμάζεται. — Ἦν δὲ ἡ διανομὴ κατὰ τὰς τέχνας αὐλητῶν, χρυσοχόων, τεκτόνων, βαφέων, σκυτοτόμων, σκυτοδεψῶν, χαλκέων, κεραμέων. τὰς δὲ λοιπὰς τέχνας εἰς ταὐτὸ συναγαγὼν ἓν αὐτῶν ἐκ πασῶν ἀπέδειξε σύστημα· κοινωνίας δὲ καὶ συνόδους καὶ θεῶν τιμὰς ἀποδοὺς ἑκάστῳ γένει πρεπούσας κτλ.

18. *Macrobius* (*sat. 1,13*): Numa (anno Romuli)[4] L dies addidit, ut in CCCLIIII dies, quibus XII lunae cursus confici credidit, annus extenderetur; atque his L a se additis adiecit alios VI, retractos illis VI mensibus qui XXX habebant dies, — factosque LVI dies in duos novos menses pari ratione divisit: ac — priorem Ianuarium nuncupavit primumque anni esse voluit, — secundum dicavit Februo deo. — Paulo post Numa in honorem inparis numeri[5] — unum adiecit diem, quem Ia-

---

1) (de terminis agrorum legislatio: iubens unumquemque terminare agrum suum et lapides in finibus ponere, eos Iovi Termino sacravit: si quis vero terminos sustulisset vel transtulisset, deo sacrum esse qui fecisset, sanxit.) — 2) *Fest.* (*P. 368*) Termino sacra faciebant quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius statuit, eum qui terminum exarasset et ipsum et boves sacros esse. — 3) (De ceteris eius institutis maximam admirationem habet plebis per artificia distributio; haec vero fuit: tibicinum, aurificum, fabrorum tignuariorum, tinctorum, sutorum, fullonum, fabrorum aerariorum, figulorum; reliquas artes in unum coëgit unumque ex iis omnibus fecit corpus; consortia et concilia et sacra cuique generi tribuens convenientia.) — 4) *Cf. Leg Rom. 5.* — 5) Impar numerus magis faustus habebatur. *Cens. d. d. nat. 20,4.*

nuario dedit —. Ianuarius igitur, Aprilis, Iunius, Sextilis, September, November, December, XXVIIII censebantur diebus; — Martius vero, Maius, Quinctilis et October dies XXX singulos possidebant, Februarius XXVIII retinuit dies.[1]

19. *Livius (1,19,7)*: (Numa) nefastos dies fastosque fecit, quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat.

III. TULLUS HOSTILIUS.

1. *Cicero (de rep. 2,17,31)*: (Tullus) constituit ius, quo bella indicerentur, quod — sanxit fetiali religione, ut omne bellum, quod denuntiatum indictumque non esset, id iniustum esse atque impium iudicaretur.

2. *Livius (1,26,5.6)*: Rex (Tullus) — 'Duumviros', inquit, 'qui Horatio perduellionem iudicent, secundum legem facio'. Lex horrendi carminis erat: 'Duumviri perduellionem iudicent: si a duumviris provocarit, provocatione certato: si vincent, caput obnubito, infelici arbori reste suspendito,[2] verberato vel intra pomerium vel extra pomerium'.[3]

3. *Dion. (3,22)*: [4] ἔστι δὲ καὶ νόμος — δι' ἐκεῖνο (τῶν Ὁρατίων) κυρωθεὶς τὸ πάθος, ᾧ καὶ εἰς ἐμὲ χρῶνται, — κελεύων, οἷς ἂν γένωνται τρίδυμοι παῖδες, ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς τῶν παίδων χορηγεῖσθαι μέχρι ἥβης.

4. *Dion. (3,30)*: [5] τοῖς — ἑταίροις αὐτοῦ (τοῦ Μεττίου) καὶ

---

1) *Cens. d. d. nat. 20,4:* Postea sive a Numa, ut ait Fulvius, sive, ut Iunius, a Tarquinio 12 facti sunt menses et dies 355. *Liv. 1,19,6:* (Numa) ad cursus lunae in XII menses describit annum — intercalariis mensibus interponendis. — *Ovid. fast. 1,43:* At Numa — mensibus antiquis praeposuit duos. *Plut. Numa 18,19; qu. Rom. 19. Cf. Mo., Chron. 18—47. Hu., röm. Stud. 1,27—55.* — 2) *Verba* caput — suspendito *Cicero (p. Rab. 4,13) legi Tarquinii Superbi attribuere videtur.* — 3) *Cf. Fest. (297)* Sororium tigillum —: — Horati et Curiati (curati *cod.*) cum dimicassent, — Horatius interfecit eam (*scil.* sororem). Et quamquam a patre absolutus sceleris (sceleri *cod.*) erat, accusatus tamen parricidi apud duumviros damnatusque provocavit ad populum, cuius iudicio victor duo tigilla tertio superiecto, — velut sub iugum missus, subit, — liberatus omni noxia sceleris est *cet. Cf. Liv. 1,26,13:* piacularibus sacrificiis factis, quae deinde genti Horatiae tradita sunt. *Cic. rep. 2,31,54.* — 4) (Lex lata est propter illum casum, iubens, si cui trigemini nascerentur filii, ei de publico alimenta ad pubertatem usque suppeditari.) — 5) (sociis et proditionis consciis iudicia rex constituit et convictos secundum legem de desertoribus et proditoribus interfecit.)

συνειδόσι τὴν προδοσίαν αὐτοῦ δικαστήρια ὁ βασιλεὺς (Τύλλος) καθίσας τοὺς ἁλόντας ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸν τῶν λειποτακτῶν τε καὶ προδοτῶν νόμον ἀπέκτεινεν.

5. *Tacitus* (*ann. 12,8*): Addidit Claudius sacra ex legibus Tulli regis piaculaque *(propter incestum fratris et sororis)* — per pontifices danda.

IIII. ANCUS MARCIUS.

1. *Livius* (*1,32,5*): Ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae caerimoniae proderentur, nec gererentur solum sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius ab antiqua gente Aequiculis, quod nunc fetiales habent, descripsit, quo res repetuntur. [1]

V. TARQUINIUS PRISCUS.

1. *Cicero* (*de rep. 2,20,35*): Tarquinius, — ut de suo imperio legem tulit, principio duplicavit — pristinum patrum numerum, et antiquos patres 'maiorum gentium' appellavit, quos priores sententiam rogabat, a se adscitos 'minorum'.[2]

2. *Dion.* (*3,61,62*):[3] οἱ πρέσβεις (τῶν Τυῤῥηνῶν) — παρῆσαν — φέροντες — τὰ σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, οἷς ἐκόσμουν αὐτοὶ τοὺς σφετέρους βασιλεῖς, κομίζοντες στέφανόν τε χρύσεον καὶ θρόνον ἐλεφάντινον καὶ σκῆπτρον ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, χιτῶνά τε πορφυροῦν χρυσόσημον καὶ περιβόλαιον πορφυροῦν ποικίλον. — Ταύταις ταῖς τιμαῖς ὁ Ταρκύνιος οὐκ εὐθὺς ἐχρήσατο λαβών, ὡς οἱ πλεῖστοι γράφουσι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, ἀλλ' ἀποδοὺς τῇ τε βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν, εἴ ληπτέον αὐτά, ἐπειδὴ πᾶσι βουλομένοις ἦν, τότε προσεδέξατο.

---

1) *Cf. leg. Tull. Host. 1.* — 2) *Cf. Liv. 1,35,6. Dion. 3,67.* — 3) (Legati Etruscorum aderant ferentes insignia imperii, quibus ipsi reges suos ornabant, portantes coronam auream, sellam eburneam, sceptrum aquila in capite ornatum, tunicam purpuream auro distinctam, togam purpuream pictam. Tarquinius tamen his honoribus non statim usus est, ut plerique scriptorum Romanorum tradunt, sed senatus populique arbitrio permittens, an recipiendi honores essent, tum demum cum omnes consensissent eos accepit.) *Etiam XII lictores Dion. hic refert, quos iam a Romulo sumptos esse Liv. 1,8,2 et Plut. Rom. 26 tradunt. Cf. Rubino, R. Verf. 396.*

VI. SERVIUS TULLIUS.

1. *Livius (1,42,5)*: Censum — instituit, — classes centuriasque et — ordinem ex censu descripsit.

2. *Dion. (4,15)*:[1] τῷ δὲ μὴ τιμησαμένῳ τιμωρίαν ὥρισε τῆς τε οὐσίας στέρεσθαι, καὶ αὐτὸν μαστιγωθέντα πραθῆναι.

3. *Dion. (4,22)*:[2] Ὁ δὲ Τύλλιος καὶ τοῖς ἐλευθερουμένοις τῶν θεραπόντων — μετέχειν τῆς ἰσοπολιτείας ἐπέτρεψε. κελεύσας γὰρ ἅμα τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐλευθέροις καὶ τούτους τιμήσασθαι τὰς οὐσίας, εἰς φυλὰς κατέταξεν αὐτοὺς τὰς κατὰ τὴν πόλιν τέτταρας ὑπαρχούσας, — καὶ πάντων ἀπέδωκε τῶν κοινῶν αὐτοῖς μετέχειν, ὧν τοῖς ἄλλοις δημοτικοῖς.

4. *Dion. (4,13)*:[3] τοὺς νόμους τούς τε συναλλακτικοὺς καὶ τοὺς περὶ τῶν ἀδικημάτων ἐπεκύρωσε ταῖς φράτραις· ἦσαν δὲ πεντήκοντά που μάλιστα τὸν ἀριθμόν.

5. *Dion. (4,25)*:[4] ἐκεῖνος διελὼν ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν (ἐγκλημάτων) τὰ δημόσια, τῶν μὲν εἰς τὸ κοινὸν φερόντων ἀδικημάτων αὐτὸς ἐποιεῖτο τὰς διαγνώσεις, τῶν δὲ ἰδιωτικῶν ἰδιώτας ἔταξεν εἶναι δικαστάς, ὅρους καὶ κανόνας αὐτοῖς τάξας, οὓς αὐτὸς ἔγραψε νόμους.

6. SI PARENTEM PUER VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT, PUER DIVIS PARENTUM SACER ESTO.[5]

VII. TARQUINIUS SUPERBUS.

Dion. (4,43):[6] (Ὁ Ταρκύνιος) τοὺς — νόμους τοὺς ὑπὸ Τυλ-

---

1) (incensis poenam constituit, bonis privari et virgis caesos venum dari.) — 2) (Tullius servis manumissis civitatem habere concessit; iubens enim una cum liberis aliis omnibus etiam libertos censeri, in quattuor tribus urbanas eos distribuit, — eosque ad omnia quae publica essent aeque admisit ac ceteros plebeios.) — 3) (leges cum de contractibus tum de delictis per curias tulit, erant autem numero fere quinquaginta.) — 4) (ille iudiciis publicis separatis a privatis ipse quidem de criminibus ad rem publicam pertinentibus suscepit cognitionem, rerum autem privatarum privatos iudices esse iussit, quibus normas et regulas leges dedit a se conscriptas.) — 5) *Vide supra Leg. Rom. 13.* — 6) (Tarquinius leges a Tullio scriptas, per quas non, ut antea, in contractibus a patriciis vexabantur, omnes sustulit, et ne tabulas quidem, in quibus erant scriptae, reliquit, sed has quoque ex foro summoveri iubens delevit.) *Cf. Dion. 5,2:* (Βροῦτος καὶ Κολλατῖνος) τοὺς νόμους τοὺς περὶ τῶν συμβολαίων, τοὺς ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας, — οὓς ἅπαντας κατέλυσε Ταρκύνιος, ἀνενεώσαντο.

λίου γραφέντας, καθ' οὓς — οὐδὲν ὑπὸ τῶν πατρικίων ὡς πρότερον ἐβλάπτοντο περὶ τὰ συμβόλαια, πάντας ἀνεῖλε· καὶ οὐδὲ τὰς σανίδας, ἐν αἷς ἦσαν γεγραμμένοι, κατέλιπεν, ἀλλὰ καὶ ταύτας καθαιρεθῆναι κελεύσας ἐκ τῆς ἀγορᾶς διέφθειρεν.

CAPUT II.

LEGES XII TABULARUM.

HISTORIA.

Legum XII tabularum historiam accuratius enarraverunt Liv. 3,9 -57, Dion. 10,1—60, Pompon. in D. 1,2,2,3.4.24. E Livio quae huc pertinent exscripsi. Quaenam XII tabularum apud Romanos fuerint fata, quomodo capta a Gallis urbe interierint, num postea restitutae sint, quomodo temporum decursu textus earum sit mutatus, quinam apud veteres iis exstiterint interpretes, omnia optime exposuit Rud. Schoell, legis XII tabularum reliquiae 1866. p. 1—39. Qui vero nostra aetate inde a saeculo XVI colligendis et restituendis XII tabularum reliquiis operam dederint scriptores ennarravit H. Dirksen, Uebersicht der bisherigen Versuche zur Herstellung des Textes der XII Tafeln, 1824. Qui etiam rationem et viam, quae esset ingredienda, novam constituit tantaque eruditione absolvit, ut omnes qui post eum XII tabulas ediderunt, in eo substiterint pauca addentes vel emendantes. Quod unum libro deest, ut legitima XII tabularum verba, si quae tradita nobis sunt, ex artis philologicae ratione sub examen revocarentur, id scite perfecit Schoellius l. l., quem paucis locis exceptis ex iuris ratione diiudicandis secutus sum. Quod constituit Dirksen systema XII tabularum licet non ubivis satisfaciat, ut Schoellius ita ego quoque retinui, ne modus citandi turbaretur.

Livius (*3,9,2*): C. Terentilius Arsa tribunus plebis eo anno (*u. c.* 292) fuit. Is — maxime in consulare imperium, tamquam nimium nec tolerabile liberae civitati, invehebatur: — (*9,4*:) 'duos pro uno dominos acceptos — infinita potestate, qui — effrenati ipsi omnes metus legum — verterent in plebem; (*9,5*:) quae ne aeterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, ut V viri creentur legibus de imperio consulari scribendis.' — (*10,5*:) Anno deinde insequenti (293) lex Terentilia a toto relata collegio novos aggressa consules est. (*11,3* :) — patres in lege, quae per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda (se) gerebant. (*14,6*:) — per totum annum artibus lex elusa est. (*15,1*:) Nihil novi novus annus (294) attulerat; legis ferendae aut accipiendae cura civitatem tenebat. (*17,9*:) — nec lex tamen ferri — potuit.

(*21,2* :) — SCta fiunt, 'ut neque tribuni legem eo anno ferrent, neque' *cet.* (*24,7*:) — tribuni (295) — comitia quaestores habere de reo (Volscio), nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. (*25,1*:) — consules facti (296) duas residuas ann. prioris causas exceperunt, — (*25,2*:) legem — impediebant —. (*25,4*:) Cum Verginius maxime ex tribunis de lege ageret, duum mensum spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem, ut, cum edocuissent populum, quid fraudis occultae ferretur, sinerent deinde suffragium inire. Hoc intervalli datum res tranquillas in urbe fecit: (*29,8*:) Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est; sed — ne quid ferretur ad populum patres tenuere. (*30,1*:) — initio anni (297), cum foris otium esset, domi seditiones — eadem lex faciebat, (*30,2*): ulteriusque ventum foret, adeo exarserant animi, ni *cet.* (*31,1*:) Domi forisque otium fuit (298). — (*31,2*:) sequente anno (299) legem omnibus contionibus suis celebrant (tribuni). — (*31,6*:) (novi consules) aiebant — 'plebem et tribunos legem ferre non posse'. (*31,7*:) Tum abiecta lege, quae promulgata consenuerat, tribuni lenius agere cum patribus: 'finem tandem certaminum facerent, — communiter legum latores et ex plebe et ex patribus, qui utrisque utilia ferrent quaeque aequandae libertatis essent, sinerent creari.' (*31,8*:) Rem non adspernabantur patres, laturum leges neminem nisi ex patribus, aiebant. Cum de legibus conveniret, de latore tantum discreparet, missi legati Athenas Sp. Postumius Albus, A. Manlius, P. Sulpicius Camerinus, iussique inclitas leges Solonis describere et aliarum Graecae civitatium instituta mores iuraque noscere. (*32,1*:) — quietus annus (301) — silentio tribunorum, quod — legatorum, qui Athenas ierant, legumque peregrinarum exspectatio praebuit. — (*32,6.7*:) Iam (302) redierant legati cum Atticis legibus. Eo intentius instabant tribuni, ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari Xviros sine provocatione, et ne quis eo anno alius magistratus esset. Admiscerenturne plebei, controversia aliquamdiu fuit; postremo concessum patribus. — (*33,1*:) Anno trecentesimo altero, quam condita Roma erat, — mutatur forma civitatis ab consulibus ad Xviros. — (*33,3*:) Decemviri creati Appius Claudius *cet.* — (*34,1*:) Tum (303) legibus condendis opera dabatur; ingentique hominum exspectatione propositis X

tabulis, populum ad contionem advocaverunt: — (*34,3*:) 'se — omnibus, summis infimisque, iura aequasse.' — (*34,6*:) Cum ad rumores hominum de unoquoque legum capite editos satis correctae viderentur, centuriatis comitiis X tabularum leges perlatae sunt, quae nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias acervatarum legum cumulo fons omnis publici privatique est iuris. (*34,7*:) Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolvi posse velut corpus omnis Romani iuris. Ea exspectatio — desiderium Xviros iterum creandi fecit. — (*37,4*:) Iam et processerat pars maior anni (304) et duae tabulae legum ad prioris anni X tabulas erant adiectae, nec quicquam iam supererat, si eae quoque leges centuriatis comitiis perlatae essent, cur eo magistratu rei publicae opus esset. (*57,10*:) Priusquam urbem egrederentur — (*consules a.* 306) leges decemvirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in aes incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum aediles functos eo ministerio scribant.

TABULA I.

1. Si in ius vocat, ito. Ni it, antestamino: igitur em capito. 2. Si calvitur pedemve struit, manum endo iacito. 3. Si morbus

---

Testimonia: I, 1. *Porphyrio* (*ad Hor. sat. 1,9,76*: Adversarius molesti illius Horatium consulit, an permittat se antestari, iniecta manu extracturus ad praetorem, quod vadimonio non paruerit. De hoc autem lege XII tab. his verbis cautum est: 'Si in ius vocationi tantestaminigitur (*sic, non* tiur, *codex*) en capito'. Antestari est (an *ins. cod.*) ergo ante testari (antestare *cod.*) scilicet antequam manum iniciat. *Cic.* (*de leg. 2,4,9*): A parvis —, Quinte, didicimus: 'si in ius vocat' atque (at *ins. codd.*) alias eiusmodi leges nominare. *Gell.* (*20,1,25*): Verba sunt haec legis: 'si in ius vocat'. *Rh. ad Her.* (*2,13*): Lege ius est id, quod iussu populi sancitum est, quod genus: ut in ius eas, cum voceris. — *Fest.* (*P. 76*) Em, tum. (*77*) Em [en *G.*] pro eum, ab eo, quod est 'is'. (*P. 105*) Igitur nunc quidem pro — ergo; sed apud antiquos ponebatur pro inde et postea et tum. *Verba ut supra leguntur constituit iam Gothofredus, nisi quod* ito *vocem inseruit demum Heindorf, ZGR. 2,432—440.* [*Mihi* ito *videtur rectius abesse.* Th. M.]

2. *Fest.* (*F. 310*): Struere antiqui dicebant pro adicere, augere; — at [aut *cod.*] in XII quod est: 'si calvitur — iacito', alii putant significare retrorsus ire, ali in aliam partem, alii fugere [fure *cod.*], ali gradum augere, ali minuere [*exciderunt talia fere:* sed struit is qui moratur] ac vix pedem pedi praefert, otiose it, remoratur. *Fest.* (*210*): 'Pedem struit' in XII significat 'fugit', ut ait Ser. Sulpicius. — *Non.* (*4*) Calvitur dictum est frustratur, tractum a calvis mimicis,

AEVITASVE VITIUM ESCIT, IUMENTUM DATO. SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO.

4. ASSIDUO VINDEX ASSIDUUS ESTO; PROLETARIO IAM CIVI QUIS VOLET VINDEX ESTO.

5. NEX . . . FORTI SANATI . . .

6. REM UBI PACUNT, ORATO. 7. NI PACUNT, IN COMITIO AUT IN FORO ANTE MERIDIEM CAUSSAM COICIUNTO. COM PERORANTO AMBO PRAESENTES. 8. POST MERIDIEM PRAESENTI LITEM ADDICITO. 9. SI AMBO PRAESENTES, SOLIS OCCASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO.

---

quod sint omnibus frustratui. — Lucilius: 'si non it, capito', inquit, 'eum, et si calvitur, ergo fur dominum' [endo ferto manum *Carrio.*] *D. 50,16,233 pr.*

3. *Gell.* (*20,1,25*): Verba sunt haec de lege Si in ius vocat: 'si morbus aevitasve vitium escit' qui in ius vocabit 'iumentum dato'. *Verba* qui in ius vocabit *interpretis esse vidit Schoellius.* — *Varro* (*de l. l. 5,140*)*:* arcera, quae etiam in XII tab. appellatur, quod ex tabulis vehiculum erat factum ut arca. — *Cf. Gell. 20,1,11.24–30. Fest.* (*P. 77*) escit erit (*Schoell 98*). *Non.* (*38*) Arcera plaustrum est rusticum, tectum undique quasi arca. — Hoc autem vehiculi genere senes et aegroti vectari solent.

4. *Gell.* (*16,10,5*): Ennius verbum hoc (proletarius) ex XII tab. — accepit, in quibus, si recte commemini, ita scriptum est: 'assiduo — proletario iam ciui (iam ciui *omittunt codd. Gellii familia altera*) cui quis volet uindex esto.' [*Scr.* proletario quiqui volet. TH. M.] *Cic. top. 2,10*: Cum lex (*ins.* aelia sentia *libri*) assiduo vindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti; locuples enim est assiduus, ut ait L. Aelius. — *Fest.* (*P. 9*) Adsiduus dicitur, qui in ea re, quam frequenter agit, quasi consedisse videatur; alii assiduum locupletem, quas multorum assium, dictum putarunt; alii eum, qui sumptu proprio militabat, ab asse dando [assedendo *T.*] vocatum existimarunt [aestimarunt *libri*]. (*L. 376, Mo. 84.*) Vindex ab eo, quod vindicat, quo minus is, qui prensus est ab aliquo, teneatur. *Non.* (*48*) Proletarii dicti sunt plebei, qui nihil reipublicae exhibeant, sed tantum prolem sufficiant. — Varro de vita p. R. lib. I: 'quibus erant pecuniae satis, locupletis, adsiduos; contrarios proletarios. Adsiduo neminem vindicem voluerunt locupleti' [idem: adsiduo neminem vindicem esse voluerunt nisi adsiduum id est locupletem *coniecit Turnebus*]. (*106*) Proletarii cives dicebantur, qui in plebe tenuissima erant et non amplius quam mille et quingentos aeris in censum deferebant. *D. 2,4,22,1; 50,16,234,1.*

5. *Fest.:* Sanates: . . . in XII: nex . . . forti sanati (*vide in epitome nostra Festi*) . . . *Idem alibi:* In XII cautum est, ut idem iuris esset Sanatibus quod Forctibus. *Fest.* (*P. 84*) Forctes, frugi et bonus, sive validus. (*P. 102*) Horctum et forctum pro bono dicebant. *Gell.* (*16,10,8*): cum proletarii et assidui et sanates — omnisque illa XII tab. antiquitas — conposita sit. *Cf. fr. 10.*

6—9. *Rh. ad Her.* (*2,13,20*): Pacta sunt, quae legibus observanda sunt, hoc modo: 'rem — cuicito' (*sic libri*). *Gell.* (*17,2,10*): 'Sole occaso'; non insuavi vetustate est, — in XII autem tabulis verbum hoc ita scriptum est: 'ante meri-

10. *Gellius* (*16,10,8*): cum proletarii et assidui et sanates et VADES et SUBVADES et XXV asses et taliones — evanuerint, omnisque illa XII tabularum antiquitas — lege Aebutia lata conposita sit —.

TABULA II.

1. *Gaius* (*4,14*): de rebus M aeris plurisve D assibus, de minoris vero L assibus sacramento contendebatur; nam ita lege XII tabularum cautum erat. [At] si de libertate hominis controversia erat, etsi pretiosissimus homo esset, tamen ut L assibus sacramento contenderetur, eadem lege cautum est — .

2. . . . MORBUS SONTICUS . . AUT STATUS DIES CUM HOSTE . . QUID HORUM FUIT UNUM IUDICI ARBITROVE REOVE, EO DIES DIFFISSUS ESTO.

---

diem causam coniciunt (*sic libri*), cum perorant sol (solis *cod. Paris.*) occasus — esto'. — *Prisc.* (*de arte gramm. 10,5,32*): antiqui 'pago' quoque dicebant, pro paciscor, *citans ex Cicerone:* pacta sunt quae legibus observanda sunt hoc modo: 'rem ubi pagunt orationi (*sic libri*) pagunt'. — *Quinct.* (*1,6*): cum in XII tab. legeremus: 'ni ita pacunt'. *Scaurus* (*de orthogr. p. 2253*): testantur XII tab., ubi est 'ni pacunt' per hanc formam, quod male quidam per C enuntiant, est enim praeteritum eius pepigi a pango. *Censor.* (*de die nat. 23*): in XII tab. nusquam nominatas horas invenies, — sed: 'ante meridiem'. — *Non.* (*183*) coicere, agere. Afranius —: 'causam coicere hodie ad te volo. Ambon adestis? profuturos arbitror'. *Ps. Asc. in Verrin. 2,1,27. Gai. 4,15.* — *Varro* (*de l. l. 7,51*): Supremum a superrumo dictum, itaque in XII dicunt: 'solis — esto'. *Macr.* (*sat. 1,3,14*): sicut expressum est in XII tab.: 'solis — esto'. *Cens.* (*d. d. nat. 24*): plurimi supremam post occasum solis esse existimant, quia est in XII tab. scriptum sic: 'solis — esto'. *Fest.* (*48*) Supp[*remum*] — alias extre[*mum significat, ut*] in legibus XII: 'Solis [*occasus suppre*]ma tempestas esto'; — [*alias pro*] maximo, cum duas [*oves et triginta bove*]s suppremam mul[*tam dicunt*]. — *Cf. Plin.* (*n. h. 7,60*): XII tab. ortus tantum et occasus nominantur. *Varro de l. l. 6,5; 7,51 Fest.* (*P. 362*) Tempestatem pro tempore frequenter dixerunt antiqui. — Com *esse* σύν, una, secum, invicem *observavit Bergkius mus. Rhen. 19,605, probante Schoellio p. 102* [*Immo scribendum est:* causam coiciunto, tum peroranto ambo praesentes, *duce Gaio 4,15* : cum ad iudicem venerant, antequam apud eum causam perorarent, solebant breviter et quasi per indicem rem exponere, quae dicebatur causae coniectio. *Deinde etsi* sole occaso *apud Gellium vetustum esse dicitur legiturque in lege Plaetoria (apud Censorinum l. c.)* ad solem occasum, *in* solis occasus *consentiunt Varro Festus Macrobius Censorinus, item ex libris Gellianis unus isque optimus*: sol *Gelliani libri reliqui.* TH. M.]

II, 2. *Fest.* (*290*): Sonticum morbum in XII significare ait Aelius Stilo certum cum iusta causa; quem nonnulli putant esse qui noceat, quod sontes significat nocentes. *Gell.* (*20,1,27*): morbum vehementiorem — legum istarum scriptores

3. CUI TESTIMONIUM DEFUERIT, IS TERTIIS DIEBUS OB PORTUM OBVAGULATUM ITO.

TABULA III.

1. AERIS CONFESSI REBUSQUE IURE IUDICATIS XXX DIES IUSTI SUNTO. 2. POST DEINDE MANUS INIECTIO ESTO. IN IUS DUCITO. 3. NI IUDICATUM FACIT AUT QUIS ENDO EO IN IURE VINDICIT, SECUM DUCITO, VINCITO AUT NERVO AUT COMPEDIBUS XV PONDO, NE MINORE, AUT SI VOLET MAIORE

— morbum sonticum appellant. *Fest.* (*P. 111*) Insons, extra culpam, a quo dici morbus quoque existimatur sonticus, qui perpetuo noceat. (*344*) [*Sontica c*]ausa dicitur a morbo [*sontico, propter quem, quod est g*]erendum, agere [*nequimus.*] *D. 50,16,113; 42,1,60.* — *Cic.* (*de off. 1,12,37*): Hostis — apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus; indicant XII tab.: 'aut — hoste'. *Cf. Fest.* Status. *D. 50,16,234 pr.* (*Ad iuramentum militare pertinet* status condictusve dies *apud Gell. 16,4,4 et Plaut. Curc. 1,1,4.*) — *Capito apud Festum:* Reus: — nam (numa *cod.*) in secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: 'Quid horum fuit unum (*sic cod.*, vitium *em. Cuiacius*) iudici — eo die diffensus (*sic cod.*) esto'. *Ulp.* (*D. 2,11,2,3*): lex XII tab., si iudex vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediebatur, iubet diem iudicii esse diffisum. *Cf. leg. Urson. c. 95,2,21—36.* [*Scripsi* diffisus, *cum constet de infinitivo* diffindere *Gell. 14,2,11 et de perfecto* diffidi *Liv. 9,38,15.* TH. M.)

3. *Fest.* (*235*) Portum in XII pro domo positum, omnes fere consentiunt: 'cui — ito'. *Idem* (*L. 375, Mo. 81*): Vagulatio in l. XII significat quaestionem (*sic vel* quaestio *libri*) cum convicio: 'cui — ito'.

III. 1—4. *Gell.* (*20,1,42—45*): Confessi igitur aeris ac debiti iudicatis XXX dies sunt dati —. Sic enim sunt, opinor, verba legis: 'aeris — dato.'

1. *Gell.* (*15,13,11*): Confessi autem aeris, de quo facta confessio est, in XII tab. scriptum his verbis: 'aeris conf. rebusque (iure *om.*) iud. — sunto'. — *De tempore iudicati cf. Gai. 3,78. D. 42,1,4,5.7.* — *Schoell p. 106 verba* rebusque iure *delenda et* aeris confessi iudicatis *coniungenda censet, immemor ut videtur, de confesso iudicium non fieri iure Romano.*

2. *De manus iniectione cf. Gai. 4,21.*

3. *Cf. Ter. Phorm. 2,2,20:* ducent damnatum domum. *Donat.:* secundum ius scilicet, quo obaerati, dum solvendo non essent, ipsi manu capiebantur. *Liv. 8,28,8:* iussi consules (*a.* 428) ferre ad populum, ne quis in compedibus aut in nervo teneretur. *Fest.* (*165*) Nervum appellamus etiam ferreum vinculum, quo pedes inpediuntur, quamquam Plautus eo etiam cervices vinciri ait. — In eo vindicit *sicut* in re vindicare *apud Gell. 20,10,7.9. Sch. 92.* [*Gellius l. c. ut recte distinxit rem, quam vindicamus, puta agrum, a particula, puta gleba, in qua vindicamus, ita ubi haec distinctio locum non habet, praepositio admitti non potest, sed solus accusativus; mihi* in iure *vocabula videntur ad explicanda ea quae sunt* endo eo *adscripta esse ab interprete antiquissimo, qui recte omnino* ea *referret ad id quod praecedit* in ius ducito. TH. M.] — *Lec-*

VINCITO. 4. SI VOLET SUO VIVITO. NI SUO VIVIT, QUI EUM VINCTUM HABEBIT, LIBRAS FARRIS ENDO DIES DATO. SI VOLET, PLUS DATO.

5. *Gellius* (*20,1,46—7*): Erat autem ius interea paciscendi ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad praetorem in comitium producebantur, quantaeque pecuniae iudicati essent, praedicabatur. Tertiis autem nundinis capite poenas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant.

6. TERTIIS NUNDINIS PARTIS SECANTO. SI PLUS MINUSVE SECUERUNT, SE FRAUDE ESTO.

7. ADVERSUS HOSTEM AETERNA AUCTORITAS [ESTO].

TABULA IIII.

1. *Cicero* (*de leg. 3,8,19*): cito necatus tamquam ex XII tabulis insignis ad deformitatem puer.

2. SI PATER FILIUM TER VENUM DUUIT, FILIUS A PATRE LIBER ESTO.

---

tionem traditam minore — maiore *defendit Puchta, Inst. § 179 not. i; verba permutanda censent plerique. Hu., Nexum p. 38, n. 100.*

4. *pro* farris *libri* ferri. — *Cf. Gai. lib. II ad l. XII tab.* (*D. 50,16, 234,2*): Verbum vivere quidam putant ad cibum pertinere, sed Ofilius — ait, his verbis et vestimenta et stramenta contineri.

6. *Gell.* (*20,1,48—52*): eam capitis poenam — metuendam reddiderunt. Nam — secare, si vellent, atque partiri corpus addicti — permiserunt. Et quidem verba ipsa legis dicam, ne existimes invidiam me istam forte formidare: 'tertiis — esto'. — *Cf. Gell. l. c. 52:* dissectum esse antiquitus neminem equidem legi neque audivi. — *Quinct. 3,6,84:* in XII tab. debitoris corpus inter creditores dividi licuit, quam legem mos publicus repudiavit. *Tertull. apol. 4:* iudicatos in partes secari a creditoribus leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est. *Dio Cass. fragm. 12:* τοῦτο μὲν εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐνενόμιστο, ἀλλ' οὔ τί γε καὶ ἔργῳ ποτὲ ἐγεγόνει. — *Multi de bonorum sectione intellegere volunt hanc legem, quos merito perstringit Niebuhr, röm. Gesch. 2,670—72. Cf. Puchta, Inst. §. 179, not. n.*

7. *Cic.* (*de off. 1,12,37*) *in loco supra II, 2 exscripto addit:* itemque: 'adversus — auctoritas'.

IV. 1. necatus *Puteanus,* legatus *libri.* — *Cf. supra Leg. Rom. 11.*

2. *Ulp.* (*fr. 10,1*): filius ter mancipatus, ter manumissus sui iuris fit, id enim lex XII tab. iubet his verbis: 'si pater — esto'. *Gai.* (*1,132*): lex enim XII tab. tantum in persona filii de tribus mancipationibus loquitur his verbis: 'si pater — a patre filius liber esto'. — uenum dauit *Ulpiani liber,* uenum d(uit?) *Gai; de futuro hoc secundo dixit Schoell. p. 83.* — *Cf. Gai 4,79. Dion. 2,27, postquam dixit iam a Romulo* (*l. 10*) *hoc constitutum esse, addit:* τοῦτον τὸν

3. *Cicero (phil. 2,28,69)*: Illam suam suas res sibi habere iussit ex XII tab. claves ademit, exegit.

4. *Gellius (3,16,12)*: comperi, feminam — in undecimo mense post mariti mortem peperisse, factumque esse negotium, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemviri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent.

TABULA V.

1. *Gaius (1,144—5)*: Veteres — voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, — in tutela esse; — exceptis virginibus Vestalibus, quas — liberas esse voluerunt: itaque etiam lege XII tab. cautum est.

2. *Gaius (2,47)*: Mulieris, quae in agnatorum tutela erat, res mancipii usu capi non poterant, praeterquam si ab ipsa tutore [auctore] traditae essent: id[que] ita lege XII tab. [cautum erat].

3. UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA TUTELAVE SUAE REI, ITA IUS ESTO.

νόμον — οἱ — δέκα ἄνδρες ἅμα τοῖς ἄλλοις ἀνέγραψαν νόμοις, καὶ ἔστιν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν λεγομένων δώδεκα δέλτων. *Quem Dion. locum, ex quo Dirksenius totam Romuli de patria potestate legem in XII receptam esse collegerat, ad solam venditionem filiorum pertinere recte monet Sch. p. 52.*

3. *Cf. Gai. l. III ad XII tab. (D. 48,5,43)*: Si ex lege repudium missum non sit *cet.* — *Legem a Dirkseno omissam recte inseruit Schoell 57. Divortii formula posteriore tempore fuit:* res tuas tibi habeto. *D. 24,2,2,1. Plaut. Amph. 928, Trin. 266; priore tempore fuisse*: baeto foras *ostendit Buecheler, Jahrb. Phil. 105,565. Varro ap. Non. (77)*: annos multos quod parere ea non poterat mulierem foras baetere iussit. *Plaut. Cas. 2,2,35:* M. Semper tu huic verbo vitato! C. Cui verbo? M. I foras mulier! *Mart. 11,104, 1:* Uxor, vade foras, aut moribus utere nostris.

4. *Ulp. ad Sab. (D. 38,16,3,9.11)*: ex lege XII tab. ad legitimam hereditatem is, qui in utero fuit, admittitur, si fuerit editus —; post decem menses mortis natus non admittetur ad legitimam hereditatem.

V. 1. *Etiam de Vestalium hereditatibus lege XII tab. cautum fuisse videtur colligi posse ex Gellio (1,12,18)*: in commentariis Labeonis, quae ad XII tab. composuit, ita scriptum est: 'Virgo Vestalis neque heres est cuiquam intestato neque intestatae quisquam. Sed bona eius in publicum redigi aiunt; id quo iure fiat, quaeritur'. *Cf. l. Num. 9.*

2. *Cf. Gai. 1,157:* olim — quantum ad l. XII tab. attinet, etiam feminae agnatos habebant tutores.

3. *Saepissime huius legis verba a veteribus afferuntur, diverso autem modo:* 'uti legassit suae rei, i. i. e. (*Gai. 2,224. Inst. 2,22 pr. Pomp. D. 50,*

4. Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto. 5. Si adgnatus nec escit, gentiles familiam habento.

6. *Gaius* (*1,155*): Quibus testamento — tutor datus non sit, iis ex lege XII [tabularum] agnati sunt tutores.

7. a. Si furiosus escit, adgnatûm gentiliumque in eo pecuniaque eius potestas esto. — b. . . . ast ei custos nec escit . . —

16,120); 'uti legassit quisque de sua re, i. i. e.' (*Nov. 22,2 pr.*); 'paterfamilias uti super familia pecuniaque sua legaverit (*vel* legassit), i. i. e'. (*Cic. de inv. 2,50,148; Rh. ad Her. 1,13,23*); uti legassit super pecunia tutelave suae rei, i. i. e.' (*Ulp. fr. 11,14*). *Accedit quod apud Paulum* (*D. 50,16,53 pr.*) *verba legis laudantur haec:* super pecuniae tutelave suae, *mendose ut videtur. Certe non solum de re atque pecunia, sed etiam de tutela legem cavisse confirmant Gaius quoque et Paulus in D. 26,2,1; 20,1.*

4. *Ulp.* (*fr. 26,1 = Coll. 16,4,1*): cautum est lege XII tab. hac: 'si intestato (intestatus *Coll.*) m. cui suus heres nec escit (*Cuiacius*, est *Coll.*, *om. Ulpiani liber*) — habeto'. *Paul. ad Sab.* (*D. 28,2,9,2*): haec verba: 'si intestato moritur' ad id tempus referuntur *cet. Ulp. ad ed.* (*D. 50,16,195,1*)*:* Familiae appellatio — et in res et in personas deducitur, in res — in lege XII tab. his verbis: 'adgnatus — habeto'. *Minus accurate Cic.* (*de inv. 2,50,148*) *dicit:* Lex (est): 'Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque eius agnatûm gentiliumque esto'. *Generaliter legem commemorant Gai. 3,1,9,11, Paul. Sent. 4,8, Pomp. D. 50,16,162 pr., alii.*

5. *Ulp. lib. regul.* (*Coll. 16,4,2*): Si agnatus defuncti, non sit, eadem lex XII tab. gentiles ad hereditatem vocat his verbis: 'si agnatus nescit (nec escit *Cuiac.*) — habento (heres *libri*)'. — *Cf. Gai. 3,17. Paul. in Coll. 16,3,3. Cic. sub n. 4 cit.*

6. *Ulp.* (*fr. 11,3*): per eminentiam — legitimi (tutores) dicuntur, qui ex lege XII tab. introducuntur, seu palam, quales sunt agnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni. *Cf. D. 26,4,1; 4,5,7 pr.*

7. a. *Rhet. ad Her.* (*1,13,23*) = *Cic.* (*de inv. 2,50,148*): Lex, si furiosus escit (esset *vel* erit *vel* existet *libri*) — esto. *Cic.* (*Tusc. 3,5,11*): insaniam — a furore distinguimus. — Qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vetant XII tab. Itaque non est scriptum: 'Si insanus', sed: 'si furiosus escit (esse incipit *libri*)'. *Paul. ad ed.* (*D. 50,16,53 pr.*): cum dicitur apud veteres: 'adgnatorum gentiliumque' *cet. Cf. D. 27,10,13; 26,1,3 pr. Gai. 2,64.*

b. *Fest.* (*162*): 'Nec' coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII est: 'ast — escit'. *Item:* 'si adorat cett'. *Cf. Fest.* Ast. — *Haec verba priori legi post vocem* escit *inseruit Sch. 109; at* custode *fieri non potuit ut agnatorum potestas excluderetur, nisi custodem intellegas aut patrem aut tutorem, quod admitti non potest; ad aliam igitur rem spectent haec verba necesse est, fortasse ad delicta furiosi.* [Custos furiosi *cur non possit accipi enuntiative de patre tutoreque pro re coniunctis, non perspicitur, neque erravit opinor Schoellius.* Th. M.]

c. *Ulpianus ad Sabinum* (*D. 27,10,1 pr.*): Lege XII tab. prodigo interdicitur bonorum suorum administratio. *Ulpianus* (*fr. 12,2*): Lex XII tab. — prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum.

8. *Ulpianus* (*fr. 29,1*): Civis Romani liberti hereditatem lex XII tab. patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit. *Ulp. ad ed.* (*D. 50,16,195,1*)): Cum de patrono et liberto loquitur lex, EX EA FAMILIA, inquit, IN EAM FAMILIAM.

9. *Gordianus* (*C. 3,36,6*): Ea, quae in nominibus sunt, — ipso iure in portiones hereditarias ex lege XII tab. divisa sunt. *Dioclet.* (*C. 2,3,26*): ex lege XII tab. aes alienum hereditarium pro portionibus quaesitis singulis ipso iure divisum.

10. *Gaius ad ed. provinciale* (*D. 10,2,1 pr.*); Haec actio (familiae erciscundae) proficiscitur e lege XII tabularum.

TABULA VI.

1. CUM NEXUM FACIET MANCIPIUMQUE, UTI LINGUA NUNCUPASSIT, ITA IUS ESTO.

2. *Cicero* (*de off. 3,16,65*): cum ex XII tab. satis esset ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui infitiatus esset,

---

c. *J. 1,23,3:* Furiosi quoque et prodigi — in curatione sunt agnatorum ex lege XII tab. *Cf. D. 27,10,13. — Schoellius prodigum omittit; expresse autem de eo cautum fuisse loci citt. aperte indicant.*

8. *Gai.* (*3,40*): ita demum lex XII tab. ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus nullo suo herede relicto. *Cf. Coll. 16,8,2; 9,2. Gaius 1,165 = Inst. 1,17:* Ex eadem lege XII tab. libertarum et impuberum libertorum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet, quae et ipsa tutela legitima vocatur, non quia nominatim ea lege de hac tutela cavetur, sed quia proinde accepta est per interpretationem, atque si verbis legis introducta esset.

9. *Prior locus ad activam, alter ad passivam obligationem spectat, id quod neglexit Sch. 132. Cf. D. 10,2,25,9.13. C. 4,16,7; 8,35,1.*

10. *Fest.* (*P. 82*): Erctum citum (*Scaliger*, citumque *libri*) fit inter consortes, ut in libris legum Romanorum legitur. Erctum a coercendo dictum, — citum — a ciendo. *Gell. 1,9,12*: anticum consortium quod iure atque verbo Romano appellabatur 'ercto non cito'.

VI. 1. *Cincius apud Festum:* Nuncupata pecunia est — nominata (nomina *cod.*), certa, nominibus propriis pronuntiata: 'cum — esto', id est (ita *cod.*) uti nominarit locutusve erit, ita ius esto. *Cic.* (*de or. 1,57,245*): ut totum illud: 'uti lingua nuncupassit' non in XII tab., — sed in magistri carmine scriptum videretur. *Paul. in Vat. fr. 50:* et mancipationem et in iure cessionem lex XII tab. confirmat. *Cf. Gai. 1,119; 2,104. Varro de l. l. 6,60.*

dupli poenam subiret, a iuris consultis etiam reticentiae poena est constituta.

3. *Cicero* (*top.* *4,23*): usus auctoritas fundi biennium est, — ceterarum rerum omnium — annuus est usus.

4. *Gaius* (*1,111*): lege XII tab. cautum est, ut si qua nollet eo modo [usu] in manum mariti convenire, ea quotannis trinoctio abesset atque eo modo [usum] cuiusque anni interrumperet.

5. a. SI QUI IN IURE MANUM CONSERUNT. . . — b. *Paul. manual.* (*Vat. fr. 50*): et mancipationem et in iure cessionem lex XII tab. confirmat.

6. *Livius* (*3,44,11.12*): Advocati (Verginiae) — postulant, ut (Ap. Claudius) — lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem.

7. TIGNUM IUNCTUM AEDIBUS VINEAVE ET CONCAPIT NE SOLVITO.

---

3. *Ciceronis locus integer haec habet:* Quod in re pari valet, valeat in hac, quae par est, ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium; at in lege aedes non appellantur et sunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus est usus: valeat aequitas, quae paribus in causis paria iura desiderat. *Cic.* (*p. Caec. 19,54*): Lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium. *Gai. 2,42:* [Usucapio] mobilium quidem rerum anno completur, fundi vero et aedium biennio et ita lege XII tab. cautum est. *54:* lex — XII tab. soli quidem res biennio usucapi iussit, ceteras vero anno. *Boeth. in Cic. top. l. c.:* Hic igitur aedium usus (!) auctoritatem biennio fieri sentit (Cicero).

4. *Gell.* (*3,2,13*): trinoctium, quod abesse a viro usurpandi causa ex XII tab. deberet *cet.*

5. a. *Gellius* (*20,17,7.8*): Manum conserere est rem eam (*Huschke*, conserere nam *libri*), de qua re disceptatur in iure, — cum adversario simul manu prendere, et in ea re sollemnibus (omnibus *libri*) verbis vindicare, id est uindicia. Correptio (consertio?) manus in re atque in loco praesenti apud praetorem ex XII tab. fiebat, in quibus ita scriptum est: 'si cui (*sic libri*) in — conserunt'.

b. *Pauli locus integer haec habet:* Pomponius putat, non posse ad certum tempus deduci (usumfructum) nec per in iure cessionem nec per mancipationem, sed tantum transferri ipsum posse; ego didici, et deduci ad tempus posse, quia et mancipationem — confirmat. — *Hunc locum cum priore coniungendum esse, verisimile non est, quia in in iure cessione contravindicatio manibus consertis locum non habuit. Cf. Gai. 2,24.*

6. *Pomp. enchir.* (*D. 1,2,2,24*): Verginius — cum animadvertisset, Ap. Claudium contra ius, quod ipse ex vetere iure in XII tabulas transtulerat, vindicias filiae suae a se abdixisse, et secundum eum, qui in servitutem — petierat, dixisse *cet. Cf. Dion. 11,30. Liv. 3,56,4.6.*

7. 8. *Fest.* (*L. 364, Mo. 76*) Tignum non solum in aedificiis, quo utuntur,

8. *Ulpianus ad edictum* (*D. 47,3,1 pr.*): Lex XII tab. neque solvere permittit tignum furtivum aedibus vel vineis iunctum neque vindicare, — sed in eum qui convictus est iunxisse, in duplum dat actionem.

9. . . QUANDOQUE SARPTA, DONEC DEMPTA ERUNT . .

TABULA VII.

1. *Varro* (*de l. l. 5,22*): XII tabularum interpretes ambitum parietis circuitum esse describunt. — *Festus:* Ambitus — dicitur circuitus aedificiorum, patens — pedes duos et semissem. — *Maecianus* (*assis distr. 46*): Sestertius duos asses et semissem (valet), — lex — XII tab. argumento est, in qua duo pedes et semis 'sestertius pes' vocatur.

2. *Gaius l. IV de leg. XII tab.* (*D. 10,1,13*): Sciendum est in actione finium regundorum illud observandum esse, quod (in XII tab.) ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse. Nam illic ita est: Ἐάν τις αἱμασιάν *cet.*

3. a. *Plinius* (*n. h. 19,4,50*): In XII tab. — nusquam nominatur villa, semper in significatione ea 'hortus', in horti vero 'heredium'. — b. *Festus* (*F. 355*): [Tugu]ria a tecto appellantur [domicilia rusticorum] sordida, — quo nomine [Messalla in explana]tione XII ait etiam . . .[signifi]cari.

4. *Cicero* (*de leg. 1,21,55*): usus capionem XII tab. intra V pedes esse noluerunt.

---

appellatur sed etiam in vineis, ut est in XII: 'tignum — uineave et concapit (e compage *Bosius et Mommsenus*, e concape *O. Mueller*, e concapi *Schoell*, sei concapit *Huschke*) ne solvito'. *Paulus ad ed.* (*D. 6,1,23,6*): Tignum alienum aedibus iunctum nec vindicari potest propter legem XII tab., nec eo nomine ad exhibendum agi —, sed est actio antiqua de tigno iuncto quae in duplum ex lege XII tab. descendit. *Videantur J. 2,1,29. D. 46,3,98,8. Cf. Hu., ad l. XII tab. de tigno iuncto. 1837. Windscheid, Pand. § 188. n. 10—15.*

9. *Fest.* (*348*): Sarpiuntur vineae, i. e. putantur, ut in XII: 'quandoque — erunt'. *Fest.* (*P. 323, F. 322*): Sarpta vinea, putata, id est pure facta; — sarpere enim antiqui pro purgare ponebant. *Iulian. ex Min.* (*D. 6,1,59*): alienis aedificiis conexa, — simul atque inde dempta essent, continuo in pristinam causam reverti. — *Supplementa Huschkii quae sunt haec:* [neque vinea] quandoque sarpta, donec dempta erunt, [tigna vindicito] *refutat Schoellius p. 104—106.*

VII. 3. *Fest.* (*P. 102*) Hortus apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi, qui arma capere possint, orirentur. — *Cfr.* Heredium. *D. 50,16,180.*

5. a. Si iurgant. . . — b. *Cic.* (*de leg. 1,21,55*): controversia est nata de finibus, in qua — e XII tres arbitri fines regemus.

6. *Gaius ad ed. provinc.* (*D. 8,3,8*): Viae latitudo ex lege XII tab. in porrectum octo pedes habet, in anfractum, id est ubi flexum est, sedecim.

7. Viam muniunto: ni sam delapidassint, qua volet iumento agito.

8. a. Si aqua pluvia nocet, . . — b. *Paulus ad Sab.* (*D.43, 8,5*): Si per publicum locum rivus aquae ductus privato nocebit, erit actio privato ex lege XII tab., ut noxa domino sarciatur.

9. a. *Ulp. ad ed.* (*D. 43,27,1,8*): lex XII tab. efficere voluit, ut XV pedes altius rami arboris circumcidantur. — b. *Pomponius ad Sab.* (*D. 43,27,2*): Si arbor ex vicini fundo vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege XII tab. de adimenda ea recte agere potes.

---

5. a. *Cic. de rep.* (*4,8 ap. Non.* (*292*): Iurgium levior res est, siquidem inter benivolos aut propinquos dissensio vel concertatio iurgium dicitur; inter inimicos dissensio lis appellatur. M. Tullius de rep. l. IIII: 'admiror nec rerum solum sed verborum etiam elegantiam: 'si iurgant', inquit; benevolorum concertatio non lis inimicorum, iurgium dicitur'. Et in sequenti: 'iurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare'.

b. exisres *pro* e XII tres *libri.*

6. *Cf. Varro de l. l. 7,15:* Anfractum est flexum, — ab eo leges iubent in directo pedum VIII esse, in anfracto XVI, id est in flexu. *Fest.* Viae. *D. 8,3,13,2; 8,6,6 i. f.*

7. *Fest.* Viae: Lex iubet XII [in anfracto fle]xuque pedes latas esse vias, ut [adiciat:] 'viam muniunto: ni sam delapidassint (*sic Mommsenus*; sandilapidas *vel* omsamdi lapidas ... sunt *vel* dionisam lapides sunt *libri; cf.* sas = eas *Fest. s. v. et alibi:* delapidata lapide strata) qua volet iumento agito'. *Cic.* (*p. Caec. 19,54*): si via sit immunita, iubet qua velit agere iumentum. *Fortasse ad eundem locum respicit Festus* (*P. 21*): amsegetes dicuntur quorum ager viam tangit.

8. a. *Pomp. ex Plautio* (*D. 40,7,21 pr.*): Et quod ita scriptum est: 'videbitur', pro hoc accipi debet: 'videri poterit'; sic et verba legis XII tab. veteres interpretati sunt 'si aqua pluvia nocet', id est 'si nocere poterit'. (*In Digestis est* nocet; *sed scribendum* nocebit *propter antecedens* videbitur.) [*At haec composuit Pomponius, ut positive dicta ostenderet accipi posse de iis quoque quae fieri possunt, itaque nihil mutandum.* Th. M.] *Cic.* (*top. 9,39*): aqua pluvia nocens — iubetur ab arbitro coerceri.

b. Noxa domino sarciatur *Mommsenus;* noxae domino caveatur *traditur.*

9. *Cf. Paul.* (*sent. 5,6,13*): Arbor, quae — imminet — in vicini agrum, nisi a domino sublucari non potest, isque conveniendus est, ut eam sublucet. *Fest.*

10. *Plinius* (*n. h. 16,5,15*): Cautum est — lege XII tab., ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere.

11. *Iustiniani Institutiones* (*2,1,41*): Venditae — et traditae (res) non aliter emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium solverit vel alio modo satisfecerit, veluti expromissore aut pignore dato; quod cavetur — lege XII tab.

12. *Ulpianus* (*fr. 2,4*): Sub hac condicione liber esse iussus 'si decem milia heredi dederit', etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem perveniet: idque lex XII tab. iubet.

TABULA VIII.

1. a. QUI MALUM CARMEN INCANTASSIT . . — b. *Cicero* (*de rep. 4,10,12 ap. Aug. de civit. dei 2,9*): XII tab. cum perpaucas

---

(*348*): Sublucare arbores est, ramos earum supputare et veluti suptus lucem mittere, conlucare autem succisis arboribus locum inplere luce.

10. *Gai. l. IV ad l. XII tab.* (*D. 50,16,236,1*): Glandis appellatione omnis fructus continetur. *Cf. D. 43,28,1.*

11. *Cf. Pomp. ad Q. Muc.* (*18,1,19*): Quod vendidi non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit aut satis eo nomine factum. — *Cf. Bechmann, der Kauf. § 21.39.44. Leist, Mancipation. 510—25.*

12. *Pomp. ad Q. Muc.* (*D. 40,7,29,1*): quoniam lex XII tab. emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur *cet. Modest. different.* (*ib. 25*): Statu liberos venum dari posse leges XII tab. putaverunt. *Cf. Fest.* Statuliber.

VIII. 1. a. *Plin.* (*n. h. 28,2,10—17*): quaestionis — est, valeantne aliquid verba et incantamenta carminum. — Quid? non et legum ipsarum in XII tab. verba sunt: 'qui fruges excantassit' et alibi: 'qui malum carmen incantassit'?

1. b. *Cic.* (*Tusc. 4,2,4*): XII tab. declarant, condi iam tum solitum esse carmen, quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam lege sanxerunt. *Fest.* (*181*): 'Occentassit' (occentassint *cod.*) antiqui dicebant, quod nunc 'convicium fecerit' dicimus, quod id clare et cum quodam canore fit, ut procul exaudiri possit; quod turpe habetur, quia non sine causa fieri putatur. *Arnob.* (*adv. gent. 4,34*): Carmen malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur et vita, Xviralibus scitis evadere noluistis impune *cet. Hor.* (*sat. 2,1,82*): Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est iudiciumque: — sed bona si quis —? — solventur risu tabulae. *Porph. ad Hor. l. c.:* lege (XII tab.) cautum erat, ne quis in quemquam maledicum carmen scriberet. *Hor.* (*ep. 2,1,152*): lex — malo quae nollet carmine quemquam describi. *Paul.* (*sent. 5,4,6*): Iniuriarum actio — introducta est lege XII tab. de famosis carminibus *cet. Cornutus* (*in Pers. sat. 1,137*): lege XII tab. cautum est, ut fustibus feriretur, qui publice invehebatur. — *Utramque vocem* incantassit *et* occentassit *in XII tab. scriptam fuisse, earumque alteram ad artes magicas alteram ad convicia famosa spectasse e locis supra allatis patet. Unde efficitur, carmen* malum *et carmen famosum diversam*

res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putaverunt: si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri.

2. Si membrum rup[s]it, ni cum eo pacit, talio esto. 3. Manu fustive si os fregit libero, CCC, [si] servo, CL poenam subito. 4. Si iniuriam faxsit, viginti quinque poenae sunto.

5. . . . rup[s]it . . . sarcito.

---

in XII tab. habuisse vim, quamquam Horatius eiusque interpretes carmini malo *vim famosi subiecerunt. Dirks. et Sch. malum carmen perperam cum malo veneno (fr. 25) coniungunt.*

2. *Fest. (L. 363, Mo. 72):* Talionis mentionem fieri in XII (tabulis *ins. S.*) ait Verrius hoc modo: 'si m. rapserit (*sic fere Festi libri,* rupit *Gelliani,* rupsit *Schoell*) — esto. Neque id quid (quod *Q. R.*) significet, indicat, puto quia notum est; permittit enim lex parem vindictam. *Gell. (20,1,14)*: Nonnulla — in istis legibus (XII tab.) ne consistere quidem — visa sunt, velut illa lex talionis, cuius verba, nisi memoria fallit, haec sunt: 'si m. rupit ni cum e pacto talio esto'. *Gai. (3,223)*: Poena — iniuriarum ex lege XII tab. propter membrum quidem ruptum talio erat. *Cf. Paul. (sent. 5,4,6)*: Iniuriarum actio — introducta est lege XII tab. de — membris ruptis et ossibus fractis. *Prisc. (gramm. 6,13,69)*: Quidam veterum — 'ossum' proferebant — Cato tamen 'os' protulit in IV. orig.: 'Si quis membrum rupit aut os fregit, talione proximus cognatus ulciscitur'.

3. 4. *Paul. de iniur. (Coll. 2,5,5)*: Iniuriarum actio — legitima — ex lege XII tab.: qui iniuriam alteri facit, v et xx sestertiorum poenam subit. Quae lex generalis fuit; fuerunt et speciales velut: 'manu fustive si os (*sic Lachmann, ZGR. 10,311;* manifestos *libri*) — poenam subito (subitos extertiorum *libri*)'. [*Haec non ipsa legis verba sunt, sed aeque atque quae praecedunt Pauli ad legitima accommodata sic restituenda:* velut manu fustive si os fregit libero, trecentorum, si servo, CL poenam subit sestertiorum. Th. M.] — *Gai. (3,223)*: Propter os — fractum aut conlisum CCC assium poena erat, si libero os fractum erat, at si servo CL. *Cf. Paul. et Prisc. supra l. 2 all. Gell. (20,1, 32)*: iniurias atrociores, ut de osse fracto, non liberis modo, verum etiam servis factas impensiore damno vindicaverunt. *Gai. (3,220)*: Iniuria — committitur, — cum quis pugno puta aut fuste percussus — erit. — *Gell. (20,1,12)*: ita de iniuria poenienda (in XII) scriptum est: 'si iniuriam alteri (alteri *delevit Schoell*) faxsit viginti quinque aeris poenae sunto'. *Fest.:* Viginti quinque poenae in XII significat XXV asses. *Gai. (3,223)*: propter ceteras vero iniurias XXV assium poena erat constituta. *Gell. (16,10,8)*: cum 'proletarii' — et 'viginti quinque asses' et taliones — evanuerint omnisque illa XII tab. antiquitas *cet.*

5. *Fest. (265):* Rupsit in (*sic Scaliger,* rupit in *Mommsen, Rh. Mus. Ph. 15,464,* rupitias *codex*) XII significat damnum dederit (*P. 264:* rupitia damnum dederit significat). *Idem (322):* Sarcito in XII Ser. Sulpicius ait significare 'damnum solvito, praestato'. *Ulp. ad ed. (D. 9,2,1 pr.)*: Lex Aquilia omnibus legibus, quae ante se de damno iniuria locutae sunt, derogavit, sive XII tab. sive

6. *Ulpianus l. XVIII ad ed. (D. 9,1,1 pr.)*: Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur, — lex (XII tab.) voluit aut dari id quod nocuit — aut aestimationem noxiae offerri.

7. *Ulpianus l. XLI ad Sabinum (D. 19,5,14,3)*: Si glans ex arbore tua in fundum meum cadat, eamque ego immisso pecore depascam, — neque ex lege XII tab. de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur, neque de pauperie — agi posse.

8. a. QUI FRUGES EXCANTASSIT. — b. . . NEVE ALIENAM SEGETEM PELLEXERIS . . .

9. *Plinius (nat. hist. 18,3,12)*: Frugem — aratro quaesitam noctu pavisse ac secuisse puberi XII tabulis capital erat, suspensumque Cereri necari iubebant, — impuberem praetoris arbitratu verberari noxiamve duplionemve decerni.

---

alia quae fuit. — *Coniungendos esse hos Festi locos iamdudum communis fuit vv. dd. opinio.* [*Sed cf. propter posteriorem huius tabulae fr. 10 et 14.* TH. M.] *Priorem Mommsenus l. c. emendatum, ut supra adnotavimus, coniecit ad fr. 2 esse referendum. At Festi interpretationem:* rupsit = damnum dederit *non convenire cum membro rupto et talione, recte monuit A. Pernice, Sachbeschäd. p. 3; scilicet sarciri iusserunt XII tabulae ea quoque, quae praeter membrum quis* rupsit. *Vocem* rupitias *retinendam putat Sell, die actio de rupitiis sarciendis, 1877.*

6. *Inst. (4,9 pr.)*: Animalium nomine — si — pauperiem fecerint, noxalis actio lege XII tab. prodita est: quae animalia si noxae dedantur, proficiunt reo ad liberationem, quia ita lex XII tab. scripta est. *Cf. Fest.* Pauperies. Noxia.

8. a. *Plinius l. c. supra ad 8,1. Sen. (nat. qu. 4,7)*: in XII tab. cavetur, ne quis alienos fructus excantassit.

b. *Serv. (Verg. egl. 8,99)*: 'traducere messes'. Magicis quibusdam artibus hoc fiebat, unde est in XII tab.: 'neve — pellexeris'. *Aug. (civ. dei 8,19)*: quod hac pestifera scelerataque doctrina fructus alieni in alias terras transferri perhibentur: nonne in XII tab. — Cicero commemorat esse conscriptum et ei, qui hoc fecerit, supplicium constitutum? *Apul. (apol. 47)*: Magia — XII tab. propter incredundas frugum illecebras interdicta. — *Formam* pellexeris *merito suspectam habet Sch. 49,76, attamen lex neque reiicienda neque cum priore confundenda est: nam* excantare *est damnum dare*, pellicere *lucrum facere; illud respicit Ovidius (am. 3,7,31)*; carmine laesa Ceres sterilem vanescit in herbam; *hoc Plinius (n. h. 18,6,41—42)*: C. Furius Chresimus —, cum in parvo — agello largiores — fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas, in invidia erat magna, ceu fruges alienas perliceret veneficiis; quam ob rem ab Sp. Albino curuli [aedile] die dicta — instrumentum rusticum — in forum attulit et — dixit: veneficia mea, Quirites, haec sunt.

9. [Noxiamve duplionemve decerni *libri, recte opinor, scilicet ut verberum poena afficiatur impubes pupillus,* noxia duplione *spectet ad impuberem filium-*

10. *Gaius l. IV ad XII tab.* (*D. 47,9,9*): Qui aedes acervumve frumenti iuxta domum positum combusserit, vinctus verberatus igni necari (XII tab.) iubetur, si modo sciens prudensque id commiserit; si vero casu, id est neglegentia, aut noxiam sarcire iubetur, aut, si minus idoneus sit, levius castigatur.

11. *Plinius* (*nat. hist. 17,1,7*): cautum est XII tabulis, ut qui iniuria cecidisset (succidendi *vocabulo lex usa est*) alienas (arbores), lueret in singulas aeris XXV.

12. SI NOX FURTUM FAXSIT, SI IM OCCISIT, IURE CAESUS ESTO.

13. LUCI . . . SI SE TELO DEFENDIT, . . . ENDOQUE PLORATO.

---

familias (*Gai. 4,75*); *cavendum a lectione interpolata* noxiamque duplione decerni. TH, M.]

10. *Cf. glossa cod. Leidensis Voss. fol. 82* (*Loewe prodrom. corporis glossar. p. 100; M. Cohn, Z.S.St. 2. p. 112*): noxam sarcito damnum solvito.

11. *Paul. ad Sab.* (*D. 47,7,1*): Si furtim arbores caesae sint, et ex lege Aquilia et ex XII tabularum dandam actionem Labeo ait. *Gai.* (*4,11*): quod lex XII tab. ex qua de vitibus succissis actio competeret, generaliter de arboribus succisis loqueretur. *Paul. ad ed.* (*D. 12,2,28,6*): Colonus, cum quo propter succisas arbores agebatur —, si iuraverit se non succidisse, sive e lege XII tab. de arboribus succisis sive e lege Aquilia — convenietur, — defendi poterit. — *Cf. D. 47,7,5 pr.*: Caedere est non solum succidere, sed etiam ferire caedendi causa.

12. *Macr.* (*sat. 1,4,19*): Xviri in XII tab. inusitatissime 'nox' pro 'noctu' dixerunt; verba haec sunt: 'si nox furtum factum sit (faxsit *em. Cuiacius*) si — esto'. in quibus verbis etiam id notandum, quod — non 'eum' — sed 'im' dixerunt. (*Fest.* Im.) *Gell.* (*8,1 ind.*): Xviri in XII tab. 'nox' pro 'noctu' dixerunt. (*20, 1,7*): nisi duram esse legem putas, quae — nocturnum — furem ius occidendi tribuit.

13. *Cic.* (*p. Tull. 20,47*): Atque ille mihi legem de XII tab. recitavit, quae permittit, ut furem noctu liceat occidere, et luci, si se telo defendat. (*21,50*): Furem — luce occidi vetant XII tab. —, nisi se telo defendit, inquit; etiamsi cum telo venerit, nisi utetur telo eo ac repugnabit, non occides; quod si repugnat, endoplorato, hoc est conclamato, ut aliqui audiant et conveniant. *Fest.*: 'Sub vos placo' in precibus — id quod supplico, ut in legibus 'transque dato' et 'endoque plorato'. *Prisc.* (*gr. 6,18,93*): Ennius in XVI annalium: 'si luci, si nox'. — *Dubitari potest inde, utrum lex furem occidere permiserit si* —, *an veteurit nisi* —. *Cic.* (*l. c.*) *habet utrumque, Gai. ad ed.* (*D. 47,2,55,2*) *dicit*: Furem interdiu deprehensum non aliter occidere lex XII tab. permisit, quam si telo se defendat. *De sola permissione loquuntur Gai. ad ed.* (*D. 9,2,4,1*): Lex XII tab. furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur: interdiu autem deprehensum ita permittit occidere si is se telo defendat, —. *Gell.* (*11,18,6.7*): Xviri — furem — tum demum occidi permiserunt, si aut, cum faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se — defenderet. *Cic.* (*p. Mil. 3,9*): XII tab. nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo

14. *Gellius* (*11,18,8*): Ex ceteris — manifestis furibus liberos verberari addicique iusserunt (Xviri) ei, cui furtum factum esset —; servos — verberibus affici et e saxo praecipitari; sed pueros impuberes praetoris arbitratu verberari voluerunt noxiamque — sarciri.

15. a. *Gaius* (*3,191*): Concepti et oblati (furti) poena ex lege XII tab. tripli est. — b. . . . LANCE ET LICIO . . .

16. SI ADORAT FURTO, QUOD NEC MANIFESTUM ERIT —, [DUPLIONE DAMNUM DECIDITO.].

17. (*Gai. 2,45*): furtivam (rem) lex XII tab. usu capi prohibet—.

18. a. *Tacit.* (*ann. 6,16*): XII tabulis sanctum, ne quis unciario fenore amplius exerceret. — b. *Cato* (*de r. r. praef.*: Maiores — in legibus posiverunt furem dupli condemnari, feneratorem quadrupli.

---

defenderet, interfici impune voluerunt. *Ulp. ad ed.* (*Coll. 7,3,2*): furem nocturnum — lex XII tab. omni modo permittit occidere, aut diurnum — aeque lex permittit, sed ita demum, si se telo defendat.

14. *Gai.* (*3,189*): Poena manifesti furti ex lege XII tab. capitalis erat. nam liber verberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat; utrum autem servus efficeretur ex addictione, an adiudicati loci constitueretur, veteres quaerebant. in [servum] aeque verberat[um animadvertebatur]. *Gell.* (*20,1,7*): nisi duram esse legem putas, quae — furem manifestum ei, cui furtum factum est, in servitutem tradit.

15. a. *Cf. Gai.* (*3,186—7*): Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus praesentibus furtiva res quaesita et inventa sit; — oblatum furtum dicitur, cum res furtiva tibi ab aliquo oblata sit, eaque apud te concepta sit.

b. *Fest.* (*P. 117*): Lance et licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quaerere in domo aliena licio cinctus intrabat lancemque ante oculos tenebat propter matrum familiae aut virginum praesentiam. *Gai.* (*3,192*): lex (XII tab.) — praecipit, ut qui quaerere velit nudus quaerat licio (linteo *liber*) cinctus, lancem habens; qui si quid invenerit, iubet id lex furtum manifestum esse (*cf. § 193*). *Gell.* (*11,18,9*): furta quae per lancem liciumque concepta essent, proinde ac si manifesta forent, vindicaverunt (XII tab.). *Idem* (*16,10,8*): cum proletarii — furtorumque quaestio cum lance et licio evanuerint omnisque illa XII tab. antiquitas *cet. Inst. gl. Taur.* (*ZGR. 7,44 n. 466*): nudus ingrediebatur discum fictilem in capite portans utrisque manibus detentus (*fort.* detentum). *Rud. Res. 2,352 n. 21.*

16. *Fest.*: 'Nec' coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII est: — item: 'si — erit'. *Gai.* (*3,190*): Nec manifesti furti poena per legem XII tab. dupli inrogatur —. *Gell.* (*11,18,15*): furtis omnibus, quae nec manifesta appellantur, poenam imposuerunt dupli. — *Fest.* (*P. 19*): Adorare apud antiquos significabat agere, unde et legati oratores dicuntur, quia mandata populi agunt.

17. *Cf. Gai. 2,49. I. 2,6,2. D. 41,3,33 pr.*

19. *Paulus* (*coll. 10,7,11*): Ex causa depositi lege XII tab. in duplum actio datur —.

20. a. *Ulpianus l. XXXV ad ed.* (*D. 26,10,1,2*): Sciendum est suspecti crimen e lege XII tab. descendere. — b. *Tryphoninus disputat.* (*D. 26,7,55,1*): Si — tutores rem pupilli furati sunt, videamus an ea actione, quae proponitur ex lege XII tab. adversus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur.

21. PATRONUS SI CLIENTI FRAUDEM FECERIT, SACER ESTO.

22. QUI SE SIERIT TESTARIER LIBRIPENSVE FUERIT, NI TESTIMONIUM FATIATUR, INPROBUS INTESTABILISQUE ESTO.

23. *Gellius* (*20,1,53*): ex XII tab. — si nunc quoque — qui falsum testimonium dixisse convictus esset, e saxo Tarpeio deiceretur.

24. a. SI TELUM MANU FUGIT MAGIS QUAM IECIT, aries subicitur. — b. *Plin.* (*n. h. 18,3,12*): Frugem — furtim — pavisse — XII tabulis capital erat (*8,9*) — gravius quam in homicidio.

---

20. a. *Cic.* (*de off. 3,15,6*): dolus malus et legibus erat vindicatus, ut [in] tutela XII tabulis.

b. *Cic.* (*de or. 1,36,166—7*): turpi tutelae iudicio *et paullo post*: alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex in XII tab. permiserat.

21. *Serv.* (*ad Aen. 6,609*): 'fraus innexa clienti'; ex lege XII tab. venit, in quibus sic scriptum est: 'patronus — esto'. — *Mommsen* (*Forsch. 1,384*) *ins.:* Diti patri, *propter leg. Rom. 2 ubi est* ὅσιος τοῦ καταχθονίου Διός.

22. *Gell.* (*15,13,11*): Item ex iisdem tabulis id quoque est: 'qui — testiomonium fatiatur (*coniecit Schoell 92 seq.*, fariatur *libri*) inpr. — esto'. *Gell.* (*7,7,2.3*): 'testabilis' — verbum est legis ipsius Horatiae; contrarium est in XII tab. scriptum: 'inprobus esto'. *Cf. I. 2,10,6.*

24. a. *Cicero* (*top. 17,64*): iacere telum voluntatis est, ferire quem nolueris fortunae: ex quo aries subicitur ille in vestris actionibus, 'si — iecit'. *Cic.* (*p. Tull. 21,51*): Quis est, cui magis ignosci conveniat, quoniam me ad XII tab. revocas, quam si quis quem imprudens occiderit? — Tamen huiusce rei veniam maiores non dederunt; nam lex est in XII tab.: 'si — fugit ma[gis quam iecit]'. *Cic.* (*de or. 3,39,158*): Nonnunquam — brevitas translatione conficitur, ut illud: 'si — fugit'. *August.* (*de lib. arb. 1,4*): homicidium — potest accidere aliquando sine peccato, — cui forte invito atque imprudenti telum manu fugit. *Fest.* (*347*) Subici ar[ies dicitur, qui pro occiso datur,] quod fit, ut ait Cincius, — exemplo At[heniensium, apud quos] expiandi gratia aries [inigitur abeo, qui invitus sce]lus admisit, poenae p[endendae loco.] — (*351*) Subigere arietem, in eodem libro (*scilicet in commentario XV iuris pontifici citato ad verbum quod praecedit*) Antistius esse ait dare arietem, qui pro se agatur, caedatur. *Leg. Num. 13.*

b. *Quaenam fuerit homicidii poena, veteres nobis non tradiderunt.*

25. *Gaius l. IV ad XII tab.* (*D. 50,16,236 pr.*): Qui venenum dicit, adicere debet, utrum malum an bonum; nam et medicamenta venena sunt.

26. *Latro* (*decl. in Cat. 19*): XII tab. cautum esse cognoscimus, ne qui in urbe coetus nocturnos agitaret.

27. *Gaius l. IV ad XII tab.* (*D. 47,22,4*): His (sodalibus) potestatem facit lex (XII tab.), pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant; sed haec lex videtur ex lege Solonis translata esse.

TABULA VIIII.

1. 2. *Cic.* (*de leg. 3,4,11; 19,44*): 'Privilegia ne inroganto. De capite civis nisi per maximum comitiatum — ne ferunto'. — Leges praeclarissimae de XII tabulis tralatae duae, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari nisi maximo comitiatu vetat.

3. *Gellius* (*20,1,7*): duram esse legem putas, quae iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem [iu]dic[a]ndam pecuniam accepisse convictus est, capite poenitur?

4. *Pomponius enchirid.* (*D. 1,2,2,23*): quaestores — qui capitalibus rebus praeessent, — appellabantur quaestores parricidii. quorum etiam meminit lex XII tab.

5. *Marcianus* (*D. 48,4,3*): Lex XII tab. iubet eum, qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri.

VIIII. 1. 2. *Cic.* (*l. c.*): In privatos homines leges ferri noluerunt, id est enim privilegium, quo quid est iniustius, cum legis haec vis sit, scitum et iussum in omnes. Ferri de singulis [*debuit esse* de capite civis TH M.] nisi centuriatis comitiis noluerunt; discriptus [*sic scr.*, descriptus *libri* TH. M.] enim populus censu, ordinibus, aetatibus, plus adhibet ad suffragium consilii, quam fuse in tribus convocatus. *Cic.* (*p. Sest. 30,65*): cum et sacratis legibus et XII tab. sancitum esset, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite nisi comitiis centuriatis rogari *cet.* *Cic.* (*de domo 17,43*): vetant XII tab. leges privatis hominibus irrogari, id est enim privilegium. *Cic.* (*de rep. 2,36,61*): laus est — C. Iulii (*Xviri a. II*) — quod se legem illam — neglecturum negaret, quae de capite civis Rom. nisi comitiis centuriatis statui vetaret.

3. ob rem dicendam *Gellii libri.*

4. *Fest.* (*258*): Quaestores [dicebantur, qui quaererent de rebus] capitalibus, unde [iidem etiam . . quaestores parri]cidi appellantur. Parrici (*supra p. 10,12 n. 3*).

6. *Salvianus* (*de gubern. dei* 8,5): Inte rfici — indemnatum quemcunque hominem etiam XII tabularum decreta vetuerunt.

TABULA X.[1]

1. HOMINEM MORTUUM IN URBE NE SEPELITO NEVE URITO.

2. . . . HOC PLUS NE FACITO: ROGUM ASCEA NE POLITO.

3. *Cicero* (*de leg.* 2,23,59): Extenuato igitur sumptu tribus reciniis et tunicula purpurae et decem tibicinibus tollit etiam lamentationem.

---

6. *Salviani locum Schoellius* (*p.* 58) *ad homicidium* (8,24 *c*) *pertinere putat,* indemnatum *intellegens integrum et liberum; locis autem supra allatis evidenter probatur, potius de supplicio sumendo hic agi. Cf. Valer. Max.* (7,2, *ext.* 15)*:* leges Lycurgi — de indemnatis supplicium sumi vetabant. *Vellei.* (2,45)*:* Clodius — legem — tulit, qui civem Rom. indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur, cuius verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur. *Cic.* (*de domo* 4,9)*:* Eos — damnare debui, quorum lege perfectum est, ut ego indemnatus — damnatorum poenam sustinerem? *Cic.* (*in Pis.* 13,30)*:* indemnati civis — proscriptio. *Cic.* (*de l. agr.* 2,21,56)*:* Sulla cum bona indemnatorum civium funesta illa sua auctione venderet *cet. D.* 28, 1,9*:* Si quis post accusationem in custodia fuerit defunctus indemnatus, testamentum eius valebit. *Aug.* (*de civ. dei* 1,19)*:* vos appello, leges iudicesque Romani: nempe post perpetrata facinora nec quemquam scelestum indemnatum impune voluistis occidi.

X. 1. *Cic.* (*de leg.* 2,23,58)*:* Video quae sint in pontificio iure, sed quaero, ecquidnam sit in legibus? — ea non tam ad religionem spectant, quam ad ius sepulcrorum; 'hominem mortuum', inquit lex in XII: 'in urbe — urito'. Credo vel propter ignis periculum.

2. *Cic.* (*l. c.* 59)*:* Iam cetera in XII minuendi sumptus sunt lamentationisque funebris, translata de Solonis fere legibus: 'hoc plus', inquit, 'ne — polito'.

3. *Cic.* (*l. c.*)*:* Nostis quae sequuntur; discebamus enim pueri XII, ut carmen necessarium, quas iam nemo discit. Extenuato igitur *et reliqua ut supra;* uimcla *vel* uincla *pro* tunicula *libri.* (*ibid.* 25,64)*:* sumptuosa — funera et lamentabilia — Solonis lege sublata sunt, quam legem eisdem prope verbis nostri Xviri in decimam tabulam coniecerunt; nam de tribus reciniis et pleraque illa Solonis sunt. *Cf. Fest.* (27) Recinium omne vestimentum quadratum ii (hi *cod.*), qui XII interpretati sunt, esse dixerunt: Verrius togam, qua mulieres (vir toga mulieres *cod.; emend. Lipsius*) utebantur, praetextam (praetextum *cod.*) clavo purpureo. *Non.* (371) Ricinium (Ricinum *libri*), quod nunc mafurtium dicitur, palliolum femineum breve. Varro — de vita p. R. —: 'Ex (et *libri*) quo mulieres in — luctibus, cum omnem vestitum delicatiorem ac luxuriosum — ponunt, ricinia sumunt'.

---

1) *Totum huius tabulae argumentum uno contextu relatum et tractatum exhibet Cic. de leg.* 2,23.24. (*Cf. Hu., ZRG.* 11,138—42.)

4. MULIERES GENAS NE RADUNTO, NEVE LESSUM FUNERIS ERGO HABENTO.

5. a. HOMINE MORTUO NE OSSA LEGITO, QUO POST FUNUS FACIAT. — b. *Cicero* (*l. c.*): Excipit bellicam peregrinamque mortem.

6. a. *Cicero* (*l. c.*): Haec praeterea sunt in legibus —: servilis unctura tollitur omnisque circumpotatio. — 'Ne sumptuosa respersio, ne longae coronae, ne acerrae.' — b. *Fest.*: Murrata potione usos antiquos indicio est, quod — XII tab. cavetur, ne mortuo indatur.

7. QUI CORONAM PARIT IPSE PECUNIAVE EIUS [HONORIS] VIRTUTISVE ERGO ARDUUITUR EI . . .

---

4. *Cic.* (*l. c. 24,65*): De lamentis — expressa verbis sunt: 'mulieres — habento'. *Ibid.* (*23,59*): tollit etiam lamentationem: 'mulieres — habento'. — L. Aelius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut vox ipsa significat, quod eo magis iudico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat. *Cic.* (*Tusc. 2,23,55*): fletus (*scr.* lessus) quem XII tab. in funeribus adhiberi vetant. *Plin.* (*n. h. 11,58, 157*): Infra oculos malae —, quas prisci 'genas' vocabant XII tab. interdicto radi a feminis vetantes. *Serv.* (*ad Aen. 12,606*): cautum lege XII tab., ne mulieres carperent faciem, his verbis: 'mulier faciem ne carpito'. *Fest.* (*273*) Radere ge[nas vetitum est in] lege XII, id est unguibus [lacerare malas].

5. a. *Cic.* (*de leg. 2,24,60*): funebria, quibus luctus augetur, XII sustulerunt: 'homini', inquit, 'mortuo — faciat'; credoque quod erat factitatum, ut uni plura fierent (funera) lectique plures sternerentur, id quod ne fieret, lege sanctum est; excipit — mortem. *Verba* credoque quod — est *in codd. leguntur post* inpositam iubet *(vide adn. ad 8,7); transposuit ea ita ut nos dedimus Schoemann (opusc. 3,386), quem secutus est Sch. 55. Dirksenus aliique propriam ex iis legem constituerunt, Hu. 143 ea inseri iussit post* praetereantur *(v. 6 a), perperam. Cf. Cuiac. ad Papin. quaest. l. II, ad D. 3,2,25,1.*

6. a. Circumpotatio *libri boni:* circumportatio *alii, quod praefert Hu. p. 139. — Reliqua quoque dedimus ut tradita accepimus, nisi quod libri* nec acerrae; *Manutius et Huschkius post* respersio *ins.* sit *et pro* acerrae praetereantur *scribunt* acerrae praeferantur. — *Cf. Leg. Num. 1. Fest.* Resparsum. Acerra.

7. *Plin.* (*n. h. 21,3,7*): ad certamina in circum per ludos et ipsi descendebant, et servos suos equosque mittebant. Inde illa XII tab. lex: 'qui coronam parit ipse pecuniave eius (honoris *inseruit Schoell collato loco Festi v.* ergo: statua donatus est honoris virtutisve ergo) virtutisve ergo (ei *inseruit Schoell*) arguitur (*sic vel* duitur *libri Pliniani,* arduuitur *Schoell*) ei'. Quam servi equive meruissent, 'pecunia partam' lege dici, nemo dubitavit. *Cic. (de leg. 2,24,60):* Illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam et ei, qui peperisset, et eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet. *Post* ei *supplet Sch.* parentique eius, se fraude esto. *Mo. Staatsrecht* 1^3*,426 n. 2 verba sic constituit:* qui coronam parit ipse pecuniave eius, virtutisve ergo duitur ei, [ast ei parentive eius mortuo domi forisve inponetur, se fraude esto].

8. . . . NEVE AURUM ADDITO. AT CUI AURO DENTES IUNCTI ESCUNT. AST IM CUM ILLO SEPELIET URETVE, SE FRAUDE ESTO.

9. *Cicero* (*de leg.* *2,24,61*): rogum bustumve novum vetat propius LX pedes adigi aedes alienas invito domino.

10. *Cicero* (*leg.* *2,24,61*): forum bustumve usu capi vetat.

TABULA XI.

1. *Cicero* (*de rep.* *2,36.37*): (Decemviri) cum X tabulas summa legum aequitate prudentiaque conscripsissent, in annum posterum Xviros alios subrogaverunt, — qui duabus tabulis iniquarum legum additis conubia — ut ne plebi cum patribus essent, inhumanissima lege sanxerunt.

2. *Macrobius* (*sat.* *1,13,21*): Tuditanus refert, — Xviros, qui tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. Cassius eosdem scribit auctores.

---

8. *Cic. (de leg. 2,24,60):* Qua in lege cum esset: 'neve — addito', quam humane excipiat altera lex [intellegite nimirum *similiave exciderunt.* TH. M.] praecepit altera lege: 'at (ut *libri*) cui a. d. iuncti escunt (essent *libri*) — esto'.

9. 10. *Cic. (de leg. 2,24,61):* Duae sunt praeterea leges de sepulcris, quarum altera privatorum aedificiis, altera ipsis sepulcris cavet; nam quod 'rogum — domino', — pedes adigi *sic Madrigius,* adici *libri* a. a. invito domino incendium veretur acerbum; quod autem forum, id est vestibulum sepulcri, bustumve usucapi vetat, tuetur ius sepulcrorum. *Fest. (P. 84)* Forum sex modis intellegitur: primo negotiationis locus —; alio, in quo iudicia fieri, cum populo agi, contiones haberi solent; tertio, cum is, qui provinciae praeest, forum agere dicitur, cum civitates vocat et de controversiis eorum cognoscit; quarto, cum id forum antiqui appellabant, quod nunc vestibulum sepulcri dicari solet *cet. (P. 32)* Bustum proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus et sepultus, diciturque bustum quasi bene ustum (bene iustum *M.*), ubi vero combustus quis tantummodo, alibi vero est sepultus, is locus ab urendo ustrina (ostrina *M.*) vocatur; sed modo busta (modo obusta M.) sepulcra appellamus.

XI. 1. *Cf. Dion. (10,60) :* οἱ δὲ περὶ τὸν Ἄππιον τοὺς λοιποὺς συγγράψαντες νόμους ἐν δέλτοις δυσὶ καὶ ταύτας ταῖς πρότερον ἐξενεχθείσαις πρόσεθηκαν· ἐν αἷς καὶ ὅδε ὁ νόμος ἦν, μὴ ἐξεῖναι τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἐπιγαμίας συνάψαι. *Liv. (4,4,5):* Hoc ipsum, ne conubium patribus cum plebe esset, non Xviri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo publico cum summa iniuria plebis? *Gai. l. VI ad XII (D. 50,16,238):* Plebs est ceteri cives sine senatoribus.

2. *Macrobii locum a Goth. et Dirk. reiectum vindicavit huic tabulae Mo. Chron. 31,210; C. I. L. 1,361. Cf. Leg. Rom. 6. Macr. (sat. 1,13,12.15):* alternis annis binos et vicenos, alternis ternos vicenosque intercalabant — post vicesimum et tertium diem eius (Februarii) intercalabant, Terminalibus scilicet

3. *Cic.* (*ad Att. 6,1,8*): E quibus (libris de rep.) unum ἱστορικὸν requiris de Cn. Flavio Anni f. Ille vero ante Xviros non fuit. — Quid ergo profecit, quod protulit fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi peterentur a paucis.

TABULA XII.

1. *Gaius* (*4,28*): Lege autem introducta est pignoris capio, veluti lege XII tab. adversus eum, qui hostiam emisset nec pretium redderet; item adversus eum, qui mercedem non redderet pro eo iumento, quod quis ideo locasset, ut inde pecuniam acceptam in dapem, id est in sacrificium, impenderet.

2. a. SI SERVUS FURTUM FAXIT NOXIAMVE NO[X]IT. — b. *Gai.* (*4,75.76*): Ex maleficiis filiorum familias servorumque — noxales actiones proditae sunt, uti liceret patri dominove aut litis aestimationem sufferre aut noxae dedere —. Constitutae sunt — aut

---

iam peractis; deinde reliquos Februarii mensis dies, qui erant V, post intercalationem subiungebant. *Cens. (d. d. nat. 20,6):* cum intercalarium mensem 22 et 23 dierum alternis annis addi placuisset, — in mense potissimum Februario inter Terminalia et Regifugium intercalatam est. *Celsus dig. (D. 50,16,98,1):* Cato putat, mensem intercalarem additicium esse; omnesque eius dies pro momento temporis observat extremoque diei mensis Februarii attribuit Q. Mucius. *Cf. Mo. Chronol. 18—40. Hu. röm. Stud. 1,54—60.*

3. *Ex hoc Ciceronis loco effecit Mo. (Chron. 31,210; C. I. L. 1361) regis Numae tabulam fastorum, ex penetralibus pontificum prolatam XII tabulis insertam esse. Quam sententiam secutus Sch. (63.156) non dubitavit universam tab. XI fastis explere, prout ex Iulianis restitui possunt. Id quod iusto audacius fecisse mihi videtur, cum fastos qua ratione Xviri perscripserint certa ratione constitui non possit. Cf. Hu. Stud. 279. Nihilominus fastos Iulianos XII tabulis subicere placuit. — Cf. Cic. (p. Mur. 11,25):* Posset agi lege necne, pauci quondam sciebant; fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia qui consulebantur, a quibus etiam dies tamquam a Chaldaeis petebantur. Inventus est scriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit et singulis diebus ediscendis fastos populo proposuerit. *Plin. (n. h. 33,1,17):* Hic (Cn. Flavius) publicatis diebus fastis quos populus a paucis principum cotidie petebat *cet. Liv. (9,46,5):* Cn. Flavius — civile ius, repositum in penetralibus pontificum, evulgavit fastosque circa forum in albo proposuit, ut, quando lege agi posset, sciretur. *Macr. (sat. 1,15):* Priscis ergo temporibus, antequam fasti a Cn. Flavio scriba invitis patribus in omnium notitiam proderentur *cet. Val. Max. 2,5,2. Diod. 20,36.*

XII. 1. *Cf. Fest.* Daps. *D. 50,16,238,2.*

2. *Ulp. ad ed. (D. 9,4,2,1):* Celsus — differentiam facit inter legem Aquiliam

legibus aut edicto praetoris: legibus velut furti lege XII tabularum *cet.*

3. SI VINDICIAM FALSAM TULIT, SI VELIT IS . . . TOR ARBITROS TRIS DATO, EORUM ARBITRIO . . . FRUCTUS DUPLIONE DAMNUM DECIDITO.

4. *Gaius l. VI ad XII (D. 44,6,3)*: Rem, de qua controversia est, prohibemur (lege XII tab.) in sacrum dedicare: alioquin dupli poenam patimur, — sed duplum utrum fisco an adversario praestandum sit, nihil exprimitur.

5. *Livius (7,17,12)*: in XII tabulis legem esse, ut quodcumque postremum populus iussisset, id ius ratumque esset.

FRAGMENTA INCERTAE SEDIS.[1]

1. *Festus:* Nancitor (nanxitor *Mueller*) in XII nactus erit, prenderit. — *Fortasse ad XII. 12,1 respicitur; nam etiam in foedere Latino est*: si quid pignoris nancitur.

2. *Festus (258)*: Quando — in XII — cum c littera ultima scribitur [*Intellegi* quandoc *hodie constat.* TH. M.].

3. *Festus (309)*: 'Sub vos placo' in precibus fere cum dicitur, significat id quod 'supplico' (supplicio *cod.*), ut in legibus 'transque dato', 'endoque (edendoquae *cod.*) plorato'. — *Cf. 1,9. Sch. 29.*

---

et legem XII tab. Nam in lege antiqua, si servus sciente domino furtum fecit —, servi nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur; at in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, non servi. — Sed si placeat, quod Iulianus — scribit: 'si — nocuit (noxit *em. Pithoeus*)', etiam ad posteriores leges pertinere, poterit dici, etiam servi nomine cum domino agi posse noxali iudicio. *Cf. Fest.* Noxia. *D. 47,6,5; 50,16,283,3. Paul. sent. 2,31,7.*

3. *Fest.* Vindiciae. *Totum locum v. in Festi epitome nostra.*

5. *Liv. (7,17,12):* In secundo interregno *(a. 399)* orta contentio est, quod duo patricii consules creabantur; intercedentibusque tribunis interrex Fabius aiebat: 'in XII — esset'; iussum populi et suffragia esse. *Cf. Liv. 9,34,6.7 ex oratione P. Sempronii tr. pl :* nemo eorum (censorum) XII tab. legit? nemo id ius esse, quod postremo populus iussisset, sciit? Immo vero omnes sciverunt.

---

1) *Omisi ex Schoelliana appendice fr. 7: Aug. (de civ. dei 21,11):* Octo genera poenarum 'in legibus' esse, scribit Tullius. — *Fortasse addendum* duicensus *propter glossam lexici Philoxeniani:* duicensus διταβ. (XII tabulis *emendat Vulcanius)*, δεύτερον ἀπογεγραμμένος *collato loco Festi ep. p. 66:* duicensus dicebatur cum altero, id est filio census. *Cf. M. Cohn, Z.S.St. 2,113.*

4. *Donat.* (*ad Ter. Eun.* *3,3,9*): 'dolo malo' quod — addidit 'malo' — ἀρχαϊσμὸς est, quia sic in XII a veteribus scriptum est.

5. *Cicero* (*de rep.* *2,31,54*): ab omni iudicio poenaque provocari licere indicant XII tabulae compluribus legibus.

6. *Cicero* (*de off.* *3,31,111*): Nullum — vinculum ad adstringendam fidem iureiurando maiores artius esse voluerunt; id indicant leges in XII tabulis.

7. *Plinius* (*nat. hist.* *7,60,212*): XII tabulis ortus — et occasus nominantur. — *Cf.* *1,9.*

8. *Gaius* (*1,122*): olim aereis tantum nummis utebantur, et erant asses, dupondii, semisses, quadrantes, nec ullus aureus vel argenteus nummus in usu erat, sicuti ex lege XII tab. intellegere possumus. — *Cf. Mo. röm. Münzwesen. p. 175.*

9. *Gaius l. V ad XII* (*D.* *50,16,237*): Duobus negativis verbis quasi permittit lex (XII tab.) magis quam prohibuit: idque etiam Servius (Sulpicius) animadvertit.

10. *Gaius l. VI ad XII* (*D.* *50,16,238,1*): 'Detestatum' est testatione denuntiatum.

11. *Sidonius Apollinaris* (*ep.* *8,6,7*): Per ipsum fere tempus, ut decemviraliter loquar, lex de praescriptione tricennii fuerat 'proquiritata'.

TABULA FASTORUM IULIANORUM.

Fastorum qui fuerunt ante Caesarem tabula ad nos non pervenit, anni Iuliani una paene integra, aliarum fragmenta maiora minora, quae omnia edita et illustrata sunt a Mommseno *C. I. L. 1,239—412*, cui supplementa addiderunt idem *in Eph. epigr. vol. 3 p. 5—10. 85. 86. vol. 4 p. 1. 2* et Henzenus *C. I. L. 6,625—636.* Voluminis primi illius altera quae mox prodibit editio fastos eos exhibebit retractatos et auctos. Cum autem a Caesare in fastis nil sit mutatum, nisi quod X novos dies mensibus XXIX dierum inseruit et ferias quasdam adiecit, fasti antiqui in universum etiam ex Iulianis intellegi possunt. Illa tabula, quae dicitur Maffeiana, confecta videtur inter a. 746 et 757 u. c. In parte superiore effracta quaedam ex aliis fastis supplevi. Tabulam exhibui e *Mo.* recensione *(p. 303—309. 412.)* omissis tantum iis quae in hac, ut in reliquis fastorum tabulis, litteris minoribus adnotata erant ad ludos sacrave pertinentia. Dierum numeros adieci. Ceterum qui accuratius rem perspicere vult, legat necesse est, quae *Mo.* disputavit de differentiis inter hos ceterosque fastos deque usu fastorum in iudiciis ordinandis *p. 366. 367.*

Litterae A—H continuo repetitae dies nundinales (quasi hebdomadis, sed octo dierum) indicant. Dierum nominatorum compendia haec inveniuntur: K(alendae), Non(ae), Eid(us), Pr(idie), Agon(ia), Arm(ilustrium), August(alia), Car(mentalia), Cer(ialia), Cons(ualia), Div(alia), Equ(irria), Fer(alia), Font(inalia), Ford(icidia), Furr(inalia), Lar(entalia), Lem(uria), Lib(eralia), Lucar(ia), Luper(calia), Matr(alia), Meditr(inalia), Nept(unalia), Opal(ia), Opic(onsiva), Par(ilia), Poplif(ugia), Port(unalia), Q(uandoc) R(ex) C(omitiavit) F(as), Q(uandoc) St(ercus) D(elatum) F(as), Quin(quatrus), Quir(inalia), Regif(ugium), Rob(igalia), Sat(urnalia), Ter(minalia), Tub(ilustrium), Vest(alia), Vin(alia), Volc(analia), Volt(urnalia).

Diei condicionem indicant litterae singulares F — N — NP — FP — EN — C. Ex his prima significat diem fastum, quinta endotercisum sive intercisum, sexta comitialem. De notis N et NP (pro qua etiam NF invenitur) ambigitur; quamquam ad nefastos dies utramque spectare extra controversiam est. Alteram significare non posse, ut multi putarunt, N(ef.) P(osterior) vel P(rior), P(arte), P(rincipio), *Mo. 367* ostendit. Dies N signati a diebus NP sive NF notatis ita differre arbitratur *Mo.*, ut 'illi tristes sint et cum religione coniuncti, hi ferias habeant hilares, (*Fest.* Nep.), unde *Hu. (Stud. 238)* notas ita explicat: N(ef.) P(urus) vel N(ef.) F(eriatus) vel F(estus). *Momms.* notam ortam esse putat ex vetere litterae N forma. Notam denique FP inventam ter (Febr. 21. Apr. 23. Aug. 19) *Hu. 193* explicat F(astus) P(urus), *Mo.* cogitat de interpretatione F(astus) P(rincipio).

1	A	K. IAN.	F	H	K. FEB.	N	D	K. MAR.	NF	C	K· A[PR.	F]
2	B	4	F	A	4	N	E	6	F	D	4	[F]
3	C	3	C	B	3	N	F	5	C	E	3	C
4	D	PR.	C	C	PR.	N	G	4	C	F	PR.	C
5	E	NON.	F	D	NON.	†(NP)	H	3	C	G	NON.	(N)
6	F	8	F	E	8	N	A	PR.	†NP	H	8	†NP
7	G	7	C	F	7	N	B	NON.	F	A	7	N
8	H	6	C	G	6	N	C	8	F	B	6	N
9	A	AGON.	(NP)	H	5	N	D	7	C	C	5	N
10	B	4	EN	A	4	N	E	6	C	D	4	N
11	C	CAR.	NP	B	3	N	F	5	C	E	3	N
12	D	PR.	C	C	PR.	N	G	4	C	F	PR.	N
13	E	EID.	NP	D	EID.	NP	H	3	EN	G	EID.	NP
14	F	19	EN	E	16	N	A	EQ.	NP	H	18	N
15	G	CAR.	(NP)	F	LUPER.	NP	B	EID.	NP	A	FORD.	NP
16	H	17	C	G	14	EN	C	17	F	B	16	N
17	A	16	C	H	QUIR.	NP	D	LIB.	NP	C	15	N
18	B	15	C	A	12	C	E	15	C	D	14	N
19	C	14	C	B	11	C	F	QUIN.	N	E	CER.	N
20	D	13	C	C	10	C	G	13	C	F	12	N
21	E	12	C	D	FERAL.	F	H	12	C	G	PAR.	NP
22	F	11	C	E	8	C	A	11	N	H	10	N
23	G	10	C	F	TER.	NP	B	TUBIL.	NP	A	VIN.	NP
24	H	9	C	G	REGIF.	N	C	Q. REX C.	F	B	8	C
25	A	8	C	H	5	C	D	8	C	C	ROB.	NP
26	B	7	C	A	4	EN	E	7	C	*D	6	F
27	C	6	C	B	EQ.	NP	F	6	†NP	E	5	C
28	D	5	C	C	PR.	C	G	5	C	F	4	†NP
29	*E	4	†F				H	4	C	G	3	C
30	*F	3	†F [1]				A	3	C	H	PR.	C
31	G	PR.	C				B	PR.	C			

* *Asteriscus distinguit dies a Caesare adiectos. Cur eos Caesar non in extremis mensibus collocarit, disputat Hu. röm. Stud. 1,119.*

1) *Sic reposui ex fastis Caeretanis;* NP *Praenestini,* N *Maffeiana tabula errore ut videtur. Mo 313. 368.*

1	[A	K. MAI.	F]	[H	K. IU]N.	N	F	K. Iul.	N	E	K.[AUG.	†NP]
2	[B	6	F]	A	4	F	G	6	N	F	4	[†NP]
3	[C	5	C]	B	3	C	H	5	N	G	3	C
4	D	4	[C]	C	PR.	C	A	4	†NP	H	PR.	C
5	E	3	C	D	NON.	(N)	B	POPLIF.	NP	A	NON.	F
6	F	PR.	C	E	8	N	C	PR.	N	B	8	F
7	G	NON.	N	F	7	N	D	NON.	N	C	7	C
8	H	8	F	G	6	N	E	8	N	D	6	C
9	A	LEM.	N	H	VEST.	N	F	7	N	E	5	†NP
10	B	6	C	A	4	N	G	6	C	F	4	C
11	C	LEM.	N	B	MART.	N	H	5	C	G	3	C
12	D	4	†NP	C	PR.	N	A	4	†NP	H	PR.	C
13	E	LEM.	NP	D	EID.	N	B	3	C	A	EID.	NP
14	F	PR.	C	E	18	N	C	PR.	C	B	19	F
15	G	EID.	NP	F	Q. ST. D.	F	D	EID.	NP	C	18	C
16	H	17	F	G	16	C	E	17	F	D	17	C
17	A	16	C	H	15	C	F	16	C	E	PORT.	NP
18	B	15	C	A	14	C	G	15	C	F	15	C
19	C	14	C	B	13	C	H	LUCAR.	NP	G	VIN.	FP
20	D	13	C	C	12	C	A	13	C	H	13	C
21	E	AGON.	NP	D	11	C	B	LUCAR.	(NP)	A	CONS.	NP
22	F	11	N	E	10	C	C	11	C	B	11	EN
23	G	TUB.	NP	F	9	C	D	NEPT.	NP	C	VOLC.	NP
24	H	Q. REX C.	F	G	8	C	E	9	CN	D	9	C
25	A	8	C	H	7	C	F	FURR.	NP	E	OPIC.	NP
26	B	7	C	A	6	C	G	7	C	F	7	C
27	C	6	C	B	5	C	H	6	C	G	VOLT.	NP
28	D	5	C	C	4	C	A	5	C	H	5	†NP
29	E	4	C	*D	3	F	B	4	C	*A	4	F
30	F	3	C	E	PR.	C	C	3	C	*B	3	F
31	G	PR.	C				D	PR.	C	C	PR.	C

† *Crux distinguit ferias a Caesare Augustove adiectas, quorum dierum quae ante ferias additas nota fuerit, plerumque ignoratur.*

( ) *Uncis rotundis comprehensae notae dierum deficientes omissaeve in tabula Maffeiana hic adsumptae sunt exaliis, uno loco (Ian. 9) ex coniectura.*

1	[D	K. SFPT.	F]	B	K. OCT.	N	A	K. [Nov.	F]	[G.	K. DEC.	N]
2	E	4	†NP	C	6	F	B	4	F	[H	4	N]
3	F	3	†NP	D	5	C	C	3	[C]	[A	3	N]
4	G	PR.	C	E	4	C	D	PR.	[C]	[B	PR.	C]
5	H	NON.	F	F	3	C	E	NO[N.	F]	[C	NON.	F]
6	A	8	F	G	PR.	C	F	8	F	[D	8	F]
7	B	7	C	H	NON.	F	G	7	C	E	7	C
8	C	6	C	A	8	F	H	6	C	F	6	C
9	D	5	C	B	7	C	A	5	C	G	5	C
10	E	4	C	C	6	C	B	4	C	H	4	C
11	F	3	C	D	MEDITR.	(NP)	C	3	C	A	AGON.	NP
12	G	PR.	N	E	AUGUST.	†NP	D	PR.	C	B	PR.	EN
13	H	EID.	NP	F	FONT.	NP	E	EID.	NP	C	EID.	NP
14	A	18	F	G	PR.	EN	F	18	F	D	19	F
15	B	17	N	H	EID.	NP	G	17	C	E	CONS.	NP
16	C	16	C	A	17	F	H	16	C	F	17	C
17	D	15	C	B	16	C	A	15	C	G	SAT.	(NP)
18	E	14	C	C	15	C	B	14	C	H	15	C
19	F	13	C	D	ARM.	NP	C	13	C	A	OPAL.	NP
20	G	12	C	E	13	C	D	12	C	B	13	C
21	H	11	C	F	12	C	E	11	C	C	DIV.	NP
22	A	10	C	G	11	C	F	10	C	D	11	C
23	B	9	†NP	H	10	C	G	9	C	E	LAR.	NP
24	C	8	C	A	9	C	H	8	C	F	9	C
25	D	7	C	B	8	C	A	7	C	G	8	C
26	E	6	C	C	7	C	B	6	C	H	7	C
27	F	5	C	D	6	C	C	5	C	A	6	C
28	G	4	C	E	5	C	D	4	C	B	5	C
29	*H	3	F	F	4	C	*E	3	F	*C	4	F
30	A	PR.	C	G	3	C	F	PR.	C	*D	3	F
31				H	PR.	C				E	PR.	C

CAPUT III.

LEGES PUBLICAE POPULI ROMANI POST XII TABULAS LATAE.

1. Lex Plaetoria de iurisdictione.

Aetas legis incerta est. Cum praetor in ipso legis exordio urbanus appelletur, Mo. (Staatsr. 1³, 384 n. 2 et 2³, 194. 195) putat legem latam esse non posse nisi praetore peregrino introducto, id quod evenit c. a. u. c. 512.

(*Censorinus de die nat. 24:* M. Plaetorius tribunus plebi scitum tulit, in quo scriptum est:)

Praetor urbanus, qui nunc est quique posthac fiat,[1] duo lictores apud se habeto usque supremam ad solem occasum iusque inter cives dicito[2].

2. Lex Aquilia de damno.

Latam esse legem Aquiliam tempore secessionis plebis, tertiae scilicet c. a. 467, cum XII tabulis posterior sit, dicunt Byzantii, Anon. ad Bas. 60,3,1: ὅτε — ἐστασίασε τὸ πλῆθος πρὸς τοὺς συγκλητικοὺς καὶ διέστη ἀπ' αὐτῶν. *Theoph. 4,3,15:* κατὰ τὸν καιρὸν τῆς διαστάσεως τοῦ χυδαίου δήμου καὶ τῆς συγκλήτου. *Cf. Pernice, Lehre v. d. Sachbeschädigungen p. 11—20.*

(*Gaius l. VII ad ed. prov.:*[3] Lege Aquilia capite primo cavetur:)

Si quis[4] servum servamve alienum alienamve quadrupedemve pecudem[5] iniuria occiderit, quanti id[6] in eo anno plurimi fuit,[7] tantum aes ero[8] dare damnas esto[9].

---

1) *Jahn cum Modio emend.:* fuat, *Mo.:* fiet. — 2) isque supremum ad solem occasum iusque inter cives dicito *traditur; dedi ut em. Lachmannns probante Iahnio, item Mommseno, nisi quod hic comma* ad solem occasum *interpreti tribuit;* iusque ad supremam inter cives dicito *Schoell leg. XII tab. p. 3;* isque supremam ac solem occasum usque ius i. c. d. *Bergk. Phil. 32,566.* — 3) *D. 9,2,2 cf. Gai. 3,210—14. I. 4,3 pr. 9.* — 4) *Ita Gai.; D.* ut qui; *Bas. Sch.* ἐάν τις. — 5) quadrupedemve pecudem *Hotoman, obs. 7,7. cum Byzantiis; D.* quadrupedem vel pecudem; *Gai.* quadrupedem quae pecudum numero sit. — 6) *Gai. et Inst.* ea res. *D. l. 21 pr.* ait lex: quanti is homo. — 7) fuit *Dig. l. c. Gai. 210 (?) = Inst. pr.,* fuerit *Gai. 214 = Inst. § 9,* fuisset *Dig. l. 21 pr.* — 8) *Ita Cuiac. propter D. h. t. 11,6:* actio ero competit, hoc est domino. *D. l. 2 et Gai.:* domino. — 9) *In Dig. additur:* et infra deinde cavetur, ut adversus infitiantem in duplum actio esset. *In Bas. Sch. ipsa lex ita continuatur:* εἰ δὲ ἀρνή-

(*Gaius inst. 3,215:* Capite secundo [adversus] adstipulatorem, qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res est, tanti actio constituitur.)

(*Ulpianus l. XVIII ad edictum:*[1] Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia:)

Ceterarum rerum (praeter hominem et pecudem occisos)[2], si quis alteri damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit[3] in diebus XXX proximis, tantum aes ero[4] dare damnas esto.

3. Lex Silia de ponderibus publicis.

Quando vixerint et tulerint hanc legem hi duo Silii, non constat. Haub., quem secutus est Rud. RG. 1,92, statuit a. 510, nullo argumento. De ponderibus ipsis cf. Boeckh, metrol. Unters. 17.

(*Festus 246 M.*: Publica pondera [ad legitimam normam exacta esse] ex ea causa Iunius in . . . [colligi]t quod duo Silii, P. et M., trib. pl., rogarunt his verbis:)

Ex ponderibus publicis, quibus hac tempestate populus oetier[6] solet, uti coaequatur[7] se dolo malo, uti[8] quadrantal vini LXXX pondo siet; congius vini X p(ondo) siet[9]; VI sextari congius siet vini; duodequinquaginta[10] sextari quadrantal[11] siet vini; sextarius aequus aequo cum librario[12] siet; sex decemque librari in modio[13] sient. Si quis magistratus adversus hac d(olo) m(alo) pondera modiosque vasaque publica modica minora maiorave faxit iusseritve[14] fieri, dolumve adduit, quo[15] ea fiant, eum quis[16] volet magistratus multare[17], dum minore parti[18]

σεται ἐναγόμενος, διπλάσιον μετὰ τοὺς ἐλέγχους (probationes) καταβαλλέτω. *Praeterea etiam multam lege Aqu. esse constitutam indicat Cic. Brut. 34:* (accusator — cum multam lege Aquilia — petivisset.) *Cf. Pern. 102.*

1) *D. 9,2,27,5. Gai. 3,217.218.* — 2) *Haec verba insiticia videri, recte monet Pern. 14.* — 3) *Ita Dig., Gai.* fuerit. *D. l. 29,8 h. t.:* haec verba: ‘quanti in triginta diebus proximis fuit’. — 4) *Cf. p. 45 n. 8.* — 5) silli *cod.* — 6) oetierqui *cod.* — 7) uti coeret praetor *Hu. (Multa 251 n. 2)* [coaequator (*deleto* uti) *Mo. apud Hultschium metrol. script. 2 p. 78 cf. praef. p. VIII*]. — 8) se dolo malo uti *Scaliger,* sedulum ut hi *codex.* — 9) siet] is *cod.* — 10) duoquinquaginta (*id est* IIL) *cod.* — 11) quadrantat *cod.* — 12) [aequo conlibrato, *id est* exaequata parte summa. *cf. Cato de r. r. 19.* Th. M.] — 13) dequinque librae in modio *cod.* [*Magis credideris delendum esse voc.* librae *cf. Cato de r. r. 19.* Th. M.] — 14) [*sic scripsi,* iussit uere *cod.* Th. M.] — 15) quod *cod.* — 16) [*scr.* qui. Th. M.] — 17) multaretur *cod.,* multare q(uantam) v(olet) p(ecuniam) *em. Hu.* — 18) patris *cod.*

familias taxat liceto; sive quis in sacrum iudicare voluerit, liceto.

4. Lex Papiria de sacramentis.

Inter a. 511 et 630 hanc legem esse latam probat Mo. Staatsr. 2,580.

(*Fest. 344 M.:* Sacramentum aes significat. — Qua de re lege L. Papiri, tr. pl., sanctum est his verbis:)

Quicumque praetor posthac[1] factus erit, qui inter cives ius dicet, tres viros capitales populum rogato, hique tresviri [capitales][2], quicumque [posthac fa]cti erunt, sacramenta ex[igunto] iudicantoque eodemque iure sunto, uti ex legibus plebeique scitis exigere iudicareque esse[3]que oportet.

5. Lex Cincia de donationibus a. 550.

(*Paulus l. LXXI. ad edictum, ad Cinciam:*[4] Personae igitur cognatorum excipiuntur in his verbis:)

. . sive quis cognatus cognata inter se, dum sobrinus sobrinave propiusve eos, et[5] sive quis in alterius potestate manu mancipiove[6] erit, qui eos hac cognatione attinget, quorumve is[7] in potestate manu mancipiove[6] erit, eis omnibus inter se donare capere liceto.

(Item excipit tutorem, qui tutelam gerit, — item excipit:)[8]

. . si quis mulieri virginive cognatus dotem conferre volet.

(Item excipit:)[9]

. . si quis a servis quique pro servis servitutem servierunt accipit isve duit . .[10]

6. Lex Atinia de usucapione.

Aetatis incertae. Atinii tribuni plebis annorum 555 et 622 nominantur apud Liv. 32,29,3 et 33,22,2 et epit. 59.

(*Gellius 17,7:* Legis veteris Atiniae verba sunt:)

Quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto.[11]

1) posthoc *cod.* — 2) *spat. vac. in cod. hoc loco et proximis duobus coniectura expletis.* — 3) esse *bis scr. cod.* — 4) *Vat. fr. 298.* — 5) propiusve eo sit *em. Mo.* — 6) m̄m̄ve, *id est* matrimoniove, *cod.; em. Wenck.* — 7) is *ins. Mo.* — 8) *Vat. fr. 304—5.* — 9) *Vat. fr. 307.* — 10) *Ita Mo.;* accipit duit is *cod.;* accipit duitve iis *Hu., at contra § 309:* ne excepti videantur, ut — capere lex iis permittat. — 11) *Cf. D. 41,3,4,6:* Quod autem dicit lex Atinia, ut res furtiva non usucapiatur, nisi in potestatem

7. Lex Sulpicia rivalicia.

Fest.: Sifus . . . [pro tu]bis — . . . [in le]ge rivalicia sic est, [quae lata est rogant]e populum Ser. Sulpi[cio][1]:)

. . . [mon]tani paganive si[fis aquam dividunto]: donec eam inter se [diviserint, ...]s[2] iudicatio esto.

8. Lex Osca tabulae Bantinae.

Fragmentum tabulae aheneae, in Lucania prope Bantiam a. 1790 (cum V frustulis minoribus) repertum, hodie Neapoli in museo nationali adservatum, latum m. 0,38, altum 0,26, totius tabulae sexta fere pars. Utrimque leges inscriptae sunt, ex altera parte lex Osca, ex altera Latina. Legis Latinae quae servata sunt capita extremam tantum legis partem i. e. generales sanctiones continent, unde ipsius legis sententia cognosci non potest. Oscam legem ad rem municipalem Bantinam spectasse capita servata satis docent, Latinam populi Romani fortasse iudiciariam fuisse legem comprobasse videtur Kirchhoff, Stadtr. v. Bantia p. 90—97, non adsentiente tamen Mo. C. I. L. 1,46—47. Aetatem legis Latinae intra a. 621 et 636 certa ratione constituit Mo., Oscam, si prior fuit, a. 570 antecedere non potuisse docuit Kir. l. c. — Lex Osca tabulae incisa erat binis paginis, quarum altera, intuenti dextera, fracta tabula deperiit, alterius pars media servata est, superior et inferior effractae. Singula capita nonnisi spatiis admodum parvis distincta sunt numerorum notis non adiectis. Singula verba plerumque punctis interpositis disiuncta sunt, neglegenter vero tam positis quam omissis. Legis editio accuratissima est: Mo., die unteritalischen Dialecte (1850) p. 145—68. Archetypi ectypon ed. Zvetaieff, sylloge inscript. Oscarum (1877) 1,75—8; 2, XIX. Interpretandae legis quasi fundamenta posuit Kirchhoff, quem in quibusdam cum supplevit tum emendavit Lange (Osk. Inschr. d. tab. Bant. 1853); consentiebant de summa re philologi omnes, singula tantum accuratius perscrutantes et corrigentes. Cf. Enderis, Formenlehre d. osk. Spr. 1871. Plane diversam interpretationem proposuit Hu.: Osk. u. Sabell. Sprachdenkm. (1856) p. 59—140, eamque iterum defendit 1874 in libro: die Multa, p. 61.504. Cui cum Rud. (RG. 2,420 Anm.) adstipulatus esset, rem iam in edit. III cum philologo summae hac in re auctoritatis, Fr. Buecheler Bonnensi, iterum pertractavi, per quem persuasissimum mihi est nimium ingenio indulsisse Hu., eaque legis verba, e quibus tota fere res pendet, veluti deivaum, zicolom, nesimom, *contra rationes grammaticas*

---

eius, cui subrepta est, revertatur, sic (*cod.* si) acceptum est, ut in domini potestatem debeat reverti.

1) *ICtum Ser. Sulpicium consulem a. 703 intellegit Rud. RG. 1,215 (cf. ZGR. 15,209), nulla certa ratione nisus.* — 2) [praetori]s *Urs., at cura aquarum ante Augustum censorum fuit atque aedilium curulium; Front. c. 94—97. Cf. Mo. Staatsr.* 2^3*,462,3.*

ab eo esse explicatas, indeque universam eius interpretationem in errores abiisse. Qua de causa etiam in hac edit. veterem versionem paucis mutatis repetivi; interpretationes et etymologiae in notis additae Buecheleri sunt.

| . . (28) . . . . . o/nom/ust izic ro . . (18) . . . . | 1.
| . . (19) . . . sva/l/vs q. moltam angii, v . . (4) . . mn . . (10) . . | 2.
| . . (18) . . deivast[1] maimas carneis senateis tanginud am*pert*[2] 3.
iurabit[1] *maximae partis senatus sententia, dummodo*[2]
. . (5) . .[3] | XL[4] osii . . *pon*[5] ico egmo comparascuster[6]. Svae 4.
[*non minus*][7] | *XL*[4] [*adfuerint*] *cum ea res consulta erit*[6]. *Si*
pis pertemust, pruterpan . . . | deivatud sipus comenei perum 5.
quis peremerit[8], *priusquam* . ., | *iurato sciens*[9] *in comitio sine*
dolom mallom siom ioc comono mais egm[*as tovti*]| cas amnud pan 6.
dolo malo, se ea comitia magis rei publicae causa, quam
pieisum brateis avti cadeis[10] amnud, inim idic siom dat senateis|
cuiuspiam gratiae aut inimicitiae[10] *causa, idque se de senatus*
tanginud maimas carneis pertumum. Piei ex comono pertemest, 7.
sententia maximae partis perimere. Cui sic comitia perimet,
izic eizeic zicel*ei* | comono ni hipid. ∾ 8.
is eo die comitia ne habuerit.

---

1) *Hanc vocem, quae redit v. 5.9.11, Hu. derivat a* dubius *et vertit* morari. *At stirpes* deiv *et* du *coniungi non possunt; verbum* deiv-aum *autem flexum esse a* deiv-a = diva *ostendit Kir. (48), quocum consentiunt omnes.* — 2) *De hac voce v. p. 50 n. 10.* — 3) *Hu. (Multa, 505 n. l.) neglegentiae me arguit, quod v. 1—4 verba, quae in lapide (?) legi possent, omiserim. Certe supplementa omisi, quae ipse confinxerat olim, nunc vero pro genuinis habere videtur. Equidem Neapoli in tabula ipsa v. 1—4 accuratissime perscrutatus iam in ed. III p. 311 litteras, quae legi possunt, notavi, quas nunc repeto. Nimirum passim litterae temporum iniuria ita mutilatae atque adtritae sunt, ut multarum vix vestigia remaneant.* — 4) *Littera* L *certa; litterae* X *licet bis fractae tamen vestigia haud dubia restant.* — 5) *Littera* N *certa videtur; litterae* ON *minus clarae quidem sunt, sed ita ut vestigia bene conveniant Buecheleri coniecturae* PON. — 6) *A* parasc. *s.* parsc = *Lat.* posc-ere, *ortum e* porc-sc, *cognatum cum* proc-are; *significat* rogare; *rem in consilio* conrogare *idem est ac* consulere. *L. Urs. 125:* cum ea res consulta erit. — 7) *Coniectura Buech. Cf. L. Urs. 126:* cum non minus L, cum ea res consuletur, adfuerint. — 8) *sc. intercessione.* — 9) *i. e. sincere.* — 10) *Adsumpsimus verba usitata in iure Romano (Dig. 5,1,15,1; 22,5,21,3; al.).* Bratom, paratum, *est munus vel lucrum, ut in tit. Anxiano (E. 14,35)* βρατωμ *et Peltuinati Vestino (C. I. L. 9,3414)* brat. *Contra* cadeis *comparandum cum* κᾶδος, κεκαδῆσαι *(apte Hesychius:* βλάψαι κακῶσαι στερῆσαι), *Lat.* cadamitas *quod olim fuit pro calamitate, Got.* hatis.

(2.) Pis pocapit post exac comono hafiest[1] meddis dat
Qui quandoque post hac comitia habebit magistratus de
9. castrid lovfrud[2] | en eituas[3], factud povs tovto deivatuns[4]
fundo libero[2] *et pecuniae,*[3] *facito ut populus iurati*[4]
10. tanginom deicans, siom[5] dat eizasc idic tangineis | deicum, pod
sententiam dicant, se' de eis id sententiae dicere, quod
valaemom[6] tovticom tadait ezum, nep fefacid[7] pod pis dat eizac
optimum[6] *publicum censeat esse, neve fecerit quo quis de ea*
11. egmad mins | deivaid dolud malud. Svaepis contrud exeic fefacust[8]
re minus iuret dolo malo. Siquis contra hoc fecerit
12. avti comono hipust, molto etan|to[9] estud n. cIↃ cIↃ. In svaepis
aut comitia habuerit, multa tanta[9] *esto: n. MM. Et siquis*
ionc fortis meddis moltaum herest, ampert[10] minstreis aeteis[11]|
eum fortius magistratus multare volet, dumtaxat[10] *minoris partis*[11]
13. eituas moltas moltaum licitud. ∾
pecuniae multas multare liceto.

Similis formula in iure iurando iudicum Atheniensium οὔτε χάριτος ἕνεκ' οὔτ' ἔχθρας *(Demosthenes 57,63 p. 1318).*

1) hafiert. — 2) *i. e. fundo, qui in libera potestate, i. e. dominio, singulorum est, non extra commercium, ut res publicae et sacrae.* – 3) ei-tu-a, *fortasse ab* i(ei)-re, *ut reditus,* εἴςοδος, *Einkommen, est pecunia; scribitur etiam* eitiuva, *ut:* suvad eitiu. = *sua pecunia (E. 11,21);* eitiuvam paam tristaamentud deded = *pec. quam testamento dedit (E. 11,16);* eitiuvad moltasikad = *pec. multaticia,* aire moltaticod *Or. 3147.* — 4) *Coniunctio pluralis* deivatuns deicans *cum singulari* siom deicum *et* tadait *eadem est atque in l. Salp. 26:* iuranto se quod — censeat — dicturum, *et l. Bant. Lat. v. 24.25, l. Acil. v. 36.37.* — 5) stom. — 6) valae- = *vale-re,* -mom *est superlativi* (*ut pri-mum,* nesi-mom), *ergo validissimum;* val. tovticom tadait *idem est atque in l. Salp. 26:* ut ex re communi municipum censeat fore *et in l. de imp. Vespas. 15:* cum ex re publica censebit esse. Tadait = *censeat, cf.* ἐπί-ταδες = *consulto,* ἐπι-τηδεύω. — 7) fepacid. — 8) elc fefacust. — 9) *Scriptum esse antea ferebatur, sed non est scriptum v. 26* etanio, *unde Hu. verbum confingit* etaneo = *evitaneus; quam nunc exhibemus scripturam confirmat. tab. Iguv. 5b,6:* etantu mutu = *tanta multa. Non significat permagnam multam, sed introducit solum ac definit multam, quae sequitur.* — 10) am-pert: am *est particula privativa, sicut v. 22:* an-censto = *in-census;* pert = *trans, ut in cippo Abell. 33 (E. 3)* pert viam = *trans viam. Itaque* ampert = *non trans, i. e. eatenus, dumtaxat, tantummodo.* — 11) Minstreis aeteis *Hu. vertit menstruae aetatis, i. e. menstrui spatii. At littera* e *duravit in verbo* μήν, μείς, mensis, mesine, menzne; *verba* mins, minstro *et* mais, mestru *(Umbr.) aequalia sunt verbis Latinis* minus, mi-

(3) Svaepis pru meddixud altrei castrovs avti eituas | zicolom 14.
Siquis pro magistratu alteri fundi aut pecuniae diem
dicust, izic comono ni hipid ne pon op tovtad petirupert
dixerit, is comitia ne habuerit nisi cum apud populum quater
urust[1] sipus perum dolom | mallom, in trutum zico(lom) tovto 15.
oraverit[1] *sciens sine dolo malo et definitum diem populus*
peremust petiropert. Neip mais pomtis[2] com preivatud[3] actud|
perceperit quater. Neve magis quinquies[2] *cum privato*[3] *agito*
pruter pam medicatinom[4] didest, in pon posmom con preivatud 16.
prius quam iudicationem[4] *dabit, et cum postremum cum privato*
urust, eisucen ziculud | zicolom[5] XXX nesimum[6] comonom ni 17.
oraverit, ab eo die diem[5] *XXX proximum*[6] *comitia ne*
hipid. Svaepis contrud exeic fefacust, ionc svaepis herest meddis 18.
habuerit. Siquis contra hoc feverit, eum siquis volet magistratus
moltaum licitud, ampert mistreis aeteis eituas licitud. ∾
multare liceto, dumtaxat minoris partis pecuniae liceto.

(4) Pon censtur | *b*ansae tovtam[7] censazet, pis cevs bantins 19.
Cum censores Bantiae populum censebunt, qui civis Bantinus

---

nister *et* magis, maior, magister. *Verbum* aetis *autem non idem est atque* ae(vi)-tas, *sed ortum ex antiquiore* ai-tis, *cognatum cum Graeco* αἶσα *significare videtur partem*, *ut in cippo Abell. 53* [a]ittiom alttram alttros h-rins, *ubi communis Nolanis et Abellanis pecuniae partium alteram alteri i. e. tantundem utrique accipere iubentur. De re ipsa cf. Gell. 6,3,37:* minus dimidium familiae multa esto, *l. Sil.:* dum minore partis familias taxat *l. Bant. Lat. v. 12.*

1) ur-um = *or-are. Fest.:* orare antiquos dixisse pro agere; *unde* orare litem *vel* causam *etiam dicit Cic. de off. 3,10,43. Brut. 12,47.* — 2) *Nec ante quartam nec post quintam actionem iudicare debet, ergo certe in quinta. Cf. Cic. de domo 17,45:* ter ante magistratus accuset; quarta sit accusatio trinum nundinum, prodicta die, qua die iudicium sit futurum. *Lange, 65—85. Zumpt, röm. Crim.R. 2, c. 4.7.8.* — 3) privatum *pro reo dictum esse v. Lange, p. 46—58.* — 4) meddix apud Oscos nomen magistratus est *(Fest.)*, *unde* meddixud *potestate meddicis*, medicatom *decretum eius*, medicatinom *iudicationem.* — 5) zicolom *derivat Hu. a* δίκη, *dica, et intellegit poenam s. multam. At syllaba* di *Osce mutata esse nequit in* zi; *neque enim simplex* d *transit in* z, *sed coniunctae* dj *vocali subsequenti contrahuntur in* z, *ut* Diovis = Ζεύς, διά = za, dies = zes, diaeta = zaeta; *quare* z-i-colo *nil aliud est nisi* dii-kolos *(E. 18,49) s. di-e-cula = dies.* — 6) nesimum *recte quidem Hu. coniungit cum Lat.* nexus; *cum autem* zic. nes. *interpretatur* dicas coniunctas, *neglegit, quod* nesi-mum *superlativus est ideoque* nexissimum s. proximum *significat, ut Igu. tab. 6a,9:* nesimei = proxime. — 7) sansae tavtam.

20. fust, censamur esuf[1] in eituam, poizad ligud[2] | *iosc*[3] censtur
erit, censetor ipse[1] *et pecuniam, qua lege ii censores*
censaum angetuzet.[4] Avt svaepis censtomen nei cebnust dolud
censere proposuerint.[4] *At siquis in censum non venerit dolo*
21. mallud | in eizeic vincter, esuf comenei lamatir[5] pr. meddixud
malo, et eius vincitur, ipse in comitio veneat[5] *pr(aetoris) magisterio*
22. tovtad praesentid perum dolum | mallom, in amiricatud allo
populo praesente sine dolo malo, et immercato[6] *cetera*
23. famelo in ei(tuo) sivom,[7] paei eizeis fust, pae ancensto fust, |
familia et pecunia tota[7] *quae eius erit, quae incensa erit,*
tovtico estud. ∾
publica esto.

(5.) Pr. svae praefucus pod post exac bansae fust, svaepis
Praetor sive praefectus posthac Bantiae erit, siquis
24. op eizois[8] com | a[*l*]trud ligud acum herest avti pru medicatud[9]
apud eos[8] *cum altero lege agere volet aut pro iudicato*[9]
25. manim aserum eizazunc egmazum, | pas exaiscen ligis scriftas
manum asserere earum rerum quae hisce in legibus scriptae
set, ne *pim*[10] pruhipid mais zicolois X nesimois. Svae pis
sunt, ne quem prohibuerit magis diebus X proximis. Si quis

---

1) esuf *Oscis et Umbris esse, quod Latine* ipse, *putavit Buecheler (tab. Igu. 2b,40; 4,15. E. 13,28. Rh. Phil. 30,436); demonstrativi pronominis* eso *forma est ampliata. Cf. Dion. 9,36:* τιμησάμενοι πολῖται σφᾶς τ'αὐτοὺς καὶ χρήματα. *Minus probanda videtur nova Langii interpretatio (Rh. Phil. 30,296):* esuf = esus = erus = heredium. *Nam ut taceam de philologica ratione, antiqua Romuli heredia in censu Bantino saeculi VII a ceteris praediis, quae sunt 'censui censendo', separata esse minime credibile est. Veterem interpretationem* istic, ibi *docte defendit Danielsson (Pauli, altital. Stud. 3 p. 142).* — 2) Iicud. — 3) asc. — 4) *Etymon incertum,* an *praepositio videtur; 'proposuerint' sumpsimus ex l. Iulia munic. v. 148.* — 5) lamatir = *venum detur tanquam praeda, a* lav, *unde* λαίς, λεία, latro? *Sic in devotione Osca (Rh. Phil. 33,76) v. 4 et 5* Keri-lamatir *ut in Graecis devotionibus* ἀνενέγκαι πεπρημένος ἐπὶ Δάματρα. caedatur *Danielsson.* — 6) *i. e. sine venditione.* — 7) ei *per compendium scriptum pro* eituo. *(Cf. p. 50 n. 3.)* Sivom, *Umbr.* sevom, *cognatum cum Lat.* sollo, salvo, *idem valet quod* totum. *Fest.*: Sollo osce dicitur, quod nos totum vocamus. *Structura dubia, aut:* eituas sivom = τῆς οὐσίας τὸ ὅλον, *aut potius* sivom *tanquam* ὅλως *vel* τὸ ὅλον *libere interiectum.* — 8) *i. e. apud praetorem praefectumve.* svae-pod *Osci ponebant pro* sive *cf.* svai poh *in devotione (Rh. Phil. 33,77) v. 10 et 11.* — 9) *i. e.* pro ioudicatod manus iniectio, *ut in l. Lucerina infra edita.* — 10) phim.

contrud | exeic pruhipust, molto etanto estud n. cIↄ. In svaepis 26.
contra hoc prohibuerit, multa tanta esto: n. M. Et siquis
ionc meddis moltaum herest, licitud, | [*ampert*] minstreis aeteis 27.
eum magistratus multare volet, liceto, dumtaxat minoris partis
eituas moltas moltaum licitud. ∾
pecuniae multas multare liceto.

(6.) Pr. censtur bansae | [*ni pis fu*]id, nei svae [*q.*] fust, 28.
Praetor censor Bantiae [ne quis fuer]it, nisi quaestor erit,
nep censtur fuid, nei svae pr. fust. In svaepis pr. in svae |
neve censor fuerit, nisi praetor erit. Et siquis praetor et si
[*pis censtur avti*] q. pis tacusim[1] nerum[2] fust, izic post 29.
[quis censor aut] quaestor, quisquis — nobilium[2] erit, is post
eizuc tr. pl. ni fuid. Svaepis | [*contrud exeic tr. pl. p*]ocapid 30.
ea trib. pleb. ne fuerit. Siquis [contra hoc trib. pleb.] quandoque
bansa[*e f*]ust, izic amprufid facus estud. Idic medicim eizuc|..(15).. 31.
Bantiae erit, is improbe factus esto. Id magistr— eo |.......
m z..m nerum . . (17) . . medicim . . num[3] VI nesimum | . .
. . . . . . nobilium . . . . . magistr— . . . . VI proximum | . .

8. Lex Latina tabulae Bantinae.

C. I. L. 1,45. n. 197. Ri. tab. 19. — De tabula et lege cf. quae supra p. 48 in exordio notata sunt. Supplementa sunt Mommseni. Huius legis uno ordine versuum perscriptae tabula per medium fracta omnium versuum initia perierunt. Nescimus igitur, num singulis capitibus indices fuerint praescripti. Finito capite reliqua pars versus vacat.

. . . . (64) . . . . *n*]eque prov[*inciam*] . . . . . . (45) . . . . 1.
| . . (42) . . in sena[*tu seiv*]e in poplico ioudicio ne sen[*tentiam* 2.
rogato tabellamve nei dato . . (32) . . | . . (42) . . *neive is testumon*]ium 3.
deicito neive quis mag(istratus) testumonium poplice ei de[*ferri*
neive den]ontiari | [*sinito. Neive ioudicem eum neive arbitrum* 4.
neive recupe]ratorem dato. Neive is in poplico luuci praetextam
neive soleas h[*abet*]o, neive quis | [*mag(istratus) ibei praetextam* 5.
soleasve habere eum sini]to. Mag(istratus) queiquomque comitia
conciliumve habebit, eum sufragium ferre nei sinito, | [*neive eum* 6.
censor in senatum legito neive in senatu] relinquito. ∾ |

1) tac *componendum videtur cum* tanginud, *Lat.* tongere (dominari *Festus*), *ut* tac-usim (*gen. plur. ut* Safinim) *fere id sit quod senatorum aut potestatem gerentium.* — 2) nerum *genetivus sui iuris est, significat eum qui patricius est optimatiumve.* — 3) *Mar.* ziculum.

7. (2.) [*Sei tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), ioudex*], quei ex hace lege plebeive scito factus erit, senatorve fecerit gesseritve, quo ex
8. hace lege | [*quae fieri oporteat minus fiant, quaeve e*]x h(ace) l(ege) facere oportuerit oportebitve non fecerit sciens d(olo) m(alo);
9. seive advorsus hance legem fecerit | [*sciens d(olo) m(alo), Hs*[1] . . *n(ummum) populo dare damnas esto et*] eam pequniam quei volet magistratus exsigito. Sei postulabit quei petet, p(raetor) recupe-
10. ratores | [. . (31) . . *quos quotque dari opo*]rteat dato, iubetoque eum, sei ita pariat, condumnari popul(o), facitoque ioudicetur.
11. Sei condemnatus | [*erit, quanti condemnatus erit, praedes*] ad q(uaestorem) urb(anum) det, aut bona eius poplice possideantur
12. facito. Sei quis mag(istratus) multam inrogare volet | [*quei volet, dum minoris*] partus familias taxsat, liceto, eiq(ue) omnium
13. rerum siremps lexs esto, quasei sei is haace lege | [*pequniam, quae s(upra) s(cripta) e(st), exigeret*]. ∾ |
14. (3.) [*Co(n)s(ul), pr(aetor), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), qu*]ei nunc est, is in diebus V proxsumeis, quibus
15. queique eorum sciet h(ance) l(egem) popolum plebemve | [*iousisse, iouranto, utei i(nfra) s(criptum) est. Item*] dic(tator), co(n)s(ul), pr(aetor), mag(ister) eq(uitum), cens(or), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis)
16. a(dsignandeis), ioudex ex h(ace) l(ege) plebive scito | [*factus . . . queiquomque eorum p*]ost hac factus erit, eis in diebus V proxsumeis, quibus quisque eorum mag(istratum) inperiumve inierit,
17. iouranto, | [*utei i(nfra) s(criptum) est. Eis consistunto pro ae*]de Castorus palam luci in forum vorsus, et eidem in diebus V
18. apud q(uaestorem) iouranto per Iovem deosque | [*Penateis: sese quae ex h(ace) l(ege) oport*]ebit facturum, neque sese advorsum h(ance) l(egem) facturum scientem d(olo) m(alo), neque seese
19. facturum neque intercesurum, | [*quo, quae ex h(ace) l(ege) oportebit, minus fiant. Qu*]ei ex h(ace) l(ege) non iouraverit, is

---

1) *Pro formula, quam Mo. ad verba legis Oscae* (*v. 11—12.26*) molto etanto estud n. ∞ *supplevit, cum haec in legibus Romanis nusquam inveniatur, praeferenda videtur altera:* damnas esto dare, *quam Rud. ZGR. 15, 271 primus proposuit, postea ipse defendi* (*ZRG. 3,365*), *nuper etiam Hu.* (*Multa 251 n. 6*) *comprobavit.*

magistratum inperiumve nei petito neive gerito neive habeto,
neive in senatu | [*sententiam deicito deicereve eum*] ni quis sinito, 20.
neive eum censor in senatum legito. Quei ex h(ace) l(ege) iou-
dicaverit, is facito apud q(uaestorem) urb(anum) | [*eius quei ita* 21.
utei s(upra) s(criptum) e(st) iouravit nomen persc]riptum siet;
quaestorque ea nomina accipito, et eos, quei ex h(ace) l(ege)
apud sed iurarint, facito in taboleis | [*popliceis perscribat*]. ∾ | 22.

(4.) [*Quei senator est eritve inve senatu sententi*]am deixerit 23.
post hance legem rogatam, eis in diebus X proxsumeis, quibus
quisqu[*e eorum sciet* | *hance legem popolum plebemve iousisse,* 24.
i[ouranto apud quaestorem ad aerarium palam luci per Iovem
deosque Penate[*is: sese quae ex h(ace) l(ege)* | *oportebit facturum* 25.
esse, neque se]se advorsum hance legem facturum esse, neque
seese, quominus sei . . . . (20) . . . |
| . . (32) . . se hoice leegei . . (30) . . anodni . . uraver[*int* . (24) . . . | 26.
| . . . . . . ∾ | 27.
| . . (70) . . . . e quis magistratus p . . (24) . . . | 28.
| . . . . . . ∾ | 29.
| . . (70) . . . . . . *u*]ti in taboleis popl[*iceis* . . (24) . . . | 30.
| . . (72) . . . . *tr*]inum nondin[*um* . . (28) . . . | 31.
| . . (74) . . . . is erit uu . . . (30) . . . | 32.

123 „ 122 l. C.

10. Lex Acilia repetundarum a. 631 vel 632.

Saeculo XVI Romae XI fragmenta tabulae aheneae extabant, cui ex antica parte levigata lex repetundarum fuerat inscripta, e postica scabra lex agraria, illa satis eleganter accurateque exarata, haec neglegenter litterisque minoribus pressiusque scripta. Quo tempore loco modo reperta sint fragmenta ignoratur. Duo (Aa, Ab) iam a Iac. Mazochio transcripta a. 1521 in libro eius 'Epigrammata ant. urb. Romae' (f. 180) edita sunt; quorum alterum (Ab) postea interiit, ut eius hodie unum Mazochianum exemplum supersit; alterum ceteraque IX fragmenta postea a cardin. Petro Bembo comparata in eius museo servabantur. Quo viro mortuo (a. 1547) ab heredibus venditione dispersa sunt. Post varia fata unum (E) in Galliam translatum ibi periit c. finem saec. XVI, cuius extant exempla tria, duo descripta in Gallia a Brissonio et (neglegenter) a Boissardo, tertium originis incertae editum ab Ursino. Duo fragmenta (C, Dd) Vindobonam migrarunt, ubi in museo antiquo adservantur; cetera omnia Neapolim pervenerunt, ubi in museo extant. Omnia haec fragmenta unius esse tabulae iam Ursinus viderat, quomodo vero inter se iungenda sint nostra demum aetate docuerunt Klenzius Rudorffius Mommsenus, qui totius tabulae effigiem composuit (cuius schema

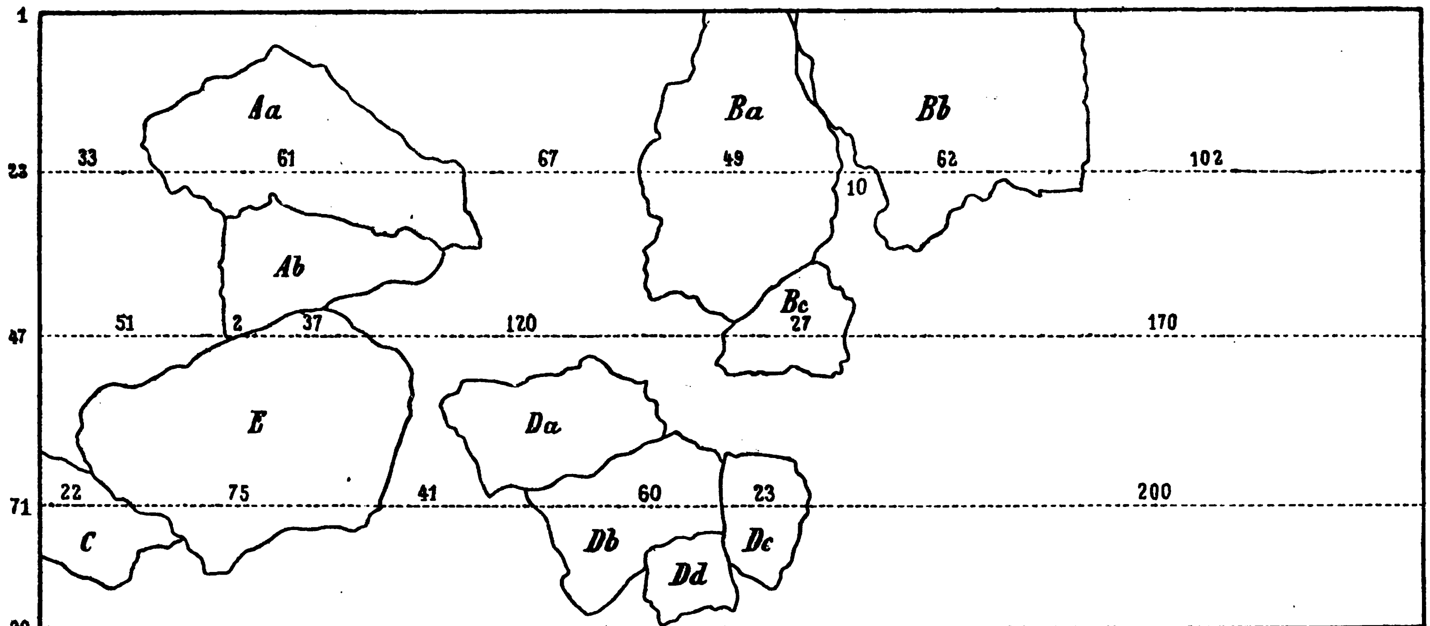
adieci), unde et quae sit fragmentorum inter se ratio, et quot fere in hiatibus perierint litterae, cognosci possit. Tabula integra latior fuit quam altior; in latitudinem patuerit plus 2 metra necesse est, in altitudinem id quod hodie superest 0,82 m. aequat, neque vero in fine multum deesse videtur. Quae omnia accuratius explanavit Mo. in C. I. L. 1,49—54. — Legem Aciliam ediderunt Mommsenus C. I. L. 1, 49 n. 198. Ri., tab. 23—25. Rudorff, ad leg. Acil. de pec. repet. 1862. De repetundis hanc legem esse latam ex ipsius versu 3 patet; Zumptius (Röm. Crim.R. II. 1,105—110) tamen generalem de magistratuum delictis legem iudiciariam fuisse contendit. Legem esse Serviliam repetundarum (c. a. 643), cuius apud Ciceronem fit mentio, iam inde ab Sigonio (1574) communis fuit opinio tenuitque eam licet impugnatam ab Augustino et Ursino etiam Klenzius, qui a. 1825 primus totam legem singulis fragmentis certa ratione coniunctis isto nomine inscriptam edidit. Deinde Mommsenus legem esse Aciliam (a. 631 vel 632) ab eodem Cicerone laudatam demonstravit (C. I. L. 1,54—57), cui additis novis argumentis adsensit etiam Rud. l. c. p. 431—8. Novissime de legis argumento disputaverunt: Zumpt, Röm. Crim.R. II. 1,99. Huschke, ZRG. 5,46. — In hac mea editione textum a Mommseno constitutum eiusque fere supplementa recepi, interdum Rudorffium secutus. [Novae editionis causa supplementa vel ut verius dicentur interpretamenta denuo recognovi; in adnotatione autem monui, in gravioribus scilicet, cum de iis quae ex Rudorffianis retinere placuit tum de aliis quae nunc demum accesserunt. Th. M.] — *Lex in capita divisa est titulis praescriptis; ea vero cum neque numerorum notis signata neque per capita versuum distincta sint, quot olim fuerint certo constitui non potest: Klen. putabat esse 24, Mo. 57, Rud. 70. Quo in discrimine cum neque Mo. neque Rud. numerorum notas adposuerint, ego quoque modum citandi receptum turbare nolui. Nostro tamen more singula capita separavi indicesque litteris latius dispositis distinxi. Numeris litterarum deperditarum simul comprehensae sunt restitutae. Quibus numeris ne quis nimium confidat, Mo. ipse monuit.*

1. *[M'. Acilius? . . . | . . . . . tr(ibuni) pl(ebei) plebem ioure rogaverunt, plebesque ioure scivit in . . . a(nte) d(iem) . . . . Tribus . . principium fuit, pro tribu . . preimus scivit* [1] *. . (140) . .*

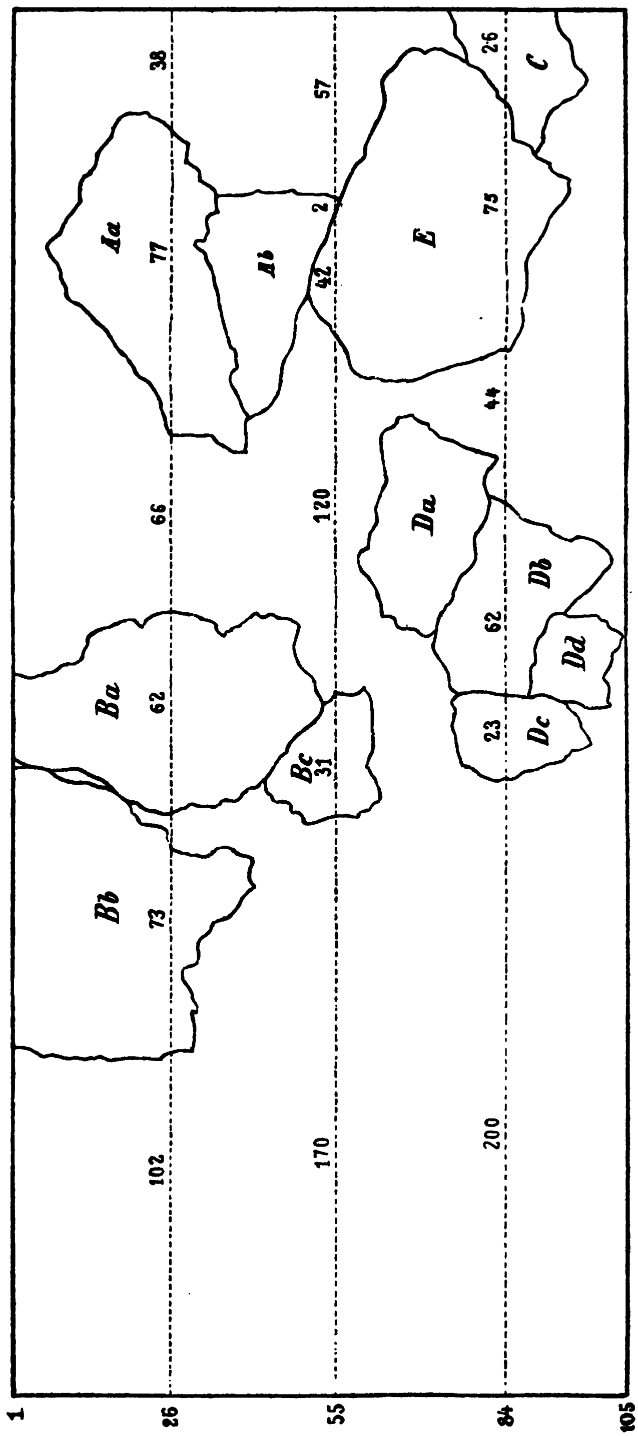
Quoi [2] *socium no*]minisve Latini exterarumve nationum, quoive in arbitratu dicione potestate amicitiav[*e populi Romani, . .*
2. *(65 || 180) . . ab eo quei dic(tator), co(n)s(ul), pr(aetor), mag(ister)*

1) *Plenam legis praescriptionem v. infra in lege Quinctia. Litteris maioribus eam legibus superscribere solebant Romani; in hac vero lege cum pro praegrandi tabulae latitudine primum versum exordium non expleret, ex ipsa lege quae in primum versum recepta sunt item litteris maioribus scripta sunt, ita ut pauciores in primo quam in secundo versu perierint litterae.* — 2) [ciuei Romano *ins. Rudorffius; sed ad pecunias civi Romano male ereptas hanc legem pertinuisse demonstrari non potest.* Th. M.]

Lex Acilia repetundarum.

Lex Agraria.

Aa
Ab
Ba
Bb
Bc
C
Da
Db
Dc
Dd
E
38
57
2·6
77
2
75
42
66
120
44
62
62
23
31
73
102
170
200
1
26
55
84
105

*eq(uitum), cens(or), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir
cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), tribunus mi*]-
l(itum) l(egionibus) IIII primis aliqua earum fuerit, queive filius
eorum quoius erit, [*queive*] quoius[*ve*] pater[1] senator siet, in
annos singolos pequniae quod siet amp[*lius Hs … n(ummum)* . .
(65 || 205) … pro inperio prove potestate ipsei regive populove ip- 3.
*sius, parentive ipsius, queive in potestate manu mancipio suo paren-
tisve sui siet fuerit quo*]ive ipse parensve[2] suos filiusve suos heres
siet, ablatum captum coactum conciliatum aversumve siet: de ea
re eius petitio nominisque delatio esto, [*pr(aetoris) quaestio esto,
ioudicium ioudicatio leitisque aestumatio, queiquomque ioudicium
ex h. l. erunt, eorum hace lege esto (100 || 201) . . Sei quis deicet* 4.
*praetorem nomen ex h. l. ita non recepisse utei delatum esset,
neque ioudicium ex h. l. ita datu*]m esse utei peteret: de ea re
eius petitio nominisque delatio esto, pr(aetoris) quaestio esto,
ioudicum ioudicatio leitisque aestumatio, quei quomque ioudic[*ium
ex h. l. erunt, eorum hace lege esto* . . *(102 || 62)* . .]s iu … *(140)* 5.
… *De quo ex h. l. ioudicatum erit sei contra h. l. fecisse deicetur,
postquam ea res ioud*]icata erit, aut quoius nomen praevarica-
tionis caussa delatum erit, aut quoium nomen ex h. l. ex reis
exemptum erit: seiquis eius nomen a[*d praetorem denuo detolerit,
. . . quaestio eius pr(aetoris) esto; ioudicium ioudicatio leitisque
(102 || 60) aestumatio quei quomque ioudicium ex h. l. erunt, eorum* 6.
h. l. esto. Sei quis ali]eno nomin[*e … (134) … ex h. l. petere
nomenve deferre volet, de ea re eius petitio nominisque delatio
esto,*] quaestio eius pr(aetoris) esto, ioudicium[3] ioudicatio leitis-
que aestumatio, quei quomque ioudicium ex h. l. erunt, eorum
h. l. esto. Is eum unde petet in ious ed[*ucito ad pr(aetorem),
quoius ex h. l. in eum annum quaestio erit, ante k. Sept. quae eo
anno erunt et nomen deferto*] … *(102 || 59)* deque eo homine de [*h.* 7.
*l. … (127) … ita uti i. s. est res agitor. Post k. Sept. sei quod
nomen deferetur, sei is quei petet volet, is praetor de ea re recupe-
ratores dato. Qu*]oius eorum ita nomen ex h. l. post k. Sept.,
quae eo anno fuerint, delatum erit, quei eorum eo ioudicio con-
demnatus erit, quanti eius rei slis ae[*stumata erit, tantam pequ-
niam quei eum condemnaverit dato* . . *(102 || 54)* . . *eaque pequnia* 8.

1) erit quoius pater. — 2) ipsei parenteve. — 3) ioudiciumve.

quei eum condemnaveri]t[1] eius esto. Pr(aetor), quei ex h. l. q[*uaeret, facito, quidquid ita* . . *(124)* . . *ioudicatu*]m erit, id utei privato solvatur, quei [*eoru*]m petet. ∾

De heisce, dum mag(istratum) aut inperium habebunt, ioudicium non fiet. ∾ Dic(tator), cos., pr., mag. eq., [*cens., aid., tr. pl., q., IIIvir cap., IIIvir a. d. a., tr. mil. leg. IIII primis aliqua earum, dum mag(istratum) aut*
9. *inperium habebit, nei in ious educitor* . . *(102 ‖ 52)* . . *Quei eorum e*[x eo mag(istratu) inperiove abierit, quo min[*us in ious educatur, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogato)* . . *(121)* . . ∾

De patroneis dandeis. ∾ *Quei ex h.*] l. pequniam petet nomenque detul*erit*, quoius eorum ex h. l. ante k. Sept. petitio erit, sei eis volet sibei patronos in eam rem darei, pr(aetor), ad
10. quem *nomen detulerit* . . *(102 ‖ 47)* . . *patronos civeis Romanos ingenuos ei dato, dum*] neiquem eorum det sciens d(olo) m(alo), quoiei is, q[*uoius nomen delatum erit,* . . *(120)* . . *gener socer vitricus privignusve siet, queive eiei sobrinus siet pro*]piusve eum
11. ea cognatione at*t*igat[2], queive *e*iei sodalis siet, queive in eodem conlegio siet, quoiave in fide is erit maioresve in maiorum fide fueri*nt*,[3] [*queive in fide eius erit, maioresve in maiorum fide fuerint* . . *(102 ‖ 39)* . . *queive*] quaestion*e* ioudicio*q*ue[4] puplico condemnatu[*s siet, quod circa eum in senatum legei non liceat,* . . *(118)* . . *neive eum qu*]ei ex h. l. ioudex in eam rem erit, neive eum que*i* ex h. l. patronus datus erit. ∾

De patrono repudiando. ∾ Quei ex h. l. patronus datus erit, sei is mori[*bus suspectus erit, is quoi ex h. l. datus*
12. *erit eum repudiato* . . *(102 ‖ 38)* . . *Tum quos ex h. l. patronos dare licet, eor*]um pr(aetor), quei ex h. l. quaeret, alium patronum eiei quem [*volet dato* . . *(106)* . . ∾

De CDLvireis in hunc an]num legundis.[5] ∾ Pr(aetor), quei inter peregrinos ious deicet, is in diebus X proxum(eis), quibus h. l. populus plebesve iouserit, facito utei CDLviros le*g*at, quei in hac civit[*ate equum publicum habebit habuerit*

---

1) *Mo.:* [*condemnaveri*]t, [*pecuni*]a *Rudorff, In Ritschelii tabula potius litterae* A *quam* T *vestigia cognosci Rud. monet.* [*Ego aes secutus sum, ut legi ego, non delineationem Minervinianam.* Th. M.] — 2) atiigat. — 3) fuerit. — 4) quaestionem ioudiciooue. — 5) *Hoc caput et sequens ad verbum fere consonant cum duobus capitibus v. 16—18; invicem se explent.*

. . *(102 ‖ 35)* . . *dum nei quem eorum legat, quei tr. pl., q.,* 13.
IIIvir cap., tr. mil. l. IIII primis aliqua earum, IIIvi]rum a.
d. a. siet fueritve, queive in senatu siet fueri*tve*[1], queiv[*e mercede*
conductus depugnavit depugnaverit . . (104) . . queive quaestione
ioudicioque puplico conde]mnatus siet quod circa eum in sena-
tum legei non liceat, queive minor anneis XXX maiorve annos
LX gnatus siet, queive in urbem Romam propiusve u[*rbem Ro-*
mam p(assus) M domicilium non habeat, queive eius mag(istratus),
quei s(upra) s(criptus) e(st), pater frater filiusve siet, queive eius,
quei in senatu siet fueritve, pater (102 ‖ 33) frater filiusve siet, 14.
queive trans mar]e erit. ∾

Q u o s l e g e r i t, e o s p a t r e m t r i b u m[2] c o g n o m e n q u e
i n d i c e t.[3] ∾ Q[*uei ex h. l. in hanc annum quaeret, . . (100) . .*
is die . . ex quo legerit, eorum, quei ex] h. l. CDLvireis in eum
annum lectei erunt, ea nomina omnia in tabula, in albo atra-
mento scrip*tos*[4], patrem tribum co*g*nomenque tributimque d*i*scrip-
tos[5] hab[*eto, eosque propositos suo magistratu servato. Sei quis*
describere volet, is pr(aetor) permittito potestatemque scribendi,
quei (102 ‖ 31) volet, facito. Pr(aetor), quei legerit, quos e]x h. l. 15.
CDLviros legerit, facito recitentur in contione iuratoque sese
[*eos ex h. l. legise, de quibus sibei consultum sit . . (100) . . optu-*
mos eos ioudices futuros esse quosque oetiles io]udices exaestuma-
verit esse; eosque CDLviros, quos ex h. l. legerit, is p(raetor)
omnis in taboleis puplicis scriptos in perpetuo habeto. ∾

D e C D L v i r e i s q u o t a n n i s [*l e g u n d i s.* ∾ *Praetor*
quei post h. l. rogatam ex h. l. ioudex factus erit . . (102 ‖ 27) . . 16.
is in diebus X proxumeis, quibus quis[que eorum eum mag(istra-
tum) coiperit, facito utei CDLviros ita legat, quei ha[*ce civi-*
tate equum publicum habebit habuerit . . (99) . . d]um ne quem
eorum legat, quei tr. pl., q., IIIvir cap., tr. mil. l. IIII primis
aliqua earum, triumvir a. d. a. siet fueritve, queive in senatu siet
fueritve, queive merc[*ede conductus depugnavit depugnaverit . . . . .*
queive quaestione ioudicioque puplico condemnatus siet quod circa
eum in senatum legei non liceat, (102 ‖ 26) queive minor annis 17.
XXX maiorve a]nnos LX gnatus siet, queive in urbe Romae
propiusve urbem Roma]*m p(assus) M domicilium non habeat*

1) fuerint eie. — 2) tribunum. — 3) ioudicet. — 4) scriptes. — 5) descriptos.

(90) queive eius mag(istratus), quei s(upra) s(criptus) e(st), pater frater filiusve siet,] queive eius quei in senatu siet fueritve pater frater filiusve siet, queive trans mare erit. ∾

Quos legerit, eos patrem tribum cognomenque indic*et*[1]. ∾ Quei ex h. l. in eu[*m annum quaeret, is die . . ex quo legerit, quei ex h. l. CDLvirei in eum annum lectei*
18. *erunt, (102 || 27) in tabula, in albo atramento eos, patr*]em tribu*m*[2] cognomenque tributimque discriptos habeto, eosque propositos suo ma[*gistratu servato . . (85) . . Sei quis describere volet, is pr(aetor) permittito, potestatem*]que scribundi, quei volet, facito. Pr(aetor) quei legerit, is eos[3] quos ex h. l. C[*DLv*]iros legeri*t*[4], facito in conctione recit*en*tur[5], iouratoque sese eos ex h. l. legise, de quibus sibei consu[*ltum siet optumos eos ioudices futuros esse, quosque oetiles ioudices exaestumaverit esse; eosque CDLviros, quos ex h. l. legerit, is pr(aetor) omnis (102 || 28) in taboleis pu-*
19. *pliceis scriptos in perpetuo habeto.*) ∾

De nomine deferundo iudicibusque legundeis. ∾ Quei ex h. l. pequniam ab a[*rvorsario petet, . . (82) . . is eum, unde petet, postquam CDLvirei ex h. l. in e*]um annum lectei erunt, ad iudicem, in eum annum quei ex h. l. [*factus*] erit, in ious educito nomenque eius deferto; sei deiuraverit calumniae causa
20. non po[*stulare, is praetor nomen recipito facitoque, . . (102 || 28) . . utei die . . ex eo die, quo quoiusque quisque nomen detolerit, is quoius nomen delatum e*]rit de CDLvireis, quei in eum annum ex h. l. lectei erunt, arvorsario edat eos om[*nes, . . (82) . . quoi is queive ei, quoius nomen delatum erit, gener socer vitricus pri*]vignusve siet, queive ei sobrinus siet propiusve eum ea cogna[*tione*][6] attingat, queive ei sodalis siet, queive in eodem conlegio siet; facitoque coram arv[*orsario is quei ita ediderit iouret: in CDLvireis, quei in eum annum ex h. l. lectei sient,*
21. *non reliquisse se (102 || 30) nisei quei se earum aliqua necesitudine quae supra scripta sient*] non attigeret, scientem d(olo) m(alo); itaque is edito, *i*ouratoque[7]. Ubei is ita ediderit, tum in ea[*m quaestionem quei quoiusque ita nomen detolerit, is praetor, quoius ex hac lege quaestio e*]rit, facito utei is die vicensumo ex eo die, quo quoiusque quisque [*nomen*] detolerit, Cviros ex

1) ioudices. — 2) tribu. — 3) eos *delet Mo.* — 4) legerint. — 5) recitetur. — 6) cognat . . . . m. — 7) couratoque.

eis, quei ex h. l. CDLvirei in eum annum lectei erunt, quei
vivat, legat e[*datque* . . (*102* ‖ *32*) . . *dum nei quis ioud*]ex siet, 22.
quoi is queive ei, quei petet, gener socer vitricus privignusve
siet, queive ei sobrinus [*siet propiusve eum ea cognatione attingat*,
. . (*73*) . . *queive in eodem conlegio siet, queive*] ei sodalis siet,
queive tr. pl., q., IIIvir cap., IIIvir a. d. a., tribun*us*[1] mil. l.
IIII prim[*is aliqu*]*a*[2] earum siet fueritve, queive[3] in senatu siet
fueritve, queive l. Rubr[*ia IIIvir col*(*oniae*) *ded*(*ucendae*) *creatus siet fueritve* . . (*102* ‖ *33*) . . *queive ab urbe Roma plus* . . . 23.
passuum] aberit, queive trans mare erit; neive amplius de una
famil*i*a unum, neive eum [*legat edatve, quei pecuniae captae condemnatus est erit* (*67*) *aut quod cum eo lege Calpu*]rnia aut lege
Iunia sacramento actum siet, aut quod h. l. nomen [*delatum sie*]t. Quos is Cviros ex h. l. ediderit, de eis ita facito iouret
palam apud se coram a[*rvorsario nullum se edidise scientem
d*(*olo*) *m*(*alo*), *quem ob earum causarum aliquam, quae supra
scripta sient* . . (*102* ‖ *34*) *inter Cviros edere non liceat, queive* 24.
se earum aliqua] necesitudine atingat, quae supra scripta sient.
Q.[4] unde petitum erit, quomi[*nus* . . (*66*) . . *Sei is quei petet,
ita C*]viros ediderit iuraritque, tum eis pr(aetor) facito, utei is
unde petetur die L[*X postquam*] eius nomen delatum erit, quos
C is quei petet ex h. l. ediderit, de eis iudices qu[*os volet L
legat* . . (*103* ‖ *35*). *Quei ex h. l. nomen detolerit, sei is quoius* 25.
nom]en ex h. l. delatum erit, L iudices ex h. l. non legerit
edideritve seive [*ex CDLvireis, quei in eum annum ex h. l.
lectei erunt*, (*66*) *quei se adfinitate cognation*]e sodalitate atingat,
queive in eodem conlegio siet, ex h. l. non e[*diderit, tum ei pe*]r
eum pr(aetorem) advorsariumve mora[5] non er[*it quo*]minus
legat edatve [*quos volet L de eis C, quos ex h. l. ediderit* . .
(*104* ‖ *38*) . . *dum nei quem eorum, quem ex h. l. legere non* 26.
liceat, sciens d(*olo*) *m*(*alo*) *ioudic*]em legat. Quei ita lectei erunt,
eis in eam rem ioudices sunto eorumque eiu[*s rei ex h. l. ioudicatio slitisque aestumatio esto.* ∾ (*66*).

Iudicum patronorumque nomina] utei scripta in taboleis habeantur. ∾ Pr(aetor), quei ex h. l. quae-

---

1) tribuni. — 2) [aliqu]ae. — 3) queive queive. — 4) *Mo. emendat* is; *sane* quaestor *quomodo hic nominari potuerit parum intellegitur.* — 5) moram.

ret, fac[*ito eos L viros, qu*]os is quei petet et unde petetur ex h. l. legerint ed[*iderint*], eosque pat[*ronos, quos quei petet ex*
27. *h. l. dederit* .. (*106* ‖ *42*) .. *in taboleis popliceis scriptos habeat. Ea nomina q*]uei petiverit et unde petitum erit, quei eorum volet ex taboleis popli[*ceis describendi is pr*(*aetor*) *potestatem facito* . . (*66*) . .] ∾

Eisdem ioudices unius rei in perpetuom sient. ∾ Quei iudices e[*x h. l. lectei erunt,*] quam in rem eis iudices lectei erunt, e[*ius rei ioudices in perpetuom sunto* . .
28. (*135* ‖ *43*) . . *q*]uei pequniam ex [*h. l.*] capiet, eum ob eam rem, quod pequniam ex h. l. ceper[*it, nei* . . (*66*) . . . *neive tribu mo*]veto, neive equom adimito, neive quid ei *ob*[1] eam rem fraudei esto. ∾

(3) . . . . [*sc*]ripta sient. Pr(aetor) quei ex h. l.
29. . . (*136* ‖ *48*) . . ∾

[*De iudicio in eum, quei mortuos e*]rit aut in exilium abierit. Quoium nomen ex h. l. delatum eri[*t, sei is ante mortuos erit* . . (*66*) . . *aut in exili*]um abierit, quam ea res *iu*dicata[2] erit, pr(aetor), ad quem eius nomen de[*latum erit, eam*] rem ab eis item quaerito, [*quei ioudicium ex h*(*ace*) *l*(*ege*) *erunt, quasei sei is quoius nomen ex h. l. delatum erit,*
30. *viveret inve ceivitate esset* . . (*137* ‖ *51*) . . ∾

De inquisitione facienda. ∾ *Praetor postquam*] nomen ex h. l. ad se delatum erit, facito, utei ioudicium p[*rimo quoque die fiat, eique,* (*66*) *quei ex h. l. nomen detolerit, dies quot ei videbitur det, utei q*]uod recte factum esse volet, dum nei quid advorsus h. l. fiat, [*ad inquisitionem fac*]iundam; neive
31. post h. [*l. rogatam* . . (*138* ‖ *51*) . . *iubetoque*] conquaeri in terra Italia in oppedeis foreis conciliab[*oleis, ubei iure deicundo praesse solent,* (*68*) *aut extra Italiam in oppedeis foreis con*]ciliaboleis, ubei ioure deicundo praesse solent. In quibus di[*ebus eum quei petet prae*]tor quei ex h. l. quaere[*t, conquaerere iouserit* . .
32. (*139* ‖ *51*) . . ∾

Testibus ut denuntietur. ∾ *Pr*(*aetor*) *ioudiciumque postquam*] audierit, quod eius rei quaerundai censeant refere, et c[*ausam probaverit, quibus is quei petet denuntiaverit, eos homines d*(*um*) *t*(*axat*) *IIL testimonium* (*68*) *deice*]re iubeto et quom e*a*[3]

---

1) eius (*suprascr.* ei, *debuit superscribi* ei ob). — 2) indicata. — 3) ei.

res agetur quam in rem quisque testis er[*it, in eam rem facito eis*] omnes adsient testimo[*niumque deicant, dum nei quem testimonium deicere iubeat, quei* . . (*140* ‖ *51*) . . *quoiave in fide is* 33.
unde petetur siet, maioresve in maior]um eius fide *fuerint,*[1] queive in fide eius siet, maioresv[*e in maiorum eius fide fuerint,* (*65*) *queive eius, quoius ex h. l. nomen delatum erit, c*]ausam deicet dum taxat unum, queive eius parentisve eius [*leibertus leiberta*]ve siet. —

De inro[*ganda multa.* ∾ . . (*144* ‖ *51*) . . ∾ 34.

De testibus tabulisque custodiendis. ∾ *Is quei petet, sei quos ad testimonium deicendum evocari*]t secumve duxerit dumtaxat homines IIL earum re[*rum causa, de quibus id ioudicium fiet* . . (*61*) . . *e*]a, quai ita conquaesiverit et sei qua tabulas libros leiterasve pop[*licas preivatasve produ*]cere proferrequ[*e volet* . . (*146* ‖ *51*) . .]ive de ea re volet apud pr(ae- 35.
torem), is praetor ei moram ne fa[*cito, quominus* . . (*66*) . .]rat. ∾

Praetor utei interroget. ∾ Pr(aetor) quei ex h. l. q[*uaeret* . . *178* ‖ *51*) . . ∾ 36.

Ioudices utei iourent antequam considant. ∾ *P*(*raetor*) *quei ex h. l. quaeret, quei in ea*]m rem ioudices erunt, ante quam primum caussa d[*icetur* . . (*71*) . . *apud se iourent facit*]o. Iudices, quei in eam rem erunt, omnes pro rostreis in forum [*vorsus iouranto* . . (*178* ‖ *51*) . . *facturumque se, utei* 37.
quod recte factum esse vo]let, utei testium, quei [*in*][2] eam rem erunt, verba audiat, [. . (*74*) . . *neque se facturum quo*] eam rem minus ioudicet, nisei seiquae causa erit, quae eiei [*ex h. l. quo eam rem minus ioudicet permittet* . . (*180* ‖ *51*) . . *Quei* 38.
ita apud se iourarint eorum nomina is praetor facito in contione r]ecitentur, proscripta propositaque palam apud for[*um habeto,* . . (*76*) . . *neve nisei ita iourarit de ea re considere sinito quemquam eorum quei ex e*]is C ioudices L lectei erunt. ∾

Ioudex nei quis disputet.[3] ∾ . . (*178* ‖ *51*) . . ∾ 39.

. . . . ∾ *Sei* . . *causam sibi esse deicet, quominus ad id*] iudicium[4] adesse possit, de ea re praetori, quei ex hac[*e l*(*ege*) *quaeret cognoscere* . . (*85*) *ius esto.* ∾

1) quaerat, *cf. v. 10.* — 2) in *om.* — 3) *Cf. Arist. pol. 2,8:* τῶν νομοθετῶν οἱ πολλοὶ παρασκευάζουσιν, ὅπως οἱ δικασταὶ μὴ κοινολογῶνται πρὸς ἀλλήλους. — 4) e iudicium.

De iudicio proferendo vel refere]ndo. ∾ Quam
rem pr(aetor) ex h. l. egerit, sei eam rem proferet, quoi . .
40. (*177* || *51*) . . *sei refer*]re poterit, facito quoius deicet nomen re-
ferre . . (*91*) . . rit utei *is*[1] ad sese veniat aut adferatur coram
41. eo, quei postulaver[*it* . . (*176* || *51*) . . *vo*]let, quoius ex h. l.
*n*ominis[2] delatio erit, ei eius rei pe[*titio esto* . . (*102*) *de*]que
ea re hace lege iudicium litisque aestumatio essto, quasei sei
42. eius . . (*175* || *51*) . .

[*Sei ioudex, q*]uei eam rem quaeret, ex h. l. causam non
nover[*it* . . (*113*) . . *is praetor c*]oram [*iudici*]bus in contione pro
43. rostris sententia ita pronontiato: 'fec[*isse videri*' . . (*173* || *51*) . .
Sei de ea re] iudicium fieri oportebit, ter[*tio die facito iudicium
fiat* . . (*112*) . . *Sei ioudex, quei eam r*]em quaeret, ex h. l. causam
44. non noverit, pr(aetor) quei ex h. l. q[*uaeret* . . (*170* || *51*) . . ∾

*Ioudices utei iourent, in consilium antequam
eant.* ∾ *Pr(aetor), quei ex h. l. quaeret, ioudices, quei ex h. l.
in eam rem erunt, in consilium an*]te quam ibunt, facito[3] iurent:
sese [. . (*128*) . . *neque facturum q*]uo quis suae alterius sen-
45. tentiae certior siet, quod p[*er dolum malum fiat* . . (*170* || *51*)
. .]aturum esse. ∾

Iudice[*s*] multam suprema*m* debea[*nt*[4]. ∾ . . (*128*)
. . *sei ioudex, quei eam rem qu*]aeret causam non noverit, quei
46. eorum ioudex [. . (*170* || *51*) . . *excu*]satione primo quoque die
deferatur, isque quaestor [. . (*126*) . . ∾

Iudices in co]nsilium quomodo eant. ∾ Pr(aetor),
quei ex h. l. iu[*dicium exercebit* . . . . *Iudex quei ad id delectus*
47. *erit, sei rem, de qua* . . (*170* || *51*) . . *agitur, plus tertiae parti iu-
dicum, quei aderunt, quom ea res aget*]ur, [*non lique*]re deixerit,
praetor [*quei*][5] ex h. l. quaeret ita pronon[*tiato et ad rem denuo
agendam alium diem dato* . . (*120*) . . *eoque die eorum iudicu*]m
48. quei quomque aderunt iudicare [*iubeto*. . . (*170* || *52*) . . *Ad quem
praetorem ita relatum erit iudicum plus tertiam partem negare
iu*]dicare, is HS n(ummum) ccIↃↃ, quotiens quomque amplius bis
in uno iu[*dicio iudicare negarint*, . . (*119*) . . *singulis quei iudi-
care negarint multam dicito. Tu*]m quam ob rem et quantum
49. pequ[*niae dixerit, publice proscribito*][6] . . (*170* || *45*) . . ∾

1) uteius. — 2) hominis. — 3) facit. — 4) suprema delea *vel* dei. —
5) quei *om.* — 6) [*Rudorffianum inventum in prima actione ampliationem*

De] r e i s q u o m o d o i u d i c e t u r. ∾ Ubi duae partes
iudicum, quei ader[*unt*, *causam sibi liquere deixerint* . . (*111*) . .
pr(aetor), *quei de ea re quaeret*, *utei eis iudice*]s, quei iudicare
negarint, semovant[*ur facito* . . (*170* ‖ *42*) . .] rem agito. Tum 50.
praetor quom soueis viatoribus apparitoribusque nei de i[*udicio*
iudex discedat curato . . (*108*) . . *sitellamque latam digitos* . . *altam*
digitos] XX, quo iqudices sorticolas conieciant [*apponi facito* . .
(*170* ‖ *37*) . . *quoius*]que iudicis is praetor sorticolam unam buxeam 51.
longam digitos IIII, la[*tam digitos* . . *ab utraque parte ceratam*
. . (*107*) . . *in qua sorticola ex altera parti littera A scripta siet*,
ex alte]ra parti C, in manu palam dato a[*lteramque utram velit*
litteram eum iudicem inducere iubeto . . (*170* ‖ *32*) . . *Iudex ita* 52.
inducito] eamque sortem ex hace lege apertam bracioque aperto
lit*t*eram digiteis opertam pala[*m ad eam sitellam deferto eam-*
que sortem in populum . . (*106*) . . *i*]temque in eos ceteros sin*g*i-
latim iu[*dices versus ostendito*, *itaque in eam sitellam coniecito*
. . (*170* ‖ *26*) . . ∾ 53.

S e n t e n t i a e q u o m o d o p r o n o n t i e n t u r. ∾ *Quei iudex*
pronontiationis faci]undai causa ad sitellam sorti veniet, is in
eam sitellam manum demitito, *e*t eam devexam popul[*o osten-*
dito . . (*50*) . . *i*]udicium [. . (*50*) . . *quamque in eum r*]eum
sententiam [*ea sors hab*]uerit, is ei [. . (*172* ‖ *23*) . . *palam pro-* 54.
nontiato, *ubei A littera scripta erit* '*apsolvo*', *ubei C littera*
scripta erit '*con*]demno', ubei nihil scriptum erit 'seine suffragio'.
Ex qua sorti pronontiarit, eam sortem proxsumo iud[*ici* . . (*29*)
. . *in man*]um transdito.

D e n [*u m e r a n d i s s e n t e n t i i s.* ∾ . . (*255* ‖ *21*) . . ∾ 55.

D e r e o a p s o l v e n d o. ∾ *Nisei eae sententiae ibei pluru-*
mae erunt '*condemno*', *pr(aetor)*, *quei ex h. l. quaeret*, *eum reum*
pronontiato non fecisse videri. De quo reo pr(aetor) ita pro-
nontiaverit, *quod postea non fecerit*, *qu*]od praevaricationis causa
factum non erit, is ex hace lege eius rei apsolutus esto. ∾

D e r e o c o n d e m n a n [*d o.* ∾ *Sei eae sententia*]e ibei
plurumae erunt 'condemno', pr(aetor), qu[*ei ex h. l. quaeret*,
eum reum pronontiato fecisse videri . . (*252* ‖ *13*) . . ∾ 56.

---

a maiore parte iudicum decerni posse, in secunda nonnisi a partibus duabus, nec ratione defenditur nec paucis quae supersunt. Mihi re denuo considerata locus v. 47—49 sic fere videtur posse restitui ut supra dedi. Th. M.]

De eadem re ne bis agatur. ∾ *Quei ex h. l. condemnatus*] aut apsolutus erit, quom eo *h.* l., nisei quod post ea fecerit, aut nisei quod praevaricationis caussa factum erit, au[*t nisei de litibus*] aestumandis aut nisei de sanctione hoiusce
57. legis, actio nei es[*to* . . (*250* || *11*) . . ∾

De praedibus dandis bonisve possidendis. ∾ *Iudex, quei eam rem quaesierit, earum rer*]um, quei ex h. l. condemnatus erit, q(uaestori) praedes facito det de consili maioris partis sententia, quantei eis censuer[*int; sei ita p*]raedes datei non erunt, bona eius facito puplice possideantur conq[*uaerantur veneant. Quantae pequniae ea bona venierint, tantam pequniam iudex, quei eam rem quaesierit, ab emptore exigito*
58. . . (*248* || *9*) . . *quaestorique eam pequniam et quanta fuerit*] scriptum transdito; quaestor accipito et in taboleis popliceis scriptum habeto. ∾

De leitibus aestumandeis. ∾ [*Quei ex*] *h*ace[1] lege condemnatus erit, ab eo quod quisque petet, quoius ex hace lege peti[*tio erit, id praetor, quei eam rem quaesierit, eos iu-*
59. *dices, quei eam rem iudicaverint, aestumare iubeto* . . (*244* || *8*) . . *quod ante h. l. rogatam consilio probabitur captum coactum ab*]latum avorsum conciliatumve esse, ea*s*[2] res omnis simpli, ceteras res omnis, quo*d*[3] post hance legem rogatam co[*nsilio probabit*]ur captum coactum ablatum avorsum conciliatumve esse, dupli; idque ad qua[*estorem, quantum siet quoiusque nomine ea lis aestumata siet, facito deferatur.* ∾

De pequnia ex aerario solvenda. ∾ *Quei iudici, quei eam rem quaesierit, consilioque eius maiorei parti* . .
60. (*242* || *8*) . . *satisfecerit, nomine su*]o parentisve suei, quoive ipse parensve suos heres siet, leitem aestumatam esse; queive eiei iudicei consilioque eius maiorei pa[*rti eorum sa*]tis fecerit, regis populeive ceivisve suei nomine litem aestumatam esse sibei:
61. q[*uanta ea pequnia erit, is iudex facito* . . (*240* || *8*) . . *sei de ea re praedes dati erunt seive quantae pequniae eae lites aestumatae erunt, tanta pequnia ex*] hace lege in aerario posita erit ob eam rem quod eo nomine lis aestumata erit, in triduo proxsumo, quo ita satis [*factum erit,*] ex hace lege solvatur; neive quis

1) iaci. — 2) ea. — 3) quos.

iudex neive quaestor facito sciens dolo m[*alo*, *quo minus ita*
satis fiat, *itaque solvatur* . . (*238* || *8*) . . ∾ 62.

De tributo indicendo. ∾ *Quanti iudex quei eam*
rem quaesierit, *leites aestumaverit, sei is iud*]ex ex hace lege
pequniam omnem ad quaestorem redigere non potuerit, tum in
diebus X proxsumeis, quibus [*quae potue*]rit redacta erit, iudex
quei eam rem quaesierit, queive iudex hace lege fac[*tus erit*,
tributum indicito . . (*236* || *8*) . . *diemque edito*, *qua is quoius* 63.
parentisve quoius eiusve quoi ipse parensve suos heres siet, ita
lites] aestumatae erunt, [*aut*[1]] quoius regis populeive nomine lis
aestumata erit, legati adessint, d*u*m[2] nei longius C dies edat. ∾

[*De trib*]uto servando. ∾ Ubei ea dies venerit, quo
die iusei erunt adesse, iudex, quei e[*am rem quaesierit*, *quanta*
pequnia de eius, *quei ex h. l. condemnatus est*, *bonis redacta*
erit, *tantam pequniam in eas lites*, *quae aestumatae erant*, *pro*
portioni tribuito . . (*235* || *8*) . . *Queique ei iudici consilioque* 64.
eius maiori parti eam litem aestumatam esse sibei satis] fece-
rit, ei primo quoque die quaestorem solvere iubeto, quaestorque
eam pequniam eis sed fr*a*ude[3] sua solvito. ∾

Reliquom] in aerario siet. ∾ Quod eorum nomine,
quei non aderit, tributus factus [*erit*, *quaestor in aerario ser-*
vato . . (*227* || *8*) . . ∾ 65.

De tributo proscribendo. ∾ *Quei*] praetor ex hace
lege tribuendei causa prodeixerit, is, utei quod recte factum
esse volet facito, quomodo prode[*ixerit ea omnia m*]aiore parte
diei ad eam diem, donec solutum *e*rit, apud *f*orum palam, ubei
de plano r[*ecte lege possitur*, *proscripta propositaque habeat* . .
(*200*) . . *praetor*, *quei eum tributum*] || fecerit, die[*s* . . *prox*]u- 66.
mos, ex ea die, qua tributus factus erit, apud forum palam,
ubei de plano recte legi possitur, proscri[*bito*. ∾

Pequnia] post quinquenium populei f*i*et. ∾
Quae pequnia ex hace lege in aerarium posita erit, quod in an-
neis qu[*inque proxumeis ex ea die*, *qua tributus factus erit*,
eius pequniae quaestor ex h. l. non solverit, populei esto. ∾

De pecunia a praedibus exigenda. ∾ *Quaestor*
quoi aerarium provincia obvenerit, *quoi quaestori ex h. l. prae-*

---

1) aut *om.* — 2) deum. — 3) frude.

67. *des datei erunt, queive quaestor deinceps*] (*201*) ‖ eandem provin[*ci*]am habebit, eis faciunto, utei quod recte factum esse volet, quod eius is reus non solverit, ab eis pr[*aedibus primo quo*]que die pequnia exigatur. ∾

Pequnia in fiscis opsignetur. ∾ Quae quomque pequnia ex hace lege ad q[*uaestorem redacta erit, is quaestor ea pequnia facito in fiscis siet, fiscique signo suo opsignentur,*
68. . . (*201*) . . *singulisque fiscis inscribatur*] ‖ quis praetor litis aestumaverit et unde ea pequnia redacta siet quantumque in eo fisco siet. Quaestor, quei quom[*que erit, utei quod*] recte factum esse volet, facito in diebus V proxumeis, quibus quomque eiei aerarium provincia obvenerit, [*fisci resignentur, et sei ea pequnia, quam in eo fisco esse inscriptum erit, ibei inventa erit, denuo opsignentur* . . (*201*) . . ∾

69. *Quaestor utei solvat.* ∾ *Quoi*] ‖ pequniam ex hace lege, quod sine malo pequlat*u*[1] fiat, pr(aetor), quei ex hace lege quaeret, darei solvi iuserit, id quaestor [*quei aerarium pro*]vinciam optinebit, sed fraude sua extra ordinem dato solvitoque. ∾

Quaestor moram nei facito. ∾ Q[*uaestor* .. (*200*) .. ∾
70. *Iudicium nei quis inpediat.* ∾ *Quod*] ‖ ex hace lege *iu*dic*i*um[2] fieri oportebit, quom ex hace lege fieri oportebit, nei quis magistratus prove magistratu prove [*quo inperio potestateve erit facito, quo*]minus setiusve fiat iudiceturve; neive quis eum, quei ex hace lege iudicium exercebit, neive eum, que[*i ex h. l. iudicabit, neive eum, quei ex h. l. petet neive eum,*
71. *unde petetur*, . . (*200*) . . *ab eo iudicio avocato neive*] ‖ avocarier iubeto, neive abducito neive abducier iubeto, neive facito quo quis eorum minus ad id iudicium adesse poss[*it, quove quoi eorum minus in eo iudici*]o verba audeire in consilium eire iudicare liceat; neive iudicium dimitere iubeto, nisei quom senatu[*s*
72. *ioure vocabitur* . . (*200*) . . *aut nisei quom centuriae aut*] ‖ tribus
(79) intro vocabuntur, extra quam sei quid in saturam feretur. ∾

[*Iudex*[3] *deinceps faciat principe cessante, item*
Iudex[3] deinceps faciat pr[*incipe cessante, item*

1) pequlatum. — 2) ndic um. — 3) *Qui sequuntur versus 72—78 ad verbum redire videntur v. 79—95, unde Mommsenus acute coniecit, dittographiam a scalptore ad emendanda quaedam, quae admiserat, vitia hic esse factam, quocum consentit Rudorffius (p. 419—20. 514—26) dissentiente Zumptio*

quaestor.[1]] ∾ Sei is praetor quei ex hace lege quaeret, sei[*ve is*
quaestor.[1] ∾ *Sei is praetor quei ex hace lege quaeret seive is*
quaestor quoi aerarium vel urbana provinc]ia obvenerit [*eo magi-*
quaestor, quoi aerarium] vel urbana provincia obvenerit, eo magi-
stratu][2] ioudiciove inperiove abierit abdicaverit mortuosve erit
stratu iudiciove inperiove abierit abdicaveritv[*e mortuosve erit*
ante quam ea omnia ioudica[*ta soluta factave erunt, quae eum*
ante quam ea omnia ioudicata soluta factave erunt, quae eum
praetorem eumve quaestorem ex h. l. iudicari iubere solvere facere
praetorem eumve quaestorem ex h. l. iudicari iubere solvere facere
oportet: queiquomque deinceps praetor ex h. l. quaeret, queive
oportet: queiquomque deinceps praetor ex h. l. quaeret, queive
quaestor aerarium vel urbanam . . (200) . . || *provinciam habebit,* 73.
quaestor aerarium vel urbanam . . (201) . .] || provinciam habebit (80)
is, utei quod recte factum] esse volet, facito, utei ea omnia quod
is utei qu[*od recte factum esse vo*]let, facito, utei ea omnia, [*quod*
ex hace lege factum non erit faciant, fiantque quae ex hace lege
ex hace lege factum non erit faciant, fiantque quae ex hace lege
fieri oporteret,[3] sei [*apud eum ea res acta esset; deque ea*
fieri oporteret .. (92) .. sei] apud eum ea res acta esset; deque ea
re eiei] praetori quaestorique omnium rerum, quod ex hace lege
re eiei praetori quaestori*que*[4] omnium rerum, quod ex [*hace lege*
factum non erit, siremps lex esto, qua[*sei sei apud eum ea res*
factum non erit, siremps lex esto, quasei sei apud eum ea res
acta esset . . (200) . . ∾
acta esset . . (200) . . ∾

De rebus ex lege Calpurnia Iuniave iudicatis. ∾
De rebus ex lege Calpurnia Iuniave iudicatis. ∾

Quibusquom ioudicium] || fuit fueritve ex lege, quam L. Calpurnius 74.
Quibusquom || *ioud*]icium fuit fueritve ex leg[*e quam L. Calpurnius* (81)
L. f. tr(ibunus) pl(ebei) rogavit, exve lege, quam M. Iunius D.
L. f. tribunus plebei rogav[*it, exve lege, quam M. Iunius D.*

(*p. 418 n. 98*). *Ut similitudo fragmentorum commodius perspici examinarique posset, singulis versibus versus dittographos typis minoribus subieci.*

1) *Haec rubrica v. 72 omissa est, sed ex spatio intermisso liquet, novum hic incipere caput.* [*Egregie Rudorffius deincipis vocabulum agnovit; cf. Fest.:* Deincipem antiqui dicebant proxime quemque captum, ut principem primum captum. *Sed quod posuit* principe defuncto, *defunctum sive mortuum interpretamur sive cum Brunsio eum qui fungi desiit, vix apte inseritur.* Th. M.] — 2) eo magistratu *om.* — 3) oportere. — 4) praetor quaestor.

f. tr. pl. rogavit, quei eorum eo [*ioudicio* *apsolutus vel con-*
f. tr. pl. rogavit, quei eorum eo ioudicio . . (*97*) . . *apsolutus vel con-*
demnatus est eritve, quo] magis de ea re eius nomen hace lege
dem]natus est eritve, quo magis de ea re eius nomen hace lege
de*f*erat*u*r quove magis[1] de ea re quom [*eo ex h. l. agatur, eius*
deferatur quove magis de e[*a re quom eo ex h. l. agatur, eius*
h. l. nihilum rogato. Queique contra h. l. fecise dicentur, . . (*200*)
h. l. nihilum rogato. Queique contra h. l. fecise dicentur, . . (*200*)
75. . . *nisei lex rogata erit ante quam ea res facta*] ‖ erit, quom
(82) . . *nisei lex* ‖ *rogata eri*]t, ante quam ea res [*facta erit, quom*
eis hace lege actio nei esto. ∾
eis hace lege a]ctio nei [*esto.* ∾

De praevaricatione. ∾ Praetor, quei ex hace lege
De praevaricatione. ∾ *Praetor, quei ex hace lege*
quaeret, qua de re ei prae[*tori eisque iudicibus, quei ex h. l.*
quaeret, qua quis de re ei praetori eisque iudicibus, quei ex h. l.
ad (*50*) *eam rem io*]udicandam adfuerint, quei vivent, eorum
ad (*102*) *ea*]m rem ioudicandam adfuerit, quei vivent, eorum
maiorei part*i*[2] *s*atis factum erit, nomen quod ex [*h. l. quis*
maior*i* parti satis fecerit e[*um quei ex h. l. nomen*
detolerit praevaricationis causa eum detulisse . . (*201*) . . ∾ |
detolerit, praevaricationis causa id detulisse . . (*200*) . . ∾ |

76. | De ceivitate danda. ∾ Sei quis eorum, quei ceivis
(83) | *De ceivitate danda.*] ∾ Sei q[*uis eorum, quei ceivis*
Romanus non erit, ex hace lege alterei nomen . . (*78*) . . [*ad prae-*
Romanus non erit, ex hace lege alterei nomen . . (*136*) . . *ad prae-*
tor]em quoius ex hace lege quaestio erit, detolerit, et is *eo*[3]
torem, quoius e]x hace lege quaestio erit, detuler[*it, et i*]s eo
iudicio hace lege condemnatus erit, tu[*m eis quei eius nomen*
ioudicio hace lege condemnatus erit, tum eis qu[*ei eius nomen*
detolerit, quoius eorum opera maxime unius eum condemnatum
detolerit, quoius eorum opera maxime unius eum condemnatum
77. *esse constiterit* . . (*201*) . . ‖ *sei volet ipse filieique, quei eiei gnatei*
(84) *esse constiterit* . . (*202* ‖ *56*) . . *sei volet ipse filieique, quei eiei gnatei*
erunt, quom] ceivis Romanus ex hace lege fiet, nepotesque
erunt, quom . . *ceivis Romanus ex hace lege fiet, nepotesque*
tum eiei filio gnateis ceiveis Romanei iustei sunto [*et in quam*
t]um [*eiei filio gnatei ceiveis Romanei iustei sunto et in quam*
tribum, quoius is nomen ex h. l. detolerit, sufragium tulerit,
tribum, quoius is nomen ex h. l. detolerit, sufragium tulerit,

1) deiuraturum quove magistratus. — 2) partis. — 3) eo eo.

in eam tribum (*82*) *sufragiu*]m ferunto inque ea*m*[1] tribum
in eam tribum sufragium ferunto inque eam tribum
censento, militiaeque eis vocatio[2] esto, aera stipendiaque
censento militiaeque (*140*) *ei*]s vocatio[3] esto aera stipendia[*que*
o[*mnia eis merita sunto. Nei qui magistratus prove magistratu*
eis] omnia merita sunto.[3] Nei qui magistratus pr[*ove magistratu*
. . (*201*) . . *eius h. l.*] || nihilum rogato. ∾ 78.
. . (*204* || *156*) . . *eius h. l. nihilum rogato.* ∾ (85)

De provocation[*e vocation*]eque[4] danda. ∾ Sei
De provocatione vocationeque danda. ∾ *Sei*
quis eorum, quei [*nominis Latini sunt* . . (*83*) . . *quei eorum*
quis eorum quei nominis Latini sunt . . . . . . *quei eorum*
in sua quisque civitate dicta]tor praetor aedilisve non fuerint,
in sua quisque civitate dictator praetor aedilisve non fuerint,
ad praetorem, quoius ex hace lege quaestio erit, [*ex h. l. alterei*
ad praetorem, quoius ex h. l. quaestio erit, ex h. l. alterei
nomen detolerit, et is eo iudicio h. l. condemnatus erit, tum quei
nomen detolerit et is eo iudicio h. l. condem]natus erit, tum quei
eius nomen detolerit, quoius eorum opera maxime unius eum con-
eiu[*s nomen*] detolerit, quoius eorum opera ma[*xime unius eum con-*
demnatum esse constiterit, sei ceivis Romanus ex h. l. fierei nolet,
demnatum esse constiterit, sei ceivis Romanus ex h. l. fierei nolet,
(*201*) *ei postea ad p. R. provocare liceto tamquam sei ceivis*
(*215*) *ei postea ad p. R. provocare liceto tamquam sei ceivis*
Romanus esset. Item ipsei filieisque nepotibusque ex filio] || eius 79.
Romanus esset. Item ipsei filieisque nepotibusque ex filio || *eius*
militiae munerisque poplici in su[*a quoiusque ceiv*]itate[5] ∾
militiae munerisque poplici in sua quoiusque ceivitate. ∾
vocatio immunitasque esto.] |

| (156) . . i petetur, de ea re eius [*optio est*]o, utrum velit vel 86.
in sua ceivitat[*e* . . (*215* || *156*) . . *ha*]bere liceto. ∾
[*Sei quis cei*]vis Romanus ex hace lege alte[*rei nomen detolerit* . . (*216*)] | 87.
| (*156*) . . ∾ Quoi ex h[*ace lege provo*]catio erit esseve oportebit . . (*227*)] | 88.
| (*190*) . . [*praetor quei inter pe*]regrinos ious [*deicet* . . . (*233*)] | 89.
| (*191*) . . . . atei q . . . . (*235*) | 90.

---

1) ea. — 2) *i. e.* vacatio, *ut in l. Iul. mun. 93.* — 3) sunt. — 4) immunitateque *proposuit Rudorffius.* — 5) *Post hanc vocem faber medium sermonem abrupit, parvoque spatio relicto ante scripta repetivit, rubricam quam supra omiserat supplens. cf. p. 70 n. 3.*

11. Lex agraria a. 643.

C. I. L. 1,175 n. 200, unde fere supplementa sumpsi. Ri. tab. 26—28. Ad subvertendas C. Gracchi leges agrarias post necem eius tres de agro publico latas esse leges Appianus (bell. civ. 1,27) tradit: prima (a. 633) possessoribus Gracchanis agros adsignatos vendere permissum esse; secunda, Sp. Thorii, (a. 635) privatorum possessiones esse confirmatas vectigali imposito; tertia (a. 643) vectigal abrogatum esse. Legis Thoriae fragmenta nostra esse iam Sigonius (1576) putabat et sub eodem nomine etiam a Rudorffio a. 1839 (ZGR. 10,1, quocum cf. Hu., Krit. Jahrb. 10,579) edita sunt. Iam vero ad tertiam potius legem referenda ea esse Mo. ostendit, cum v. 19. 20 vectigal tolli potius quam imponi videatur. Nomen auctoris nec ab Appiano refertur nec aliunde erui potest; a. 643 latam esse legem e v. 95 Rud. effecit. Idem tres legis partes, de Italia (1—44), Africa (45—95), Corintho (96—105), distingui posse ostendit. Legis capita nec inscriptionibus nec notis designata sunt, sed parvis tantum spatiis intermissis distincta, quare cum certus eorum numerus constitui non possit, in hac ut in repetundarum lege numeros nolui adponere, sed nostro more ea seiungenda curavi, ubi spatia intermissa aut conspiciuntur aut conici possunt.

1. . . (*92*) . . [*tr(ibuni) pl(ebei) plebem ioure rogarunt plebesque ioure scivit . . . . . Tribus . . princi*]pium fuit, pro tribu Q. Fabius Q. f. primus scivit.[1]

Quei ager poplicus populi Romanei in terram Italiam P. Muucio L. Calpur[*nio cos.*[2] *fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr(ibunus) pl(ebei)*
2. *rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur* . . (*150* ‖ *82*) . . *quem quisque de eo agro loco ex lege plebeive sc(ito) vetus possesor sibei*] agrum locum sumpsit reliquitve, quod non modus maior siet, quam quantum unum hominem ex lege plebeive sc(ito) sibei sumer[*e relinquereve licuit;*

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum
3. *cavitumve est nei divideretur* . . (*150* ‖ *100*) . . *quem agrum locum*] quoieique de eo agro loco ex lege plebeive sc(ito) IIIvir sortito ceivi Romano dedit adsignavit, quod non in eo agro
4. loco est, quod ultr[*a* . . (*215* ‖ *102*) . .

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio

---

1) *De hac praescriptione v. p. 56 n. 1. Initium legis ipsius exordio adiunctum est nullo spatio interiecto.* — 2) *a. u. c. 621.*

L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive scito, quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur, de eo agro loco quei ager locus ei, quei agrum privatum in publicum commutavit, pro eo agro loco a IIIviro datus commutatus re]dditus est; ∾

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio[1] L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege
[*plebeive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur* . . (*214* ‖ *102*) . . *quod* 5.
eius quisq]ue agri locei publicei in terra Italia, quod eius extra urbem Roma*m*[2] est, quod eius in urbe[3] oppido vico est, quod
eius IIIvir dedit adsignavit, quod . . (*211* ‖ *102*) . . [*tum cum* 6.
haec lex rogabitur habebit possidebitve; . . . . . .

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex] lege plebive scito, quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rog(avit), exceptum cavitumve est nei divideretur, quod quoieique de eo
agro loco agri locei aedific[*iei* . . (*140*) . . *q*]uibu[*s* . . (*68* ‖ *102*) 7.
i]n terra Italia IIIvir dedit adsignavit reliquit inve formas tabulasve retulit referive iusit: ∾

ager locus aedificium omnis quei supra scriptu[*s est* . . (*134*) . . *extra eum agrum locum de quo supra except*]um cavi-
tu[*mve est, privatus esto* . . (*66* ‖ *102*) . . *eiusque locei agri aedi-* 8.
ficii emptio venditi]o ita, utei ceterorum locorum agrorum aedificiorum privatorum est, esto; censorque queicomque erit fa[*c*]ito, utei is ager locus aedificium, quei e[*x hace lege privatus factus est, ita, utei ceteri agri loca aedificia privati, in censum referatur* . . (*127*) . . *deque eo agro loco aed*]ificio eum, quoium [*is ager locus aedificium erit, eadem profiterei iubeto, quae de
cetereis agreis* (*65* ‖ *102*) *loceis aedificieis quoium eorum quis-* 9.
que est profiterei iusserit . . . .] est; neive quis facito, quo, quoius eum agrum locum aedificium possesionem ex lege plebeive scit[*o ess*]e oportet oportebitve, eum agrum l[*ocum aedificium possesionem minus oetatur fruatur habeat possideatque* . .
(*124*) . . *n*]eive quis de ea re ad sen[*atum referto* . . (*63* ‖ *102*) . . 10.
neive pro magistratu inpe]riove sententia*m*[4] deicito neive ferto, quo quis eorum, quoium eum agrum locum aedificium posse[*sio*]-

1) Mnucio. — 2) Roma. — 3) urbem. — 4) sententia.

nem ex lege plebeive scito esse oport[*et oportebitve* . . (*121*) . .
eum agrum locum aedificium possesionem minus oetatur fruatur
habeat possid]eatque quove possesio invito, mor[*tuove eo here-*
dibus eius inviteis auferatur.

Quei ager publicus populi Romanei in terram Italiam P.
11. *Muucio L. Calpurnio cos. fuit* . . (*60* ‖ *102*) . . *quod eius IIIvirei*
a(greis) d(andeis) a(dsignandeis) viasiei)s vicaneis, quei in terra
Italia sunt, dederunt adsignaverunt reliquerunt: neiquis facito
quo minus ei oetantur fruantur habeant po[*ssideantque, quod*
eius possesor . . (*120*) . . *agrum locum aedifici*]um non abalie-
12. naverit, extra *eum*[1] a[*grum* . . (*58* ‖ *102*) . . *extra*]que eum
agrum, quem ex h. l. venire dari reddive oportebit. ∾

Quei ager locus aedificium ei, quem in [*vi*]asieis vicanisve ex
s(enatus) c(onsulto) esse oportet oportebitve, [*ita datus adsignatus*
relictusve est eritve . . (*118*) . . *quo magis is ag*]er locus aedificium
privatus siet, quove mag[*is censor, queiquomque erit, eum agrum*
13. *locum in censum referat* . . (*53* ‖ *102*) . . *quove magis is ager*
locus aliter, atque u]tei est, siet, ex h. l. n(ihilum) r(ogato). ∾

Quei ager locus publicus populi Romanei in terra Italia P.
Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex
lege plebive [*scito, quod C. Sempronius Ti. f. trib. pl. rogavit,*
exceptum cavitumve est nei divideretur . . (*110*) . . *e*]xtraque eum
agrum, quem vetus possesor ex lege plebeive [*scito sibei sump-*
sit reliquitve, quod non modus maior siet, quam quantum unum
hominem sibei sumere relinquereve licuit, sei quis tum cum haec
14. *lex rogabitur* (*45* ‖ *102*) *agri colendi cau*]sa in eum agrum agri
iugra non amplius XXX possidebit habebitve: [*i*]s ager pri-
vatus esto. ∾

Quei in agrum compascuom pequdes maiores non plus X
pascet, quae[*que ex eis minus annum gnatae erunt postea quam*
gnatae erunt . . (*106*) . . *queique ibei pequdes minores non*
plus . . .] pascet, quaeque ex eis minus annum gnatae erunt post
15. ea qua[*m gnatae erunt: is pro iis pequdibus* . . (*44* ‖ *102*) . .
populo aut publicano vectigal scripturamve nei debeto, neive de
ea re sati]s dato neive solvito. ∾

Ager publicus populi Romanei, quei in Italia p. Mucio
L. Calpurnio cos. fuit, eius agri IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsig-

1) eum eum.

nandeis) ex lege plebeive scito sortito quoi ceivi Roma[*no agrum*
dedit adsignavit . . (*104*) . . *quod eius agri neque is abalie*]navit
abalienaveritve, neque heres eius abalienavit abalienav[*eritve*
quoive ab eo hereditate testamento deditioneve obvenit queive
ab eorum quo emit, (*41* || *102*) *quei eorum de ea re ante eidus* 16.
Martias primas in ious adierit ad eum, quem ex h. l. de eo
agro ius deicere oportebit, is de ea re ita ius deicito d]ecer-
nitoque[1], utei possesionem secund*um*[2] eum heredemve eius det,
quoi sorti is ager datus adsignatusve fuerit, quod eius agri
non abalienatum erit ita utei s(upra) s(criptum) est. ∾

[*Ager publicus populi Romanei quei in Italia P. Mucio L.*
Calpurnio cos. fuit, (*100*) *quod eius agri IIIvir a. d. a. veteri*
possesori prove ve]tere possesionem dedit adsignavit reddidit,
quodque eius agri III[*vir a. d. a. in urbe oppido vico dedit ad-*
signavit reddidit, (*39* || *102*) *quod eius agri neque is abalienavit* 17.
abalienaveritve neque heres eius, queive ab eo hereditate testa-
mento deditioneve obveni]t, queive ab eorum qu*o*[3] emit: quei
eorum de ea re ante eidus Martias primas in ious adierit ad
eum, quem ex h. l. de eo agro ius deicere oportebit, is de ea
re ita ius deicito d[*ecernitoque, utei possesionem secundum eum*
heredemve eius det . . (*100*) . .] quoi is ager vetere prove vetere
possesore datus adsignatusve [*redditusve fuerit*[4]], queive a[*grum*
in urbe oppido vico acceperit . . (*36* || *103*) . . 18.

Sei quis eorum, quorum age]r s(upra) s(criptus) est, ex
possesione vi eiectus est, quod eius is quei eiectus est posse-
derit, quod neque vi neque clam neque precario possederit ab
eo, quei eum ea possesion*e*[5] vi eiec[*erit: quem ex h. l. de ea re*
ious deicere oportebit, sei is quei ita eiectus est, ad eum de ea
re in ious adierit ante eidus (*100*) *Mar*]tias, quae post h. l.
rog. primae erunt, facito, utei is, quei ita vi eiectus e[*st, in*
eam possesionem unde vi eiectus est, restituatur. (*34* || *102*) 19.

Quei ager locus aedificium publicus populi Romani in terra
Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, quod eius ex lege plebeive
sci]to exve h. l. privatum factum est eritve, pro eo agro loco
aedificio proque scriptura pecoris, quod in eo agro pascitur, post
quam vectigalia constiterint, quae post h. l. [*rogatam primum*

1) ecrrnitoque. — 2) secundo. — 3) quei. — 4) redditusve fuerit *om.*
— 5) possesionem.

constiterint: nei quis mag(istratus) prove mag(istratu) . . (99) . . facito, quo quis populo aut p]ublicano pequniam[1] scripturam
20. vec*t*igalve[2] det dareve debeat, neive quis [*facito . . (33 || 102) . .*] quove quid ob eam rem populo aut publicano detur exsigaturve, neive quis quid postea quam [*vec*]tigalia consistent, quae post h. l. rog. primum constiterint, ob eos ag[*ros locos aedificia populo aut publicano dare debeat, (85) neive scripturam pecoris, quod in eis ag*]reis pascetur, populo aut publicano dare debeat. ∾

Ager locus publicus popul[*i Romanei, quei in terra Italia*
21. *P. Muucio, L. Calpurnio cos. fuit, . . (32 || 102) . . extra eum agrum, quem agrum L. Caecilius Cn. Domitius cens(ores)*] a(nte) d(iem) X[*I*][3] k(alendas) Octobris oina quom[4] agro, quei trans Curione est, locaverunt, quei in eo agro loc[*o civis*] Romanus sociumve nominisve Latini, quibus ex formula togatorum [*milites in terra Italia inperare solent, . . (82) . . agrum lo*]cum publicum populi Romanei de sua possesione vetus possesor prove vetere possesor[*e dedit, quo in agro loco oppidum coloniave ex lege plebeive scito constitueretur deduceretur con-*
22. *locaretur, . . (33 || 102) . . quo in agro loco IIIvir i*]d oppidum coloniamve ex lege plebeive sc(ito) constituit deduxitve conlocavitve: quem agrum [*locum*]ve pro eo agro loc*o*ve[5] de eo agro loco, quei publicus populi Roman[*ei in terram Italiam P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit . . (82) . . extra eum a*]grum locum, quei ager locus ex lege plebeive sc(ito), quod C. Semproni(us) Ti. f. tr. pl. rog(avit) exscep[*tum cavitumve est nei divideretur,*
23. *. . (34 || 102) . . IIIvir dedit reddidit adsignavit, eius quoi is ager datus redditus adsignatus erit*] quoive ab eo heredive eius is ager locus testamento hereditati deditionive obvenit obveneritv[*e, queive ab eo emit e*]meritve[6], queive ab emptore eius emit emeritve, is ager privatus esto. ∾

Que[*i ager publicus populi Romani fuit, quem IIIvir de eo agro loco pro eo agro loco, (76) qu*]o coloniam deduxsit ita utei s(upra) s(criptum) est, agrum locum aedificium dedit reddidit adsignavit, quei [*pr(actor) consolve de eo agro ex h. l. ious*
24. *deicet, (33 || 102) quo de eo agro ante eidus Martias primas in ious aditum erit, is de ea re ita ious deicito decernitoque,*

1) pequnia. — 2) vecpigalve. — 3) XE. — 4) *i. e.* una cum. — 5) locumve. — 6) *spatium inter* obveneritu *et* meritue *non capit plus VII litteras.*

utei possesionem secundum eum h]eredemve eius det, quoi IIIvir
eum agrum locum pro eo agro loco, quo coloniam deduxit, de-
dit [*reddidi*]t adsignavitve; facitoque is pr(aetor) consolve, quo
de ea re in ious aditu*m*[1] erit, [*utei* . . (*73*) . .

Ager locus quei sup]ra scriptus est, quod eius agrei locei
post [*h.*] l. rog. publicum populei Romanei erit, extra eum
ag[*rum locum, quei publico usui destinatus est vel publice lo-
catus est, in eo agro quei volet pascito* . . (*34* ‖ *102*) . .] neive 25.
is ager compascuos esto, neive quis in eo agro agrum oqupa-
tum habeto neive defendito, quo mi[*nus quei v*]elit compascere
liceat. Sei quis faxsit, quotiens faxit, in agri iugra singula
L [*HS n(ummos)* . . (*67*) . . *dar*]e debeto ei, queiquomque id
publicum fruendum redemptum comductumve habebit. ∾

Boves, equ[*os, mulos, asinos* . . (*36* ‖ *102*) . . *in eo agro* 26.
*loco, quei post h. l. rog. publicus populi Romanei erit, pascere
ad eum numerum pecudum, que*]i numerus pecudum in h. l.
scriptus est, liceto, neive quid quoi ob eam rem vectigal neive
sc[*ripturam dare de*]beto. ∾

Quod quisque pecudes in calleis viasve publicas itineris causa
indu[*xerit ibeique paverit* . . (*66*) . . *pro eo pecore, quod eius in
calli*]bus vieis*ve*[2] publiceis pastum inpulsum itineris causa erit,
neiquid populo [*n*]eive publicano d[*are debeto.* . . (*38* ‖ *103*) . . 27.

*Quei ager publicus populi Rom. in terra Italia P. Mucio
L. Calpurnio cos. fuit, de eo agro loco quem agrum locum populus
ex publico in privatum c*]ommutavit, quo pro agro loco ex privato
in publicum tantum modum agri locei commutav[*it: is ager locus
do*]mneis privatus ita, utei quoi optuma lege privatus est, esto. ∾

Quei ager ex priva[*to in publicum commutatus est,* (*66*)
quo pro agro tantus modus agri publici ex p]ublico impriva-
tum commutatus est: de eo agro siremps lex esto, quansei is
ager P. Mucio L. C[*alpurnio cos. publicus fuisset.*

*Quei ager pro agro patrito ex publico in privatum com-
mutatus est,* . . (*39* ‖ *104*) . . *pr(aetor) consolve quanti agri pa-* 28.
triti publicani publicum L. Caecilio Cn. Dom]itio cens(oribus)
redemptum habe[*n*]t, censoribus, queiquomque post hac facteis
erunt, ei faciu[*nto id publicum, sei*] volent, tantidem pro patrito
edemptum habeant p(ro) p(atrito)[3] supsignent. ∾

1) aditun. — 2) VIEI⊥ΩE. — 3) *Hu.:* p(ro) p(raede), *cf. Mo. ad h. l.*

IIvirum, qu[*ei* .. (*66*) .. *quae viae publicae p*]er terram Italiam P. Mucio L. Calpurnio cos. *f*uerint, eas *f*aciunto pateant
29. vacuaeque sien[*t* .. *40* ‖ *106*) ..

Quod quoicique ex h. l. ita,] utei s(upra) s(criptum) est, in agreis, qu[*ei in Ita*]lia sunt, quei P. Mucio L. Calpurnio cos. publiceis populi R[*omanei fuerunt, ceivi*] Romano facere licebit, item Latino peregrinoque, quibus M. Livio L. Calpurnio [*cos. in eis agris id facere* .. (*66*) .. *ex lege pleb*]eive sc(ito) exve *f*oedere licuit, sed *f*raude sua *f*acere liceto. ∾

Quod ex h. l. ita, utei s(upra) s(criptum) est, in agreis, que[*i s(upra) s(cripti) sunt, Latinum peregrinumque facere vel*
30. *non facere oportebit* .. (*41* ‖ *106*) .. *sei eorum*] quis quo[*d eum ex h. l. f*]acere oportuerit, non fecerit, quodve quis eorum [*h. l. prohibitus erit, fecerit: mag(istratus)*] prove mag(istratu), quo de *ea*[1] re in ious aditum erit, quod ex h. l. petetur, item iudicium iudi[*cem recuperatoresve facito ei, quei ex h. l. petet, et in eum ita det, utei ei* (*66*)] et in eum iudicium iudicem recuperatoresve ex h. l. dare oporteret, sei quis de ea re iudiciu[*m petisset,*
31. *quod civem Romanum contra h. l. fecisse diceret.* .. (*42* ‖ *130*) ..

Sei quei colonieis seive moi]nicipieis seive quae pro moinicipieis colo[*nieisve sunt civium Rom(anorum)*] nominisve Latini poplice deve senati sententia ager fruendus datus [*est, seive quei in trientabuleis est: quei colonei moinicipesve prove moinicipieis* .. (*66*) .. *fruentur, queiv*]e pro colonia moinicipiove prove moinicipieis fruentur quei[*ve*][2] in trientabule[*is*[3] *fruentur* ..
32. (*44* ‖ *135*) .. *quod eius agri colonei moinicipesve prove moinicipieis habebunt queive a colonia moinicipiove prove moinicipieis habebunt quodve eius agri eis in trientabuleis testamento hereditate deditione ob*]venit obveneritve, quibus ante h. [*l. rog. eum agrum locum con*]ductum habere frui possidere defendere licuit, extra eum agrum locu[*m, quem ex h. l.* .. (*66*) .. *venire dari reddi*]ve oportebit, id, utei quicquid quoieique ante h. l. r. licuit,
33. ita ei habere o[*eti frui possidere defendere post h. l. rog. liceto* .. (*46* ‖ *136*). ∾

Quei ager locus publicus p[*opuli Romanei in te*]rra Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, quod eius agri loci ex l[*eg*]e [*plebeive scito exve h. l. privatum factum est, ante eidus Martias*

1) quodea. — 2) ve *om.* — 3) *De his v. Liv. 31,13,9.*

primas (*66*) *sei qu*]id de eo agro loco ambigetur, co(n)s(ulis)
pr(aetoris) quei quomque erit, de ea re iuris [*dictio, iudici iudi-*
cis recuperatorum datio esto . . (*48* ‖ *137*) . . *neive mag(istratus)* 34.
prove magistratu de eo agro loco ious deicito neive de eo agro
dec]ernito neive iudicium n[*eive iudicem neive r*]ecuperatores dato,
nisei co(n)s(ul) pr(aetor)ve. Quod vadimonium eius rei c[*ausa*
promissum erit, mag(istratus) adpellati (*66*) *quo minus eius r*]ei
causa decernant, eius h. l. n(ihilum) r(ogato). Quod iudicium
iudex recuperator[*es dati erunt sei magistratus adpellati erunt,*
quoi eorum e re publica non esse videbitur, *quo minus id im-*
pediat vel intercedat, eius h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogato) (*49* ‖ *138*). 35.

Quei ager locus post h. l. rog. publicus p(opuli) R(omani) in
terra Italia erit, sei quid de eo agro loco ambigetur,] co(n)s(ulis)
pr(aetoris) cens(oris) queiquom[*que tum erit, de ea re iu*]ris dictio,
iudici iudicis recuperatorum datio esto i(ta) u(tei) e(is) e r(e)
p(ublica) f(ideque) s(ua) [*v(idebitur) e(sse)* .. (*68*) .. *neive mag(is-*
tratus) prove mag(istratu) nisei co(n)s(ul) pr(aetor) cens(or) de e]o
agro loco ious deicito neive de [*eo agro de*]cernito neive iudi-
cium [*neive iudicem neive recuperatores dato. Quod vadimonium*
eius rei causa promissum erit, mag(istratus) adpellati, quo minus
eius rei causa decernant, *e(ius) h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogato).*
(*54* ‖ *139*) *Quod iudicium iudex recuperatores dati erunt*, *sei ma-* 36.
g(istratus) adpellati erunt, quoi eorum id e r(e) p(ublica)] non
esse videbitur, quo [*minus impediat ve*]l intercedat, e(ius) h(ace)
l(ege) n(ihilum) r(ogato).

Quoi publicano e(x) h. l. pequnia debebitu[*r, nei quis ma-*
g(istratus) . . (*68*) . . *quid ob eam r*]em facito, quo quis pro
agro minus aliterve scripturam v[*ectigalve det*, *atque utei ex h.*
l. dare debet debebitve . . (*57* ‖ *140*) . . *Sei quid publicanus eius* 37.
rei causa sibi deberi] darive oportere de[*icat, de ea re co(n)-*
s(ul) prove co(n)]s(ule) pr(aetor) prove pr(aetore), quo in ious
adierint, in diebus X proxsumeis, qu[*ibus de ea re in ious adi-*
tum erit, . . (*65*) . . *recuperatores ex ci*]vibus L, quei classis pri-
mae sient, XI dato; inde alternos du[*m taxat quaternos is quei*
petet et is unde petetur, *quos volent reiciant facito* . . (*57* ‖ *144*) 38.
. . *quei supererunt tres pluresve, eos primo quoque die de ea re*
iudicare iubeto,] quae res soluta n[*on siet inve iudici*]o non siet
iudicatave non siet, quod eius praevaricationus [*causa* .. (*63*) ..

vel per dolum malum petitorum patronoru]mve factum non siet.
39. Sei maior pars eorum recuperatoru[*m* . . (*57* || *146*)] id sententia
[*pronontiato*, *quod eius*] rei ioudicandae maxsume verum esse
comperrit[1], facitoqu[*e* . . (*61*) . . *quod ita ioudicatum e*]rit, se
dolo *malo*[2] utei is, quei iudicatus erit dare oport[*ere, solvat* . .
40. (*57* || *155*) . .

*Quas in leges pl(ebei)ve sc(ita) de ea re, quod, quei agrum
publicum p(opuli) R(omani) ita habebit possidebit fruetur, utei
ex h. l. licebit, eum earum q*]uae ag[*rum, quem ita habebit, h*]abere
possidere frui[3] vetet; quasve in leges pl(ebei)ve sc(ita) de ea r[*e*,
quod earum quae ei, quei agrum publicum p(opuli) R(omani) (*61*)
aliter habebit] possidebit fruetur[4], quam ex h. l. licebit, eum
agrum, quem [*ita habebit, habere possidere frui permittat, is, quei
earum legum pl(ebei)ve sc(itorum) quo iurare iubetur iubebitur,*
41. *non iuraverit: ei poena multa remissa esto* . . (*57* || *178*) . . *neive
ei ob eam rem mag(istratum) q*]uem minus petere capere gerere
habereque liceto, neive q[*uid ei ea res fraudi esto.* (*61*)] ∾

Si quae lex plebeve sc(itum) est, quae ma*g*(istratum)[5], quem
ex h. l. [*de aliqua re decernere oportet, de ea re decernere vetet,*
42. *is magistratus de ea re nihilo minus decernito* . . (*57* || *180*) . .
*quaeque eis legibus plebive scitis facere quis prohibetur, quod
quem eorum haec lex facere iubebit, ea omnia ei sed f*]raude
sua facere liceto, inque eas leges pl(ebei)ve sc(ita) de ea re,
quod ex [*h. l.* . . (*71*) . . *non decernere aliterve*] decernere opor-
tebit, sed fraude sua nei iurato, neive [*ei ea res fraudi multae*
43. *poenaeve esto* . . (*57* || *180*) . .

. .] tus est, dedit adsignavitve, quemve agrum locum de eo
agro lo[*co* . . (*74*) . . *ex lege*] pl(ebeive) sc(ito), quod M. Baebius
44. tr(ib.) pl(eb.) IIIvir coloni*ae*[6] deducend[*ae rogavit* . . (*57* || *178*)
. . *datu*]m adsignatum esse fuiseve ioudicaverit, utei in h. l.
sc(riptum) est, quei l[. . (*76*) . .] extra eum agrum locum, quei
45. ager locus in ea cen[*turia supsicivove* . . (*57* || *177*) . . *extraque*]
eum agrum locum, quem ex h. l. colonei eive quei in colonei
numero [*scriptei sunt obtinebunt* . . (*80*) . . *oportet*] oportebitve,
46. quod eius agri locei quoieique emptum est, [. . (*57* || *176*) . . *neive
magis m*]anceps praevides praediaque soluti sunto: eaque nomina

1) commperrit. — 2) sedulomn; *Huschke:* sedulo m(ora) n(ulla). — 3) fruie. — 4) fauetur *traditur.* — 5) mas. *traditur.* — 6) colonie *traditur.*

mancup[*um* . . (*85*) . . *quaestor,*] quei aerarium provinciam op-
tinebit in tableis [*publiceis scripta habeto* . . (*57* ‖ *175*) . . *nei* 47.
qui d]e mag(istratu) Romano emit, is pro eo agro loco pequ-
nia*m*[1] neive praevides nei[*ve praedia populo dato* . . (*91*) . .
neive de ea re quis ob eam] rem, quod praes factus est, populo
obligatus est[*o* . . (*57* ‖ *174*) . . *quei ob eu*]m agrum locum man- 48.
ceps praesve factus est, quodque [*pr*]aedium ob [*eam rem in pu-
blico obligatum est* . . (*102*) . . *q*]uei ager locus in Africa est, quei
Romae publice . . (*57* ‖ *173*) . . eius esto, isque ager locus privatus 49.
vectigalisque u. . . (*113*) . . tus erit; quod eius agri locei extra
terra Italia est . . (*57* ‖ *110*) . . [*socium nominisve Latini, quibus* 50.
ex formula t]ogatorum milites in terra Italia inperare solent, eis
po[*puleis,* . . (*112*) . .] ve agrum locum queiquomque habebit pos-
sidebit [*fruetur,* . . (*57* ‖ *170*) . . *eiusv*]e rei procurandae causa erit, 51.
in eum agrum locum, in[*mittito* . . (*125*) . . *se dolo m*]alo. ∾

Quei *a*ger locus in Africa est, quod eius agri [. . (*57* ‖ *170*) 52.
. . *habeat pos*]sideat fruaturque item, utei sei is ager locus pu-
bli[*ce* . . (*128*) . .

IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit,] in biduo proxsumo,
quo factus creatusve erit, e*dici*[*to*[2] . . (*57* ‖ *170*) . . *in diebus*] 53.
XXV proxsumeis, quibus id edictum erit [. . (*128*) . . *datu*]m
adsignatum siet, idque quom *p*rofitebitur cognito[*res* . . (*57*
‖ *170*) . .] mum emptor siet ab eo quoius homin[*is privatei eius* 54.
agri venditio fuerit . . (*126*) . . *L.*] Calpurni(o) cos. facta siet,
quod eius postea *n*eque[3] ipse n[*eque* . . (*57* ‖ *170*) . .] praefectus 55
milesve in provinciam er[*it* . . (*120*) . . *colono eive, quei in co-
lonei nu*]mero scriptus est, datus adsignatus est, quodve eius
. . (*9*) . . ag . . (*57*) ‖ *170* . . [*u*]tei curator eius profiteatur, item 56.
ute[*i* . . (*119*) . . *ex e*]o edicto, utei is, quei ab bonorum emptore
magistro curato[*reve emerit,* . . (*58* ‖ *170*) . . *Sei quem quid edicto* 57.
IIvirei ex h. l. profiteri oportuer]it, quod edicto IIvir(ei) pro-
fessus ex h. l. n[*on erit,* . . (*117*) . . *ei eum agrum lo*]cum neive
emptum neive adsignatum esse neive fuise iudicato. Q. . (*56* ‖ *170*) 58.
. . do, ei ceivi Romano tantundem modu[*m agri loci* . . (*111*) . .]
quei ager publice non venieit, dare reddere commutareve liceto.

IIvir, q[*uei ex h. l. factus creatusve erit* . . (*51* ‖ *170*) . . *de*] 59.

---

1) pequnia. — 2) eiici . . *traditur*. — 3) ique *traditur*.

eis agreis ita rationem in*ito*[1], itaque h. . . (*108*) . . et, neive unius hominis nomine, quoi ex lege Rubria quae fuit colono eive, quei [*in colonei numero scriptus est, agrum, quei in Africa*
60. *est, dare oportuit licuitve* . . (*48* ‖ *170*) . . *data adsign*]ata fuise iudicato; neive unius hominus [*nomine, quoi* . . (*107*) . . *colono eive, quei in colonei nu*]mero scriptus est, agrum quei in Africa est, dare oport*uit*[2] licuitve, amplius iug(era) CC in [*singulos*
61. *homines data adsignata esse fuiseve iudicato* . . (*43* ‖ *170*) . . *neive maiorem numerum in Africa hominum in coloniam coloniasve deductum esse fu*]iseve iudicato quam quantum numer[*um ex lege Rubria quae fuit* . . (*106*) . . *a IIIviris coloniae dedu*]cendae in Africa hominum in coloniam coloniasve deduci oportuit licuitve. ∾
62. IIvir, quei [*ex h. l. factus creatusve erit* . . (*38* ‖ *172*) . .] re Rom . . (*10*) . . agri [. . (*40*) . . *d*]atus ad[*signatus* . . (*50*) . . *quod eiu*]s agri ex h. l. adioudicari licebit, quod ita comperietur, id
63. ei heredeive eius adsignat*um*[3] esse iudicato [. . (*33* ‖ *255*) . . *quod quand*]oque eius agri locei ante kal. I [. . (*29*) . . *quoiei emptum*] est ab eo, quoius eius agri locei hominus privati ven-
64. ditio fuit tum, quom is eum agrum locum emit, quei . . (*29* ‖ *252*) . . *et eum agrum locum, quem ita emit emer*]it, planum faciet feceritve emptum esse, q[*uem agrum locum neque ipse*] neque heres eius, neque quoi is heres erit abalienaverit, quod eius agri
65. locei ita planum factum erit, IIvir ita [. . (*27* ‖ *250*) . . *dato re*]ddito, quod is emptum habuerit quod eius publice non veniei[*t. Item IIvir, sei is*] ager locus, quei ei emptus fuerit, publice venieit, tantundem modum agri locei de eo agro loco, quei ager lo[*cus in Africa est, quei publice non venieit, ei quei*
66. *ita emptum habuerit, dato reddito* . . (*24* ‖ *248*) . . *Queique ager locus ita ex h. l. datus redditus erit, ei, quoius ex h. l. f*]actus erit, HS n(ummo) I emptus esto, isque ager locus privatus vectigalisque ita, [*utei in h. l. supra*] scriptum est, esto. ∾

Quoi colono eive, quei in colonei numero scriptus est, ager locus in ea centuria supsicivov[*e de eo agro, quei ager in Africa est, datus adsignatus est, quae centuria quodve supsicivom Romae*
67. *publice venieit venieritve* . . (*19* ‖ *246*) . . *si quid eius agri IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, ei colono heredeive eius minus*

---

1) initio. — 2) oportebit *traditur*. — 3) adsignato *traditur*.

adiudicaverit, tum tantundem modum agri locei pro eo agro loco de eo a]gro loco, quei ager locus in Africa est, quod eius publice non venieit, ei he[*redeive ei*]us IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, reddito. ∾

Quoi colono eive, quei in colonei numero scriptus est fuitve, [*ager in ea centuria (17 ‖ 244) supsicivove de eo agro, quei in* 68.
Africa est, datus adsignatus est, quae centuria quodve supsicivom Romae publice venieit venieritve, si quid eius agri IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, ei quei ab eo colono heredeve eius emit habuitve minus adiudicaverit, tum tantundem modum agri ei, quem ita emise habui]seve comperietur, heredeive eius de agro, quei ager in Africa est, pro eo agro [*IIvir reddi*]to quoieique ita reddiderit, ei adsignatum fuisse iudicato. ∾

Quoi agrum de eo agro, queï ager in Africa est, quei colono e[*ive, quei in colonei numero scriptus est fuitve, datus adsignatus est, magistratus Romae publice vendiderit .. (15 ‖ 242) ..* 69.
seiquid eius agri IIvir quei ex h. l. factus creatusve erit ei, quoi ita emptum esse comperietur, emptorive eius pro curatoreve eius heredive quoius eorum minu]s adiudicaverit: tum tantundem modum agri ei, quoi ita emptum esse comperiet[*ur, emptorive ei*]us pro curatoreve eius heredive quoius eorum de eo agro, quei ager in Africa est, pro eo agro IIvir reddito; quoi ita reddiderit, [*ei adsignatum (13 ‖ 240) fuisse iudicato. Quantae quis pequniae* 70.
ab populo mercassitur quam pequniam qui agrum locum publicum in Africa emerunt emerintve pro eo agro loco populo dare debent debebuntve, . . . quod eius p]equniae adsignatum discriptum adsignatumve in tabuleis publiceis est eritv[*e: tantam pequ*]niam populo ex eid(ibus) Mart(is), quae, post ea quam vectigalia consistent, quae post h. l. r. primum consistent, primae erunt, in[*ferto. (13 ‖ 238)* 71

Quam pequniam quei agrum locum publicum in Africa emit emeritve pro eo agro loco populo dare debet debebitve, ab eo quei eam pequniam ab populo mercassitur ex eidibus Martis eisdem exigito . . . . neive quis eam pequniam propiore die exigito, atque] uteique in h. l. s(criptum) est; neive, quod pequniae ob eam rem propiore[1] die exactum er[*it, atque uteiqu*]e in h. l. s(criptum) e(st), is quei pequniam populo dare debebit ei, quei eo

1) propiorem.

nomine ab populo mercassitur, ob eam rem pequniam ei nei
72. [*minus solvito* . . (*14* || *236*) . . *pla*]num fiat; neive quis mag(i-
stratus) neive pro mag(istratu) facito neive quis senator decer-
nito, q[*uo ea pequnia,*] quae pro agreis loceis aedificieis, quei
s(upra) s(cripti) sunt, populo debetur debebiturve, aliter exsi-
gatur atque uteique in h. l. s(criptum) est.

[*Quei agrum locum publicum in Africa emit emeritve* . .
73. *(14* || *235)* . . *sei ea pequnia*, *quam eo nomine populo debet de-
bebitve, in diebus* . . *proxsumeis, quibus is ager locus Romae pu-
blice venieit*] venierit, populo soluta non erit: is pro eo agro loco
in diebus CXX proxsumeis ea[*rum summarum nomine*] quae s(u-
pra) s(criptae) s(unt), arb(itratu) p(raetoris), quei inter ceives
tum Romae ious deicet, satis supsignato. —

74. Pr(aetor), quei inter ceives Romae ious dei[*cet* . . (*14* || *235*)
. . *nisei*] praedium ante ea ob eum agrum locum in publico ob-
liga*t*um erit in publicu[*mve praes datus eri*]t, agrum locum,
quo pro agro loco satis ex h. l. arb(itratu) pr(aetoris) supsigna-
tum non erit, pequnia praesenti vendito. Que[*i* . . (*14* || *227*) . .

Que]i ager locus in Africa est, quei Romae publice veniei[*t*]
75. venieritve, quod eius agri [*locei, quei popul*]eis libereis in Africa
sunt, quei eorum [*in*[1]] ameicitiam populi Romanei bello Poeni-
cio proxsumo manserunt, queive a[*d imperatorem populi Ro-
manei bello Poenicio proxsumo ex hostibus perfugerunt, quibus
propterea ager datus adsignatus est d(e) s(enati) s(ententia),
76. eorum quisque habuerunt,* . . (*14* || *200*) . . *pro eo agro loco IIvir
in diebus* . . *proxsumeis*, *qu*]ibus IIvir ex h. [*l. fact*]us crea-
tusve erit, facito, quantum agri loci quoiusque in populi leibe-
rei inve eo agr[*o loco, quei ager l*]ocus perfugis datus adsigna-
tusve est, ceivis Romanei ex h. l. factum erit, quo pro agro
77. loco ager loc[*us ceivi Ro*]mano ex h. l. || [*commutatus redditusve
non erit*, *tantundem modum agri loci quoieique populo leibero
perfugeisve det adsignetve* . . (*201*) . .

II]vir, quei ex h. l. factus creatusve erit, is in diebus CL
proxsumeis quibus factus creatusve erit, facito, quan[*do Xvirei,
quei ex*] lege Livia factei createive sunt fueruntve, eis homini-
bus agrum in Africa dederunt adsignaveru*nt*ve, quos stipen-
78. dium || [*pro eo agro populo Romano pendere oportet*, *sei quid*

1) in *om.*

eius agri ex h. l. ceivis Romanei esse oportet oportebitve, . . (201) . . de agro, quei publicus populi Romanei in Africa est, tantundem, quantum de agro stipendiario ex h. l. ceivis] Romanei esse oportet oportebitve, is stipendiareis[1] det adsignetve idque in formas publicas facito ute[*i referatur i(ta) u(tei) e r(e) p(ublica) f(ide)-*] q(ue) e(i) e(sse) v(idebitur). ∾

IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, is facito in diebus CCL proxsumeis, quibus h. [*l.*] populus plebesve iuserit, || [*utei* 79.
extra eum agrum locum, quei ex lege Rubria quae fuit colono eive, quei in colonei numero scriptus est, datus adsignatus est . . (201) . . quo pro agro loco ager locus com]mutatus redditusve non erit; extraque eum agrum, quei ager intra finis populorum leiberorum[2] Uticensium H[*adrumetinorum T*]ampsitanorum Leptitanorum Aquillitanorum Usalitanorum Teudalensium, quom in ameicitiam populei Romani proxumum || [*venerunt, fuit; extra-* 80.
que eum agrum locum, quei ager locus eis hominibus, quei ad imperatorem populi Romani bello Poenicio proxsumo ex hostibus perfugerunt, . . (201) . . datus adsignatusve est de s(enati)] s(ententia); extra[*que*][3] eum agrum, quei ager ex h. l. privatus factus erit, quo pro agro loco ager locus redditus commutatusve [*non erit; extra*]que eum agrum locum, quem IIvir ex h. l. stipendiarieis dederit adsignaverit, quod eius ex h. l. in [*f*]ormam publicam rellatum || [*erit; extraque eum agrum, quem agrum . .* 81.
(200) . . P. Cornelius imperator leib]ereis regis Massinissae dedit, habereve fruive iusit; extraque eum agrum locum ubei oppodum Char[*tago*] fuit qu[*ondam; extraqu*]e eum agrum locum, quem Xvirei, quei ex [*lege*] Livia[4] factei createive fuerunt, Uticensibus reliquerunt adsignaverunt: ceterum || [*agrum omnem, quei in* 82.
Africa est, quei de eo agro vectigal decumas scripturamve pro pecore populo aut publicano dare debebunt, quei ager eis ex h. l. datus redditus commutatus erit, habeant possideant fruanturve et pro eo agro loco vectigal decumas scripturamve, quod post h. l. fruetur, populo aut publicano dent . . (200) . .

Queiquomque de eo agro vectigal decumas scripturamve pr]o pecore ex lege Sempronia dare non solitei sunt, quei ager eis ex h. l. datus redditus commutatus eri[*t, quei eor*]u[*m eum*

1) stipendiariei. — 2) leiberl. rum. — 3) expra. — 4) ex h. l. Livia *traditur*.

agrum habebit] possidebit frueturve: pro eo agro loco ne*i*[1] vec-
tigal neive decumas nei*ve*[2] scripturam, quod post h. l. r. fruetur,
dare debeto. ∾ ||
83. [*Quem agrum locum populus Romanus ex h. l. locabit, quem
agrum locum Latinus peregrinusve ex h. l. possidebit, is de eo
agro loco . . (200) . . vectigal decumas*] scripturam populo aut
publicano item dare debeto, utei pro eo agro loco, quem agrum
locum populu[*s Romanus ex h. l. locabit, que*]m agrum locum
ceivis Romanus ex h. l. possidebit, dare oportebit.
Pr(aetor), quoius arb(itratu) pro agro loco, quei Romae
84. publice venierit, e(x) h. l. || [*satis supsignari oportet . . (200) . .
praedia empto*]ris ter tanti in*v*ito eo quei dabit accipito, facito-
que, quei ex h. l. praedia dederit, utei ei satis supsig[*netur neive
quis quid fax*]sit, quo minus ex h. l. praedium queiquomque
velit supsignet pequniamve solvat praesque, quei quomque ex
h. l. fieri volet, fiat. ∾ ||
85. [*Quantum vectigal decumas scripturamve pecoris eum, quei
agrum locum aedificium in Africa possidebit, . . (200) . . quei ager*]
locus populorum leiberorum, perfugarum non fuerit, pro eo agro
aedificio locoque ex l(ege) dicta, q[*uam L. Caecilius Cn. Domi-
tius cen*]s(ores) agri aedificii loci vectigalibusve publiceis fruen-
deis locandeis vendundeis legem deixerunt, publicano dare opor-
86. tuit: || [*tantundem post h. l. rog. quei agrum locum aedificium
in Africa possidet possidebit, . . (200) . . publicano vectigal de-
cumas scriptura*]mque pecoris dare debeto, neive amplius ea
aliubeive aliterve dare debe*t*o[3], pequsque ne[*i aliter alieisve le-
gibus*] in eo agro pascito. ∾
Quae vectigalia in Africa publica populi Romani sunt, quae
87. L. Caecilius Cn. Domiti(us) cens(ores) fruenda || [*locaverunt ven-
dideruntve, queiquomque mag(istratus) post h. l. rog. ea vectigalia
locabit vendetve, quominus publicano eam legem dicat . . (200) . .
quo pl*]us populo dare debeat solvatque, e(ius) h. l. n(ihilum)
r(ogato).
Mag(istratus) prove mag(istratu), queive pro eo inperio iu-
dicio [*potestateve erit , . (48) . . queiquomque, quae*] publica po-
puli Romani in Africa sunt eruntve, vectigalia fruenda locabit
88. vendetve, quom ea vectigalia fruenda locabit vendetve, || [*nei eis*

1) neive *traditur*. — 2) nei *traditur*. — 3) debeo.

vectigalibus legem deicito, quo inviteis ieis, quei eum agrum possidebunt, publicano quid facere liceat, . . (201). . quod ei non licuit facer]e ex lege dicta, quam L. Caeci(lius) Cn. Dom(itius) cens., quom eorum agrorum vectigalia fruenda locaverunt [*vendideruntve . . (50) . . eis agris lege*]m deixerunt; neive quod in eis agris pequs [*pas*]cetur, scripturae pecoris legem[1] de[*i*]cito,
quo inviteis eis, quei eum agrum possidebunt, || [*aliter pascatur* 89.
quam pastum est ex lege dicta, quam L. Caecilius Cn. Domitius censores, quom eorum agrorum vectigalia fruenda locaverunt vendideruntve, legem deixerunt. (201)

Quae vectigalia fruenda in Africa Cn. Paperius cos. vendidit locavitve, qu]ominus ea lege sient pareantque, quam legem Cn. Paperius cos. eis vendundeis [*locandeis deixit*[2]], e(ius) h. [*l.*[1]] n(ihilum) r(ogato). ∾

Quei [*ager in Africa est, . . (78) . . quae viae in eo*] agro ante quam Cartago capta est fuerunt: eae omnes publicae sunto
limitesque inter centurias[3] || . . (*201*) . . 90.

[*IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, sei apud eum, quoi ager in Africa adsignatus est, eum agrum professus erit, ei eum agrum, quem a*]grum in eo numero agri professus erit, quo in numero eum agrum, quem is, quoi adsigna[*tus est, professus erit, profiteri non oportuit, . . (82) . . nei dato*] neive reddito neive adiudicato. Quei eam rem [*ita*] indicio fuerit, ei eius agri,
quod is indicio eius, || [*quei eam rem ita indicaverit, in eo numero* 91.
agri, quo non oportuit, professus esse iudicatus erit, . . (201) . . partem . . magistratus, qui de ea re iudicaverit, dato adsignato.

Quibuscum tran]sactum est, utei bona, quae habuisent, agrumque, quei eis publice adsignatus esset, haberent [*possiderent fruerentur, eis . . (83) . . quantus*] modus agri de eo agro, quei eis publice [*datus adsign*]atus fuit, publice venieit, tantundem mo-
dum || [*agri de eo agro, quei publicus populi Romani in Africa est,* 92.
quei ager publice non venieit, . . (201) . . magistratus commutato.

Quei in Africa agrum possesionemve agrive possesionisve superficium habet possidetv]e fruiturve, quem agrum possesionemve quoiusve agri possesionisve superficium q(uaestor) pr(aetor)ve pu[*blice vendiderit . . (86) . . o*]b eum agrum locum possessione[*m agrive superfic*]ium scripturam pecoris nei dato neive

1) lege *traditur.* — 2) *om.* — 3) centuria.

93. [*vectigal solvito* . . (*200*) . .] is ager ex s(enatus) c(onsulto) datus adsignatus est, ei agrei, quei s(upra) s(criptei) s(unt), possesionesque, ea omnia eorum h[*ominum* . . (*92*) . . *dum magistratus quo de*] ea re in ious aditum erit, [*ita de ea re iudicium de*]t,
94. utei de ea re in *h.* l. s(criptum) est, neive ‖ . . (*200*) . . os comportent, quibus ex h. l. ager locus datus redditus commutatus adsignatus [*est* . . (*97*) . . *agrum locum ex h. l.*] dari reddi adsignar[*i* . . (*19*) . . *e*]um agrum locum ceivis R[*omanus* ‖ . .
95. (*200*) . . *qui fructus in eo agro loco natei erunt*] quodque in eo agro loco vinei oleive fiet, quae messis vindemiaque P. Cornelio L. C[*alpurnio cos. posteave fiet* . . (*102*) . . *eo*]s fructus . .
96. (*20*) . . [*q*]uei eum agrum tum . . (*5* ‖ *200*) . .

[*Quei ex h. l. IIvir factus creatusve erit, is in diebus* . . *proxsume*]is, quibus ex h. l. IIvir factus creatusve erit [1], ag[*ru*]m locum, quei Corinthiorum [*fuit* . . (*133*) . . *e*]xtra eum ag[*rum*
97. *locum* . . (*7* ‖ *202*) . . *agrum locum,*] quem ex h. l. venire oportebit, omnem me[*tiun*]dum terminosque statui [*curato* . . (*136*) . .
98. *eu*]m a[*grum* . . (*22* ‖ *204*) . . *opu*]sque loc[*at*]o eique operei diem
99. deicito, u[*bei perf*]ectum siet; facitoque . . (*156* ‖ *215*) . . [*quod eius*] agri loci aedifici quoieiqu[*e emptum*] erit, is eius pecuniae,
100. q[*uam* . . (*156* ‖ *215*) . . *manceps prae*]videsque nei magis solutei sun[*to*; *eaque*] nomina mancupu[*m praevidum is quaestor, quei aerarium provinciam optinebit, in tabuleis publiceis scripta habeto*
101. . . (*156* ‖ *215*) . . *ab ipsis here*]dibusque eorum persequtio e[*sto.*
102. *Quei*] ager locus aedif[*icium* . . (*156* ‖ *216*) . . *populo*] dare damnas esto. Pr(aetor) [*prove pr(aetore), quo de ea*] re in ious
103. adi[*tum erit* . . (*156* ‖ *227*) . . i venerit n . . (*15*) . . iei (*156*) |
104. | (*233*) . . . . . . possesi[*ones*] . . . . (*190*) |
105. | (*235*) . . . . . . pli . . . . (*191*) |

12. Lex Cornelia de XX quaestoribus c. a. 673.

C. I. L. 1,108 n. 202. Ritschl tab. 29. — E tabula ahenea (a. 0,8 m., l. 1,07), Romae saec. XVI reperta, hodie Neapoli adservata. Tabulam octavam *esse* de XX quaestoribus *in summa margine adnotatum est. Tot quaestores a Sulla a. fere 673 institutos esse cum e Tac. ann. 11,22 constet, tempus et nomen legis definita sunt. Praescriptio legis maximis litteris per omnes tabulas continuata fuit, ita ut in hac tabula verba* principium fuit pro tribu *versum primum totum expleant. Tabulam quae sequebatur nonam*

1) drit.

tam praescriptionis quam legis ipsius finem continuisse veri simillimum est. Lex ipsa binis columnis exarata est; capita ita distincta sunt, ut primus quisque singulorum capitum versus in tabulae marginem binis vel ternis litteris promineat, qui scribendi modus inde ab illa aetate in omnibus fere Romanorum legibus observatus est. Capita in hac lege non numerantur.

| VIII de XX q(uaestoribus). ∽ | . . . .
principium fuit, pro tribu | . . . . [*primus scivit*]
(1) . . . . [*ad*] q(uaestorem) urb(anum), quei aerarium I.
provinciam optinebit, eam (2) mercedem deferto, quaestorque
quei aerarium provinciam (3) optinebit, eam pequniam ei scri-
bae scribeisque heredive (4) eius solvito, idque ei sine fraude
sua facere liceto, quod (5) sine malo pequlatuu fiat, olleisque
hominibus eam (6) pequniam capere liceto. ∽

(7) Co(n)s(ules) quei nunc sunt, iei ante k. Decembreis primas de eis, quei (8) cives Romanei sunt, viatorem unum legunto, quei in (9) ea decuria viator appareat, quam decuriam viatorum (10) ex noneis Decembribus primeis quaestoribus ad aerarium (11) apparere oportet oportebit. Eidemque cos. ante k. Decembr. (12) primas de eis, quei cives Romanei sunt, praeconem unum (13) legunto, quei in ea decuria praeco appareat, quam (14) decuriam praeconum ex noneis Decembribus primeis (15) quaestoribus ad aerarium apparere oportebit. (16) Deinde eidem consul(es) ante k. Decembreis primas viatorem (17) unum legunto, quei in ea decuria viator appareat, quam (18) decuriam viatorum ex noneis Decembribus secundeis (19) quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. (20) Eidemque cos. ante k. Decembreis primas praeconem (21) unum legunto, quei in ea decuria praeco appareat, quam (22) decuriam praeconum ex noneis Decembribus secundeis (23) quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. (24) Deinde eidem cos. ante k. Decembreis primas viatorem (25) unum legunto, quei in ea decuria viator appareat, (26) quam decuriam viatorum ex noneis Decembribus tertieis (27) quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. (28) Eidemque cos. ante k. Decembreis primas praeconem (29) unum legunto, quei in ea decuria praeco appareat, quam (30) decuriam praeconum ex noneis Decembribus tertieis (31) quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. (32) Eosque viatores eosque praecones omneis, quos eo (33) or-

dine dignos arbitrabuntur, legunto. Quam in quisque ([34]) decuriam ita viator lectus erit, is in ea decuria viator ([35]) esto item utei ceterei eius decuriae viatores erunt. ([36]) Quamque in quisque decuriam ita praeco lectus erit, ([37]) is in ea decuria praeco esto ita utei ceterei eius decuriae ([38]) praecones erunt. Sirempsque eis viatoribus deque ([39]) eis viatoribus q(uaestori) omnium rerum iuus lexque esto, quasei ([40]) sei ei viatores in eam decuriam in tribus viatoribus ([41]) antea lectei sublectei
II. essent, quam in quisque decuriam ([1]) eorum ex hac lege viator lectus erit. Sirempsque eis ([2]) praeconibus deque eis praeconibus quaestori omnium ([3]) rerum iuus lexque esto, quasei sei ei praecones in eam ([4]) decuriam in tribus praeconibus antea lectei sublectei ([5]) essent, quam in quisque decuriam eorum ex hac lege ([6]) praeco lectus erit. ∾

([7]) Quos quomque quaestores ex lege plebeive scito viatores ([8]) legere sublegere oportebit, ei quaestores eo iure ea lege ([9]) viatores IIII legunto sublegunto, quo iure qua lege q(uaestores, ([10]) quei nunc sunt, viatores III legerunt sublegerunt; quosque ([11]) quomque quaestores ex lege plebeive scito praecones legere ([12]) sublegere oportebit, ei quaestores eo iure ea lege praecones ([13]) IIII legunto sublegunto, quo iure qua lege quaestores, quei ([14]) nunc sunt, praecones III legerunt sublegerunt, dum ni quem ([15]) in eis viatoribus praeconibus legundeis sublegundeis in eius ([16]) viatoris praeconis locum viatorem praeconem legant ([17]) sublegant, quibus in locum per leges plebeive scita viatorem ([18]) praeconem legei sublegi non licebit; itaque de eis quattuor ([19]) viatoribus quaestor queiquomque erit viatores sumito ([20]) habeto, utei ante hanc legem rogatam de tribus viatoribus ([21]) viatores habere sumere solitei sunt; itaque de eis quattuor ([22]) praeconibus quaestor queiquomque erit praecones sumito ([23]) habeto, utei ante hanc legem rogatam de tribus praeconibus ([24]) praecones habere sumere solitei sunt. Itemque eis viatoribus ([25]) praeconibus, quei ex hac lege lectei erunt, vicarium dare ([26]) subdere ius esto licetoque, utei cetereis viatoribus praeconibus, ([27]) qua in quisque decuria est, vicarium dare subdere iuus erit ([28]) licebitque; itemque quaestor(es) ab eis vicarios accipiunto, ([29]) utei aa cetereis viatoribus praeconibus vicarios accipei ([30]) oportebit. ∾

(31) Viatores praecones, quei ex hac lege lectei sublectei erunt, (32) eis viatoribus praeconibus magistratus prove mag. (33) mercedis item tantundem dato, quantum ei viator(ei) (34) praeconei darei oporteret, sei is viator de tribus (35) viatoribus isque praeco de tribus praeconibus esset, (36) quei ante hanc legem rogatam utei legerentur (37) institutei sunt. ∾

(38) Quas in decurias viatorum praeconum consul ex hac (39) lege viatores praecones legerit, quorum viatorum (40) praeconum nomina in eis decurieis ad aedem Saturni (41) in pariete intra cau*l*as [1] proxume ante hanc legem ....

13. Lex Cornelia de sicariis et veneficiis c. a. 673.

Cf. Dig. 48,8 et Coll. 1,2,3; Sanio, obs. ad l. Corn. de sic. 1817; Zumpt, Röm. Crim.R. II,2,9—38.

(*Ulpianus l. VII de officio proconsulis:*[2] Capite primo legis Corneliae de sicariis cavetur, ut:[3])

Is praetor iudexve quaestionis, cui sorte obvenerit quaestio de sicariis, eius, quod in urbe Roma propiusve M passus factum sit, uti quaerat[3] cum iudicibus, qui ei ex lege sorte obvenerint, de capite eius, qui cum telo ambulaverit hominis necandi furtive faciendi causa, hominemve occiderit, cuiusve id dolo malo factum erit.

(*Cicero p. Cluent. 54,148:* Iubet lex — iudicem quaestionis — cum iis iudicibus, qui ei obvenerint, — quaerere de veneno[4]. In quem quaerere? Infinitum est:)

quicumque [venenum malum hominis necandi causa[5]] fecerit vendiderit emerit habuerit dederit ...

(Quid eadem lex statim adiungit? Recita:)

deque eius capite quaerito, — qui tribunus militum legionibus IIII primis, quive quaestor, tribunus plebis,

(deinceps omnes magistratibus nominavit)

quive in senatu sententiam dixit dixerit, — qui eorum coiit

1) *Ita pro* cavias *emendavit Lachm. Caulae sunt saepta.* — 2) *Coll. 1,3,1.* — 3) *Verba* ut is *et* uti quaerat *non consonant; prius* ut *Ulpiani, alterum legis esse videtur, quamvis in sequenti capite scriptum sit* quaerito. [*Imperativum lex requirit; coniunctivum Ulpianus posuit.* Th. M.] — 4) *Capite legis quinto hoc iussum esse dicit Marcian. D. 48,8,3 pr.* — 5) *Hoc addunt et Marcian. in D. l. c. 1,1 et 3,1 et Paul. in sent. 5,23,1.*

coierit convenit convenerit [*consensit*] consenserit falsumve testimonium [*dixit*] dixerit[1], quo quis iudicio publico condemnaretur[2]...

14. Lex Antonia de Termessibus a. 683.

C. I. L. 1,114 n. 204. Ri. tab. 31. — E tabula ahenea (a. 0,81 m., l. 1,05 m.) Romae saec. XVI reperta, hodie Neapoli adservata. — Termessus maior Pisidiae oppidum fuit, cui autonomia hac lege datur. Primam legis tabulam hanc esse cum ex indice in summa margine notato patet, tum ex praescriptione legis quae maximis litteris tribus versibus per omnes tabulas perscripta erat, (cf. n. 12 in exordio) unde quattuor vel quinque tabulas deesse concluditur. Duabus columnis tabula inscripta est, quarum altera hodie valde corrupta saec. XVI adhuc integra extabat et a Mariangelo Accursio descripta est. Verba, quae hodie non leguntur, uncis quadratis inclusi. Capitum distinctio eadem est atque in l. Corn. de quaest. Legis interpretationem scripsit Dirksen, Versuche 136—202.

(Praescr.) (1) de Termesi(bus) Pisid(is) mai(oribus). ∾
(2) C. Antonius M. f., Cn. Corne(3)[*lius*] . . . .
C. Fundanius C. f. tr(ibunei) pl(ebei), de s(enatus) s(ententia) plebem (4) . . . . preimus scivit.[3] ∾

I. (1) Quei Thermeses maiores Peisidae fuerunt, queique (2) eorum legibus Thermesium maior*um*[4] Pisidarum (3) ante k. April. quae fuerunt L. Gellio Cn. Lentulo cos.[5] (4) Thermeses maiores Pisidae factei sunt, queique ab eis (5) prognati sunt erunt, iei omnes (6) postereique eorum Thermeses maiores Peisidae (7) leiberi amicei socieique populi Romani sunto, (8) eique legibus sueis ita utunto, itaque ieis (9) omnibus sueis legibus Thermensis maioribus (10) Pisideis utei liceto, quod advorsus hanc legem (11) non fiat. ∾

(12) Quei agrei quae loca aedificia publica preivatave (13) Thermensium maiorum Pisidarum intra fineis (14) eorum sunt fueruntve L. Marcio Sex. Iulio cos.[6] (15) quaeque insulae eorum sunt fueruntve ieis (16) consolibus, quei supra scriptei sunt,

---

1) *Verba* consenserit — dixerit *Cic. refert c. 57,157.* — 2) *Minus accurate totam legem Marcian. D. 48,8,1 refert; addit autem dua alia capita:* quive cum magistratus esset publicove iudicio praeesset; operam dedisset, quo quis falsum indicium profiteretur, ut quis innocens conveniretur; *et:* quive magistratus iudexve quaestionis ob capitalem causam pecuniam acceperit, ut publica lege reus fieret. — 3) *De supplenda hac legis praescriptione dixi ad legem Quinctiam. (n. 22.)* — 4) maiorem. — 5) *a. 682.* — 6) *a. 663.*

quodque (17) earum rerum ieis consulibus iei habuerunt (18) possederunt us[ei fructeique] sunt, quae de ieis rebus (19) locata non s[unt, utei antea habeant possideant; q]uaeque (20) de ieis rebu[s agreis loceis aedificieis locata su]nt, (21) ac ne locentur [sancitum est sanctione, q]uae facta (22) est e[x] l[ege rogata L. Gellio Cn. Lentulo cos., e]a omnia (23) Ther[meses maiores Pisidae habean]t possideant; (24) ieisque [rebus loceis agreis aedificieis utantur fr]uantur (25) ita, utei ant[e Mitridatis bellum, quod p]reimum (26) fuit[1], habueru[nt possederunt usei fruct]eique sunt. ∾

(27) Quae Thermensorum m[aioru]m Pisidarum publica (28) preivatave praeter [*locata*[2]] loca agros aedificia sunt (29) fueruntve ante bellum Mitridatis, quod preimum (30) factum est, quodque earum rerum iei antea (31) habuerunt possederunt usei fructeive sunt, (32) quod eius ipsei sua voluntate ab se non abalienarunt, (33) ea omnia Termensium maiorum Pisidarum, utei sunt (34) fuerunt, ita sunto itemque ieis ea omnia (35) habere possidere uutei frueique liceto. ∾

(36) Quos Thermenses maiores Pisidae leiberos servosve (1) bello Mitridatis ameiserunt, magistratus pr[ove] (2) magi- II.
stratu, quoia de ea re iuris dictio erit qu[o*q*ue][3] (3) de ea re in ious aditum erit, ita de ea re ious (4) deicunto iudicia recuperationes danto, utei ie[i] (5) eos recuperare possint. ∾

(6) Nei quis magistratus prove magistratu legatus ne[ive] (7) quis alius meilites in oppidum Thermesum maiorum (8) Pisidarum agrumve Thermensium maiorum (9) Pisidarum hiemandi caussa introducito, neive (10) facito, quo quis eo meilites introducat quove ibei (11) meilites hiement, nisei senatus nominatim, utei Thermesum (12) maiorum Pisidarum in hibernacula meilites (13) deducantur, decreverit; neive quis magistratus (14) prove magistratu legatus neive quis alius facito (15) neive inperato, quo quid magis iei dent praebeant (16) ab ieisve auferatur, nisei quod e*o*s ex lege Porcia (17) dare praebere oportet oportebit. ∾

(18) Quae leges quodque ious quaeque consuetudo L. Marcio (19) Sex. Iulio cos. inter civeis Romanos et Termenses (20) ma-

1) *Coepit a. 666.* — 2) [locata *inserui et hoc loco et infra II, 26.* Th. M.] — 3) quoive *Accursius.*

iores Pisidas fuit, eaedem leges eidemque ious (21) eademque consuetudo inter ceives Romanos et (22) Termenses maiores Pisidas esto; quodque quibusque (23) in rebus loceis agreis aedificieis oppideis iouris (24) Termensium maiorum Pisidarum ieis consulibus (25) quei supra scriptei sunt, fuit, quod eius praeter (26) [*locata*[1]] loca agros aedificia ipsei sua voluntate ab se non (27) abalienarunt, idem in eisdem rebus loceis agreis (28) aedificieis oppideis Termensium maiorum Pisidarum (29) ious esto; et[2] quo minus ea quae in hoc capite scripta (30) sunt ita sint fiant, eius hac lege nihilum rogatur. ∾

(31) Quam legem portorieis terrestribus maritumeisque (32) Termenses maiores Phisidae capiundeis intra suos (33) fineis deixserint, ea lex ieis portorieis capiundeis (34) esto, dum nei quid portori ab ieis capiatur, quei publica (35) populi Romani vectigalia redempta (36) habebunt; quos (37) per eorum fineis publicanei ex eo vectigali transportabunt [*eorum fructuum portorium Termenses ne capiunto*].

15. Lex Mamilia Roscia Peducaea Alliena Fabia [vel potius Iulia agraria] a. 695.

Tria huius legis capita in collectione scriptorum gromaticorum nobis servata sunt: Röm. Feldmesser, ed. Lachmann 1,263. Eorum secundum ad verbum fere redit in c. 104 legis col. Genetivae Iuliae, tertium in D. 47, 21,3 laudatur praemissis verbis: lege agraria quam C. Caesar tulit. *Iam vero, cum etiam in lege col. Gen. c. 97 legis Iuliae (sc. agrariae) mentio fiat, recte Mo. statuit, capita haec proficisci ex lege Iulia agraria a. 695 lata, quamquam quo spectent quinque nomina in corpore gromaticorum praescripta parum apparet. Röm. Feldm. 2,221. Ephem. epigr. 2,210; cf. ZRG. 12,100.*

K. L. III[3]. Quae colonia hac lege deducta quodve municipium praefectura forum conciliabulum constitutum erit, qui ager intra fines eorum erit, qui termini in eo agro statuti erunt, quo in loco terminus non stabit, in eo loco is, cuius is ager erit, terminum restituendum curato, uti quod[4] recte factum esse volet[5]; idque magistratus, qui in ea colonia municipio praefectura foro conciliabulo iure dicundo praeerit, facito ut fiat.

1) *om. aes*; *v. ad I, 28.* — 2) et *fortasse delendum.* — 3) [*Significatur aut* k(aput) LIII *aut* k(apitu)l(um) III; *certe in ipsa lege numeri soli fuerunt, kapitis kapitulive vocabulum addiderunt compilatores corporis gromaticorum.* Th. M.] — 4) ut quae *vel* que (*om.* ut) *libri.* — 5) uelit *libri.*

K. L. IIII. Qui limites decumanique hac lege[1] deducti[2] erunt, quaecumque fossae limitales[3] in eo agro erunt, qui ager hac lege[4] datus adsignatus erit, ne quis eos[5] limites decumanosque[6] obsaeptos neve quid in eis molitum[7] neve quid ibi opsaeptum[8] habeto, neve eos arato, neve eis[9] fossas opturato neve opsaepito[10], quominus suo itinere aqua ire fluere possit. Si quis adversus ea quid fecerit, is[11] in res singulas, quotienscumque fecerit, Hs IIII[12] colonis municipibusve eis, in quorum agro id factum erit[13], dare damnas esto, eiusque pecuniae[14] qui volet petitio hac lege[15] esto.

K. L. V. Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium praefecturam forum conciliabulum[16] constituerit, in eo agro, qui ager intra fines eius[17] coloniae municipii fori conciliabuli praefecturae erit, limites decumanique ut fiant terminique statuantur curato: quosque[18] fines ita statuerit, ii[19] fines eorum sunto, dum ne extra agrum colonicum territoriumve[20] fines ducat. Quique termini hac lege statuti erunt, ne quis eorum quem eicito neve loco moveto sciens dolo malo. Si quis adversus ea fecerit, is in terminos singulos, quos eiecerit locove moverit sciens dolo malo, HS V m(ilia) n(ummum) in publicum eorum, quorum intra fines is ager erit, dare damnas esto[21]; deque ea re curatoris, qui hac lege erit, iuris dictio reciperatorumque datio addictio esto. Cum curator hac lege non erit, tum quicumque magistratus in ea colonia municipio praefectura foro conciliabulo iure dicundo praeerit, eius magistratus de ea re iurisdictio iudicisque datio addictio esto; inque eam rem is, qui hac lege iudicium dederit, testibus publice dumtaxat in res singulas

---

1) hac lege] intra fines coloniae Genetivae *Gen.* — 2) factique *ins. Gen.* — 3) limites *libri.* — 4) qui — lege] qui iussu C. Caesaris dict. imp. et lege Antonia senat. que c. pl. que sc. ager *Gen.* — 5) eos *om. Gen.* — 6) decumanosque *Gen.*, decumanosne *similiterve libri scripti.* — 7) in eis mol.] immolitum *Gen.* — 8) oppositum *libri.* — 9) eis *libri meliores et Gen.; requiritur* eas *vel* quis. — 10) opsaepito] qui saepito *libri.* — 11) is *om. libri.* — 12) HS ∞ *Gen.* — 13) colonis — factum erit] c(olonis) c(ol.) G(en.) I(ul.) *Gen.* — 14) eiusque pecuniue] pecuniaque *libri.* — 15) hac lege] persecutioque *Gen.* — 16) conciliabula *libri.* — 17) eiusqui *vel* eiusquae *libri.* — 18) quoque *vel* quique *libri.* — 19) ii] si *libri alii, alii om.* — 20) ve] ut *libri alii, alii om.* — 21) dare damnas esto] adesto *libri.*

X[1] denuntiandi potestatem facito ita, ut ei e re pnblica fideque sua videbitur. Et si is, unde ea pecunia petita erit, condemnatus erit, eam pecuniam ab eo deve bonis eius primo quoque die exigito; eiusque pecuniae quod receptum erit partem dimidiam ei, cuius unius opera maxime is condemnatus erit, dato[2], partem dimidiam in publicum redigito. Quo ex loco terminus aberit, si quis in eum locum terminum restituere volet, sine fraude sua liceto facere, neve quid cui is ob eam rem hac lege dare damnas esto.

16. Lex Rubria de Gallia Cisalpina.

C. I. L. 1,115 n. 205. XI, 205 n. 1146. Ri. tab. 32. — E tabula ahenea (a. 0,54 m., l. 0,72 m.) a. 1760 inter parietinas Veleiae antiquae in vico Macinesso prope Placentiam reperta, hodie Parma adservata. Duabus columnis inscripta est: capita non solum eodem quo in lege Cornelia distincta sunt modo, sed etiam numeris in margine adscriptis. Quartam eam esse legis tabulam nota IIII *inter utramque columnam posita indicat; quot tabulae secutae sint, cognosci non potest. — Iurisdictionem magistratuum municipalium in Gallia Cisalpina hac lege ordinatam esse ipsa docet, unde latam eam esse efficitur, postquam Caesar a. 705 eam provinciam civitate donavit, ante vero quam Augustus (a. 712) eam Italiae adscripsit* (ἐς τὸν τῆς Ἰταλίας νόμον ἐσεγέγραπτο). *App. b. c. 3,30; 5,3.22. Dio 41,36,3; 48,12,5. Mo. C. I. L. 1,118. Bethm.Hollw. Proc. 2,29—31. De interpretatione legis cf. Mo., Jahrb. 2,319. Hu., Gaius 203—242.*

I. . . (1) iussum iudicatumve erit, id ratum ne esto; quodque quis(2)que quomq(ue) d(e) e(a) r(e) decernet interd*e*icetve seive sponsionem (3) fierei iudica*reive*[3] iubebit iudiciumve quod d(e) e(a) r(e) dabit, is (4) in id decretum interdictum sponsionem iudicium exceptio(5)nem addito addive iubeto: 'Q(ua) d(e) r(e) 'operis novi nuntiationem (6) IIvir IIIIvir praefectusve eius mu'nicipei non remeisserit'. ∾

XX. (7) Qua de re quisque, et a quo, in Gallia Cisalpeina damnei infectei (8) ex formula restipularei satisve accipere volet, et ab eo quei (9) ibei i(ure) d(eicundo) [*p*(*raerit*)[4]] postulaverit, idque non k(alumniae) k(aussa) se facere iuraverit: tum is, quo (10) d(e) e(a) r(e) in ius aditum erit, eum, quei in ius eductus erit, d(e) e(a) r(e) ex formu(11)la repromittere et, sei satis darei

1) X] *Turnebus;* $\overline{ss}$ $\overline{X}$ *vel* $\overline{ss}$ x milia *vel* sedsitertius decem milia *libri.* — 2) dato *om. libri.* — 3) iudicaveritve, *quod Mommseno insiticium potius quam corruptum videtur.* — 4) p. *om.*

debebit, satis dare iubeto de(12)cernito. Quei eorum ita non I.
repromeisserit aut non satis dede(13)rit, sei quid interim damni datum factumve ex ea re aut ob e(am) r(em) eo(14)ve nomine erit, quam ob rem, utei damnei infectei repromissio (15) satisve datio fierei [*iubeatur*[1]], postulatum erit: tum mag(istratus) prove mag(istratu) IIvir (16) IIIIvir praefec(tus)ve, quoquomque d(e) e(a) r(e) in ius aditum erit, d(e) e(a) r(e) ita ius (17) deicito iudicia dato iudicareque iubeto cogito, proinde atque sei (18) d(e) e(a) r(e), quom ita postulatum esset, damn[*e*]i infectei ex formula (19) recte repromissum satisve datum esset. D(e) [*e(a) r(e)*] quod ita iudicium (20) datum iudicareve iussum iudicatumve erit, ius ratumque esto, (21) dum in ea verba, sei damnei infectei repromissum non erit, iudi(22)cium det itaque iudicare iubeat:[2] 'I(udex) e(sto). S(ei), antequam id iudicium (23) q(ua) 'd(e) r(e) a(gitur) factum est, Q. Licinius damni infectei eo no'mine q(ua) d(e) (24) r(e) a(gitur) eam stipulationem, quam is quei 'Romae inter peregrei(25)nos ius deicet in albo propositam habet, 'L. Seio reipromeississet: (26) tum quicquid eum Q. Licinium 'ex ea stipulatione L. Seio d(are) f(acere) opor(27)t*e*ret ex f(ide) 'b(ona) d(um)*t(axat)* HS [3] e(ius) i(udex) Q. Licinium L. Seio, 'sei ex decreto IIvir(ei) (28) IIIIvir(ei) praefec(tei)ve Mutinensis, 'quod eius [*is*[4]] IIvir IIIIvir praefec(tus)(29)ve ex lege Rubria, 'seive id pl(ebei)ve sc(itum) est, decreverit, Q. Licinius eo (30) 'nomine qua d(e) r(e) a(gitur) L. Seio damnei infectei repro'mittere no(31)luit, c(ondemnato); s(ei) n(on) p(aret), a(bsolvito)'; aut sei damnei infectei satis datum non erit, (32) in ea verba iudicium det: 'I(udex) e(sto). S(ei), antequam id iudi'cium q(ua) d(e) r(e) a(gitur) (33) *f*actum est, Q. Licinius damnei 'infectei eo nomine q(ua) d(e) r(e) agitur) ea (34) stipulatione, 'quam is quei Romae inter peregrinos ius deicet (35) in albo 'propositam habet, L. Seio satis dedisset: tum q(uic)q(uid) eum '(36) Q. Licinium ex ea stipulatione L. Seio d(are) f(acere) opor'teret ex f(ide) b(ona) d(um) t(axat) [5], (37) e(ius) i(udex) Q. 'Liciniu*m*[6] L. Seio, sei ex decreto IIvir(ei) IIIIvir(ei) praef(ec-

1) iubeatur *ins. Mo.* — 2) *De formulis, quae sequuntur, cf. Hu., Gaius, p. 203—242.* — 3) *Summae taxationis in tabula spatium vacuum relictum est.* — 4) is *addit Hu. p. 238 ex v. 38.* — 5) *desunt* HS *et summa in v. extremo.* — 6) Licinius.

I. 'tei)ve Muti(38)nensis, quod eius is IIvir IIIIvir prafect(us)[*ve*[1]] 'ex lege Rubria, sei(39)ve id pl(ebei)ve sc(itum) est, decreverit, 'Q. Licinius eo nomine q(ua) d(e) r(e) a(gitur) (40) L. Seio 'damnei infectei satis dare noluit, c(ondemnato); s(ei) n(on) p(a-'ret), a(bsolvito)'; dum IIvir (41) IIIIvir i(ure) d(eicundo) praefec(tus)ve d(e) e(a) r(e) ius ita deicat curetve, utei ea no(42)mina et municipium colonia locus in eo iudicio, quod ex ieis (43) quae proxsume s(cripta) s(unt) accipi*e*tur, includ*a*ntur[2] concipiantur, (44) quae includei concipei s(ine) d(olo) m(alo) oporteret debebitve[3], ne quid (45) ei quei d(e) e(a) r(e) aget petetve captionei ob e(am) r(em) aut eo nomine esse (46) possit; neive ea nomina, qu*ae*[4] in earum qua formula[5] s(upra) (47) s(cripta) s(unt), aut Mutina*m*[6] in eo iudicio includei concipei curet, nise*i*[7] (48) iei, quos inter id iudicium accipietur leisve contestabitur, (49) ieis nominibus fuerint, quae in earum qua formula s(upra) s(cripta) *s(unt)*[8], (50) et nisei sei Mutinae ea res agetur; neive quis mag(istratus) prove mag(istratu), (51) neive quis pro quo imperio potestateve erit, intercedito nei(52)ve quid aliud facito,
II. quo minus de ea re ita iudicium detur (1) iudiceturque. ∾

XXI. (2) A quoquomq(ue) pecunia certa credita, signata forma p(ublica) p(opulei) R(omanei), in eorum quo o(ppido) m(unicipio) c(olonia) p(raefectura) (3) f(oro) v(eico) c(onciliabulo) c(astello) t(erritorio)ve, quae sunt eruntve in Gallia Cisalpeina, petetur, quae res non (4) pluris HS $\overline{XV}$ erit, sei is eam pecuniam in iure apud eum, quei ibei i(ure) deicundo) p(raerit), ei quei (5) eam petet, aut ei quoius nomine ab eo petetur, d(are) o(portere) debereve se confessus (6) erit, neque id quod confessus erit solvet satisve faciet, aut se sponsione (7) iudicioque ute*i*[9] oportebit non defendet, seive is ibei d(e) e(a) r(e) in iure non (8) responderit, neque d(e) e(a) r(e) sponsionem faciet neque iudicio utei oportebit (9) se defendet: tum de eo, a quo ea pecunia peteita erit, deque eo, quoi eam (10) pecuniam d(arei) o(portebit), s(iremps) res lex ius caussaque o(mnibus) o(mnium) r(erum) esto atque utei esset esseve (11) oporteret, sei is, quei ita confessus erit, aut d(e) e(a) r(e) non responderit aut se (12)

1) ve *om.* — 2) accipientur includentur. — 3) *Mo. coniicit:* oportere ei videbuntur. — 4) qua. — 5) quae *ins. tabula, delet collato u. 1,49 Gradenwitz.* — 6) mutina. — 7) nise. — 8) s. s. est. — 9) uteive.

sponsione iudicioque utei oportebit non defenderit, eius pecuniae iei (13) quei eam suo nomine petierit quoive eam d(arei) o(portebit), ex iudicieis dateis iudi(14)careve recte iusseis iure lege damnatus esset fuisset. Qu*e*ique[1] quomque (15) IIvir IIIIvir praefec(tus)ve *i*bei[2] i(ure) d(eicundo) p(raerit), is eum, quei ita quid confessus erit (16) neque id solvet satisve faciet, eum[*ve*[3]], quei se sponsione iudiciove ute*i*[4] (17) oportebit non defenderit aut in iure non responderit neque id solvet (18) satisve faciet, t(antae) p(ecuniae), quanta ea pecunia erit de qua tum inter eos am(19)bigetur, dum t(axat) [*HS*[5]] $\overline{XV}$ s(ine) f(raude) s(ua) duci iubeto; queique eorum quem, ad quem (20) ea res pertinebit, duxserit, id ei fraudi poenaeve ne esto; quodque ita fac(21)tum actum iussum erit, id ius ratumque esto. Quo minus in eum, quei ita (22) vadimonium Romam ex decreto eius, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), non promeisserit (23) aut vindicem locupletem ita non dederit, ob e(am) r(em) iudicium recup(erationem) is, quei (24) ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), ex h. l. det iudicareique d(e) e(a) r(e) ibei curet, ex h. l. n(ihilum) r(ogatur). ∾ II.

XXII. (25) A quo quid praeter pecuniam certam creditam, signatam forma p(ublica) p(opulei) R(omanei), (26) in eorum quo o. m. c. p. *f.*[6] v. c. c. t. ve[7] quae sunt eruntve in Gallia cis Alpeis, (27) petetur, quodve quom eo agetur, quae res non pluris HS $\overline{XV}$ erit, et sei (28) ea res erit, de qua re omnei pecunia ibei ius deicei iudiciave darei ex h. l.[8] o(portebit), (29) sei is eam rem, quae ita ab eo petetur deve ea re[9] cum eo agetur, ei quei eam [*rem*[10]] (30) petet deve ea re age*t*[11], aut iei quoius nomine ab eo petetur quomve eo age(31)tur in iure apud eum, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), d(are) *f(acere)*[12] p(raestare) restituereve oportere aut (32) se debere, eiusve eam rem esse aut se eam habere, eamve rem de (33) qua arguetur se fecisse obligatumve se eius rei noxsiaeve esse confes(34)sus erit deixseritve neque d(e) e(a) r(e) satis utei oportebit faciet aut, sei (35) sponsionem fierei oportebit, sponsionem non faciet, [*aut*[13]]

---

1) quoique. — 2) ubei. — 3) ve *om.* — 4) uteive. — 5) HS *om. spatio vacuo relicto.* — *6)* e. — 7) *Cf. cap. XXI (II v. 2. 3).* — 8) l.] l. d. — 9) *Exspectes* deve qua. — 10) rem *om.* — 11) agei. — 12) e. — 13) aut *om.*

II. non restituet, (36) neque se iudicio utei oportebit defendet, aut sei d(e) e(a) r(e) in iure (37) nihil responderit, neque d(e) e(a) r(e) se iudicio utei oportebit defendet: (38) tum de eo a quo ea res ita petetur quomve eo[1] d(e) e(a) r(e) ita agetur, deque (39) eo, quoi eam rem d(arei) f(ierei) p(raestarei) restitui satisve d(e) e(a) r(e) fierei oportebit, (40) s(iremps) l(ex) r(es) i(us) c(aussa)q(ue) o(mnibus) o(mnium) r(erum) e(sto), atque utei esset esseve oporteret, sei is, quei ita (41) quid earum rerum confessus erit aut d(e) e(a) r(e) non responderit neq(ue) (42) se iudicio utei oportebit defenderit, de ieis rebus Romae apud pr(aetorem) (43) eumve quei de ieis rebus Romae i(ure) d(eicundo) p(rae)esset in iure confessus esset, (44) aut ibei d(e) e(a) r(e) nihil respondisset aut iudicio se non defendisset; (45) p(raetor)q(ue) isve quei d(e) e(is) r(ebus) Romae i(ure) d(eicundo) p(raerit) in eum et in heredem eius d(e) e(is) r(ebus) om(46)nibus ita ius deicito decernito eosque duci bona eorum possideri (47) proscreibeive veneireque iubeto, ac sei is heresve eius d(e) e(a) r(e) in (48) iure apud eum pr(aetorem) eumve quei Romae i(ure) d(eicundo) *p*raesse*t*[2], confessus es(49)set aut d(e) e(a) r(e) nihil respondisse*t*[3] neque se iudicio utei oportuis(50)set defendisset; dum ne quis d(e) e(a) r(e) nisei pr(aetor) isve quei Romae i(ure) d(eicundo) p(raerit) (51) eorum quoius bona possiderei proscreibei veneire duceique (52) eum iubeat. ∾

XXIII. (53) Queiquomque in eorum quo o. m. c. p. f. v. c. c. t. ve[4] quae in Gal(54)lia Cisalpeina sunt erunt, i(ure) d(eicundo) p(raerit), is inter eòs, quei de fami(55)li*a*[5] erceiscunda deividunda iudicium sibei darei reddeive (56) in eorum quo o. m. c. p. f. v. c. c. t. ve[4], quae s(upra) s(cripta) s(unt), postu(57)laverint, ita ius deicito decernito iudicia dato iudicare (58) iubeto, utei in eo o. m. c. p. f. v. c. c. t. ve[4], in quo is, quoius [*de boneis agetur*, *domicilium habuerit* . . .

17. Legis fortasse eiusdem fragmentum Atestinum.

Tabula ahenea reperta a. 1880 Ateste in Gallia Transpadana. Ediderunt Fiorellius Notizie degli scavi di antichità Romae 1880 p. 213; Hilarius

1) *Exspectes* quo *(cf. v. 29)*. — 2) i. d. p. praesse. — 3) respondisse. — 4) *Cf. cap. XXI (II v. 2. 3)*. — 5) familiae.

Alibrandi in Eph. Romana studi e documenti di storia e dritto vol. 2 (1881) addito commentario; Th. Mommsen in Hermae vol. 16 (1881) p. 24 seq. item addito commentario. Legis Rubriae fragmentum esse negat Alibrandius, probabile nec tamen certum esse ait Mommsen. Hoc extra dubium est legem, cuius particulam tenemus, secutoriam fuisse alterius latae a. 705, quam Rosciam esse ex hoc aere didicimus, de civitate Romana danda Galliae non tam Transpadanae quam Cisalpinae universae.

[*Quei post hanc legem rogatam in eorum quo oppido municipio colonia praefectura foro veico conciliabulo castello territoriove, quae in Gallia Cisalpeina sunt eruntve, ad IIvirum IIIIvirum praefectumve in iudicium fiduciae aut pro socio aut*] mandati aut tutelae suo nomine quodve ipse earum rerum (2) quid gessisse dicetur, add*u*cetur[1], aut quod furti, quod ad ho-(3) minem liberum liberamve pertinere deicatur[2], aut iniuri(4)arum agatur: sei is, a quo petetur quomve quo agetur, d(e) (5) e(a) r(e) in eo municipio colonia praefectura iudicio certa(6)re [*volet*[3]] et si ea res HS ccIↃↃ[4] minorisve erit, quo minus ibei d(e) e(a) r(e) (7) iudex arbiterve addicatur detur, quove minus ibei d(e) e(a) r(e) iudicium ita feiat, utei de ieis rebus[5], quibus ex h(ac) l(ege) iudicia (9) data erunt, iudicium fierei exerceri oportebit, ex h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur).

(10) Quoius rei in qu*o*que[6] municipio colonia praefectura (11) quoiusque IIvir(i) eiusve, qui ibei lege foedere pl(ebei)ve sc(ito) s(enatus)(12)ve c(onsulto) institutove iure dicundo praefuit, ante legem, sei(13)ve illud pl(ebei) sc(itum) est, quod L. Roscius a. d. V eid. Mart. populum (14) plebemve rogavit, quod privatim ambigetur, iuris dict[*i*](15)o iudicis arbitri recuperatorum datio addictiov[*e fuit*] (17) quantaeque rei pequniaeve fuit: eius rei pequn[*iaeve*] (17) quo magis privato Romae revocatio sit qu[*ove mi*](18)nus quei ibei i(ure) d(icundo) p(raerit) d(e) e(a) r(e) ius dicat iudice[*m arbitrumve det*] (19) utei ante legem, sive illud pl(ebei) scitum) est, [*quod L. Roscius a. d.*] (20) V eidus Mart. populum plebe[*mve rogavit,* (21) *ab eo quei ibei i(ure) d(icundo) p(raerit) ius di*]ci iu[*dicem arbitrumve dari oportuit, ex h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur).*]

---

1) addicetur. — 2) *Cf. Ed. praet. verb. D. 39,4,1 pr.:* si hi ad quos ea res pertinebit non exhibebuntur, in dominos sine noxae deditione iudicium dabo. — 3) volet *om.* — 4) *i. e.* sestertium decem milium. — 5) *excidit fortasse* de. — 6) quemque.

18. Lex Iulia municipalis, a. 709[1].

C. I. L. 1,119 n. 206. Ri. tab. 33.34. — E permagna tabula ahenea (a. 1,33 m., l. 0,38 m.) ex antica parte Graece inscripta, cuius dimidia fere pars inferior in alveo Salandrellae fluvii prope Heracleam antiquam a. 1732 reperta postea in museum regium Neapolitanum inlata est; pars superior a. 1735 demum reperta Britannoque cuidam vendita in Angliam migravit, ubi a. 1760 Ph. Carteret Webb, cuius tunc fuit, libellum de ea edidit; postea vero precibus Caroli III regis Neap. motus Webbius suam tabulae partem Neapolim remisit, ubi cum altera coniuncta in museo hodie extat. Tabulam esse partem legis municipalis a C. Iulio Caesare a. 709 latae Savigny (verm. Schr. 3,279) docuit. Quanta vero legis pars supersit, constitui non potest. Capita eadem qua in l. Cornelia ratione distincta sunt, numeri adscripti nulli. Commentarios scripserunt Mazochi, comm. in tab. Her. 1754. II vol. fol.; Marezoll, fragm. tab. Heracl. 1816; Dirksen, obs. ad tab. Heracl. 1817; idem, civ. Abhdl. 2,145. 1820; Savigny l. c. 1838. 1843. 1849.

. . . (1) Quem h(ac) l(ege) ad co(n)s(ulem) profiterei oportebit sei is, quom eum profiterei oportebit, Romae non erit, tum quei eius (2) negotia curabit, is e*a*dem omnia, quae eum, quoius negotia curabit, sei Romae esset, h. l. profiterei (3) oporte*re*t[2], item isdemque diebus ad cos. profitemino. ∾

(4) Quem h. l. ad cos. profiterei oportebit, sei is pup(illus) seive ea pu(pilla) erit, tum quei eius pup(illi) pu(pillae)ve tutor erit, item eadem(5)que omnia in iisdem diebus ad cos. profitemino ita utei *et*[3] quae quibusque di*e*bus eum eamve, sei pu-p(illus) pu(pilla)ve non (6) es*se*t[4], h. l. profiterei oporteret. ∾

(7) Sei cos., a*d* que*m*[5] h. l. professiones fierei oportebit, Romae non erit, tum is, quem profiterei oportebit, quod eum

---

[1) *Cicero ad Leptam cum scripsit (ad fam. 6,18) exeunte a. 708:* simul atque accepi a Seleuco tuo litteras, statim quaesivi e Balbo per codicillos, quid esset in lege; rescripsit eos qui facerent praeconium, vetari esse in decurionibus, qui fecissent non vetari *(intellegitur huius legis v. 94), lex haec nondum rogata fuerit necesse est: nam in lege publice proposita quid esset, ex actis urbanis cognosci potuit vel ex ipso aere ab eo qui vellet, et ineptum de tali re municipalem hominem consuluisse virum consularem, consularem eum quaesivisse ex Caesaris amico et quodammodo actore publico. Itaque cum lex utpote Iulia dicta perlata sit ab ipso Caesare, eam rogarit necesse est reversus ex Hispania a. 709 extremo, reiiecta opinione nuper defensa a Nisseno (mus. Rhen. 45,101) legem latam esse ante scriptam epistulam illam a. 708.* Th. M.] — 2) oportebit. — 3) ei. — 4) est. — 5) atque.

profiterei (8) oportebit, ad pr(aetorem) urb(anum) aut, sei is Romae non erit, ad eum pr(aetorem), quei inter peregrinos ius deicet, profitemino, ita utei (9) eum ad cos., sei tum Romae esset, h. l. profiterei oporteret. ∾

(10) Sei ex eis cos. et pr(aetoribus), ad quos h. l. professiones fierei oportebit, nemo eorum Romae erit, tum is, quem profiterei oportebit, (11) *quod eum*[1] profiterei oportebit ad tr(ibunum) pl(ebei) profitemino, ita ute*i* eum ad cos. pr(aetorem)[*que*[2]] ur(12)b(anum) eumque quei inter peregrinos ius deicet, sei tum Romae esset, h. l. profiterei oporteret. ∾

(13) Quod quemquem h. l. profiterei oportebit, is, apud quem ea professio fiet, eius que*i*[3] profitebitur nomen, et ea quae pro(14)fessus erit, et quo die professus sit, in tabulas publicas referunda curato, eademque omnia quae uteique in tabulas (15) rettulerit *i*ta[4] in tabulam in album referunda [*curato*[5]], idque aput *f*orum, et quom frumentum populo dabitur, ibei ubei frumen(16)tum populo dabitur cottidie maiorem partem diei propositum habeto, u(nde) d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossit). ∾

(17) Queiquomque frumentum populo dab*i*t[6] damdumve curabit, nei qu*oi*[7] eorum, quorum nomina h. l. ad cos. pr(aetorem) tr(ibunum) pl(ebei) in ta(18)bula in albo proposita erunt, frumentum dato neve dare iubeto neve sinito. Quei adversus ea eorum qu*o*i[8] frumentum (19) dederit, is in tr(itici) m(odios) I HS IↃↃↃ[9] populo dare damnas esto, eiusque pecuniae quei volet petitio esto. ∾

(20) Quae viae in urbem Rom(am) propiusve u(rbem) R(omam) p(assus) M ubei continente habitabitur, sunt erunt, quoius ante aedificium earum quae (21) vi*a* er*i*t[10], is eam viam arbitratu eius aed(ilis), quoi ea pars urbis h. l. obvenerit, tueatur[11]; isque aed(ilis) curato, uti quorum (22) ante aedificium erit quamque viam h. l. quemque tueri oportebit, ei omnes eam viam arbitratu eius tueantur, neve eo (23) loco a*qua*[12] consistat, quominus conmode populus ea via utatur. ∾

(24) Aed(iles) cur(ules) aed(iles) pl(ebei), quei nunc sunt[13],

1) oportebit et quod eum eum. — 2) que *om.* — 3) que. — 4) eta. — 5) curato *om.* — 6) dabunt. — 7) que. — 8) quei. — 9) *i. e.* singulos sestertium quinquaginta milia. — 10) viae erunt. — 11) *Mo.:* tueto. — 12) ao. — [13) *Post verba* quei nunc sunt *addi debuit* in diebus V proxu-

queiquomque post h. l. r(ogatam) factei createi erunt eumve mag(istratum) inierint, iei in diebus V proxumeis (25) quibus eo mag(istratu) designatei erunt eumve mag(istratum) inierint, inter se paranto aut sortiunto, qua inpartei urbis quisque (26) eorum vias publicas in urbem Rom*am*[1], propiusve u(rbem) R(omam) p(assus) *M*[2], reficiundas sternendas curet, eiusque rei procurationem (27) habeat. Quae pars quoique aed(ilei) ita h. l. obvenerit, eius aed(ilis) in eis loceis quae in ea partei erunt viarum reficien(28)darum tuemdarum procuratio esto, utei h. l. oportebit. ∾

(29) Quae via *in*ter aedem sacram et aedificium locumve publicum et inter aedificium privatum est erit, eius (30) viae partem dimidiam is aed(ilis), quoi ea pars urbis obvenerit, in qua parte ea aedis sacra erit seive aedificium (31) publicum seive locus publicus, tuemdam locato. ∾

(32) Quemquomque ante suum aedificium viam publicam h. l. tueri oportebit, quei eorum eam viam arbitratu eius aed(ilis), (33) quoius oportuerit, non tuebitur, eam viam aed(ilis), quoius arbitratu eam tuerei oportuerit, tuemdam locato; (34) isque aed(ilis) diebus ne minus X antequam locet aput forum ante tribunale suom propositum habeto, quam (35) viam tuendam et quo die locaturus sit, *et*[4] quorum ante aedificium ea via sit; eisque quorum ante aedificium (36) ea via erit, procuratoribusve eorum domum denuntietur facito, se eam viam locaturum et quo die locaturus (37) sit; eamque locationem palam in foro per q(uaestorem) urb(anum) eumve quei aerario praerit facito. Quamta pecunia eam (38) viam locaverit, tamtae pecuniae eum eosque, quorum ante aedificium ea via erit pro portioni, quamtum (39) quoiusque ante aedificium viae in longitudine et in latitudine erit, q(uaestor) urb(anus) queive aerario praerit in tabula*s*[5] (40) publicas pecuniae factae referundum curato. Ei qu*e*i eam viam tuemdam redemerit, tamtae pecuniae eum eos(41)ve adtribuito sine d(olo) malo). Sei is quei adtributus erit eam pecuniam diebus XXX proxum*e*is, quibus ipse aut pro(42)curator eius sciet adtributionem factam esse ei, *q*uoi

---

meis post hanc legem rogatam; *item: erravit de loco Nissen, Mus. Rhen. 45,100.* Th. M.]

1) Roma. — 2) △; *cf. 16.17.* — 3) viam per. — 4) ei. — 5) tabula.

adtributus erit, non solverit neque satis fecerit, is (43) quamtae pecuniae adtributus erit, tamtam pecuniam et eius dimidium ei, quoi adtributus erit, da*re* debeto, (44) inque eam r*e*m is, quo quomque de ea re aditum erit, iudicem iudiciumve ita dato, utei de pecunia credita (45) [*iudicem*] iudicium*ve*[1] dari oport*eret*.[2] ∾

(46) Quam viam h. l. tuemdam locari oportebit, aed(ilis), quem eam viam tuendam locare oportebit, is eam viam per (47) q(uaestorem) urb(anum) queive aerario praerit tuemdam locato, utei eam viam arbitratu eius, quei eam viam locandam (48) curaverit, tueatur. Quamtam pecuniam ita quaeque via locata erit, t(amtam) p(ecuniam) q(uaestor) urb(anus) queive aerario praerit (49) redemptorei, quoi e lege locationis dari oportebit, heredeive eius damdam adtribuendam curato. ∾

(50) Quo minus aed(iles) et IIIIvir(ei) vieis in urbem purgandeis, IIvir(ei) vieis extra propiusve urbem Rom(am) passus [*M*[3]] (51) purgandeis, queiquomque erunt, vias publicas purgandas curent eiusque rei potestatem habeant, (52) ita utei legibus pl(ebei)ve sc(itis) s(enatus)[*ve*[4]] c(onsultis) oportet oportebit, eum[5] h. l. n(ihilum) r(ogatur). ∾

(53) Quoius ante aedificium semita in loco erit, is eam semitam, eo aedificio perpetuo lapidibus perpetueis (54) integreis continentem constratam recte habeto arbitratu eius aed(ilis), quoius in ea parte h. l. viarum (55) procurat*io*[6] erit. ∾

(56) Quae viae in u(rbem) R(omam) sunt erunt intra ea loca, ubi continenti hab*i*tab*i*tur, ne quis in ieis vieis post k. Ianuar. (57) primas plostrum interdiu post solem ortum, neve ante horam X diei ducito agito, nisi quod aedium (58) sacrarum deorum inmortalium caussa aedificandarum operisve publice faciumdei causa adv*e*hei[7] porta(59)ri oportebit, aut quod ex urbe exve ieis loceis earum rerum, quae publice demoliend*ae* loca*tae*[8] erunt, publi(60)ce exportarei oportebit, et quarum rerum caussa plostra h. l. certeis hominibus certeis de causeis agere (61) ducere licebit. ∾

(62) Quibus diebus virgines Vestales re*gem*[9] sacrorum fla-

---

1) credita iudiciumque. — 2) oportebit. *De c. 7—10 cf. quae scripsi in libro: Symbolae Bethmanno-Hollwegio oblatae. Ber. 1868. p. 45—53.* — 3) M *om.* — 4) ve *om.* — 5) eum *aut est id quod* eorum *aut emendandum* eius. — 6) procurator. — 7) advhei. — 8) demolienda loca. — 9) rex.

mines plostreis in urbe sacrorum publicorum p(opuli) R(omani) caussa (63) vehi oportebit, quaeque plostra triumphi caussa, quo die quisque triumpha*b*it[1], ducei oportebit, quaeque (64) plostra ludorum[2], quei Romae aut urbei Romae [*p(ropius) p(assus) M*[3]] publice feient, inve pompam ludeis circiensibus ducei agei opus (65) erit: qu*o*[4] minus earum rerum caussa eisque diebus plostra interdiu in urbe ducantur agantur, e(ius) h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur). ∾

(66) Quae plostra noctu in urbem inducta erunt, quo minus ea plostra inania aut stercoris exportandei caussa (67) post solem ortum h(oris) X diei bubus iumenteisve iuncta in u(rbe) R(oma) et ab u(rbe) R(oma) p(assus) M esse liceat, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogatur). ∾

(68) Quae loca publica porticusve *p*ublicae in u(rbe) R(oma) p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M sunt erunt, quorum locorum quoiusque porticus (69) aedilium *e*orumve mag(istratuom), quei vieis loceisque publiceis u(rbis) R(omae) p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M purgandeis praerunt, legibus (70) procuratio est erit, nei quis in ieis loceis inve ieis porticibus quid inaedificatum inmolit*u*mve[5] habeto, (71) neve ea loca porticumve quam possideto, neve eorum quod saeptum clausumve habeto quo minus eis (72) loceis porticibusque populus utatur pateantve, nisi quibus uteique leg(ibus) pl(ebei)ve sc(itis) s(enatus)ve c(onsultis) concessum permissumve es*t*[6]. ∾

(73) Quibus loceis ex lege locationis, quam censor aliusve quis mag(istratus) publiceis vectigalibus ultrove tributeis (74) fruendeis tuendeisve dix*i*t, dixerit, eis, quei ea fruenda tuendave conducta habebunt, ut utei fruei liceat (75) *a*ut utei ea ab eis custodiantur, cautum est, ei quo minus ieis loceis utantur fruantur ita, utei quo*i*que[7] eorum[8] (76) [*ex l*]e[*ge loca*]tionis ieis [*sine d(olo) m(alo)*] utei fruei licebit ex h. l. n(ihilum) r(ogatur). ∾

(77) Quos lud[*os*] quisque Romae p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M faciet, quo minus ei eorum ludorum caussa scaenam pulpitum ceteraque, (78) quae ad eos ludos opus erunt,

1) triumphavit. — 2) *Excidit fortasse* caussa. — 3) *Mo. supplevit ex v. 77.* — 4) quove. — 5) in molitomve. — 6) e. — 7) quoque. — 8) *Hic explicit aes Britannicum, incipit Neapolitanum.*

in loco publico ponere statuere eisque diebus, quibus eos faciet, loco publico utei (79) liceat, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogatur). ∾

(80) Quei scribae librarei magistratibus apparebunt, ei quo minus loceis publiceis, ubei is, [*quoi*[1]] quisque eorum apparebunt, (81) iuserit, apparendi caussa utantur, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogatur). ∾

(82) Quae loca serveis publiceis ab cens(oribus) habitandei utendei caussa adtributa sunt, ei quo minus eis loceis utantur, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogatur). ∾

(83) Queiquomque in municipieis coloneis praefectureis foreis conciliabuleis c(ivium) R(omanorum) IIvir(ei) IIIIvir(ei) erunt aliove (84) quo nomine mag(istratum) potestatemve su*f*ragio eorum, quei quoiusque municip*i*[2] coloniae praefecturae (85) for*i*[3] conciliabuli erunt, habebunt: nei quis eorum que*m*[4] in eo municipio coloni*a* praefectur*a* *f*oro[5] concilia(86)bulo [*in*] senatum decuriones conscriptosve legito neve sublegito neve c*o*ptato[7] neve recitandos curato (87) nisi in demortuei damnateive locum eiusve quei confessus erit se senatorem decurionem conscreiptumve (88) ibei h. l. esse non licere. ∾

(89) Quei minor annos XXX natus est erit, nei quis eorum post k. Ianuar. secundas in municipio colonia praefe(90)ctura IIvir(atum) IIIIvir(atum) neve quem alium mag(istratum) petito neve capito neve gerito, nisei quei eorum stipendia (91) equo in legione III aut pedestria in legione VI fecerit, quae stipendia in castreis inve provincia maiore*m*[8] (92) partem sui quoiusque anni fecerit, aut bina semestria, quae ei pro singuleis ann*u*eis[9] procedere oporteat[10], (93) aut ei vocat*io*[11] rei militaris legibus pl(ebei)ve sc(itis) exve foidere erit, quocirca eum inveitum merere non (94) oporteat. Neive quis, que*i*[12] praeconium dissignationem libitinamve faciet, dum eorum quid faciet, in muni(95)cipio colonia praefectura IIvir(atum) IIIIvir(atum) aliumve quem mag(istratum) petito neve capito neve gerito neve habeto, (96) neve ibei senator neve decurio neve conscriptus esto neve

1) quoi *om.* — 2) municipia. — 3) foro. — 4) que. — 5) coloniae praefecturat eoro. — 6) in *om.* — 7) coaptato. — 8) maiorei *vel* maiora *aes.* — 9) anneis. — 10) *Mo. recte censet excidisse hic verba quae redeunt v. 102—103:* cum eo quod ei legibus pl(ebei)ve sc(iteis) procedere oportebit. — 11) vocato. — 12) que.

sententiam dicito. Quei eorum ex eis, quei s(upra) s(criptei) s(unt), (97) adversus ea fecerit, is HS Iↄↄ p(opulo) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae quei volet petitio esto. ∾

(98) Queiquomque in municipio coloni*a*[1] praefectura post k. Qui*n*ct(iles)[2] prim(as) comitia IIvir(eis) II*II*vir(eis)[3] aleive quoi mag(istratui) (96) rogando subrogandove habebit, is ne quem, quei minor anneis [*XXX*[4]] natus est erit, IIvir(um), III*I*vir(um), quei[*ve*] ibei[5] (100) alium mag(istratum) habeat, renuntiato neve renuntiarei iubeto, nisi quei stipendia equo in legione III, aut sti(101)pendia pedestria in legione VI fecerit, quae stipendia in castreis inve provincia maiorem partem sui (102) quoiusque anni fecerit, aut bina semestria, qua*e*[6] ei pro singuleis annueis procedere oporteat, cum eo (103) quod ei legibus pl(ebei)ve sc(iteis) procedere oportebit, aut ei vocatio rei militaris legibus pl(ebei)ve sc(iteis) exve foedere (104) erit, quo circa eum invitum merere non oporteat. Neve eum, quei praeconium dissignationem libitina*m*ve[7] faciet, dum eorum quid (105) faciet, IIvir(um) IIIIvir(um), queive ibei mag(istratus) sit, renuntiato, neve in senatum neve in de(106)curionum conscriptorum[*ve*[8]] numero legito sublegito coptato neve sententiam rogato neve dicere neve (107) ferre iubeto sc(iens) d(olo) m(alo). Quei adversus ea fecerit, is HS Iↄↄ p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei volet petitio esto. ∾

(108) Quae municipia coloni*ae* praefectur*ae*[9] fora conciliabula c(ivium) R(omanorum) sunt erunt, nei quis in eorum quo municipio (109) colonia praefectura [*foro*[10]] conciliabulo [*in*[11]] senatu decurionibus conscreipteisque esto, neve quo*i* ibi in eo ordine (110) sente*m*tiam[12] deicere ferre liceto, quei furtei quod i*ps*e fecit fecerit condemnatus pactusve est erit; (111) queive iudicio fiduci*ae*[13] pro socio, tutelae, mandatei, iniuriarum deve d(olo) m(alo) condemnatus est erit; queive lege (112) Plaetoria ob eamve rem, quod adversus eam legem fec*i*t fecerit, condemnatus est erit; queive depugnandei (113) caussa auctoratus est erit fuit fuerit; queive in iure [*bonam copiam abiuravit*[14]] ab-

1) coloniae. — 2) Quict. — 3) IIr vir. — 4) XXX *om.* — 5) IIIvir quei ibei. — 6) qua. — 7) libitinanve. — 8) ve *om.* — 9) colonia praefectura. — 10) foro *om.* — 11) in *om.* — 12) sententemtiam. — 13) fiducio. — 14) *Supplevit Mo.*

iuraverit, bonamve copiam iuravit iuraverit; quei[*ve*[1]] (114) sponsoribus creditoribusve sueis renuntiavit renuntiaverit se soldum solvere non posse: aut cum eis (115) pactus est erit se soldum solvere non posse; prove quo datum depensum est erit; quoiusve bona ex edicto (116) eius, qu*ei* i(ure) d(eicundo)[2] praefuit praefuerit, — praeterquam sei quoius, quom pupillus esset reive publicae caussa abesset (117) neque d(olo) m(alo) fecit fecerit quo magis r(ei) p(ublicae) c(aussa) a(besset), [*possessa proscriptave sunt erunt*[3]], — possessa proscriptave sunt erunt; queive iudicio publico Romae (118) condemnatus est erit, quo circa eum in Italia esse non liceat, neque in integrum resti*tu*tus[4] est erit; queive in eo (119) municipio colonia praefectura foro conciliabulo, quoius erit, iudicio publico condemnatus est erit; quemve (120) k(alumniae) praevaricationis caussa accussasse fecisseve quod iudicatum est erit; quoive aput exercitum ingnominiae (121) caussa ordo ademptus est erit; quemve imperator ingnominiae caussa ab exe*r*citu decedere ius*i*t iuserit; (122) queive ob caput c(ivis) R(omanei) referundum pecuniam praemium aliudve quid cepit ceperit; queive corpor*e*[5] quaestum (123) fecit fecerit; queive lanistaturam artemve ludic*r*am[6] fecit fecerit; queive lenocinium faciet. Quei (124) adversus ea in municipio colonia praefectur*a*[7] foro conciliabulo [*in senatu*][8] decurionibus conscripteisve *f*uerit (125) sentemtiamve dixerit, is HS IↃↃↃ p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei volet petitio esto.

(126) Quoi h. l. in municipio colonia praefectura foro conciliabulo senatorem decurionem conscriptum esse, (127) inque eo ordine sentemtiam dicere ferre non licebit, nei quis, quei in eo municipio colonia praefectura (128) foro conciliabulo senatum decuriones conscriptos habebit, eum in senatum decuriones conscriptos (129) ire iubeto sc(iens) d(olo) m(alo); neve eum ibei sentemtiam rogato neive dicere neive ferre iubeto sc(iens) d(olo) m(alo); neve quis, que*i*[8] (130) in eo municipio colonia praefectura foro conciliabulo sufragio eorum maxumam potestatem habebit, (131) eorum quem ibei in senatum decuriones conscriptos ire, neve in eo numero esse n*e*ve[9] sentemtiam ibei

1) ve *om.* — 2) quid. — 3) *Supplevit Mo.* — 4) restitus. — 5) corpori. — 6) ludicam. — 7) praefecturave. — 8) que. — 9) nive.

dicere (132) ferreve sinito sc(iens) d(olo) m(alo); neve quis eius rationem comitieis conciliove [*habeto, neive quis quem, sei adversus ea comitieis conciliove*[1]] creatum est renuntiato; neve quis, (133) quei ibei mag(istratum) potestatemve habebit, eum cum senatu decurionibus conscript*eis* *lud*os[2] spectare neive in convivio (134) publico esse sin*i*to sc(iens) d(olo) m(alo). ∾

(135) Quibus h. l. in municipio colonia praefectura foro conciliabulo in sen*atu*[3] decurionibus conscripteis esse (136) non licebit, ni quis eorum in municipio colonia praefectura foro conciliabulo IIvir(atum) IIIIvir(atum) aliamve (137) quam potestatem ex quo honore in eum ordinem perveniat, petito neve capito; neve quis eorum ludeis, (138) cumve gladiatores ibei pugnabunt, in loco senatorio decurionum conscriptorum sed*e*to[4] neve spectato (139) neve convivium publicum is inito; neive quis, *s*ei[5] adversus ea creatum renuntiatum erit, ibei IIvir IIIIvir (140) esto, neve ibei m(agistratum) potestatemve habeto. Qu*ei*[6] adversus ea fecerit, is HS Iↄↄ p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei (141) volet petitio esto. ∾

(142) Quae municipia coloniae praefecturae c(ivium) R(omanorum) in Italia sunt erunt, quei in eis municipieis coloneis (143) praefectureis maximum mag(istratum) maxim*a*mve[7] potestatem ibei habebit tum, cum censor aliusve (144) quis mag(istratus) Romae populi c*e*nsum aget, is diebus LX proxumeis, quibus sciet Romae censum populi (145) agi, omnium municipium colonorum suorum queique eius praefecturae erunt, q(uei) c(ives) R(omanei) erunt, c*e*nsum (146) ag*i*to[8], eorumque nomina praenomina patres aut patronos tribus cognomina et quot annos (147) quisque eorum habet, et rationem pecuniae ex formula census, quae Romae ab eo, qui tum censum (148) populi acturus erit, proposita erit, a*b* ieis[9] iurateis accipito; eaque omnia in tabulas publicas sui (149) municipi referunda curato; eosque libros per legatos, quos maior pars decurionum conscriptorum (150) ad eam rem legarei mittei censuerint tum, cum *ea*[10] res consuleretur, ad eos, quei Romae c*e*nsum agent, (151) mittito; curatoque, utei, quom amplius dies LX reliquei erunt ante quam

1) *Supplevit Mo.* — 2) conscriptos. — 3) sinatum. — 4) sedito. — 5) quei. — 6) quif. — 7) maximumve. — 8) agunto. — 9) arieis. — 10) eas.

diem ei, queiquomque Romae (152) censum ag*et*[1], finem populi ce*n*sendi[2] faciant, eos adea*nt*[3] librosque eius municipi coloniae praefecturae (153) edant; isque censor, seive quis alius mag(istratus) censum populi aget, diebus V proxumeis, quibus legatei eius (154) municipi coloniae praefecturae adierint, eos libros census, quei ab ieis legateis dabuntur, accipito (155) s(ine) d(olo) m(alo), exque ieis libreis, quae ibei scripta erunt in tabulas publicas referunda curato, easque tabulas (156) eodem loco, ubei ceterae tabulae publicae erunt, in quibus census populi perscriptus erit, condenda*s*[4] curato.

(157) Qui pluribus in municipieis coloneis praefectureis domicilium habebit et is Romae census erit, quo magis (158) in municipio colonia praefectura h. l. censeatur, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogatur).

(159) Quei lege pl(ebeive) sc(ito) permissus est *f*uit, utei leges in municipio fundano municipibusve eius municipi daret, (160) sei qui*d*[5] is post h. l. r(ogatam) in eo anno proxumo, quo h. l. populus iuserit, ad eas leges [*addiderit commutaverit conrexerit*[6]], municip*i*s[7] fundanos (161) item teneto, utei oporteret, sei ea*e* res ab eo tum, quom primum leges eis municipibus lege pl(ebei)ve sc(ito) dedit, (162) ad eas leges additae commutatae conrectae essent; neve quis interced*i*to neve quid facito, quo minus (163) ea rata sint, quove minus municipis fundanos tenea*n*t[8] eisque optemperetur.

19. Lex Falcidia a. 714.

(*Paulus l. sing. ad l. Falc.*[9]*:* Lex Falcidia lata est, quae primo capite liberam legandi facultatem dedit his verbis:)

Qui cives Romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam testamentum facere volet[10], ut eam pecuniam easque res quibusque dare legare volet, ius potestasque esto, ut hac lege sequenti[11] licebit.

(Secundo capite modum legatorum constituit his verbis:)

Quicumque civis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi Romano pecuniam iure

---

1) agei. — 2) cesendi. — 3) adeam. — 4) condenda. — 5) quis. — 6) *Supplevit Mazochi.* — 7) municipieis. — 8) teneat. — 9) *D. 35,2,1.* — 10) *Quaedam videntur excidisse.* — 11) *Delendam esse hanc vocem Mo. censet.*

publico dare legare volet, ius potestasque esto, dum ita detur legatum[1], ne minus quam partem quartam hereditatis eo testamento heredes capiant, eis[2], quibus quid ita datum legatumve erit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto isque heres, qui eam pecuniam dare iussus[3] damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus est[4].

20. Lex Iulia de vi publica et privata.

Utrum Caesaris sit an Augusti non constat. Cf. Rudorff, RG. 1,85. — Coll. 9,2; sententia legis etiam D. 22,5,3,5 relata est e Callistrati l. de cogn.

(*Ulpianus l. VIIII de officio procons. sub titulo ad l. Iuliam de vi publica et privata*: Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam interdicitur invitis. c. LXXXVII et c. LXXXVIII; in haec verba his hominibus:[5])

Hac lege in reum testimonium dicere ne liceto, qui se ab eo parenteve eius, libertove cuius eorum libertive libertave liberaverit[6], quive impubes erit, quive [iudicio publico damnatus erit qui[7]] eorum in integrum restitutus non est, quive in vinculis custodiave publica erit, quive depugnandi causa auctoratus erit, quive ad bestias depugnare se locavit locaverit, praeterquam qui iaculandi causa ad urbem missus est erit, [quaeve] palam[8] corpore quaestum faciet feceritve, quive ob testimonium dicendum [vel non dicendum[7]] pecuniam accepisse iudicatus erit, neve quis eorum hac lege in reum testimonium dicat[9].

(Capite octogesimo septimo his:[10])

Inviti in reum testimonium ne dicunto, qui sobrinus est ei reo propioreve cognatione coniunctus, quive socer gener vitricus privignusve[11] eius erit.

21. Lex Iulia de adulteriis a. 736. 18 f.-l.

E cap. I (*Ulpianus l. I de adulteriis*[12]*:* Haec verba legis:)

1) *Cuiac.:* detur legetur; ita detur legatum *delet Gradenwitz.* — 2) eisque *Mo.* — 3) *Delendam esse hanc vocem Mo. censet.* — 4) *Aut scr.* quam dare d. e. *aut haec quattuor verba delenda.* — 5) in haec verba his verbis hominibus *codd.;* in hoc vero his verbishis hominibus *Rudorff über den lib. de off. proc. p. 314.* — 6) libertive libertaue liberaverit] *Mo.*, libertus liberauerit *codd.* — 7) *E Dig. ins.* — 8) quaeve palam *D.*, palamve *Coll.* — 9) nec volens q. e. h. l. in r. t. dicit — 10) homines *ins. libri, delet Mo.* — 11) privignusque *codd.* — 12) *D. 48,5,13(12). Cf. Paul. in Coll. 4,2:*

... ne quis posthac stuprum adulterium facito sciens dolo malo.

E cap. II (*Ulpianus l. I de adulteriis*[1]*:* Quod ait lex:)

[Pater si] in filia [sua quam in potestate habet, aut in ea, quae *eo*[2] auctore cum in potestate esset, viro in manum convenerit,] adulterum [domi suae generive sui] deprehenderit, [isque in[3] eam rem socerum adhibuerit, [*lex permittit*] ut is pater eum adulterum sine fraude occidat, ita ut] in continenti filiam occidat.

E cap. V (*Ulpianus l. II ad l. Iuliam de adulteriis*[4]*:* Capite quinto legis Iuliae ita cavetur ut:

. . . [viro adulterum in uxore sua deprehensum, quem aut nolit aut non liceat occidere, retinere horas diurnas nocturnasque continuas non plus quam XX] testandae eius rei gratia [sine fraude sua iure liceto . .]

E cap. VII. (*Ulpianus l. II de adulteriis*[5]*:* Legis Iuliae de adulteriis capite septimo ita cavetur:)

. . ne quis inter reos referat eum, qui tum sine detrectatione rei publicae causa aberit . .

E cap. inc. (*Ulpianus l. IV de adulteriis*[6]*:* — lex ita locuta est:)

. . . [qui uxorem in adulterio deprehensam retinuerit], adulterum in domo deprehensum dimiserit, . .

22. Lex Quinctia de aquaeductibus a. 745.

Haec lex a Frontino in librum de aquis urbis Romae c. 129 recepta omnium populi Romani legum una integra cum plena praescriptione tradita est. Textum corruptum emendavit et supplevit Buecheler in ed. Frontini a. 1858, sed usus recognitione libri Casinensis non optima, quam emendavit explevitque Petschenig, Wiener Studien 6 (1884) p. 249 sq.

T. Quinctius Crispinus consul[7] populum iure rogavit populusque iure scivit in foro pro rostris aedis divi Iulii pr(idie) [k.[8]] Iulias. Tribus[9] Sergia principium fuit, pro tribu Sex..... L. f. Virro [primus scivit[10]].

---

primum caput legis Iuliae de adulteriis prioribus legibus pluribus obrogat (abrogat *libri*); secundo vero capite permittit patri *cet.*

1) *D. 48,5,24(23), pr. 4. Verba inclusa Paulus l. l. refert. Cf. Coll. 4,12,1. Paul. sent. 2,26,1.* — 2) *Ins. Pithoeus.* — 3) isque in *Schultis*, isve in *Mo.*, in quem *libri.* – 4) *D. 48,5,26(25), pr. 5 verba uncis inclusa postquam ad sententiam rettulit commentatusque est, pergit sic:* Quod adicitur: 'testandae' *cet.* — 5) *D. 48,5,16(15), 1.2.* — 6) *D. 48,5,30(29), pr. Cf. Paul. sent. 2,26,8. Coll. 4,12,7.* — 7) *in hiatu codicis trium (non octo) litterarum potest intercidisse* de s(enatus) s(ententia) *Mo.* — 8) k. *deficit.* — 9) tribui *codex.* — 10)

Quicumque post hanc legem rogatam rivos specus fornices fistulas tubulos castella lacus aquarum publicarum, quae ad urbem [Romam[1]] ducuntur [ducentur], sciens dolo malo foraverit ruperit foranda rumpendave curaverit peiorave[2] fecerit, quo minus eae aquae[3] earumve quae quaqua[4] in urbem Romam ire cadere fluere[5] pervenire duci[6] [possit,] quove minus[7] in urbe Roma et qua[8] aedificia urbi continentia sunt erunt, in is hortis praediis locis, quorum hortorum praediorum locorum dominis possessoribusve[9] aqua data vel adtributa est vel erit, saliat distribuatur dividatur in castella lacusque mittatur[10], is populo Romano [HS.] centum milia dare damnas esto; et qui d(olo) m(alo)[11] quid eorum ita fecerit, id omne sarcire reficere restituere aedificare ponere excidere[12] demolire damnas esto sine dolo malo; eaque[13] omnia ita, ut [recte factum esse volet[14]], quicumque curator aquarum est erit, [aut[14]] si curator aquarum nemo erit, tum is praetor, qui inter cives et peregrinos ius dicet, multa[15] pignoribus cogito coerceto[16]; eique curatori aut, si curator non erit, tum ei praetori eo[17] nomine cogendi coercendi multae dicendae sive[18] pignoris capiendi ius potestasque esto[19]. Si quid[20] eorum servus fecerit, dominus eius HS. centum milia populo [R(omano)[21]] d(are) d(amnas) e(sto)[22]. Si

---

pro tribu sex l. f. uirro *hiatibus nullis significatis codex. — Sex. Vibidius Virro pater Vibidiae virginis Vestalis qui nominatur in titulis Atticis C. I. Att. III, 603.875, aut idem est aut eiusdem domus, item idem fortasse qui invenitur apud Tacitum ann. 2,48 (cf. 11,32) Vibidius, ut ibi traditur, Varro.*

1) *Hoc loco et deinceps si qua reperiuntur inter uncos quadratos neque contrarium adnotatum est, addita sunt non hiante eo loco codice.* — 2) peioremve *cod.* — 3) eae aquae] ea ea qua *cod.* — 4) quaqua] *Mommsen,* qua *cod.* — 5) fluis *cod.* — 6) duei *cod.* — 7) manus *cod.* — 8) qua *Mommsen,* in iis locis quae *cod.,* in iis locis aedificiis quae loca aedificia *Buecheler; sed quod sequitur* urbi continentia *solis aedificiis recte convenit.* — 9) ue] u. f. *cod.* — 10) lacusque mittantur *videtur esse in codice;* lacus immittatur edd. — 11) *sic Buecheler,* quidam *cod.* — 12) excidere *Mommsen,* et celere *cod.* — 13) eaque *Mommsen St.R.* 2^{3}*,464 n. 2,* aquae *cod.* — 14) *addidit Mommsen l. c.* — 15) dicit multam *cod.* — 16) exercito *cod.* — 17) praetorio. — 18) cogende coercenda multa dicenda sunt *cod.* — 19) est *cod.* — 20) quide *cod.* — 21) *Ins. Bue., quem inconsulto reprehendit Hu. (Multa 260 n. 35), quod nunquam in legibus haec vox addita sit, quae in l. agr., l. Rubria, l. de Term., l. de imp. Vesp. saepissime occurrit; solam l. Iuliam munic. consuluisse videtur vir doctissimus.* — 22) d. d. e.] *Ursinus,* det *cod.*

qui [locus[1]] circa rivos specus fornices fistulas tubulos castella lacus aquarum publicarum, quae ad urbem Romam ducuntur et ducentur, terminatus est et erit[2], ne[3] quis in eo loco post hanc legem rogatam quid obponito molito obsaepito figito statuito ponito conlocato arato serito[4]; neve in eum quid immittito[5], praeterquam rerum faciendarum reponendarum causa quod[6] hac lege licebit oportebit. Qui adversus ea quid fecerit, adversus eum[7] siremps lex ius[8] causaque omnium rerum omnibusque esto, atque uti esset esseve oporteret[9], si is adversus hanc legem rivum specum rupisset forassetve. Quo minus in eo loco pascere herbam fenum secare sentes [tollere liceat, e(ius) h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur)[10]]. Curatores aquarum qui nunc sunt quique erunt [faciunto, ut in eo loco, qui locus] circa fontes et fornices et muros[11] et rivos et specus terminatus est, arbores vites vepres sentes ripae maceriae[12] salicta harundineta tollantur excidantur effodiantur excodicentur, uti quod recte[13] factum esse volet; eoque nomine iis pignoris capio multae dictio coercitioque esto[14], idque iis sine fraude sua facere liceto[15], ius potestasque esto[16]. Quo minus vites arbores, quae villis aedificiis maceriisve inclusae sunt, maceriae[ve[17]], quas curatores[18] aquarum causa cognita ne demolirentur dominis permiserunt, quibus inscripta insculptave[19] essent ipsorum qui permisissent curatorum nomina, maneant, hac lege nihilum rogator[20]. Quo minus ex iis fontibus rivis specibus fornicibus aquam sumere haurire iis, quibuscumque curatores aquarum permiserunt permiserint, praeterquam rota calice machina liceat[21], dum ne qui puteus neque foramen novum fiat, eius hac lege nihilum rogatur[22].

1) *sic Buecheler,* si quis *cod.* — 2) est et erit] *Buecheler,* steterit *cod.* — 3) neque *cod.* — 4) obponit molit obsepit figit statuit ponit conlocat arat serit *cod.* — 5) immidtit *cod.* — 6) *sic Mommsen,* praeterquam earum faciendarum reponendarum causa praeterquam quod *cod.* — 7) et adversus eum *cod.; delenda esse censet B.; ego cum Heinrichio* et *solum sustuli, cum* de eo siremps *in l. Rubr. 2,10.40 scriptum sit.* — 8) si re publicam ex iussu *cod.* — 9) esseque oportere *cod.* — 10) *hiatus 15 litt. in cod.* — 11) et fortuni /// et murorum *cod.* — 12) maceria *cod.* — 13) rectum *cod.* — 14) multae dicipo orcitiquesto *cod.* — 15) licet *cod.* — 16) isto *sequente hiatu 12 litt. cod.* — 17) ve *add. Mommsen* — 18) curatorum *cod* — 19) ve *Mommsen,* que *cod* — 20) rogatio *cod.* — 21) licea *cod.* — 22) rogato *cod.*

23. Lex Iulia a. 736 et Papia Poppaea a. 762.

Harum legum auctore Augusto populo reluctante perlatarum (v. Rud. RG. 1,54) verba legitima pauca tantum nobis servata sunt. Ipsas componere et restituere temptaverunt: Iac. Gothofredus, fontes IV iur. civ. (1653) p. 264—350. Heineccius, ad leg. Iul. et P. P. (1726). den Tex, fontes III iur. civ. (1840) p. 31—40. Demelius, legum quae ad ius civ. spect. fragmenta (1857) p. 45—58. Numeri quos singulis capitibus praeposui sunt editionis Heineccianae

(I) (*Paulus l. I ad l. Iuliam et Papiam*[1]*:* Lege Iulia ita cavetur:)

Qui senator est, quive filius, neposve ex filio, proneposve ex [nepote] filio nato cuius eorum est erit, ne quis eorum sponsam uxoremve sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quae ipsa cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit; neve senatoris filia, neptisve ex filio, proneptisve ex nepote filio nato nata[2] libertino eive, qui ipse cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit, sponsa nuptave sciens dolo malo esto, neve quis eorum dolo malo sciens sponsam uxoremve eam habeto.

(VI) (*Paulus l. II ad l. Iuliam et Papiam*[3]*:*)

Qui libertinos duos pluresve a se genitos[4] natasve in sua potestate habebit, praeter eum, qui artem ludicram fecerit quive operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locaverit: ne quis eorum operas doni muneris aliudve[5] quicquam libertatis causa patrono patronae liberisve eorum, de quibus iuraverit vel promiserit obligatusve erit, dare facere praestare debeto.

(XIII) (*Ulpianus l. III ad l. Iuliam et Papiam*[6]*:* Quod ait lex:)

Divortii faciendi potestas libertae, quae nupta est patrono, ne esto, quamdiu patronus eam uxorem esse volet . . [neve] invito patrono[7] [alii nubere potestas esto.]

(XXXIV) (*Ulp. l. VII ad l. Iuliam et Papiam*[8]*:* Si vero — maritus dotalem servum voluntate eius (mulieris) manumiserit, — ait lex:)

. . . quod ad eum pervenit, et si dolo malo aliquid factum est, quominus ad eum perveniat, . . quanta pecunia erit, tantam pecuniam dato[9].

---

1) *D. 23,2,44, pr.* — 2) *Del. Mo.* — 3) *D. 38,1,37, pr.* — 4) *Mo. coni.:* ex se (g)natos. — 5) aliudve doni muneris *coni. Mo.* — 6) *D. 24,2,11 pr. 1.* — 7) *Haec verba ex eodem Ulp. libro referuntur in D. 23,2,45,5, praemissis verbis:* Deinde ait lex, *quae explicantur principio eius loci.* — 8) *D. 24,3,64, pr. 6.7.10.* — 9) *Perperam editores in exordio citt. omnes hunc locum non de servo manumisso, sed de universa dote intellexerunt.*

24. Lex Iunia Vellaea, a. 28 p. C.

Videtur haec lex novissima esse earum, quae ad populum latae sunt, scilicet imperante Tiberio a. 781 (28 p. C.). Cf. Mo. ad D. 26,2,10,2 et ad C. I. L. V, 517 n. 4921. Restant frustula tantum quaedam in D. 28,2,29,12.14, quibus supplendis operam dederunt: Muehlenbruch (Glueck, 36,202—36), Vangerow (Pand. 2,220), Leist (bon. poss. 2,241), Schmidt (Notherbr. 30—34). Aliter ego e Dig. legem restituere conatus sum.

I. (*Scaevola l. VI quaest.:* Nunc de lege Vellea videamus, — et vidotur primum caput eos spectare, qui *cet.* Ita verba sunt:)

Qui [civis Romanus post hanc legem rogatam[1]] testamentum faciet, is omnes virilis sexus, qui ei suus heres futurus erit[2], [heredes instituendi (nominatimve exheredandi) potestatem habeto[3]; quique heredes instituti (exheredative ita)[4] erunt, si nascentur testamentum ne rumpunto[5]] etiamsi parente vivo nascentur[6].

II. Si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit, liberi eius[7] [vel nepotes pronepotes[8], qui heredes instituti nominatimve exheredati erunt, testamentum ne rumpumto, neve id ob eam rem minus ratum esto, quod] in locum suorum sui heredes succedunt[9].

25. Minora legum incertarum fragmenta.

a. Fragmenti Florentini pars antica.

C. I. L. 1,126 n. 207. 208. Ri. tab. 3 A et B. Quo loco et tempore

1) *Haec aut similia verba addenda suppeditat lex Falcidia, supra p. 113.* — 2) *In Dig. hic additur* et cetera, *tunc sequuntur capitis verba extrema* etiamsi *cet.* — 3) *L. 29 cit. § 15:* superiore capite ut liceat institui nondum natos, qui cum nascentur sui erunt, permittit (lex). — 4) *D. 28,3,3,1:* qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati. — 5) *D. 28,5,6,1:* nepotes et deinceps ceteri, qui ex lege Vellea instituti non rumpunt testamenta. — 6) *Flor. corrupte:* vovente patre vivo. *Mo. haec verba ad legem pertinere negat, at cf. § 11:* voluit (lex) vivis nobis natos — non rumpere. *§ 15:* isque nascatur vivo patre suo. — 7) *In Dig. hic ut not. 2 additur* et cetera, *tum sequuntur capitis verba extrema:* in locum *cet.* — 8) *L. 29 cit. § 13:* sequenti parte — ita interpretandum est, ut si et filium et nepotem et pronepotem habeas *cet.* — 9) *L. 29 § 15:* posteriore capite non permittit institui, sed vetat rumpi neve ob eam rem minus ratum esset, quod succedit; *D. 28,3,13:* nominatim — nepotem — necesse est — instituere vel exheredare ne — succedendo — rumpat, — idque lege Iunia Vellea provisum est.

repertum sit hoc fragmentum lamminae aheneae ignoratur, hodie Florentiae adservatur. Leges inscriptas aetatis fere Gracchanae esse e scriptura collegit Mo., ad quaestiones perpetuas eas pertinere argumentum ostendit.

. . *p*]ronontiat[*o* . .
. . scripta sunt an . .
. . eorum, quosve is p . .
. . *p*]equniam ceperit ca . .
. . ceperit, quoive eius, qu . .
. . a erit literaive testium . .
. . *e*]xemptus erit quei ab eo . .
. . *damn*]as esto eiusque pequnia[*e* . .
. . quam ex h. l. sibei deica[t . .
. . facito utei is eam pequ[*niam* . .
. . *ut*]ei ex h. l. oportebit quod e . .
. . pr. h. l. a*g*etur[1] non sit a . .
. . *e*]t eum unde petetur e . .
. . *p*]etiverit condemnatu[*r* . .
. . *i*]n iudiciu[*m* . .

b. Fragmenti Florentini pars postica[2].

. . *iudic*]is omnis iur[*are iubeto* . .
. . esi easque pilas[3] om[*nes* . .
. . ntur aequenturqu[*e* . .
. . pr(aetor) facito ubei pilae o[*mnes aequatae* . .
. . sorticolis singolis sing[*illatim* . .
. . *quoius nomen ibe*]i scriptum erit, eius nom[*en pronontiato* . .
. . *quoius nomen ex h.*] l. pronontiatum erit, eu[*m* . .
tabol]amque, quae in tribun[*ali* . .
pr(aetor)] aliter ea nei deleto neiv[*e*
. . *pr. iud*]ices omnia ita sortiri iu[*beto* . .
. . *sentent*]iam tolerint, quom omni[*s iudices adfuerint* . .
. . mat in eam tabolam qu[*ae in eo tribunali* . .
. . *in quibus pileis li*]terae duae aut nulla au[*t* . .
. . e[*r*]unt, in quibus pileis li[3][*terae* . .
. . *iu*]dicis siet h. l. eas pilas om[*nes* . .
. . oportebit tum . .

---

1) acetur. — 2) *Scripsit de hac parte Rudorff, lex Acil. p. 485—487.* — 3) *De pilis iudicum Ascon. in Milon. p. 34 (Or. 40) haec habet:* (Lex

c. Fragmentum Clusinum.

C. I. L. 1,127 n. 209. Lamella aënea Clusii (hodie Chiusi) in Etruria reperta, postea deperdita, a Gorio (inscr. Etrusc.) 1726 edita indeque a Mo. desumpta.

. . queis m. ulaium eius[1] . .
. . oque utei ea fima f[1] primo [*quoque die* . .
. . *bo*]neis praedibusve eius ex [*h. l. venditis* . .
. . t quoque uxorei mati . .
. . *quoius o*]pera maxume eum reum [*condemnatum esse* . .
. . t eique eam pequniam p[*ersolvito* . .
. . *q*]uoius h. l. quaestio erit. co[*ndemnato* . .
. . *quoi*]ve ipse parens sit, quove . .
. . *p*]equnia quae de ea re ex n . .
ifdd[1]

d. Fragmentum Mediolanense.

C. I. L. L. 1,556 n. 1502. Lamella aerea Mediolani in bibliotheca Trivultiana adservata; quae et ubi quandoque reperta sit et cui legi adtribuenda, incertum est.

. . . .
squei . .
adversus h(anc) l[*egem* . . . . . . *quod quis*]
que adversus [*h. l. fecerit* .. *ei multa esto HS* .. *eiusque pecuniae*]
qui volet acti[*o esto* . . . *eamque pecuniam vel*]
populi iudicio [*petere vel in sacrum iudicare liceto*]. ∾
Quod quisque [*huius rogationis ergo adversus alias rogationes* . . .]
fecerit, du[*m ne* . .
is ro[*gato.*
. . . .

Pompeia) iubebat, ut — coram accusatore ac reo pilae, in quibus nomina iudicum inscripta essent, aequarentur; dein — sortito iudicum fieret, — ita ut numerus iudicum LI relinqueretur. *Ad quos LI iudices Klenze (Lex Servil. p. IV) litteras extremas versus 14 huius fragmenti* LI *referre voluit, quem refellit Mo. In Ritschelii tabula* EI *potius quam* LI *scriptum videtur.*

1) *Corruptos hos versus ne Mo. quidem temptare voluit.*

††26. Lex convivalis quae dicitur Tappula (aetatis forte Augusti).

E tabula aënea a. 0,14 m., l. 0,11 m., mutila undique, rep. a. 1882 Vercellis. Edd. Mo. bull. dell' ist. di corr. arch. 1882 p. 186, Kiessling index schol. Gryph. 1884/85 p. IV, Pernice Z.S.St. 7,91. Pais C. I. L. suppl. Ital. 1 n. 898. — Leges convivales fictis nominibus iocose imitabantur formas legum publicarum populi Romani cfr. Festus p. 363: Tappulam legem convivalem ficto nomine conscripsit iocoso carmine Valerius Valentinus, cuius m[*eminit*] Lucilius hoc modo: Tappulam rident legem consere opimi. — *Nominibus quoque helluones indicari facile perspicies.*

[*Lex*] Tappula . (²) . . . ius Tapponis f. Tappo cis[*tella*] (³) [*posita ad e*]dicta conlegarum eoru[*m ad* (⁴) *quos e(a) r(es) p(ertinet)*] M. Multivori P. Properoci [. . . . (5) . . . . *Me*]ronis plebem Romanam [*iure* (⁶) *rogavit, pl*]ebesque Romana iure sciv[*it* . . . . (⁷) . . . *in ae*]de Herculis a. d. XI k. Unde[*cembres* (⁸) *primus pro trib*]u Satureia principi[*o scivit* (⁹) . . . . . *Ta*]pponis f. pane repeti[*to*] (¹⁰) . . . . e qui quaeve . . . . . .

CAPUT IV.

LEGES COLONIARUM ET MUNICIPIORUM.

Leges coloniarum et municipiorum quae supersunt hoc capite proponuntur coniunctae propter argumenti similitudinem. Sunt autem fere ex eo genere legum, quod prope accedit ad edictum praetoris *(cf. Staatsrecht 2³, 609)*; quales fuerunt Campanis civibus Romanis factis leges datae a L. Furio praetore a. 436 *(Liv. 9,20,5)*. Nam datam esse legem coloniae Genetivae a dictatore Caesare Antoniove, non latam ipsa ait c. 67, nec dubium est idem obtinere de lege quae sequitur, quam coloniae Narbonensi et simul universae provinciae posuit ut videtur imperator Caesar Augustus. Item leges Flaviae municipiorum Latinorum Hispaniae ad eundem ordinem pertinent. Th. M.]

27. Lex coloniae Genetivae Iuliae s. Ursonensis a. 710.

Colonia civium Romanorum Genetiva Iulia iussu Caesaris a. 710 a M. Antonio Ursonem (hodie Osuna) deducta est, quam civitatem Hispaniae ulterioris verisimile est sublatam esse, quod in bello civili Pompeii partes secuta pertinaciter adversus Caesarem dimicaverat (bell. Hisp. c. 22.26.28.41.42). — Lex ab Antonio coloniae data tabulis non minus octo inscripta fuit, capita plus 134 continens in tabularum margine numeris notata. Supersunt legis tabulae quattuor, quarum tertia integra est, licet media diffracta, alta m. 0,62, lata 1,62, quinque paginis scripta, ceterae ternas tantum continent binis ut videtur effractis. Servata sunt in tab. I c. 61—69, in tab. II c. 69—82, in tab. III c. 91—106, in tab. IV c. 123—134. Tab. III et IV repertae a. 1870 adservantur Malacae in domo marchionis de Casa Loring, tab. I et II repertae a. 1874 Matriti in museo regio archaeologico. Editae et illustratae sunt in Hispania a M. R. de Berlanga, advocato Malacitano, Malacae 1873. 1876; in Germania a Mo. et Huebner in Eph. ep. 2,105.221; 3,87 (quas editiones equidem repetivi in ZRG. 12,82; 13,383) et denuo in C. I. L. II s. 852, n. 5439; in Gallia a C. Giraud, Par. 1874. 1877. Disposui et signavi tabulas et paginas ad ordinem capitum; editioni Mo. et Huebneri priori haec mea sic respondet.

ego	*Mo. et Hue.*
tab. I col. 3	*tab. IV pag. 9*
col. 4	*pag. 10*
col. 5	*pag. 11*
tab. II col. 1	*tab. V pag. 12*
col. 2	*pag. 13*
col. 3	*pag. 14*
tab. III col. 1	*tab I pag. 1*
col. 2	*pag. 2*
col. 3	*pag. 3*
col. 4	*tab. II pag. 4*
col. 5	*pag. 5*
tab. IV col. 1	*tab. III pag. 6*
col. 2	*pag. 7*
col. 3	*pag. 8*

(desunt tabulae c. quattuor et primae quae hodie est columnae duae.)

[LXI. . . . . *Cui quis ita ma*](1)num inicere iussus erit, iudicati iure man(2)us iniectio esto itque ei s(ine) f(raude) s(ua) facere liceto. Vin(3)dex arbitratu IIviri qui*ve*[1] i(ure) d(icundo) p(raerit) locuples (4) esto. Ni vindicem dabit iudicatum*ve*[1] faci(5)et, secum ducito. Iure civili vinctum habeto. (6) Si quis Tab. I. col. 3.

1) *In tabula pro* ve *est* que.

Tab. I. in eo vim faciet, ast eius vincitur, du(7)pli damnas esto colonis-
col. 3. q(ue) eius colon(iae) HS ccIↄↄ ccIↄↄ[1] d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae cui vo(9)let petitio, IIvir(o) qui*ve*[2] i(ure) d(icundo) p(raerit) exactio iudicati(10)oque esto[3].

LXII. (11) IIviri quicumque erunt, iis IIviri*s*[4] in eos singulos (12) lictores binos, accensos sing(ulos), scribas bi(13)nos, viatores binos, librarium, praeconem, (14) haruspicem, tibicinem habere ius potestas(15)que esto. Quique in ea colonia aedil(es) erunt, (16) iis aedil(ibus) in eos aedil(es) sing(ulos) scribas sing(ulos), publi(17)cos cum cincto limo IIII, praeconem, haruspi(18)cem, tibicinem habere ius potestasq(ue) esto. Ex eo (19) numero, qui eius coloniae coloni erunt, habe(20)to. Iisque IIvir(is) aedilibusque, dum eum mag(istratum) ha(21)bebunt), togas praetextas, funalia, cereos ha(22)bere ius potestasq(ue) esto. Quos quisque eo(23)rum ita scribas lictores accensos viatorem (24) tibicinem haruspicem praeconem habebit, iis (25) omnibus eo anno, quo anno quisque eorum (26) apparebit, militiae vacatio esto, neve quis e(27)um eo anno, quo ma*g*(istratibus)[5] apparebit, invitum (28) militem facito neve fieri iubeto neve eum (29) cogito neve ius iurandum adigito neve a(30)digi iubeto neve sacramento rogato neve (31) rogari iubeto, nisi tumultus Italici Gallici(32)ve causa. Eisque merces in eos singul(os), qui IIvi(33)ris apparebunt, tanta esto:

in scribas sing(ulos) (34) HS cIↄ cc, in accensos sing(ulos) HS dcc,
in lictores (35) sing(ulos) HS dc, in viatores sing(ulos) HS cccc,
in libra(36)rios sing(ulos) HS ccc, in haruspices sing(ulos) HS d,
prae(37)coni HS ccc,

qui aedilib(us) appareb(unt):

in scribas (38) sing(ulos) HS dccc, in haruspices sing(ulos) HS c[6],
col. 4. in ti(1)bicines sing(ulos) HS ccc, in praecones sing(ulos) HS ccc.
(2)[7] Iis s(ine) f(raude) s(ua) kapere liceto.

(3) LXIII. IIviri, qui primi ad pr. k. Ianuar. mag(istratum) habebunt, appari(4)tores totidem habento, [*quot*[8]] sing(ulis) apparitores ex h(ac) l(ege) ha(5)bere lice*t*[9]. Iisque apparitorib(us) merces

1) *i. i. XX milia sestertium.* — 2) *In tabula pro* ve *est que.* — 3) *De interpretatione huius capitis cf. Exner, ZRG. 13,392.* — 4) ii IIviri. — 5) mac. — 6) *Mo. corr.* D *ut v. 36.* — 7) *Mo.* Itque iis *ut v. 9.* — 8) *ins. Mo.* — 9) liceto.

tanta esto, (6) quantam esse oporteret, si partem IIII anni *appa*-*r*(7)uissent[1], ut pro portione, quam diu apparuiss*e*nt[2], mer(8)cedem pro eo kaperent, itque iis s(ine) f(raude) s(ua)c(apere) l(iceto.) Tab.I. col. 4.

(9) LXIIII. IIviri quicumque post colon(iam) deductam erunt, ii in die(10)bus X proxumis, quibus eum mag(istratum) gerere coeperint, at (11) decuriones referunto, cum non minus duae partes (12) aderint, quos et quot dies festos esse et quae sacra (13) fieri publice placeat et quos ea sacra facere place(14)at. Quot ex eis rebus decurionum maior pars, qui (15) tum aderunt, decreverint statuerint, it ius ratum(16)que esto, eaque sacra eique dies festi in ea colon(ia) (17) sunto.

(18) LXV. Quae pecunia poenae nomine ob vectigalia, quae (19) colon(iae) G(enetivae) Iul(iae) erunt, in publicum redacta erit, eam (20) pecuniam ne quis erogare neve cui dare neve attri(21)buere potestatem habeto nisi at ea sacra, quae in (22) colon(ia) aliove quo loco colonorum nomine fia*nt*[4], (23) neve quis aliter eam pecuniam s(ine) f(raude) s(ua) kapito, n*e*ve[3] quis (24) de ea pecunia ad decuriones referundi neve quis (25) de ea pecunia sententiam dicendi ius potestat(em)(26)que habeto. Eamque pecuniam ad ea sacra, quae (27) in ea colon(ia) aliove quo loco colonor*um*[5] nomine (28) fient, IIviri s(ine) f(raude) s(ua) dato attribuito itque ei facere (29) ius potestasq(ue) esto. Eique cui ea *p*ecunia dabi(30)tur s(ine) f(raude) s(ua) kapere liceto.

(31) LXVI. Quos pontifices quosque augures G. Caesar, quive (32) iussu eius colon(iam) deduxerit, fecerit ex colon(ia) Ge(33)net(iva), ei pontifices eique augures c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) sunto, eiq(ue) (34) ponti[*fi*]ces[6] auguresque in pontificum augu(35)rum conlegio in ea colon(ia) sunto, ita uti qui (36) optima lege optumo iure in quaque colon(ia) (37) pontif(ices) augures sunt erunt. Iisque pontificibus (38) auguribusque, qui in quoque eorum collegio (39) erunt, liberisque eorum militiae munerisq(1)ue public*i*[7] vacatio sacro sanctius[8] esto uti pon(2)ti-fici Romano est erit, *aer*aque[9] militaria ei omni(3)a merita sunto. De auspiciis quaeque ad eas res per(4)tinebunt augurum iuris dictio iudicatio esto. Eis(5)que pontificib(us) auguribusque ludis, quot publice ma(6)gistratus facient, et cum ei pontific(es) au- col. 5.

1) arripuissent. — 2) apparuissint. — 3) nive. — 4) fiat. — 5) colonori. — 6) ponii//ces. — 7) publice. — 8) *fortasse* sancta. — 9) eaque.

Tab.I. gures sa(7)cra publica c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) facient, col. 4. togas praetextas haben(8)di ius potestasq(ue) esto, eisque pontificib(us) augurib(us)(9)q(ue) ludos gladiatoresq(ue) inter decuriones specta(10)re ius potestasque esto.

(11) LXVII. Quicumque pontif(ices) quique augures[1] c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) post h(anc) l(egem) da(12)tam in conlegium pontific(um) augurumq(ue) in demor(13)tui damnative loco h(ac) l(ege) lectus cooptatusve erit, (14) is pontif(ex) augurq(ue) in c(olonia) Iul(ia) in conlegium pontifex (15) augurq(ue) esto, ita uti qui optuma lege in quaque (16) colon(ia) pontif(ices) auguresq(ue) sunt erunt. Neve quis (17) quem in conlegium pontificum kapito suble(18)gito cooptato nisi tunc cum minus tribus pon(19)tificib(us) ex iis, qui c(oloniae) G(enetivae) sunt, erunt. Neve quis quem (20) in conlegium augurum sublegito cooptato ni(21)si tum cum minus tribus auguribus ex eis, qui (22) colon(iae) G(enetivae) I(uliae) sunt, erunt.

(23) LXVIII[2]. IIviri praef(ectus)ve comitia pontifi(cum) augurumq(ue), quos h(ac) lege) (24) *f*ac*ere*[3] oportebit, ita habeto, prodi*c*ito[4], ita uti (25) IIvir(um) creare facere sufficere h(ac) l(ege) o(portebit).

(26) LXIX. IIviri qui post colon(iam) deduc*t*am[5] primi erunt, iei in su(27)o mag(istratu) et quicumq(ue) IIvir(i) in colon(ia) Iul(ia) erunt, ii in (28) diebus LX proxumis, quibus eum mag(istratum) gerere coe(29)perint, ad decuriones referunto, cum non minus (30) XX aderunt, uti redemptori redemptoribusque, (31) qui ea redempta habebunt quae ad sacra resq(ue) (32) divinas opus erunt, pecunia ex lege locationis (33) adtribuatur solvaturq(ue). Neve quisquam rem ali(34)am at decuriones referunto neve quot decuri(35)onum decret(um) faciunto antequam eis redemp(36)toribus pecunia ex lege locationis attribuatur (37) solvaturve d(ecurionum) d(ecreto), dum ne minus XXX atsint, cum (38) e(a) r(es) consulatur. Quot ita decreverint, ei IIvir(i) Tab.II.(1) redemptori redemptoribus attribuendum (2) solvendumque col. 1. curato, dum ne ex ea pecunia (3) solvant adtribuant, quam pecuniam ex h(ac) l(ege) (4) [*ad e*]a sacra, quae in colon(ia) aliove quo loco pu(5)blice fiant, dari adtribui oportebit.

---

1) *scr.* quicumque pontif(ex) quique augur. — 2) lxuii. — 3) habere. — 4) prodigito. — 5) deduciam.

(6) [*L*]XX. IIviri quicu[*m*]que erunt ei praeter eos, qui Tab.II.
primi (7) post h(anc) l(egem) [*fa*]cti erunt, ei in suo mag(istratu) col. 1.
munus lu(8)dosve scaenicos Iovi Iunoni Minervae deis (9) deabusq(ue) quadriduom m(aiore) p(arte) diei, quot eius fie(10)ri *poter*it[1], arbitratu decurionum faciun(11)to inque eis ludis eoque munere unusquis(12)que eorum de sua pecunia ne minus HS ∞ ∞ (13) consumito et ex pecunia publica in sing(ulos) (14) IIvir(os) d(um) t(axat) HS ∞ ∞ sumere consumere liceto, it(15)que eis s(ine) f(raude) s(ua) facere liceto, dum ne quis ex ea (16) pecun(ia) sumat neve adtributionem faciat, (17) quam pecuniam h(ac) l(ege) ad ea sacra, quae in co(18)lon(ia) aliove quo loco public*e*[2] fient, dari (19) adtribui oportebit.

(20) LXXI. Aediles quicumq(ue) erunt in suo mag(istratu) munus lu(21)dos scaenicos Iovi Iunoni Minervae tri(22)duom maiore parte diei, quot eius fieri pote(23)rit, et unum diem in circo aut in foro Veneri (24) faciunto, inque eis ludis eoque munere unus(25)quisque eorum de sua pecunia ne minus HS ∞ ∞ (26) consumito deve publico in sing(ulos) aedil(es) HS ∞ (27) sumere liceto, eamq(ue) pecuniam IIvir praef(ectusve) (28) dandam adtribuendam curanto itque iis (29) s(ine) f(raude) s(ua) c(apere) liceto.

(30) LXXII. Quotcumque pecuniae stipis nomine in aedis (31) sacras datum inlatum erit, quot eius pecuni(32)ae eis sacr*is*[3] superfuerit, quae sacra, uti h(ac) l(ege) d(ata) (33) oportebit, ei deo deaeve, cuius ea aedes erit, fac(34)ta *fuerint*[4], ne quis facito neve curato neve interce(35)dito, quo minus in ea aede consumatur, ad (36) quam aedem ea pecunia stipis nomine da(37)ta conlata erit, neve quis eam pecunia malio (38)consumito ne[*ve*] quis facito, quo magis in (1) alia re consumatur. col. 2.

(2) LXXIII. Ne quis intra fines oppidi colon(iae)ve, qua aratro (3) circumductum erit, hominem mortuom (4) inferto neve ibi humato neve urito neve homi(5)nis mortui monimentum aedificato. Si quis (6) adversus ea fecerit, is c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) HS Ioↄ d(are) d(amnas) esto, (7) eiusque pecuniae cui volet petitio persecu(8)tio exactioq(ue) esto. Itque quot inaedificatum (9) erit IIvir aedil(is)ve dimoliendum curanto. Si (10) adversus ea mortuus inlatus positusve erit, (11) expianto uti oportebit.

1) oportebit. — 2) publicae. — 3) sacriis. — 4) it.

Tab.II. (12) LXXIV. Ne quis ustrinam novam, ubi homo mortuus col. 2. (13) combustus non erit, pro*p*ius[1] oppidum pas(14)sus D facito. Qui adversus ea fecerit, HS Ioↄ c(olonis) (15) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae cui volet peti(16)tio persecutioq(ue) ex h(ac) l(ege) esto.

(17) LXXV. Ne quis in oppido colon(ia) Iul(ia) aedificium detegito (18) neve demolito neve disturbato, nisi si praedes (19) IIvir(um) arbitratu dederit *se* re*da*edificaturum[2], aut (20) nisi decuriones decreverint, dum ne minus L ad(21)sint, cum e(a) r(es) consulatur. Si quis adversus ea fec*erit*[3], (22) q(uanti) e(a) r(es) e(rit), t(antam) p(ecuniam) c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusq(ue) pecuniae qui volet pe(23)titio persecutioq(ue) ex h(ac) l(ege) esto.

(24) LXXVI. Figlinas teglarias maior*es*[4] tegularum CCC tegu(25)lariumq(ue) in oppido colon(ia) Iul(ia) ne quis habeto. Qui (26) habuerit *it*[5] aedificium isque locus publicus (27) col(oniae) Iuli(ae) esto, eiusq(ue) aedificii[6] quicumque in c(olonia) (28) G(enetiva) Iul(ia) i(ure) d(icundo) p(raerit), s(ine) d(olo) m(alo) eam pecuniam in publicum redi*g*ito.[7]

(29) LXXVII. Si quis vias fossas cloacas IIvir aedil(is)ve publice (30) facere inmittere commutare aedificare mu(31)nire intra eos fines, qui colon(iae) Iul(iae) erunt, volet (32), quot eius sine iniuria privatorum fiet, it is face(33)re liceto.

(34) LXXIIX. Quae viae publicae itinerave publica sunt fuerunt[8] (35) intra eos fines, qui colon(iae) dati erunt, quicumq(ue) (36) limites quaeque viae quaeque itinera per eos a(37)gros sunt erunt fueruntve[9], eae viae eique limites (38) eaque itinera publica sunto.

(39) LXXIX. Qui fluvi rivi fontes lacus aquae stagna paludes (40) sunt in agro, qui colon(is) h*ui*usc(e)[10] colon(iae) divisus col. 3. (1) erit, ad eos rivos fontes lacus aquasque sta(2)gna paludes itus actus aquae haustus iis item (3) esto, qui eum agrum habebunt possidebunt, uti (4) iis fuit, qui eum agrum habuerunt

1) proprius. — 2) reraedificaturum. — 3) fece. — 4) maioris. — 5) ita. — 6) *Excidisse talia:* qui volet petitio esto, quantique ea res erit, *proponit Mo. l. l. p. 112.* — 7) redicito. — 8) *immo* erunt. — 9) *Pro verbis* quicumq(ue) — fueruntve *Mo. proponit:* quique limites per eos agros sunt erunt *(cf. p. 97.)* — 10) h//usc.

possederunt. (5) Itemque iis, qui eum agrum habent possident ha(6)bebunt possidebunt, itineris aquarum lex ius(6)que esto. Tab. II. col. 3.

(8) LXXX. Quot cuique negotii publice in colon(ia) de decur(ionum) sen(9)tentia datum erit, is cui negotium datum erit e(10)ius rei rationem decurionib(us) reddito referto(11)que in dieb(us) CL proxumis [*quibus*[1]] it negotium confecerit (12) quibusve it negotium gerere desierit, quot eius (13) fieri poterit s(ine) d(olo) m(alo).

(14) LXXXI. Quicumque IIvir(i) aed(iles)ve colon(iae) Iul(iae) erunt, ii scribis (15) suis, qui pecuniam publicam colonorumque (16) rationes scripturus erit, antequam tabulas (17) publicas scribet tractetve in contione palam (18) luci nundinis in forum ius iurandum adigi(19)to per Iovem deosque Penates 'sese pe'cuniam pu(20)blicam eius colon(iae) concustoditurum rationes'(21)que veras habiturum esse, u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) 'v(olet) s(ine) d(olo) m(alo), ne(22)que se fraudem per litteras 'facturum esse sc(ientem)[2] (23) d(olo) m(alo)'. Uti quisque scriba ita iuraverit, in tabulas (24) publicas referatur facito. Qui ita non iurave(25)rit, is tabulas publicas ne scribito neve aes (26) apparitorium mercedemque ob e(am) r(em) kapito. (27) Qui ius iurandum non adegerit, ei HS IↃↃ mul(28)*ta*[3] esto, eiusq(ue) pecuniae cui volet petitio per(29)secutioq(ue) ex h(ac) l(ege) esto.

(30) LXXXII. Qui agri quaeque silvae quaeq(ue) aedificia c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) (31) quibus publice utantur, data adtributa e(32)runt, ne quis eos agros neve eas silvas ven(31)dito neve locato longius quam in quinquen(34)nium, neve ad decuriones referto neve decu(35)rionum consultum facito, quo ei agri eaeve (36) silvae veneant aliterve locentur. Neve si ve(37)nierint, itcirco minus c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) sunto. Quique iis (38) rebus fructus erit, quot se emisse dicat, is in (39) iuga sing(ula) inque annos sing(ulos) HS. C c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amnas) (40) [*esto, eiusque pecuniae cui volet petitio persecutioq(ue) ex h(ac) l(ege) esto.*

(Desunt tabulae hodie secundae columnae duae.)

[*XCI. Si quis ex hac lege decurio augur pontifex coloniae*

1) *om.* — 2) s c. — 3) multae.

Tab. III. col. 1. *G(enetivae) Iul(iae) factus creatusve*] (1) erit, tum quicumque decurio augur pontifex huiusque (2) col(oniae) domicilium in ea col(onia) oppido propiusve it oppidum p(assus) ∞ (3) non habebit annis V proxumis, unde pignus eius quot satis (4) sit capi possit, is in ea col(onia) augur pontif(ex) decurio ne es(5)to qui*q*ue[1] IIviri in ea col(onia) erunt, eius nomen de decurio(6)nibus sacerdotibusque de tabulis publicis eximendum (7) curanto, u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet), idq(ue) eos IIvir(os) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto).

(8) XCII. IIviri quicumque in ea colon(ia) mag(istratum) habebunt, ei de legatio(9)nibus publice mittendis ad decuriones referunto, cum (10) m(aior) p(ars) decurion(um) eius colon(iae) aderit, quotque de his rebus (11) maior pars eorum qui tum aderunt constituerit, (12) it ius ratumque esto. Quamque legationem ex h(ac) l(ege) exve (13) d(ecurionum) d(ecreto), quot ex h(ac) l(ege) factum erit, obire oportuerit (14) neque obierit qui lectus erit, is pro se vicarium ex eo (15) ordine, uti hac lege de(curionum)ve [*decreto*[2]] d(ari) o(portet), dato. Ni ita dederit, in (16) res sing(ulas), quotiens ita non fecerit, HS ccIↃↃ colon(is) hu(17)iusque colon(iae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae cui volet petitio (18) persecutioque esto.

(19) XCIII. Quicumque IIvir post colon(iam) deductam factus creatusve (20) erit quive praef(ectus) qui ab IIvir(o) e lege huius coloniae relic(21)tus erit, is de loco publico neve pro loco publico neve (22) ab redemptor*e*[3] mancipe praed(e)ve donum munus mercedem (23) aliutve quid kapito neve accipito neve facito, quo (24) quid ex ea re at se suorumve quem perveniat. Qui at(25)versus ea fecerit, is HS ccIↃↃ ccIↃↃ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amnas) e(sto), eius(26)que pecuniae cui volet petitio persecutioque esto.

(27) XCIIII. Ne quis in hac colon(ia) ius dicito neve cuius in ea colon(ia) (28) iuris dictio esto nisi IIvir(i) aut quem IIvi*r*[4] praef(ectum) (29) reliquerit aut aedil(is), uti h(ac) l(ege) o(portebit). Neve quis pro eo (30) imper(io) potestat(e)ve facito, quo quis in ea colonia (31) ius dicat, nisi quem ex h(ac) l(ege) dicere oporte*bit*[5].

1) quive. — 2) *om.* — 3) redemptori. — 4) iiviri. — 5) oporteri.

(32) XCV. Qui reciperatores dati erunt, si eo die quo iussi erunt (33) non iudicabunt, IIvir praef(ectus)ve ubi e(a) r(es) a(gitur) eos rec(iperatores) (34) eumque cuius res a(gitur) adesse iubeto diemque cer(1)tum dicito, quo die atsint, usque ateo, dum e(a) r(es) (2) iudicata erit, facitoque, uti e(a) r(es) in diebus XX (3) proxumis, quibus d(e) e(a) r(e) rec(iperatores) dati iussive e(4)runt iudicare, iudic(etur), u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet). Testibusque (5) in eam rem publice dumtaxat h(ominibus) XX, qui colon(i) (6) incolaeve erunt, quibus *is*[1] qui rem quaere(7)*t*[2] volet, denuntietur facito. Quibusq(ue) ita tes(8)timonium *d*enuntiatum[3] erit quique in tes(9)timonio dicendo nominati erunt, curato (10) uti at it iudicium atsint. Testimoniumq(ue) (11) si quis quit earum rer(um) quae res tum age(12)tur, sciet aut audierit, iuratus dicat faci(13)to, uti q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet), dum ne omnino amplius (14) h(omines) XX in iudicia singula testimonium dice(15)re cogantur. Neve quem invitum testimo(16)nium dicere cogito, *q*ui ei, *cuia*[4] r(es) tum age(17)tur, gener socer, vitricus privignus, patron(us) (18) lib(ertus), consobrinus [*sit*[5]] propiusve eum ea cogna(19)tione atfinitat*e*ve[6] contingat. Si IIvir (20) praef(ectus)ve qui ea re colon(is)[7] petet, non ade(21)rit[8] ob eam rem, quot ei morbus sonticus, (22) vadimonium, iudicium, sacrificium, funus (23) familiare feriaeve de*n*icales[9] erunt, quo minus (24) adesse possit sive is propter magistra(25)tus potestatemve p(opuli) R(omani) minus atesse poterit: (26) quo magis eo absente de eo cui *is*[10] negotium (27) facesset recip(eratores) sortiantur reiciantur res iu(28)dicetur, ex h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur). Si privatus petet et is, cum (29) de ea re iudicium fieri oportebit, non aderit (30) neque arbitratu IIvir(i) praef(ecti)ve ubi e(a) r(es) a(getur) excu(31)sabitur *ei*[11] harum quam causam esse, quo minus (32) atesse possit, morbum sonticum, vadimonium, (33) iudicium, sacrificium, funus familiare, feria*s*[12] (34) de*n*icales[9] eumve propter mag(istratus) potestatemve (35) p(opuli) R(omani)

Tab. III. col. 2.

---

1) his. — 2) quaere/re. — 3) renuntiatum. — 4) cui eaquae; *cf. Cic. Verr. 1,54,142:* cuia res est. — 5) *om.* — 6) atfinitatemve. — 7) *Mo. ex coni. Dernburgii:* *ex* re colon(iae). — 8) *Mo. putat excidisse quaedam, quibus significaretur IIviro absente litem fieri eius propter culpam, deinde pergi* si non aderit. — 9) dedicales. — 10) iis. — 11) et. — 12) feriae.

atesse non poss*e*[1]: post ei earum r*erum*, quarum[2] (86) h(ac)
Tab. III. l(ege) quaestio erit, actio ne esto. Deq(ue) e(a) r(e) siremps
col. 3. (1) lex resque esto, qu*asi*[3] si neque iudices relecti[4] neq(ue) recip(eratores) (2) in eam rem dati essent.

(3) XCVI. Si quis decurio eius colon(iae) ab IIvir(o) praef(ecto)ve postulabit (4) u*ti*[5] ad decuriones referatur, de pecunia publica de(5)que multis poenisque deque locis agris aedificis (6) publicis quo facto qu*a*eri[6] iudicarive oporteat: tum (7) IIvi*r*[7] qui*v*e[8] iuri dicundo praerit d(e) e(a) r(e) primo (8) quoque die decuriones consulito decurionum(9)que consultum facito fiat, cum non minus m(aior) p(ars) (10) decurionum atsit, cum ea re*s*[9] consuletur. Uti m(aior) p(ars) (11) decurionum, qui tum aderint censuer(int), ita ius (12) ratumque esto.

(13) XCVII. Ne quis IIvir neve quis pro potestate in ea colon(ia) (14) facito neve ad decur(iones) referto neve d(ecurionum) d(ecretum) facito (15) fiat, quo quis colon(is) colon(iae) patron(us) sit atoptetur(16)ve praeter eum, *cui*[10] c(olonis) a(grorum) d(andorum) a(tsignandorum) i(us) ex lege Iulia est, eum(17)que, qui eam colon(iam) deduxerit, liberos posteros*q*ue[11] (18) eorum, nisi de m(aioris) p(artis) decurion(um) [*qui tum ad*[12]]erunt per tabellam (19) sententi*a*[13], cum non minus L aderunt, cum e(a) r(es) (20) consuletur. Qui atversus ea feceri*t*[14], HS ꟾↄↄ colon(is) (21) eius colon(iae) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae colon(orum) eius (22) colon(iae) cui volet petitio esto.

(23) XCVIII. Quamcumque munitionem decuriones huius(24)ce coloniae decreverint, si m(aior) p(ars)[15] decurionum (25) atfuerit, cum e(a) r(es) consuletur, eam munitionem (26) fieri liceto, dum ne amplius in annos sing(ulos) in(27)que homines singulos puberes operas quinas et (28) in iumenta plaustraria iuga sing(ula) operas ter(29)nas decernant. Eique munitioni aed(iles) qui tum (30) erunt ex d(ecurionum) d(ecreto) praesunto. Uti decuriones censu(31)erint, ita muniendum curanto, dum ne in(32)vito eius

1) possit. — 2) rerum quarum] quarum r. r. — 3) quos. — 4) *Mo.:* *d*electi, *Hu.:* rei*e*cti. — 5) vii. — 6) queri. — 7) viri. — 8) quique. — 9) re; *formula redit praeter hanc legem etiam in SC. de Bacchan. v. 7.9 et in l. Iul. mun. v. 150.* — 10) que. — 11) posterosve. — 12) *om.* — 13) sententiam. — 14) feceri. — 15) *post* m. p. *in aere erasae sunt litterae duae, fortasse* d. d.

opera exigatur, qui minor annor(um) XIIII (33) aut maior an- Tab. III.
nor(um) LX natus erit. Qui in ea colon(ia) (34) intrave eius colon(iae) fin*es*[1] domicilium praedi(35)umve habebit neque eius colon(iae) colon(us) erit, is ei(36)dem munitioni uti colon(us) par*e*to[2].

XCVIIII. Quae aquae publicae in oppido colon(iae) Gen(etivae) (1) adducentur, IIvir, qui tum erunt, ad decuriones, (2) col. 4.
cum duae partes aderunt, referto, per quos agros (3) aquam ducere liceat. Qua p*ar*s[3] maior decurion(um), (4) qui tum aderunt, duci decreverint, dum ne (5) per it aedificium, quot non eius rei causa factum (6) sit, aqua ducatur, per eos agros aquam ducere (7) i(us) p(otestas)que esto, neve quis facito, quo minus ita (8) aqua ducatur.

(9) C. Si quis colon(us) aquam in privatum caducam ducere (10) volet isque at IIvir(um) adierit postulabit(11)*q*ue[4], uti ad decurion(es) referat, tum is IIvir, a quo (12) ita postulatum erit, ad decuriones, cum non mi(13)nus XXXX aderunt, referto. Si decuriones m(aior) p(ars) qui (14) tum atfuerint, aquam caducam in privatum duci (15) censuerint, ita ea aqua utatur[5], quot sine priva(16)t*i*[6] iniuria fiat, i(us) potest(as)que e(sto).

(17) CI. Quicumque comitia magistrat*ib*us[7] creandis subrogan(18)dis habebit, is ne qu*em*[8] eis comitis pro tribu acci(19)pito neve renuntiato neve renuntiari iubeto, (20) qui *in* earum qu*a*[9] causa erit, *e* qu*a* *e*um[10] h(ac) l(ege) in colon(ia) (21) decurionem nominari creari inve decurionibus (22) esse non oporteat non liceat.

(23) CII. IIvir qui h(ac) l(ege) quaeret iud(icium)[*ve*[11]] exercebit, quod iudicium (24) uti uno die fiat h(ac) l(ege) praestitu*tum*[12] non est, ne quis (25) eorum ante h(oram) *I*[13] neve post horam XI diei quaerito (26) neve iudicium exerceto. Isque IIvir in singul(os) (27) accusatores, qui eorum delator erit, ei h(oras) IIII, qui (28) subscriptor erit, h(oras) II accusandi potest(atem) facito. Si (29) quis accusator de suo tempore alteri concesserit, (30) quot eius cuique concessum erit, eo amplius cui (31) concessum erit dicendi potest(atem) facito. Qui de suo (32) tempore alteri concesserit, quot eius cuique conces(33)serit, eo mi-

1) finis. — 2) parento. — 3) pras. — 4) ve. — 5) *sic aes.* — 6) priva/tim. — 7) magistratus. — 8) qua. — 9) qui eorum quae; *cf. l. Mal. 54.* — 10) erit quaeium. — 11) *om.* — 12) praestitum. — 13) L.

Tab. III. nus ei dicendi potest(atem) facito. Quot horas (34) omnino omnib(us) accusatorib(us) in sing(ulas) actiones di(35)cendi potest(atem) fieri oporteb(it), totidem horas et alte(36)rum tantum
col. 5. reo quive pro eo dicet in sing(ulas) actiones (1) dicendi potest(atem) facito.

(2) CIII. Quicumque in col(onia) Genet(iva) IIvir praef(ectus)ve i(ure) d(icundo) praerit, *eum*[1] colon(os) (3) incolasque contributos[*que*[2]] quocumque tempore colon(iae) fin(ium) (4) *defend*endorum[3] causa armatos educere decurion(es) cen(suerint), (5) quot m(aior) p(ars) qui tum aderunt decreverint, id e(i) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto). *Ei*(6)que[4] IIvir(o) aut quem IIvir armatis praefecerit idem (7) ius eademque anim*a*dversio[5] esto, uti tr(ibuno) mil(itum) p(opuli) R(omani) in (8) exercitu p(opuli) R(omani) est, itque e(i) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto) i(us) p(otestas)que e(sto), dum it, quot (9) m(aior) p(ars) decurionum decreverit, qui tum aderunt, fiat.

(10) CIIII.[6] Qui limites decumanique[7] intra fines c(oloniae) G(enetivae) deducti facti(11)que erunt, quaecumq(ue) fossae limitales in eo agro erunt (12) qui iussu C. Caesaris dict(atoris) imp(eratoris) et lege Antonia senat(us)que (13) c(onsultis) pl(ebi)que s(citis) ager datus atsignatus erit, ne quis limites (14) decumanosque opsaeptos neve quit immolitum neve (15) quit ibi opsaeptum habeto, neve eos arato, neve eis fossas (16) opturato neve opsaepito, quo minus suo itinere aqua (17) ire fluere possit. Si quis atversus ea quit fecerit, is in (18) res sing(ulas), quotienscumq(ue) fecerit, HS ∞ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) esto, (19) eiusq(ue) pecun(iae) cui volet petitio p(ersecutio)q(ue) esto.

(20) CV. Si quis quem decurion(um) indignum loci aut ordinis de(21)curionatus esse dicet, praeterquam quot libertinus (22) erit, et ab IIvir(o) postulabitur, uti de ea re iudici(23)um reddatur, IIvir quo de ea re in ius aditum erit, (24) ius dicito iudiciaque reddito. Isque decurio, (25) qui iudicio condemnatus erit, postea decurio (26) ne esto neve in decurionibus senten-

1) is. — 2) que *add. Hu.* — 3) *sic aut* tuendorum *Mommsen,* dividendorum *aes.* — 4) is/que. — 5) anima.adversio. — 6) *Hoc caput desumptum est ex c. 54 legis Iuliae agrariae supra p. 97, ubi vide. ZRG. 12,99.* — 7) decumaniqui.

tiam dici([27])to neve IIvir(atum) neve aedilitatem petito neve Tab. III. ([28]) quis IIvir comitis suffragio eius rationem ([29]) habeto neve col. 5. IIvir(um) neve aedilem renunti([30])ato neve renuntiari sinito.

([31]) CVI. Quicumque c(olonus) c(oloniae) G(enetivae) erit, quae iussu C. Caesaris dict(atoris) ded(ucta) ([32]) est, ne que*m*[1] in ea col(onia) coetum conventum coniu[*rationem*] . . .

(Deest tabula continens CVI fin. CVII—CXXXII. CXXXIII princ.)

[*CXXIII.*[2] *IIvir ad quem d(e) e(a) r(e) in ius aditum erit, ubi iudicibus, apud quos e(a) r(es) agetur, maiori parti planum factum non erit, eum de quo iudicium datum est decurionis loco indignum esse, eum*] ([1]) qui accusabitur ab his iudicibus eo iu- Tab. IV. dicio absolvi ([2]) iubeto. Qui ita absolutus erit, quod iudicium col. 1. *pr*aevari([3])ca*ti*on(is)[3] causa *f*actum[4] non sit, is eo iudicio h(ac) l(ege) absolutus esto.

([4]) CXXIIII. Si quis decurio c(oloniae) G(enetivae) decurionem c(oloniae) G(enetivae) h(ac) l(ege) de indignitate ac([5])cusabit[5], eum[*que*[6]] quem accusabit[5] eo iudicio h(ac) l(ege) condemna([6])rit, is qui quem eo iudicio ex h(ac) l(ege) condemnarit, si volet, ([7]) in eius locum qui condemnatus erit sententiam dice([8])re, ex h(ac) l(ege) liceto itque eum s(ine) f(raude) s(ua) iure lege recteq(ue) fa([9])cere liceto, eiusque is locus in decurionibus sen([10])tentiae dicendae rogandae h(ac) l(ege) esto.

([11]) CXXV. Quicumque locus ludis decurionibus datus *at*signatus[7] ([12]) relictusve erit, ex quo loco decuriones ludos spectare ([13]) o(portebit), ne quis in eo loco nisi qui tum decurio c(oloniae) G(enetivae) erit, qui([14])ve tum magist[*r*[6]]atus imperium potestatemve colono*r(um)*[8] ([15]) suffragio geret iussuque C. Caesaris dict(atoris) co(n)s(ulis) prove ([16]) co(n)s(ule) habebit, quive pro quo imperio potestateve tum ([17]) in c(olonia) Gen(etiva) erit, quibusque loc*o*s[9] in decurionum loco ([18]) ex d(ecreto) d(ecurionum) col(oniae) Gen(etivae) d(ari) o(portebit), quod de-

1) neque. — 2) *Haec tabula quarta mire a ceteris differt: litteris exarata est minoribus et magis pressis; capp. 129—31 litteris minutis scripta post tempus adiecta esse videntur; praeterea formulae fusius conceptae sunt, totaque tabula interpolationibus aut inanibus aut ineptis abundat. Posteriore igitur tempore eam scriptam esse necesse est, in locum fortasse tabulae deperditae substituta, licet ratio interpolandi ne sic quidem satis intellegatur.* — 3) aevaricanon. — 4) iaitum. — 5) *requiritur* accusarit. — 6) *om.* — 7) designatus. — 8) colonos. — 9) locus.

Tab. IV. col. 1. curiones de*cr*(everint)[1], cum non minus (19) dimidia pars decurionum adfuerit cum e(a) r(es) consulta erit, (20) ne quis praeter eos, qui s(upra) s(cripti) s(unt), qui locus decurionibus da(21)tus atsignatus relictusve erit, in eo loco sedeto neve (22) quis alium in ea loca sessum ducito neve sessum [*d*]u*c*i (23) iubeto s[*c*]*(iens)*[2] d(olo) m(alo). Si quis adversu*s*[3] ea sederit s(ciens) d(olo) m(alo) [*siv*]e (24) quis atversus ea sessum duxerit ducive iusserit s(ciens) d(olo) m(alo), (25) is in res sing(ulas), quotienscumque quit d(e) e(a) r(e) at*ver*sus[4] ea (26) fecerit, HS IↃↃ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecunia[*e*[5]] cui eorum[6] (27) volet rec(iperatorio) iudicio aput IIvir(um) praef(ectum)ve actio petitio perse(28)cutio ex [*h(ac) l(ege)*] i(us) potest(as)que e(sto).

(29) CXXVI. IIvir, aed(ilis), praef(ectus) quicumque c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) ludos scaenicos faciet, si(30)ve quis alius c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) ludos scaenicos faciet, colonos Geneti(31)vos incolasque hospites[*que*[5]] atventoresque ita sessum du(32)cito, ita locum dato distribuito atsignato, uti d(e) e(a) r(e) de (33) eo loco dando atsignando decuriones, cum non min(us) (34) L decuriones, cum e(a) r(es) c(onsuletur), in decurionibus adfuerint, (35) decreverint statuerint s(ine) d(olo) m(alo). Quot ita ab decurionibu(s) (36) de loco dando atsignando statu*tum*[7] decretum erit, (37) it h(ac) l)ege) i(us) *r*(atum)[8]q(ue) esto. Neve is qui ludos faciet aliter aliove (38) modo sessum ducito neve duci iubeto neve locum dato (39) ne[*ve*[5]] dari iubeto neve locum attribuito neve attribui (40) iubeto neve locum atsignato neve atsignari iubeto ne(41)ve quit facito, qu*o*[9] aliter aliove modo, adque uti (42) locus datus atsignatus attributusve erit, sedeant, ne(43)ve facito, quo quis alieno loco sedeat, sc(iens) d(olo) m(alo). Qui atver(44)sus ea fecerit, is in res singulas, quotien[*sc*]umque quit (45) atversus ea fecerit, HS IↃↃ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) e(sto), eiu[*squ*]e pecuni(46)ae cui volet rec(iperatorio) iudicio a*p*ut[10] IIvi-

1) der. — 2) s. *pro* sc. — 3) adversue. — 4) atuifsus. — 5) *om.* — 6) [*requiritur* qui: *confudit qui aes scripsit locutiones duas vetustam* qui eorum volet *et recentiorem* cui volet. Th. M.] — 7) statuendo *aes*; attribuendo statutum *Huebner*. — 8) f. — 9) quod. — 10) aiut.

r(um) pr*a*ef(ectum)ve[1] actio pe(47)titio persecutioque h(ac) l(ege) Tab. IV.
ius potestasque esto.

(48) CXXVII. Quicumque ludi scaenici c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) fient, ne quis in or(1)chestr[*a*][2] ludorum spectandor(um) col. 2.
causa praeter mag(istratum) (2) prove mag(istratu) p(opuli) R(omani), quive i(ure) d(icundo) p(raerit) [*e*]t si quis senator p(opuli) R(omani) est erit (3) fuerit, et si quis senatoris f(ilius) p(opuli) R(omani) est erit fuerit, et si (4) quis praef(ectus) fabrum eius mag(istratus) prove magistrat*u*[3], (5) qui provinc(iarum) Hispaniar(um) ulteriorem Baeticae pra(6)erit optinebit, er*it*[4], et quos ex h(*ac*) l(ege) decurion(um) loco (7) decurionem sedere oportet oportebit, praeter eos (8) qui s(upra) s(cripti) s(unt) ne quis in orchestram ludorum spectan(9)dorum causa sedeto, neve quisque mag(istratus) prove mag(istratu) (10) p(opuli) R(omani) q(ui) i(ure) d(icundo) p(raerit) ducito, neve quem quis sessum ducito, (11) neve in eo loco sedere sinito, uti q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) [*v(olet)*] s(ine) d(olo) m(alo).

(12) CXXVIII. II(vir) aed(ilis) pra*e*f(ectus[5]) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicumque erit, is suo quoque anno[6] mag(istratu) (13) imperioq(ue) facito curato, quod eius fieri poterit, (14) u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) *e(sse)* v(olet)[7], s(ine) d(olo) m(alo) mag(istri) ad fana templa delubra, que*m*[8] (15) ad modum decuriones censuerin[*t*], suo qu*o*(16)que[9] anno fiant e*i*qu[*e*][10] d(ecurionum) d(ecreto) suo quoque anno (17) ludos circenses, sacr*i*ficia pulvinariaque (18) facienda curent, que*m*[8] [*a*]d modum quitquit de iis (19) rebus, mag(istris) creandis, [*lu*]dis circensibus facien(20)dis, sacrificiis procu[*r*]andis, pulvinaribus fa(21)ciendis decuriones statuerint decreverint, (22) ea omnia ita fiant. Deque iis omnibus rebus (23) quae s(upra) s(criptae) s(unt) quotcumque decuriones statuerint (24) decreverint, it ius ratumque esto, eiq(ue) omnes, (25) at quos ea res pertinebit, quot quemque eorum (26) ex h(ac) l(ege) facere oportebit, faciunto s(ine) d(olo) m(alo). Si quis (27) atversus ea fecerit quotiens[*cum*]que[11] quit atver(28)sus ea fecerit, HS ccIↃↃ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecun(iae)

1) prefve. — 2) orchestram. — 3) magistrato. — 4) erunt. — 5) praf. — 6) *cf. v. 15 et 16;* sui quoiusque anni *est in L. Iul. mun. v. 92.101.* — 7) u.q.r.f.i.u. — 8) que. — 9) quem/que. — 10) eaqu . . — 11) quotiensque.

Tab. IV. col. 2. (29) cui[1] eorum volet rec(iperatorio) iudic(io) aput IIvir(um) (30) praef(ectum)[*ve*[2]] actio petitio persecutioq(ue) e(x) h(ac) l(ege) (31) ius pot(estas) esto.

(32) CXXXIX. IIvir(i) aediles praef(ectus) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicumqu*e* erunt[3] decurionesq(ue) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) qui(33)cumq*ue*[4] erunt, ii omnes d(ecurionum) d(ecretis) diligenter parento obtemperanto s(ine) d(olo) m(alo) fa(34)ciuntoque uti quot *que*mq(ue)[5] eor(um) decurionum d(ecreto) agere facere o(portebit) ea om(35)nia agant faciant, u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet) s(ine) d(olo) m(alo). Si quis ita non fecerit sive quit atver(36)sus ea fecerit sc(iens) d(olo) m(alo), is in res sing(ulas) HS ccIↃↃ [*c(olonis)*[2]] c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) esto), eiusque pecuniae cui[1] (37) [*e*]or(um) volet rec(iperatorio) iudic(io) aput IIvir(um) praef(ectum)ve actio petitio persecutioque ex h(ac) l(ege) (38) ius potestasque e(sto).

(39) CXXX. Ne quis IIvir aed(ilis) praef(ectus) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicunque erit ad decurion(es) c(oloniae) G(enetivae) referto neve decurion(es) (40) consulito neve d(ecretum) d(ecurionum) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas p(ublicas) referto neve referri iubeto (41) neve quis decur(io) d(e) e(a) r(e), q(ua) d(e) e(a) r(e) a(getur), in decurionib(us) sententiam dicito neve d(ecretum) d(ecurionum) scri(42)bito, neve in tabulas pu[*b*]licas referto, neve referundum curato, quo quis (43) senator senatorisve f(ilius) p(opuli) R(omani) c(oloniae) G(enetivae patronus atoptetur sumatur fiat nisi de tri(44)um partium d(ecurionum) d(ecreto) senten[*t(ia)*] per tabellam facito et nisi de eo homine, de quo (45) tum referetur consuletu[*r, d(ecretum)*] d(ecurionum) fiat, qui cum e(a) r(es) a(getur), in Italiam sine imperio[6] privatus (46) erit. Si quis adversus ea ad [*dec*]urion(es) rettulerit d(ecurionum)ve d(ecretum) fecerit faciendumv[*e*] (47) curaverit inve tabulas p[*ublicas*] rettulerit referrive iusserit sive quis in decurionib(us) (48) sententiam di[*x*]erit d(ecurionum)ve [*d(ecretum) scrips*]erit in[*ve*[2]] tabulas publicas rettulerit referendumve (49) curaverit, in res sing(ulas), quo[*tienscu*]mque quit atversus ea fecerit, *is*[7] HS cccIↃↃↃ c(olonis) c(o-

1) *v. p. 136 n. 6.* — 2) *om.* — 3) quicumquerunt. — 4) quicumque. — 5) cnmq. — 6) impeeio. — 7) /x.

loniae) *G*(enetivae) I(uliae)[1] (50) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae cui [*eor(um)*[2] *vole*]t rec(iperatorio) iudi(cio) aput IIvir(um) interregem praef(ectum) actio (51) petitio persecutioqu[*e* ex h(ac) l(ege) i(us pot]est(as)que e(sto). Tab. IV. col. 2.

(52) CXXXI. Neve quis IIvir aed(ilis) praef(ectus) [*c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicu*]mque erit ad decuriones c(oloniae) G(enetivae) referto neve d(ecuriones) con(1)sulito neve d(ecretum d(ecurionum) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas publicas referto neve referri iubeto (2) neve quis decurio d(e) e(a) r(e) in decurionib(us) sententiam dicito neve d(ecretum) d(ecurionum) scribito ne(3)ve in tabulas publicas referto neve referundum curato, quo quis senator (4) senatori[*s*]ve f(ilius) p(opuli) R(omani) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) hospes atoptetur, hospitium tessera*v*e hospi*tal*is[3] cum (5) quo fi[*at, n*]isi de maio*r*is[4] p(artis] decurionum sententia per tabellam facito et nisi (6) de eo [*h*]omine, de quo tum referetur consuletur, d(ecretum) d(ecurionum) fiat, qui cum e(a) r(es) a(getur), in Italiam (7) sine imperio privatus erit. Si quis adversus ea ad decuriones rettulerit d(ecretum)ve (8) d(ecurionum) fe[*c*]erit faciendumve curaverit inve tabulas publicas rettulerit re(9)f[*e*]rrive iusserit sive quis in decurionibus sententiam dixerit d(ecretum)ve d(ecurionum) (10) scripserit in[*ve*[5]] tabul(as) public(as) rettulerit referendumve curaverit, (11) [*i*]s in res sing(ulas) quotienscumque quit adversus ea fecerit, HS ccIↃↃ c(olonis) c(oloniae) (12) G(enetivae) Iuliae d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae cui eorum[2] volet recu(peratorio) iudic(io) (13) aput IIvir(um) pr*a*ef(ectum)ve[6] actio petitio persecutioque h(ac) l(ege) ius potest(as)que esto. col. 3.

(14) CXXXII. Ne quis in c(olonia) G(enetiva) post h(anc) l(egem) datam petitor kandidatus (15), quicumque in c(olonia) G(enetiva) I(ulia) mag(istratum) petet, magistratu*s*[7] peten(16)di causa in eo anno, quo quisque anno petitor (17) kandidatus mag(istratum) petet petiturusve erit, mag(istratus) pe(18)tendi convivia facito neve at cenam que*m*[8] (19) vocato neve convivium habeto neve facito s(ciens) *d(olo)*[9] m(alo), (20) quo qui*s*[10] suae petitionis causa convi*v*ium[11] habeat (21) ad cenamve que*m*[12]

1) CCCI. — 2) *v. p. 136 n. 6.* — 3) tesserasve hospiiaies. — 4) maiosis. — 5) *om.* — 6) prefve. — 7) /agistratusve. — 8) quemve. — 9) p. 10) quit. — 11) convium. — 12) quemve.

Tab. IV. col. 3. vocet, praeter dum quod ip(22)se kandidatus petitor in eo anno, [*quo*[1]] mag(istratum) petat, (23) vocar[*it*] dum taxat [*in*[1]] dies sing(ulos) h(ominum) VIIII con*vi*v*i*um[2] (24) habeto, si volet, s(ine) d(olo) m(alo). Neve quis petitor kandidatus (25) donum munus aliudve quit det largiatur peti(26)tionis causa sc(iens) d(olo) m(alo). Neve quis alterius petitionis (27) causa convivia facito neve quem ad cenam voca(28)to neve convivium habeto, neve quis alterius pe(29)titionis causa cui quit d[*on*]um munus aliutve qu[*id*] (30)dato donato largito sc(iens) d(olo) m(alo). Si quis atversus ea (31) fecerit, HS Iↄↄ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae cui[3] eor(um) volet (32) rec(uperatorio) iudic(io) aput IIvir(um) praef(ectum)[*ve*[1]] actio petitio per(33)sec(utio)que ex h(ac) l(ege) i(us) potest(as)que esto.

(34) CXXXIII. Qui col(oni) Gen(etivi) Iul(ienses) h(ac) l(ege) sunt erunt, eorum omnium uxo(35)res, quae in c(olonia) G(enetiva) I(ulia) h(ac) l(ege) sunt, eae mulieres legibus c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) vi(36)rique parento iuraque ex h(ac) l(ege), quaecumque in (37) hac lege scripta sunt, omnium rerum ex h(ac) l(ege) hab[*en*](38)to s(ine) d(olo) m(alo).

(39) CXXXIV. Ne quis IIvir aedil(is) praefectus c(oloniae) G(enetivae), quicumque erit, post (40) h(anc) l(egem) ad decuriones c(oloniae) G(enetivae) referto neve decuriones consu(41)lito n*eve*[5] d(ecretum) d(ecurionum) facito n*eve*[4] d(e) e(a) r(e) in tabulas publicas re(42)ferto neve referri iubeto neve quis decurio, cum e(a) (43) r(es) a(getur), in decurionibus sententiam dicito neve d(ecretum) d(ecurionum) (44) scribito neve in tabulas publicas referto nev[*e re*]ferendum curato, quo cui pecunia publica a[*liudve*] (46) quid honoris habendi causa munerisve d[*andi pol*](47)licendi [*prove*[1]] statua danda ponenda detur do[*netur*] . . . .

††28. Lex civitatis Narbonensis de flamonio provinciae (aetatis Augusti).

C. I. L. 12,864 n. 6038. E tabula aenea fracta alta m. 0,22 crassa m. 0,014, rep. a. 1888 Narbone inter rudera balnei antiqui. Descr. Barthomieu Narbonensis. Repetivit Alibrandi bull. dell' ist. di dir. Rom. I, 173 f.

---

1) *om.* — 2) convium. — 3) *vide ad p. 136 n. 6.* — 4) nive.

— *Lex de officiis flaminis Augustalis data videtur esse ab Augusto fortasse tum cum coloniae Narbonensi cognomina Iuliae Paternae attribuit, flaminem provinciae instituens ad similitudinem flaminis Dialis urbis Romae. Legem civitatis esse inde intellegitur, quod v. 17 ad civitatem nomen non enuntiatur; flamen tamen sine dubio pertinuit ad provinciam universam.*

[*De honoribus flaminis.*]

(1) .... [*Na*]rbone [.... *flamen* (2) *cum rem divinam faciet sacrificab*]itque, lictores [*qui magistratibus apparent, ei apparento* (3) *secundum lege*]m iusque eius provinciae ... (4) ... ei in decurionibus senatuve [*sententiae dicendae signandique*[1] ... *item* (5) ... *inter decuriones s*]enatoresve subsellio primo spectan[*di ludos publicos eius provinciae ius esto* (6) ... *uxor fla*]minis veste alba aut purpurea vestita f[*estis diebus* ...] (7) ... neve invita iurato[2] neve corpus hominis mor[*tui attingito neve*[3] ... (8) *nisi necessa*]rii hominis erit eique spectaculis publicis eius [*provinciae loco .. interesse liceto*].

(9) De honoribus eius qui flamen f[*uerit*].

(10) [*Si qui flamen fue*]rit adversus hanc legem nihil fecerit, tum is qui flamen erit c[*urato per duoviros ut* .... (11) *decurione*]s iurati[4] decernant placeatne ei qui flamonio abierit permitti sta[*tuam sibi ponere. Cui ita decreverint* (12) *ius esse sta*]tuae ponendae nomenque suum patrisque et unde sit et quo anno fla[*men fuerit inscribendi, ei* (13) *Narbo*]ne intra fines eius templi statuae ponendae ius esto, nisi cui imperator [*Caesar Augustus interdixerit. Eidem* (14) *i*]n curia sua et concilio provinciae Narbonensis inter sui ordinis secundum le[*gem* .....] (15) sententiae dicendae signandique[1] ius esto, item spectaculo publico in provincia [*edendo inter decuriones interesse prae-*] (16)textato eisque diebus quibus cum flamen esset, sacrificium fecerit, ea veste pu[*blice uti, qua in eo faciendo usus est*].

---

1) Signandi *vocabulum obscurum fortasse referendum est ad sententiam in curia latam per tabellam, scilicet signo notatam.* — 2) *Cf. Gell. 10,15,31:* Sacerdotem Vestalem et flaminem Dialem in omni mea iurisdictione iurare non cogam. — 3) funus exequitor nisi necessa] *Hirschfeld;* convivio interesto nisi id in domo necessa] *Mo.* — 4) iurati *sunt aut decuriones eius civitatis, unde flamen oriundus fuit, aut qui sunt in concilio provinciae. Illa opinio eo commendatur quod honores (v. 14) non ad solum concilium spectant, sed item ad singulas curias; nihilominus altera fortasse praeferenda.*

(17) Si flamen in civitate esse des[*ierit*][1].

(18) Si flamen in civitate esse desierit[1] neque ei subrogatus erit, tum uti quis[*que flamen? . . Narbone erit*] (19) in triduo quo certior factus erit et poterit, Narbone[2] sacra facito [*eaque omnia secundum hanc legem per reliquam*] (20) partem eius anni eo ordine habeto quo annuorum flamin[*um sacra habentur, eique si ea habuerit per dies non minus*] (21) X XXsiremps lex ius causaque esto quae flamini Augus[*tali ex hac lege facto erit*].

(22) Quo loco conciliu[*m provinciae habendum sit*].

(23) Qui in concilium provinciae convenerint N[*arbonem, ibi id habento. Si quid extra Narbonem finesve Narbone*](24)sium concilio habito actum erit, it ius ra[*tumque ne esto*].

(25) De pecu[*nia sacris destinata*].

(26) Qui flamonio abierit, is ex ea pecunia [*quae sacris destinata erit quod eius superfuerit statu*](27)as imaginesve imperatoris Caes[*aris Augusti . . arbitratu eius qui eo anno pro*](28)-vinciae praeerit intra idem t[*emplum dedicato .... seque omnia sic, ut hac lege cautum est de*] (29) ea re, fecisse apud eum qui ra[*tiones provinciae putabit probato*] . . . (30) . . . templ . . . . .

29. Lex Salpensana a. 81—84[2].

C. I. L. 2,253 n. 1963. — A. 1861 in Hispania prope urbem Malagam duae tabulae aheneae effossae sunt, altera l. m. 0,93, a. m. 0,76, duabus columnis inscripta, altera l. m. 1,29, a. m. 0,94, quinque columnis inscripta. Consilio, non casu, in terra conditae esse videntur, cum eruderatae sint tegulis substructis impositae telaeque linteae reliquiis involutae; unde contigit, ut prorsus integrae optimeque servatae in lucem prodierint. Nec tamen leges integras tabulae exhibent, sed capita tantum aliquot, minor c. 21—29, maior c. 51—69, quae capita numerorum notis adiectis rubricisque superscriptis distincta sunt. Singulis rubricis littera R *praescripta est. Esse partes legum municipalium Salpensae et Malacae municipiorum ipsae ostendunt, quas leges a Domitiano imperatore inter a. 81 et 84 datas esse cum ex cognomine municipiorum* Flavii Salp. *et* Flavii Mal. *(S. 26. 28.29. M. 8.61.62.64) intellegitur tum ex formula iuris iurandi aliisque indiciis. (S. 25.26 et 22—24. M. 59.) Cum autem Domitiano cognomen 'Germanici', quod 84 p. C. accepit, nondum aditum sit, intra a. 81 et 84 scriptae sint necesse est. Editae et illustratae sunt primum in Hispania a. 1853 a R. de Berlanga, advocato Malacitano, in Germania 1855 a Mommseno (Die Stadtrechte der lat. Gem. Sal. u. Mal.), novissime ab Huebnero in C. I. L. cit. Eduardum Laboulaye de fide tabularum dubitantem (Les tables de M*

1) *cf. Hirschfeld, Z.S.St. 9,403.* — 2) narboni.

et S. 1856) refutarunt C. Giraud (Les tables de S. et M. 1856. La Lex. Malac. 1868) et L. Arndts, ZRG. 6,393. Commentarii novissimi sunt: van Lier, de aere S. et M. 1865, van Swinderen, de aere S. et M. 1866. — Salpensa oppidum est prope Hispalim.

[*R(ubrica.) Ut magistratus civitatem Romanam consequantur.*

[XXI. . . *Qui IIvir aedilis quaestor ex hac lege factus erit, cives Romani sunto, cum post annum magistratu*] (1) abierint, col. 1. cum parentibus coniugibusque *ac* liberi*s*[1], qui legitumis nuptis quae(2)siti in potestatem parentium fuer*i*nt[2], item nepotibus ac neptibus filio (3) nat*is*·*natabus*[3], qui quaeque in potestate parentium fuerint; dum ne plures c(ives) R(omani) (4) sint, qua*m*[4] quod ex h(ac) l(ege) magistratus creare oportet. ∾

(5) R. Ut qui civitat(em) Roman(am) consequantur, maneant in eorundem m(ancipi)o m(anu) (6) potestate. ∾

XXII. (7) Qui quae*v*e[5] ex h. l. exve[6] edicto imp(eratoris) Caesaris Aug(usti) Vespasiani, imp(eratoris)ve Titi (8) Caesaris Aug(usti), aut imp(eratoris) Caesaris Aug(usti) Domitiani p(atris) p(atriae) civitatem Roman(am) (9) consecutus consecuta erit: is ea in eius, qui c(ivis) R(omanus) h(ac) l(ege) factus erit, potestate (10) manu mancipio, cuius esse deberet, si civitate Romana[7] mutatus (11) mutata non esset, esto idque ius tutoris optandi habeto, quod (12) haberet, si a cive Romano ortus orta neq(ue) civitate mutatus mu(13)tata esset.

R. Ut qui c(ivitatem) R(omanam) consequentur, iura libertorum retineant.

(14) XXIII. Qui quaeve [*ex*[8]] h(ac) l(ege) exve edicto imp(eratoris) Caes(aris) Vesp(asiani) Aug(usti), imp(eratoris)ve Titi Caes(aris) Vespasian(i) Au(gusti) (15) aut imp(eratoris) Caes(aris) Domitiani Aug(usti) c(ivitatem) R(omanam) consecutus consecuta erit: is in (16) libertos libertasve suos suas paternos paternas, qui quae in c(ivitatem) R(omanam) non (17) venerit,

1) hac liberi. — 2) fuerunt. — 3) natalis. — 4) qua. — 5) quaeque. — 6) exve ex. — 7) Romana *del.; v. 12.18.* — 8) *om. aes.*

deque bonis eorum earum et is, quae libertatis caüsa inposita (18) sunt, idem ius eademque condicio esto, quae esset, si civitate mutat*us* (19) mutat*a*[1] non esset.

R. De praefecto imp(eratoris) Caesaris Domitiani Aug(usti).

(20) XXIIII. Si eius municipi decuriones conscriptive municipesve imp(eratori) Caesar*i*[2] Domitian(o) (21) Aug(usto) p(atri) p(atriae) IIviratum communi nomine municipum eius municipi de(22)tuler*i*nt[3], imp(erator)*q*ue Domitian*us* Caesa*r*[4] Aug(ustus) p(ater) p(atriae) eum IIviratum receperit (23) et loco suo praefectum quem esse iusserit: is praefectus eo *iure*[5] esto, quo (24) esset si eum IIvir(um) i(ure) d(icundo) ex h(ac) l(ege) solum creari oportuisset isque ex h(ac) l(ege) solus (25) IIvir i(ure) d(icundo) creatus esset.

R. De iure praef(ecti), qui a IIvir(o) relictus sit.

(26) XXV. Ex IIviris qui in eo municipio i(ure) d(icundo) p(raeerunt), uter postea ex eo municipio proficiscetur (27) neque eo die in id municip*i*um[6] esse se rediturum arbitrabitur, quem (28) praefectum municipi non minorem quam annorum XXXV ex (29) decurionibus conscriptisque relinquere volet, facito ut is iuret per (30) Iovem et divom Aug(ustum) et div*o*m[7] Claudium et divom Vesp(asianum) Aug(ustum) et divom (31) Titum Aug(ustum) et genium imp(eratoris) Caesaris Domitiani Aug(usti) deosque Penates; (32) quae IIvir(*um*)[8], qui i(ure) d(icundo) p(raeest), h(ac) l(ege) facere oporteat, se, dum praefectus erit, d(um) *t(axat)*[9] quae eo (33) tempore fieri possint facturum, neque adversus ea *f*acturum[10] scientem (34) d(olo) m(alo); et cum ita iuraverit, praefectum eum eius municipi relinquito. *E*i[11] (35) qui ita praefectus relictus erit, donec in id municipium alteruter ex IIviris (36) adierit, in omnibus rebus id ius e*a*que[12] potestas esto, praeterquam de praefec(37)to relinquendo et de c(ivitate) R(omana) consequenda, quod ius quaeque potestas h(ac) l(ege) (38) IIviri*s* *qui*[13] iure dicundo praeerunt

1) mutatis mutatae. — 2) Caesaris. — 3) de/tulerant. — 4) impve Domitiani Caesaris. — 5) eove. — 6) municipum. — 7) dium. — 8) II viri. — 9) d. p. — 10) acturum. — 11) ii, — 12) erque. — 13) II viri in.

datur. Isque dum praefectus erit quo(39)tiensque municipium egressus erit, ne plus quam singulis diebus abesto.

(40) R. De iure iurando IIvir(um) et aedil(ium) et q(uaestorum). ∾

(41) XXVI. Duovir(i) qui in eo municipio *i(ure)* d(icundo) p(raesunt)[1], item aediles [*qui*[2]] in eo municipio sunt, item (42) quaestores qui in eo municipio sunt, eorum quisque in diebus quinq(ue) (43) proxumis post h(anc) l(egem) datam; quique IIvir(i) aediles quaestoresve postea ex h(ac) l(ege) (44) creati erunt, eorum quisque in diebus quinque proxumis, ex quo IIvir (45) aedil*is*[3] quaestor esse coeperit, priusquam decuriones conscriptive (1) habeantur, iuranto pro contione per Iovem et div*o*m[4] col. 2.
Aug(ustum) et divom Claudi(2)um et divom Vespasianum Aug(ustum) et divom Titum Aug(ustum) et genium Domitiani (3) Aug(usti) deosque Penates: se, quodqu*o*mque ex h(ac) l(ege) exqu*e* re[5] communi m(unicipum) m(unicipi) Flavi (4) Salpensani censeat, recte esse facturum, ne*q*ue[6] adversus h(anc) l(egem) remve commu(5)ne*m* municipum eius municipi facturum scientem d(olo) m(alo), quosque prohi(6)bere possit prohibiturum; neque se aliter consilium habiturum neq(ue) aliter (7) daturum neque sent*e*ntiam[7] dicturum, quam ut *ex* h(ac) l(ege) exqu*e*[8] re communi municipum eius municipi censeat fore. Qui ita non iuraverit, is HS X (milia) (8) municipibus eius municipi d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae deque ea pecunia mu(10)nicipum eius municipi cui volet, cuique per hanc legem licebit, actio peti(11)tio persecutio esto. ∾

R. De intercessione IIvir(um) et aedil(ium) [*et*[2])] q(uaestorum).

(12) XXVII. Qui IIvir(i) aut aediles aut quaestores eius municipi erunt, his IIvir(is) inter (13) se et cum aliquis alterutrum eorum aut utrumque ab aedile aedilibus (14) aut quaestor*e*[9] quaestoribus appellabit, item aedilibus inter se, [*item quaestoribus inter se*[2]] inter(15)cedendi, in triduo proxumo quam appel-

1) f. d. p. — 2) *om.* — 3) aediles. — 4) dium. — 5) quod quemque ex h. l. ex quod re. — 6) neove. — 7) sentintiam. — 8) quam ut (*vel* vi *vel* ve) h. l. ex qua re. — 9) quaestores.

latio facta erit poteritque (16) intercedi, quod eius adversus h(anc) l(egem) non fiat, et dum ne amplius quam semel (17) quisque eorum in eadem re appelletur, ius potestasque esto, neve quis (18) adversus ea qui*d*, qu*o*m[1] intercessum erit, facito. ∾

(19) R. De servis apud IIvir(um) manumittendis. ∾

(20) XXVIII. Si quis municeps municipi Flavi Salpensani, qui Latinus erit, aput IIvir(os), (21) qui iure dicundo praeerunt eius municipi, servom suom servamve suam (22) ex servitute in libertate*m*[2] manumiserit, liberum liberamve esse iusserit, (23) dum ne quis pupillus neve quae virgo mulierve sine tutore auctore (24) quem quamve manumittat, liberum liberamve esse iubeat: qui ita (25) manumissus liberve esse iussus erit, liber esto, quaeque ita manumissa (26) liberave [*esse*[3]] iussa erit, libera esto, uti qui optum*o*[4] iure Latini libertini li(27)beri sunt erunt; *d*um[5] is qui minor XX annorum erit ita manumittat, (28) si causam manumittendi iusta*m*[6] esse is numerus decurionum, per quem (29) decreta h(ac) l(ege) facta rata sunt, censuerit.

R. De tutorum datione.

(30) XXIX. Cui tutor non erit incertusve erit, si is *ea*ve[7] municeps municipi Flavi Salpensani (31) erit, et pupilli pupillaeve non erunt, et ab IIviris, qui i(ure) d(icundo) p(raeerunt) eius municipi, postu(32)laverit, uti sibi tutorem det, [*et*[3]] eum, quem dar*e*[8] volet, nominaverit: *t*um[9] is, (33) a quo postulatum erit, sive unum sive plures collegas habebit, de omnium colle(34)garum sententia, qui tum in eo municipio intrave fines municipi eius erit, (35) causa cognita, si ei videbitur, eum qui nominatus erit tutorem dato. Sive (36) is eave, cuius nomine ita postulatum erit, pupil(lus) pupillave erit, sive is, a quo (37) postulatum erit, non habebit collegam, *collegave*[10] eius in eo municipio intrave (38) fines eius municipi nemo erit: *t*um[11] is, a quo ita postulatum erit, causa co(39)gnita in diebus X proxumis, ex decreto decurionum, quod cum duae partes (40) decurionum non minus adfuerint, factum erit, eum, qui nominatus

1) quicquam. — 2) libertate. — 3) *om.* — 4) optume. — 5) tum. — 6) iusta. — 7) ereve. — 8) dari *Gradenwitz.* — 9) dum. — 10) collegam collegave] collegamque. — 11) cum.

(41) erit, quo ne ab iusto tutore tutela *a*beat[1], ei tutorem dato. Qui tutor h(ac) l(ege) (42) datus erit, is ei, cui datus erit, quo ne ab iusto tutore tutela *a*beat[1], tam iustus (43) tutor esto, quam si is c(ivis) R(omanus) et [*ei*[2]] adgnatus proxumus c(ivis) R(omanus) tutor esset. ∾

30. Lex Malacitana a. 81--84[3].

[*R. De nominatione candidatorum.*

LI. Si ad quem diem professionem] (1) fieri oportebit, nullius col. 1.
nomine aut (2) pauciorum, quam tot quod creari opor(3)tebit, professio facta eri*t*, sive ex his, (4) quorum nomine pr*o*fessio[4] facta erit, (5) pauciores erunt quorum h(ac) l(ege) comitiis ra(6)tionem habere oporteat, quam tot [*quot*[5]] cre(7)ari oportebit: tum is qui comitia ha(8)bere debebit proscribito, ita u(t) d(e) p(lano) recte) l(egi) p(ossint), (9) tot nomina eorum, quibus per h(anc) l(egem) (10) eum honorem petere licebit, quod de(11)runt ad eum numerum, ad quem crea(12)ri ex h(ac) l(ege) oportebit. Qui ita proscripti (13) erunt ii, si volent, apud eum, qui ea co(14)mitia habiturus erit, singuli singu(15)los eiiusdem condicion*i*s[6] nominato, (16) ique item, qui tum ab is nominati erunt, si (17) volent, singuli singulos aput eun(18)dem e*a*demque[7] condicione nomina(19)to; isque, aput quem ea nominatio fac(20)ta erit, eorum omnium nomina pro(21)ponito, ita *ut*[8] d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossint), deque is om(22)nibus item comitia habeto, perinde (23) ac si eorum quoque nomine ex h(ac) l(ege) de (24) petendo honore professio facta esset (25) intra praestitutum diem petereque (26) eum honorem sua sponte c*o*episseut[9] ne(27)que eo proposito destitissent.

(28) R. De comitiis habendis.

(29) LII. Ex IIviris qui nunc sunt, item ex is, qui (30) deinceps in eo municipio IIviri erunt, (31) uter maior natu erit, aut si ei causa qu(32)ae inciderit q(uo) m(inus) comitia habere, pos(33)sit, tum alter ex his comitia IIvir(is), item (34) aedilibus, item quaestoribus rogandis (35) subrogandis h(ac) l(ege)

1) habeat. — 2) *ins. Hu.* — 3) *C. I. L. 2,256 n. 1964 (cf. p. 876). Cf. quae praemisimus Legi Salpensanae supra p. 142.* — 4) prqfessio. — 5) *om.* — 6) eandemque. — 7) condiciones. — 8) ut] ut u. — 9) cepissent.

habeto; utique ea dis(36)tributione curiarum, de qua supra con(37)prehensum est, suffragia ferri debe(38)bunt, ita per tabellam ferantur facito. (39) Quique ita creati erunt, ii annum unum (40) aut, si in alterius locum creati erunt, (41) reliqua parte eiius anni in eo honore (42) sunto, quem suffragis erunt consecuti.

(43) R. In qua curia incolae suffragia (44) ferant.

(45) LIII. Quicumque in eo municipio comitia IIviris, (46) item aedilibus, item quaestoribus rogan(47)dis habebit, ex curiis sorte ducito unam, (48) in qua incolae, qui cives R(omani) Latinive cives (49) erunt, suffragi*um*[1] ferant, eisque in ea cu(50)ria suffragi latio esto.

(51) R. Quorum comitis rationem habe(52)ri oporteat.

(53) LIIII. Qui comitia habere debebit, is primum IIvir(os) (54) qui iure dicundo praesit ex eo genere in(55)genuorum hominum, de quo h(ac) l(ege) cau(56)tum conprehensumque est, deinde proxi(57)mo quoque tempore aediles, item quaesto(58)res ex eo genere ingenuorum hominum, (59) de quo h(ac) l(ege) cautum conprehensumque est, (60) creando*s*[2] curato; dum ne cuiius comi(61)tis rationem habeat, qui IIviratum pe(62)t*et*[3], qui minor annorum XXV erit, qui(63)ve intra quinquennium in eo honore (64) fuerint; item qui aedilitatem quaesturam(65)ve petet, qui minor quam annor(um) XXV erit, (66) quive in earum
col. 2. qua causa erit, propter (1) quam, si c(ivis) R(omanus) esset, in numero decurio(2)num conscriptorumve eum esse non lice(3)ret.

R. De suffragio ferendo.

(4) LV. Qui comitia ex h(ac) l(ege) habebit, is municipes cu(5)riatim ad suffragium ferendum voca(6)to ita, ut uno vocatu omnes curias in (7) suffragium vocet, eaeque singulae in (8) singulis consaeptis suffragium per ta(9)bellam ferant. Itemque curato, ut ad cis(10)tam cuiiusque curiae ex municipibus (11) eiius municipi terni sint, qui eiius cu(12)riae non sint, qui suffragia custodiant, (13) diribeant, et uti ante quam id faciant qu(14)isque eorum iurent: se rationem suffra(15)giorum fide

1) suffragio. — 2) creando. — 3) petet et.

bona habiturum relaturum(16)que. Neve prohibito, q(uo) m(inus) et qui hono(17)rem petent singulos custodes ad singu(18)las cistas ponant. Iique custodes ab eo (19) qui comitia habebit, item ab his positi (20) qui honorem petent, in ea curia quis(21)que e*o*rum suffragi*um*[1] ferto, ad cuiius cu(22)riae cistam custos positus erit, eorum(23)que suffragia perinde iusta rataque sun(24)to ac si in sua quisque curia suffragium (25) tulisset.

R. Quid de his fieri oporteat, qui (26) suffragiorum numero pares erunt.

(27) LVI. Is qui ea comitia habebit, uti quisque curiae (28) cuiius plura quam alii suffragia habue(29)rit, ita priorem ceteris eum pro ea curia (30) factum creatumque esse renuntiat*o*[2], (31) donec is numerus, ad quem creari opor(32)tebit, expletus sit. Qu*a*[3] in curia totidem (33) suffragio duo pluresve habuerint, ma(34)ritum, quive maritorum numero erit, (35) caelibi liberos non habenti, qui mari(36)torum numero non erit; habentem libe(37)ros non habenti; plures liberos haben(38)tem pau*c*iores[4] habenti praeferto priorem(39)que nuntiato ita, ut bini liberi post no(40)men inpositum aut singuli puberes amis(41)si u*i*rive[5] potentes amissae pro singulis (42) sospitibus numerentur. Si duo pluresve to(43)tidem suffragia habebunt et eiiusdem(44) condicionis erunt, nomina eorum in (45) sortem coicito, et uti *c*uiiusque[6] nomen sor(46)ti ductum erit, ita eum priorem alis renunti(47)at*o*[7].

R. De sortitione curiarum et is, qui cu(48)riarum numero pa*r*es[8] erunt.

(49) LVII. Qui comitia h(ac) l(ege) habebit, is relatis omnium (50) curiarum tabulis nomina curiarum in sor(51)tem coicito, singularumque curiarum no(52)mina sorte ducito, et ut cuiiusque curiae (53) nomen sorte exierit, quos ea curia fecerit, (54) pronuntiari iubeto; et uti quisque prior (55) maiorem partem numeri curiarum con(56)fecerit, eum, cum h(ac) l(ege) iuraverit caverit(57)que de pecunia communi, factum crea(58)tumque renuntiato, donec tot magistra(59)tus sint quod h(ac) l(ege)

1) eqrum suffragio. — 2) renuntiatq. — 3) quam. — 4) pauoiores. — 5) utrive. — 6) qniiusque. — 7) re|nuntiat. — 8) partes.

creari oportebit. Si toti(60)dem curias duo pluresve habebunt, (61) uti supra conprehensum est de is qui (62) suffragiorum numero pares essent, ita (63) de is qui totidem curias habebunt fa(64)cito, eademque ratione priorem quem(65)que creatum esse renuntiato.

(66) R. Ne quid fiat, quo minus comitia ha(67)beantur.

(68) LVIII. Ne quis intercedito neve quit aliut fa(69)cito, quo minus in eo mun*i*cipio[1] h(ac) lege) (70) comitia habeantur
col. 3. perficiantur. (71) Qui aliter adversus ea fecerit sciens (1) d(olo) m(alo), is in res singulas HS X(milia) mu(2)nicipibus munic*i*pii[2] Flavi Malacitani (3) d(are) d(amnas) esto), eiiusque pecuniae deque ea pecun(ia) (4) municipi eius municipii qui volet, cuique (5) per h(anc) l(egem) licebit, actio petitio persecutio esto.

(6) R. De iure iurando eorum, qui maiorem (7) partem numeri curiarum expleverit.

(8) LIX. Qui ea comitia habebit, uti quisque eorum, (9) qui IIviratum aedilitatem quaesturam(10)ve petet, maiiorem partem numeri curia(11)rum expleverit, priusquam eum factum (12) creatumque renuntiet, iusiurandum adi(13)gito in contionem palam per Iovem et di(14)vom Augustum et divom Claudium et divom (15) Vespasianum Aug(ustum) et divom Titum Aug(ustum) (16) et genium imp(eratoris) Caesaris D[omitia]ni[3] Au(g(usti) (17) deosque Penates *se* qu*ae*[4] ex h(ac) l(ege) facere (18) oportebit facturum, neque adversus (19) h(anc) l(egem) fecisse aut facturum esse scientem (20) d(olo) m(alo).

R. Ut de pecunia communi munici(21)pum caveatur ab is, qui IIviratum (22) quaesturamve petet.

(23) LX. Qui in eo municipio IIviratum quaesturam(24)ve petent quique propterea, quod pauciorum (25) nomine quam oportet professio facta (26) esset, nominatim in eam condicionem (27) rediguntur, ut de his quoque suffragi(28)um ex h(ac) l(ege) ferri oporteat: quisque eorum, (29) quo die comitia habebuntur, ante quam (30) suffragium feratur arbitratu eius qui ea (31)

1) muncipio. — 2) municepii. — 3) *Litterae intra uncos quadratos in aere erasae sunt.* — 4) penates se eumque.

comitia habebit praedes in commune mu(32)nicipum dato pecuniam communem eo(33)rum, quam in honore suo tractaverit, (34) salvam is fore. Si d(e) e(a) r(e) is praedibus minus (35) cautum esse videbitur, praedia subsignato (36) arbitratu eiusdem. Isque ab iis praedes prae(37)diaque sine d(olo) m(alo) accipito, quoad recte cau(38)tum sit, uti quod recte factum esse volet (39). Per quem eorum, de quibus IIvirorum quaes(40)torumve comitiis suffragium ferri opor(41)tebit, steterit, q(uo) m(inus) recte caveatur, eius qui co(42)mitia habebit rationem ne habeto.

(43) R. De patrono cooptando.

(44) LXI. Ne quis patronum publice municipibus muni(45)cipii Flavi Malacitani cooptato patrocini(46)umve cui deferto, nisi ex maioris partis de(47)curionum decreto, quod decretum factum (48) erit, cum duae partes non minus adfue(49)rint et iurati per tabellam sententiam tu(50)lerint. Qui aliter adversus ea patronum (51) publice municipibus municipii Flavi Ma(52)lacitani cooptaverit patrociniumve cui (53) detulerit, is HS X(milia) n(ummum) in *p*ublicum[2] munici(54)pibus municipii Flavi Malacitani d(are) d(amnas) e(sto); e*t* is, (55) qu*i*[3] adversus h(anc) l(egem) patronus cooptatus cui(56)*ve*[4] patrocinium delatum erit, ne magis (57) ob eam rem patronus municip*u*m[5] muni(58)cipii Flavi Malac*itani*[6] esto.

(59) R. Ne quis aedificia, quae restitu(60)rus non[7] erit, destruat.

(61) LXII. Ne quis in oppido municipii Flavii Malacita(62)ni quaeque ei oppido continentia aedificia (63) erunt, aedificium detegito destruito demo(64)liundumve curato, nisi[8] decurionum con(65)scriptorumve sententia, cum maior pars (66) eorum adfuerit, quod restitu*tu*rus[9] intra proxi(67)mum annum non erit. Qui adversus ea fece(68)rit, is quanti e(a) r(es) e(rit), t(antam) p(ecuniam) municipibus municipi (69) Flavi Malacitani d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae (70) deque ea pecunia muni-

1) eiusque. — 2) dublicum. — 3) eisque. *Excidisse videtur formula sollemnis* eiusque pecuniae — esto, *ut in c. 58.62.67. Salp. 26. ZRG. 3,364 n. 80.* — 4) cui|ius. — 5) municipium. — 6) tani *bis scriptum.* — 7) non *additum supra lineam.* — 8) *inserendum fortasse* de. — 9) restiturus.

cipi eius municipii, (71) qui volet cuique per h(anc) l(egem)
col. 4. licebit[1], actio petitio (1) persecutio esto. ∾

(2) R. De locationibus legibusque locatio(3)num proponendis et in tabulas mu(4)nicipi referendis. ∾

(5) LXIII. Qui IIvir i(ure) d(icundo) p(raeerit), vectigalia ultroque tributa, (6) sive quid aliut communi nomine munici(7)pum eiius municipi locari oportebit, lo(8)cato. Quasque locationes fecerit quasque (9) leges dixerit, quanti quit locatum sit et [*qui*[2]] prae(10)des accepti sint quaeque praedia subdita (11) subsignata obligatave sint quique prae(12)diorum cognitores accepti sint, in tabu(13)las communes municipum eius municipi (14) referantur facito et proposita habeto per (15) omne reliquom tempus honoris sui, ita ut (16) d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossint), quo loco decuriones conscripti(17)ve proponenda esse censuerint.

(18) R. De obligatione praedum praediorum (19) cognitorumque. ∾

(20) LXIV. Quicumque in municipio Flavio Malacitano (21) in commune municipum eiius municipi (22) praedes facti sunt erunt quaeque praedia (23) accepta sunt erunt, quique eorum prae(24)diorum cognitores facti sunt erunt: ii om(25)nes et quae cuiiusque eorum tum [*fuerunt*[2]] erunt, cum (26) praes cognitorve factus est erit, quaeque pos(27)tea esse, cum ii obligati esse coeper*u*nt c*o*epe(28)rint[3], qui eorum soluti liberatique non sunt (29) non erunt aut non sine d(olo) m(alo) sunt erunt, ea(30)que omnia, *quae*[4] eorum soluta liberata(31)que non sunt non erunt aut non sine (32) d(olo) m(alo) sunt erunt, in commune municipum (33) eiius municipii item obligati obligat*a*(34)que[5] sunto, uti ii e*a*ve[6] p(opulo) R(omano) obligati obli(35)gatave essent, si aput eos, qui Romae aera(36)rio praeessent, ii praedes i*i*que[7] cognito(37)res facti eaque praedia subdita subsigna(38)ta obligatave essent. Eosque praedes eaque (39) praedia eosque cognitores, si quit eorum, in (40) quae cognitores facti erunt, ita non erit, (41) qui quaeve soluti liberati soluta libera(42)taque

1) licerit. — 2) *om.* — 3) coeperiint cepe|rint. [*Adde praeterea* ii omnes. Th. M.] — 4) quaeque. — 5) obligatae'que. — 6) eaeve. — 7) inque.

non sunt non erunt aut non sine (43) d(olo) m(alo) sunt erunt, IIviris, qui ibi i(ure) d(icundo) prae(44)runt, ambobus alterive[1] eorum ex de(45)curionum conscriptorumque decreto, qu(46)od decretum cum eorum partes tertiae (47) non minus quam duae adessent factum (48) erit, vendere[2] legemque his vendundis dicere (49) ius potestasque esto; dum eam[3] legem is re(50)bus vendundis dicant, quam legem eos, (51) qui Romae aerario praeerunt, e lege prae(52)diatoria praedibus praedisque vendun(53)dis dicere oporteret, aut si lege praedia(54)toria emptorem non inveniet, quam le(55)gem in vacuom vendendis dicere opor(56)teret; et dum ita legem dicant, uti pecu(57)niam in fore[4] municipi Flavi Malacitani (58) referatur luatur solvatur. Quaeque lex (59) ita dicta erit[5], iusta rataque esto.

(60) R. Ut ius dicatur e lege dicta praedibus (61) et praedis vendundis.

(62) LXV. Quos praedes quaeque praedia quosque cog(63)nitores IIviri municipii Flavi Malaci(64)tani h(ac) l(ege) vendiderint, de iis quicumque (65) i(ure) d(icundo) p(raeerit), ad quem de ea re in ius aditum erit, (66) ita ius dicito iudiciaque dato, ut ei, qui (67) eos praedes cognitores ea praedia mer(68)cati erunt, praedes socii[6] heredesque eorum (69) iique[7], ad quos ea res pertinebit, de is rebus (70) agere easque res petere persequi rec(71)te possit.

R. De multa, quae dicta erit.

(72) LXVI. Multas in eo municipio ab IIviris prae(1)fec- col. 5.
tove dictas, item ab aedilibus quas ae(d2)iles dixisse se aput IIviros ambo alter(3)ve ex iis professi erunt, IIvir, qui i(ure) d(icundo) p(raeerit), in (4) tabulas communes municipum eiius mu(5)nicipi referri iubeto. Si cui ea multa dicta (6) erit aut nomine eiius alius postulabit, ut (7) de ea ad decuriones conscriptosve refe(8)ratur, de ea decurionum conscriptorum(9)ve iu-

1) alteriusve. — 2) vendere *additum supra lineam.* — 3) ea. — 4) *Sic aes. Mo.:* pecunia inde redacta in commune. *Lab.:* in foro. *Dernb.:* in pobl. *Secundum col. V v. 12 et 20 emendandum est:* pecunia in publicum municipum. — 5) dictarit. — 6) *Cf. Cic. de domo 18,48:* praedem socium. — 7) isque.

dicium esto. Quaeque multae non (10) erunt iniustae a decurionibus con(11)scriptisve iudicatae, eas multas IIviri (12) in publicum municipum eius muni(13)cipii redigunto. ∾

(14) R. De pecunia communi municipum (15) deque rationibus eorundem.

(16) LXVII. Ad quem pecunia communis municipum (17) eiius municipi pervenerit, heresve ei(18)ius isve ad quem ea res pertinebit, in die(19)bus XXX proximis, quibus ea pecunia (20) ad eum pervenerit, in publicum muni(21)cipum eiius municipi eam referto. Qui(22)que rationes communes negotiumve qu(23)od commun*e*[1] municipum eius munici(24)pi gesserit tractaverit, is heresve eiius (25) [*isve*[2]] ad quem ea res pertinebit in diebus XXX (26) proximis, quibus ea negotia easve ratio(27)nes gerere tractare desierit quibusque (28) decuriones conscriptique habebuntur, (29) r*at*iones[3] edito redditoque decurioni(30)*b*us[4] conscriptisve cuive de his accipi(31)endis cognoscendis ex decreto decurio(32)num conscriptorumve, quod decretum (33) factum erit cum eorum partes non mi(34)nus quam duae tertiae adessent, nego(35)tium datum erit. Per quem steterit, q(uo) (36) m(inus) ita pecunia redigeretur referre(37)tur quove minus ita rationes redde(38)rentur, is, per quem steterit q(uo) m(inus) rationes (39) redderentur quove minus pecunia redige(40)retur, referret[*ur*], heresque eius isque ad qu(41)em ea res qua de agitur pertinebit, q(uanti) e(a) r(es) (42) erit, tantum et alterum tantum munici(43)pibus eiius municipi d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuni(44)ae deque ea pecunia municipum muni(45)cipii Flavi Malacitani[5], (47) qui volet cuique per h(anc) l(egem) licebit, actio pe(48)titio persecutio esto.

(49) R. De constituendis patronis causae, cum (50) rationes reddentur. ∾

(51) LXVIII. Cum ita rationes reddentur, IIvir, qui decurio(52)nes conscriptosve habebit, ad decuriones (53) conscriptosve referto, quos placeat publi(54)cam causam agere, iique decuriones con(55)scriptive per tabellam iurati d(e) e(a) r(e) decer(56)-

1) communi. — 2) *om.; cf. v. 40.* — 3) rniones. — 4) decurioni|rus. — 5) eius ea pecunia municipum m. F. M. *inseruntur.*

nunto, tum cum eorum partes non minus (57) quam duae tertiae aderunt, ita ut tres, qu(58)os plurimi per tabellam legerint, causam (59) publicam agant, iique qui ita lecti erunt tem(60)pus a decurionibus conscripti*s*ve[1], quo cau(61)sam cognoscant actionemque suam or(62)dinent, postulanto, eoque tempore quod is (63) datum erit transacto eam causam uti quod (64) recte factum esse volet agunto.

(65) R. De iudicio pecuniae communis.

(66) LXIX. Quod m(unicipum) m(unicipii) Flavi Malacitani nomine pe(67)tetur ab eo, qui eius municipi munic*e*(68)*p*s[2] incolave erit, quodve cum eo agetur (69) quod pluris HS cIↃ sit neque tanti sit, ut || [*de ea re proconsulem ius dicere iudiciaque dare ex hac lege oporteat: de ea re IIvir praefectusve, qui iure dicundo praeerit eius municipii, ad quem de ea re in ius aditum erit, ius dicito iudiciaque dato*] . . . .

31. Fragmentum Tudertinum.

C. I. L. 1,263 n. 1409. Ri. tab. 35. Fragmentum tabulae aheneae, (alt. m. 0,25, lat. m. 0,27) a. 1729 in Tiberis alveo prope antiquum Tuder (hodie Todi) erutum, nunc Neapoli adservatum. Legem inscriptam colonicam esse, non populi Romani, Mo. probavit adversante Hu. Multa p. 277. Lamina, utpote inferior tabulae pars, tam a superiore quam a dextra et laeva parte fracta, finem tantum legis continet. Aetatis Augustae videtur esse. Supplevit Mo.

. . [*Quae poenae ob iura sepulcrorum violata cautum iure* 1.
Qui]ritium comprehensumve est uti dentur p(opulo) R(omano),
u[*ti caedem dentur colonis eius coloniae, ius esto* . . | . . *utique* 2.
magistratus eius coloniae, si quis] eorum qui quoque anno inferiarum sacri[*s fungentur, propter eam rem apud se damnatus erit, tantam pecuniam, quantam is damnatus erit, ei coloniae* 3.
d]andam adtribuendam curent. ∾ |

[*Quae quem ex hac rogatione facere opor*]tet, agito facito, 4.
neve quid adversus hanc rog[*ationem agito facito sciens d(olo) m(alo). Si quis* | *quid adversus hanc rogationem egerit feceri*]t 5.
sciens d(olo) m(alo), ei multa esto HS |X|[3], eiusque pecuni[*ae qui volet magistratus petitio esto,* . . | . . *eamque pecuniam vel*] 6.
populi iudicio petere vel in sacrum iudicare licet[*o*. ∾ |

---

1) conscriptive. — 2) municipes. — 3) *id est* decies.

7. *Si quis quid adversus alias rogationes*] huius rogationis ergo fecerit, quodve ex earum [*aliqua facere eum oporteret,*
8. *huius rogationis ergo* . . | . . *n*]on fecerit, id ei fraudi multae poenae ne esto. ∾ |
9. *Ne quis hanc rogationem abrogato neve huic rog*]ationi obrogato neve de hac rogatione derogato, [*quod eius contra leges*
10. *publicas populi Romani* . . | . . *senatusve populi Romani iu*]ssionem factum non erit. Quod aliter rogatum e[*rit in hac ro-*
11. *gatione* . . | . . *e(ius)*] h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur).

32. Fragmentum Florentinum.

C. I. L. 1,263 ad n. 1409. Lamina est Florentiae in museo Riccardiano adservata, duabus paginis scripta, fracta a parte et superiore et inferiore et dextra. Quo loco et tempore reperta sit non constat.

I. . . . ([1]) in res singulas HS X̄ c(olonis) e(ius) c(oloniae) d(are) d(amnas) e(sto), [*i*]sque locus, ubi ([2]) quis adversus ea humátus sepultusve erit, ([3])púrus et religióne solútus estó, eumque s(ine) f(raude) s(ua) ([4]) qui volet exarátó. Item né quis alvos apium | .

II. [*cum IIviro* ([1]) *praefe*]ct(o)ve de [*e*]a re cog[*noscere non licebit legibus*] ([2]) eius c(oloniae) ita uti lege Aeli[*a* . . (*24*) . . *cautum*] ([3]) est, d(ecreto) d(ecurionum) ad p(raetorem) de ea re refe[*rto isque praetor proponere*] ([4]) édicereque debetó eam [*rem*] . .

†33. Epistula incertorum imperatorum de Tymandenis.

Tymandus oppidum (hodie Yaztü Veran) in Pisidia situm est tribus horis orientem versus ab Apollonia. Ibi qui titulum repperit praefectus tum instituto Atheniensi Americanorum Sterrett dedit nobis et ut hoc loco prodiret liberaliter permisit. Iam legitur C. I. L. III S., 1247 n. 6866. Quorum imperatorum sit, non liquet, nec magis novimus Lepidum praesidem ut videtur Pisidiae; litteratura similis est Diocletianae.

([1]) . . . . . ovi penitus . . . ([2]) . . . . Tymandenis item ([3]) . . . . ad scientiam nostram ([4]) . . . . tua pertulit, contemplati sumus ([5]) [*Tyman*]denos voto praecipuo, summo etiam ([6]) studio optare, ut ius et dignitatem civita([7])tis praecepto nostro consequantur, Lepide ([8]) carisssime. Cum itaque ingenitum nobis ([9]) sit, ut per universum orbem nostrum civi([10])tatum honor

ac numerus augeatur eos(11)que eximie *cupere*[1] videamus, ut civitatis (12) nomen honestatemque percipiant, isdem (13) maxime pollicentibus, quod apud se decu(14)rionum sufficiens futura sit copia, cre(15)didimus adnuendum. Quare volumus (16) ut eosdem Tymandenos hortari cu(17)res ut voti sui conpotes reddit*i*[2] (18) cum ceteris civitatibus nostris ea, que (19) ipsos consecutos ius civitatis con(20)petit recognoscere, obsequio suo nitan(21)tur inplere. Ut autem sic uti ceteris (22) civitatibus ius est coeund*i in*[3] curiam, (23) faciendi etiam decreti et gerend*i*[4] ce(24)tera, que iure permissa sunt, ipsa quo(25)que permissu nostro agere possit, et (26) magistratus ei itemque aediles, quaes-(27)tores quoque et si qua alia necessaria (28) facienda sunt, creare debebunt. Quem (29) ordinem agendarum rerum perpetuo (30) pro civitatis merito custodiri conve(31)niet. Numerum autem decurionum (32) interim quinquaginta hominum in(33)stituere debebis. Deorum autem in(34)mortalium favor tribuet, ut aucti[*s* (35) *e*]orum[5] viribus adque numero mai[*or* (36) *e*]orum haberi copia possit.

†34. Epistulae Ablabii praef. praet. et Constantini imperatoris de iure civitatis Orcistenorum.

Orcistus, hodie Eski Alikian, oppidum fuit Phrygiae salutaris in ipso confinio Galatiae non longe a Pessinunte situm; ibi prostat basis haec tribus lateribus inscripta, scilicet antica nobis est pagina I, latus intuenti dextrum II, intuenti sinistrum III; quartum latus muro opinor olim applicitum vacat. Eius oppidi incolae datis precibus ad Constantinum Magnum filiosque eius Crispum et Constantinum et Constantium (id est inter a. 323 et 326), quarum principium superest (II 17—34), reliqua pars alteri opinor basi olim inscripta deficit, petierunt, ut sibi ius civitatis restitueretur, idque impetraverunt. Adest integrum fere imperatoris de ea re rescriptum datum ad Ablabium tum praefectum praetorio (I, 8 - II, 16) praemissis ex more litteris inscriptione nescio quomodo destitutis Ablabii ad Orcistenos (I 1—7), per quas imperatoris rescriptum ad eos transmittit. — Accedit rescriptum eiusdem Constantini alterum totam paginam tertiam occupans, post tempus opinor in latere antea vacuo relicto adiectum, scriptum die Iun. 30 a. 331 ad ordinem Orcistenorum, quo beneficium confirmatur. — Harum quattuor epistularum tres ad apographum Pocockianum aliaque minora subsidia edidi C. I. L. III n. 352; sed nuper demum successit optimo amico Ramsayo

---

1) supra. — 2) redditis; *emendavit Pick.* — 3) coeundun. — 4) gerend. — 5) aucti.corum.

Anglo, ut lapidem pro deperdito habitum primum investigaret, deinde denuo in locum devium eius rei causa profectus eum lectu difficillimum transcriberet et expleret (nam ex precibus quae supersunt II 17—34 Pocockius non descripserat) et maioris partis ectypum faceret. Eum cum edendum mihi committeret, parui libenter; nam cum antea eum ab hac sylloge excluserim utpote nimis corruptum, iam quamquam loca quaedam dubia restant, omnino dignus est qui huic corpori inseratur. Iam emendate ed. est C. I. L. III S., 1266 n. 7000.

I. [*Ut alia s*]ic haec[1] quae in precem con[*tul*]is[*tis et nominis*] (2) et dignitatis reparationem iure quae[*runt obtine*](3)re. Proinde vicari intercessione qua[*e fuerant mut*](4)ilata ad integrum prisci[2] honoris r[*eduxit imp(erator) super omnes re*(5)*tr*]o pius[3], ut et vos oppidumque dilig[*entia vestra tui*(6)*t*]um expetito legum adque appellationis s[*plendore iure decreti*] (7) perfruamini infrascribti.

(8) Have Ablabi carissime nobis.

(9) Incole Orcisti, iam nu*n*c[4] oppidi et (10) civitatis, iucundam munificien(11)tiae nostrae materiem praebue(12)runt, Ablabi carissime et iucundissi(13)me. Quibus enim studium est urbes vel no(14)vas condere vel longaevas erudire vel in(15)termortuas reparare, id quod petebatur acc*e*(16)ptissimum[5] fuit. Adseruerunt enim vicum suum (17) spatiis prioris aetatis oppidi splendore floru(18)isse, ut et annuis magistratu*u*m[6] fascibus orna(19)retur essetque curialibus celebre et populo (20) civium plenum. Ita enim ei situ adque ingenio (21) locus opportunus esse perhibetur, ut ex qu(22)attuor partibus [*e*]o totidem in sese congruant (23) viae, quibus omnibus [*p*]ublicis mansio [*e*]a me-(24)[*di*]alis adque accommoda esse dicat[*u*]r. Aquaru[*m*] (25) ibi abundantem aflu[*e*]ntiam, labacra quoqu[*e*] (26) publica privata[*que*] eorum istatuis veterum (27) principum ornata, [*et p*]opulum[7] comm[*a*]nentium (28) adeo celebre[*m*] .... ali[8] ibidem sunt, (29) *f*acile[9] compleantur pr[*ovi*]sa[10] ex decursibus (30) praeterfluentium [*aq*]uarum, ... (31) rum[11]

1) haequae. *Huius versus qui lateris huius primus est, deficiunt litterae c. 8 ante* IHAEQVAE. — 2) prisgi. — 3) POPIVS *in principio v. 5 legit Ramsay.* — 4) nuc. — 5) acc|ptissimum. — 6) magistratum. — 7) ORNATAM/OPVLVM. — 8) *sic ad ectypum;* CELEBREMO///ES///EIALVAVLI *litteris fugientibus exemplum.* — 9) sunt|cile. — 10) ıR////A. — 11) A/ERQVI *antea apparuerunt;* AQVIMGVN *exemplum.*

numerum copiosum. Quibus cum omni(32)bus memoratus locus
abundare dicatur, c[*on*(33)*t*]igisse adseruerunt, ut eos Nacolenses
si[*bi* (34) *a*]dnecti ante id temporis postularent. Quo[*d* (35) *es*]t
indignum temporibus nostris, ut tam o[*p*(36)*p*]ortunus locus
civitatis nomen amittat (37), et inutile commanentibus, ut de-
praeda(38)[*t*]ione potiorum omnia sua commoda utilit[*a*](39)tes-
que deperdant. Quibus omnibus quas[*i*] (40) quidam cumulus
accedit, quod omnes (41) [*i*]bidem sectatores sanctissimae reli-
gi(42)onis habitare dicantur. Qui cum praeca(43)rentur, ut sibi
ius antiquum nomenque (44) civitatis concederet nostra clemen-
tia, (45) sicuti adno*t*ationi*s* no*st*rae [*subiecta*][1] (46) cum precibus
exem*p*la *t*estantur[2], huius mo(47)di sententiam dedimus. Nam
haec quae in pre(48)[*ce*]m contulerunt et nominis et dignitatis
(1) reparationem iure quae(2)runt obtinere. Proinde [*gra*](3)vi- II.
tatis tuae interces[*sione*] (4) quae fuerant mu[*tilata*] (5) ad inte-
grum prisci[3] [*honoris* (6) *re*]duci sancimus, ut et ipsi (7) [*o*]p-
pidumque diligent[*ia sua* (8) *t*]uitum expetito legum [*ad*(9)*q*]ue
appellationis splen(10)dore perfruantur. Par es[*t*(11)*ig*]itur sin-
ceritatem tuam (12) [*q*]uod promptissime pro tempo(13)[*ri*]s
nostri dignitate conces[*s*(14)*im*]us, erga supplicantes fe[*s*(15)*ti*]-
nanter implere.

Vale Abla[*bi* (16) *ca*]rissime et iucundissime nobis.

(17) ∾ Exemplum precum. ∾

(18) [*A*]d auxilium pietatis vestrae (19) [*conf*]ugimus, do-
mini impp.[4] Constantine (20) [*Maxi*]me victor semper Aug. et
Crispe, (21) [*Cons*]tantine et Constanti nobb. Cae[*s*.

(22) *Patri*]a nostra Orcistos vetust[*is*(23)*simu*]m oppidum fuit
et ex antiquis[*si*(24)*m*]is temporibus, ab origine etia[*m* (25) *civ*]i-
tatis dignitatem obtinuit. (26) [*Id*] in medio confinio Galatiae p[*er-
be*(27)*n*]ae[5] situm est. Nam quattuor via[*rum* (28) *tr*]ansitus ex-
[*h*]ibet: id est civita[*tis*(29) *P*]essinuntesium, quae civita[*s dis*(30)-
tat] a patria nostra tricensim[*o fe*(31)*re l*]apide; nec non etiam
civitat[*is Mi*(32)*d*]aitanorum, quae et ipsa est a [*patria*] (33) nostra

---

1) ADNOPATIONITNOL/AESRNEC///O. — 2) EXEMLAVESTAN-
TVR. — 3) prisgi. — 4) *altera* p *dubia.* — 5) P (*vel* R) I//\\//AE. *Resti-
tutio dubia.*

in tricensimo miliario; [*et civi*(34)*t*]atis Amorianorum, quae posita *(reliqua desiderantur).*

III. (1) [*A*]ct(um) prid(ie) (2) kal(endas) Iulias (3) [*C*]onstantinopoli.

(4) [*I*]mp. Caes. Constantinus (5) Maximus Guth(icus) victor ac trium(6)[*f*]ator Aug. et Fl(avius) Cla(udius) Constantinus (7) Alaman(nicus) et F[*l(avius) I*]ul(ius) Constantius nnbb. (8) [*C*]aess. salutem dicunt (9) ordini civit(atis) Orcistanorum.

(10) Actum est indulgentiae nos(11)trae munere ius vobis civita(12)tis tributum non honore modo, (13) verum libertatis etiam privi(14)legium custodire. Itaque Na(15)colensium iniuriam ultra in(16)dulgentiae nostrae beneficia (17) perdurantem praesenti re(18)scribtione removemus idque (19) oratis vestris petitionique (20) deferimus, ut pecuniam, quam (21) pro cultis ante solebatis in(22)ferre, minime deinceps dependa(23)tis. Hoc igitur ad virum praest[*a*](24)ntissimum rationalem Asia(25)nae dioeceseos lenitas nostra (26) perscribsit, qui, secutus for(27)mam indulgentiae concessae (28) vobis, pecuniam deinceps pro (29) supra dicta specie expeti a vo(30)bis postularique prohibebit.

(31) Bene valere vos cupimus.

(32) [*B*]asso et Abla[*bio*] cons.

CAPUT V.

SENATUS CONSULTA.

35. SC. de Bacchanalibus a. 568.

C. I. L. 1,43 n. 196. Cf. C. I. L. 10,13 n. 104. Ri. tab. 18. — E tabula ahenea (a. 0,27 m., l. 0,28 m.) a. 1640 in vico Piriolo Calabriae effossa, nunc Vindobonae adservata. Litteris exiguis, sed elegantibus est scripta; capita non sunt distincta, spatia quaedam passim sine causa, ut videtur, vacua relicta. — Bacchanalium coniurationem et de ea re decreta senatus ad a. 568 enarrat Livius 39,8—19. Haec autem tabula proprie epistulam exhibet a consulibus datam ad magistratus nescio quos agro Teurano (in Bruttiis) praefectos cum adiecto vel potius praemisso senatusconsulto.

[*Q.*] Marcius L. f., S(p.) Postumius L. f. cos. senatum consoluerunt n(onis) Octob. apud aedem (2) Duelonai.

Sc(ribendo) arf(uerunt) M. Claudi(us) M. f., L. Valeri(us) P. f., Q. Minuci(us), C. f. ∾

De Bacanalibus quei foideratei (3) esent ita exdeicendum censuere:

Neiquis eorum *B*acanal[1] habuise velet; sei ques (4) esent, quei sibei deicerent necesus ese Bacanal habere, eeis[2] utei ad pr(aitorem) urbanum (5) Romam venirent, deque eeis rebus, ubei eorum ver*b*a[3] audita esent, utei senatus (6) noster decerneret, dum ne minus senatorbus[4] C adesent [*quom e*]a[5] res cosoleretur.

(7) Bacas[6] vir nequis adiese[7] velet ceivis Romanus neve nominus Latini neve socium (8) quisquam, nisei pr. urbanum adiesent[7], isque [*d*]e senatuos sententiad, dum ne (9) minus senatoribus C adesent quom ea res cosoloretur, iousis*e*t[8]. Ce[*n*]suere.

(10) Sacerdos nequis vir eset; magister neque vir neque mulier quisquam eset. ∾ (11) Neve pecuniam quisquam eorum comoine[*m h*]abuise ve[*l*]et; neve magistratum, (12) neve pro magistratu*d*[9], neque virum [*neque mul*]ierem quiquam fecise velet. ∾ (13) Neve post hac inter sed conioura[*se nev*]e comvovise neve conspondise (14) neve conpromesise velet, neve quisquam fidem inter sed dedise velet, (15) Sacra in *o*quoltod[10] ne quisquam fecise velet; ∾ neve in poplicod neve in (16) preivatod neve exstrad urbem sacra quisquam fecise velet, ∾ nisei (17) pr. urbanum adieset[7], isque de senatuos sententiad, dum ne minus (18) senatoribus C adesent quom ea res cosoleretur, iousis*e*t[8]. Censuere.

(19) Homines plous V oinvorsei virei atque mulieres sacra ne quisquam (20) fecise velet, neve interibei virei plous duobus, mulieribus[11] plous tribus (21) arfuise velent, nisei de pr. urbani senatuosque sententiad, utei suprad (22) scriptum est. ∾

Haice utei in coventionid exdeicatis ne minus trinum (23) noundinum, senatuosque sententiam utei scientes esetis ∾ —

---

1) sacanal. — 2) *i. e.* ei, *nam* eis *antiqua forma nomin. plur. est pro* i, *ut* facteis *in l. agr. v. 28.* — 3) utr a. — 4) *De suppressa littera* I *v. Ri. p. 122 col. 3.* — 5) quom e *deficit spatio vacuo relicto.* — 6) *i. e.* bacchas. *Liv. 39,9.10.13:* bacchis initiari. — 7) *i. e.* adiisse *cet.* — 8) iousisent, *quod defendit Weissbrodt, spec. gramm. p. 16 et denuo miscellanea epigr. num. gramm. (Brunsb. 1883).* — 9) magistratuo. — 10) dquoltod. — 11) *expectamus* mulieres.

eorum ([24]) sententia ita fuit: 'sei ques esent, quei avorsum ead fecisent, quam suprad ([25]) scriptum est, eeis rem caputalem faciendam censuere' — ∾ atque utei ([26]) hoce in tabolam ahenam inceideretis, ita senatus aiquom censuit, ([27]) uteique eam figier ioubeatis, ubei facilumed gnoscier potisit; ∾ atque ([28]) utei ea Bacanalia, sei qua sunt, exstrad quam sei quid ibei sacri est, ([29]) ita utei suprad scriptum est, in diebus X, quibus vobeis tabelai datai erunt, ([30]) faciatis utei dismota sient. — IN AGRO TEURANO[1].

†36. SCC. de Thisbaeis a. 584.

Tabula marmorea reperta a. 1871 in Boeotia ibi ubi fuerunt antiquae Thisbae ad vicum Kakosi, extat Athenis in museo publico quod centrale dicunt. Descripsit et edidit primus Foucartus in ephemeride 'archives des missions scientifiques et littéraires' a. 1872 p. 322 sq. (unde repetivit Mo. eph. epigr. I p. 278 sq.), sed mendis plurimis et gravissimis inquinatam, quarum recognito archetypo quasdam sustulit Otto Lueders (apud Mo. eph. epigr. 2,102), plures Iohannes Schmidt (Mitth. des athen. Instituts 4,235; Z.S.St. 2,116). Instructa est commentariis ab editoribus omnibus, a nostratibus etiam versione Latina. — Inscriptio continet versionem Graecam duorum SCorum, quorum prius (v. 1—13) a. d. VII id Octobres, posterius pridie idus factum est; annum docuerunt nomina duo consulis (v. 42) A. Hostilii Mancini, qui a. 584 cum A. Atilio Serrano fasces gessit, et Q. Maenii praetoris noti e Livii libro XLIII.

(I.) Κόιντος Μαίνιος Τίτου υἱὸς στρατηγὸς τῆι συνκλή(²)τωι συνεβουλεύσατο ἐν κομετίωι πρὸ ἡμερ(³)[ῶ]ν ἑπτὰ εἰδυῶν Ὀκτωμβρίων.

Γραφομένωι (⁴) παρῆσαν Μάνιος Ἀκίλιος Μανίου υἱὸς Ὀλτε[ι-νί](⁵)α, Τίτος Νομίσιος Τίτου υἱός.

Περὶ ὧν Θισ(⁶)[β]εῖς λόγους ἐποιήσαντο περὶ τῶν καθ' αὐ(⁷)[τ]οὺς πραγμάτων, οἵτινες ἐν τῆι φιλίαι τῆι (⁸) ἡμετέραι ἐνέμειναν, ὅπως αὐτοῖς δοθῶσιν, (⁹) [ο]ἷς τὰ καθ' αὐτοὺς πράγματα ἐξηγήσωνται.

(I.) Q. Maenius T. f. praetor senatum consuluit in comitio a. d. VII idus Octobres.

Scribendo adfuerunt M'. Acilius M'. f. Vol(tinia), T. Numisius T. f.

Quod Thisbaei verba fecerunt de rebus ad se pertinentibus ii qui in amicitia nostra permanserunt, ut sibi darentur, quibus res ad se pertinentes exponerent.

1) De agro Teurano v. *Mo. C. I. L. 10,13.*

περὶ τού(10)του τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· ὅπως Κόιντος (11) Μαίνιος στρατηγὸς τῶν ἐκ τῆς συνκλήτου (12) [π]έντε ἀποτάξηι, οἳ ἂν αὐτῶι ἐκ τῶν δημοσίων πρα(13)[γμ]άτων καὶ τῆς ἰδίας πίστεως φαίνωνται. Ἔδοξε[1].

(II.) (14) Προτέραι εἰδυῶν Ὀκτωμβρίων.

Γραφομένωι παρῆ(15)σαν Πόπλιος Μούκιος Κοίντου υἱὸς, Μάαρκος Κλαύ(16)διος Μαάρκου υἱός, Μάνιος Σέργιος Μανίου υἱός.

1) (17) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ[2] λόγους ἐποιήσαντο.

a) περὶ χώρας (18) [κ]αὶ περὶ λιμένων καὶ προσόδων καὶ περὶ ὀρέων·
ἃ αὐτῶν ἐγε(19)γόνεισαν, ταῦτα ἡμῶν μὲν ἕνεκεν ἔχειν ἐξεῖναι ἔδο(20)ξεν.

b) περὶ ἀρχῶν καὶ περὶ ἱερῶν καὶ προσόδων, ὅπως αὐτοὶ (21) [κ]υριεύωσι·
περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· (22) οἵτινες εἰς τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν[3] πρὸ τοῦ ἢ Γαίος Λοκρέ(23)τιος

de ea re ita censuerunt: ut Q. Maenius praetor ex senatu quinque delegaret, qui sibi e re publica fideque sua viderentur. Censuere.[1]

(II.) Pridie idus Octobres.

Scribendo adfuerunt P. Mucius Q. f., M. Claudius M. f., M'. Sergius M'. f.

1) Item quod iidem[2] *verba fecerunt*

a) de agro et de portubus reditibusque et de saltibus,
qui eorum fuerant, eos per nos habere licere censuerunt.

b) de magistratibus et de delubris reditibusque eorum ut ipsi obtinerent,
de ea re ita censuerunt: qui in amicitiam nostram [ve-

1) *Explicit SC. prius, incipit alterum. Magistratus consulentis et loci indicatio omissa est, quod sine dubio iidem erant atque in priore SC. Hoc alterum septem habet capita sive sententias, quarum prima secunda quarta quinta in complures partes divisae sunt, ut duodecim discessionibus opus fuerit ad id SC. conficiendum.* — 2) *Verba* ὡσαύτως — αὐτοὶ *si ita fuerunt in exemplari Romae confecto, Maenius de rebus Thisbaeorum secundo die senatum ita consuluit, ut pergere se diceret in actione proximo senatu coepta. Sententia huius capitis una relatione videtur proposita esse, a senatu autem in tres partes divisa et diversis condicionibus decreta.* — 3) *Suppl.* παρεγένοντο.

τὸ στρατόπεδον πρὸς τὴν πόλιν Θίσβας προσήγα(24)γεν, ὅπως οὗτοι ἔτη δέκα τ[ὰ] ἔγγιστα κυριεύωσιν. Ἔδοξε.

c) (25) περὶ χώρας, οἰκιῶν καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς· οὗ ποτέ (26) τι αὐτῶν γέγονεν, ὅπως [τὰ] ἑαυτῶν αὐτοῖς ἔχειν ἐξῆι. (27) Ἔδοξεν.

2) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο, ὅπω[ς] (28) οἱ αὐτόμολοι οἱ ἴδιοι ἐκεῖ φυγάδες ὄντες[1], τὴν ἄκραν αὐτοῖς ὅπως (29) τειχίσαι ἐξῆι καὶ ἐκεῖ κατοικῶσιν οὗτοι, καθότι ἐνεφάνισαν[2].

οὕ(30)τως ἔδοξεν· ὅπως ἐκεῖ κατοικῶσιν καὶ τοῦτο τειχίσωσιν. Ἔδο(31)ξεν.

2a) Τὴν πόλιν τειχίσαι οὐκ ἔδοξεν.

3) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ (32) λόγους ἐποιήσαντο, χρυσίον, ὃ συνήνεγκαν εἰς στέφανον ὅ(33)πως εἰς τὸ Καπετώλιον στέφανον κατασκευάσωσιν τούτοις καθ(34)[ότι] ἐνεφάνισαν[2], ὅπως αὐτοῖς ἀποδοθῆι, ὅπως τοῦτον τὸν στέφανον εἰς (35) [τὸ] Καπετώλιον κατασκευάσωσιν·

οὕτως ἀποδοῦναι ἔδοξεν.

4) Ὡσαύ(36)[τ]ως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο

nerunt], antequam C. Lucretius exercitum ad oppidum Thisbas admovit, ut ii decem annis proximis obtinerent. Censuere.

c) de agro et aedibus et bonis suis, cuiuscumque quid eorum fuit, ut sua sibi habere liceret. Censuere.

2) Item quod iidem verba fecerunt, ut qui transfugae ipsorum ibi exules essent[1]*, arcem iis ut communire liceret, et ibi ii habitarent, uti significaverunt*[2]*,*

ita censuerunt: ut ibi habitarent et id communirent. Censuere.

2a) Oppidum communiri non censuerunt.

3) Item quod iidem verba fecerunt, aurum, quod contulerant in coronam, ut in Capitolio coronam ponerent, iis (?), uti significaverunt[2]*, ut ipsis redderetur, ut eam coronam in Capitolio ponerent,*

ita reddi censuerunt.

4) Item quod iidem verba fecerunt

1) *Significari videntur transfugae Thisbaeorum qui Romae exulaverant (non exulabant) iam reversi domum.* — 2) *Verba* καθότι ἐνεφάνισαν *hic et infra v. 34 significant eos homines qui supra v. 23 et 24 in amicitiam p. R. venisse dicuntur ante C. Lucretii expeditionem.*

a) ἀνθρώπους, οἵτινες ὑπενα[ν(37)τί]α τοῖς δημοσίοις πράγμασι τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς ἑαυτῶν εἰσιν, (38) [ὅπ]ως οὗτοι κατέχωνται·

περὶ τούτου τοῦ πράγματος, καθὼς ἂν Κοίν(39)[τ]ωι Μαινίωι στρατηγῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ τῆς ἰδίας πί(40)[σ]τεως δοκῇ, οὕτως ποιεῖν ἔδοξεν.

b) οἵτινες εἰς ἄλλας πόλεις ἀ(41)πήλθοσαν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν παρ' ἡμῶν στρατηγὸν παρεγένοντο, ὅπως (42) μὴ εἰς τάξιν καταπορεύωνται·

περὶ τούτου τοῦ πράγματος πρὸς Αὖλον (43) [Ὁ]στίλιον ὕπατον γράμματα ἀποστεῖλαι ἔδοξεν, ὅπως περὶ τούτου τῆι δι(44)[αν]οίαι προσέχῃι, καθὼς ἂν αὐτῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ (45) [τ]ῆς ἰδίας πίστεως φαίνηται. Ἔδοξεν.

5) (46) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο περ[ὶ (47) τ]ῶν δικῶν Ξενοπίθιδος καὶ Μνάσιδος, ὅπως ἐκ Χαλκίδος ἀφεθῶσι, καὶ (48) Δαμοκρίτα Διονυσίου ἐχ Θηβῶν αὐτά·

περὶ τούτων τῶν πόλε(49)ων ἀφεῖναι ἔδοξεν, καὶ ὅπως εἰς Θίσβας μὴ κατέλθωσιν. Ἔδοξεν.

5a) (50) [Ὡ]σαύτως περὶ οὗ ταύτας τὰς γυναῖκας ὑδρίας σὺν ἀργυρίω[ι (51) πρὸ]ς[1] τὸν στρατηγὸν ἐνενκεῖν εἴπασαν·

a) homines, qui adversus rem publicam nostram ipsorumque essent, ut ii detinerentur,

de ea re, ut Q. Maenio praetori e re publica fideque sua videbitur, ita fieri censuerunt.

b) qui in alia oppida abierunt neque ad praetorem a nobis missum adfuerunt, ut ne in ordinem regrederentur,

de ea re ad A. Hostilium consulem litteras dari censuerunt, ut de ea re animadverteret, uti ipsi e re publica fideque sua viderentur. Censuere.

5) Item quod iidem verba fecerunt de causis Xenopithidis et Mnasidis ut Chalcide dimitterentur, et Damocritae Dionysii filii Thebis itidem (?)

de iis civitatibus dimittendos esse censuerunt, et ut Thisbas ne redirent. Censuere.

5a) Item quod eas mulieres urnas cum pecunia ad praetorem tulisse dixerunt,

---

1) *Spatio magis convenit supplementum* εἰς.

περὶ τούτου τοῦ πράγ[μα(52)το]ς ὕστερον ἔναντι Γαΐου Λοκρετίου βουλεύσασθαι ἔδοξεν.

6) (53) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ Θισβεῖς ἐνεφάνισαν περὶ σίτου καὶ ἐλ[αί](54)ου ἑαυτοῖς κοινωνίαν πρὸς Γναῖον Πανδοσῖνον γεγονέναι,

περὶ τού(55)του τοῦ πράγματος, [ἐ]άν[1] κριτὰς λαβεῖν βούλωνται, τούτοις κριτὰς δο[ῦ](56)ναι ἔδοξεν.

7) Ὡσαύτος περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο περὶ τοῦ (57) γράμματα δοῦναι Θισβεῦσιν εἰς Αἰτωλίαν καὶ Φωκίδα·

περὶ τούτου (58) τοῦ πράγματος Θισβεῦσι καὶ Κορωνεῦσιν εἰς Αἰτωλίαν καὶ Φωκί(59)δα καὶ ἐάν που εἰς ἄλλας πόλεις βούλωνται, γράμματα φιλάν(60)θρωπα δοῦναι ἔδοξεν.

de ea re posthac coram C. Lucretio deliberandum esse censuerunt.

6) Item quod iidem Thisbaei significaverunt de frumento et oleo sibi societatem cum Gnaeo Pandosino fuisse,

de ea re, si iudices accipere volent, iis iudices dandos esse censuerunt.

7) Item quod iidem verba fecerunt de litteris dandis Thisbaeis in Aetoliam et Phocidem,

de ea re Thisbaeis et Coronaeis in Aetoliam et Phocidem et si quo ad alias civitates volent, litteras benignas dandas esse censuerunt.

37. SC. de philosophis et rhetoribus a. 593.

(*Suetonius de claris rhetoribus c. 1:* vetus SC., item censorium edictum[2] subiciam:)

C. Fannio Strabone, M. Valerio Messala cos.

M. Pomponius praetor senatum consuluit.

Quod verba facta sunt de philosophis et de rhetoribus, de ea re ita censuerunt: ut M. Pomponius praetor animadverteret curaretque, uti[3] ei e republica fideque sua videretur, uti Romae ne essent.

38. SC. de Tiburtibus c. a. 595.

C. I. L. 1,107 n. 201; XIV, 385 n. 3584. E tabula ahenea, quae saec. XVI Tibure reperta aut periit aut latet. Primum edita est ab Ursino (ad

1) KAN tabula. — 2) *Utrumque exhibet etiam Gell. 15,11; edictum censorium dabitur infra.* — 3) uti *Gelliani libri,* ut si *Suetoniani.*

August. de leg. 22), postremo e tabula ipsa ab Ennio Quirino Visconti (icon. rom. 1,89). Eam scriptam esse per bellum sociale a. 664 Visc. coniecit, per coniurationem Sertorianam (a. 676) Mo. l. l.; Ritschelius (Rh. Mus. 9,160) L. Cornelium praetorem eundem esse iudicavit atque L. Cornelium Cn. f. Lentulum Lupum consulem a. 598, adsentiente postea Mo. (Eph. epigr. 1, 289) propterea quod tribus in nominibus testium omissa ad eam aetatem ducit. Habemus autem non ipsum SC., sed epistulam praetoris datam ad SCtum, conversa oratione ex tertia persona in secundam, id quod post Urs. demonstravit Mo.

L. Cornelius Cn. f. pr(aetor) sen(atum) cons(uluit) a. d. III nonas Maias sub aede Kastorus.

([2]) Scr. adf. A. Manlius A. f., Sex Iulius . . ., L. Postumius S(p.) f.

([3]) Quod Teiburtes v(erba) f(ecistis) quibusque de rebus vos purgavistis, ea senatus ([4]) animum advortit ita utei aequom fuit: nosque ea ita audiveramus, ([5]) ut vos deixsistis vobeis nontiata esse. Ea nos animum nostrum ([6]) non indoucebamus ita facta esse propter ea quod scibamus ([7]) ea vos merito nostro facere non potuisse, neque vos dignos esse, ([8]) quei ea faceretis, neque id vobeis neque rei poplicae vostrae ([9]) oitile esse facere. Et postquam vostra verba senatus audivit, ([10]) tanto magis animum nostrum indoucimus, ita utei ante ([11]) arbitrabamur, de eis rebus af vobeis peccatum non esse. ([12]) Quonque de eieis rebus senatuei purgati estis, credimus vosque ([13]) animum vostrum indoucere oportet, item vos populo ([14]) Romano purgatos fore.

SC. de Asclepiade Clazomenio sociisque a. 676.

C. I. L. 1,110 n. 203; Inscr. Graec. Siciliae et Italiae 247 n. 951. Ri. tab. 30. E tabula ahenea, cui SC. utraque lingua inscriptum est, Latina in superiore, Graeca in inferiore parte. Pars Graeca paene integra servata est, Latinae tantummodo extrema pars. Versionis Graecae vv. 1.2.3.32.33 litteris maioribus scripti sunt. Tabulae Romae saec. XVI reperta hodie Neapoli adservatur. — Pertinet SC. ad tres nauarchos Graecos propter merita erga rempublicam Romanam in amicorum populi Romani formulam referendos. Haud raro singuli homines in populi amicitiam ita recepti sunt; ita ad a. 583 Liv. 44,16,7 ait: senatus in formulam sociorum eum (Onesimum Macedonem) referri iussit, locum lautia praeberi, *iisdem fere verbis usus, quibus hoc SC. v. 7 et 8 superstitibus. Anno 676 (78 a C.) id factum esse, praescriptio ostendit.*

[*Consulibus Q. Lutatio Q. f. Catulo M. Aemilio Q. f. M. n. Lepido, praetore urbano et inter peregrinos L. Cornelio .. f. Sisenna, mense Maio.*

Q. Lutatius Q. f. Catulus cos. senatum consuluit a. d. XI k. Iunias in comitio.

Scribundo adfuerunt L. Faberius L. f. Ser(gia), C. .... L. f. Pop(lilia), Q. Petillius T. f. Ser(gia).

Quod Q. Lutatius Q. f. Catulus consul verba fecit, Asclepiadem Philini filium Clazomenium, Polystratum Polyarci filium Carystium, Meniscum Irenaei, qui fuit Meniscus Thargelii[6], *filium Milesium, nauarchos | in navibus advenisse bello Italico incipiente*[7], *eos operam fortem et fidelem rei publicae nostrae navasse, | eos se ex senatus consulto in patrias dimittere velle, si*

Ἐπὶ ὑπάτων Κοίντου Λυτατίου Κοίντου υἱοῦ Κάτλου καὶ Μάρκου Αἰμι[λίου Κοίντου υἱοῦ] (2) Μάρκου υἱωνοῦ Λεπίδου [1], στρατηγοῦ δὲ κατὰ πόλιν καὶ ἐπὶ τῶν ξένων Λευκίου Κορνηλίο[υ ... υἱοῦ] (3) Σισέννα, μηνὸς Μαΐου.

Κόιντος Λυτάτιος Κοίντου υἱὸς Κάτλος ὕπατος συγκλήτῳ συνεβουλ[εύσατο] (4) πρὸ ἡμερῶν[2] ἕνδεκα καλανδῶν Ἰουνίων ἐν κομετίῳ.

Γραφομένῳ παρῆσαν Λεύκιος Φαβέριος Λευκίου υἱὸς Σεργία, Γάιο[ς ... Λευ](5)κίου υἱὸς Ποπλιλία[3], Κόιντος Πετίλλιος Τίτου υἱὸς Σεργία.

Περὶ ὧν Κόιντος Λυτάτιος Κοίντου υἱὸς Κάτλος[4] ὕπατος λόγους ἐποιήσατο, Ἀ[σκληπιάδην] (6) Φιλίνου υἱὸν Κλαζομένιον, Πολύστρατον Πολυάρκου υἱὸν Καρύστιον, Μενίσκον[5] Εἰρηναίου, τὸν γεγονότα Μενίσκον Θαργηλίου[6], υἱὸν Μιλή[σιον, ναυάρχους] (7) ἐν τοῖς πλοίοις παραγεγονέναι τοῦ πολέμου τοῦ Ἰταλικοῦ ἐ[ξ]αρχομένου[7], τούτους ἐργασίαν ἔπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίοις πράγμασιν τοῖς ἡμετέρ[οις παρεσχηκέ](8)ναι, τούτους ἑαυτὸν κατὰ τὸ τῆς[8] συγκλήτου δόγμα εἰς τὰς πατρίδας ἀπολῦσαι βούλεσθαι,

1) λιπεδου. — 2) πμερων. — 3) ποπλιαια. — 4) κατλος. — 5) μεν.οσκον. — 6) *Thargelii filius adoptione filius Irenaei factus est.* — 7) [*Intellegitur puto bellum vere Italicum, scilicet Marsicum a. 664—66 finitum civitate Italicis concessa, non Sullanum a. 671. 672, quamquam hoc et ipsum, cum propterea quod illius pars et sequela fuit tum propter Samnites a Sulla debellatos, recte ita appellari potuit et propius abest ab anno eo, quo nauarchis praemia senatus attribuit.* Th. M.] — 8) τπς.

sibi[1] *videretur, ut pro rebus bene gestis ab eis fortiterque factis* | *in rem publicam nostram honor eis haberetur:*

de ea re ita censueruut: Asclepiadem Philini filium Clazomenium, | *Polystratum Polyarci filium Carystium, Meniscum Irenaei filium, qui fuit Meniscus antea Thargelii, Milesium, viros bonos ei amicos appellari.* | *Senatum populumque Romanum existimare eorum operam bonam et fortem et fidelem e re publica nostra fuisse;* | *quam ob causam senatum censere, uti ii liberi posterique eorum in suis patriis vacui omnium rerum et tributorum immunes sint: si qua tributa ex* | *bonis eorum exacta sunt, postquam rei publicae nostrae causa profecti sunt, ut ea iis reddantur restituantur; et si qui* | *agri aedificia bona eorum venierunt, postquam e patria rei publicae nostrae causa profecti sunt, ut ea omnia eis in integrum restituantur;* | *et si qui dies constitutus*

ἐὰν αὐτῷ[1] φαίνηται, ὅπως ὑπὲρ τῶν καλῶς πεπραγμένων ὑπ' αὐ-[τῶν καὶ ἀνδρα](9)γαθημάτων[2] εἰς τὰ δημόσια πράγματα τὰ ἡμέτερα καταλογὴ αὐτῶν γένηται·

περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· Ἀσκληπιάδην Φιλίνου υἱὸν Κλαζ[ομένιον], (10) Πολύστρατον Πολυάρκου υἱὸν Καρύστιον, Μενίσκον Εἰρηναίου υἱὸν Μιλήσιον τὸν γεγονότα Μενίσκον ἄνωθεν δὲ Θαργηλίου, ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ φί[λους προσ](11)αγορεῦσαι. Τὴν σύνκλητον[3] καὶ τὸν δῆμον τὸν Ῥωμαίων διαλανβάνειν τὴν τούτων ἐργασίαν καλὴν[4] καὶ ἔπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίοις πράγμασιν τοῖς ἡμετέρο[ις γεγο]νέναι, (12) δι' ἣν[5] αἰτίαν τὴν σύνκλητον κρίνειν, ὅπως οὗτοι τέκνα ἔκγονοί τε αὐτῶν ἐν ταῖς ἑαυτῶν πατρίσιν ἀλειτούργητοι πάντων τῶν πραγμάτων καὶ ἀνείσφοροι ὦσιν· εἴ τινες εἰσφ[οραὶ] ἐκ τῶν (13) ὑπαρχόντων αὐτῶν εἰσπεπραγμέναι εἰσὶν μετὰ τὸ τούτους τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν[6] ὁρμῆσαι, ὅπως αὗται αὐτοῖς ἀποδοθῶσιν[7] ἀποκατασταθῶσιν· εἴ τέ τινες[8] (14) ἀγροὶ οἰκίαι ὑπάρχοντα αὐτῶν πέπρανται μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν ὁρμῆσαι, ὅπως ταῦτα πάντα αὐτοῖς εἰς ἀκέραιον ἀποκαταστα(15)θῇ[9]· εἴ τέ τις προθεσμία παρε-

---

1) αὐτῇ *Goettling*; *sed intellegitur consul.* — 2) ανδραγαοπματων. — 3) τημουηκλητον. – 4) καλυη. — 5) ηη. — 6) χαρηι. — 7) αποδοθωσιλ. — 8) τινειστ//. — 9) αποκατασταθη).

exierit, ex quo e patria rei publicae nostrae causa profecti sunt, ne quid ea res eis noceat | neve quid eis ob eam causam minus debeatur neve quid minus eis persequi exigere liceat, quaeque hereditates] (1) eis leiberisve eor[*um obvenerunt ut eas habeant possideant fruanturque; quaeque* (2) *ei liberi posteri uxoresve eorum ab altero persequentur, sive quid*] ab eis leibereis postereis ux[*oribusve eorum alii persequentur, ut eis liberis posteris uxoribusve* (3) *eorum ius et potestas sit, seive in patria suis legibus velint iudi*]cio certare seive apud magistratus [*nostros Italicis iudicibus, seive in civitate libera* (4) *aliqua earum, quae semper in amicitia p(opuli) R(omani) manseru*]nt, ubei velint utei ibei iudicium de eis rebus fiat. Sei qua [*iudicia de eis absentibus postquam e patria profecti sunt,* (5) *facta sunt, ea uti in inte-*

λήλυθεν[1], ἀφ' οὗ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν ὥρμησαν[2], μή τι τοῦτο τὸ πρᾶγμα αὐτοῖς βλαβερὸν γένηται (16) μηδέ τι αὐτοῖς διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἔλασσον ὀφείληται[3] μηδέ τι ἔλασσον αὐτοῖς μεταπορεύεσθαι πράσσειν ἐξῇ, ὅσαι τε κληρονομίαι αὐτοῖς ἢ τοῖς τέκνοις αὐτῶν (17) παρεγένοντο, ὅπως ταύτας ἔχωσιν διακατέχωσιν[4] καρπεύωνταί τε· ὅσα τε ἂν αὐτοὶ τέκνα ἔκγονοι γυναῖκές τε αὐτῶν παρ' ἑτέρου μεταπορεύωνται, ἐάν τέ τι πα(18)ρ' αὐτῶν τέκνων ἐκγόνων γυναικῶν τε αὐτῶν ἕτεροι μεταπορεύωνται, ὅπως τούτων τέκνων [ἐκγόνων[5]] γυναικῶν [τε[5]] αὐτῶν ἐξουσία καὶ αἵρεσις [ᾖ], ἐάν τε ἐν ταῖς πα(19)τρίσιν κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους βούλωνται κρίνεσθαι, ἢ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων[6] ἐπὶ Ἰταλικῶν κριτῶν, ἐάν τε ἐπὶ πόλεως ἐλευθέρας τῶν διὰ τέλους (20) ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκυιῶν, οὗ ἂν προαιρῶνται, ὅπως ἐκεῖ τὸ κριτήριον[7] περὶ τούτων τῶν πραγμάτων γίνηται· εἴ τινα κριτήρια (21) περὶ αὐτῶν ἀπόντων μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος ὁρμῆσαι γεγονότα ἐστίν, ταῦτα ὅπως εἰς ἀκέραιον ἀποκατασταθῇ καὶ ἐξ ἀκεραίου

1) παρεατηλυθεν. — 2) ωρμησαη. — 3) οσειληται. — 4) αιακατεχωσιν. — 5) ἐκγόνων *et* τε *inseruit Mo.* — 6) [*Inter* ἀρχόντων *et* ἐπὶ *manu antiqua* (*de antiquitate additamenti dubitare me vetuit Huelsenus aere inspecto*) *inserta est littera* H, *perperam si quid video; nam iudicium apud magistratus Romanos et iudicium iudicum Italicorum tantum abest, ut recte sibi opponantur, ut Italici iudices dari nequeant nisi a magistratu Romano.* Th. M.] — 7) χρητηριον.

grum restitu]antur et de integro iudicium ex s(enatus) c(onsulto) fiat. Sei quas pecunias ci[*vitates eorum publice debeant, nei quid in eas* (6) *pecunias dare debeant; magistrat*]us nostri queiquomque Asiam Euboeam locabunt vectigalve Asiae [*Euboeae imponent, curent ne quid ei dare debeant.* (7) — *Uteique Q. Lutatius, M.*] Aemilius cos. a(lter) a(mbove), s(ei) e(is) v(ideretur), eos in ameicorum formulam referundos curarent, eis[*que tabulam aheneam amicitiae in Capitolio ponere* (8) *sacrificiumque*] facere liceret, munusque eis ex formula locum lautiaque q(uaestorem) urb(anum) *eis* locare mittereq[*ue i*]ube[*rent. Seique de suis rebus legatos ad senatum* (9) *mitt*]ere lega[*teive*] veneire vellent, uti *eis* leibereis postereisque eorum legatos venire mittereque liceret. Uteiq[*ue Q. Lutatius, M. Aemilius cos. a(lter) a(mbove),*] (10) sei (videatur) e(is), litteras ad magistratus nostros, quei Asiam Macedoniam provincias optinent, et ad magistratus eorum mit-

κριτήριον κατὰ (22) τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα γίνηται· εἴ τινα χρήματα αἱ πόλεις αὐτῶν δημοσίᾳ ὀφείλωσιν, μή τι εἰς ταῦτα τὰ χρήματα δοῦναι ὀφείλωσιν· (23) ἄρχοντες ἡμέτεροι, οἵτινες ἄν ποτε Ἀσίαν Εὔβοιαν μισθῶσιν ἢ προσόδους Ἀσίᾳ Εὐβοίᾳ ἐπιτιθῶσιν, φυλάξωνται μή τι οὗτοι δοῦναι ὀφείλωσιν. (24) — Ὅπως τε Κόιντος Λυτάτιος[1], Μάρκος Αἰμίλιος ὕπατοι, ὁ ἕτερος ἢ ἀμφότεροι, ἐὰν αὐτοῖς[2] φαίνηται, τούτους εἰς τὸ τῶν φίλων διάταγμα ἀνενεχθ[ῆ](25)ναι φροντίσωσιν· τούτοις τε πίνακα[3] χαλκοῦν φιλίας ἐν τῷ Καπετωλίῳ ἀναθεῖναι θυσίαν τε ποιῆσαι ἐξῇ[4], ξένιά τε αὐτοῖς κατὰ τὸ διάτα(26)γμα τόπον παροχήν τε τὸν ταμίαν τὸν κατὰ πόλιν τούτοις μισθῶσαι ἀποστεῖλαί[5] τε κελεύσωσιν· ἐάν τε περὶ τῶν ἰδίων πραγμάτων (27) πρεσβευτὰς πρὸς τὴν σύγκλητον ἀποστέλλειν αὐτοί τε παραγίνεσθαι προαιρῶνται, ὅπως αὐτοῖς τέκνοις ἐκγόνοις τε αὐτῶν (28) πρεσβευταῖς παραγίνεσθαι καὶ ἀποστέλλειν τε ἐξῇ· ὅπως τε Κόιντος Λυτάτιος, Μάρκος Αἰμίλιος ὕπατοι, ὁ ἕτερος ἢ ἀμφότεροι, (29) ἐὰν αὐτοῖς φαίνηται, γράμματα πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἡμετέρους, οἵτινες Ἀσίαν Μακεδονίαν ἐπαρχείας διακατέχουσιν[6], (30) καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ἀποστείλωσιν τὴν σύνκλητον[7] θέλειν καὶ δίκαιον ἡγεῖσθαι ταῦτα

1) αυτατιος. — 2) αοτοις. — 3) πινα. — 4) επηι. — 5) αποστουλαι. — 6) αιακκτεχουσιν. — 7) συνκαητον.

ta[*nt, senatum velle et*] (11) aequom censere ea ita fierei ∾ ita u(tei) e(is) e r(e) p(ublica) f(ideque) s(ua) v(ideatur). C(ensuere).

οὕτω γίνεσθαι, (31) οὕτως ὡς ἂν αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεώς τε τῆς ἰδίας φαίνηται[1]. ∾ Ἔδοξεν. —

(32) Ἀσκληπιάδου τοῦ Φιλίνου Κλαζομενίο[υ]. Πολυστράτου τοῦ Πολυάρχου (33) Καρυστίου. Μενίσκου τοῦ Εἰρηναί[ου Μ]ιλησίου.

†40. SC. de Oropiis a. 681.

Magna tabula marmorea reperta m. Iulio a. 1884 in oppido Boeotiae Oropo ubi oraculum Amphiarai fuisse notum est. Edidit eam primus S. Bases Graecus Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική *1884 p. 98, cf. 1886 p. 46, deinde Mo. Hermae vol. 20 p. 268 sq.; uterque editor versionem Latinam adiecit et commentarium. Habent item Viereck sermo Graecus (Gottingae 1889) n. XVIII et Dittenberger inscr. Graec. sept. n. 413. — Continet tabula epistulam consulum a. 681 ad Oropios datam (v. 1—16), per quam iis transmittunt cum decretum ex iussu senatus anno praecedente facto de consilii sententia redditum inter Oropios et publicanos (v. 16—59) tum senatus consultum quo decretum confirmatur (v. 59—69). Nomina eorum qui in consilio fuerunt cur epistulae subiuncta sint, infra p. 176 n. 6 explicatum est. Decreto adiuncta sunt instrumenta a partibus in actione illa prolata, scilicet a publicanis caput ex lege censoria (cf. p. 174 n. 4) locationis (v. 35—42), ab Oropiis pars decreti Sullani et quo id confirmabatur senatus consulti (v. 42—57). Sumptum autem est decretum ex commentariis consulum, quorum mentio fit v. 31.58, senatus consultum ex volumine actorum senatus.*

(A. Epistula consulum a. 681 decretum ex consilii sententia continens.)

Μ[άαρ]κος Τερέντιος Μαάρκου υἱὸς Οὐάρρων Λεύκολλος, Γάιος Κάσιος Λευκ[ίου υἱὸς (2) Λόν]γινος ὕπατοι ∾ Ὠρωπίων ἄρχουσιν βουλῇ δήμωι χαίρειν.

Εἰ ἔρρωσθε, εὖ ἂν ἔχ[οι]. (3) Ὑμᾶς εἰδέναι βουλόμεθα, ἡμᾶς κατὰ τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα τὸ γενόμενον ἐ[πὶ Λευκί](4)ου Λικινίου Μαάρκου Αὐρηλίου ὑπάτων[2] περὶ ἀντιλογιῶν τῶν αναμ . . . .

(A.) *M. Terentius M. f. Varro Lucullus, C. Cassius L. f. Longinus cos. Oropiorum magistratibus ordini populoque salutem.*

Si valetis, bene est. Scire vos volumus, nos ex senatus consulto facto L. Licinio M. Aurelio cos.[3] *de controversiis eorum*

1) φανηται. — 2) *In tabula sequitur* ἐπεγνωκέναι, *quod verbum cum v. 5 redeat, hoc loco delendum censet Mo. — Consules sunt a. 680.*

(5) θεῶι Ἀμφιαράωι καὶ τῶν δημοσιωνῶν γεγονότων ἐπεγνωκέναι ∾ πρὸ μιᾶς εἰ[δυῶν] (6) Ὀκτωμβρίων ἐμ βασιλικῇ Πορκίᾳ.

Ἐν συνβουλίωι ∾ παρῆσαν Μάαρκος Κλαύδιος Μαάρκ[ου] (7) υἱὸς Ἀρνήσσης Μαάρκελλος ∾ *et quattuordecim alii, in his octavo loco* (8—16) Μάαρκος Τύλλιος Μαάρκου υἱὸς Κορνηλία Κικέρων).

Περὶ ὧν Ἑρμόδωρος Ὀλυνπίχου υἱὸς ἱερεὺς (17) Ἀνφιαράου, ὅστις πρότερον ὑπὸ τῆς συνκλήτου σύνμαχος προσηγορευμέ(18)νος ἐστίν, καὶ Ἀλεξίδημος Θεοδώρου υἱὸς [καὶ[1]] Δημαίνετος Θεοτέλου υἱὸς πρεσβευ(19)ταὶ Ὠρωπίων λόγους ἐποιήσαντο, ∾

ἐπεὶ[2] ἐν τῷ τῆς μισθώσεως νόμῳ αὗται αἱ (20) χῶραι[3], ἃς Λεύκιος Σύλλας θεῶν ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν (21) φυλακῆς ἕνεκεν συνεχώρησεν, ὑπεξειρημέναι εἰσίν ∾ ταύτας τε τὰς προσ(22)όδους, περὶ ὧν ἄγεται τὸ πρᾶγμα, Λεύκιος Σύλλας τῶι θεῶι Ἀμφιαράωι προσώρι(23)σεν[4], ὅπωςὑπὲρ τούτων τῶν χωρῶν πρόσοδον τῶι δημοσιώνῃ μὴ τελῶσιν· ∾

(24) καὶ περὶ ὧν Λεύκιος Δομέτιος Ἀϊνόβαλβος[5] ∾ ὑπὲρ δημοσιωνῶν εἶπεν ∾

(25) ἐπεὶ ἐν τωι τῆς μισθώσεως νόμωι αὗται αἱ χῶραι ὑπεξειρημέναι εἰσὶν (26), ἃς Λεύκιος Σύλλας θεῶν ἀθανάτων ἱερῶν

qui [res curant?] dei Amphiarai et publicanorum qui fuerunt cognovisse pridie idus Octobres in basilica Porcia.

In consilio adfuerunt M. Claudius M. f. Arn(ensi) Marcellus (*et quattuordecim alii, in his octavo loco M. Tullius M. f. Cor. Cicero*).

Quod Hermodorus Olympichi f. sacerdos Amphiarai, qui antea a senatu socius appellatus est, et Alexidemus Theodori f. [et] Demaenetus Theotelis f., legati Oropiorum verba, fecerunt,

cum in lege locationis ii agri, quos L. Sulla deorum immortalium aedium sacrarum tuendarum causa concessit, excepti sint, eosque reditus, qua de re agitur, L. Sulla deo Amphiarao attribuerit, ut pro iis agris reditum publicano ne pendant;

et quod L. Domitius Ahenobarbus[5] *pro publicanis dixit,*

cum in lege locationis ei agri excepti sint, quos L. Sulla

1) *om.* — 2) επι. — 3) *Sequitur* ὑπεξειρημέναι εἰσίν, *quae verba v. 21 repetita hoc loco delet Mo.* — 4) προσωιρισεν. — 5) *Consul postea a. u. c. 700.*

τεμενῶν φυλακῆς ἕνεκεν (27) συνεχώρησεν, ∾ οὔτε ὁ Ἀμφιάραος, ὧι αὗται αἱ χῶραι συνκεχωρημέναι (28) λέγονται, θεός ἐστιν[1], ὅπως ταύτας τὰς χώρας καρπίζεσθαι[2] ἐξῇ (29) τοὺς δημοσιώνας. ∾

ἀπὸ συνβουλίου γνώμης γνώμην ἀπεφηνά(30)μεθα· ὃ ἐπέγνωμεν, τῆι συνκλήτωι προσανοίσομεν ∾, τοῦτο ὃ καὶ (31) εἰς τὴν τῶν ὑπομνημάτων δέλτον[3] κατεχωρίσαμεν· ∾

περὶ χώρας (32) Ὠρωπίας, περὶ ἧς ἀντιλογία ἦν πρὸς τοὺς δημοσιώνας, κατὰ τὸν τῆς (33) μισθώσεως νόμον αὕτη ὑπεξειρημένη ἐστίν, ἵνα μὴ ὁ δημοσιώ(34)νης αὐτὴν καρπίζηται.

Κατὰ τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα ἐπέγνωμεν.

(B. Instrumenta in actione prolata.)

(I.[4]) (35) Ἐν τῷ τῆς μισθώσεως νόμῳ ὑπεξειρημένον[5] δοκεῖ[6] εἶναι οὕτως· ∾

(36) ἐκτός τε τούτων ἢ εἴ τι δόγμα[7] συνκλήτου αὐτοκράτωρ

deorum immortalium aedium sacrarum tuendarum causa concessit, neque Amphiaraus, cui ei agri concessi esse dicuntur, deus sit[1]*, ut eis agris frui liceat publicanis;*

de consilii sententia sententiam tulimus; quod cognovimus ad senatum referemus, id quod etiam in commentariorum tabulam rettulimus:

de agro Oropio, de quo controversia erat adversus publicanos, ex lege locationis is exceptus est, ut ne publicanus eo fruatur.

Ex senatus consulto cognovimus.

(B.I.[4]) *In lege locationis sic videtur*[6] *exceptum esse:*

et extra quam (?) si quid senatus consultum imperator impe-

---

1) *Cf. Cicero de deorum nat. 3,18,49:* an Amphiaraus erit deus et Trophonius? nostri quidem publicani cum essent agri in Boeotia excepti lege censoria, negabant immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent. — 2) καρπιοζεσθαι. — 3) *Vocabulum* δέλτος *hoc loco commentarios consulum significat, qualis est* codex ansatus *proconsulis Sardiniae (cf. decretum eius infra cap. VI).* — 4) *Ex lege locationis citata supra v. 20. 25. 33. duo capita afferuntur, prius (v. 36—38) tralaticium ut videtur, alterum (v. 38—42) Sullanis temporibus additum.* — 5) υπεξειρημενην. — 6) *Scilicet consulibus consilioque eorum constabat haec sic scripta esse in lege censoria.* — 7) δόγματι *emendat Bases parum recte, nam utrumque genus decretorum hoc loco requiritur tam urbanum quam imperatorium, et obstat praeterea ordo verborum.*

αὐτοκράτορές τ[ε] (37) ἡμέτεροι καταλογῆς θεῶν ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν τε φυλακῆς [ἕνεκεν[1]] (38) καρπίζεσθαι ἔδωκαν κατέλιπον, ∾ ἐκτός τε τούτων, ἃ Λεύκιος (39) Κορνήλιος Σύλλας αὐτοκράτωρ ἀπὸ συνβουλίου γνώμης θεῶν (40) ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν τε[2] φυλακῆς ἕνεκεν καρπίζεσθαι ἔδωκεν, (41) ὃ τὸ αὐτὸ ἡ σύνκλητος ἐπεκύρωσεν οὔτε μετὰ ταῦτα δόγματι (42) συνκλήτου ἄκυρον ἐγενήθη. ∾

(II.) Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας ἀπὸ συν(43)βουλίου γνώμης γνώμην εἰρηκέναι δοκεῖ[3]. ∾

τῆς εὐχῆς ἀποδόσεως (44) ἕνεκεν τῶι ἱερῷ Ἀμφιαράου χώραν προστίθημι πάντῃ πάντοθεν πόδας (45) χιλίους, ἵνα καὶ αὕτη ἡ χώρα ὑπάρχῃ ἄσυλος·

ὡσαύτως τῶι θεῷ Ἀμφιαράωι (46) καθιερωκέναι

τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας λιμένων τε τῶν Ὠρωπίων (47) τὰς προσόδους ἁπάσας εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας, ἃς Ὠρώπιοι (48) συντελοῦσιν θεῷ Ἀμφιαράωι ὁμοίως δὲ καὶ ἃς ἂν μετὰ ταῦτα ὑπὲρ τῆς (49) νίκης καὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων συντελέσουσιν, ∾ (50) ἐκτὸς ἀγρῶν τῶν

ratoresque nostri honoris deorum immortalium aediumque sacrarum tuendarum [causa][1] fruendum dederunt reliquerunt, extraque ea quae L. Cornelius Sulla imperator de consilii sententia deorum immortalium aediumque sacrarum tuendarum causa fruenda dedit, quod idem senatus confirmavit neque postea senatus consulto irritum factum est.

(II.) *L. Cornelius Sulla de consilii sententia sententiam videtur[3] dixisse:*

voti reddendi causa aedi Amphiarai agrum tribuo undequaque pedum mille, ut hic quoque ager sacer sit.

item deo Amphiarao consecrasse

urbis et agri portuumque Oropiorum reditus omnes in ludos et sacrificia, quae Oropii deo Amphiarao faciunt, item quae posthac ob victoriam imperiumque populi Romani facient,

---

1) ἕνεκεν *addidit Pick.* — 2) τε *v. 21 et 26 omissum videtur irrepsisse ex v. 37; cf. lex Iulia munic. v. 8:* aedium sacrarum deorum immortalium caussa aedificandarum. — 3) *Cf. p. 174 n. 6.*

Ἑρμοδώρου Ὀλυνπίχου υἱοῦ ἱερέως Ἀμφιαράου τοῦ (51) διὰ τέλους ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκότος.

Περὶ τού(52)του τοῦ πράγματος δόγμα συνκλήτου ∾ ἐπὶ Λευκίου Σύλλα Ἐπαφροδίτου[1], (53) Κοΐντου Μετέλλου Εὐσεβοῦς ὑπάτων[2] ∾ ἐπικεκυρωμένον δοκεῖ[3] εἶναι, ∾ (54) ὅπερ ἡ σύνκλητος ἐδογμάτισεν καὶ[4] εἰς τούτους τοὺς λόγους·

ὅσα τε θεῶι (55) Ἀμφιαράωι καὶ τῶι ἱερῷ αὐτοῦ ∾ Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας ἀπὸ συνβουλίου[5] (56) γνώμης προσώρισεν συνεχώρησεν, τὰαὐ τὰ ἡ σύνκλητος τούτῳ τῶι θεῶι (57) δοθῆναι συνχωρηθῆναι ἡγήσατο.

Ἐν τῶι συμβουλίωι παρῆσαν (58) οἱ αὐτοὶ οἱ ἐμ πραγμάτων συμβεβουλευμένων δέλτωι πρώτηι (59) κηρώματι τεσσαρεσκαιδεκάτωι[6].

(C. SC. confirmans decretum consulum a. 681.)

Δόγμα συνκλήτου τοῦτο γενόμενόν (60) ἐστιν·

Πρὸ ἡμερῶν δεκαεπτὰ καλανδῶν Νοενβρίων ἐν κομετίωι.

extra agros Hermodori Olympichi f. sacerdotis Amphiarai, qui perpetuo in amicitia populi Romani mansit.

De ea re senatus consultum L. Sulla Epaphrodito, Q. Metello Pio cos. factum videtur esse, quod senatus decrevit et in haec verba:

quaeque deo Amphiarao et aedi eius L. Cornelius Sulla de consilii sententia attribuit concessit, eadem senatus ei data concessa esse existimavit.

In consilio fuerunt iidem qui in rerum consultarum tabula prima, cera quarta decima.

(C.) *Senatus consultum hoc factum est:*

A. d. XVII kal. Nov. in comitio.

---

1) *Sulla eodem tempore a senatu appellatus est et Felix et Epaphroditus, ut in actis publicis populi Romani Graece conceptis hoc vocabulo uteretur pariter ut illo in Latinis.* — 2) *a. 674.* — 3) *Cf. p. 174 n. 6.* — 4) καὶ *Bases delendum censet, recte ut videtur.* — 2) συβουλιου. — 6) *Verba* ἐν τῷ συμβ. — τεσσαρεσκαιδεκάτωι *extrema sunt decreti consulum (nam instrumenta quae proxime praecedunt partem eius decreti efficiunt) et ad id ipsum referenda. Nomina eorum qui in consilio sunt cum praescribantur in sententia de Adramytenis (Staatsr. 3,967 n. 3), subscribantur in decreto Sardo (infra cap. VI), plenaria forma huiusce decreti bis ea exhibet tam in principio quam in fine, quamquam hic non indicantur nisi remissione. Antiquissima igitur est consuetudo actorum synhodalium aetatis Christianae, quae item ubi plene servata sunt incipiunt a recensu praesentium, finiunt in subscriptionibus eorundem.*

(61) Γραφομένου παρῆσαν ∾ Τίτος Μαίνιος Τίτου υἱὸς Λεμωνία *(et duo alii).* (62. 63).

Περὶ ὧν Μάαρκος Λεύκολλος, Γάιος Κάσιος ὕπατοι (64) ἐπιγνόντες ἀπήγγειλαν·

περὶ Ὠρωπίας χώρας καὶ τῶν (65) δημοσιωνῶν ἑαυτοὺς ἐπεγνωκέναι· ὡσαύτως τὴν Ὠρωπίων (66) χώραν ὑπεξειρημένην δοκεῖν εἶναι κατὰ τὸν τῆς μισθώσεως νόμον, (67) μὴ δοκεῖν τοὺς δημοσιώνας ταῦτα καρπίζεσθαι,

οὕτως, ∾ (68) καθὼς αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεώς τε τῆς (69) ἰδίας ἐφαίνετο, ἔδοξεν[1].

Scribendo adfuerunt T. Maenius T. f. Lem(onia) (et duo alii).
Quod M. Lucullus C. Cassius cos. causa cognita rettulerunt de agro Oropio et publicanis cognovisse se: Oropiorum quoque agrum exceptum videri esse ex lege locationis, non videri publicanos eis frui,
ita, ut eis e re publica fideque sua visum esset, censuere[1].

†41. SC. de Aphrodisiensibus c. a. 712.

C. I. Gr. 2,493 n. 2737 inde; Viereck sermo Graecus cet. p. 5. — Aphrodisias, Cariae oppidum, vel ut plene dicuntur in nummis Ἀφροδισιεῖς Πλαρασεῖς *sive, ut in hoc marmore,* Πλαρασεῖς καὶ Ἀφροδισιεῖς, *libertatem accepit non tam a Caesare dictatore quam ex actis eius quae dicebantur a M. Antonio a. 710 una cum confirmatione iuris asyli, quam memorat Tacitus ann. 3,62:* Aphrodisienses posthac et Stratonicenses dictatoris Caesaris ob vetusta in partes merita et recens divi Augusti decretum attulere .... Aphrodisiensium civitas Veneris, Stratonicensium Iovis et Triviae religionem tuebantur. *Eius decreti in lapide non superest nisi inscriptio* γράμματα Καίσαρος *et argumentum relatum in senatus consulto; ex decreto IIIvirum r. p. c., quo id confirmabatur, quod videtur esse* ἐπίκριμα *adlegatum in epistula Antonii, non superest nisi argumentum solum in idem senatusconsultum receptum. Quod secundo loco in epistula nominatur* δόγμα, *eius bona pars superest; tertium iusiurandum quarta lex, quibus foedus sanciebatur, perierunt. Tempore extrema, in ordine solito more prima est epistula M. Antonii triumviri r. p. c. et cos, des. II et III, id est scripta inter*

---

1) *Extrema pars decreti perturbata omissis formulis tralaticiis qualis esse debuerit, intellegitur ex senatusconsulto de Asclepiade; scilicet post relationem magistratuum, quae finit v.* καρπίζεσθαι, *ponendum fuit* περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· τὴν σύνκλητον θέλειν ταῦτα οὕτως γίνεσθαι ὡς ἂν αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεώς τε τῆς ἰδίας φαίνηται. Ἔδοξεν.

a. 715 et 719, per quam haec instrumenta omnia Aphrodisiensibus misit; ea integra superest. — Lapidem semel tantum descriptum a Sherardo edidit primus Chishull in antiquitatibus Asiaticis (1738); nos repetivimus ex recensione Boeckhiana C. I. Gr. l. l. Supplementa eo minus certa sunt, quod de hiatuum ambitu parum constat; sunt autem alia priorum, alia mea, alia Viereckiana.

[Μᾶρκος Ἀντώνιος Μάρκου υἱὸς αὐτοκράτωρ, ὕπατος ἀποδεδει](1)γμένος τὸ β' καὶ [τὸ γ'], (2) τριῶν ἀνδρῶν τῆς[1] (3) τῶν δημοσίων πρα(4)γμάτων διατάξεως (5) Πλαρασέων καὶ Ἀφρο(6)δεισιέων ἄρχουσιν (7) βουλῇ δήμῳ χαίρειν.

(8) Εἰ ἔρρωσθε, εὖ ἂν ἔ(9)χοι· ὑγιαίνω δὲ καὶ (10) αὐτὸς μετὰ τοῦ στρα(11)τεύματος. — Σόλων (12) Δημητρίου ὑμέτερος[2] (13) πρεσβευτὴς ἐπι(14)μελέστατα πεφρον(15)τικὼς[3] τῶν τῆς πό(16)λεως ὑμῶν πραγ(17)μάτων οὐ μόνον (18) ἠρκέσθη ἐπὶ τοῖς (19) γεγονόσιν οἰκονο(20)[μή]μασιν, ἀλλὰ καὶ (21) ἡμᾶς παρεκάλεσ(22)εν εἰς τὸ τοῦ γεγο(23)νότος ὑμεῖν ἐπι(24)κρίματος καὶ δόγμα(25)τος καὶ ὁρκίου καὶ νό(26)μου ἀντιπεφωνημέ(27)να ἐκ τῶν δημοσίων (28) δέλτων ἐξαποστεῖ(29)λαι ὑμεῖν τὰ ἀντίγρα(30)φα· ἐφ οἷς ἐπαινέ(31)σας τὸν Σόλωνα μᾶλ(32)λον ἀπεδεξάμην ἔσ(33)χον τε ἐν τοῖς ὑπ' ἐμοῦ (34) γεινωσκομένοις, (35) ᾧ καὶ τὰ καθήκοντα (36) ἀπεμέρισα φιλάν(37)θρωπα, ἄξιον ἡγη(38)σάμενος τὸν ἄν(39)δρα τῆς ἐξ ἡμῶν τει(40)μῆς. Ὑμεῖν τε συ(41)νήδομαι ἐπὶ τῷ ἔχειν (42) τοιοῦτον πολείτην. (43) Ἔστιν δὲ ἀντίγραφα (44) τῶν γεγονότων ὑ(45)μεῖν φιλανθρώπων (46) τὰ ὑπογεγραμμένα·

M. Antonius M. f. imperator, cos.] designatus iterum et [tertium], trium virum rei publicae constituendae Plarasensium et Aphrodisiensium magistratibus ordini populo salutem.

Si valetis bene est; valeo equidem cum exercitu. Solo Demetrii f. legatus vester, qui diligentissime res publicas vestras curavit, non solum factas constitutiones comprobavit, sed etiam nos hortatus est, ut decreti vobis redditi et senatus consulti et iuris iurandi et legis expressa e tabulis publicis vobis mitteremus exempla; ideo laudatus Solo acceptior mihi factus est eumque in notis mihi habui, eidemque beneficia quae par erat tribui, dignum iudicans virum qui a nobis honoraretur. Vobis autem gratulor quod talem habetis civem. Sunt autem exempla

1) τηδ. — 2) ημετερος. — 3) πεφοντηκως

(47) ἃ ὑμᾶς βούλομαι (48) ἐν τοῖς δημοσίοις (49) τοῖς παρ' ὑμεῖν (50) γράμμασιν ἐντάξαι.

(51) Γράμματα Καίσαρος[1].

. . . .

[Περὶ ὧν . . . . λόγους ἐποιήσαντο . . . .
περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· ἀρέσκειν τῇ συγκλήτῳ Πλαρασεῖς καὶ Ἀφροδεισιεῖς, ὡς ἔκρινε Γάιος Καῖσαρ αὐτοκράτωρ, κατὰ τὰ (1) δί]καια ἐσθλά τε [μετὰ ταῦτ]α (?) ἐλευθέρους εἶναι, τῷ [τε] δικαίῳ καὶ ταῖς [κρίσεσιν ἰδίαις τὴν πό(2)λιν] τὴν Πλαρασέων καὶ Ἀφροδεισιέων χρῆσθαι, μήτε ἐγγύην ε[ἰς Ῥώμην αὐτοὺς κατὰ δόγμα τι (3) κ]αὶ κέλευσιν ὁμολογεῖν[2]· ἅ τέ τινα ἔπαθλα τειμὰς φιλάνθρω[πα . . . . . τρεῖς ἄνδρες (4) ο]ἱ τῆς τῶν δημοσίων πραγμάτων διατάξεως τῷ ἰδίῳ ἐπικρίματι Πλ[αρασεῦσι καὶ Ἀφροδεισιεῦ(5)σι] προσεμέρισαν προσμεριοῦσιν συνεχώρησαν συνχωρήσουσιν, τα[ῦτα πάντα κύρια εἶναι (6) γ]ενέσθαι·
ὁμοίως τε ἀρέσκειν τῇ συγκλήτῳ τὸν δῆμον τὸν Πλα[ρασέων

beneficiorum vobis tributorum infra scripta: quae vos in tabulas vestras publicas referre volo.

Epistula Caesaris.

. . . .

[*Quod . . . . verba fecerunt . . . .*
de ea re ita censuerunt: placere senatui Plarasenses et Aphrodisienses, sicut decrevit C. Caesar imp., ex] *aequo et bono posthac liberos esse, et iure* [*iudiciisque (?) suis civitatem*] *Plarasensium et Aphrodisiensium uti, neque vadimonium* [*Romam eos ad decretum quodvis*] *et iussum promittere*[2]; *quaeque praemia honores beneficia* [. . . . . *tresviri*] *rei publicae constituendae suo decreto Pl*[*arasensibus et Aphrodisiensibus*] *attribuerunt attribuerint concesserunt concesserint, ea* [*omnia rata esse*] *fieri;*
item placere senatui populum Plarasensium [*et Aphrodi-*

1) *Epistula Caesaris ipsa et quae sequebantur perierunt.* — 2) *Supplementa Chishulliana a Boeckhio fere retenta* μήτε ἐγγύην ε[ἰσφέρειν τούτοις κατὰ τόδε τὸ δόγμα κ]αὶ κέλευσιν ὁμολογεῖν *cum defendi nequeant, magis crediderim hoc loco caveri, Aphrodisiensis civis ne iussu magistratus Romani Romam evocetur et propterea vadimonium facere cogatur. Similiter (quem locum debemus Kaibelio) Dionysius 11,32:* τὴν ἐγγύην ὁμολογεῖτε εἰς τὴν αὔριον ἡμέραν.

καὶ Ἀφροδεισιέ](7)ων τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀτέλειαν αὐτοὺς πάντων τῶν πραγ[μάτων ἔχειν .... (8) καθ]άπερ καί τις πολιτεία τῷ καλλίστῳ δικαίῳ καλλίστῳ τε νόμῳ ἐστίν, [ἥτις παρὰ τοῦ (9) δήμο]υ τοῦ Ῥωμαίων τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀτέλειαν ἔχει, φίλη τε καὶ σύ[μμαχος γεγέ(10)νηται·

τὸ δὲ] τέμενος θεᾶς Ἀφροδίτης ἐν πόλει Πλαρασέων καὶ Ἀφροδεισιέω[ν ἄσυλον (11) ἔ]στω ταὐτῷ τῷ[1] δικαίῳ ταὐτῇ τε δεισιδαιμονίᾳ, ᾧ δικαίῳ καὶ ᾗ δεισ[ιδαιμονίᾳ τὸ ἱερὸν θε(12)ᾶς Ἐφε]σίας ἐστίν ἐν Ἐφέσῳ· κύκλῳ τε ἐκείνου τοῦ ἱεροῦ εἴτε τέμενος εἴτ[ε ἱερόν ἐστιν, οὗ(13)τος ὁ] τόπος ἄσυλος ἔστω[2].

ὅπως τε ἡ πόλις καὶ οἱ πολεῖται οἱ Πλαρασέων [καὶ Ἀφροδεισιέων (14) μεθ' ὧ]ν κωμῶν χωρίων ὀχυρωμάτων ὀρῶν προσόδων πρὸς τὴν φιλίαν το[ῦ δήμου προσῆλθον[3], ταῦτα (15) ἔχωσ]ιν κρατῶσιν χρῶνται καρπίζωνταί τε πάντων πραγμάτων ἀτε[λεῖς ὄντες· μηδέ τινα (16) φόρον δ]ιά τινα αἰτίαν ἐκείνων[4] διδόναι μηδὲ [ξ[5]]υνεισφέρειν ὀφείλωσιν, [ἀλλ' αὐτοὶ πᾶσι (17) τούτ]οις, κατ' οὐ-

siensi]um libertatem et immunitatem ipsos omnium rerum [habere] ..... uti quae civitas optimo iure optimaque lege est, [quae civitas a] populo Romano libertatem et immunitatem habet, amica et socia [eius facta est];

templum autem deae Veneris in civitate Plarasensium et Aphrodisiensium [ἄσυλον] *esto eodem iure eademque religione, quo iure quaque religione [templum deae] Ephesiae est Ephesi, et in ambitu eius sacrarii si quod templum sive [sacrum est, is] locus* ἄσυλος *esto:*

utique civitas et cives Plarasenses [et Aphrodisienses cum quibus] vicis agris castellis saltibus reditibus in amicitiam [populi Romani venerunt, ea habeant] possideant utantur fruantur omnium rerum immunes, [neve quod tributum] ex quacumque causa illarum rerum dare inferreve debeant, [sed ipsi

---

1) τῷ *delet Boeckhius.* — 2) *Cf. Tacitus ann. 3,62:* non modo templum, sed duobus milibus passuum eandem sanctitatem tribuerunt; *decretum de Oropiis (p. 162) v. 44. Spatium omitti potuit, quoniam agitur non de loco consecrando, sed de loci sacrati iure asyli confirmando.* — 3) *Supplementa suggessit Pickius sumpta ex SC. Narthaciensi (Bull de corr. hell. 6,356) v. 21.* — 4) *iunge* φόρον ἐκείνων. — 5) ζ.

σαν μετὰ ταῦτα ἐν ἑαυτοῖς κύρωσιν, χρῶν[ται καρπίζωνται κρατῶσιν. Ἔδοξεν.]

omnibus in rebus secundum] futuram posthac de suis rebus potestatem utantur [fruantur habeant. Censuere.]

42. Edicta et senatus consulta de campo Esquilino.

†A. Edictum praetoris.

Cippi duo lapidis Tiburtini idem edictum continentes reperti Romae locis antiquis, scilicet extra muros Servianos, alter metr. 176 = ped. Rom. c. 600 ab aggere, quo is proximus est, ante portam Viminalem prope castra praetoria; alter metr. 185 = ped. Rom. c. 625 ab aggere ante portam Esquilinam prope S. Eusebii; inscriptiones ita collocatae sunt, ut ad urbem respiciant. Terminant cippi hi (itemque decretum edictumve quod sequitur eodem fere quo alter ex his cippis loco eruderatum) eam partem campi Esquilini, quo aetate liberae rei publicae licebat conicere et alia omnia et ipsa cadavera (cf. Becker, Topogr. der Stadt Rom p. 554). Edidit eos Lanciani, bull. della comm. arch. comun. 1882 p. 159 et 1884 p. 58. — Praetor potest esse aut is cuius extant denarii inscripti L. Senti C. f. *cusi aetate Sullana (röm. Münzwesen p. 579) aut potius filius eius praeterea ignotus. — Edictum praetoris urbani hoc esse verisimile est cum propter praescriptionem tum propter verba Tertulliani de pudic. 1:* o edictum cui adscribi non poterit: bonum factum, *imitanturque edicta magistratuum ludicra popularia relata apud Suetonium Caes. 80 et Vitell. 14. Retinui tamen hoc loco, ne separarem a titulo eo qui sequitur, cum praesertim edictum magistratus et senatus consultum saepe ita sibi respondeant, ut vidimus fieri in tabula de Bacchanalibus (p. 160 in exordio).*

L. Sentius C. f. pr(aetor) (²) de sen(atus) sent(entia) loca (³) terminanda coer(avit).

(⁴) B(onum) f(actum). — Nei quis intra (⁵) terminos propius (⁶) urbem ustrinam (⁷) fecisse velit neive (⁸) stercus cadaver (⁹) iniecisse velit.

In altero cippo subscriptum est litteris non incisis, sed pictis tantum: Stercus longe (²) aufer (³), ne malum habeas.

B. SC. de pago Montano.

C. I. L. 6,848 n. 3823. E cippo opisthographo (a. 1,54, l. 0,74) Romae a. 1875 reperto, qui est in aedibus conservatorum. SCti, non legis esse reliquias inde efficitur, quod decreta enuntiantur non imperativo, sed coniunctivo modo. De decretis ipsis v. Mommseni commentarium in C. I. L. Cf. infra legem Lucerinam.

I. . . . eisque curarent tu[*erenturque* (2) *ar*]bitratu aedilium pleibeium, [*quei*](3)comque essent, neive ustrinae in (4) eis loceis regionibusve nive foci ustri(5)na*e*[1] caussa fierent, nive stercus terra[*m*]ve intra ea loca fecisse coniecisseve veli[*t*] (6) quei haec
II. loca ab paago Montano (1) [*redempta habebit; et uti, si qui stercus in eis loceis fecerit terramve* (2) *in ea*] loca iecerit, in [*eum HS . . . ma*]nus inectio pignorisq(ue) ca[*pio siet*].

43. Senatus auctoritas a. 703.

Ad illustrandam formam senatus consulti vel potius senatus auctoritatis cum intercessione subscripta unam elegi ex notis illis, quae pr. kal. Oct. a. 703 factae initium quodammodo erant belli inter Pompeium et Caesarem. Cf. Cic. l. c. Mo. röm. Gesch. 3,365.

(*Caelius apud Cic. ad fam. 8,8,6:* saepe re dilata et graviter acta — SC., quod tibi misi, factum est, auctoritatesque perscriptae:[2])

Prid. kal. Octobr. in aede Apollinis.

Scrib. adfuerunt L. Domitius Cn. f. Fab. Ahenobarbus (*et sex alii*).

Quod M. Marcellus cos. v(erba) f(ecit) de provinciis,

d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): senatum existimare, neminem eorum, qui potestatem habent intercedendi impediendi, moram adferre oportere, quominus de r(e) p(ublica) p(opuli) R(omani) q(uam) p(rimum)[3] ad senatum referri senatique consultum fieri possit[4]; qui impedierit prohibuerit, eum senatum existimare[5] contra rem publicam fecisse.

Si quis huic SC. intercesserit, senatui placere auctoritatem perscribi et de ea re ad senatum populumque[6] referri[7].

Huic SC. intercessit C. Caelius, L. Vinicius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa [tribuni plebis[8]].

1) ustrinaeue. — 2) *Cf. Cic. ad fam. 1,2,4:* De his rebus — senatus auctoritas gravissima intercessit, cui cum Cato et Caninius intercessissent, tamen est perscripta. *Dio 55,3,4:* ἡ γνώμη συνεγράφετο, οὐ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλὰ αὐκτώριτας ἐγίγνετο. — ἐλληνίσαι αὐτὸ καθάπαξ ἀδύνατόν ἐστι. — 3) [de republ. q. p. *quod traditur ita solvendum est.* Th. M.] — 4) posse *traditur.* — 5) tum s. existimari *traditur.* — 6) *Del. Mo. Forsch. 1,77 n. 2.* — 7) referre *traditur.* — 8) tr. pl. *hic deest, adest in auctoritatibus simul relatis.*

††44. SCC. de ludis saecularibus a. 737 et 800.

XVvirum sacris faciendis commentarium ludorum saecularium quintorum editorum a. u. c. 737, cuius pars non exigua nuper Romae eruderata est edita cura mea primum iussu academiae Romanae regiae Lynceorum in eius monumentis antiquis vol. 1 (1891) p. 617 seq., deinde Eph. epigr. 8, 225 seq., inter alia (v. 50—64 partis recuperatae) continet senatusconsulta duo ad eos ludos pertinentia facta a. 737 Mai. 23, ea quae infra sequuntur sub numeris I. II. Eorundem senatus consultorum pars iam saec. XVI Romae inventa et ab Ursino primum edita, servata autem hodie in museo Vaticano (C. I. L. VI, 877 b) acta nuper inventa aliquatenus explet. — Praeterea ex actis ludorum saecularium aut Claudianorum aut Domitianorum fragmentum ad nos pervenit inventum saec. XVI cum eo quod modo memoravimus, hodie deperditum (C. I. L. VI, 877a), continens senatus consultum anni incerti, cui insertum est principium senatusconsulti facti de ludis saecularibus a. 737 Febr. 17, quod in actis eius anni cum eorum parte priore desideratur neque in decreto hoc posteriore progreditur ultra exordium. Nos haec duo senatusconsultorum fragmenta rettulimus sub n. III. IV.

(I.) (50) A. d. X k. Iun. in saeptis [*Iulis* . . . . *scribundo adfuerunt*] . . . (51) Aemilius Lep[*id*]us, L. Cestius, L. Petronius Rufus.

(52) Quod C. Silanus [*co(n)*]s(ul) v(erba) f(ecit) ludos saecularis post complur[*es annos eo qui nunc est facientibus (?) imp. Caesare*] (53) August(o) et M. A[*gripp*]a[1] tribunic(ia) potestate futuros, quos [*quod spectare quam plurimos convenit*] (54) propter rel[*igione*]m atque[2] etiam quod tali spectaculo[3] [*nemo iterum intererit, permittendum videri . . . lu*]dorum eo[*ru*]m [*diebu*]s qui nondum sunt maritati[4], sin[*e fraude sua ut adsint*, (55) *q(uid) d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt), ut quoniam ludi iei*] (56) religio[*nis*] causa sun[*t in*]stituti neque ultra quam semel ulli mor[*talium eos spectare licet*, . . ., *ludos*] (57) quos [*m*]ag(istri) XVvir(um) s(acris) f(aciundis)

---

1) *Censorinus de d. nat. 17,11:* Quintos ludos (saeculares) C. Furnio C. Iunio Silano cos. a. 737 Caesar Augustus et Agrippa fecerunt. *Cf. Monum. Ancyr. 4,36.* — 2) atqui. — 3) *Horat. carm. saec. 23:* ludos ter die claro totiesque grata nocte frequentes. — 4) *Suet. Oct. 31:* saecularibus ludis iuvenes utriusque sexus prohibuit ullum nocturnum spectaculum frequentare nisi cum aliquo maiore natu propinquorum.

[*ed*]ent, s(ine) f(raude) s(ua) spectare liceat ieis qui lege de marita[*ndis ordinibus*[1] *tenentur.*

(II.) (58) Eodemque die ibidem sc(ribundo) [*id*]em adfuer(unt) et senatusconsultum factum est.

(59) Quod C. Silanus co(n)s(ul) (verba) f(ecit) pe[*rti*]nere ad conservandam memoriam tantae b[*enevolentiae deorum commentarium ludorum*] (60) saecularium in colum[*n*]am aheneam et marmoream inscribi st[*atuique ad futuram rei memoriam utramque*] (61) eo loco, ubi ludi futu[*ri s*]int, q(uid) d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt).

uti co(n)s(ules) a(lter) a(mbo)ve ad fu[*turam rei memoriam columnam*] (62) aheneam et alteram [*m*]armoream, in quibus commentari[*um ludorum eorum inscriptum sit, eo loco statuant et id opus eidem*] (63) locent praetoribusque, q(ui) [*aerario*] p(raesunt), inperent, uti redemptoribus ea[*m summam qua locaverint solvant*].

(III.) *(Praescriptio deest.)*

[*Quod*] . . . cos. v(erba) f(ecerunt) de lucari[2] ludorum sa[*ecularium*[3], *qui senatus* (2) *decrevit . . . uti*] fierent, q(uid) d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuere): uti, quoniam ant[*e . . annos*, (3) *cum item decreti essent ludi*] saeculares, XVir(is) sacr(is) faciund(is)[4] in summa constitu[*enda senatus* (4) *secutus est sacerdotibus pro ludis*], quos pro salute Caesaris fecerunt[5], lucaris nomine cons[*titutam,* (5) *co(n)s(ules) iis qui aerario praesun*]t inperent, uti eam pecuniam dandam adtribuendam [*ludorum* (6) *redemptoribus curent*, *qua eo*] anno C. Silano C. Furnio cos.[6] a. d. XIII k. Mart. senat[*us decrevit* (7) *uti ludi tum edendi propter sac*]rificium saeculare locarentur in ea verba, q[*uae i(nfra) s(cripta) sunt:*]

(IV.) (8) [*A. d. XIII k. Mart. in curia I*]ulia. Scribundo

---

1) *Lex Iulia de maritandis ordinibus rogata est a. 736.* — 2) *Fest.*: Lucar appellatur aes, quod ex lucis captatur. *Plut. qu. Rom. 88:* Λοῦκαρ καλοῦσιν, — ὅτι πολλά ἐστιν ἄλση (luci) περὶ τὴν πόλιν ἀνειμένα θεοῖς, — καὶ τὴν ἀπὸ τούτων πρόσοδον εἰς τὰς θέας ἀνήλισκον. — 3) *De notione saeculi v. Mo. Chronol. 172—194, de ludis saecularibus Marquardt, röm. Staatsverw. 3,385 seq.* — 4) *De his v. Marquardt, n. 3 cit. 3,379—397. Decretum eorum habemus infra cap. VI.* — 5) *Cf. Monum. Ancyranum 2,15.* — 6) *a. u. c. 737.*

adfuerunt M. Iunius M. f. Si[*lanus*], (⁹) . . . rinus, C. Asinius Cn. f. [*Pollio*].

45. SC. de aquaeductibus a. 743.

(*Frontinus, de aquis urbis Romae*[1] *c. 127:* Quae omnia SCto, quod subieci, provisa sunt:)

Quod Q. Aelius Tubero, Paulus Fabius Maximus cos. v(erba) f(ecerunt), aquarum quae in urbem venirent itinera occupari monumentis et aedificiis et arboribus conseri, q(uid) f(ieri) p(laceret),

d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): cum ad reficiendos rivos specusque per[*tineat, ut spatium circa eos pateat neve quicquam ad eos ponatur, quo impediantur a*]quae[2] et opera publica corrumpantur, placere, circa fontes et fornices et muros[3] utraque ex parte quinos denos pedes patere, et circa rivos qui sub terra essent et specus intra urbem et urbi[4] continentia aedificia utraque ex parte quinos pedes vacuos relinqui ita, ut neque monumentum in is locis neque aedificium post hoc tempus ponere neque conserere arbores liceret: si quae nunc essent arbores intra id spatium, exciderentur, praeterquam si quae villae continentes et inclusae aedificiis essent. Si quis adversus ea commiserit, in singulas res poena HS dena milia essent, ex quibus pars dimidia praemium accusatori daretur, cuius opera maxime convictus esset qui adversus hoc S.C. conmisisset, pars autem dimidia in aerarium redigeretur; deque ea re iudicarent cognoscerentque curatores aquarum.

46. SC. de mense Augusto a. 746.

(*Macrobius, Sat. 1,12,35:* Augustus deinde (mensis) est, qui Sextilis antea vocabatur, donec honori Augusti daretur ex SC.[5], cuius verba subieci:)

Cum imperator Caesar Augustus mense Sextili et primum consulatum inierit et triumphos tres in urbem intulerit et ex Ianiculo legiones deductae secutaeque sint eius auspicia ac fidem,

---

1) *Frontinus (ed. Buecheler 1858) c. 100.104.106.108.125.127 sex SCC. a. 743 (11 a. C.) de aquaeductibus refert, quorum unum recepi.* — 2) [*In codice omissa ad sententiam explevi.* Th. M.] — 3) extra urbem *excidisse credit Buech.* — 4) *Ita Buech. pro*: et extra urbem. — 5) *Anni 746 esse SC. Cens. de d. nat. 22 dicit. Cf. Suet. Oct. 31, Dio 55,6,6.7.*

sed et Aegyptus hoc mense in potestatem populi Romani redacta sit finisque hoc mense bellis civilibus inpositus sit, atque ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit ac fuerit, placere senatui, ut hic mensis Augustus appelletur[1].

47. SC. de collegiis.

(Caput ex SC. de collegiis titulo collegii Lanuvini insertum est, quem integrum v. inter Negotia cap. XIII.. Augusto hoc SC. adtribuit Mo. de collegiis p. 81.)

48. SC. Vellaeanum a. 46.

(*Ulpianus XXIX ad edictum:*[2] Postea factum est SC., — cuius SCti verba haec sunt:)

Quod M. Silanus et Vell(a)eus Tutor cos.[3] verba fecerunt de obligationibus feminarum, quae pro aliis reae fierent, quid de ea re fieri oportet,

de ea re ita censuere: quod ad fideiussiones et mutui dationes pro aliis, quibus intercesserint feminae, pertinet: tametsi ante videtur ita ius dictum esse, ne eo nomine ab his petitio [sit] neve in eas actio detur, cum eas virilibus officiis fungi et eius generis obligationibus obstringi non sit aequum, arbitrari senatum, recte atque ordine facturos, ad quos de ea re in iure aditum erit, si dederint operam, ut in ea re senatus voluntas servetur.

49. SC. Ostorianum (ante a. 47).

[*Consulum, sub quibus consultum factum est, prior quo nomine fuerit, parum liquet. Cum in I. 3,8,3 scriptum sit:* SCto, quod Claudianis temporibus factum est Suillo Rufo et Ostorio Scapula cos., *dubium est, utro loco erratum sit. Solet praeferri quo institutiones ducunt Suillii nomen crediturque esse is qui saepius commemoratur apud Tacitum sub nomine P. Suillii, Suillius Rufus appellatus apud Plinium h. n. 7,5,39, P. Suillius Rufus consul loco secundo (prior deficit lapide rupto) in titulo urbano Mur. 304,4 = C. I. L. VI, n. 24729. Sed res prorsus incerta.* Th. M.] *Contra Osto-*

1) *Macr. addit:* Item plebiscitum factum ob eandem rem Sex. Pacuvio tr. pl. rogante. — 2) *D. 16,1,2,1.* — 3) *Valerium Asiaticum, qui cum M. Silano a. 46 consul fuit, mox se abdicasse Dio 60,27 narrat. Cui suffectum esse Q. Sulpicium Camerinum apparet ex edicto Claudii infra cap. VII relato. Huius in locum kal. Iuliis successisse videtur Vellaeus (ita enim hoc nomen scribendum est) is, a quo derivatum est vocabulum senatusconsulti ab auctoribus receptum.*

rius Scapula sine dubio is est qui Britanniam rexit a. 47 saepe commemoratus apud Tacitum; itaque SC. ad certum alterius consulis nomen appellare malui, cum etiam alia SCta a secundo consule nomen traxerint, ut Vell. Trebell. Iuvent. Quo anno consules ii fasces gesserint, ignoratur, nisi quod ex supra dictis intellegitur factos esse ante a. 47.

(*Ulpianus l. XIV ad Sabinum*[1]*:* SCto, quod factum est Claudianis temporibus Vell(a)eo Rufo et Osterio Scapula cos. de adsignandis libertis in haec verba cavetur:)

Si[2], qui duos pluresve liberos iustis nuptiis quaesitos in potestate haberet, de liberto libertave sua significasset, cuius ex liberis suis eum libertum eamve libertam esse vellet, is eave, quandoque is, qui eum eamve manumisit inter vivos vel testamento, in civitate esse desisset, solus ei patronus solave patrona esset, perinde atque si ab eo eave libertatem consecutus consecutave esset[3]. Utique, si ex liberis quis in civitate esse desisset neque ei liberi ulli essent, ceteris eius liberis, qui manumisit, perinde omnia iura servarentur[4], ac si nihil de eo liberto eave liberta is parens significasset.

50. SC. Claudianum (oratio Claudii) de iure honorum Gallis dando a. 48.

E tabula aenea, a. 1528 Lugduni reperta, ubi in museo urbano adservatur. Tabula tam alta quam lata est 1,95 m.: pars superior periit, inferior servata est fracta media ita, ut paucae tantum perierint litterae. Inscripta est duabus columnis, capita distincta sunt ut supra (p. 90.121 d). Continet orationem Claudii in senatu de iure honorum Gallis dando habitam, qua de re v. Tac. Ann. 11,23—25. Edita est a multis, in his secundum ipsam tabulam ab A. Boissieu, inscriptions de Lyon, 1846—54, pag. 136; nos damus recognitam ad aes ab Ottone Hirschfeld.

. . . (1) mae rerum no[*straru*]m sit u . . (26) I.

(2) Equidem primam omnium illam cogitationem hominum, quam (3) maxime primam occursuram mihi provideo, deprecor, ne (4) quasi novam istam rem introduci exhorrescatis, sed illa (5) potius cogitetis, quam multa in hac civitate novata sint, et (6) quidem statim ab origine urbis nostrae in quo*t*[5] formas (7) statusque res p(ublica) nostra diducta sit.

(8) Quondam reges hanc tenuere urbem, nec tamen domesticis succes(9)soribus eam tradere contigit. Supervenere alieni

1) *D. 38,4,1 pr.* — 2) Uti si *scr.* — 3) est *ms.* — 4) serventur *ms.* — 5) quod.

I. et quidam exter(10)ni, ut Numa Romulo successerit ex Sabinis veniens, vicinus qui(11)dem sed tunc externus; ut Anco Marcio Priscus Tarquinius. [*Is*] (12) propter temeratum sanguinem, quod patre Demaratho C[*o*](13)rinthio natus erat et Tarquiniensi matre generosa sed inopi, (14) ut quae tali marito necesse habuerit succumbere, cum domi re(15)pelleretur a gerendis honoribus, postquam Romam migravit, (16) regnum adeptus est. Huic quoque et filio nepotive eius, nam et (17) hoc inter auctores discrepat, insertus Servius Tullius, si nostros (18) sequimur, captiva natus Ocresia, si Tuscos, Caeli quondam Vi(19)vennae sodalis fidelissimus omnisque eius casus comes, post(20)quam varia fortuna exactus cum omnibus reliquis Caeliani (21) exercitus Etruria excessit, montem Caelium occupavit et a duce suo (22) Caelio ita appellita*vit*[1], mutatoque nomine, nam Tusce Mastarna (23) ei nomen erat, ita appellatus est, ut dixi, et regnum summa cum rei (24) p(ublicae) utilitate optinuit. Deinde postquam Tarquini Superbi mores in(25)visi civitati nostrae esse coeperunt, qua ipsius qua filiorum ei[*us*], (26) nempe pertaesum est mentes regni et ad consules, annuos magis(27)tratus, administratio rei p(ublicae) translata est.

(28) Quid nunc commemorem dictaturae hoc ipso consulari impe(29)rium valentius repertum apud maiores nostros, quo in a[*s*](30)perioribus bellis aut in civili motu difficiliore uterentur? (31) aut in auxilium plebis creatos tribunos plebei? quid a consu(32)libus ad decemviros translatum imperium, solutoque postea (33) decemvirali regno ad consules rusus reditum? quid in [*pl*]u(34)ris distributum consulare imperium tribunosque mil[*itu*]m (35) consulari imperio appellatos, qui seni et saepe octoni crearen(36)tur? quid communicatos postremo cum plebe honores, non imperi (37) solum sed sacerdotiorum quoque? Iam si narrem bella, a quibus (38) coeperint maiores nostri, et quo processerimus, vereor ne nimio (39) insolentior esse videar et quaesisse iactationem gloriae pro(40)lati imperi ultra oceanum. Sed illoc potius revertar. Civitatem . . . .

II. (1) . . (40) . . [*po*]test. Sane (2) novo m[*ore*] et divus Aug[*ustus av*]onc[*ulus m*]eus[2] et patruus Ti. (3) Caesar omnem

1) appellitatus. — 2) *Explevit Otto Hirschfeld, Wiener Studien 1881 p. 268.*

florem ubique coloniarum ac municipiorum, bo(4)norum scilicet virorum et locupletium, in hac curia esse voluit. (5) Quid ergo? non Italicus senator provinciali potior est? Iam (6) vobis, cum hanc partem censurae meae adprobare coepero, quid (7) de ea re sentiam, rebus ostendam. Sed ne provinciales quidem, (8) si modo ornare curiam poterint, reiciendos puto. II.

(9) Ornatissima ecce colonia valentissimaque Viennensium, quam (10) longo iam tempore senatores huic curiae confert! Ex qua colonia inter paucos equestris ordinis ornamentum L. Vestinum fa(12)miliarissime diligo et hodieque in rebus meis detineo, cuius libe(13)ri fruantur quaeso primo sacerdotiorum gradu, postmodo cum (14) annis promoturi dignitatis suae incrementa; ut dirum nomen la(15)tronis taceam, et odi illud palaestricum prodigium, quod ante in do(16)mum consulatum intulit, quam colonia sua solidum civitatis Roma(17)nae beneficium consecuta est[1]. Idem de fratre eius possum dicere, (18) miserabili quidem indignissimoque hoc casu, ut vobis utilis (19) senator esse non possit.

(20) 'Tempus est iam, Ti. Caesar Germanice, detegere te 'patribus conscriptis, (21) quo tendat oratio tua; iam enim ad 'extremos fines Galliae Nar(22)bonensis venisti'[2].

(23) Tot ecce insignes iuvenes, quot intueor, non magis sunt paenitendi (24) senatores, quam paenitet Persicum nobilissimum virum, ami(25)cum meum, inter imagines maiorum suorum Allobrogici no(26)men legere. Quod si haec ita esse consentitis, quid ultra desidera(26)tis, quam ut vobis digito demonstrem, solum ipsum ultra fines (28) provinciae Narbonensis iam vobis senatores mittere, quando (29) ex Luguduno habere nos nostri ordinis viros non paenitet. (30) Timide quidem, p(atres) c(onscripti), egressus adsuetos familiaresque vobis pro(31)vinciarum terminos sum, sed destricte iam Comatae Galliae (32) causa agenda est, in qua si quis hoc intuetur, quod bello per de(33)cem annos exercuerunt divom Iulium, idem opponat centum (34) annorum immobilem fidem obsequiumque multis trepidis

1) *De Valerio Asiatico dicit, de quo v. Tac. ann. 11,2.3.* — 2) 'Haec verba non sunt imperatoris qui ipse se interpellet, sed senatorum acclamantium et simul oratorem prolixum irridentium, perscripta, ut fit in acclamationibus, loquentium nominibus nullis adiectis.' *Mo. Eph. ep. 7,394.*

re(35)bus nostris plus quam expertum. Illi patri meo Druso Germaniam (36) subigenti tutam quiete sua securamque a tergo pacem praes(37)titerunt, et quidem cum *a*[1] census novo tum opere[2] et inadsue(38)to Gallis ad bellum avocatus esset; quod opus quam ar(39)duum sit nobis, nunc cum maxime, quamvis nihil ultra, quam (40) ut publice notae sint facultates nostrae, exquiratur, nimis (41) magno experimento cognoscimus.

51. SCC. de aedificiis non diruendis, a. 44—56.

C. I. L. 10,158 n. 1401. Haec SCC., quorum alterum intra a. 44—46, alterum a. 56 factum est, uni tabulae inscripta Herculanei circa a. 1600 reperta sunt. Tabula ipsa periit, edita autem est a. 1607 a Capaccio (hist. Neap. 2,9); alterum exemplar idque diligentius descriptum a Mommseno Parisiis investigatum a. 1850 editum est Leipz. Berichte 4,272; tertium est in epistulario Reinesii (Lips. 1660) p. 202; sed pendent exempla tria ab eodem archetypo habentque mendas communes non paucas. Utriusque SC. interpretationem dedit: Bachofen, ausgew. Lehren des röm. Civ.R. p. 187, textu Capaccii usus. [*Hadrianus in epistula scripta a. 127 ad Hadrianopolitas Stratonicenses nuper in civitatis formam redactos (Bulletin de corr. hell. 11 a. 1887 p. 111) quod scribit:* τὴν οἰκίαν Τι[β.] Κλαυδίου Σωκράτους τὴν οὖσαν ἐν τῇ [πό]λει ἢ ἐπισκευαζέτω Σωκράτης ἢ ἀποδό[τ]ω τινὶ τῶν ἐπιχωρίων, ὡς μὴ χρόνῳ θεμελίᾳ *(sic)* καταριφθείη, *ostendit eatenus imperatores curam aedificiorum extendisse, ut etiam in provinciis domini aedes suas collabentes cogerentur aut reficere aut vendere.* Th. M.]

I. Cn. Hosidio Geta, L. Vagellio cos. (2) X k. Octobr. SC. (3) Cum providentia optumi principis tectis quoque (4) urbis nostrae et totius Italiae aeternitati prospexerit, quibus (5) ipse non solum praecepto augustissimo sed etiam exsemplo (6) suo prodesset, conveniretq(ue) felicitati saeculi instantis (7) pro portione publicorum operum etiam privatorum custodi*re*[3], (8) deberentque apstinere se omnes cruentissimo genere (9) negotiationis, ne[*que*][4] inimicissimam pace faciem inducere (10) ruinis domum villarumque, placere; si quis negotiandi causa (11) emisset quod[5] aedificium, ut diruendo plus adquireret quam (12) quanti emisset, tum duplam pecuniam, qua mercatus eam rem (13) esset, in aerarium inferri, utique de eo nihilo minus

1) ad. — 2) *Cf. Livius ep. 139 ad a. 742:* civitates Germaniae .... oppugnantur a Druso et tumultus qui ob censum exortus in Galliis erat componitur. — 3) custodiac *vel* custodia. — 4) ne. — 5) quodquod *proposuit Mo.*

ad senatum (14) referretur. Cumque aeque non oporteret[1] malo exsemplo vendere quam (15) emere, *ut*[2] venditores quoque coercerentur, qui scientes dolo malo (16) *co*ntra[3] hanc senatus voluntatem vendidissent, placere: tales (17) venditiones inritas fieri. Ceterum testari senatum, domini[*s nihil*][4] (18) constitui, qui rerum suarum possessores futuri aliquas [*partes*] (19) earum mutaverint, dum non negotiationis causa id factum [*sit*[5]].

(20) Censuere. In senatu fuerunt CCCLXXIII.

II. (21) [*Q.*] Volusio, P. Cornelio cos. VI non. Mart. SC.

(22) Quod Q. Volusius, P. Cornelius verba fecerunt de postulatione necessari[*orum*] (23) Alliatoriae Celsil[*l*]ae, q. d. e. r. f. p.,

d. e. r. i. c.:

(24) Cum SC., quod factum est Hosidio Geta et L. Vagellio cos. clarissimis viris, ante d[*iem X.*[6]] k. (25) Oct. auctore divo Claudio, cautum esset, ne[7] quis domum villamve dirueret, qu*o plus*[8] (26) sibi adquireret, neve quis negotiandi causa eorum quid emeret venderetve, (27) poenaq(ue) in emptorem, qui adversus id S.C. fecisset, constituta esset, [*ut*] (28) qui quid emisset duplum eius quanti emisset in aerarium inferre cogere(29)tur et eius qui vendidisset inrita fieret venditio, de iis autem, qui rerum (30) suarum possessores futuri aliquas partes earum mutassent, dum modo (31) non negotiationis causa mutassent, nihil esset novatum; et necessari (32) Alliatoriae Celsil[*l*]ae, uxoris Atilii Luperci ornatissimi viri, exposuis(33)sent huic ordini, patrem eius Alliatorium Celsum emisse fundos cum aedificis in (34) regione Mu*ti*n*e*nsi[9], qui vocarentur campi Macri, in quibus locis mercatus a*g*i[10] supe(35)rioribus solitus esset temporibus, iam per aliquod annos desisset haberi, eaque (36) aedificia longa vetustate dilaberentur neque refecta usui essent futura, quia neque (37) habitaret in iis quisquam nec vellet in deserta *ac*[11] ruentia commigrare: ne quid (38) fraudi multae poenaeq(ue) esset Celsil[*l*]ae, si ea aedificia, de quibus in hoc ordine actum (39) esset, aut demolita fuissent, aut ea condi-

1) oportere. — 2) emerint. — 3) intra. — 4) dominio. — 5) *om.* — 6) ante decim. — 7) *Ab hoc verbo usque ad vocem* venditio (*v. 29*) *SC. ad verbum fere relatum est a Paulo in D. 18,1,52.* — 8) quam *vel* quod *exempla,* quo plus *Dig.* — 9) Muliniensi. — 10) aci. — 11) desertac.

cione[1] sive per se sive cum agris vendi(40)disset, ut emptori sine fraude sua ea destruere tollereque liceret; (41) in futurum autem admonendos ceteros esse, ut apstinerent se a tam foedo genere negotiation[*is*], (42) hoc praecipue saeculo, quo excitari nova et ornari[2] universa, quibus felicitas orbis terra(43)rum splenderet, magis conveniret, quam ruinis aedificiorum ullam partem deform[*are*][3] (44) Italiae et adhuc retinere priorum temporum [*incuriam quae universa affecisset*] (45), ita ut diceretur senectute ac tum[*ulo iam rem Romanam perire*[4]].

(46) Censuere. In senatu [*fuerunt*] . . . .

52. SC. Trebellianum a. 56.

(*D. 36,1,1,1.2. Consules qui nominantur suffecti sunt anni ut videtur 56. Ulpianus l. III fideicommissorum:* Factum est SC. temporibus Neronis, VIII. kal. Sept., Annaeo Seneca et Trebellio Maximo cos., cuius verba haec sunt:)

Cum esset aequissimum in omnibus fideicommissariis hereditatibus si qua de his bonis iudicia penderent, ex his[5] eos subire, in quos ius fructusque transferretur, potius quam cuique periculos*am*[6] esse fidem suam: placet, ut actiones, quae in heredem heredibusque dari solent, eas neque in eos neque his dari, qui fidei suae commissum sic, uti rogati essent, restituissent, sed his et in eos, quibus ex testamento fideicommissum restitutum fuisset: quo magis in reliquum confirmentur supremae defunctorum voluntates.

53. SC. de imperio Vespasiani a. 69.

C. I. L. 6,167 n. 930. E tabula ahenea Romae saec. XIIII reperta, hodie in museo Capitolino adservata. Capita more solito distincta sunt. De quaestione, utrum lex haec fuerit an SC., v. Mo. Staatsr. 2³,876—9.

. . . . (1) foedusve cum quibus volet facere liceat ita, uti licuit divo Aug(usto), (2) Ti. Iulio Caesari Aug(usto), Tiberioque Claudio Caesari Aug(usto) Germanico; ∾

(3) utique ei senatum habere, relationem facere, remittere, senatus (4) consulta per relationem discessionemque facere liceat

---

1) conditione. — 2) ornari in. — 3) deformem. — 4) *Suppl. Mo.* — 5) *Mo. coni.* eas lites. — 6) periculosum *cod.*

(5) ita, uti licuit divo Aug(usto), Ti. Iulio Caesari Aug(usto), Ti. Claudio Caesari (6) Augusto Germanico; ∾

(7) utique cum ex voluntate auctoritateve iussu mandatuve eius (8) praesenteve eo senatus habebitur, omnium rerum ius perinde (9) habeatur servetur, ac si e lege senatus edictus esset habereturque; ∾

(10) utique quos magistratum potestatem imperium curationemve (11) cuius rei petentes senatui populoque Romano commendaverit (12) quibusque suffragationem suam dederit promiserit, eorum (13) comitis quibusque extra ordinem ratio habeatur; ∾

(14) utique ei fines pomerii proferre promovere cum ex re publica (15) censebit esse, liceat ita, uti licuit Ti. Claudio Caesari Aug(usto) (16) Germanico; ∾

(17) utique quaecunque ex usu rei publicae maiestate*que*[1] divinarum (18) huma*na*rum[2] publicarum privatarumque rerum esse (19) censebit[3], ei agere facere ius potestasque sit, ita uti divo Aug(usto), (20) Tiberioque Iulio Caesari Aug(usto), Tiberioque Claudio Caesari (21) Aug(usto) Germanico fuit; ∾

(22) utique quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit, ne divus Aug(ustus), (23) Tiberiusve Iulius Caesar Aug(ustus), Tiberiusque Claudius Caesar Aug(ustus) (24) Germanicus tenerentur, iis legibus plebisque scitis imp(erator) Caesar (25) Vespasianus solutus sit; quaeque ex quaque lege rogatione (26) divum Aug(ustum), Tiberiumve Iulium Caesarem Aug(ustum), Tiberiumve (27) Claudium Caesarem Aug(ustum) Germanicum facere oportuit, (28) ea omnia imp(eratori) Caesari Vespasiano Aug(usto) facere liceat; —

(29) utique quae ante hanc legem rogatam acta gesta (30) decreta imperata ab imperatore Caesare Vespasiano Aug(usto) (31) iussu mandatuve eius a quoque sunt, ea perinde iusta rataq(ue) (32) sint, ac si populi plebisve iussu acta essent. ∾

(33) ∾ Sanctio. ∾

(34) Si quis huiusce legis ergo adversus leges rogationes plebisve scita (35) senatusve consulta fecit fecerit, sive quod eum ex lege rogatione (36) plebisve scito s(enatus)ve c(onsulto)

---

1) que *om.* — 2) humarum. — 3) esse e censebit.

facere oportebit, non fecerit huius legis ([37]) ergo, id ei ne fraudi esto, neve quit ob eam rem populo dare debeto, ([38]) neve cui de ea re actio neve iudicatio esto, neve quis de ea re apud ([39]) [*s*]e agi sinito. ∾ ||

54. SC. Macedonianum a. 69—79.

(*D. 14,6,1. De aetate SCti hoc loco nil dictum est: sed quod ait Suetonius Vesp. 11:* Auctor senatui fuit (Vesp.) decernendi, ne filiorum familiarum feneratoribus exigendi crediti ius unquam esset, *videtur de hoc SC. intellegendum esse, quamquam similia iam antea auctore Claudio decreta sunt* (*Tacitus ann. 11,13*). *Ulp. l. XXIX ad ed.:* Verba SCti Macedoniani haec sunt:)

Cum inter ceteras sceleris causas Macedo, quas illi natura administrabat, etiam aes alienum adhibuisset et saepe materiam peccandi malis moribus praestaret, qui pecuniam ne quid amplius diceretur incertis nominibus crederet: placere, ne cui, qui filio familias mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis eius, cuius in potestate fuisset, actio petitioque daretur: ut scirent qui pessimo exemplo faenerarent, nullius posse filii familias bonum nomen exspectata patris morte fieri.

55. SC. Rubrianum a. 103 (?).

(*D. 40,5,26,7. Annus incertus est, cum consules nominati suffecti sint; a. 103 proposuit Mo. Forsch. 1,51. Ulpianus l. V fideicommissorum:* Subventum libertatibus est SCto, quod factum est temporibus divi Traiani Rubrio Gallo et Caelio Hispone[1] cos. in haec verba:)

Si hi, a quibus libertatem praestari oportet, evocati a praetore adesse noluissent, si causa cognita praetor pronuntiasset libertatem his deberi, eodem iure statum servari, ac si directo manumissi essent.

56. SC. Iuncianum a. 127.

(*D. 40,5,28,4. Ulpianus l. V fideicommissorum:* Factum est SC., Aemilio Iunco et Iulio Severo cos., in haec verba:)

Placere, [ut] si quis ex his, qui fideicommissam libertatem ex quacumque causa deberent servo, qui mortis tempore eius,

1) *Plin. ep. 4,9:* Caepio Hispo. *Or. 3670:* Caepioni Hisponi cos. *Cf. Mo. l. l.*

qui rogavit, non fuerit[1], adesse negabitur: praetor cognoscat; et si in ea causa esse videbitur, ut, si praesens esset, manumittere cogi deberet: id ita esse pronuntiet. Cumque ita pronuntiasset, idem iuris erit, quod esset, si ita, ut ex fideicommisso manumitti debuisset, manumissus esset.

57. SC. Iuventianum a. 129.

(*D. 5,3,20,6. Ulpianus l. XV ad edictum:* — de petitione hereditatis — cum forma SCto sit data, optimum est ipsius SCti interpretationem facere, verbis eius relatis:)

Pridie idus Martias Q. Iulius Balbus et P. Iuventius Celsus Titius Aufidius Oenus Severianus consules verba fecerunt de his, quae imperator Caesar Traiani Parthici filius divi Nervae nepos Hadrianus Augustus imperator maximusque princeps proposuit[2] quinto nonas Martias quae proximae fuerunt libello[3] complexus esset, quid fieri placeat;

de qua[4] re ita censuerunt: cum, antequam partes caducae ex bonis Rustici fisco peterentur, hi qui se heredes esse existimant[5], hereditatem distraxerint, placere: redactae ex pretio rerum venditarum pecuniae usuras non esse exigendas; idemque in similibus causis servandum. Item placere: a quibus hereditas petita fuisset, si adversus eos iudicatum esset, pretia, quae ad eos rerum ex hereditate venditarum pervenissent, etsi eae ante petitam hereditatem deperissent deminutaeve fuissent, restituere debere. Item: eos, qui bona invasissent, cum[6] scirent ad se non pertinere, etiamsi ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, perinde condemnandos, quasi possiderent; eos autem, qui iustas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existimassent, usque eo dumtaxat, quo locupletiores ex ea re

---

1) isque *ins. Dig., delevit Mo.* — 2) *Exordium restituendum est ita:* Pridie idus Martias. Quod Q. Iulius Balbus, P. Iuventius Celsus Titus Aufidius Hoenius Severianus cos. v. f. de his quae imp. Caesar, divi Traiani Parthici f. divi Nervae n., Traianus Hadrianus Augustus optimus maximusque princeps p(ater) p(atriae) (*pro* proposuit *Pithoeus*). *Consules duo sunt, non quattuor, id quod putavit Rud. RG. 1,117; alter* πολυώνυμος *est sicut infra in SC. Beg. M. Nonius Mucianus* (*cf. Mo. Hermes 3,75*). — 3) oratio, *l. 22 et 40 h. t.* — 4) *corr.* ea. — 5) *L. 20 § 12:* ita senatus locutus est: 'eos qui — existimassent'. — 6) *L. 25 § 2:* ait senatus: — bona — quae scirent.

facti essent. Petitam autem fisco hereditatem ex eo tempore existimandum esse, quo primum scierit quisque eam a se peti, id est, cum primum aut denuntiatum esset ei, aut litteris vel edicto evocatus esset.

Censuerunt.

58. SC. de nundinis saltus Beguensis a. 138.

C. I. L. 8,46 n. 270 = 8 S., 1193 n. 11451. Duo lapides eundem hunc titulum continentes reperti sunt in loco dicto Henschir Begar in regno Tunetano, alter a. 1860 a V. Guérin (voy. arch. 1,391), alter a G. Wilmanns a. 1873, qui coniunctos eos edidit Eph. epigr. 2,271 commentario cum Mommseni notis adiecto. Illustrantur hoc titulo loci iam dudum noti de nundinarum iure privatis concesso: D. 50,11. C. 4,60. Plin. ep. 5,4. Suet. Claud. 12. Cf. C. I. L. 3,523 n. 4121: Imp. — Constantinus — nundinas die solis perpeti anno constituit.

(1) SC. de nundinis saltus[1] Beguensis in t(erritorio) (2) Casensi, descriptum et recognitum ex libro sen(3)tentiarum in senatu dic[*ta*]rum k(apite) VI T. Iuni Nigri, C. Pompo(4)ni Camerini co(n)s(ulum), in quo scripta erant A[*frica*]ni[2] iura[3] et id (5) quod i(nfra) s(criptum) est.

In comitio in curia[4] . . . . .

[*Scr*]ibundo (6) adfuerunt Q. Sa[*l*]onius Q. f. Ouf. [*Lo*]ngus, . . . [*A*]ni Quar[*t*]inus, (7) C. Oppius C. f. Vel. Severus, C. For*(?)* . . C. f. . . . [*Sex. Eru*]ciu[*s*], (8) M. f. Quir. Clarus, P. Cassius L. f. Aem. Dexter q(uaestor)[4], P. Nonius M. f. Ou[*f*]. Mac(9)rinus q(uaestor)[5]. In senatu fuerunt C.

(10) SC. per discessionem factum.

Quod P. Cassius Se(11)cundus, P. Delphius Peregrinus Aleius Alennius Maxi(12)mus Curtius Valerianus Proculus M. Nonius Mucianus[6] (13) coss. verba fecerunt de desiderio amicorum Lucili Afri(14)cani c(larissimi) v(iri), qui petunt: ut ei permittatur in provincia Afric(a), regione (15) Beguensi, territorio

---

1) *Front. grom. 53:* in Africa saltus non minores habent privati, quam res publica territoria, immo — longe maiores. — 2) *i. e. Lucilii Africani infra nominati.* — 3) *i. e. possessiones et latifundia, in quibus ut nundinas habere sibi permitteretur petierat.* — 4) *i. e. in curia Iulia aedificata eodem loco quo fuerat Hostilia, scilicet in comitio; cf. supra SCC. 2.5.6:* ἐν κομετίῳ. *Deinde in hiatu intercidit dies.* — 5) *De quaestoris quaestorumve adscriptione v. Mo., Eph. epigr. 2,283 ad v. 8.* — 6) *Consul* πολυώνυμος, *sicut Iuventius Celsus supra p. 195 n. 2.*

Musulamiorum[1], ad Casas, nundinas (16) IIII nonas Novemb. et XII k. Dec., ex eo omnibus mensibus IIII non. (17) et XII k. sui cuiusq(ue) mensis instituere habere, quid fieri (18) placeret, de ea re ita censuerunt: permittendum Lu(19)cilio Africano, c. v., in provincia Afric(a), regione Beguensi, (20) territorio Musulamiorum, ad Casas, nundinas IIII non. (21) Novemb. et XII k. Decembr. et ex eo omnibus mensibus IIII non. et XII k. (22) sui cuiusq(ue) mensis instituere et habere, eoque vicinis (23) advenisq(ue) nundinandi dumtaxat causa coire conve(24)nire sine iniuria et incommodo cuiusquam liceat.

(25) Actum idibus Octobr. P. Cassio Secundo, M. Nonio Muciano. (26) Eodem exemplo de eadem re duae tabellae signatae sunt. (27) Signatores: T. Fl. Comini scrib(ae), C. Iuli Fortunati scrib(ae), (28) M. Caesi Helvi Euhelpisti *(sequuntur nomina quattuor).*

59. SC. de Cyzicenis a. 138—160.

C. I. L. 3 S., 1274 n. 7060. Eph. epigr. 3,156. E lapide in Cyzici ruinis a. 1876 reperto, deinde Londinium in museum Britannicum translato. Ed., suppl., illustr. Mo.

[*SC. de p*]ostulatione Kyzicenor(um) ex Asia, (2) qui dicunt, ut corpus, quod appellatur Ne(3)on[2] et habent in civitate sua, auctoritate (4) [*amplissimi o*]rdinis confirmetur[3].

Scri(5)[*bendo adfue*]runt M. Aelius imp(eratoris) Titi Aeli (6) [*Hadriani An*]tonini f. Pap. Aurelius Ve(7)[*rus*], ... s M. f. Gal. Verus, M. Hosidius (8) M. f. A . . . [*Get*]a, M. Annius M. f. Gal. Libo, Q. (9) Pompe[*ius*] Q. f. Hor. Bassianus, L. Fl(avius) L. f. (10) Quir. Iulianus, L. Gellius L. f. Ter. Severus, (11) quaestor)[4].

Sententia[5] dicta ab Appio Gallo (12) co(n)s(ule) desig(nato)

1) *Tac. Ann. 2,52:* Musulamiorum — valida — gens, et solitudinibus Africae propinqua nullo etiam tum urbium cultu. *Ptolem. 4,3,24:* Μισουλάμιοι *cf. Wilm. 278—9.* — 2) *Mo. intellegit* νέων, *i. e.* iuvenum. — *Cf. quae saec. tertio Callistratus D. 48,19,28,3 scripsit:* Solent quidam, qui volgo se iuvenes appellant, in quibusdam civitatibus turbulentis se adclamationibus popularium accommodare. qui — fustibus caesi dimittuntur. — 3) *De hac confirmatione v. Mo. St.R. 2³,886 n. 5.* — 4) *Vel* q(uaestores), *cum non constet quot testes quaestores fuerint; cf. Mo. l. l. p. 157.* — 5) *Refertur sententia eius senatoris, qui primus censuit cuique probabile est reliquos adsensisse. Recedit hoc a forma consueta:* Quod cos. verba fecerunt *cet.*

relatione IIII[1] concedente (13) imp(eratore) Caes[*are Tito A*]elio Hadriano An(14)to[*nino Aug. Pio*] . . . . . . IIII relatione sua (15) . . . . [*Kyzicen*]os ex Asia, (16) . . . . . . [*quos neos a*]ppellant . . . .

††60. Senatus consultum de sumptibus ludorum gladiatorum minuendis (a. 176/7.)

C. I. L. II S., 1032 n. 6278. E tabula aënea a. 1888 prope Italicam Hispaniae Baeticae urbem primariam eruderata. Descr. Huebner et Berlanga. Tractavit Mo. in Eph. ep. 7,388 demonstravitque (l. l. p. 394) sententiam dictam a senatore quodam hac tabula contineri; cf. p. 197 n. 5.

. . . . (1) tantam illam pestem nulla medicina sanari posse. Nec poterat: verum nostri principes quibus omne studium est quantoli(2)bet morbo salutem publicam mersam et enectam refovere et integrae valetudini reddere, in primis anima adverterunt quae (3) causa illi morbo vires daret, unde foeda et inlicita vectigalia ius haberent, quis auctor et patronus esset usurpandis quasi (4) legitimis, quae omnibus legibus et divinis et humanis prohibentur.

(5) Fiscus dicebatur: fiscus non sibi, set qui lanienae aliorum praetexeretur, tertia vel quarta parte ad licentiam foedae rapinae invi(6)tatus. Itaque fiscum removerunt a tota harena. Quid enim Marci Antonini et [Luci Commodi][2] cavendum fisco cum hare(7)na? omnis pecunia horum principum [*p*]ura[3] est, nulla cruoris humani adspergine contaminata, nullis sordibus foedi quae(8)stus inquinata, et quae tam sanctae paratur quam insumitur. Itaque facessat sive illut ducentiens annu[*u*]m[4] seu trecenties (9) est; satis amplum patr[*imo*]nium[5] imperio parat [*l*]ex[6] parsimonia vestra. Quin etiam ex reliquis lanistarum, quae (sestertium) quingenties su(10)pra sunt, pars lanistis condonetur. Ob quae, oro vos, merita? Nulla sane, inquiunt, merita, sed prohibiti talibus grassaturis sola(11)cium ferant et in posterum tanto pretio invitentur ad opsequium humanitatis.

(12) O magni impp., qui scitis altius fundari remedia, quae etiam malis consulunt, qui se etiam necessarios fecerint! Et

1) *De iure IIII relationum v. Mo. St.R.* 2^3*,898 n. 4.* — 2) *erasum, ita tamen ut cernatur in aere.* — 3) *sic Buechler,* cura *aes.* — 4) annum. — 5) patrocinium. — 6) parati ex.

iam fructus tan(13)tae vestrae providentiae emerget. Legebatur etiam nunc apud nos oratio; sed ubi rumore delatu[*m e*]st[1] questus lanistarum recisos, fis(14)cum omnem illam pecuniam quasi contaminatam reliquisse, statim sacerdotes fidelissimarum Galliarum vestrarum (15) concursare, gaudere, inter se loqui.

(16) Erat aliquis, qui diploraverat fortunas suas creatus sacerdos, qui auxilium sibi in provocatione ad principes facta constituerat. Sed (17) ibidem ipse primus et de consilio amicorum: 'quid mihi iam cum appellatione? Omne onus, quod 'patrimonium meum opprimebat, sanc(18)tissimi impp. remise'runt; iam sacerdos esse et cupio et opto et editionem muneris 'quam olim detestabamur, amplector'.

(19) Itaque gratiae appellationis non solum ab illo, verum et a ceteris petitae; et quanto plures petentur! Iam hoc genus causarum diversam formam (20) habebit, ut appellet qui non sunt creati sacerdotes, im[*mo*][2] populus.

(21) Quae igitur tantis tam salutarium rerum consilis vestris alia prima esse sententia[3] potest, quam ut, quod singuli sentiunt, quod universi (22) de pectore intimo claman[*t*][4], ego censeam?

(23) Censeo igitur in primis agendas maximis impp. gratias, qui salutaribus remedis, fisci ratione post habita, labentem civitatium statum et prae(24)cipitantes iam in ruinas principalium virorum fortuna[*s*][5] restituerunt: tanto quidem magnificentius, quod, cum excusatum esset reti(25)nerent quae ali instituissent et quae longa consuetudo confirmasset, tamen olli peraeque nequaquam sectae suae congruere arbitra(26)ti sunt male instituta servare et quae turpiter servanda essent instituer[*e*][6].

(27) Quamquam autem non nulli arbitrentur de omnibus, quae ad nos maximi principes rettulerunt, una et succincta sententia censendum, (28) tamen, si vos probatis, singula specialiter persequar, verbis ipsis ex oratione sanctissima ad lucem sententiae translatis, ne qua ex parte pravis in(29)terpretationibus sit loc[*u*]s[7].

Itaque censeo, uti munera, quae assiforana[8] appellantur,

1) delatu/st *in ectypo cernitur videturque fuisse aut* delatu est *aut* delatumst. — 2) *ex* im *postea factum videtur esse* imo. — 3) sentententia *fuit, sed emendatum est.* — 4) clamante *factum ex* clamans; clamant *Buecheler.* — 5) fortuna. — 6) institueret. — 7) locis. — 8) *fortasse quae edebat*

in sua forma mane[*a*]nt[1] nec egrediantur sump(30)tu (sestertium) XXX (milia). Qui autem supra (sestertium) XXX (milia) ad LX (milia) usque munus edent, is gladiatores tripertito praebeantur numero pari. Summum pre(31)tium sit — *(v. 31—34 sequuntur pretia gladiatorum).* —

Et haec sit summo ac formonso[2] gladiatori defi(35)nita quantitas. Utique in omnibus muneribus quae generatim distincta sunt, lanista dimidiam copiam universi numeri promisque multitu(36)dinis praebeat exque his qui gregari appellantur, qui melior [*l*]acertat[*u*]s[3] erit, duobus milibus sub signo pugnet, nec quisquam ex eo numero (37) mille nummum minore. Lanistas etiam promovendos vili studio questus: [*sibi*] copiam dimidiae partis praebenda[*e negantes*][4] esse ex nu(38)mero gregariorum uti sciant inpositam sibi necessitatem de ceteris quos meliores opinabuntur transferre tantisper plendi nu(39)meri gregariorum gratia. Itaque is numerus universae familiae aequis partibus in singulos dies dispartiatur, [*ne*]que[5] ullo die minus quam (40) dimidia pars gregariorum sit ibi qui eo die dimicabunt. Utque ea opservat[*i*]o[6] a lanistis quam diligentissime exigatur, iniungendum (41) his qui provinciae praesidebunt et legatis vel quaestoribus vel legatis legionum vel iis qui ius dicunt c(larissimis) v(iris) aut procurator[*ibus*][7] maximorum (42) principum quibus provinciae rector mandaverit; is etiam procurator[*ibus*][8] qui provinciis praesidebunt. Trans Padum autem perque omnes Italiae (43) regiones arbitrium iniungendum praefectis aliment[*orum*][9], si aderunt, vel viae curatori aut, si nec is praesens erit, iuridico vel (44) tum classis praetoriae praefecto.

(45) Item censeo de exceptis ita opservandum, ut praecipuum mercedis gladiator sibi quisque[10] paciscatur, eius pecuniae quae ob hanc causam excipi(46)ebatur, quartam portionem liber, ser[*v*]us[11] autem quintam excipiat. De pretis autem gladiatorum opservari paulo ante censui secundum praescrip(47)-

---

lanista qui vellet per oppidorum fora asses a spectatoribus pro locis exigens; cfr. Sueton. Vitell. 12: circumforaneus lanista.

1) manent. — 2) famoso *Hirschfeld.* — 3) *sic Buecheler,* meliori acertatis *aes.* — 4) negem sibi copiam dimidiae partis praebendas esse. — 5) atque. — 6) opservato. — 7) procuratores. — 8) procurator. — 9) praefectis alimentorum dandis. — 10) quisquis *em. Buecheler.* — 11) serus.

tum divinae orationis, sed ut ea pretia ad eas civitates pertinea[*n*]t[1], in quibus ampliora gladiatorum pretia flagrabant. Quod si quibus civitatibus (48) res publica tenuior est, non eadem serventur, quae aput fortiores civitates scripta sunt, nec supra modum virium onerent, sed hactenus in eundem, (49) ut qu[*a*]e[2] in publicis privatisque rationibus repperientur pretia summa ac media ac postrema, si quidem provinciarum eae civitates sunt, ab eo (50) qui praesidebit provinciae opserventur, ceterarum autem iuridico vel curatori provinciae[3] vel classis praetoriae praefecto vel procuratori (51) maxumorum principum, uti cuiusque civitatis potestasque ibi prima erit. Atque ita rationibus decem retroversum annorum inspectis, exemplis (52) munerum in quaque civitate edito[*rum*][4] consideratis, conserventur ab eo, cuius arbitrium erit de tribus pretis: vel si melius ei videbitur (53) ex eo modo quem persequitur effici[*a*]t[5] et trifariam pretia deducantur eaque forma etiam in posterum servetur. Sciantque v(iri) c(larissimi), qui procon(54)sules paulo ante profecti sunt, intra suum quisque annum it negotium exsequi se oportebit, ii[6] etiam, qui non sortito provincias (55) regant, intra annum.

(56) Ad Galliam sed et princeps . . . ., qui[7] in civitatibus splendidissimarum Galliarum veteri more et sacro ritu expectantur, ne ampliore pretio (57) lanistae praebeant, quam binis milibus. Cum maximi principes oratione sua praedixerint fore, ut damnatum ad gladium (58) procurator eorum . . . .[8] nisi plure quam sex aureis et nisi iuraverit.

(59) Sacerdotes quoque provinciarum quibus nullu[*m*] cu[*m*] lanistis nego[*tium eri*]t[9], gladiatores a prioribus sacerdotibus sus(60)ceptos vel sibimet auctoratos recipiunt, at post editi[*o*]ne[*m eod*]e[*m*] p[*re*]tio[10] in succedentes tra[*mi*]t[*t*]unt[11]; neque singulatim aliquem (61) rei gladiatoriae causa vendat plure quam lanistis est pretium persolutum.

(62) Is autem qui aput tribunum plebei c(larissimum) v(i-

1) pertineat. — 2) *sic Buecheler,* utque *aes.* — 3) *immo* curatori viae. — 4) edito erunt. — 5) efficit. — 6) oportere eos *requiritur.* — 7) princeps qui *ectypa: sed hiat oratio.* — 8) *excidisse quaedam videntur.* — 9) nego . . . . . . t *ectypa.* — 10) editi(15) in *ectypa.* — 11) tra . . . tiunt *ectypa.*

rum) sponte ad dimicandum profitebitur, cum habeat ex lege pretium duo milia, liberatus si discri(63)men instauraverit, aestimatio eius post hac (sestertium) XII (milia) non excedat. Is quoque qui senior atque inabilior operam suam denuo (64) . . . . .

61. SC. Orfitianum, a. 178.

(*D. 38,17,1 pr. 9.12. Cf. I. 3,4 pr.:* ut liberi ad bona matrum intestatarum admittantur, SCto Orfitiano effectum est, quod latum est Orfito et Rufo cos. divi Marci temporibus. *Codicem Flor. constanter scribere* Orphitianum *monet Mo. — Ulpianus l. XII ad Sabinum:* Sive ingenua sive libertina mater est, admitti possunt liberi ad hereditatem eius ex SCto Orphitiano. —)

. . . Si nemo filiorum eorumve, quibus simul legitima hereditas defertur, volet ad se eam hereditatem pertinere, ius antiquum esto.

(Ait senatus:)

. . . quae iudicata transacta finitave sunt, rata maneant . . .

CAPUT VI.

EDICTA.

62. Edictum perpetuum praetoris urbani.

Recognovit O. Lenel.

'Edicta praetorum, quae supersunt, fere omnia Iustiniani libris digestorum tradita sunt; perpauca tantum Cicerone Festo aliis. Inscriptionibus 'nihil ad nos pervenit. In Digestis autem quae sunt edicta plurima ex Ulpiani ad edictum libris recepta sunt, quem constat non genuina vetera sed 'perpetuum illud edictum esse secutum iussu Hadriani a Salvio Iuliano Icto 'compositum . . . . . . Deperditorum argumenta magna quidem ex parte e digestis aliisque libris concludi possunt; atque summopere hac de re meruit 'Rudorffius (ed. perp. quae reliqua sunt. 1869). Cuius tamen docta conamina nolui hic repetere ipsas tantum edictorum reliquias propositurus. Tantummodo certa perditorum argumenta breviter indicavi simulque actionum 'formulas, si quas habemus, in notis adieci. Uncis inclusi quae ad intellegenda verba edictalia e commentariis addenda erant.' Bruns. *In hac nova edicti recensione fines terminosque a Cl. Viro operi constitutos nolui egredi.*

Edictorum verba e libro meo (das Edictum Perpetuum [*E. P.*], *1883) repetii, perpauca immutavi. Quae autem non ad verbum expressa traduntur sed e commentariis restituenda erant, praetermisi nisi ad cetera melius intellegenda aliquid conferre videbantur. Titulorum seriem praecipue ad Ulpiani Paulique libros in margine adnotatos restitui, qua de re cf. E. P. p. 3 sqq. Controversias hoc loco esse omittendas censui.*

(Pars prima. De litis exordio.)

'Neque in partes neque in libros divisum fuisse edictum perpetuum 'inter omnes constat; titulis autem singula edicta, quae ad eandem rem per- 'tinent, comprehensa fuisse tam Ulpianus quam alii dicunt; titulis rubricae 'inscriptae erant, quae magna ex parte in digestis repetitae sunt, veluti 'de 'in ius vocando', 'de i. i. restitut.', 'de reb. creditis' etc. Gai. 4,46. D. 3,1,1; '4,1,1; 12,1,1; 43,1,2,3; 50,16,195,3. Titulorum series ex Ulpiani aliorumque 'libris ad ed. facile cognoscitur; quaenam fuerit disponendi ratio, vehementer 'adhuc disceptatur. Erat autem edictum (ut dicam quid sentiam) neque co- 'dex iuris neque ordo iudiciarius neque liber actionum. Nimirum natura 'eius non potest recte iudicari nisi ex officio praetoris ius dicentis. Haec 'enim praecipue illi erant observanda: 1. ut litis exordium ordinaret; 2. ut 'actiones quibus litigare possent constitueret; 3. ut in fine litis opem ferret 'adversus reum vel condemnatum vel confessum vel non defensum, actoribus 'tam singulis quam pluribus, qui in bona eius concurrerent. Quo ordine in 'disponendis edictis servato effectum est, ut tres principales possint distingui 'partes, quibus quarta accedit nova iurisdictionis praetoriae instituta conti- 'nens: interdicta, exceptiones, stipulationes praetorias. Difficilior est expli- 'catu ratio ordinis titulorum secundae partis, qua de re videas Rudorffii 'commentationem in ZRG. 3,53, licet summam quam ille proposuit divisio- 'nem in edicta de iure et de possessione equidem non comprobaverim.' Bruns. *In his omnibus doctissimi viri sententiae lubenter subscribo. Secundae autem edicti partis titulorum ordinem eum esse arbitror, ut primum locum teneant quae e mera iurisdictione pendent actiones, deinde ea sequantur iuris auxilia quae continentur imperio, cf. E. P. p. VIII, 16. Qua ratione totum edictum in quinque partes divisi.*

I. De iurisdictione[1].

1. Ad *legem* municipalem[2]. a. Si quis ius dicenti non obtemperaverit[3], (*quanti ea res erit, iudicium dabo*). U. 1, P. 1.

b. Si quis in ius vocatus . . . . . non ierit sive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit[4], ... (*iudicium dabo*).

c. (*De damno infecto.*) . . . eius rei . . . dum ei, qui aberit,

1) *Rubr. D. 2,1.* — 2) *Rubr. D. (50,1): ad municipalem et de incolis. Cf. Lenel, ZRG. 15, p. 16 sqq.* — 3) *Sunt verba Rub. D. 2,3; persaepe enim edictorum verba initialia digestorum titulis ut rubricae inscripta esse videntur.* — 4) *Rubr. D. 2,5.*

prius domum denuntiari iubeam .... In eum qui quid eorum, quae supra scripta sunt, non curaverit, quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium (*dabo*)[1].

d. De fugitivis[2].

U. 2, P. 2. e. *De vadimonio Romam faciendo*[3].

U. 3, P. 3. 2. *De albo corrupto*[4].

3. Quod quisque iuris in alterum statuerit, ut ipse eodem iure utatur[5]. Qui magistratum potestatemve habebit, si quid in aliquem novi iuris statuerit *sive* quis apud eum, qui magistratum potestatemve habebit, aliquid novi iuris obtinuerit, quandoque postea adversario eius postulante ips*um* eodem iure uti oportebit[6], praeterquam si quis eorum *quid* contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset[7].

U. 4, P. 3. II. De edendo. ....[8]. Argentariae mensae exercitores *ei*, *qui iuraverit non calumniae causa postulare edi sibi* rationem quae ad se pertinet, edent adiecto die et consule[9]..... Argentario eive, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi iubebo[10].

U. 4, P. 3. III. De pactis et conventionibus. Pacta conventa, quae neque dolo malo neque adversus leges plebis scita senatus consulta edicta *decreta* principum neque quo fraus cui eorum fiat facta erunt, servabo[11].

U. 5, P. 4. IV. De in ius vocando[12]. 1. In ius vocati, ut eant aut *vindicem* dent[13].

2. Parentem, patronum patronam, liberos parentes patroni patronae in ius sine permissu meo ne quis vocet[14].

3. .... Si quis parentem, patronum patronam, liberos aut parentes patroni patronae, liberosve suos eumve, quem in potestate habebit, vel uxorem, vel nurum in *ius*[15] vocabit: qualiscumque *vindex*[16] accipiatur[17].

---

1) *D. 39,2,4,1.5.7.* — 2) *D. 11,4,1,4—8.* — 3) *D. 2,11,1; 50,16,3 pr.* — 4) *D. 2,1,7 pr.* — 5) *Rubr. D. 2,2.* — 6) *D. 50,16,8 pr.* — 7) *D. 2,2,1,1; 4. E. P. p. 47.* — 8) *E. P. p. 48.* — 9) *D. 2,13,4 pr. ict. 6,2; 9,3.* — 10) *D. 2,13,6,8.* — 11) *D. 2,14,7,7.* — 12) *Rubr. D. 2,4.* — 13) *Rubr. D. 2,6:* 'in ius vocati ut eant aut satis vel cautum dent'. *Cf. Gai. IV. 46.* — 14) *D. 2,4,4,1. Formulam huic edicto adiectam refert Gai. IV, 46.* — 15) *Dig.:* iudicium. — 16) *Dig.:* fideiussor iudicio sistendi causa. — 17) *D. 2,8,2,2.*

4. ..... In bona eius, qui *vindicem*[1] dedit, si neque potestatem sui faciet neque defendetur, iri iubebo[2].

5. Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat neve faciat dolo malo quo magis eximeretur[3].

V. De postulando[4]. 1. *Qui omnino ne postulent. Minor annis decem et septem, surdus qui prorsus non audit* ..... si non habebunt advocatum, ego dabo[5]. U. 6, P. 5.

2. Qui pro aliis ne postulent. *Mulieres, caecus utrisque luminibus orbatus, qui corpore sua muliebria passus erit, qui capitali crimine damnatus erit, qui operas suas, ut cum bestiis depugnaret, locaverit*[6] ....

3. *Qui nisi pro certis personis ne postulent.* Qui lege plebis scito senatus consulto edicto decreto principum nisi pro certis personis postulare prohibentur, hi pro alio, quam pro quo licebit, in iure apud me ne postulent[7]. Qui ab exercitu ignominiae causa ab imperatore eove, cui de ea re statuendi potestas fuerit, dimissus erit: qui artis ludicrae pronuntiandive causa in scaenam prodierit: qui lenocinium fecerit: qui in iudicio publico calumniae praevaricationisve causa quid fecisse iudicatus erit: qui furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo et fraude suo nomine damnatus pactusve erit: qui pro socio, *fiduciae*[8], tutelae, mandati, depositi suo nomine non contrario iudicio damnatus erit: qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit eamve sciens [quis][9] uxorem duxerit non iussu eius, in cuius potestate est: et qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus fuerit: quive suo nomine non iussu eius, in cuius potestate esset, eiusve nomine quem quamve in potestate haberet bina sponsalia binasve nuptias in eodem tempore constitutas habuerit: qui ex his omnibus qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit: pro alio ne postulent, praeterquam pro parente, patrono patrona, liberis parentibusque patroni pa-

1) *Dig.:* iudicio sistendi causa fideiussorem. — 2) *D. 42,4,2 pr. cf. D. 2,8,2,5. E. P. p. 57 sq.* — 3) *Rubr. D. 2,7 ict. eod. 3,2; 4,2.* — 4) *Rubr. D. (3,1).* — 5) *D. 3,1,1,3.4.* — 6) *D. 3,1,1,5.6.* — 7) *D. 3,1,1,8.* — 8) *Gai. 4,182.* — 9) quis *del.*

tronae, liberisve suis, fratre sorore, uxore, socero socru, genero nuru, vitrico noverca, privigno privigna, pupillo pupilla, furioso furiosa, cui eorum a parente aut de maioris partis tutorum[1] sententia aut ab eo, cuius de ea re iurisdictio fuit, ea tutela curatiove data erit[2].

U. 7, P. 6. 7. VI. *De vadimoniis*[3]. 1. Qui satisdare cogantur vel iurato promittant vel suae promissioni committantur[4].

2. Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur[5]. ..... in eadem causa eum exhibere in qua tunc est, donec iudicium accipiatur[6].

3. De eo per quem factum erit, quo minus quis *vadimonium* sistat[7].

U. 8–10, P. 8. 9. VII. De cognitoribus et procuratoribus et defensoribus[8]. 1. *Qui ne dent cognitorem* ...... et qui eam, quam in potestate habet, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, in matrimonium collocaverit eamve sciens uxorem duxerit, et qui eum, quem in potestate haberet, earum quam uxorem ducere passus fuerit: quae*ve* virum parentem liberosve suos uti mo*ris* est, non eluxerit: quae*ve* cum in parentis sui potestate non esset, viro mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, nupserit[9] ....

2. *Qui ne dentur cognitores*[10].

3. *Cognitorem*[11] ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente dominus iudicatum solvi exposuit, iudicium accipere cogam[12].

4. Ei qui cogni*torem (dederit, causa cognita permittam eum abdicare vel muta)*re[13].

5. *Ut alieno nomine sine mandatu agere non liceat. Quibus municipum nomine agere liceat*[14].

---

1) *Cave quid mutes: arg. D. 46,7,3,5, cf. 26,7,3,1.7. Cf. I. C. Naber, Mnemos. NS. 17,388.* — 2) *D. 3,2,1 ict. 3,1,1,9.11; 3 pr. De huius edicti restitutione cf. ZRG. 15, p. 56 sq. ict. Gai. 4,182.* — 3) *De variis edictis sub hoc titulo propositis v. E. P. p. 65.* — 4) *Rubr. D. 2,8; cf. Gai. 4,185.* — 5) *Rubr. D. 2,9.* — 6) *D. 2,9,1 pr.* — 7) *Rubr. D. 2,10:* quo minus quis in iudicio sistat. — 8) *Rubr. D. 3,3 rubr. fr. Vat. 317.* — 9) *Fr. Vat. 320. Quod fr. ad titulum de cognitoribus pertinere docuit Karlowa, ZRG. 9, p. 220 sq. Cf. D. 3,2,15.17.19.* — 10) *Cf. Fr. Vat. 322.* — 11) *Dig.* procuratorem. *Cf. Gai. 4,101.* — 12) *D. 3,3,8,3.* — 13) *Fr. Vat. 341.* — 14) *Cf. E. P. § 29. 31; D. 3,4,3; cf. 7 pr.*

6. Alieno nomine, item *per* alios agendi potestatem non faciam in his causis, in quibus ne dent cognitorem neve dentur edictum comprehendit[1].

7. Cuius nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitratu defendat: et ei *quocum aget* quo nomine aget id ratum habere eum, ad quem ea res pertinet, boni viri arbitratu satisdet[2].

8. *Quod adversus municipes agatur*[3].

9. Quod cuiuscumque universitatis nomine vel contra eam agatur[4].

10. Si quis negotia alterius sive quis negotia, quae cuiusque cum is moritur fuerint, gesserit, iudicium eo nomine dabo[5].

VIII. De calumniatoribus. In eum qui, ut calumniae U. 10, P. 10.
causa negotium faceret vel non faceret, pecuniam accepisse dicetur, intra annum in quadruplum eius pecuniae quam accepisse dicetur, post annum simpli *(iudicium dabo)*.

IX. De in integrum restitutionibus[7]. 1. Quod U. 11–13, P. 11. 12.
metus causa gestum erit, ratum non habebo[8].

2. Quae dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit et iusta causa esse videbitur, *intra annum* iudicium dabo[9].

3. Quod cum minore quam viginti quinque annis natu gestum esse dicetur, uti quaeque res erit, animadvertam[10].

4. Qui quaeve, posteaquam quid cum his actum contractumve sit, capite deminuti deminutae esse dicentur, in eos easve, perinde quasi id factum non sit, iudicium dabo[11].

5. Quod eo auctore, qui tutor non fuerit, ...[12], si id actor ignoravit, dabo in integrum restitutionem[13]. In eum, qui cum tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicetur, iudicium dabo, ut, quanti ea res erit, tantam pecuniam condemnetur[14].

6. Si cuius quid de bonis, cum is metus aut sine dolo

---

1) *Fr. Vat. 322.* — 2) *D. 3,3,33,3.* — 3) *D. 3,4,7 pr.* — 4) *Rubr. D. 3,4.* — 5) *D. 3,5,3 pr.* — 6) *D. 3,6,1 pr. De ceteris huius tituli edictis cf. E. P. p. 87 sqq.* — 7) *Rubr. D. 4,1.* — 8) *D. 4,2,1.* — 9) *D. 4,3,1,1.* — 10) *D. 4,4,1,1.* — 11) *D. 4,5,2,1.* — 12) *Rubr. D. 27,6:* quod falso tutore auctore *gestum* esse dicetur. *Nec tamen de quovis negotio, sed de lite contestata hic egisse praetorem arbitror. Cf. D. 27,6,3,6.* — 13) dabo i. i. rest.] *non videntur haec praetoris esse.* — 14) *D. 27,6,1,2.6; 7 pr.*

malo rei publicae causa abesset inve vinculis servitute hostiumque potestate esset, posteave *(non utendo deminutum esse)*[1] sive cuius actionis eorum cui dies exisse dicetur: item si quis quid usu suum fecisset aut, quod non utendo amissum sit[2], consecutus actioneve qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cum absens non defenderetur inve vinculis esset secumve agendi potestatem non faceret aut cum eum invitum in ius vocari non liceret neque defenderetur, cumve magistratus de ea re appellatus esset, sive cui per magistratus[3] sine dolo ipsius actio exempta esse dicetur: earum rerum actionem intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas erit, item, si qua alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam, quod eius per leges plebis scita senatus consulta edicta decreta principum licebit[4].

7. Quae alienatio iudicii mutandi causa facta erit *(dolo malo, in integrum restituam)*[5].

U. 13.14, P. 18. X. De receptis. 1. Qui arbitrium pecunia compromissa receperit, *(eum sententiam dicere cogam)*[6].

2. Nautae caupones stabularii quod cuiusque salvum fore receperint nisi restituent, in eos iudicium dabo[7].

3. *Argentarii quod pro alio solvi receperint ut solvant*[8].

U. 14, P. 14. XI. *De satisdando*[9].

U. 11, P. 15.16. XII. *Quibus causis praeiudicium fieri non oportet*[10].

(Pars secunda. De iuris auxiliis, quae iurisdictione continentur.)

U. 22.23, P. 17.18. XIII. De iudiciis omnibus[11]. 1. De interrogationibus in iure faciendis[12]. Qui in iure interrogatus *(an heres vel quota ex parte sit)* responderit, *(in eum ex sua responsione iudicium dabo)*[13] ..... omnino non respondisse[14] .....

2. De iureiurando[15]. Si is cum quo agetur condicione delata iuraverit *(sive id iusiurandum ei remissum fuerit)*[16], eius

1) *Haec e Bas. 10,35,1 ins. Mo.* — 2) *Cf. D. 4,6,21 pr.* — 3) *Dig.* pro magistratu. *Cf. D. 4,6,26,4.* — 4) *D. 4,6,1,1.* — 5) *D. 4,7,8,1; 4,3; 3,4.* — 6) *D. 4,8,3,2; 15.* — 7) *D. 4,9,1 pr.* — 8) *Cf. ZRG. 15, p. 62 sq.* — 9) *E. P. p. 105 sqq.* — 10) *E. P. p. 110 sqq.* — 11) *Rubr. D. 5,1. Paul. sent. 1,12. Cf. E. P. p. 8,25,112 sqq.* — 12) *Rubr. D. 11,1.* — 13) *D. 11,1,4,1; 11,1.2.* — 14) *D. 11,1,11,5 ict. 11,4.* — 15) *Rubr. D. 12,2.* — 16) *D. 12,2,6; 9,1.*

rei, de qua iusiurandum delatum fuerit[1], neque in ipsum neque in eum ad quem ea res pertinet actionem dabo[2] . . . . .

3. *Quando cum praescriptione agere oporteat*[3].

4. De noxalibus actionibus[4] . . . . . . Si is, in cuius potestate esse dicetur, negabit se in sua potestate servum habere: utrum actor volet, vel deierare iubebo in sua potestate non esse neque se dolo malo fecisse, quo minus esset, vel iudicium dabo sine noxae deditione[5].

5. De vacationibus[6]. Si iudex litem suam fecerit[7].

XIV. *De his quae cuiusque in bonis sunt.* 1. De U. 16, P. 19.
Publiciana in rem actione. Si quis id, quod traditur ex iusta causa non a domino et nondum usucaptum petet, iudicium dabo[8].

2. De his qui deiecerint vel effuderint. a. Unde in eum U. 23, P. 19.
locum, quo volgo iter fiet vel in quo consistetur, deiectum vel effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum, qui ibi habitaverit, in duplum iudicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse dicetur, *sestertium* quinquaginta *milium nummorum*[9] iudicium dabo. si vivet nocitumque ei esse dicetur, quantum ob eam rem aequum iudici videbitur eum cum quo agetur condemnari, tanti iudicium dabo. si servus insciente domino fecisse dicetur, in iudicio adiciam: aut noxae[10] dedere[11].

b. Ne quis in suggrunda protectove supra eum locum quo volgo iter fiet inve quo consistetur id positum habeat, cuius

---

1) de qua . . . . fuerit] *haud sine ratione praetori haec abiudicat Gradenwitz, ZRG. 21, p. 275.* — 2) *D. 12,2,3 pr., 7 pr. Sequebatur edictum de actione, quae ex causa iurisiurandi accommodatur. D. 12,2,9,1.* — 3) *Cf. E. P. § 55.56.* — 4) *Rubr. D. 9,4.* — 5) *D. 9,4,21,2.* — 6) *D. 50,5, 13; 5,1,18 pr., Cic. Brut. c. 31 § 117.* — 7) *D. 50,16,36. E. P. § 64.* — 8) *D. 6,2,1 pr. Sed haec non esse genuina praetoris verba ostendit Lenel, Beitr. z. K. d. prät. Ed. 1878. De variis ad h. l. coniecturis cf. Erman, ZRG. 24, p. 225 sqq. Equidem iam crediderim praetorem haec habuisse:* 'si quis id quod mancipatur traditum ex iusta causa et nondum *et rel.*' *Formulam actionis v. Gai. 4,36. Ad formulam ea quoque pertinere suspicor, quae ut praetoris verba referuntur D. 6,2,7,11:* 'qui (quem Aulus Agerius *scr.?*) bona fide emit'. — 9) *Dig. (n. 11):* quinquaginta aureorum. — 10) *D. (n. 11)*: noxam. — 11) *D. 9,3,1 pr.*

casus nocere cui possit. qui adversus ea fecerit, in eum *sestertium* decem *milium nummorum*[1] in factum iudicium dabo. si servus insciente domino fecisse dicetur[2], ...

U. 23, P. 19. 3. De servo corrupto. Qui servum servam alienum alienam recepisse persuasisseve quid ei dicetur dolo malo, quo eum eam deteriorem faceret, in eum quanti ea res erit in duplum iudicium dabo[3]. si servus servave fecisse dicetur[4], ...

U. 23, P. 19. 4. De aleatoribus. Si quis eum, apud quem alea lusum esse dicetur, verberaverit damnumve ei dederit sive quid eo tempore *e* do*mo*[5] eius subtractum erit, iudicium non dabo. in eum, qui aleae ludendae causa vim intulerit, uti quaeque res erit, animadvertam[6] . . . .

U. 15, P. 20. 5. *Si hereditas petatur*[7]. Si pars hereditatis petatur[8]. *(De possessoria her. pet. De fideicommissaria her. pet.)*[9].

U. 16.17, P. 21. 6. *Si singulae res petantur*[10].

U. 17. P. 21. 7. Si ager vectigalis[11] petatur[12].

U. 17. P. 21. 8. Si usus fructus petatur vel ad alium pertinere negetur[13].

U. 17, P. 21. 9. Si servitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur[14].

U. 18, P. 21. 10. *De modo agri*[15].

U. 18, P. 22. 11. Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur[16]. *(De pastu pecoris)*[17].

U. 18, P. 22. 12. Ad legem Aquiliam[18]. a. Si fatebitur iniuria occisum esse: in simplum[19] . . . . . .

1) *D. (n. 2):* solidorum decem. — 2) *D. 9,3,5,6. In D. sequuntur verba aperte mendosa:* 'aut noxae dedi iubebo'. *D. 9,3,1 pr. extr.* — 3) *D 11,3,1 pr.* — 4) *D. 11,3,5,3.* — 5) *Fl.* 'dolo'. — 6) *D. 11,5,1 pr. 3.* — 7) *Paul. sent. 1,3*[b]. *D. 5,3.* — 8) *Rubr. D. 5,4.* — 9) *Rubr. D. 5,5; 5,6. Erant hoc loco formulae propositae et actionum, quibus de universitate certatur, et utilium, quae bonorum possessori fideicommissarioque de singulis rebus accommodantur.* — 10) *D. 6,1:* de rei vindicatione. *Formulam vindicationis v. Gai. 4,41.51. Cic. in Verr. 2,2,12.* — 11) *Tribon. adi.:* 'id est emphyteuticarius'. — 12) *Rubr. D. 6,3.* — 13) *Rubr. D. 7,6.* — 14) *Rubr. D. 8,5.* — 15) *Pauli sent. 2,17,4. ZRG. 17, p. 190 sq.* — 16) *Rubr. D. 9,1. Cf. Coll. 7,3.* — 17) *E. P. § 76, D. 50,16,31.* — 18) *Rubr. D. 9,2.* — 19) *Coll. 2,4; 12,7. Utroque loco scriptum est:* 'in simplum et cum [*al.* eum) diceret (*al.* dicere, doceret, docere)'. *Cf. Mommsen in collationis ed. ad h. l. Hu. (ZRG. 13,32) coni.:* 'ut condiceret'. *Equidem de hac corruptela tollenda iam desperaverim.*

b. *In factum adversus nautas caupones stabularios*[1].

13. Finium regundorum. Familiae erciscundae. Communi dividundo[2]. U. 19.20, P. 23.24.

14. *De fideiussore et sponsore*[3]. U. 20–22, P. 24. 25.

15. Si mensor falsum modum dixerit[4]. U. 24, P. 25.

16. Ad exhibendum[5]. U. 24, P. 26.

XV. De religiosis et sumptibus funerum[6]. 1. U. 25, P. 27. Sive homo mortuus ossave hominis mortui in locum purum alterius aut in id sepulchrum, in quo ius non fuerit, illata esse dicentur[7], ...

2. De sepulchro violato[8]. Cuius dolo malo sepulchrum violatum esse dicetur, in eum in factum iudicium dabo, ut ei, ad quem pertineat, quanti ob eam rem aequum videbitur, condemnetur. si nemo erit, ad quem pertineat, sive agere nolet: quicumque agere volet, ei *sestertium* centum *milium nummorum*[9] actionem dabo. si plures agere volent, cuius iustissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. si quis in sepulchro dolo malo habitaverit aedificiumve aliud quam qu*od* sepulchri causa factum sit, habuerit, in eum, si quis eo nomine agere volet, *sestertium* ducentorum *milium nummorum*[10] iudicium dabo.

3. Quod funeris causa sumptus factus erit, eius reciperandi nomine in eum, ad quem ea res pertinet, iudicium dabo[11].

XVI. De rebus creditis[12]. 1. Si certum petetur[13]. — U 26–28, P. 28. 29.
. . . . eum a quo iusiurandum petetur, solvere aut iurare cogam[14] . . . . Sacerdotem Vestalem et flaminem Dialem in omni mea iurisdictione iurare non cogam[15].

---

1) *D. 4,9,6.7.* — 2) *Rubr. D. 10,1—3.* — 3) *Paul. sent. 1,20. E. P. p. 167 sqq.* – 4) *Rubr. D. 11,6.* — 5) *Rubr. D. 10,4.* – 6) *Rubr. D. 11,7.* — 7) *D. 11,7,2,2. Sequuntur verba (interpolata scilicet):* qui hoc fecit, in factum actione tenetur et poena pecuniaria subicietur. — 8) *D. 47,12.* — 9) *D.* centum aureorum. — 10) *D.:* ducentorum aureorum. — 11) *D. 11,7,12,2.* — 12) *D. 12,1,1,1:* 'quoniam multa ad contractus varios pertinentia iura sub hoc titulo praetor inseruit, ideo rerum creditarum titulum praemisit: — sub hoc titulo praetor et de commodato et de pignore edixit'. — 13) *Rubr. D. 12,1:* de R.C., si certum petetur . . . *Formulam condictionis v. Gai. 4,41.50.* — 14) *D. 12,2,34,6. Edictum habuisse* 'eum a quo certum petetur' *merito suspicatur Gradenwitz, ZRG. 21, p. 275. De alio edicto ad referendi facultatem pertinente v. D. 12,2,34,7.* — 15) *Gell. 10,15,31.*

2. De eo quod certo loco dari oportet[1].

3. De pecunia constituta. Qui pecuniam debitam constituit[2] *(se soluturum eove nomine se satisfacturum esse, in eum iudicium dabo*[3] *.....)*

4. Commodati vel contra[4]. Quod quis commodasse dicetur, de eo iudicium dabo[5].

5. De pigneraticia actione vel contra[6].

6. De compensationibus[7].

U. 28. 29, P. 29. 30. XVII. *Quod cum magistro navis, institore eove qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.* 1. De exercitoria actione[8]. *Quod cum magistro navis gestum erit eius rei nomine, cui ibi praepositus fuerit, in eum, qui eam navem exercuerit, iudicium dabo*[9]. Si is, qui navem exercuerit, in aliena potestate erit eiusque voluntate navem exercuerit, quod cum magistro eius gestum erit, in eum, in cuius potestate is erit qui navem exercuerit, iudicium *(dabo)*[10].

2. De institoria actione[11].

3. De tributoria actione[12].

4. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur[13]. a. *(De peculio, de in rem verso, quod iussu)*[14]. Quod cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium gestum erit[15], ...

b. Post mortem eius qui in alterius potestate fuerit, posteave quam is emancipatus manumissus alienatusve fuerit, dumtaxat de peculio et si quid dolo malo eius, in cuius potestate *fuerit*[16], factum erit, quo minus peculii esset, in anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, iudicium dabo[17].

c. In eum qui emancipatus aut exheredatus erit quive abstinuit se hereditate eius, cuius in potestate cum moritur fuerit, eius rei nomine, quae cum eo contracta erit, cum is in pote-

---

1) *Rubr. D. 13,4.* — 2) *D. 13,5 rubr. et 1,1.* — 3) *Cf. E. P. § 97. Quae in D. 13,5,16,2.4; 18 pr. 1 referuntur, ea non edicti sed formulae verba esse l. l. docui.* — 4) *Rubr. D. 13,6.* — 5) *D. 13,6,1 pr.* — 6) *Rubr. D. 13,7.* — 7) *Rubr. D. 16,2. Formulam, qua argentarius experitur, exhibet Gai. 4,64.* — 8) *Rubr. D. 14,1.* — 9) *D. 14,1,1,1—18.* — 10) *D. 14,1,1,19.* — 11) *Rubr. D. 14,3.* — 12) *Rubr. D. 14,4.* — 13) *Rubr. D. 14,5.* — 14) *Triplex edictum: D. 15,1,1,1.* — 15) *D. 15,1,1,2.* — 16) *Dig.* 'est'. — 17) *D. 15,2,1 pr.*

state esset, sive sua voluntate sive iussu eius, in cuius potestate erit, contraxerit, sive in peculium ipsius sive in patrimonium eius, cuius in potestate fuerit, ea res redacta fuerit, actionem causa cognita dabo in quod facere potest[1].

5. Ad senatus consultum Vellaeanum[2].

XVIII. *De bonae fidei contractibus.* 1. Depositi U. 30–32. P. 31–34. vel contra[3]. Quod neque tumultus neque incendii neque ruinae neque naufragii causa depositum sit, in simplum, earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt, in ipsum in duplum, in heredem eius, quod dolo malo eius factum esse dicetur qui mortuus sit, in simplum, quod ipsius, in duplum iudicium dabo[4].

2—7. *Fiduciae vel contra*[5], mandati vel contra[6], pro socio[7], empti venditi[8], locati conducti[9], *de aestimato*[10].

XIX. De re uxoria[11]. 1. Soluto matrimonio dos quem- U. 33. 34. P. 35–37. admodum petatur[12]; 2. *de alterutro*[13]; 3. *de rebus amotis*[14] . . . . . .

XX. *De liberis et de ventre.* 1. De agnoscendis li- U. 34. beris[15].

2. De inspiciendo ventre custodiendoque partu[16]. Si mu- U. 34. lier mortuo marito praegnatem se esse dicet, his ad quos ea res pertinebit procuratori*bus*ve eorum bis in mense denuntiandum curet, ut mittant, si velint, quae ventrem inspicient. mittantur autem mulieres liberae dumtaxat quinque haeque simul omnes inspiciant, dum ne qua earum dum inspicit invita muliere ventrem tangat. mulier in domu honestissimae feminae pariat, quam ego constituam. mulier ante dies triginta quam parituram se putat, denuntiet his ad quos ea res pertinet, pro-

---

1) *D. 14,5,2 pr.* — 2) *Rubr. D. 16,1. Cf. ibid. 8,7—15.* — 3) *Rubr. D. 16,3. Haud scio an praetor etiam de contrario iudicio edixerit, v. D. (16,2) 5 pr.* — 4) *D. 16,3,1,1. Duplicem actionis formulam, tam in ius quam in factum conceptam exhibet Gai. 4,47.* — 5) *Cf. ZRG. 16,104 sqq., 177 sqq.* — 6) *Rubr. D. 17,1.* — 7) *Rubr. D. 17,2.* — 8) *Cf. Rubr. D. 19,1. Formulam v. Gai. 4,40.59.131ª, Cic. de off. 3,16,66.* — 9) *Rubr. D. 19,2.* — 10) *Cf. Rubr. D. 19,3* 'de aestimatoria'. *Ibid. 1 pr.*: 'actio de aestimato proponitur tollendae dubitationis gratia'. *De loco huius formulae v. Lenel, Palingenesia II, p. 1250 n. 4. Praescriptis verbis actionis formulam generalem praetor non proposuerat.* — 11) *Cf. Rubr. fr. Vat 94—122.* — 12) *Rubr. D. 24,3.* — 13) *C. 5,13,1,3ª:* 'edictum praetoris, quod de alterutro introductum est'. — 14) *Cf. Rubr. D. 25,2.* — 15) *Rubr. D. 25,3.* — 16) *Rubr. D. 25,4.*

curatoribusve eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. in quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint quam unus: si erunt, ex utraque parte tabulis praefigantur. ante ostium eius conclavis liberi tres et tres liberae cum binis comitibus custodiant. quotienscumque ea mulier in id conclave aliudve quod sive in balineum ibit, custodes, si volent, id ante prospiciant et eos qui introierint excutiant. custodes, qui ante conclave positi erunt, si volent, omnes, qui conclave aut domum introierint, excutiant. mulier, cum parturire incipiat, his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum denuntiet, ut mittant, quibus praesentibus pariat. mittantur mulieres liberae dumtaxat quinque, ita ut praeter obstetrices duas in eo conclavi ne plures mulieres liberae sint quam decem, ancillae quam sex. hae, quae intus futurae erunt, excutiantur omnes in eo conclavi, ne qua praegnas sit. tria lumina, ne minus, ibi sint. quod natum erit, his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. apud eum educetur, apud quem parens iusserit. si autem nihil parens iusserit aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur, causa cognita constituam. is apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium mensum sit, bis in mense, ex eo tempore quoad sex mensum sit, semel in mense, a sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus, ab anniculo quoad fari possit, semel in sex mensibus, ubi volet, ostendat. si cui ventrem inspici custodirive adesse partui licitum non erit factumve quid erit, quominus ea ita fiant, uti supra comprehensum est: ei, quod natum erit, possessionem causa cognita non dabo. sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspici non licuerit, quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit, eas, si mihi iusta causa videbitur esse, ei non dabo[1].

U. 34, P. 37. 3. Si ventris nomine muliere in possessionem missa eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicetur[2].

U. 34. 4. Si mulier ventris nomine in possessione calumniae causa fuisse dicetur[3].

1) *D. 25,4,1,10.* — 2) *Rubr. D. 25,5.* — 3) *Rubr. D. 25,6:* 'esse dicetur'. *Index Flor.:* 'fuisse dicatur'.

XXI. De tutelis[1]. 1—7. *De administratione tutorum*; *de falso tutore*[2]; de suspectis tutoribus; tutelae vel contra; rationibus distrahendis; de eo, qui pro tutore negotia gessit; de magistratibus conveniendis[3]. U. 35.36, P. 38.

XXII. De furtis[4]. 1. . . . . de tigno iuncto[5]. U. 37.38, P. 39.

2. . . . . . [6]. a. Si is, qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur[7].

b. Furti adversus nautas caupones stabularios[8].

c. Si familia furtum fecisse dicetur[9].

d. Quod familia publicanorum furtum fecisse dicetur[10].

e. Arborum furtim caesarum[11].

XXIII. De iure patronatus[12]. 1. De operis libertorum[13]. 2. Si ingenuus esse dicetur[14]. U. 38. P. 40.

(Pars tertia. De iuris auxiliis, quae imperio continentur.)

XXIV. De bonorum possessionibus[15]. U. 39–45, P. 41–43.

A. Si tabulae testamenti extabunt[16] *(non minus quam septem testium signis signatae)*[17]. 1. De bonorum possessione contra tabulas[18]. 2. De legatis praestandis c. t. bonorum possessione petita[19]. 3. De collatione bonorum[20]. 4. De dotis collatione[21]. 5. De coniungendis cum emancipato liberis eius[22].

6. De ventre in possessionem mittendo et curatore eius[23]. Ventrem cum liberis in possessionem esse iubebo[24] . . . .

---

1) *Rubr. D. 26,1.* — 2) *E. P. § 121.122.* — 3) *Cf. Rubr. D. 26,10; 27,3—5.8.* — 4) *Rubr. D. 47,2, cf. D. 50,16,195,3. Initio huius tituli earum actionum, quae iure civili ex furto oriuntur, formulae propositae erant. Formulae, qua cum peregrino de furto nec manifesto agitur, partem exhibet Gai. 4,37.* — 5) *Rubr. D. 47,3.* — 6) *Sequuntur actiones, quas ipse praetor ex causa furti introduxit.* — 7) *Rubr. D. 47,4.* — 8) *Rubr. D. 47,5.* — 9) *Rubr. D. 47,6.* — 10) *D. 39,4,12,1. Quae in Dig. hoc loco leguntur:* 'item si damnum iniuria fecerit et id ad quos ea res pertinet non exhibetur, in dominum sine noxae deditione iudicium dabo' *a Triboniano inserta esse suspicor, v. infra sub tit. XXXI.* — 11) *Rubr. D. 47,7.* — 12) *Rubr. D. 37,14.* — 13) *Rubr. D. 38,1.* — 14) *Rubr. D. 40,14.* — 15) *Rubr. D. 37,1.* — 16) *Rubr. D. 37,2.* — 17) *Cf. Gai. 2,119.147. Ulp. 28,6.* — 18) *Rubr. D. 37,4.* — 19) *Rubr. D. 37,5.* — 20) *Rubr. D. 37,6.* — 21) *Rubr. D. 37,7.* — 22) *Rubr. D. 37,8. Hoc edictum in D. 37,8,1 pr. ict. 38,6,5 pr. ad verbum fere transcriptum est.* — 23) *Rubr. D. 37,9.* — 24) *D. 40,4,13,3.*

7. *Edictum Carbonianum*[1].

8. De bonorum possessione secundum tabulas[2].

9. De bonis libertorum[3] .... a. Si quis manumissus manumissa moritur[4] .... b. Si donum munus operas redemerit[5] *(libertus, patrono bonorum possessionem non dabo).*

10. Si quid in fraudem patroni factum sit[6].

11. *De liberis patroni*[7].

12. *Quibus bonorum possessio liberti non datur*[8].

13. In eo qui a patre avove paterno proavove paterni avi patre *(manumissus moritur, idem ius servabo atque si ex servitute manumissus esset)*[9].

14. De bonorum possessione ex testamento militis[10].

U. 46.47. P. 42. B. Si tabulae testamenti nullae extabunt[11]. 1. *Unde liberi*[12].

2. Tum quem ei heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset[13].

3. *Unde cognati*[14]. 4. *Unde familia patroni*[15]. 5. *Unde patronus patroni*[16]. 6. *Unde vir et uxor*[17]. 7. *Unde cognati manumissoris*[18].

U. 48.49, P. 44. C. *Clausulae generales.* 1. Quibus non competit bonorum possessio[19].

2. Ut ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur. Uti me quaque lege senatusve consulto bonorum possessionem dare oportebit, ita dabo[20].

---

1) *Cf. Rubr. D. 37,10.* — 2) *Rubr. D. 37,11. Quod veteres praetores de b. p. s. t. edicebant, exhibet Cic. in Verr. 1,45,117:* Si de hereditate ambigitur et tabulae testamenti obsignata non minus multis signis quam e lege oportet ad me proferentur, secundum tabulas testamenti potissimum possessionem dabo. *Quae verba a posterioribus praetoribus paulo commutata sunt. E. P. § 149.* — 3) *Rubr. D. 38,2.* — 4) *Prob. Einsidl. 51.* — 5) *D. 50,16,53 pr. 194.* — 6) *Rubr. D. 38,5.* — 7) *E. P. § 152.* — 8) *E. P. § 153.* — 9) *D. 37,12,1,1.2.* — 10) *Rubr. D. 37,13.* — 11) *D. 38,6 rubr. et 1,1. Diversa erat conceptio 'veteris edicti tralaticii', quam exhibet Cic. in Verr. 2,1,44:* 'si tabulae testamenti non proferentur, tum uti quemque potissimum heredem esse oporteret, si is intestatus mortuus esset, ita secundum eum possessio daretur'. *Cf. Leist, Forts. v. Glück Pand. 1,76—82.* — 12) *Rubr. D. 38,6:* 'Si tab. test. nullae extabunt: unde liberi. — 13) *D. 38,7,1.* — 14) *Rubr. D. 38,8.* — 15) *E. P. § 159. D. 50,16,195.196.* — 16) *E. P. § 160.* — 17) *Rubr. D. 38,11.* — 18) *E. P. § 162. Ulp. 28,7.* — 19) *Rubr. D. 38,13.* — 20) *D. 38,14,1 pr.*

3. *Successorium edictum*[1]. *Quis ordo in bonorum possessionibus servetur*[2].

XXV. De testamentis[3]. 1. De condicionibus institutionum[4]. U. 50, P. 45.46.

2. Testamenta quemadmodum aperiantur inspiciantur et describantur[5].

3. Si quis omissa causa testamenti ab intestato vel alio modo[6] possideat hereditatem[7].

4. Quorum testamenta ne aperiantur[8].

XXVI. De legatis[9]. 1. Ut legatorum servandorum causa caveatur[10]. 2. Ut in possessionem legatorum servandorum causa esse liceat[11]. U. 51.52. P. 47.38,

XXVII. De operis novi nuntiatione[12]. U. 52, P. 48.

XXVIII. De damno infecto[13]. Damni infecti suo nomine promitti, alieno satisdari iubebo ei, qui iuraverit non calumniae causa id se postulare eumve cuius nomine aget postulaturum fuisse, in eam diem, quam causa cognita statuero. si controversia erit, dominus sit necne qui cavebit, sub exceptione satisdari iubebo. de eo opere, quod in flumine publico ripave eius fiet, in annos decem satisdari iubebo. eum, cui ita non cavebitur, in possessionem eius rei, cuius nomine, ut caveatur, postulabitur, ire et, cum iusta causa esse videbitur, etiam possidere iubebo. in eum, qui neque caverit neque in possessione esse neque possidere passus erit, iudicium dabo, ut tantum praestet, quantum praestare eum oporteret, si de ea re ex decreto meo eiusve, cuius de ea re iurisdictio fuit quae mea est, cautum fuisset. eius rei nomine, in cuius possessionem misero, si ab eo, qui in possessione erit, damni infecti nomine non satisdabitur, eum, cui non satisdabitur, simul in possessione esse iubebo[14]. U. 53, P. 48.

1) *Cf. Rubr. D. 38,9.* — 2) *Rubr. D. 38,15.* — 3) *D. 28,5,32.33:* 'Gai. lib. I. II. de testam. ad ed. pr. urb.' — 4) *Rubr. D. 28,7.* — 5) *Rubr. D. 29,3.* — 6) vel alio modo] *Iustinianorum esse videntur.* — 7) *Rubr. D. 29,4.* — 8) *Rubr. D. 29,5.* — 9) *D. 30,65.69.73:* 'Gai. l. I. II. III de legatis ad ed. praet.' *E. P. p. 293 sqq.* — 10) *Rubr. D. 36,3.* — 11) *Rubr. D. 36,4.* — 12) *D. 39,1,9:* 'Gai. ad ed. urb. tit. de operis novi nuntiatione'. — 13) *D. 39,2,8.19:* 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de damno inf.' — 14) *D. 39,2,7 pr.*

U. 53, P. 49. XXIX. De aqua et aquae pluviae arcendae[1].

U. 54.55, P. 50.51. XXX. De liberali causa[2]. 1. *Si ex servitute in libertatem petatur.* 2. *Si ex libertate in servitutem petatur*[3]. 3. Si controversia erit, utrum ex servitute in libertatem petatur an ex libertate in servitutem[4] ......

U. 55. P. 52. XXXI. De publicanis[5]. Quod publicanus eius publici nomine vi ademerit quodve familia publicanorum, si id restitutum non erit, in duplum aut, si post annum agetur, in simplum iudicium dabo. item si damnum iniuria furtumve factum esse dicetur, iudicium dabo. si hi ad quos ea res pertinebit non exhibebuntur[7], in dominos sine noxae deditione iudicium dabo[8].

U. 56, P. 53. XXXII. De praediatoribus[9].

U. 56, P. 54. XXXIII. *De vi turba incendio rel.*

1. *Vi bonorum raptorum et de turba*[10]. Si cui dolo malo hominibus coactis damni quid factum esse dicetur sive cuius bona rapta esse dicentur, in eum, qui id fecisse dicetur, iudicium dabo. item si servus fecisse dicetur, in dominum iudicium noxale dabo[11]. Cuius dolo malo in turba damni[12] quid factum esse dicetur, in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum, post annum in simplum iudicium dabo[13].

U. 56, P. 54. 2. De incendio ruina naufragio rate nave expugnata[14]. In eum, qui ex incendio ruina naufragio rate nave expugnata quid rapuisse recepisse dolo malo damnive quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, post annum in simplum iudicium dabo. item in servum et in familiam iudicium dabo[15].

---

1) *Rubr. D. 39,3. Ibid. 13:* 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de aquae pluviae arcendae'. — 2) *Rubricam exhibet Gai. D. 40,12,2.4.6.9.11.* — 3) *E. P. § 178. 179.* — 4) *C. 7,16,21. Cf. D. 40,12,7,5. Thalel. in schol. Bas. 48,20,21.* — 5) *D. 39,4,5:* 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de publicanis.' — 6) *Flor.:* 'publicani'. *Basil. 56,1,1:* ὀνόματι τοῦ τέλους. — 7) *D. 39,4,1,6.* — 8) *D. 39,4,1 pr.* — 9) *Rubr. exhibet Gai. D. 23,3,54. Cf. D. 50,16,39.40.* — 10) *Rubr. D. 47,8.* — 11) *D. 47,8,2 pr. Si iuris consultorum commentarios accuratius inspexeris, Tribonianum complura genuini edicti verba omisisse facile intelleges. Cf. E. P. § 187. Formulam familiae nomine propositam exhibet Cic. pro Tull. 3,7; 13,31.* — 12) *Flor.:* 'damnum'. *Cf. D. 47,8,4,4.6 ict. 2 pr.* — 13) *D. 47,8,4 pr.* — 14) *Rubr. D. 47,9.* — 15) *D. 47,9,1 pr.*

XXXIV. De iniuriis[1]. 1. . . . . . .[2] Qui autem iniuria- U. 53.57, P. 55.
rum agit, certum dicat, quid iniuriae factum sit[3], et taxationem ponat non *maiorem* quam quanti vadimonium fuerit[4].

2. Qui adversus bonos mores convicium cui fecisse cuiusve opera factum esse dicetur, quo adversus bonos mores convicium fieret: in eum iudicium dabo[5].

3. Ne quid infamandi causa fiat. si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam[6].

4. Qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse deve eo iniussu domini quaestionem habuisse dicetur, in eum iudicium dabo. item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita iudicium dabo[7].

5. Si ei, qui in alterius potestate erit, iniuria facta esse dicetur et neque is, cuius in potestate est, praesens erit neque procurator quisquam existat, qui eo nomine agat: causa cognita ipsi, qui iniuriam accepisse dicetur, iudicium dabo[8].

(Pars quarta. De extremis iurisdictionis)[9].

XXXV. *Qui, nisi sequantur, ducantur.* 1. Condem- U. 58.59, P. 56.
natus, ut pecuniam solvat[10] . . . . U. 59.

2. . . cuius de ea re iurisdictio est[11]. U. 59–61, P. 57.58.

XXXVI. Qui neque sequantur neque ducantur[12].

XXXVII. Quibus ex causis in possessionem eatur[13] . . . . 1. *Quod cum pupillo contractum erit, si eo nomine non defendetur, eius rei servandae causa bona eius possideri iubebo.* si is pupillus in suam tutelam venerit eave pu-

---

1) *Rubr. D. 47,10.* — 2) *Gell. 20,1,13:* 'praetores . . . iniuriis . . . . . aestumandis recuperatores se daturos edixerunt'. — 3) *D. 47,10,7 pr. Verba, quae sequuntur, in dig. omissa, leguntur in Coll. 2,6,1.* — 4) *Coll. 2,6,4:* 'formula proposita est: quod Auli Agerii pugno mala percussa est.' — 5) *D. 47,10,15,2.* — 6) *D. 47,10,15,25. Formulae partem exhibet Coll. 2,6,5:* 'quod N°N° *fimum* (illum *Cdd.*) immisit (libellum misit *Mo.*) A°A° infamandi causa.' — 7) *D. 47,10,15,34.* — 8) *D. 47,10,17,10.* — 9) *In hac parte praetor edixit:* 1. *de iure ductionis;* 2. *de bonis possidendis et vendendis;* 3. *de re iudicata, i. e. de actione iudicati et sententiis in duplum revocandis. E. P. p. 34 sqq.* — 10) *D. 42,1,4,3.* — 11) *D. 42,1,5 pr. Edictum, cuius verba hoc loco referuntur, quo pertineat pro certo non dixerim.* — 12) *Rubr. exhibet Gai. D. 50,14,48. Cf. E. P. § 201.* — 13) *Rubr. D. 42,4.*

pilla viri potens fuerit et recte defendetur: eos, qui bona possident, de possessione decedere iubebo[1].

2. Qui fraudationis causa latitabit, si boni viri arbitratu non defendetur, eius bona possideri vendique[2] iubebo[3].

3. Qui absens iudicio defensus non fuerit[4], *(eius bona possideri iubebo)*, et eius, cuius bona possessa sunt a creditoribus, veneant, praeterquam pupilli et eius, qui rei publicae causa sine dolo malo afuit[5].

4. a. Cui heres non extabit[6] . . . . .

b. De iure deliberandi. Si tempus ad deliberandum petet, dabo[7] . . . . . .

c. Si pupilli pupillae nomine postulabitur tempus ad deliberandum, an expediat eum hereditatem retinere, et hoc datum sit, si iusta causa esse videbitur, bona interea deminui nisi [si] causa cognita boni viri arbitratu vetabo[8].

d. . . . . Si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea hereditate amoveretur[9], *(abstinendi potestatem non faciam)*.

5. *Qui capitali crimine damnatus erit*[10].

U. 61.62, P. 58.59. XXXVIII. *De bonis possidendis proscribendis vendundis*[11]. 1. Qui ex edicto meo in possessionem venerint, eos ita videtur in possessione esse oportere. quod ibidem recte custodire poterunt, id ibidem custodiant. quod non poterunt, id auferre et abducere licebit. dominum invitum detrudere non placet[12].

2. . . . . . . Si quis, cum in possessione bonorum esset, quod eo nomine fructus ceperit, ei, ad quem ea res pertinet, non restituat: sive, quod impensae sine dolo malo fecerit, ei non praestabitur: sive dolo malo eius deterior causa possessionis facta esse dicetur, de ea re iudicium in factum dabo[13].

3. Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis permissu

1) *D. 42,4,5,2.* — 2) vendique] *edictum habuit:* proscribi venirique, *cf. n. 11.* — 3) *D. 42,4,7,1. Cic. pro Quinctio 19,60:* edictum 'qui fraudationis causa latitarit.' — 4) *Cic. pro Quinctio 19,60.* — 5) *D. 42,4,6,1.* — 6) *Cic. pro Quinctio 19,60.* — 7) *D. 28,8,1,1.* — 8) *D. 28,8,7 pr.* — 9) *D. 29,2,71,3.* — 10) *Vetustam illam clausulam* 'qui exsilii causa solum verterit' *(Cic. p. Quinctio 19,60) in edictum perpetuum transisse veri dissimile est.* — 11) *Cf. Prob. 5,24:* b. e. e. p. p. v. q. i. = bona ex *edicto* possideri proscribi venirique iubebo.' *Gai. 3,79.* — 12) *Cic. p. Quinctio 27,84.* — 13) *D. 42,5,9 pr.*

meo eiusve cuius ea iurisdictio fuit, *quae mea est*[1], in possessionem bonorum sit, in eum in factum iudicium, quanti ea res *erit*[2], ob quam in possessionem missus erit, dabo[3].

XXXIX. *Quemadmodum a bonorum emptore vel contra eum agatur.* 1. *De Rutiliana actione*[4]. U. 63.64, P. 60.61.

2. *De privilegiariis creditoribus*[5] . . . . .

3. Quod postea contractum erit, quam is, cuius bona venierint, consilium *fraudandorum creditorum*[6] ceperit, fraudare sciente eo qui contraxerit, ne actio eo nomine detur[7].

4. *De Serviana actione*[8].

5. De separationibus[9].

XL. De curatore bonis dando[10]. 1. *De administratione curatoris*[11]. U. 65.66, P. 62.

2. Quae fraudationis causa gesta erunt cum eo, qui fraudem non ignoraverit, de his curatori bonorum vel ei, cui de ea re actionem dare oportebit, intra annum, quo experiundi potestas fuerit, actionem dabo. idque etiam adversus ipsum, qui fraudem fecit, servabo[12].

XLI. De re iudicata[13]. U. 66, P. 62.

(Pars quinta. Additamenta: interdictorum exceptionum stipulationum formulae.)

XLII. *Interdicta.*

1. a. Quorum bonorum ex edicto meo illi possessio data est, quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides possideresve, si nihil usucaptum esset, quodque[14] dolo malo fecisti, uti desineres possidere, id illi restituas[15]. U. 67,68, P. 63.64.

b. Quod de his bonis *(quorum possessio ex edicto meo illi data est)*, legatorum nomine non voluntate *(illius)* possides quodque dolo malo fecisti quo minus possideres, *(id)*, si *(eo*

---

1) *Cf. D. 39,2,7 pr.* — 2) *D. 43,4,1 pr.*: fuit. *Cf. eod. 1,5.* — 3) *D. 43,4,1 pr. De huius fragmenti inscriptione v. E. P. p. 216 n. 8.* — 4) *E. P. § 218. Gai. 4,35.* — 5) *E. P. § 219.* — 6) *Ita coni. Mo., Dig.*: receperit. — 7) *D. 42,5,25.* — 8) *E. P. § 222. Gai. 4,35.* — 9) *Rubr. D. 42,6.* — 10) *Rubr. D. 42,7.* — 11) *E. P. § 224.* — 12) *D. 42,8,1 pr.* — 13) *Rubr. D. 42,1. Cf. eod. 7; 25,2,2*: 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de re iudicata'. — 14) *Flor.*: 'quod quidem'. — 15) *D. 43,2,1 pr.*

nomine) satisdatum est si*(ve)* per *(illum)* non stat ut satisdetur, *(illi restituas)*[1].

c. Quam hereditatem[2] ....

d. Ne vis fiat ei, qui *(legatorum servandorum causa)* in possessionem missus erit. Ne vis fiat ei, qu*ae (ventris nomine)* in possessionem missa erit[3].

e. De tabulis exhibendis. Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquisse dicetur, si hae penes te sunt aut dolo malo tuo factum est, ut desinerent esse, ita eas illi exhibeas. item si libellus aliudve quid relictum esse dicetur, decreto comprehendam[4].

(f. *Interdictum possessorium.* g. *Interd. sectorium)*[5].

U. 68. P. 64. 2. Ne quid in loco sacro *(religioso sancto)* fiat[6]. a. In loco sacro facere inve eum immittere quid veto[7] .....

b. De mortuo inferendo. Quo quave illi mortuum inferre invito te ius est, quo minus illi eo eave mortuum inferre et ibi sepelire liceat, vim fieri veto[8].

c. De sepulchro aedificando. Quo illi ius est invito te mortuum inferre, quo minus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo aedificare liceat, vim fieri veto[9].

U. 68, P. 64, 3. De locis et itineribus publicis[10]. Ne quid in loco publico vel itinere fiat. a. Ne quid in loco publico facias inve eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur, praeterquam quod lege senatus consulto edicto decretove principum tibi concessum est. de eo, quod factum erit, interdictum non dabo[11].

b. In via publica itinereve publico facere immittere quid, quo ea via idve iter deterius sit fiat, veto[12].

c. Quod in via publica itinereve publico factum immissum habes, quo ea via idve iter deterius sit fiat, restituas[13].

d. Quo minus illi via publica itinereve publico ire agere liceat, vim fieri veto[14].

---

1) *D. 43,3 ict. fr. Vat. 90, ubi utile Qu. leg. hac formula:* 'Quod de his bonis legati nomine possides quodque uteris frueris quodque dolo malo fecisti, quominus possideres截 utereris fruereris.' *E. P. § 288.* — 2) *Ulp. instit. fr. Vindob. 4.* — 3) *Rubr. D. 43,4 ict. eod. 3; 36,4,5,27.* — 4) *D. 43,5 rubr. et 1 pr.* — 5) *Gai. 4,145.146.* — 6) *Rubr. D. 43,6.* — 7) *D. 43,6,1 pr.* — 8) *D. 11,8 rubr. et 1 pr.* — 9) *D. 11,8 rubr. et 1,5.* — 10) *Rubr. D. 43.7.* — 11) *D. 43,8,2 pr.* — 12) *Ibid. 2,20.* — 13) *Ibid. 2,35.* — 14) *Ibid. 2,45.*

e. De loco publico fruendo. Quo minus loco publico, quem is, cui locandi ius fuerit, fruendum alicui locavit, ei qui conduxit sociove eius e lege locationis frui liceat, vim fieri veto[1].

f. De via publica et itinere publico reficiendo. Quo minus illi viam publicam iterve publicum aperire reficere liceat, dum ne ea via idve iter deterius fiat, vim fieri veto[2].

4. De fluminibus. a. Ne quid in flumine publico ripave eius fiat, quo peius navigetur. Ne quid in flumine publico ripave eius facias neve quid in flumine publico neve in ripa eius immittas, quo statio iterve navigio deterior sit fiat[3]. U. 68.

b. Quod in flumine publico ripave eius factum[4] sive quid in id flumen ripamve eius immissum habes, quo statio iterve navigio deterior sit fiat, restituas[5].

c. Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque uti priore aestate fluxit. In flumine publico inve ripa eius facere aut in id flumen ripamve eius immittere, quo aliter aqua fluat, quam priore aestate fluxit, veto[6].

d. Quod in flumine publico ripave eius factum sive quid in *id* flumen ripamve eius immissum habes, si ob id aliter aqua fluit, atque uti priore aestate fluxit, restituas[7].

e. Ut in flumine publico navigare liceat. Quo minus illi in flumine publico navem ratem agere quove minus per ripam *eius* onerare exonerare liceat, vim fieri veto. item, ut per lacum fossam stagnum publicum navigare liceat, interdicam[8].

f. De ripa munienda. Quo minus illi in flumine publico ripave eius opus facere ripae agrive qui circa ripam est tuendi causa liceat, dum ne ob id navigatio deterior fiat, si tibi damni infecti in annos decem viri boni arbitratu vel cautum vel satisdatum est aut per illum non stat, quo minus viri boni arbitratu caveatur vel satisdetur, vim fieri veto[9].

5. De vi et de vi armata[10]. a. Unde in hoc anno tu illum vi deiecisti aut familia tua deiecit[11], cum ille possideret, quod nec vi nec clam nec precario a te possideret[12], eo illum U. 69, P. 65.

1) *D. 43,9 rubr. et 1 pr.* — 2) *D. 43,11 rubr. et 1 pr.* — 3) *D. 43,12 rubr. et 1 pr.* — 4) *Flor.* fiat; *cf. D. 43,12,1,22.* — 5) *Ibid. 1,19.* — 6) *D. 43,13 rubr. et 1 pr.* — 7) *Ibid. 1,11.* — 8) *D. 43,14 rubr. et 1 pr.* — 9) *D. 43,15 rubr. et 1 pr.* — 10) *Rubr. D. 43,16.* — 11) *D. 43,16,1 pr. Veterem huius clausulae conceptionem exhibet Cic. p. Tullio 19,44.* — 12) *Cic. l. c., v. E. P. p. 371 sqq.*

quaeque ille tunc ibi habuit restituas[1]. post annum de eo, quod ad eum qui vi deiecit pervenerit, iudicium dabo[2].

b. Unde tu illum vi hominibus coactis armatisve deiecisti aut familia tua deiecit, eo illum quaeque ille tunc ibi habuit restituas[3].

c. Si uti frui prohibitus esse dicetur[4].

d. *Ne vis fiat ei, qui damni infecti in possessionem missus erit*[5].

U. 69.70, P. 65. 6. a. Uti nunc possidetis eum fundum, quo de agitur, quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, ita possideatis. adversus ea vim fieri veto[6].

b. Uti eas aedes, q. d. a., n. v. n. cl. n. pr. alter ab altero possidetis, quo minus ita possideatis, vim fieri veto[7].

c. . . . . . . neque pluris, quam quanti res erit, intra annum, quo primum experiundi potestas fuerit, *sponsionem restipulationemque facere*[8] permittam.

d. *Uti eo fundo . . . . utimini fruimini*[9] . . . .

7. a. A quo fundus petetur, si rem nolit *defendere*[10]. *Quem fundum*[11]. . . . .

b. A quo usus fructus petetur, si rem nolit defendere. Quem usumfructum . . . . vindicare *vult* . . . ., *(si rem nolis defendere eoque nomine tibi satisdatum est aut per te stat quo minus satisdetur, restituas)*[12].

U. 70. 8. De superficiebus. Uti ex lege locationis sive conductionis superficie q. d. a. nec vi n. cl. n. pr. alter ab altero fruimini, quo minus *ita* fruamini, v. f. v. Si qua alia actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo[13].

U. 70, P. 66. 9. De itinere actuque privato[14]. a. Quo itinere actu-

1) *Cic. p. Caec. 30,88 ict. D. 43,16,1 pr. Cf. E. P. p. 372 sqq.* — 2) *Haec clausula ad in factum actionem pertinet, de qua v. fr. Vat. 312. In Dig. interdicti verba et edicti, quo praetor hanc in factum actionem promisit, immutata et in unum conglutinata sunt.* — 3) *E. P. p. 375. Vetus interdictum*: 'Unde tu aut familia aut procurator tuus illum vi hominibus coactis armatisve deiecisti, eo restituas.' *Cic. pro Caec. passim, ad famil. 15,16,3.* — 4) *Cf. fr. Vat. 91.* — 5) *D. 43,4,4 pr. 4.* — 6) *Fest. v.* possessio. — 7) *D. 43,17,1 pr.* — 8) *Dig.* 'agere'. *Ad sponsionem pertinere hanc clausulam coni. E. P. p. 379.* — 9) *Cf. fr. Vat. 90 ict. D. 43,18,1 pr.* — 10) *D. 39,2,45 inscr.* — 11) *Ulp. institut. fr. Vindob. 4.* — 12) *Fr. Vat. 92, ict. arg. Paul. sent. 1,11,1.* — 13) *D. 43, 18 rubr. et 1 pr.* — 14) *Rubr. D. 43,19.*

que [privato][1], q. d. a. [vel via][1] hoc anno nec v. n. c. n. p. ab illo usus es, quo minus ita utaris, v. f. v.[2].

b. Quo itinere *actuque q. d. a. is, a quo emisti, hoc anno n. v. n. c. n. p. ab illo* usus est, quo minus *ita utaris,* v. f. v.[3]

c. Quo itinere actuque hoc anno non v. n. c. n. p. ab illo usus es, quo minus id iter actumque, ut tibi ius est, reficias, v. f. v. Qui hoc interdicto uti volet, is adversario damni infecti, quod per eius *operis*[4] vitium datum sit, caveat[5].

10. De aqua cottidiana et aestiva. a. Uti hoc anno aquam, q. d. a., non v. n. cl. n. p. ab illo duxisti, quo minus ita ducas, v. f. v.[6] U. 70, P. 66.

b. Uti priore aestate aquam, q. d. a., nec v. n. cl. n. p. ab illo duxisti, quo minus ita ducas, v. f. v.[7]

c. *Item* inter heredes emptores et bonorum possessores interdicam[8].

d. Quo ex castello illi aquam ducere ab eo, cui eius rei ius fuit, permissum est, quo minus ita uti permissum est ducat, v. f. v. Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caveri iubebo[8].

e. De rivis. Rivos specus septa reficere purgare aquae ducendae causa quominus liceat illi, dum ne aliter aquam ducat, quam uti *hoc anno aut* priore aestate non v. n. c. n. p. a te duxit, v. f. v.[9]

f. De fonte. Uti de eo fonte, q. d. a., hoc anno nec v. n. cl. n. p. ab illo usus es, quo minus ita utaris, v. f. v. De lacu puteo piscina item interdicam[10].

g. Quo minus fontem, q. d. a., purges reficias, ut aquam coercere utique ea possis, dum ne aliter utaris atque uti hoc anno non v. n. c. n. p. ab illo usus es, v. f. v.[11]

11. De cloacis. a. Quo minus illi cloacam, quae ex aedibus eius in tuas pertinet, q. d. a., purgare reficere liceat, v. f. v. U. 71
Damni infecti, quod operis vitio factum sit, caveri iubebo[12].

b. Quod in cloaca publica factum sive [ea] immissum ha-

1) *Delenda.* — 2) *D. 43,19,1 pr.* — 3) *Cf. D. 43,1,2,3; 43,20,1,37.* — 4) *Cf. D. 43,19,5 i. f.* — 5) *D. 43,19,3,11.* — 6) *D. 43,20,1 pr.* — 7) *D. 43,20,1,29.* — 8) *D. 43,20,1,37.38. Cf. autem Lenel, palingen. II, 829 n. 4.* — 9) *D. 43,21,1 pr.* — 10) *D. 43,22,1 pr.* — 11) *D. 43,22,1,6.* — 12) *D. 43,23,1 pr.*

bes, quo usus eius deterior sit fiat, restituas. item ne quid fiat immittaturve, interdicam[1].

U. 69, P. 67. 12. Quod vi aut clam factum est, qua de re agitur, id, *si non plus quam annus est*[2] cum experiundi potestas est restituas[3].

U. 71. 13. a. De remissionibus. Quod ius sit illi prohibere, ne se invito fiat, in eo nuntiatio teneat. ceterum nuntiationem missam facio[4].

b. Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, q. d. r. a., quod in eo loco, antequam nuntiatio missa fieret aut in ea causa esset, ut remitti deberet, factum est, id restituas[5].

c. Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, q. d. r. a., si de ea re satisdatum est, quod eius cautum sit, aut per te stat quo minus satisdetur: quo minus illi in eo loco opus facere liceat, v. f. v.[6]

U. 71. 14. De precario. Quod precario ab illo habes aut dolo malo fecisti, ut desineres habere, q. d. r. a., id illi restituas[7].

U. 71. 15. a. De arboribus caedendis. Quae arbor ex aedibus tuis in aedes illius impendet, si per te stat, quo minus eam adimas tunc, quo minus illi eam arborem adimere sibique habere liceat, v. f. v.[8]

b. Quae arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, si per te stat, quo minus pedes quindecim a terra eam altius coerceas, tunc, quo minus illi ita coercere lignaque sibi habere liceat, v. f. v.[9]

U. 71. 16. De glande legenda. Glandem, quae ex illius agro in tuum cadat, quo minus illi tertio quoque die legere auferre liceat, v. f. v.[10]

17. a. De homine libero exhibendo. Quem liberum dolo malo retines, exhibeas[11].

b. De liberis exhibendis, item ducendis. Qui quaeve in potestate Lucii Titii est, si is eave apud te est dolove malo tuo factum est, quo minus apud te esset, ita eum eamve exhibeas[12]. Si Lucius Titius in potestate Lucii Titii est, quo minus eum Lucio Titio ducere liceat, v. f. v.[13]

1) *D. 43,23,1,15.* — 2) *Cf. D. 43,24,15,4—6.* — 3) *D. 43,24,1 pr.* — 4) *D. 43,25,1 pr.* — 5) *D. 39,1,20 pr.* — 6) *D. 39,1,20,9.* — 7) *D. 43,26,2 pr.* — 8) *D. 43,27,1 pr.* — 9) *D. 43,27,1,7.* — 10) *D. 43,28,1 pr.* — 11) *D. 43,29,1 pr.* — 12) *D. 43,30,1 pr.* — 13) *D. 43,30,3 pr.*

c. *De liberto exhibendo*[1].

18. Utrubi hic homo q. d. a. maiore parte huiusce anni nec v. n. c. n. p. ab altero fuit, quo minus is eum ducat, v. f. v.[2] U. 72, P. 68.

19. a De migrando. Si is homo, q. d. a., non est ex his rebus, de quibus inter te et actorem convenit, ut, quae in eam habitationem, q. d. a., introducta importata ibi nata factave essent, ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent, sive ex his rebus est et ea merces tibi soluta eove nomine satisfactum est aut per te stat, quo minus solvatur: ita, quo minus ei, qui eum pignoris nomine induxit, inde abducere liceat, v. f. v.[3] U. 73, P. 68.

(b. Salvianum interdictum[4]. *Formulae actionis Servianae et quasi Servianae*)[5].

20. Quae Lucius Titius fraudandi causa sciente te in bonis, quibus de [ea re][6] agitur, fecit: ea illis, si eo nomine, q. d. a., actio ei ex edicto meo competere esseve oportet[7] [ei][6], si non plus quam annus est cum de ea re, q. d. a., experiundi potestas est, restituas. Interdum causa cognita, et si scientia non sit, in factum actionem permittam[8]. U. 73, P. 68.

(XLIII. *Exceptiones.*)

1. Si quis *vadimoniis*[9] non obtemperaverit[10]. U. 74. P. 69.
a. *E. pacti conventi:* si inter A^m A^m et N^m N^m non convenit, ne ea pecunia peteretur[11].

b.—f. *E^es quod N^s N^s sine dolo malo rei publicae causa afuerit, quod valetudine vel tempestate vel vi fluminus prohibitus, quod sine dolo malo ipsius a magistratu retentus, quod rei capitalis antea condemnatus fuerit, quod dolo malo A^i A^i factum sit, quo minus vadimonium sisteret*[12].

2. *E. litis dividuae et rei residuae*[13].

3. *Si alieno nomine agatur: e^es cognitoriae, procuratoriae, tutoriae, curatoriae*[14]. U. 74.

1) *Cf. Gai. 4,162.* — 2) *Cf. D. 43,31,1 pr. Gai. 4,160.150.* — 3) *D. 43,32,1 pr.* — 4) *D. 43,33.* — 5) *E. P. § 267.* — 6) *Delenda.* — 7) si eo nomine .... oportet *(cf. Gradenwitz, ZRG. 21,255 sq.)] praetorem haec habuisse suspicor:* quos eo nomine q. d. a. ex edicto meo in possessionem ire esseve oportet. — 8) i. f. act. permittam] *haec quoque suspicionem movent.* — 9) *Dig.:* 'cautionibus in iudicio sistendi causa factis'. — 10) *Rubr. D. 2,11.* — 11) *Gai. 4,119, cf. D. 2,11,2 pr.* — 12) *D. 2,11,2,1. 4—9; 4 pr. 1; 5 pr.; cf. D. 22,3,19,1.* — 13) *Gai. 4,122.* — 14) *E. P. § 271.*

U. 74, P. 69. 4. a. *E. mercis non traditae:* Si ea pecunia, q. d. a., non pro ea re petitur, quae venit neque tradita est[1].

b. *E. redhibitionis*[2].

5. *E. temporis*[3].

U. 75. 6. Quod praeiudicium hereditati (fundo partive eius) non fiat[4].

U. 75, P. 70. 7. *E. rei iudicatae vel in iudicium deductae:* si ea res, q. d. a., iudicata *(non est vel in iudicium deducta)* non est[5].

U. 76. 8. *E. rei venditae et traditae*[6].

U. 76, P. 71. 9. a. *E. doli mali:* si in ea re nihil dolo malo A^i A^i factum est neque fit[7].

b. *E. metus*: si in ea re nihil metus causa factum est[8].

U. 76, P. 71. 10. Quarum rerum actio non datur[9]. (a. *E. iurisiurandi;* b. *negotii in alea gesti;* c. *onerandae libertatis causa*)[10].

U. 76, P. 71. 11. Si quid contra legem senatusve consultum factum esse dicetur[11].

(XLIV. *Stipulationes praetoriae.*)

U. 77. 1. *Vadimonium sisti*[12].

U. 77, P. 74. 2. Pro praede litis et vindiciarum[13].

U. 78. 3. Iudicatum solvi[14].

U. 79. 4. *De conferendis bonis et dotibus*[15].

U. 79, P. 75. 5. Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit legatum esse dicetur[16].

U. 79, P. 75. 6. Evicta hereditate legata reddi[17].

U. 79, P. 75. 7. Usufructuarius quemadmodum caveat[18].

U. 79, P. 75. 8. Legatorum servandorum causa[19].

U. 79, P. 76. 9. Rem pupilli salvam fore[20].

---

1) *D. 50,16,66; 19,1,25. Gai. 4,126*ᵃ. — 2) *D. 21,1,59; 44,1,14.* — 3) *D. 44,3,1.* — 4) *D. 44,1,13.16.18; 10,2,1,1.* — 5) *Cf. D. 44,2,9,2. Praetorem non duas exceptiones alteram rei iud. alteram rei in iud. ded. propositas habuisse, sed utramque speciem una in albo formula comprehendisse et Gai. 4,121 et commentarii docent.* — 6) *Rubr. D. 21,3.* — 7) *Gai. 4,119. D. 44,4,2,1.3—5.* — 8) *D. 44,4,4,33.* — 9) *Rubr. D. 44,5. Sub hoc titulo propositae erant exceptiones ex iis causis descendentes, ex quibus actionem se denegaturum esse praetor superioribus edicti partibus edixerat.* — 10) *D. 44,5,1.2.* — 11) *Gai. 4,121. E. P. § 279.* — 12) *E. P. § 280.* — 13) *E. P. § 281.* — 14) *Rubr. D. 46,7.* — 15) *E. P. § 283.* — 16) *Rubr. D. 35,3.* — 17) *D. 5,3,17; 29,4,1,9.* — 18) *Rubr. D. 7,9.* — 19) *Cf. Rubr. D. 36,3.* — 20) *Rubr. D. 46,6.*

10. Ratam rem haberi[1]. U. 80, P. 76.
11. *De auctoritate*[2]. U. 80.81, P. 76.77.
12. *Ex operis novi nuntiatione*[3]. U. 81.
13. Damni infecti[4]. U. 81, P. 78.

63. Edicta aedilium curulium[5].

1. De mancipiis vendundis[6]. Qui mancipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitiive cuique sit, quis fugitivus errove sit noxave solutus non sit: eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntianto. quod si mancipium adversus ea venisset sive adversus quod dictum promissumve fuerit, cum veniret, fuisset, quod eius praestari oportere dicetur: emptori omnibusque, ad quos ea res pertinet, *(in sex mensibus, quibus primum de ea re experiundi potestas fuerit,)* iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur, si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera familiae procuratorisve eius factum erit, sive quid ex eo post venditionem natum adquisitum fuerit, et si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem, ut ea omnia restituat, item, si quas accessiones ipse praestiterit, ut recipiat. Item si quod mancipium capitalem fraudem admiserit, mortis consciscendae sibi causa quid fecerit, inve harenam depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit, ea omnia in venditione pronuntianto: ex his enim causis iudicium dabimus. Hoc amplius, si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicetur, iudicium dabimus[7]. U. 1, P. 1. 2.

2. *De iumentis vendundis.* Qui iumenta vendunt, palam recte dicunto, quid in quoque eorum morbi vitiique sit, U. 2, P. 2.

---

1) *Rubr. D. 46,8.* — 2) *Formulam actionis, quae dicitur auctoritatis, hoc loco propositam fuisse ostendi E. P. p. 424 sq. Cui actioni satisdationis secundum mancipium formulam fuisse adiunctam suspicari licet.* — 3) *D. 39,1,13,1; 45,1,4,2.* — 4) *D. 45,1,4,2.* — 5) *D. 21,1, ubi ex Ulpiani libris II ad ed. aed. cur. recepta sunt.* — 6) *Gell. 4,2,1:* 'in edicto aedilium curulium, qua parte de mancipiis vendundis cautum est'. — 7) *D. 21,1,1 pr. Exordium veteris edicti apud Gell. 4,2 ita refertur:* 'titulus servorum singulorum scriptus sit curato ita, ut intellegi recte possit, quid *rel.' Formulae redhibitoriae partem exhib. D. 21,1,25,9. Cf. E. P. p. 437.*

utique optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradantur[1]. si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis iumentisve ornamentorum nomine redhibendis in diebus sexaginta, morbi autem vitiive causa inemptis faciendis in sex mensibus, vel quo minoris cum venirent fuerint, in anno iudicium dabimus. si iumenta paria simul venierint et alterum in ea causa fuerit, ut redhiberi debeat, iudicium dabimus, quo utrumque redhibeatur[2]. Quae de iumentorum sanitate diximus, de cetero quoque pecore omni venditores faciunto[3].

U. 2, P. 2. 3. *De feris.* Ne quis canem, verrem vel *maialem*[4], aprum, lupum, ursum, pantheram, leonem, qua volgo iter fiet, ita habuisse velit, ut cuiquam nocere damnumve dare possit[5]. si adversus ea factum erit et homo liber ex ea re perierit, *sestertium* ducent*orum milium nummorum*[6], si nocitum homini libero esse dicetur, quanti bonum aequum iudici videbitur, *(iudicium dabimus).* ceterarum rerum, quanti damnum datum factumve sit, dupli *(iudicium dabimus)*[7].

U. 2, P. 2. 4. *Duplae stipulatio*[8].

64. Edictum censorum a. 662.

(*Suet. de rhet. c. 1*[9]*:* Cn. Domitius Ahenobarbus L. Licinius Crassus censores ita edixerunt:)

Renuntiatum est nobis esse homines, qui novum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuventus in ludum conveniat; eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetoras; ibi homines adulescentulos dies totos desidere. Maiores nostri, quae liberos suos discere et quos in ludos itare vellent, instituerunt. Haec nova, quae praeter consuetudinem ac morum maiorum fiunt, neque placent neque recta videntur. Quapropter et iis[10], qui eos ludos habent, et iis[10], qui eo venire consuerunt, videtur[11] faciundum, ut ostenderemus nostram sententiam, nobis non placere.

---

1) *Praetorem etiam de servorum vestimentis et ornamentis edixisse verisimile est, cf. Lenel, palingen. II p. 1177 n. 6.* — 2) *D. 21,1,38 pr.* — 3) *D. 21,1,38,5.* — 4) *D.* minorem; 'maialem' *coni. Hu., z. Pandektenkrit. p. 52.* — 5) *D. 21,1,40,1; 42. Quae ibid. 41 leguntur, verba edicti non esse primus perspexit Bruns (in prioribus huius collectionis edd.)* — 6) *D.:* 'solidi ducenti'. — 7) *Cf. D. 21,1,42.* — 8) *E. P. § 296.* — 9) *Idem refert Gell. 15,11,2; cf. supra p. 166 n. 2.* — 10) his *Gell.* — 11) visum est *Gell.*

††65. Edictum M. Antonii triumviri a. 720.

Ex collectaneis gromaticis p. 246 Lachm.

M. Antonius IIIvir r. p. constituendae cos. II des. III dicit[1]: Redditum suum quibus est, uti finibus antiquis sic teneant, neve si qui minus multa iugera professus est capiatur neve si nimis[2] multa iugera professus est teneat.

66. Decretum proconsulis Hispaniae ulterioris a. 565.

C. I. L. 2,699 n. 5041. E lamina ahenea (a. 0,15 m., l. 0,22 m.), hodie Parisiis servata, reperta a. 1866 in Hispania a Gadibus orientem versus in vico Alcalá de los Gazules, ubi probabile est fuisse Lascutam antiquam nominatam a Plinio 3,1,15 inter oppida stipendiaria Baeticae. Hasta Regia sita est a Gadibus ad septentrionem. L. Aemilius L. f. is ipse, qui postea Persen devicit, praetorio iure Hispaniam administravit a vere a. 563 ad aestatem a. 565, imperator acclamatus, ut videtur, aestate a. 564. Lascutanos eo fere iure servos fuisse, ut Helotae servi fuerunt Spartanorum, agrum colentes suum, sed Hastensibus vectigalem Mo. ostendit Herm. 3,265—267.

L. Aimilius L. f. inpeirator decreivit, (²) utei quei Hastensium servei (³) in turri Lascutana habitarent, (⁴) leiberei essent; agrum oppidumqu(e), (⁵) quod ea tempestate posedisent, (⁶) item possidere habereque (⁷) iousit, dum poplus senatusque (⁸) Romanus vellet. Act(um) in castreis (⁹) a. d. XII k. Febr.

67. Decretum proconsulis Sardiniae a. 69 p. C.

C. I. L. 10,2,812 n. 7852. — E tabula ahenea (a. 0,40, l. 0,55) a. 1866 in Sardinia reperta ibique edita, tum a Mommseno repetita et explicata: Hermes 2,102; 3,157. ZRG. 8,159.

Imp. Othone Caesare Aug. cos. XV k. Apriles (²) descriptum et recognitum ex codice ansato[3] L. Helvi Agrippae procons(ulis), quem protulit Cn. Egnatius (³) Fuscus scriba quaestorius, in quo scriptum fuit it quod infra scriptum est tabula V c . . . . . .[4] VIII (⁴) et VIIII et X:

1) *Sic Mo.;* l Antonio p. constituende cons. ss. II designatus et tertio *traditur.* — 2) nimis *Mo.,* quis *traditur.* — 3) *i. e. codice tabularum colligatarum ansa adiuncta.* — [4) *Nota* ɔ *quod vocabulum significet a* c *littera incipiens, parum constat.* Caput *quominus interpretemur, obstat quod in decreto Oropio supra p. 176 legitur (v. 59)* ἐν δέλτῳ πρώτῃ, κηρώματι τεσσαρεσκαιδεκάτῳ; cera *quominus legatur, impedit quod quomodo plures cerae una tabula contineantur non perspicitur. Apud Iosephum ant. 14,10,10*

III idus Mart. L. Helvius Agrippa proco(n)s(ul) caussa cognita pronuntiavit:

(5) Cum pro utilitate publica rebus iudicatis stare conveniat et de caussa Patulcensi(6)um M. Iuventius Rixa vir ornatissimus procurator Aug(usti) saepius pronuntiaverit

fi(7)nes Patulcensium ita servandos esse, ut in tabula ahenea a. M. Metello ordinati (8) essent,

ultimoque pronuntiaverit:

Galillenses frequenter retractantes controver(9)sia*m*[1] nec parentes decreto suo se castigare voluisse, sed respectu clementiae optumi (10) maximique principis contentum esse edicto admonere, ut quiescerent et rebus (11) iudicatis starent et intra k. Octobr. primas de praedis Patulcensium recederent vacuam(12)que possessionem traderent; quod si in contumacia perseverassent, se in auctores (13) seditionis severe anim*a*dversurum[2];

et postea Caecilius Simplex vir clarissi(14)mus ex eadem caussa aditus a Galillensibus dicentibus:

tabulam se ad eam rem (15) pertinentem ex tabulario principis adlaturos,

pronuntiaverit:

humanum esse (16) dilationem probationi dari,

et in k. Decembres trium mensum spatium dederit,

in(17)tra quam diem nisi forma allata esset, se eam, quae in provincia esset, secuturum;

(18) ego quoque aditus a Galillensibus excusantibus, quod nondum forma allata esset, in (19) k. Februarias quae p(roximae) f(uerunt) spatium dederim, et mora*m*[3] illis possessoribus intellegam esse iucun(20)dam:

Galilenses ex finibus Patulcensium Campanorum, quos per vim occupaverant, intra k. (21) Apriles primas decedant. Quodsi huic pronuntiationi non optemperaverint, sciant (22) se longae contumaciae et iam saepe denuntiatae animadversioni obnoxios (23) futuros.

---

legitur similiter δέλτῳ δευτέρᾳ καὶ ἐκ τῶν πρώτων. *In senatusconsulto Lebas-Waddington n. 1627* . . . [π]έμπτῳ ἕκτῳ ἑβδόμῳ ὀγδόῳ ἐνάτῳ . . . . . δέλτῳ πρώτῃ, *ipsum vocabulum desideratur.* Th. M.]

1) controversiae. — 2) anima adversurum. — 3) moras.

In consilio fuerunt: M. Iulius Romulus, leg(atus) pro pr(aetore). T. Atilius Sabinus, q(uaestor) (24) pro pr(aetore). M. Stertinius Rufus f(ilius) (*et quinque alii*). . . (25). . Signatores: Cn. Pompei Ferocis, Aureli (26) Galli (*et novem aliorum*) . . . (27) . . .

†68. Epistula praefectorum praetorio c. a. 168.

C. I. L. 9,228 n. 2438; Wi. 2841. — Lapis exesus et squalens extat Saepini antiquo loco ad portam Bovianum ducentem, per quam ad hunc diem callis ovium (cf. v. 15) ducit; post alios titulum edidi l. l. descriptum diligenter a Dresselio.

(1) Bassaeus Rufus et Macrin*i*us[1] Vindex mag(istratibus)[2] (2) Saepinat(ibus) salutem. — (3) Exemplum epistulae scriptae nobis a Cosmo Aug(usti) lib(erto) (4) a rationibus cum his quae iuncta erant subiecimus, et admonem(5)us abstineatis iniuris faciendis conductoribus gregum oviarico(6)rum cum magna fisci iniuria, ne necesse sit recognosci de hoc (7) et in factum, si ita res fuerit[3], vindicari. ∾

(2) (8) Cosmi Aug(usti) lib(erti) a rationibus scriptae ad Basseum Rufum et ad (9) Macrin*i*um[1] Vindic(em) pr(aefectos) pr(aetorio) eminentissimos) v(iros)[3]. — Exemplum epistul(ae) scriptae mihi (10) a Septimiano colliberto et adiutore meo subieci, et peto tanti (11) faciatis sc*r*ibere[4] mag(istratibus) Saepin(atibus) et Bovian(ensibus), uti desinant iniuriam (12) conductoribus gregum oviaricorum qui sunt[5] sub cura mea facere, (13) ut be*ne*ficio[6] vestro ratio fisci indemnis sit. ∾

(3) Script(ae) a Septimiano ad Co(14)smum. — [*Cum*[7]] conductores gregum oviaricorum, qui sunt sub cura tua, in re presenti (15) subinde mihi quererentur per itinera callium frequenter iniuria*m*[8] (16) se accipere a stationaris et mag(istratibus) Saepino et Boviano eo, quod in tra*n*situ[9] (17) iumenta et pastores, quos conductos habent [*retineant*[7]] dicentes fugitivos esse et (18) iumenta abactia habere et sub hac specie oves quoque dominicae (19) [*sibi pe*]reant[11] in illo tumultu: necesse habe-

1) Macrinus *lapis plerumque; sed requiritur* Macrinius. — 2) magg. *lapis et hic et vv. 11.16.23.* — 3) *Caput hoc loco significatur non spatio vacuo relicto, ut alibi, sed interposito signo* >. — 4) scibere. — 5) sunt *scribitur bis.* — 6) beficio. — 7) *om.* — 8) iniuria. — 9) trasitu. — 10) bipi cideant *videtur esse in lapide.*

*b*amus[1] etiam [*et etiam*[2]] scribere, quietius ag(20)erent, ne res dominica detrimentum pateretur; et cum in eadem contumacia (21) perseverent, dicentes non curaturos se neque meas litteras neque si tu eis (22) scrips[*eris ha*]ut fieri re[*m*], rogo, domin*e*[3], si tibi videbitur, indices Basseo Rufo (23) et Macrin*i*o[4] Vindici pr(aefectis) pr(aetorio) e(minentissimis) v(iris), ut epistulas emittant ad eosdem mag(istratus) et stati(24)onarios ....[5] [*t*]andiu t[*eme*]re (?) [*ir*]ritum (?) factum est. ∾

69. Edictum praefecti Aegypti a. 68 p. C.

C. I. Gr. 3,445 n. 4957. Hoc edictum a 1818 in Aegypti superioris oasi maiore in primo propylo templi muro incisum a F. Cailliaud Francogallo inventum primum editum est in itineris descriptione: Voyage à l'oasis de Thèbes p. 115 tab. 24. Cum commentario repetivit Rudorff, Rh. Phil. 2,64.138. — Edicti emissi ad tollendas pravas consuetudines, quibus in vectigalibus aliisque rebus fiscalibus Aegyptii a magistratibus vexabantur, admodum longi eam tantum partem, quae ad ius privatum pertinet, fere textam totius recepi, de qua praeter Rud. cit. cf. ZRG. 1,127. Bachofen, röm. Pfandr. 241. Bechmann, röm. Dotalr 1,112. Schrader, Tübinger kr. Z. 1,2,129 sq. Czylharz, röm. Dotalr. 411.

(1.) Ἰούλιος Δημήτριος, στρατηγὸς[6] Ὀάσεως Θ[ηβ]αΐδος[7], τοῦ πεμφθέντος μοι διατάγματος ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡγεμόνος (2) Τιβερίου Ἰουλίου Ἀλεξάνδρου τὸ ἀντίγραφον ὑμεῖν ὑπέταξα, ἵν' εἰδότες ἀπολαύητε τῶν εὐεργεσιῶν. |_[8]β' Λουκίου Λιβίου Σεβαστοῦ Σουλπικίου (3) Γάλβα αὐτοκράτορος, Φαωφὶ α'[9], Ἰουλίᾳ Σεβαστῇ[10].

(2.) Τιβέριος Ἰούλιος Ἀλέξανδρος λέγει. — (4—15)

(4.) Ἐπειδὴ ἔνιοι προφάσει τῶν δημοσίων καὶ ἀλλότρια δά-

(1.) *Iulius Demetrius, strategus*[6] *Oasis Thebaidis edicti a domino praefecto Ti. Iulio Alexandro mihi transmissi exemplar vobis subieci ut cognito eo beneficiis fruamini. Anno II L. Livii Augusti Sulpicii Galbae imperatoris, Phaophi I*[9] *Iulia Augusta*[10].

(2.) *Tiberius Iulius Alexander dicit: — —*

(4.) *Cum quidam praetextu publicorum etiam propter debita*

---

1) habeamus. — 2) *om.* — 3) domini. — 4) *Cf. p. 233 n. 1.* — 5) u. quam a ..... apdiutia . re .. *litteris incertis.* — 6) στρατηγοὶ *Aegyptiaci nomorum praefecti sunt.* — 7) θιλαιδος. — 8) |_ *nota in monumentis Aegyptiacis annum significat.* — 9) *Dies 28 mensis Sept. De mensibus Aegypt. v. Ideler, Chronol. 1,97.143.* — 10) *Diei designatio eponymica.*

νεια παραχωρούμενοι εἴς τε τὸ πρακτόρειόν[1] τινας παρέδοσαν καὶ εἰς ἄλλας φυλακάς, ἃς καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ([16]) ἔγνων ἀναιρεθείσας, ἵνα αἱ πράξεις τῶν δανείων ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ὦσι καὶ μὴ ἐκ τῶν σωμάτων, ἑπόμενος τῇ τοῦ θεοῦ Σεβαστοῦ βουλήσει, κελεύω μηδένα τῇ τῶν δημοσίων προφά([17])σει παραχωρεῖσθαι παρ' ἄλλων δάνεια, ἃ μὴ αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς ἐδάνεισεν, μηδ' ὅλως κατακλείεσθαί τινας ἐλευθέρους εἰς φυλακὴν ἡντινοῦν, εἰ μὴ κακοῦργον, μηδ' εἰς τὸ πρακ([18])τόρειον, ἔξω τῶν ὀφειλόντων εἰς τὸν κυριακὸν λόγον.

(5.) Ἵνα δὲ μηδαμόθεν βαρύνῃ τὰς πρὸς ἀλλήλους συναλλαγὰς τὸ τῶν δημοσίων ὄνομα, μηδὲ συνέχωσι τὴν κοινὴν πίστιν ([19]) οἱ τῇ πρωτοπραξίᾳ πρὸς ἃ μὴ δεῖ καταχρώμενοι, καὶ περὶ ταύτης ἀναγκαίως προέγραψα. Ἐδηλώθη γάρ μοι πολλάκις, ὅτι ἤδη τινὲς καὶ ὑποθήκας ἐπείρασαν ἀφελέσθαι νομίμως ([20]) γεγονυίας, καὶ ἀποδεδομένα δάνεια παρὰ τῶν ἀπολαβόντων ἀναπράσσειν πρὸς βίαν, καὶ ἀγορασμοὺς ἀναδάστους ποιεῖν, ἀποσπῶντες τὰ κτήματα τῶν ὠνησαμένων, ὡς ([21]) συμβεβληκότων τισὶν ἀναβολικὰ εἰληφόσ[ι][2] ἐκ τοῦ φίσκου, ἢ στρατηγοῖς, ἢ πραγματικοῖς[3], ἢ ἄλλοις τῶν προσ-

aliena sibi cessa in pignerarium[1] *quosdam coniecerint et in alias custodias, quas vel ob id ipsum sublatas novi, ut debitorum exactiones e bonis, non e corporibus fierent, divi Augusti voluntati obtemperans iubeo, ne quis sub praetextu publicorum aliis debita sibi cedere faciat, quae non ipse ab initio crediderit, neve omnino homines liberos in custodiam qualemcumque includat, nisi maleficum, neve in pignerarium nisi qui dominicae rationi obnoxii sunt.*

(5.) *Ne autem umquam publicorum nomen privatorum contractibus molestiam afferat, neve communem fidem infringant privilegium exigendi ubi non licet usurpantes, etiam de hoc proscribere necessarium fuit. Saepe enim mihi denuntiatum est, quod quidam hypothecas legitime constitutas tollere conati sint, nec non debita soluta ab iis qui acceperint per vim reposcere, et emptiones irritas facere emptoribusque res emptas eripere, quippe qui contraxissent cum iis qui species devehendas a fisco accepissent*[2] *vel cum strategis vel cum tabellionibus*[3] *vel cum aliis publicae rationi*

---

1) *i. e.* Schuldgefängniss (πράσσειν = *exigere.*) — [2) *Intellegi videntur qui ex Aegypto Romam devehunt* anabolicas species *(vita Aureliani 45),* anabolicarii *(Vat. fr. 137).* Th. M.] — [3) *Cf. Dig. 48,19,9,4.* Th. M.]

οφειληκότων τῷ δημοσίῳ λόγῳ. Κελεύω οὖν· ὅστις ἂν ἐνθάδε (22) ἐπίτροπος τοῦ κυρίου ἢ οἰκονόμος ὕποπτόν τινα ἔχῃ τῶν ἐν τοῖς δημοσίοις πράγμασι ὄντων, κατέχεσθαι αὐτοῦ τὸ ὄνομα ἢ προγράφειν, ἵν[α μηδ]εὶς τῷ τοιούτῳ συνβάλλῃ, (23) ἢ μέρη τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ κατέχειν ἐν τοῖς δημοσίοις γραμματοφυλακίοις πρὸς ὀφείλημα. Ἐὰν δὲ τις, μήτε ὀνόματος κατεσχημένου, μήτε τῶν ὑπαρχόντων κρατου(24)μένων, δαν[ε]ίσῃ νομίμως λαβὼν ὑποθήκην, ἢ φθάσῃ ἃ ἐδάν[ε]ισεν κομίσασθαι, ἢ καὶ ὠνήσηταί τι, μὴ κατεχομένου τοῦ ὀνόματος μηδὲ τοῦ ὑπάρχοντος, οὐδὲν πρᾶγμα ἕξει· (25) τὰς μὲν γὰρ προῖκας, ἀλλοτρίας οὔσας καὶ οὐ τῶν εἰληφότων ἀνδρῶν, καὶ ὁ θεὸς Σεβαστὸς ἐκέλευσεν καὶ οἱ ἔπαρχοι ἐκ τοῦ φίσκου ταῖς γυναιξὶ ἀποδίδοσθαι, ὧν βεβαίαν δεῖ (26) τὴν πρωτοπραξίαν φυλάσσειν. — —

obnoxiis. Iubeo igitur, si quis posthac procurator Caesaris aut dispensator suspectum aliquem eorum habeat, qui in publicis negotiis versantur, aut nomen eius detineri aut proscribi, ne quis cum eo contrahat, aut partes bonorum eius pro debitis retineri in publicis tabulariis. Si quis autem alicui cuius neque nomen detentum est neque bona possessa, crediderit hypotheca legitime accepta, aut quae crediderit antea ab eo receperit, aut ab eo emerit aliquid, neque nomine neque bonis detentis, nihil negotii ei fiet. Dotes enim, cum alienae sint neque virorum qui eas acceperant, etiam divus Augustus iussit et praefecti a fisco mulieribus reddi, quarum privilegium exigendi firmum servari oportet.

††70. Edictum XVvirum sacris faciundis de luctu feminarum minuendo per ludos saeculares a. 737.

Ex commentario XVvirum, de quo supra p. 183 in exordio diximus, inter alia eorum edicta ad ludos saeculares pertinentia hoc visum est recipere; est ibi v. 110—114.

(110) XVvir(i) s(acris) f(aciundis) dic(unt). (111) Cum bono more et proind[*e c*]elebrato frequentibus exsemplis quandocumq[*ue i*]usta laetitiae publicae caussa fuit, (112) minui luctus matrona[*r*]um placuerit, idque tam sollemnium sacroru[*m l*]udorumque tempore referri (113) diligenterque opserva[*r*]i pertinere videatur et ad honorem deorum et ad [*m*]emoriam cultus eorum: statuimus (114) offici nostri esse per edictum denuntiare feminis, uti luctum minuant.

†71. Decretum XVvirum sacris faciundis a. 289.

C. I. L. 10,353 n. 3698; Or. 2263. E tabula marmorea Cumis prope castellum Baianum reperta a. 1785, edita post alios a me l. l. Continet decretum decurionum Cumanorum factum die 23. m. Maii a. 289, quo sacerdos Matris Deum creatur (v. 1—15), et epistulam XVvirum Romanorum datam die 17. Aug. eiusdem anni, quo sacerdos creatus confirmatur.

(I.) M. Magrio Basso, L. Ragonio (2) Quintiano cos.[1] k. Iunis. ∾ I (3) Cumis in templo divi Vespa(4)siani, in ordine decurionum, (5) quem M. Mallonius Undanus (6) et Q. Claudius Acilianus praet(ores) (7) coegerant. Scribundo sorte (8) ducti adfuerunt Caelius Pan(9)nychus, Curtius Votivos, Considi(10)us Felicianus.

Referentibus pr(aetoribus) (11) de sacerdote faciendo Matris (12) Deae Baianae in locum Restituti (13) sacerdotis defuncti placuit uni(14)versis Licinium Secundum (15) sacerdotem fieri. ∾

(II.) (16) XV(viri) sac(ris) fac(iundis) pr(aetoribus) (17) et magistratibus Cuman(is) sal(utem).

(18) Cum ex epistula vestra cognove(19)rimus creasse vos sacerdotem (20) Matris Deum Licinium Secundum (21) in locum Claudi Restituti defunc(22)*ti*[2], secundum voluntatem vestra(m) (23) permisimus ei occavo et (24) corona dum taxat intra (25) fines coloniae vestrae uti. (26) Optamus vos bene valere.

(27) Pontius Gavius Maximus (28) pro magistro suscripsi XVI kal. (29) Septembres M. Umbrio Primo, (30) T. Fl(avio) Coeliano cos.

72. Decretum pontificum.

C. I. L. 10,2,985 n. 8259. Prope Tarracinam nuper repertum loco antiquo in pilis duabus collocatis hinc inde ad ingressum sepulcri. — Cf. titulus urbanus Orell. 794: reliquiae traiectae *(scilicet ex Selinunte Ciliciae Romam)* ex permissu collegii pontificum piaculo facto.

[*D(is)*] M(anibus). (2) [*C*]ollegi(3)[*u*]m pon[*ti*(4)*f*]icum d[*e*]- I.
(5)crevit, si e(6)a ita sunt (7) que libelo (8) [*c*]ontene(9)ntur,
pla(10)cere per (11) [*mitte*]re[3] puela(12)[*m*, *d*[*e*] q(ua) aga-
tu(13)[*r*, *s*]acelo (1) [*eximere et i*]ter(2)[*um ex*] pra(3)[*escr*]ipto II.

---

1) *Consules ordinarii a. 289 sunt v. 12, eiusdem anni suffecti in fine v. 29.30.* — 2) defunc|cui. — 3) *Spatium quod vacat cum non plus duas litteras capiat, quadratarius erravit necesse est quibusdam omissis; notio*

(4) [*d*]eponer(5)e et script(6)uram titu(7)li at prist(8)inam for-(9)mam rest(10)ituere pia(11)culo prius (12) dato operi(13)s faciend(14)i ove atra.

CAPUT VII.

CONSTITUTIONES IMPERATORUM.

73. Edictum Augusti de aquaeductu Venafrano.

C. I. L. 10,479 n. 4842. Hoc edictum Mommsenus e lapide marmoreo, quem muro insertum Venafri invenit, primus edidit (ZGR. 15,287); postea ab Henzeno ex gypseo lapidis ectypo suppletum prodiit in annalibus instit. archeol. Rom. 1854 p. 6 (imagine photographica adiuncta) et Or. 6428; a. 1876 lapis Mommseno rogante e pariete extractus est et adservatur hodie Venafri in aedibus Ianuarii Nola. — Venafrum oppidum fuit Samniticum, quo ab Augusto colonia deducta est. Aquaeductum ibi ab eo esse exstructum eique ius hoc edicto constitutum ex aliis inscriptionibus Venafri repertis Mo. probavit. Capita quae distinxi in lapide versibus in marginem una littera prominentibus notata sunt.

[*Ed*]ict[*um im*]p. Ca[*esaris Augusti*] *(desunt versus sex)* (8) Venafranorum nomin[*e .... ius sit lice*]atque.

(9) Qui rivi specus saepta fon[*tes*] .... que aquae [*ducend*]ae reficiundae (10) causa supra infrave libram [*facti aedi*]ficati structi sunt, sive quod (11) aliut opus eius aquae ducendae ref[*ici*]undae causa supra infrave libram (12) factum est, uti quidquid earum r[*er*]um factum est, ita esse habere itaque (13) reficere reponere restituere resarcire semel saepius, fistulas canales (14) tubos ponere, aperturam committere, sive quid aliut eius aquae ducen(15)dae causa opus [*er*]it, facere placet: dum qui locus ager in fundo, qui (16) Q. Sirini (?) L. f. Ter. [*est esseve*] dicitur, et in fundo, qui L. Pompei M. f. Ter. Sullae (17) est esseve dicitur, m[*acer*]ia saeptus est, per quem locum subve quo loco (18) specus eius aquae p[*erve*]nit, ne ea maceria parsve quae eius maceriae (19) aliter diruatu[*r tollat*]ur, quam

permittendi ita requiritur, ut ea sublata decreti tenor solvatur: neque enim eximunt corpus et deponunt pontifices, sed permittunt, ut eximatur et deponatur. Itaque non recte pro eo vocabulum amicus quidam commendavit spatio sane aptum peregre.

specus reficiundi aut inspiciendi cau(20)sa: [*neve quid ibi pri*]vati sit, quominus ea aqua ire fluere ducive poss[*it*] (21) .. (20) .. Dextra sinistraque circa eum rivom circaque (22) ea o[*pera, quae eius aqu*]ae ducendae causa facta sunt, octonos pedes agrum (23) [*v*]acuo[*m esse placet*]; p[*e*]r quem locum Venafranis eive, qui Venafranorum (24) [*nomine opus su*]m[*et?*], iter facere eius aquae ducendae operumve eius aquae (25) [*ductus faciendor*]u[*m*] reficiendorum [*causa*[1]], quod eius s(ine) d(olo) m(alo) fiat, ius sit liceatque, (26) quaeque ea[*rum rer*]um cuius faciendae reficiendae causa opus erunt, quo (27) proxume poterit advehere adferre adportare, quaeque inde exempta erunt, (28) quam maxime aequaliter dextra sinistraque p(edes) VIII iacere, dum ob eas res damn[*i*] (29) infecti iurato promittatur. Earumque rerum omnium ita habendarum (30) colon(is) (?) Ven[*afra*]nis ius potestatemque esse placet, dum ne ob id opus domi(31)nus eorum cuius agri locive, per quem agrum locumve ea aqua ire fluere (32) ducive solet, invius fiat; neve ob id opus minus ex agro suo in partem agri (33) quam transire transferre transvertere recte possit; neve *cui*[2] eorum per quo(34)rum agros ea aqua ducitur, eum aquae ductum corrumpere abducere aver(35)tere facereve, quominus ea aqua in oppidum Venafranorum recte duci (36) fluere possit, liceat. ∾

(37) Quaeque aqua in oppidum Venafranorum it fluit ducitur, eam aquam (38) distribuere discribere vendundi causa, aut ei rei vectigal inponere consti(39)tuere IIviro IIviris praefec(to) praefectis eius coloniae ex maioris partis decuri(40)onum decreto, quod decretum ita factum erit, cum in decurionibus non (41) minus quam duae partes decurionum adfuerint, legemque ei dicere ex (42) decreto decurionum, quod ita ut supra scriptum est decretum erit, ius po(43)testatemve[3] esse placet; dum ne ea aqua, quae ita distributa discripta deve qua (44) ita decretum erit, aliter quam fistulis plumbeis d(um) t(axat) ab rivo p(edes) L ducatur; neve (45) eae fistulae aut rivos nisi sub terra, quae terra itineris viae publicae limi(46)tisve erit, ponantur conlocentur; neve ea aqua per locum privatum in(47)vito eo, cuius is locus erit, ducatur. Quamque legem ei aquae tuendae op[*e*]-

1) *excidit in lapide, ins. Mo.* — 2) qui. — 3) *immo* potestatemque.

(48)ribusve, quae eius aquae ductus ususve causa facta sunt erunt, tuendis (49) [*IIviri praefect*]i [*e*]x decurion(um) decreto, quod ita ut s(upra) s(criptum) e(st) factum erit, dixerin[*t* (50) *eam* . . . . . *fir*]mam (?) ratamque esse placet ∾ . . *(desunt versus undecim)* . . (51—62) (30) . . Venafranae s . . . (8) (63) (20) . . atio quam colono aut incola[*e aut*] . . . (64) da . . i . . . . . is cui ex decreto decurionum ita ut supra comprensum est ne(65)gotium datum erit, agenti, tum, qui inter civis et peregrinos ius dicet, iudicium (66) reciperatorium in singulas res HS $\overline{X}$ reddere, testibusque dumtaxat X denun(67)tiand[*o q*]uaeri placet; dum reciperatorum reiectio inter eum qui aget et (68) eum quocum agetur ita fi[*et ut ex lege, q*]uae de iudicis privatis lata est, (69) licebit oportebit. ∾

74. Edictum Claudii de civitate Anaunorum a. 46 p. C.

C. I. L. 5,538 n. 5050. E tabula ahenea, quae a. 1869 prope Tridentum in vico 'Cles' vallis 'di Non' effosa est (a. 0,5 m., l. 0,38), primum edita a Mo. Herm. 4,99 (indeque in ZRG. 9,179), post eum a. F. Kenner, Edict d. Kais. Claud. 1869, cum tabula ad archetypum depicta et commentario.

M. Iunio Silano Q. Sulpicio Camerino cos. (2) idibus Martis ∾ Bais in praetorio edictum (3) Ti. Claudi Caesaris Augusti Germanici propositum fuit id (4) quod infra scriptum est: ∾

(5) Ti. Claudius Caesar Augustus Germanicus, pont(ifex) (6) maxim(us), trib(unicia) potest(ate) VI, imp(erator) XI, p(ater) p(atriae), co(n)s(ul) designatus IIII, dicit:

(1.) (7) Cum ex veteribus controversis pe*nd*entibus[1] aliquamdiu etiam (8) temporibus Ti. Caesaris patrui mei, ad quas ordinandas (9) Pinarium Apollinarem miserat, quae tantum modo (10) inter Comenses essent, quantum memoria refero, et (11) Bergaleos[2], isque[3] primum apsentia pertinaci patrui mei, (12) deinde etiam Gai principatu quod ab eo non exigebatur (13) referre, non stulte quidem, neglexserit, et posteac (14) detulerit Camurius Statutus ad me, agros plerosque (15) et saltus mei iuris esse: in rem praesentem misi (16) Plantam Iulium amicum et comitem meum, qui (17) cum adhibitis procura-

1) petentibus. — 2) *Hodie 'Bergell' sive ,Val di Bregaglia'.* — 3) que *delendum.*

toribus meis qu*i*que[1] in alia (18) regione quique in vicinia erant, summa cura inqui(19)sierit et cognoverit, cetera quidem, ut mihi demons(20)trata commentario facto ab ipso sunt, statuat pronun(21)tietque ipsi permitto. ∾

(2.) (22) Quod ad condicionem Anaunorum et Tulliassium et Sinduno(23)rum[2] pertinet, quorum partem delator adtributam Triden(24)tinis, partem ne adtributam quidem arguisse dicitur, (25) tametsi animadverto non nimium firmam id genus homi(26)num habere civitatis Romanae originem: tamen cum longa (27) usurpatione in possessionem[3] eius fuisse dicatur et ita permix(28)tum cum Tridentinis, ut diduci ab is sine gravi splendi*di*[4] municipi (29) iniuria non possit, patior eos in eo iure, in quo esse se existima(30)verunt, permanere benificio meo, eo quidem libentius, quod (31) pler*i*que[5] ex eo genere hominum etiam militare in praetorio (32) meo dicuntur, quidam vero ordines quoque duxisse, (33) nonnulli *a*llecti[6] in decurias Romae res iudicare. ∾

(3.) (34) Quod beneficium is ita tribuo, ut quaecumque tanquam (35) cives Romani gesserunt egeruntque, aut inter se aut cum (36) Tridentinis alisve, rat*a*[7] esse iubea*m*[8], nominaque ea, (37) quae habuerunt antea tanquam cives Romani, ita habere is permittam.

75. Epistula Vespasiani ad Vanacinos c. a. 72.

C. I. L. 10,840 n. 8038; Or. 4031. E lamina aerea, reperta in vico quodam Corsicae.

Imp. Caesar Vespasianus Augustus (2) magistratibus et senatoribus (3) Vanacinorum salutem dicit.

(4) Otacilium Sagittam, amicum et procu(5)ratorem meum, ita vobis praefuisse, (6) ut testimonium vestrum mereretur, (7) delector.

(8) De controversia finium, quam ha(9)betis cum Marianis[9], pendenti ex (10) is agris, quos a procuratore meo (11) Publilio

1) quisque. — 2) *Hodie 'Non, Dolas, Saone', in pago 'Giudicaria' prope Tridentum.* — 3) *Animadvertas* possessionem civitatis, *ut infra p. 247 n. 4* possessionem privilegii. — 4) splendi. — 5) plerisque. — 6) collecti. — 7) ratam. — 8) iubeat. — 9) Οὐανακῖνοι *(apud Ptolemaeum) et Mariani populi erant in parte septentrionali Corsicae insulae.*

Memoriale emistis, ut (12) finiret Claudius Clemens procu(13)rator meus, scripsi ei et mensorem (14) misi.

(15) Beneficia tributa vobis ab divo (16) Augusto post septimum consula(17)tum, quae in tempora Galbae reti(18)nuistis, confirmo.

(19) Egerunt legati (20) Lasemo Leucani f. sacerd(os) Au(g(usti), (21) Eunus Tomasi f. sacerd(os) Aug(usti) (22) C. Arruntio Catellio Celere, M. (23) Arruntio Aquila cos. IIII. idus Octobr.

76. Epistula Vespasiani ad Saborenses a. 78.

C. I. L. 2,195 n. 1423. E lamina ahenea, in oppido Cañete (intra Malagam et Sevillam) saec. XVI reperta, quae nunc ubi sit ignoratur.

Imp. Cae. Vespasianus Aug. pon(2)tifex maximus tribuniciae (3) potestatis VIIII, imp. XIIX, consul (4) VIII, p(ater) p(atriae), salutem dicit IIIIviris et (5) decurionibus Saborensium.

(6) Cum multis difficultatibus infirmita(7)tem vestram premi indicetis, per(8)mitto vobis oppidum sub nomine meo, ut (9) voltis, in planum extruere. Vecti(10)galia, quae ab divo Aug. accepisse dici(11)tis, custodio; si qua nova adicere vol(12)tis, de his proco(n)s(ulem) adire debebitis; ego (13) enim nullo respondente constitu(14)ere nil possum. Decretum vestrum (15) accepi VIII. ka. August.; legatos dimi(16)si IIII. ka. easdem. Valete.

(17) IIviri C. Cornelius Severus et M. Septimi(18)us Severus publica pecunia in aere inciderunt.

77. Epistula Domitiani a. 82.

C. I. L. 9,518 n. 5420; Or. 3118. E tabula ahenea Falerione in Piceno effossa a. 1595.

Imp. Caesar divi Vespasiani f. (2) Domitianus[1] Augustus (3) pontifex max., trib. potest., imp. II, (4) cos. VIII designat. VIIII, p. p., salutem dicit (5) IIIIviris et decurionibus Faleriensium ex Piceno.

(6) Quid constituerim de subsicivis cognita causa (7) inter vos et Firmanos, ut notum haberetis, (8) huic epistulae subici iussi. ∾

(9) P. Valerio Patruino //////[2] cos. (10) XIIII k. Augustas.

(11) Imp. Caesar divi Vespasiani f. Domitianus[1] (12) Aug.

1) Domitianus *voc. erasum est.* — 2) *Alterius consulis nomen erasum.*

adhibitis utriusque ordinis splen(13)didis viris cognita causa inter Fale(14)rienses et Firmanos pronuntiavi quod (15) suscriptum est. ∾

(16) Et vetustas litis, quae post tot annos (17) retractatur a Firmanis adversus (18) Falerienses, vehementer me movet, (19) cum possessorum securitati vel mi(20)nus multi anni sufficere possint, (21) et divi Augusti, diligentissimi et in(22)dulgentissimi erga quartanos[1] suos (23) principis, epistula, qua admonuit (24) eos, ut omnia subpsiciva sua collige(25)rent et venderent, quos tam salubri (26) admonitioni paruisse non dubito; (27) propter quae possessorum ius confirmo[2]. (28) Valete.

D(atum) XI k. Aug. in Albano, (29) agente curam T. Bovio Vero, (30) legatis P. Bovio Sabino, (31) P. Petronio Achille. — D(ecreto) d(ecurionum) p(ublice).

78. Epistula Traiani vel Hadriani.

C. I. L. II S, 839 n. 5368. E lamina ahenea, quae in Hispania prope Sevillam in parietinis antiqui oppidi Italicae (la Talca), de quo v. Huebnerum C. I. L. 2,145, a. 1868 effossa nunc Sevillae adservatur. Lamina, l. m. 0,22, a. 0,16, paene undique fracta est. Litterarum forma ei similis est, quam prior tabula Ursonensis (supra p. 123) exhibet, quare ipsa quoque videtur saeculi esse primi exeuntis vel ineuntis secundi. Videtur continere aut Traiani aut Hadriani epistulam; nam e Plin. paneg. 35—6 constat a Traiano demum ordinem iudiciorum privatorum ad causas fiscales translatum esse, licet praetor, qui inter fiscum et privatos ius diceret, iam a Nerva introductus sit (v. D. 1,2,2,32). Plinius dicit: tribunal excogitatum principatui est, par ceteris. — Sors et urna fisco iudicem adsignat, licet reicere, licet exclamare: 'hunc nolo'. -- *Lamina edita est primum a Berlanga in ed. legis Urson. addita laminae imagine, postea a Mo. (Eph. ep. 2,149) qui dubitanter supplevit. Cf. ZRG. 12,126.*

. . . . *fi*]eri
. . . . *cog*]nitio — |
. . . . i .
[*Ad fiscum meum si quae cuiuscumque rei*] nuntiationes[3]
[*posthac fient, in iudice uno eadem*] observari debe-

1) *i. e. milites legiones IV.* — 2) *Hygin. de gen. controv. (ed. Lachm.) 133,9—13:* cum divus Vespasianus subsiciva omnia, quae non veniissent, — sibi vindicasset, — Domitianus per totam Italiam subsiciva possidentibus donavit. *Cf. Front. de contr. agr. 53—54. Rudorff, röm. Feldmesser 2,456.* — 3) *De nuntiationibus, quae ad fiscum fiunt, v. D. 49,14,1.*

[*bunt, quae cum inter privatos ad unu*]m iudicem ibitur; [*reciperatores autem ubi de ea re sortie*]ntur, eodem modo [*ut in causa fisci sortiantur fieri d*]ebet, quo ut recipe- [*ratores de rebus privatorum sortiant*]ur, lege, quam vobis . . . . [*dedit,*] fit.

79. Decretum M. Aurelii et Commodi a. 176—180.

C. I. L. 6,191 n. 1016 (cf. Ephem. epigr. 4 n. 787). Huius decreti exemplaria singula videntur proposita fuisse ante singulas portas urbis Romae, quorum ad nos pervenerunt quattuor, in his unum adhuc superstes integrum repertum ante portam Salariam.

Imp. Caesar M. Aurelius (2) Antoninus Aug. (3) Germanicus Sarmat., et (4) imp. Caesar L. Aurelius (5) Commodus Aug. (6) Germanicus Sarmatic.[1] (7) hos lapides constitui iusserunt[2] (8) propter controversias, quae (9) inter mercatores et mancipes (10) ortae erant, uti finem (11) demonstrarent vectigali foriculari(i) et ansarii[3] (12) promercalium secundum (13) veterem legem semel dum(14)taxat exigundo.

†80. Decretum Commodi de salto Burunitano a. 180—183.

C. I. L. 8,2,933 n. 10570 et 8 S, 1409 n. 14464; cf. Ephem. epigr. 5 n. 470. Lapis altus 0,7 m., latus 0,9 m. repertus a. fere 1879 in Africa in loco qui vocatur Suk el-Khmis hodie, a Romanis saltus Burunitanus. Non longe inde in vico Gasr-Mezuar prodiit similis querela cum adiecto simili decreto imp. Commodi a. 181, edita Ephem. epigr. 5 n. 465 et C. I. L. 8 S, 1402 n. 14428; sed ex ea quae supersunt frustula parum intelleguntur. De Burunitano decreto commentatus sum Hermae vol. 15,386 seq.

col. 1. . . *(Paucae tantum litterae supersunt.)*

col. 2. . . . . . . [*Procuratoris tui intellegis praevaricationem*], (1) quam non modo cum[4] Allio Maximo adv[*er*](2)sario nostro, set cum omnibus fere [*con*](3)ductorib(us) contra fas atq(ue) in perniciem (4) rationum tuarum sine modo exercuit, (5) ut non solum cognoscere per tot retro (6) annos instantibus ac supli-

———

1) *Commodi nomen remansit in uno exemplari, erasum est in tribus, substituto pro eo in uno nomine Alexandri.* — 2) *In uno exemplo inseritur* maxime. — 3) *Quod genus vectigalium intellegendum sit, non liquet. — Cf. titulum in ripa Tiberis repertum, C. I. L. 6,2,1143 n. 8594 = Or. 3348:* Quidquid usuarium *(i. e. usui ipsius emptoris destinatum)* invehitur, ansarium non debet. — 4) modicum.

cantib(us) (7) vestramq(ue) divinam subscriptionem (8) adlegantibus nobis supersederit, ve(9)rum etiam hoc eiusdem Alli Maximi (10) [*c*]onductoris artibus gratiosissimi (11) [*an?*]imo indulserit, ut missis militib(us) (12) [*in e*]undem saltum Burunitanum ali(13)[*os nos*]trum adprehendi et vexari, ali(14)[*os vinc*]iri, nonnullos cives etiam Ro(15)[*manos*] . . virgis et fustibus effligi iusse(16)[*rit, scilic*]et eo solo merito nostro, qu(17)[*od, euntes*] in tam gravi pro modulo me(18)[*diocritat*]is nostrae tamq(ue) manifesta (19) [*iniuria im*]ploratum maiestatem tu(20)[*am, immodesta*] epistula usi fuissemus. Cu(21)[*ius nostrae in*]iuriae evidentia, Caes(ar), (22) [*inde profec*]to potest aestimari qu(23)*od* . . . . . . quidem, quem maiesta (24) . . . . . . [*ex*]sistimamus vel pro (25) . . . . . t omnino cognos (26) . . . . . . plane gratificati (27) . . . . mum invenerit (28) . . . . . . nostris, quibus (29) . . . . . bamus cogni (30) . . . . beret inte (31) . . . . . . tare operas (32) . . . ret ita tot pe (33) . . . . ieri . . . .

(deficiunt quaedam).

. . . . [*Idque co*]mpulit nos miserrimos homi(2)[*nes iam rur-* col. 3.
sum divinae providentiae (3) [*tuae suppl*]icare. Et ideo rogamus, sa(4)cratissime imp(erator), subvenias. Ut kapite le(5)gis Hadriane, quod supra scriptum est, ad(6)emptum est, ademptum sit ius etiam pro(curatoribus)[1], (7) nedum conductori, adversus colonos am(8)pliandi partes agrarias aut operar(um) prae(9)bitionem iugorumve: et ut se habent littere (10) proc(uratorum), quae sunt in ta*b*ulario[2] tuo tractus Kar(11)thag(iniensis), non amplius annuas quam binas (12) aratorias, binas sartorias, binas messo(13)rias operas debeamus[3] itq(ue) sine ulla contro(14)versia sit, utpote cum in aere inciso et ab (15) omnib(us) omnino undiq(ue) versum vicinis nost[*ris lecto legis capite ita sit*[4]] (16) perpetua in hodiernum forma pra[*e*]st[*it*]u(17)tum et proc(uratorum) litteris, quas supra scripsimus, (18) ita conf[*ir*]matum. Subvenias, et cum homi(19)nes rustici tenues manu*u*m[5] nostrarum

1) proccb. *tabula, errore quadratarii; littera* b *abundat; forma* procc., *geminata littera* c *pluralis significandi causa, per totum instrumentum adhibita est.* — 2) taulario. — 3) *In lapide Mezuarensi lacero toto leguntur haec:* ut aratorias IIII, sartorias IIII, messicias IIII. — 4) *Verba* lecto legis capite ita sit *culpa quadratarii omissa post* nost / *inseruit Mo.* — 5) manum.

ope(20)ris victum tolerantes conductori profusis (21) largitionib(us) gratiosis*simo*[1] impares aput (22) proc(uratores) tuos simu[*s*], quib(us) [*pe*]r vices successi(23)on(is) per condicionem conductionis notus est, (24) miser*earis*[2] ac sacro rèscripto tuo non ampli(25)us praestare nos, quam ex lege Hadriana et (26) ex litteras proc(uratorum) tuor(um) debemus, id est ter (27) binas operas, praecipere digneris, ut bene(28)ficio maiestatis tuae rustici tui vernulae (29) et alumni saltu*um*[3] tuorum n(on) ultr(a) a conduc(30)torib(us) agror(um) fiscalium inquietem[ur]

(deficiunt quaedam).

col. 4. [*Imp. Ca*]es. M. Aurelius Commodus An(2)[*toni*]nus Au- g(ustus) Sarmat(icus) Germanicus (3) maximus Lurio Lucullo et nomine a(4)liorum. Proc(uratores) contemplatione dis(5)cipulinae et instituti mei ne plus (6) quam ter binas operas[4] curabunt, (7) ne quit per iniuriam contra perpe(8)tuam formam a vobis exigatur. (9) Et alia manu: Scripsi. Recognovi.

(10) Exemplum epistulae proc(uratoris) e(gregii) v(iri). (11) Tussanius Aristo et Chrysanthus (12) Andronico suo salutem. Secundum (13) sacram subscriptionem domini n(ostri) (14) sanctissimi imp(eratoris), quam ad libellum (15) suum datam Lurius Lucullus [*misit*] .... *(erasi versus sex).*

[*Et ali*](22)a manu: [*Opt*]amus te feli(23)cissimum be[*ne vive*]re. Vale. Dat(a) (24) pr(idie) idus Sept. Karthagine.

(25) Feliciter (26) consummata et dedicata (27) idibus M[*a*]is Aureliano et Corne(28)lian[*o c*]os[*s*]., cura agente (29) C. Iulio ... ope Salaputi mag(istro).

81. Epistula Severi et Caracallae ad Tyranos a. 201.

C. I. L. 3,147 n. 781 cf. p 1009. E tabula marmorea, a. 1847 in ripa fluminis Tyrae (hodie Dniestr) in Bessarabia prope urbem Ak-Kerman effossa, primum edita in actis soc. hist. Odessitanae. Initium supplevit Mo. In tabula extat extrema pars rescripti impp. Severi et Caracallae, quod, adiecta epistula ad alium scripta, praesidi provinciae transmiserunt Tyranis edendum. Promulgatur hoc lapide addito epilogo graeco.

[*Misimus tibi epistulam ad Heraclitum, unde intelleges, quid*

---

1) gratiosismo. — 2) miserinus *vel* miserianus. — 3) saltum. — 4) *Comma* ne — operas *insiticium videtur.*

statuerimus de immunitate, quam Tyrani sibi concessam esse contendunt. Quam licet admittere non soleamus nisi privile](1)gii auct[*oritate perpensa et origine immu*(2)nitatis inspecta, quod us[*urpatum esse diu qua*](3)qua ratione videbatur, cum iusta [*moderati*](4)one servavimus, ut neque ipsi cons[*uetudi*](5)ne diuturna pellerentur, et in poster[*um*] (6) decreta civium adsumendorum consil[*iis*] (7) praesidis provinciae c(larissimi) v(iri) perpenderentu[*r*]. ∾

(8) Exemplum epistulae ad Heraclitum. ∾ (9) Quamquam Tyranorum civitas oreginem (10) dati beneficii non ostendat, nec facile, quae (11) per errorem aut licentiam usurpata sunt, praescriptione temporis confirmentur[1], tamen, (13) quoniam divi Antonini parentis nostri[2] litte(14)ras, sed et fratrum imperatorum[3] cogitamus, item (15) Antonii Hiberi gravissimi praesidis, quod attinet (16) ad ipsos Tyranos quique ab iis secundum leges (17) eorum in numerum civium adsumpti sunt, ex pri(18)stino more nihil mutari volumus. Retineant (19) igitur quaqua ratione quaesitam sive possessam[4] (20) privilegii causam in promercalibus quoque re(21)bus, quas tamen pristino more professionibus (22) ad discernenda munifica mercimoniorum eden-(23)das esse meminerint. Sed cum Illyrici fructum[5] (24) per ambitionem deminui non oporteat, sciant (25) eos, qui posthac fuerint adsumpti, fructum (26) immunitatis ita demum habituros, si eos legatus (27) et amicus noster v(ir) c(larissimus) iure civitatis dignos esse de(28)creto pronuntiaverit. Quos credimus satis a(29)bundequae sibi consultum, si grati fuerint, exi-(30)stimaturos, quod origine beneficii non quaesi(31)ta dignos honore cives fieri praeceperimus.

(32) Ὀουΐνιος Τέρτυλλος[6] ἄρχουσι βουλῇ δή(33)μῳ Τυρανῶν χαίρειν. ∾ (34) Ἀντίγραφον τῶν θείων γραμμάτων, πεμ(35)-

Ovinius Tertullus magistratibus ordini populo Tyranorum salutem. — Exemplar divinae epistulae, missae mihi a dominis

1) *Cf. D. 1,3,39:* Quod — introductum — errore primum, deinde consuetudine obtentum est in aliis non obtinet. — 2) *i. e. divi Pii.* — 3) *i. e. M. Aurelii et L. Veri.* — 4) *Nota* possessionem privilegii, *ut supra p. 241 n. 3* poss. civitatis. — 5) *i. e. vectigalis regionum a Danuvii fontibus usque ad mare Ponticum; v. App. Illyr. 6.* — 6) *D. 49,15,9:* Ovinium Tertullum, praesidem provinciae Mysiae *(i. e. Moesiae)* inferioris.

φθέντων μοι ὑπὸ τῶν κυρίων ἡμῶν ἀνει(36)κήτων καὶ εὐτυχεστάτων αὐτοκρατόρων, (37) τούτοις μου τοῖς γράμμασιν προέταξα, ὅ(38)πως γνόντες τὴν θείαν εἰς ὑμᾶς μεγαλό(39)δωρίαν τῇ μεγάλῃ αὐτῶν τύχῃ εὐχαριστή(40)σητε. Ἐρρῶσθαι ὑμᾶς καὶ εὐτυχεῖν πολ(41)λοῖς ἔτεσιν εὔχομαι.

Ἀπεδόθη πρὸ (42) ιγ' καλανδῶν Μαρτίων Ληνεῶνος[1] η'. (43) Ἀνεστάθη ἐπὶ Μουκιανοῦ καὶ Φαβιανοῦ (44) ὑπάτων ἐν τῷ ερμπ' ἔτει[2], (45) ἀρχῆς Π. Αἰλίου Καλπουρνίου[3].

nostris invictis felicissimis imperatoribus, meis litteris his praemisi, ut cognita divina erga vos munificentia Genio eorum gratias agatis. Valere vos cupio et multis annis felicitate gaudere.

Accepta ante diem XIII kal. Mart. Lenaeone VIII[1]. *Proposita Muciano et Fabiano cos. anno CXLV*[2], *archonte P. Aelio Calpurnio.*

††82. Decretum Gordiani ad Scaptoparenos a. 238.

Petitio vicanorum Scaptoparenorum (qui vicus fuit in territorio Pautaliensi prope eum qui nunc est Dschumaja in Bulgaria) directa ad imperatorem Gordianum propter exactiones militum per agros eorum transeuntium tractata est in ZSSt. 12,244. Hoc loco inde non repetimus nisi (I) praescriptionem apographi et (II) precibus praemissam adnotationem, adiectam videlicet ab iis qui epistulis principis praefuerunt, (III) deinde decretum imperatoris; ipsas preces Graece scriptas collocatas inter adnotationem et decretum neque integras servatas omisimus.

(I) Bona fortuna. Fulvio Pio et [*P*]o[*n*]tio[4] Proculo cons. XVII kal. Ian. descriptum [*e*]t reco[*g*]nitum[5] factum [*e*]x [*l*]ibro [*l*]ibellorum rescript[*o*]rum[6] a domino n[*ostro*] imp. Ca[*e*]s.[7] M. Antonio Gordiano Pio Felice Aug. [*e*]t propositorum[8] [*R*]oma[*e*][9] in portic[*u*] th[*e*]rmarum Tr[*a*]ianarum in ve[*r*]ba [*q(uae)*] i(nfra) s(cripta) s(unt)[10].

1) *Mensis anni Milesiaci.* — 2) *i. e. a. 145 postquam a Romanis a. 57 p. C. Romanae dicionis facta est Tyra.* — 3) *i. e. magistratus municipalis Tyrani, qui adscripsit et diem quo accepit epistulam* (ἀπεδόθη), *et annum, quo publice proposita est* (ἀνεστάθη). — 4) rotio. — 5) it recocnitum. — 6) fxii bro ubellorum rescripturum. — 7) *Docuit nuper demum inventus lapis hic etiam rescripta proponere in usu fuisse imperatoribus, nec iam dubitatur, quid velit propositio in subscriptionibus constitutionum saepissime adscripta. Cfr. Karlowa Röm. Rechtsgesch. 1,651, Mo. l. c. p. 258 sq.* — 8) cais. — 9) it propocitnrum fomai. — 10) portico. iprmarum tr. ianarum in vebaiss.

(II) Dat(um) per Aur(elium) Purrum mil(item) coh(ortis) X [*pr(aetoriae) p(iae) f(idelis) G*]ordiana[*e*] [*centuria*][1] Proculi con[*vi*]canu[*m*][2] et con[*p*]ossess[*o*]rem[3].

(Sequuntur preces.)

(III.) Imp. Caesar M. Antonius Gordianus Pius Felix Aug. vikanis per Pyrrum mil. conpossessore[*m*]. Id genus qu[*ae*]rellae praecibus intentum an[*te*] iustitia pr[*aesi*]dis potius super his quae adlegabuntur instructa discinge [*q*]uam rescripto principali certam formam reportare debeas. Rescripsi. Recognovi[4]. Signa.

††83. Edictum Constantini de accusationibus.

Edicti Constantini de accusationibus praeter epitomam, quam servarunt codices constitutionum duo Theodosianus 9,5,1 et Iustinianus 9,8,3 tria exemplaria lapidi incisa ad nos pervenerunt, primum sine dubio in Asiae civitate aliqua olim propositum indeque saec. XVI delatum Patavium, editum autem cum Patavinis C. I. L. 5,269 n. 2781; secundum nuper repertum Lytti in Creta a Friderico Halbherr, editum in Eph. epigr. 7,416, tertium nuperrime a Benndorfio repertum in oppido Lyciae Tlo. — Damus, minoribus praetermissis, secundum fragmentum Cretense ad id etiam versibus numeratis, in quo deficientia quae e Patavino adsumuntur, uncis quadratis, quae ex Lycio, linea subducta notavimus, scilicet expressa omnia litteris rectis; inclinatis quae dantur, suppleta sunt coniectura.

[*E*]xemplum sacri edicti[5].

(^{2}) (4) ips (5) probatum est plurimos non [*s*]o[*lum*] (^{3}) fortunis (22) accusationis (5) (^{4}) [*n*]onnum[*quam*] (8) eiusmodi causis tam e[*o*]s qui accus[*an*]tur (^{5}) quam qui [*ad test*]imonium voc[*an*]tur gravissimis vexatio[*ni*](^{6})bus adfici. Un[*de c*]ons[*u*]lentes se[*cur*]itati provinciarum nos(^{7})strarum eiusmodi remedi[*a*] prospeximus, ut accusator quidem (^{8}) non omnimodo[6] de iudicio repellatur, verum quicumque (^{9}) intentionibus suis probationes ad[*der*]e confidit, habeat (^{10}) adeundi iudicis liberam potestate[m ac ma]nifestis indici(^{11})is commissi[7] reum detegat, ut pro qua-[lita*te*] factorum conpe(^{12})tenter in eum qui convictus fuerit

1) recordianaic. — 2) concanun. — 3) conpposess rem. — 4) Rescripsi, *scil. imperator.* Recognovi, *scil. ab actis qui hoc exemplar cum descripsisset et recognovisset (cfr. Decretum proconsulis Sardiniae v. 2) Scaptoparenis misit; cfr. Diploma militis peregrini II, 5 et decretum Commodi 4,9.* — 5) *sic Cret.: in epitome est* imp. Constantinus Aug. ad Maximum praef. praet. — 6) *ab* odo *incipit Pat.* — 7) *a* ommissi *incipit Lyc.*

vindic[et]ur. Quod si minime po(13)tuerit ea quae intentaverit conprobare, scire debet severiori (14) [*se*] sententiae subiugandum. Sane si quis alic[ui] maiestatis crimen (15) intenderit, cum eiusmodi obiectus minime quemquam privile(16)gio dignitatis alicuius a strictiori inquisiti[o]ne tueatur, scia[t] (17) se quoque tormentis esse subdendum, si al[iis m]anifestis in(18)diciis atque argumentis accusationem [su]am non potuerit (19) conprobare, cum in eo, qui huius esse temeritatis deprehen(20)detur, illut quoque tormentis erui oporte[at, c]uius consilio at(21)que instinctu ad accusationem accessisse v[ide]atur, ut ab omni(22)bus tanti comm[issi] consciis vindicta possit r[epo]rtari.

(23) Delatoribus autem quod adeundi quoque iudici[s tam] statutis pa(24)rentum nostrorum quam etiam nostris sanc[tio]nibus inter(25)clusa sit facultas, omnibus cognitum est, cum eiusmodi homini(26)bus[1] audienti[a non] debeat commodari, qua[ndo] quidem eos (27) pro tanti sceleris audacia poenae conveni[at] subiugari.

(28) In servis quoque sive libertis, qui dominos vel [p]atronos ac(29)cusare aut deferre temptant, eiusmodi legem iuxta [a]n(30)tiqui quoque iuris statutum observandam esse censuimus[2], ut [s]cilicet professio tam atrocis audaciae statim in admissi ipsius exor(32)dio per sententiam iudicis conprimatur ac de[ne]gata audientia[3] pa(33)tibulo adfixus qui ad [e]iusmodi desperationem processerit, exem(34)plum ceteris praestet, ne quis in posterum aud[ac]iae similis exis(35)tat.

(36) Sane ut undique versum securitati inn[o]centium consulatur pla(37)cet etiam famosos libellos non admitti. Q[u]os sine nomine (38) propositos si qui invenerit, statim det[rah]ere atque scin(39)dere vel igni debebit exurere. In quibus [eti]am iudicum ei(40)usmodi observantiam esse oportebit, ut, si forte ad se ta(41)lis libellus perlatus fuerit, igni eum praecipiat concremar[*i*], (42) cum eiusm[odi scr]ipturam ab audientia iudicis penitus o(43)porteat [submov]eri; manen[*te*] contra eos inquisitione (44) qui libell[os eiusm]odi proponere ausi fuerint, ut [re]pert[i] (45) debitis t[*emeri*][t]atis suae poenis subiciantur.

---

1) omnibus *Cret.* — 2) censemus *Lyc.* — 3) *in* denegatur (*sic*) audien *finit Lyc.*

(46) [*S*]uper i[taque o]mnibus tam ad praefectos nostros[1] (47) quam [etiam et p]raesides et rationalem et magistrum (48) privat[ae script]a dreximus[2], quorum exempl[*ar*]i alio [e]dic(49)to no[stro] [*pr*][o]dit[*o*] cuiusmodi lege[m s]tatutumque (50) cont[ineat, pl]enissime declaratur[3].

P. P. kal. Ian. Volusiano et Anniano cos.[4]

††84. Fragmentum constitutionis contra Caesarianos[1].

C. I. L. 5,269 n. 2781 l. 31—34. 'Extremum caput textus Patavini cum absit ab exemplo Cretensi et caput id quod in Cretensi ultimum est contineat quae leges omnes fere claudit clausulam de forma promulgationis, sine dubio pars est constitutionis diversae. Argumentum quoque ei coniecturae favet; nam extremum caput textus Patavini speciem prae se fert exordii legis contra Caesarianorum delicta emissae.' Mo. Eph. epigr. 7,417.

(31) [*Fidem, ut no*]stis, conscientia vestra, quae testis est, praebet, eam summam clementiae (32) [*nostrae res*]pectibus et fuisse senper et esse curarum, ut beatitudo urbis Romanae, [*quae nutibus*] nostris obtemperat, adversus omnes omnino calumnias, quas in universum [*ibi genu*]s Caesarianorum desperatio porrigebat, firmissimis munita securitatibus (34) [*tuta sit*].

85. Privilegia veteranorum de civitate vel conubio.

Civitas vel conubium aetate liberae rei publicae lege tantum dari potuit a populo. Quod ius sumpserunt quidem sibi postea imperatores, semper tamen beneficia illa legis vicem habebant aerique incisa in loco publico proponebantur. Donabantur autem ita post impleta stipendia legitima milites, sive militantes sive dimissi honesta missione, peregrini civitate, cives conubio cum peregrinis, atque solebant imperatores una constitutione complecti exercitus provinciarum singulos singulasve classes. Quae constitutio, adscriptis omnium nominibus, in Capitolio affigebatur, unde honorato ita

1) praetorio praefectos *intellege.* — 2) *Imperator epistulas, quas ante ad magistratus direxerit, ait promulgare se edicto ad populum emisso.* — 3) *sequitur in textu Patavino caput quod subiungitur sub n. 84.* — 4) *Ut inscriptio plena ita subscriptio adest in epitoma sola. Errata autem sit necesse est altera utra; nam a. 314 Ian. 1 praefectus urbi fuit Rufius Volusianus item consul; contra Valerius Maximus praefectus urbi fuit a. 319 Sept. 1 — a. 323 Sept. 1.*

exemplum descriptum et in formam diptychi redactum dabatur, quo ius suum probaret. E magna eiusmodi diplomatum copia per omnes imperii provincias dispersa hodie extant ad centum in diversis regionibus reperta. Quae etsi imperatorum sunt a Claudio usque ad Diocletianum, cum et argumento et formulis simillima sint inter se, sufficit duorum generum, scilicet civibus datorum et datorum peregrinis, singula exempla proponere; in notis adieci, si quae occurrunt minores differentiae. — Collectionem edidit post alios plenissimam et accuratissimam, commentario totam rem illustrante adiecto, Mo. in C. I. L. 3,2,843–919; quae diplomata postea in lucem prodierunt, edita sunt ab eodem in Ephem. epigr. vol. 2.4.5.

I. Diploma militis peregrini, a. 71 p. C.

E duabus tabellis aheneis in formam diptychi redactis, quae Salonae saec. XVI repertae hodie Berolini in bibliotheca regia [iam in antiquario musei regii Th. M.] *adservantur, ubi ipse eas descripsi. Cf. Mo. p. 853. Aequales sunt et forma et magnitudine, a. 0,167, l. 0,128. [De forma et magnitudine vide exemplaria diptychi et triptychi, quae huic editioni accedunt]: Orbiculi, quibus litterae* a, b, c, d *adscriptae sunt, locos indicant, quibus tabulae perforatae sunt. Per foramina* b *et* d *fila ahenea* (e *et* f) *ducta sunt, quibus tabulae ita coniungebantur, ut libelli duorum foliorum sive quattuor paginarum instar essent; continent autem paginae 2 et 3 scripturam primariam eandemque interiorem, pagina 4 scripturam exteriorem accurate ex interiore repetitam, pagina 1 signa et signatorum nomina. Clauso scilicet libello per foramina* a *et* c *triplex (i. e. tripliciter tortum) filum aheneum ducebatur, cui colligato in pagina 1 signa a septem testibus imponebantur nominibus bipertito adscriptis. Cum similem formam etiam in contractuum et testamentorum tabulis ligneis ceratis veteres observaverint, nisi quod filis linteis in iis utebantur, illustratur inde locus Paul. sent. 5,25,6:* ordo decrevit — tabulas — ita signari, ut in summa marginis ad mediam partem perforatae triplici lino constringantur, atque impositae supra linum cerae signa imprimantur, ut exteriori scripturae fidem interior servet. *Cf. Suet. Ner. 17.*

Imp. Caesar Vespasianus Aug., pont. (2) max., tr. pot. II, imperator VI, p. p., cos. III, desig. (3) IIII, veteranis[1], qui militaverunt[2] in (4) classe Ravennate sub Sex. Lucilio Basso, (5) qui sena et vicena[3] stipendia aut plura (6) meruerunt et sunt deducti in Panno(7)niam[4], quorum nomina subscripta (8) sunt,

1) *In aliis dipl.:* equitibus et peditibus *vel* trierarchis et remigibus, *vel* classicis. — 2) *In aliis:* qui militant. — 3) *In classicis nominantur stipendia XXVI (posteriore aetate XXVIII), in militibus auxiliaribus XXV, in legionariis XX, in praetorianis XVI.* — 4) *In aliis:* et sunt dimissi honesta missione, *vel* emeritis et dimissis hon. miss., *vel coniunctim cum sequentibus:* honestam missionem et civitatem dedit; *in aliis autem:* qui militant, — item dimissis hon. miss.

ipsis liberis posterisque eorum[1] (9) civitatem[2] dedit et conubium cum (10) uxoribus, quas tunc habuissent, cum (11) est civitas is data, aut si qui caelibes (12) essent cum iis, quas postea duxissent, (13) dumtaxat singuli[3] singulas. Non. April. (14) Caesare Aug(usti) f(ilio) Domitiano, Cn. Pedio Casco cos.

(15) Platori Veneti f(ilio), centurioni, Maezeio[4].

(16) Descriptum et recognitum ex tabula (17) aenea, quae fixa est Romae in Capitolio ad (18) aram gentis Iuliae[5], de foras podio sinisteriore, (19) tab. I pag. II loc. XXXXIIII[6].

2. Diploma militis civis Romani a. 76 p. C.

E lamina reperta in litore maris nigri prope oppidum Bulgaricum Kustendje; iuncta ei altera desideratur, C. I. L. 3,2,853. Undecim tantum diplomata civium hucusque reperta sunt: Mo. n. 10.47.48.49.52.54.57.58. 62.66.73.

Imp. Caesar Vespasianus Augustus, (2) pontifex maximus, tribunic(ia) potestat(e) (3) VIII, imp. XVIII, p(ater) p(atriae), censor, cos. VII, design(atus) VIII.

(4) Nomina speculatorum qui in praetorio (5) meo militaverunt, item[7] militum qui (6) in cohortibus novem praetoriis et quat(7)tuor urbanis subieci[8], quibus fortiter (8) et pie militia functis ius tribuo[9] conu(9)bi[9], dum taxat cum singulis et

---

1) *In aliis liberi posterique omissi sunt, in aliis additum est:* ipsis filiisque eorum, quos susceperint ex mulieribus, quas secum concessa consuetudine vixisse probaverint. — 2) *In al. additum:* Romanam, qui eorum non haberent. — 3) singulis *exemplum utrumque.* — 4) *Dio 55,32,4:* Μαζαίους, Δαλματικὸν ἔθνος. *Verba:* non. Apr. — Maezeio, *itemque infra* in Capitolio *usque ad finem, in utraque tabula litteris tenuioribus postea adiecta esse monet Mo. (p. 850), scilicet, ut observat idem (p. 904), post recognitionem a testibus factam. In tabula adiecta verba illa litteris inclinatis scripsi.* — 5) *In aliis alia loca sunt scripta, post Domitianum vero semper:* in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam. — 6) *Nomina testium in tabula adiecta videas; omnes sunt Dalmatae ex oppidis Dalmaticis Salona, Epitauro, Iadere, Risinio.* — 7) *In ceteris dipl. praetorianorum speculatores hic primum locum tenentes non nominantur.* — 8) *Ubi duo Augusti loquuntur:* subiecimus, tribuimus. — 9) *Quae sequuntur verba usque ad finem v. 13 in omnibus dipl. eadem sunt illustranturque loco Gai. 1,57:* veteranis quibusdam concedi solet principalibus constitutionibus conubium cum his Latinis peregrinisve, quas primas post missionem uxores duxerint, et qui ex eo matrimonio nascuntur, et cives Romani et in potestatem parentum fiunt.

primis (10) uxoribus, ut etiamsi peregrini iu(11)ris feminas matrimonio suo iunxe(12)rint, proinde liberos tollant, ac si ex (13) duobus civibus Romanis natos. (14) A. d. IV non. Decembr., (15) Galeone Tettieno Petroniano, (16) M. Fulvio Gillone cos.

(17) Coh(ortis) VI pr(aetoriae) (18) L. Ennio L. f. Tro(mentina) Feroci, Aquis Statellis [1].

(19) Descriptum et recognitum ex tabula (20) aenea, quae fixa est Romae in Capitolio (21) in basi Iovis Africi.

CAPUT VIII.

†86. IURIS IURANDI IN PRINCIPEM FORMULAE.

Iuris iurandi Gaio principi praestiti in ipso regni exordio (nam obiit Tiberius a. d. XVII k. Apr., praestiterunt id Aritienses Lusitani post dies duo et quinquaginta), ex consensu ut videtur universorum nuntio ab urbe Roma per provincias sparso, duo exemplaria quae supersunt coniuncta edidi in Ephem. epigr. 5,154.

I.

C. I. L. 2,22 n. 172. Tabella ahenea reperta a. 1659 in Lusitania ad Tagum amnem inter rudera oppidi raro memorati Aritii, hodie deperdita.

C. Ummidio Durmio Quadrato, leg(ato) C. Caesaris Germanici imp(eratoris) pro pr(aetore).

Ius iurandum Aritiensium.

Ex mei animi sententia, ut ego iis inimicus ero, quos C. Caesari Germanico inimicos esse cognovero, et si quis periculum ei salutiq(ue) eius in*f*er*t* in*f*er*e*tque[2] armis bello internicivo terra mariq(ue) persequi non desinam, quoad poenas ei persolverit: neq(ue) me [*neque*[3]] liberos meos eius salute cariores habebo, eosq(ue), qui in eum hostili animo fuerint, mihi hostes esse ducam: si sciens fallo fefellerove, tum me liberosq(ue) meos Iuppiter optimus maximus ac divus Augustus ceteriq(ue) omnes di immortales expertem patria incolumitate fortunisque omnibus faxint.

1) *Oppidum Liguriae hodie Acqui.* — 2) inperii in inperiique *similiterve exempla.* — 3) *om.*

[*A. d.*] V idus Mai[*as*] in Aritiense oppido veteri Cn. Acerronio Proculo, C. Petronio Pontio Nigrino cos., mag(istris) Vegeto Tallici, ... ibio ... arioni.

II.

Tabella ahenea reperta a. 1881 Assi in Troade, edita a Lawtono Americano, Papers of the arch. Institute of America, classical series I, Boston. 1882, p. 133.

Ἐπὶ ὑπάτων Γναίου' Ἀκερρωνίου (²) Πρόκλου καὶ Γαΐου Ποντίου Ρετρω(³)νίου Νιγρίνου.

(⁴) Ψήφισμα Ἀσσίων γνώμῃ τοῦ δήμου.

(⁵) Ἐπεὶ ἡ κατ' εὐχὴν πᾶσιν ἀνθρώποις ἐλπισθεῖσα Γαΐου (⁶) Καίσαρος Γερμανικοῦ Σεβαστοῦ ἡγεμονία κατήνγελται, (⁷) οὐδὲν δὲ μέτρον χαρᾶς εὕρηκεν[1] ὁ κόσμος, πᾶσα δὲ πόλις (⁸) καὶ πᾶν ἔθνος ἐπὶ τὴν τοῦ θεοῦ ὄψιν ἔσπευκεν, ὡς ἂν τοῦ (⁹) ἡδίστου ἀνθρώποις αἰῶνος[2] νῦν ἐνεστῶτος,

(¹⁰) ἔδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τοῖς πραγματευομένοις παρ' ἡμῖν (¹¹) Ῥωμαίοις καὶ τῷ δήμῳ τῷ Ἀσσίων κατασταθῆναι πρεσ(¹²)βείαν ἐκ τῶν πρώτων καὶ ἀρίστων Ῥωμαίων τε καὶ Ἑλλή(¹³)νων τὴν ἐντευξομένην καὶ συνησθησομένην αὐτῷ (¹⁴) δεηθησομένην τε ἔχειν διὰ μνήμης καὶ κηδεμονίας (¹⁵) τὴν πόλιν, καθὼς καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ πατρὸς Γερμανικοῦ (¹⁶) ἐπιβὰς πρώτως τῇ ἐπαρχείᾳ τῆς ἡμετέρας πόλεως, (¹⁷) ὑπέσχετο.

Cn. Acerronio Proculo et C. Pontio Petronio Nigrino cos. Decretum Assiorum de populi consensu.

Cum ex voto omnibus hominibus speratus C. Caesaris Germanici Augusti principatus nuntiatus sit nullumque modum laetitiae inveniat mundus, omnis autem civitas omnisque gens ad dei adspectum festinaverit, quasi gratissimo hominibus saeculo iam coepto,

placuit ordini et negotiantibus apud nos Romanis et populo Assiorum decerni legationem ex primis et optimis Romanis et Graecis adituram et gratulaturam ei petituramque, ut in memoria et cura civitatem habeat, sicut et ipse, cum primum cum Germanico patre advenit in provinciam civitatis nostrae, promisit.

---

1) ευρηκην. — 2) αιωνου.

(18) Ὅρκος Ἀσσίων.

(19) Ὀμνυμεν Δία σωτῆρα καὶ θεὸν Καίσαρα Σεβαστὸν καὶ τὴν (20) πάτριαν ἁγνὴν παρθένον εὐνοήσειν Γαΐῳ Καίσαρι Σεβασ(21)τῷ καὶ τῷ σύμπαντι οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ φίλους τε κρίνειν, (22) οὓς ἂν αὐτὸς προαιρῆται, καὶ ἐχθροὺς οὓς ἂν αὐτὸς προβά[λ](23)ληται. Εὐορκοῦσιν μὲν ἡμῖν εὖ εἴη, ἐφιορκοῦσιν δὲ τὰ ἐναν(24)τία.

(25) Πρεσβευταὶ ἐπηγγείλαντο ἐκ τῶν ἰδίων·

(26) Γάιος Οὐάριος Γαΐου υἱὸς Οὐολτινία Κάστος,
(27) Ἑρμοφάνης Ζωίλου,
(28) Κτῆτος Πισιστράτου,
(29) Αἰσχρίων Καλλιφάνους,
(30) Ἀρτεμίδωρος Φιλομούσου,

(31) οἵτινες καὶ ὑπὲρ τῆς Γαΐου Καίσαρος Σεβαστοῦ Γερμανικοῦ (32) σωτηρίας εὐξάμενοι Διὶ Καπιτωλίῳ ἔθυσαν τῷ τῆς πόλε(33)ως ὀνόματι.

Iusiurandum Assiorum.

Iuramus per Iovem conservatorem et divum Caesarem Augustum et patriam virginem sanctam benevolos nos futuros esse erga C. Caesarem Augustum et universam domum eius, et amicos iudicaturos, quos ipse elegerit, et hostes, quos ipse censuerit. Vere iurantibus autem nobis bene eveniat, periurantibus vero contra.

Legati professi sunt suis impensis:

C. Varius C. f. Vol. Castus,
Hermophanes Zoili f.,
Ctetus Pisistrati f.,
Aeschrio Calliphanis f.,
Artemidorus Philomusi f.,

qui etiam ob salutem C. Caesaris Augusti Germanici supplicantes Iovi Capitolino sacrum fecerunt nomine civitatis.

CAPUT IX.

†87. ORDO SALUTATIONIS SPORTULARUMQUE PROVNICIAE NUMIDIAE

a. 361—363.

Prodibit in C. I. L. VIII S, p. 1703 n. 17896 recognitum a Dessavio. — E lapide alto m. 1,17, lato m. 0,53 reperto in oppido Numidiae Thamugadi in foro. Titulum primus edidit Poulle, recueil de Constantine 22 (1882) p. 401 sq.; deinde Ioh. Schmidt in Ephem. epigr. 5,386; postea re cognovi ipse ad ectypum et inscriptionem cum commentario edidi Eph. ep. 5,629. Continet inscriptio ordinem salutationis (v. 1—12) et sportularum (12—fin.) constitutum a consulari Numidiae imperante Iuliano (a. 361—363).

Ex au[*ctori*]tate Ulpi Mariscia(2)ni v(iri) c(larissimi) consularis sexfascalis, (3) promoti primo a domino nostro (4) invicto (4) principe Iuliano, ordo sa(5)lutationis factus et ita at perpetui(6)[*t*]atis memoriam aere incisus:

Primo (7) senatores et comites et ex comitibus (8) et admin[*ist*]ratores.

Secundo prin(9)ceps, cornic[*u*]lar[*ius*, *Pa*]latini.

Ter[*t*]io co(10)ronati [*provi*]nc]*iae*].

[*Quart*]o promoti of(11)ficiales, ... tus cum ordi(12)...ni.

[*Quinto? offi*]ciales ex ordine.

Item (13) quamt[*a com*]moda consequi debeat prin(14)ceps: Ad off[*icia*]lem intra civitatem dan(15)dum Italic[*os*] tritici modios quinque (16) aut pretium frumenti; intra p[*r*]i(17)mum modios septem aut pretium mo(18)diorum septem; etiam per dena mi(19)lia bini modi vel eorum praetia (20) subcrescant; s[*i*] mitte[*n*]dus sit tra(21)ns mare, centum modi vel modio(22)-rum centum praetium sufficiet.

(23) Cornicularius et commentarien(24)sis medietatem huius summae com(25)modi nomine consequentur.

Sco(26)lastici in postulatione simplici (27) quincue modios trittici vel quin(28)que modiorum praetia consequen(29)tur; in contradictione decem modi(30)os tritici vel decem modiorum prae(31)tium consequantur; in urguenti (32) qu*ae*[1] finienda sit,

1) qui.

quindeci modios vel (33) quindeci modiorum praetia consequan(34)tur.

Exceptores in postulatio(35)ne quinque modios tritici vel quin(36)que modiorum praetium consequan(37)tur; in contradictione duodeci m*o*(38)dios[1] tritici vel duodeci modiorum (39) praetium consequantur; *in*[2] definita cau(40)sa viginti modios trittici vel viginti (41) modiorum praetia consequantur.

Car(42)ta in postulatione singuli tumi[3] suffici(43)unt maiores; in contradictionibus (44) quatern*i*[4] maiores; in definito nego(45)tio numquam amplius sex a liti(46)gatore exigi oportebit.

Libellensis in li(47)bello uno duos modios tritici vel duorum (48) modiorum pretium debebit accipere.

Of(49)ficialis missus intra civitate duos mo(50)dios trittici vel duorum modiorum (51) pretium consequatur.

---

1) duodecim dios. — 2) n. — 3) ‘*id est* tomi’ *Schmidt*. — 4) quaternos.

PARS SECUNDA.

NEGOTIA.

CAPUT I.

LEGES DICTAE REBUS COMMUNI SACROVE USUI DESTINATIS.

[Legem ut suae rei quivis recte dicit *(Dig. 23,4,20,1)*, ita populus quoque vel quaevis res publica ad populi similitudinem constituta, neque fere dictio ea a privata recedit nisi in rebus communi sacrove usui destinatis. Nam quae populi sunt vel collegii corporisve cuiuscumque, iis saepissime secundum certas leges aut omnes utuntur aut aliquod hominum genus; id quod iuris privati fines excedit. Supersunt autem non pauca eius generis instrumenta, quae cum ad hanc syllogen omnino pertineant, quo loco potissimum collocentur dubitari potest; sed magis placuit, ut inter privata instrumenta referrentur, cum ea quoque quae populi sunt esseve videntur non tam a publico iure pendeant quam a rei dominio. Id luculenter ostendit inter alia lex infra edita vici Furfonensis; nam vicus cum iure publico collegiis aequiparetur neque rem publicam habeat nisi ea ratione, qua item corpori cuicumque tribuitur, hanc legem privatam esse dubitari non potest. Ea autem lex re non differt a lege quam populus Romanus dixit viae Appiae et Appiae aquae. Accedit quod haec legum dictio quamquam iure ad populum spectat neque dubium est 'leges de singulis aquis latas' Frontini (de aquis 94) intellegi publicas populi Romani, saepenumero perficitur edictis magistratuum sive populi de ea re iussu sive sua potestate rem ordinantium. Denique multoties eius generis instrumenta quae ad nos pervenerunt a quonam proficiscantur parum apparet, id quod cadit inter alias in leges antiquissimas duas Lucerinam Spoletinamque. Itaque haec omnia re certe coniuncta hoc capite proposui. Potuerunt addi edicta Augusti de aquaeductu Venafrano (supra n. 73) et ipsum conditoris magis iure propositum quam principis et L. Sentii praetoris de campo Esquilino (supra n. 42[a]); sed ea magis visum est aliis capitibus relinquere. Th. M.]

88. Lex luci Lucerini.

C. I. L. 9,75 n. 782 cf. p. 667. E lapide, in Apuliae oppido Lucera (antiqua Luceria colonia Latina) reperto, primum edito a. 1861 in: d'Amelis, storia di Lucera, postea a Mo. Ephem. epigr. 2,198, indeque in ZRG. 12,127. Lapis periit.

In hoce loucarid[1] stircus (2) ne [*qu*]is fundatid[2], neve cadaver (3) proiecitad, neve parentatid[3]. (4) Sei quis arvorsu[4] hac faxit, [*in*] ium (5) quis volet pro ioudicatod n(ummum) I[5] manum iniect[*i*]o estod. Seive (6) mac[*i*]steratus volet moltare, (7) [*li*]cetod.

89. Lex luci Spoletini.

Cf. supra n. 42ᵃ. E lapide a. 1876 prope Spoletium reperto (alto m. 0,57, lato 0,54, crasso 0,24) ab utroque latere inscripto, Spoletii in pinacotheca publica adservato. Titulum edidit E. Bormann in miscellaneis Capitolinis, quibus 'Instituto archaeologico C semestria feliciter peracta gratulati sunt iuvenes Capitolini Bormann Duhn aliique,' Romae 1879.

Honce loucom[6] (2) ne qu*i*s[7] violatod, (3) neque exvehito neque (4) exferto quod louci (5) siet, neque cedito[8] (6) nesei[9] quo die res deina[10] (7) anua fiet; eod die, (8) quod rei dinai[11] causa (9) [*f*]iat, sine dolo cedre[12] [*l*]icetod. Sei quis (10) violasit, Iove bovid[13] (11) piaclum datod; (12) sei quis scies[14] (13) violasit dolo malo, (14) Iovei bovid piaclum (15) datod et a(sses) CCC (16) moltai suntod; eius piacli (17) moltaique dicator[*ei*][15] exactio est[*od*].

90. Lex a vicanis Furfensibus templo dicta (a. u. c. 696.)

C. I. L. 9,333 n. 3513 = 1,166 n. 603. Ri. tab. 82. E lapide in ruinis Furfonis antiqui reperto. Furfo vicus ad rem publicam Peltuinatium, civitatis Sabinae, pertinebat. — Difficultates, quas titulus praebet, Mo. corruptelis tribuit, Hu. (Jahrb. f. cl. Phil. 5,857) e lingua Sabina, rectius Jordan (Hermes 7,201) e rustico sermone explicandas esse censet.

---

1) = luco. — 2) = fundito. — 3) = parentato. — 4) = adversus. — 5) *Mo. conicit* L, *scilicet* quinquaginta, *non* quinquaginta milia. — 6) = hunc lucum. — 7) qus *lapis.* — 8) = caedito. — 9) nisi. = 10) = divina. — 11) = divinae. — 12) = caedere. — 13) = Iovi bove. — 14) = sciens. — 15) *Dicator est, qui dicat rem sacram.*

L. Aienus L. f., Q. Baebatius Sex. f. aedem dedicarunt (2) Iovis liberi Furfone a. d. III idus Quinctileis, L. Pisone A. Gabinio cos., mense Flusare[1], (3) comulateis[2] olleis legibus illeis regionibus, utei extremae undaequae[3] lapide (4) facta hoiusque aedis ergo, uteique ad eam aed*em*[4] scalasque lapide stauctuendo[5] (5) columnae stant citra scalas ad aedem versus stipitesque aedis, hu*i*us[6] tabula(6)mentaque, utei tangere sarcire tegere devehere defigere mandare[7] ferro oeti (7) promovere referre [*liceat*[8]] fasque esto. Sei quod ad eam aedem donum datum donatum dedicatum(8)que erit, utei liceat oeti, venum dare. Ubei venum datum erit, id profanum esto. Venditio (9) locatio aedilis esto, quemquomque veicus Furfens(is) fecerit, quod se senti*a*t[9] eam rem (10) sine scelere sine piaculo [*vendere locare*[8]], alis ne potesto. Quae pequnia recepta erit, ea pequnia emere (11) conducere locare dare, quo id templum melius honestius seit, liceto. Quae pequnia ad eas (12) res data erit, profana esto, quod d(olo) m(alo) non erit factum. Quod emptum erit aere aut argento, (13) ea pequnia, quae pequnia ad id templum[10] data erit, quod emptum erit, eis rebus eadem (14) lex esto, quasei sei dedicatum sit.

Sei qui heic sacrum surupuerit, aedilis multatio esto, (15) quanti volet; idque veicus Furf(ensis) m[*a*]i[*or*] pars fifeltares[11] sei apsolvere volent sive condemnare, (16) liceto.

Sei quei ad h*o*c[12] templum rem deivinam fecerit Iovi libero aut Iovis genio, pelleis (17) coria fanei sunto.

†91. Leges arae Augusti Narbonensis a. p. Chr. 11 et 12/13.

C. I. L. 12,530 n. 4333; Or. 2489, Wi. 104. Ara marmorea a. 1566 Narbone effossa, ubi extat in museo. Scriptam esse non Augusti ipsius, sed Antoninorum aetate ostendunt et scriptura et orthographia; itaque aram Pio imperante incendio deletam mox restitutam esse recte coniecisse videtur

---

1) *i. e.* Florali = Iulio. *Mo. Chron. 219.* — 2) comula · teis *lapis, in quo diei feriati quandam indicationem vetustam latere conicit Mo.* — 3) *Quid significetur, parum constat. Cf. legem Narbonensem (n. 91).* — 4) aede. — 5) STAVCTVENDO *lapis;* structa endo *Iordan,* structas struendas *Mo. dubitans.* — 6) humus. — 7) *Or.* mundare, *Hu.* emendare. — 8) *om.* — 9) sentiunt. — 10) *Mo.:* emendum. — 11) *Vox corrupta, Hu. fingit vocem Sabinam* fifla = fibula, fifeltares = fibulati, *i. e. patricii Furfenses!* — 12) huc.

Herzog. — Votum susceptum est die 22. Sept. a. p. Chr. 11 (I v. 1—3), cui anno convenit Augusti tribunicia potestas XXXIIII (v. 9); ara ipsa dedicata est per Augusti trib. potestatem XXXV, id est a. 12/13.

I. In antica.

T. Statilio Taur[*o*] (2) L. Cassio Longino (3) cos. X k. Octobr. (4) Numini Augusti votum (5) susceptum a plebe Narbo(6)nensium in perpetuom.

(7) Quod bonum faustum felixque sit imp(eratori) Caesari (8) divi f(ilio) Augusto p(atri) p(atriae) pontifici maximo trib(unicia) potest(ate) (9) XXXIIII coniugi liberis gentique eius, senatui (10) populoque Romano et colonis incolisque (11) c(oloniae) I(uliae) P(aternae) N(arbonis) M(artii), qui se Numini eius in perpetuum (12) colendo obligaverunt!

Pleps Narbonen(13)sium aram Narbone in foro posuit, ad (14) quam quot annis VIIII k. Octobr., qua die (15) eum saeculi felicitas orbi terrarum (16) rectorem edidit, tres equites Romani (17) a plebe et tres libertini hostias singu(18)las inmolent et colonis et incolis ad (19) supplicandum Numini eius thus et vinum (20) de suo ea die praestent; et VIII k. Octobr. (21) thus vinum colonis et incolis item prae(22)stent: k. quoque Ianuar. thus et vinum (23) colonis et incolis praestent; VII quoq(ue) (24) idus Ianuar.. qua die primum imperium (25) orbis terrarum auspicatus est, thure (26) vino supplicent et hostias singul(as) in(27)molent et colonis incolisque thus vi(28)num ea die praestent. ∾ (29) Et pridie k. Iunias, quod ea die T. Statilio (30) Tauro M.' Aemilio Lepido cos.[2] iudicia (31) plebis decurionibus coniunxit[1], hostias (32) singul(as) inmolent et thus et vinum ad (33) supplicandum Numini eius colonis et (34) incolis praestent. ∾ (35) Exque iis tribus equitibus Roman[*is tribusve*] (36) libertinis unu[*s*] . . . . .

II. In latere.

[*Plep*]s Narbonesis a[*ram*] (2) Numinis Augusti de[*di*](3)-cavit *!!* (4) *!!!!* (5) *!!*[3] legibus iis q(uae) i(nfra) s(criptae) s(unt):

---

1) Iudicia *sunt eorum qui comprobant et adsentiuntur solentque ubi similiter usurpantur referri ad magistratus creandos: itaque hoc significatur Augustum effecisse, ut decuriones, in quorum potestate tum videtur fuisse magistratuum creatio, eos facerent quos creari vellet populus.* — 2) *a. p.*

(6) Numen Caesaris Aug(usti) p(atris) p(atriae), quando tibi (7) hodie hanc aram dabo dedicabo(8)que, his legibus hisque regioni(9)bus dabo dedicaboque, quas hic (10) hodie palam dixero, uti infimum (11) solum huiusque arae titulorum(12)que est[1]:

si quis tergere ornare (13) reficere volet, quod benificii (14) causa fiat, ius fasque esto;

sive (15) quis hostia sacrum faxit, qui[2] (16) magmentum nec protollat, id(17)circo tamen probe factum esto;

si (18) quis huic arae donum dare au(19)gereque volet, liceto, eademq(ue) (20) lex ei dono esto, quae arae est;

(21) ceterae leges huic arae titulisq(ue) (22) eaedem sunto, quae sunt arae (23) Dianae in Aventino[3].

Hisce legi(24)bus hisque regionibus, sic uti (25) dixi, hanc tibi aram pro imp(eratore) (26) Caesare Aug(usto) p(atre) p(atriae) pontifice maxi(27)mo tribunicia potestate XXXV, (28) coniuge liberis genteque eius, (29) senatu populoque R(omano), colonis (30) incolisque col(oniae) Iul(iae) Patern(ae) Narb(onis) (31) Mart(ii), qui se Numini eius in per(32)petuum colendo obligaverunt, (33) doque dedicoque, uti sies volens (34) propitium.

†92. Lex arae Iovis Salonitanae a. 137.

C. I. L. 3,306 n. 1933; Wi. 103. Ex epistylio magno Salonis in Dalmatia reperto, quod bipertitum descripsit Petrus quidam Tragurinus (c. a. 1435) et post eum alii; pars posterior hodie extat Patavii in porta prope pontem S. Benedicti. — Quae hodie non exstant, inclusimus uncis quadratis.

[L. Aelio Caesare II P. Coelio B]albino Vibullio Pio cos. (2) [VII idus] Octobres.

(3) C. Domitius Valens IIvir i(ure) d(icundo), prae[eunte C. Iulio Severo pontif(ice), (4)]legem dixit in ea verba quae infra scripta sunt ∾:

(5) [Iuppiter optime maxime, quandoque tibi] [*h*]odie hanc aram dabo dedicaboque, ollis legib(us) (6) ollisque regionibus dabo dedicaboque, quas hic] [*h*]odie palam dixero, uti infimum solum huius arae est[4]:

Chr. 11 Mai 31. — 3) *Versus 3 fin., 4.5 init. in lapide erasi sunt; quae verba ibi fuerint, non perspicitur.*

1) *Cf. n. 4.* — 2) *immo* quod; *cf. infra p. 264 n. 1.* — 3) *Scilicet ea ara aedesque prima videtur fuisse quam Romani dedicarint scripta lege proposita.* — 4) *Intellege sic:* illis legibus dedicabo, quas hic hodie palam

(7) [si quis hic hostia sacrum faxit, quod magmentum n]ec protollat[1], it circo tamen probe factum esto;

ceterae (8) [leges huic arae eaedem[2] sunto, quae arae Dianae sunt] [*i*]n Aventino monte dictae[3].

Hisce legibus hisce regionib(us) (9) [sic, uti dixi, hanc tibi aram, Iuppiter optime maxime, do] dico dedicoque, uti sis volens propitius mihi collegisqu[*e*] (10) [meis decurionibus colonis incolis coloniae Martia*e*] [*I*]uliae[4] Salonae, coniugibus liberisque nostri[*s*].

†93. Lex dedicationis Brixiana.

Corporis inscr. Latinarum vol. V supplementum Italicum n. 1273. E tabula marmorea litteris optimis scripta compluribus paginis, quarum unius quinque versus integri, sequentis quinque versuum initia servata sunt; descripsi in museo Brixiano.

. . . . l.[5]
itque eadem lege sacrum esto.

Si quot (2) donum pecuniave aut stipes huic (3) signo dono datae erunt[6] itq(ue) si IIvi(4)ri decurionesq(ue) coloni coloniae (5) Civicae Aug(ustae) Brixiae vendere volue[rint] . . . .

. . . . (6) [*fu?*]neris c[*ausa?*] . . . (7) fieri iu[*sserit*] . . . (8) . . . facito . . . .

Si hosti[7] . . . . . (9) caeder . . . . . (10) secun . . . .

94. Lex arae urbanae a. 84—96.

C. I. L. 6,115 n. 826; Or. 736 Tituli duo exemplaria videntur prodiisse Romae, alterum in Quirinali ex fundamentis ecclesiae S. Andreae, alterum loco incerto; recte descriptum habemus neutrum.

Haec area, intra hanc (2) definitionem cipporum (3) clausa veribus, et ara, quae (4) est inferius, dedicata est ab (5) imp. Caesare Domitiano Aug. (6) Germanico[8] ex voto suscepto, (7) quod diu erat neglectum nec (8) redditum, incendiorum (9) ar-

---

dixero; illis regionibus dedicabo, uti infimum solum huius arae est. *Nam ibi arae termini sunt, ubi solum incipit planum esse.*

1) *Intell.:* quamvis exta non deponat. — 2) eadem *tradunt auctores meliores.* — 3) *Cf. supra p. 262 n. 3.* — 4) Martia | c. Iuliae *Traugurinus.* — 5) *Haec littera sola e praescriptione superest.* — 6) *Similia sunt in lege Furfonensi v. 8.* — 7) *Agitur de hostiis caedendis; cf. leges Furfonensem v. 15, Narbonensem v. 15, Salonitanam v. 7.* — 8) *Verba* ab imp. Caesare Domitiano Aug. *in exemplo prius invento erasa fuerunt.*

cendorum causa, (10) quando urbs per novem[1] dies (11) arsit Neronianis temporibus. (12) Hac[2] lege dedicata est, ne cui (13) liceat intra hos terminos (14) aedificium exstruere, manere, (15) negotiari, arborem ponere (16) aliudve quid serere, (17) et ut praetor, cui haec regio (18) sorti obvenerit, sacrum faciat[3] (19) aliusve quis magistratus (20) Volcanalibus X. k. Septembres (21) omnibus annis vitulo robeo (22) et verre[4] . . r. ac. precationibus (23) infra scriptam aedi . . . k. Sept. (24) ianist . . . . (25) . . . dari . . . . quaes . . (26) quod imp. Caesar Domitianus (27) Aug. Germanicus pont. max. (28) constituit q . . . . (29) fieri.

95. Lex rivi incerta.

C. I. L. 12,301 n. 2426. E lapide in Savoia prope oppidum Echelles ad flumen Gayer a. 1787 reperto. Wilm. 2730. Mo. Hermes 4,283.

Lex rivi Ul. . . . (2) Si quis in eo m(3)ixserit spurciti(am) (4) fecerit[5], in tem(plum) (5) Iovis d(omestici?) X[6] I d(ato). De(6)l(atoris) pars dim(idia) esto[7]. (7) Nesi L. P. V.[8].

96. Ex legibus incertis de aquaeductibus urbis Romae.

(*Frontinus de aquis urbis Romae c. 94:* dum altius repeto leges de singulis aquis latas[9], quaedam apud veteres aliter observata inveni, apud quos cautum ita fuit:)

Ne quis privatus aliam aquam[10] ducat quam quae ex lacu humum accidit[11].

(haec enim sunt verba legis. — *c. 97:* in iisdem legibus adiectum est ita:)

---

1) *Scilicet cum sexto die incendio, quod accidit a. 64, finis factus esset, mox denuo erupit teste Tacito ann. 15,40.* — 2) et hac *ex. I.* — 3) sacrum faciat *ex. II,* litaturum se sciat *ex. I.* — 4) *Hic finit ex. I; quae sequuntur in ex. II, lacera sunt et parum bene lecta.* — 5) *Cf. No. 88 et infra cap. XI, 23 squ.* — 6) *i. e.* denarium. — 7) *Praemium delationis in titulis sepulcralibus saepius additur; cf. infra cap. XI,38; Wilm. 298:* qui detulerit, accipere debebit sum(mae) s. s. quartas; *C. I. L. 3,125 n. 684:* delatori den.cc n. — 8) *Notae quid significent, non liquet.* — 9) aquis latas *Buecheler,* qui lata *cod.* — 10) aquam] *Buecheler, om. cod.* — 11) *Posteriore tempore ne hoc quidem licebat. In capite mandatorum, quod servavit Frontinus c. 111, sic est:* caducam neminem volo ducere nisi qui meo *(sic cod., non* nostro) beneficio aut priorum principum habent. *Cf. supra leg. Urson. c. 100.*

Ne quis aquam oletato dolo malo, ubi publice saliet; si quis oletarit, sestertiorum X milium multa[1] esto.

10. *Addi potest fragmentum quod servavit Festus in glossa lacera p. 340* sifus (= *tubus) sumptum ex* [le]ge rivalicia *lata* [rogant]e populum Ser. Sulpicio:

[mon]tani paganive si[fis aquam dividunto]: donec eam inter se [diviserint], ... s[2] iudicatio esto.

97. Lex metalli Vipascensis.

C. I. L. 2 S, 788 n. 5181. E tabula ahenea a. 1876 in Lusitaniae parte meridionali prope vicum Aljustrel in aerifodinis vetustis nuper denuo apertis reperta (a. 0,82, l. 0,53), effracta a latere dextro ita ut tricenae fere in quovis versu perierint litterae. Tertiam fuisse legis tabulam numerus III *ostendit in ima tabula positus. Fuit lex fiscalis metallo, quod v. 2 Vipascense appellatur, ab imperatore dicta, qua non solum res metallaria sed in universum quidquid ad vicum territoriumve metalli, ut v. 37 dicitur, pertinebat tamquam lege colonica ordinabatur. Data videtur circa finem saeculi I p. C. — Tabulae utrumque latus eandem inscriptionem proponit, nisi quod in alterius initio accedunt versus undecim, in fine alterius septem, ut priore exemplo propter causas nescio quas improbato in altera parte alterum incisum esse videatur. Secundae scripturae versus cum pressius scripti sint, prior scriptura quaedam habet deficientia in secunda. Lex in capita divisa est, quibus rubricae praescriptae sunt, numeri non adiecti. — Editiones sunt: Soromenho, la table de bronze d'Aljustrel, Lisbonne 1877. Huebner in Eph. ep. 3,165—189. ZRG. 13,372. Wilmanns, Zeitschr. f. Bergrecht 19,2. J. Flach, Paris 1879. Berlanga, Hispaniae Anteromanae Syntagma, p. 625. — In hac editione ea, quae ex priore scriptura suppleta sunt, lineolis subductis indicavi; cetera supplementa sunt Huebneri, Mo., aliorum.*

Centesimae argentariae stipulationis. Conductor ea[*rum venditionum quae per*[3] *auctio*](2)nem intra fines metalli Vipascensis fient, exceptis iis, quas proc(urator) metallorum iu[*ssu imp(eratoris) faciet, centesimam a vendito*](3)re accipito. Conductor ex pretio puteorum, quos proc(urator) metallorum vendet, cen[*tesimam ab emptore*[4] *accipito.*] (4) Si instituta auctione universaliter omnia addicta fuerint, nihilo minus venditor ce[*ntesimam conductori socio acto*](5)rive eius praestare debeto. Conductori socio actorive eius, si volet stipulari a v[*en-*

1) milium multa] milia multatum *cod.* — 2) [praetoris *Ursinus; sed cuinam hanc iudicationem lex commiserit, definiri non potest.* Th. M.] — 3) *Hueb.*: stipulationum quae ob. — 4) *Cf. ZRG. 13,380.* — 4) *Cf. v. 15—16.*

ditore, is promittito. Conductor] (6) socius actorve eius [*eius*[1]] quoque summae, quae excepta in auctione erit, centesimam exigito. ∾ [*Qui res sub praecone*] (7) habuerit, si eas non addixerit et intra dies decem, quam sub praecone fuerint, de condici[*one vendiderit, nihilo minus con*](8)ductori socio actorive eius centesimam d(are) d(ebeto). Quod ex hoc capite legis conduct[*ori socio actorive eius debebitur,*] (9) nisi in triduo proximo quam debere coeptum erit, datum solutum satisve factum erit, du[*plum d(are) d(ebeto)*].

(10) Scripturae praeconii. Qui praeconium conduxerit, praeconem intra fines praeb[*eto. Pro mercede ab eo qui venditionem*] (11) X L[2] minoremve fecerit, centesimas duas, ab eo qui maiorem[3] X C fecerit, centesimam exig[*ito. Qui mancipia sub praecone venum*] (12) dederit, si quinque minoremve numerum vendiderit, capitularium in singula capita [X . . ., *si maiorem numerum vendi*](13)derit, in singula capita X III conductori socio actorive eius dare debeto. Si quas [*res proc(urator) metallorum nomine*] fisci ven(14)det locabitve, iis rebus conductor socius actorve eius praeconem praestare debeto. Q[*ui inventari*]um cuiusque rei vendun(15)dae nomine proposuerit, conductori socio actorive eius X I d(are) d(ebeto). Puteorum, quos proc(urator) metallorum vendiderit, em(16)ptor centesimam d(are) d(ebeto). Quod si in triduo non dederit, duplum d(are) d(ebeto). Conductori socio actorive eius pignus capere[4] liceto. (17) Qui mulos mulas asinos asinas caballos equas sub praecone vendiderit in k(apita) sing(ula) X III d(are) d(ebeto). Qui mancipia aliamve quam re[*m sub*] (18) praeconem subiecerit et intra dies XXX de condicione vendiderit, conductori socio actorive eius [*idem d(are) d(ebeto)*].

(19) Balinei fruendi. Conductor balinei sociusve eius omnia sua inpensa balineum, [*quod ita conductum habe*]bit in (20) pr(idie) k(alendas) Iul(ias) primas omnibus diebus calfacere et praestare debeto a prima luce in horam septim[*am diei mulieribus*] et ab hora octava (21) in horam secundam noctis viris arbitratu proc(uratoris) qui metallis praeerit. Aquam in [*alveum*[5] *usque ad*] summam ranam[5] hypo(22)caustis et in labrum

1) *om.* — 2) *Aut hic scribendum* C, *aut postea L.* — 3) *Hic incipit exemplum prius.* — 4) cape. — 5) *Partes balinei; cf. Flach p. 42.*

ta*m*[1] mulieribus quam viris profluentem recte praestare debeto. Conductor a viris sing(ulis) (23) aeris semisses et a mulieribus singulis aeris asses exigito. Excipiuntur liberti et servi [*Caes(aris) qui proc(uratori)*] in officis[2] erunt vel (24) commoda percipient, item inpuberes et milites. Conductor socius actorve eius [*instrumentum balinei et e*]a omnia quae (25) ei adsignata erunt integra conductione peracta reddere debeto nisi si qua vetustate c[*orrupta erunt*]. Aena quibus (26) utetur lavare tergere unguereque adipe e recenti tricensima quaque die recte debeto. [*Si qua necessaria refectio inpedi*](27)erit[3], quo minus lavare recte possit, eius temporis pro rata pensionem conductor reputare deb[*eto. Praeter*][4] haec et siquid (28) aliut eiusdem balinei exercendi causa fecerit reputare nihil debebit. Conductori ve[*ndere ligna*] nisi ex recisamini(29)bus ramorum quae ostili idonea non erunt ne liceto. Si adversus hoc quid fecerit, in singul[*as venditiones HS*] centenos n(ummos) fisco d(are) d(ebeto). (30) Si id balineum recte praebitum non erit, tum proc(uratori) metallorum multam conductori quo[*ti*]ens recte praebitum non erit usque (31) ad HS CC dicere liceto. Lignum conductor repositum omni tempore habeto, quod diebus . . . . . . [*satis sit.*]

(32) Sutrini. Qui calciamentorum quid loramentorumve, quae sutores tractare so[*lent, fecerit clavomve cali*]ga(33)rem fixerit venditaveritve sive quid aliut, quod sutores vendere debent, vendidis[*se intra fines convictus erit, is*] (34) conductori socio actorive eius duplum d(are) d(ebeto). Conductor clavom ex lege ferrariar[*um vendito. Conductori soci*]o (35) actorive eius pignus capere liceto. Reficere calciamenta nulli licebit nisi cu[*m sua dominive*[5] *quis curaverit refec*erit(36)ve. Conductor omne genus calciamentorum praestare debeto: ni ita fecer[*it unicuique ubi volet emendi*] ius (37) esto.

Tonstrini. Conductor frui debeto ita, ne alius in v[*ico metalli Vipascensis inve*] (38) territoris eius tonstrinum quaestus causa faciat. Qui ita tonstrinum fecerit, in sin[*gulos ferramentorum usus X . .*] (39) conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto) et ea ferramenta commissa conductori sunto. [*Exci-*

1) tan. — 2) offiois. — 3) *Ita Flach, Mo.:* Si non per conductorem factum erit. *Illud praeferendum videtur propter sequens* aliut. — 4) *Hueb. et Wilm.:* propter, *relata voce ad v. 25:* Aena *cet., non recte.* — 5) *Cf. v. 40.*

piuntur servi] qui (40) dominos aut conservos suos curaverint. Circitoribus, quos conductor [*non miserit, tondendi ius ne es*]to. Con(41)ductori socio actorive eius pignoris captio esto. Qui pignus capientem prohibuerit, [*in singulas prohi*]bitiones X V d(are) (42) debeto. Conductor unum pluresve artifices idoneos in portionem recipito.

(43) Tabernarum fulloniarum. Vestimenta rudia vel recurata nemini m[*ercede polire nisi cui conductor so*](44)-cius actorve eius locaverit permiseritve liceto. Qui convictus fuerit adversus ea qui[*d fecisse, in singulas la*]cinias (45) X III conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto). Pignus conductori socio actoriv[*e eius capere liceto*].

(46) Scripturae scaurariorum et testariorum. Qui in finibus met[*alli Vipascensis . . . scau*]ri(47)as argentarias aerarias pulveremve ex scaureis rutramina[*ve*][1] ad mesuram pondu[*sve purgare tundere ure*]re[2] expe(48)dire frangere cernere lavare volet quive lapicaedinis opus quoquo modo facien[*dum suscipiet, quos ad id*] faciendum (49) servos mercennariosque mittent, in triduo proximo profiteantur et solvan[*t X . . . conductori quo*]que mense (50) intra pr(idie) k(alendas) quasque: ni ita fecerint, duplum d(are) d(ebento). Qui ex alis locis ubertumbis ae[*ris argentive ru*]tramina in (51) fines metallorum inferet, in p(ondo) C X I conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto). Qu[*od ex hoc capite*] legis condu(52)ctori socio actorive eius debebitur neque ea die, qua deberi coeptum erit, solu[*tum satisve factum erit*], d(uplum) d(are) d(ebeto). (53) Conductori socio actorive eius pignus capere liceto et quod eius scauriae pu[3][*rgatum tunsum ustum expeditum frac*](54)tum cretum lavatumque erit quive lapides lausiae expeditae in lapicaedi[*nis erunt, commissa ei sunto, nisi quid*](55)quid debitum erit conductori socio actorive eius solutum erit; ex[*cipiuntur servi et liberti*][4] (56) flatorum argentariorum aerariorum qui flaturis dominorum patron[*orumque operam dant.*]

(57) Ludi magistri. Ludi magistros a pro(curatore) metallorum immunes es[*se placet*].

1) *om.* — 2) *Plin. n. h. 33,4,69:* Quod effossum est, tunditur, lavatur, uritur, molitur. *Cf. Flach p. 53.* — 3) *Hic finit exemplum secundum.* — 4) *Cf. v. 39.*

(58) Usurpationes puteorum sive pittaciarium. Qui intra fi[*nes metalli Vipascensis puteum locum*](59)que putei iuris retinendi causa usurpabit occupabitve e lege metallis dicta, b[*iduo proximo quod usurpaverit occupa*](60)verit apud conductorem socium actoremve huius vectigalis profiteatu[*r* . . . . . .

CAPUT II.

TESTAMENTA ET LAUDATIONES FUNEBRES.

98. Testamentum Dasumii (a. 108 p. C.)

C. I. L. 6,2,1349 n. 10229; Wilm. 314. Magnae tabuleae marmoreae, cui inscriptum erat hoc testamentum (a. 3 m., l. 1 m.), frustula quaedam a. 1820 et 1830 prope Romam reperta servantur in horto Instituti archaeologici Germanici; quibus totius tabulae altitudo fere integra conficitur, latitudinis vix septima pars. Reliquiae media e tabula effractae sunt; initio minor numerus litterarum deesse videtur quam in fine; omnino singulos versus octogenas litteras continuisse intellegitur ex versuum 61/2 et 63/4 supplementis certis. Supplementa temptaverunt Ambrosch, annali 1831 p. 388, plenius paulloque audacius Rud. ZGR. 12,301; novissime ea retractavit Mo. in C. I. L. l. l., unde hic repetuntur. Annum indicaverunt consulum nomina v. 124 servata. Testatorem fuisse Dasumium quendam probabile est; qui num fuerit auctor SC. Dasumiani, cuius in D. 40,5,36.51,4 mentio fit, non constat. [Notus est L. Dasumius Tullius Tuscus (C. I. L. 6,331 n. 1526) filius naturalis P. Tullii Varronis, adoptatus sine dubio a nescio quo L. Dasumio Tusco; eius Tusci hoc esse testamentum et Varronis filium heredem primo loco in eo institutum sub nominis ferendi condicione, cum Borghesio putaverim, quamquam ipse Borghesius postea reiecit; initium formavi, quasi haec certa essent. Th. M.]

(1) [*Test*]amentu[*m L. Dasumi Tusci?*]

(2) [*Quod post vitae cursum con*]fectum praest[*antissimum est, rem cum nomine filio relinquere*, (3) *quoniam mihi natura negavit,*] amicus rarissim[*us P. Tullius Varro quem genuit filium* (4) *natu primum, si eum pater nome*]n meum laturum po[*llicitus erit*, . . (5) . . *mearum fortu*]narum ex uncia [*heres esto* . . . . (6) *cernitoque in diebus C prox*]imis quibus scie[*rit poteritque*. . . *Item* (7) *Dasumia* . . *filia mea p*]ientissima mihi [*heres esto ex* . . *cernitoque eadem condicione*. (8) *Item* . . . . *f*]ilia Serviani

ex [. . *mihi heres esto cernitoque eadem condicione.* (9) *Item* . . . .]us meus mihi heres [*esto ex . . cernitoque eadem condicione.* (10) *Item . . . . et . . m*]ihi heredes sunto [*ex . . cernuntoque eadem condicione. Denique . .* (11) *eadem condicione ex . . m*]ihi heres esto[1].

Si Da[*sumia filia non creverit, . . ex . . mihi heres esto, item* (12) *. . . . ex . . mihi heres e*]sto, iique cernunto [*in diebus C proximis quibus scierunt poteruntque.* (13) *Si nec eorum quisquam*] creverit, tunc Sy[2] [. . *mihi heres esto* . . .]

(14) [. . . *Amicis*] infra scriptis qu[*isquis mihi heres erit* (15) *dare damnas esto singul*]is auri p(ondo) libras: Iuli[*o* . . . . (16) . . . .]no, Volusio Iuliano, [. . . . (17) . . . . *Plinio (?)*] Secundo, Cornelio [*Tacito (?)* . . . . . (18) . . . . . *A*]uspicato; singulis [*argenti p(ondo)* . . . . (19) . . . . *Mi*]nicio Iusto, Fabul . . . . *(multisque aliis)*[3] (19—26)

(27) [. . . *Pro(?)*]culo iurisconsulto, Ateio M[. . . (28) . . .]no, Cornelio Seni, Iulis Threp[*to et* . . . (29) . . .]oro adfini meo X CXXV co[. . . (30) . . . *fideiq*]ue eius eorumque comitto u[t . . . (31) . . . *sub inscriptione nominis m*]ei consecrent; Cordubae it[*em* . . . (32) . . . *sub inscrip*]tione nominis mei consec[*rent* . . . (33) . . . *Volo*] opera supra scripta fiant ei[*us eorumque arbitratu* . . . (34) . . . *fidei*]que eius eorumque commit[*to ut perficiantur* . . . (35) . . . *ita ut supra scriptum*] est.

Dasumiae Syche nutric[*i do lego* . . . (36) . . . Venugum Arrum piscator[*es* . . . (37) . . . *item . . quae*] elegerit praeterquam X C[, . . (38) . . . *item argenti es*]cari et potor[*i*] ex meo quod e[*legerit* . . . (39) . . . *item chartam si*]ve philuram calculatoriam . . . .

(40) [. . . . *e*]t Sabinum notarium et My[. . . (41) . . . *ra-t*]ionibus redditis cum cont[*ubernalibus suis liberos esse volo.* (42) *Item* . . . .]m cocum et Crammicum c[. . . (43) . . .] et Diadumenum notarium [. . . (44) . . . *item* . .]onem sumptuarium ration[*ibus redditis cum contubernali sua* (45) *ita ut eam in m*]atrimonio habeat fidele. Iu[*beo* . . . (46) . . . *in a*]rculis pusillis componi. Tu . . . .

---

1) *Sequitur virgula capitis indicandi causa, hic et v. 55.* — 2) *Recte fortasse editores priores nomen Syches nutricis hic suppleverunt e v. 35.* — 3) *Fieri potest ut etiam vv. 27 et 28 ad hoc caput trahendi sint.*

(47) . . . [*C*]olono lib(erto) X clɔ; Dasumiae Sy[*che libertae* X . . . (48) . . . *li*]b(erto) X clc; Heliopaedi l(iberto) X clɔ; Ca[. . . (49) . . . singulis X clɔ; Eurotae lib(erto) X [. . . (50) . . . *volo dar*]i.

Eros vestiarius ratione u[*t oportet reddita* . . . (51) . . . *paeda*]gogus ratione reddita, Pho[*ebus* . . . . *liberi sunto.* (52) *Si que*]m ex his alio scripto liberum [*esse vetuero. is liber ne esto.* . . .

(53) . . . *Quodcum*]que vicensimae nomine e[*x lege publica debebitur* . . . (54) . . . *propter eos omn*]es quos liberos esse iussi, eo s[*oluto iis qui solverunt heredes meos* (55) *reddere volo fideique it*]em eorum committo.

Quis[*quis mihi heres erit dato* . . *et* . . . (56) . . . *denarios* . . *ita ut ii dent tri*]buant concedant sine ull[*a controversia* . . *liberto fundum* . . . (57) . . . *preti denariorum* . . *et ho*]c amplius X V et hoc ampli[*us* . . .; *item ut supra nominati* . . . (58) . . . *ancillae*] cum primum manumissa [*fuerit, dent tribuant concedant* . . . (59) . . . *a*]rculam, Thal[*l*]um ornato[*rem* . . . (60) . . . *item ut supra nomin*]ati dent tribuant concedan[*t sine ulla controversia* . . . (61) . . . *Thau*]masto Anatellonti liberti[*s in singulos annos quandiu quis eorum* (62) *vivet, initio cuiusque an*]ni vestiari nomine singul[*is denarios* . . . (63) . . . *item Te*]rpno Achilli Heliopaedi lib[*ertis initio cuiusque anni vestiari* (64) *nomine singulis in sing*]ulos annos quandiu quis eo[*rum vivet denarios* . .; *item* . . . (65) . . . *libertis quandi*]u quis eorum vivet initio c[*uiusque anni vestiari nomine denarios* . ., *idque* (66) *ita ii danto cura*]ntove dare.

Infra scriptis c[*ondicionibus do lego Septumae Secundini* (67) *materterae meae patera*]m auream meam maxima[*m* . . . (68) . . . *es*]t et Diadumenum cubicul[*arium* . . . (69) . . . *e*]t Stephanum dropacatorem [. . . (70) . . .]orem et Faustum sutorem e[*t* . . . (71) . . . *paria m*]ularum quae elegerit cum [*carrucis. Do lego Septumae* (72) *materterae meae pienti*]ssimae hoc amplius Epaphro[*ditum* . . . (73) . . .]tum medicum, Philocyrium [. . . (74) . . . *item signa mea aure*]a et argentea omnia et ima[*gines argenteas meas omnes* . . . (75) . . . *Rogo autem, Septuma, pie*]tatem tuam,

1) *Sequitur virgula capitis indicandi causa ut v. 11.*

ut cures in pub[*lico proponi signa* (76) *deorum imperatorumque,*] quae ubique habeo, in amp[*liorem nominis nostri honorem.* (77) *Rogo item ut* . . . . *d*]ispensatorem rationibus [*redditis* . . . (78) . . . *et* . . . .]em et Eutychen cubicul(arium) maio[*rem (?) manumittas* . . . *Hoc* (79) *amplius do lego mat*]erterae Septumae Secundin[*i* . . . (80) . . . *Menecraten Paede*]rotem. Menecraten et Paedero[*tem rogo ne manumittas,* (81) *sed in eodem o*]pere illos habeas donec viv[*ent, quo habui ego,* . . . (82) . . . *quoniam n*]ullo merito meo tam valde [*offenderunt* . . . (83) . . . *gestione improba et ini*]qua. Septumae materterae m[*eae hoc amplius do lego* . . . (84) . . .]us meis habuit fideique eius n[. . . (85) . . . *committo. Hoc a*]mplius Septumae matertera[*e meae do lego* . , . (86) . . . *cu*]rsorem, Encolpium actorem [. . . (87) . . . *denique sestertiu*]m sexagies quod beneficio . . .

[*Memoriae* (88) *meae colendae caus*]a intra biennium quam mo[*rtuus ero, quisquis mihi heres heredesve erit eruntve,* (89) *eorum fidei com*]mitto, uti praedium, in quo[*d per eos, quorum curae mandavi ut secundum* (90) *verba testamenti hui*]us reli[*quias*] meas cond[*erent,* . . . (91) . . . *reliquiae*] meae inlatae fuerint, cui[*cumque sive antea sive testamento hoc libertatem* (92) *dedi sive codicillis ded*]ero, prae[*t*]erquam Hymno pess[*ime de me merito,* . . . (93) . . . *iis cum adiacen*]tibus silvis instructum ma[*ncipio det ita, ut ne de nomine eorum exeat, neve* . . . (94) . . . *vendant, pig*]nore dent, cedant, condonen[*t; eius autem qui ex his decesserit portionem* (95) *reliquis volo adcrescere, done*]c in rerum natura esset un[*us eorum. Quodsi liberti libertaeque in rerum* . . . (96) . . . *natura omnes esse de*]sierin[*t, t*]unc ad libertorum [*meorum posteros, donec in rerum natura sit* (97) *unus eorum, idem volo perti*]nere; quod si esse desierit, [*ultimus eorum*] . . . .

. . . . (98) [*Cum a*]utem in tam multas partes [*id praedium distribuerim* . . . (99) . . . *nec pariter om*]nes un[*i*]versa possidere rel[*icta sibi possint,* . . *ex iis* . . . (100) . . . *curatores praedii eius A*]chillen, Heliopaeden, Cym[*aeum (?) constituo, omnium autem, quibus in id* . . . (101) . . . *ius est, suffragio cur*]atorem substitui curatori [*qui decesserit iubeo, et ab eorum uno, quem ipsi* (102)*curatores elegerint,*] alimenta omnia computar[*i et reditus distribui volo. Sic* (103) *enim effectum iri exist*]imo, ut ab uno omnia percip[*iant omnes*] . . . .

.... ([104]) [*Fidei omnium her*]edum meorum committo, t[*uae autem maxime, carissima filia,* ... ([105]) ... *ne pati*]aris post me quemquam ill[*o loco sepeliri neque eorum quos ipse manumisi* ... ([106]) ... *neque in post*]erum libertorum tuorum.

P[*orro monimentum meum colere volo ex libertis* ... ([107]) ... *meis praeci*]pue Thaumastum et Anat[*ellontem, aditum autem et ambitum* ... ([108]) ... *eo volo habere omn*]es, quos s[*i*]ve ante testamen[*tum sive testamento posteave manumisi, praeter* ([109]) *te, Hymne, qui quamvis*] plurimum tibi praestitiss[*em* ... ([110]) ... *ipse recordaris qua*]e a te passus sim aut timuer[*im.*] ...

([111]) [*Corpus meum*] Ursi Serviani domini mei et [.. *curae commendo* ... ([112]) ... *lectu*]m ferri volo per Serviani mei li[*beros. Monimentum volo .. liberti cura* ... ([113]) ... *intra dies .. postquam defu*]nctus ero consummari, in q[*uod impendantur denariorum milia* ... ([114]) ... *Sumptuum rationem eu*]m reddere volo Serviano me[*o. Item cura eius volo lapidi incidi* ... ([115]) ... *testamenti huius exemplu*]m et poni ad latus monimen[*ti mei*].

[*Quisquis heres heredesve* ... ([116]) ... *mihi erit eruntve, e*]um eosque rogo fideique eiu[*s eorumque committo, ut quae cui hoc* ... ([117]) ... *testamento dedi l*]egavi, ea vicensimis omnib[*us non deductis persolvantur, et aut reddant* ([118]) *quod solutum erit vicensimae*] nomine aut vicensimae n[*omine cum eo ad quem ea res pertinebit* ... ([119]) ... *pacis*]cantur aut decidant aut in [*arbitrum compromittant.*] ...

... ([120]) [*Si quid codicillis alio*]ve quo ge[*ner*]e scriptum sig[*natumque reliquero, valere volo, quasi testamento* ... ([121]) ... *scriptum signatu*]mque reli[*quisse*]m.

Liturae [*inductionesque quae in hoc* ... ([122]) ... *testamento inveniuntur, i*]am testam[*ent*]i fac[*i*]undi [*et signandi tempore ibi fuerunt*].

[*Testamentum* ([123]) *scribendum curavi per* . .]ntidiu[*m C*]ampanum testa[*mentarium* ... ([124]) ... *Ael*]io H[*adria*]no et Trebatio Pr[*isco cos.*]

([125]) [*Quisquis mihi heres erit*], do lego damnasq[*ue esto dare* ... ([126]) ... *imp. Caesari Nervae Traia*]no Aug. Germanic[*o Dacico,* ... ([127]) ... *Sos*]io Senecioni singu[*lis*

. . . (128) . . . *arge*]nti p. V; Otacilio Or[. . . (129) . . .]-medico HS X. I[*tem* . . . (130) . . .]s HS CCCC, ex qu[*orum reditu* . . . (131) . . .[Eurota lib[. . . (132) . . .]tione di[. . . (133) . . .]c ex . . . . .

99. Testamentum Galli cuiusdam civis Romani. (Saec. I p. C.)

Hoc testamenti fragmentum folio membranaceo (cuius marginibus imminutis paginae prioris versuum quorundam litterae primae, posterioris extremae perierunt) saec. X servatum in bibliotheca Basileensi a W. Wackernagel repertum ab Ad. Kiessling (Anecdota Basileensia, 1863) primum editum est; denuo cum notis criticis et exegeticis ab E. Huebner, annali 36, 200; Wi. 315. Id apparet descriptum esse de monumento Lingonis cuiusdam in Gallia Lugdunensi (II, 6). Bene igitur Hu. testamentum cum iure civili conceptum sit, factum esse conicit post Lingones ab imperatore Othone civitate Romana donatos (Tac. hist. 1,78), neque vero multo post, cum stricta iuris observatio et genus dicendi saec. I indicent. [*'Id etiam nepotis nominibus comprobari mihi videtur, cum ipse vel potius pater eius nomina 'quae sunt Sex. Iulius (II, 3) ab eo a quo in civitatem, receptus sit, acce'pisse censendus sit; is autem, nisi egregie fallor, Sex. Iulius Frontinus fuit, 'qui strategem. IV 3,14 ipse de se refert, Lingonum civitatem, quae ad Ci'vilem desciverat,* cum adveniente exercitu Caesaris [*Domitiani*] populatio'nem timeret, a se [*scilicet a. 70*] ad obsequium redactam septuaginta 'milia armatorum sibi tradidisse. *Si igitur Sex. Iulius Aquilinus pater 'illo tempore fortasse pro meritis nescio quibus erga Romanos Romana no'mina cum civitate accepit, testamentum nostrum circa Traiani fere aetatem 'incisum esse conicere licet.' Hirschfeld, cuius causa Duemmler professor Basileensis locos nonnullos dubios inspexit.*] *Textum mendose descriptum emendarunt cum Kiessling et Huebner tum Mo. et Henzenus in notis apud Huebnerum. Novissime tractavit Hu. Multa 305—7.*

. . [*cellam, quam* (1) *a*]edificavi, memoriae, perfici volo ad exemplar quod dedi ita, ut exe(2)[*d*]ra sit eo [*loco*[1]], in quo statua sedens ponatur marmorea ex lapide (3) quam optumo transmarino, v*el*[2] aenea ex aere tabulari quam optumo, (4) alt*a*[3] ne minus p(edes) V. lectica[4] fiat sub exedra et II subsellia ad (5) duo latera ex lapide transmarino. Stratui ibi sit quod sternatur (6) per eos dies quibus cella memoriae aperietur, et II lodices et cervi(7)calia duo par(ia) cenator(ia) et aboll*ae* II *et*[5] tunica. Araq(ue) ponatur ante (8) id aedific(ium) ex lapide Lunensi quam optimo sculpta quam optume, (9) in qua ossa

1) *om.* — 2) ubi. — 3) altam. — 4) legtica. — 5) abollet II.

mea reponantur. Cludaturq(ue)[1] id aedifi(cium) lapide Lu(10)nensi ita, ut facile aperiri et denuo cludi possit.

Colaturq(ue) id ae(11)dificium et ea pomaria et lacus arbitratu Philadelphi et Veri liber(12)torum meorum, impensaq(ue) praestetur [*ad*] reficien*d*um[2] restituend(um), si quid (13) ex iis vitiatum corru*p*tumq(ue)[3] fuerit; colaturq(ue) a trib(us) topiaris et (14) discentib(us) eorum, et si qu*i*[4] ex iis decesserit decesserintve subtra(15)[*c*]tusve erit in vicem eius eorumve alius al*i*ve[5] substituant(ur); accipi(16)ant[*q*]ue[6] singuli ex trib(us) tritici modios LX in ann(os) sing(ulos) et vesti(17)ar(i) nomine XXX[7]. Aquila autem nepos meus et h(eredes) eius haec prae(18)stare debeto debento. I*n*scribanturq(ue)[8] in aedificio extrinsecus (19) nomina mag(istratuum), quib(us) coeptum erit id aedificium et quot annis vixero.

Si (20) quis alius aliave unquam in iis pomariis, quemadmodum eos (21) . . (12) . . eri . (5) . ac umii . . (20) . . indussi[9], combustus (22) sepultusve confossusve conditusve consitusve propiusve iis po(23)maris [*erit sive aliquis*] aliquid[10] adversus ea facturus fuerit, quae s(upra) s(cripta) s(unt), id h(eres) (24) h(eredes)q(ue) mei [*heredis ne sinito sinunto idemque quae s(upra) s(cripta) s(unt) d(amnas)*[11]] d(amnates) esto sunto ea omnia ita fieri neq(ue) aliter fieri.

Loco (25) autem huic lex haec in perpetum dicitur neq(ue) quisquam post me do(26)minium potestatemve eorum locorum habeto nisi in hoc, [*ut*[12]] melius co(27)lantur et conserantur perficianturq(ue). Aditum [*itum actum ad id aedific(ium) (20)* (28) *(18) habeant quicumque*] ad id colen*d*um[13] pedib(us) et vehi-
II. culis et staticulis (29) [*adibunt . . . . Si quis*][14] (1) combustus

1) claudatur *mutatum in* cludatur. — 6) p̄stetur // reficientium. — 3) corrutumque. — 4) quid. — 5) alioue. — 6) accipiantue. — 7) *Mo. dari triticum putat, ne monetae depravatio libertis noceat, unde post Neronem conditum esse testamentum colligit. Hen. coni.* X XX. — 8) III (*corr. fortasse ex* IIII) scribanturq.; *em. Hu.* — 9) *Hu.:* [*locos coli, cons*]eri, [*perfici*], a[*dit*]um [*ad eos fieri i*]ussi. *Mo.:* [*hortos det*]er[*minavi et l*]acum [*margine*] in[*cl*]ussi. *Hirschfeld:* [*hortos cippis t*]er[*minavi*] ac [*t*]um[*ulum* . . .] in[*cl*]ussi. — 10) pomeris aliquid. [*Supplevi ego.* Th. M.] — 11) *Hu. coni.:* heredesque mei heredis *propter I, 17. II, 3.5.9.* [*Reliqua addidi ego.* Th. M.] — 12) *om.* — 13) colentium. — 14) *Hu. recte:* Si vero, quae s. s. s., facta non fuerint, sive quis alius unquam.

suffossusve moniment*um*ve[1] factum illatave ossa propius*ve iis* II.
po*sita* (2) qu*idve a*[2] quibus factum fuerit i[*n*[3]] iis pomariis et locis et *sa*eptis[4] eorum, que[*m*] (3) ad modum supra scripsi, Sex. Iul(ius), Sex. Iuli Aquilini fil(ius), Aquila et h(eres) h(e-redes)q(ue) eius s(upra) s(criptus) s(cripti) (4) [*si per eum eosve steterit, quod*[5]] ita factum non fuerit adversusve aliquit factum fuerit, aut non caver[*int*] (5) ab herede heredibusque suis, ut ita omnia serventur, quem ad modum s(upra) [*s(cripsi), d(are) d(amnas)*] (6) d(amnates) e(sto) s(unto) *rei* public(ae)[6] civitatis Ling(onum) HS n(ummum) C[7]. Haec poena[8] omnibus domini[*s*] (7) huius possessionis in perpetu*m*[9] inferatur.

Om(ne)s autem liberti mei et liber[*tae*], (8) quos et vivos et quos hoc testamento manumisi, stipem conferant (9) quotannis singul[*i nummos sing(ulos). Et*] Aquila nepos meus et [*h(eres) eius*[10]] pr[*a*]estet quotanni[*s n(ummos)* . .], (10) ex quibus edulia [*quisq(ue) sibi*[11]] paret et potui, quod profan*e*tur[12] infra ante ce[*l*](11)lam memoriae quae est Litavicrari[13], et ibi consumant — — —[14] (12) morenturque ibidoneceam summam consumant.

Vicibus ex se cura(13)tores ad hoc officium nominent, qui id officium annu*um*[15] habeant, habe(14)antque potestatem exigendi hos nummos; mandoque hanc curam (15) Prisco Phoebo Philadelpho [*V*]ero[16] posteris[*q(ue)*] eorum[17], curatoresqu*e*[18] ita nom[*i*](16)nati *s(acra) f(aciant)*[19] quotannis in ara quae s(u-pra) s(cripta) est kalendis Aprilibus Maiis Iu(17)niis Iuliis August(is) Octobri*b(us)*[20].

Mando autem curam funeris mei [*et*[10]] exequi(18)arum et rerum omnium et aedificiorum monumentorumque meorum Sex. (19) Iulio Aquilae nepoti meo et Macrino Regini f(ilio) et Sa-

1) monimentive. — 2) propius imponi | queant. [*Emendavi ego.* Th. M.] — 3) ibi. — 4) septis. — 5) [*Addidi ego.* Th. M.] — 6) modum desiit public.; *explevit Mo.* — 7) *Intellege* c̄, *i. e. centum milia.* — 8) [*Inserendum* ab. Th. M.] — 9) perpetua. — 10) *om.* — 11) *Erasaelitterae quinque* — 12) profaneitur. — 13) *Utrum loci an personae hoc sit nomen, non liquet. In mentem revocat Kiessling Litavicum Haeduum e Caes. bell. gall. 7,37.* — 14) *Spatium vacat in codice.* — 15) annua. — 16) ex *vel* ero *Kiessling;* ero, *ante* e *videtur fuisse* V *fragmentatum Duemmler. Cf. 1, 11.* — 17) teris corū *dubitanter legit Kiessling,* pos . . . . . ū *Duemmler.* — 18) qui. — 19) s(acra) f(aciant) *Hu.* sacrificent *Kiessling,* qui *cod.* — 20) octobris.

II. bino Dumnedor ..[1] (20) f(ilio) et Prisco l(iberto) m(eo) et procuratori, et eos rogo agant curam harum reru[*m*] (21) omnium, eorumq(ue) probatio sit earum rerum, quas iussi post mortem (22) meam fieri.

Volo autem omne instrumentum meum, quod ad ve(23)-nandum et aucupandum paravi[2], mecum cremari cum lanceis, gladei[*s*], (24) cultris, retibus, plagis, laqueis, thalamis[3], tabernaculis, formidinibus, (25) balnearibus, lecticis, — —[4] sella gestatoria et omni medicamento [*et*] (26) instrumento illius studi, Liburnam[5] e[*x*] sc*irpo*[6], ita [*ut*[7]] in(27)de nihil subtrahatur, et et navem vestis polymit(ae) et plumari*ae*[8] (28) quidquid[9] reliquero, et stellas[10] omnes ex[11] cornibus alcinis ‖..

†100. Kaput ex testamento.

C. I. L. 3 S, 1265 n. 6998. E titulo reperto in oppido Phrygiae Nacolia, quem descriptum a Sterrettio Americano edidi Ephem. epigr. 5,585; finis deest.

Kaput ex testamento P. Aeli Onesimi Aug(usti) li[*berti*].

(2) Civitati Nacolensium patriae meae amantissimae quamvis p[*lu*](3)rimum debeam, pro mediocritate tamen peculioli mei dari volo (4) HS CC n(ummum) ea condicione, uti arbitratu Corneli ... ini et Corneli [*He*](5)syci faeneretur ea pecunia et ex usuris q[*uod conf*]ectum fuerit, p[*ro*](6)ximo triennio in sitonico[12] tribuant, ut q[*uo*]d[*q*]uod annis possit e[*o*] (7) frumentum comparari. Et peracto triennio volo eius omnis pe(8)cuniae usuras quodquod annis civibus meis dividi politograp[*hia*][13] (9) facta, die felicissimo natali domini n(ostri) Traiani Hadriani. Sport[*u*](10)li[*s*] autem partem dimidiam eius usurae tribui volo

---

1) *In memoriam revocat Kiessling Dumnorigem, principem Haeduorum, Lingonibus confinium, e Caes. b. g. 1,9.* — 2) *Venatum et aucupium a Romanorum moribus aliena fuisse constat. Cf. Tac. ann. 2,56:* venatu et quae alia barbari celebrant — 3) *pro hoc v. in margine adiecto* calamis, *scilicet aucupatoriis, e Mart. 14,218 coniecit Hercher* — 4) *Spatium vacat in codice.* — 5) Ibis Liburnis inter alta navium. *Hor. epod. 1,1.* — 6) et scurfo *Kiessling emendavit e Plin. h. n. 7,206:* naves in Nilo ex Papyro ac scirpo. — 7) *om.* — 8) plumari quod, *cui locutioni fortasse subesse aliud ad equorum ornatum pertinens monet Hirschfeld.* — 9) *corr. alia manu ex* quicquid. — 10) *Kiessling commendat* sellas. — 11) *corr. ex* et. — 12) *Vocabulo* σιτωνικόν *Graeci pro pecunia frumentaria utuntur.* — 13) Politographia *hic est civium recensus ante divisionem faciendus.*

sic, ut [*p*]ar[*s*] (11) dimidia die festo eoru[*m, quae* . . . .]idia appellantur, er[*ogetu*]r . . . .

†101. Kaput ex testamento a. 385.

C. I. L. 14,312 n. 2934; Orelli 4360. Praeneste in basi statuae dedicatae:

(2) Postumio Iuliano[1] c(larissimae) m(emoriae) v(iro) ob meritum amorem et religi(3)onem, quam erga cibes universus habere satis dig(4)natus est.

(14) . . . Ex(em)pl(um) tes(ta)m(enti) partis:

(15) 'Pos(tumius) Iulianus v(ir) c(larissimus), sanus, salbus, sana quoq(ue) mente in(16)tegroq(ue) consilio, memor condicionis omane[2] testamentu(m) (17) feci.'

Inter cetera:

'Civibus Prae(nestinis) omnibus dari bolo ex (18) massa Prae(nestina) kasam cui vocabulum est Fulgerita, (19) regione Camp(ania) terr(itorio) Prae(nestino), ita ut ad memori*am*[3] (20) meam per singulos annos sine dubio colant (21) spiritum meum, ita tam(en) ut conlocent statua(m) nomin(is) (22) mei in foro et hoc ipsu(m) ex(em)pl(um) testam(enti) ascribant ibi, et non (23) hab(ean)t potest(atem) dextraendi[4], ut si qua(n)do alienar*e*[5] boluerint, (24) fiscus possideat.

†102. Codicilli (a. 175).

C. I. L. 10,2.768 n. 7457; Or. 4359. E lapide magno Cephaloedii in Sicilia reperto, quem post alios descripsi et edidi ego l. l.

Exemplum codicillorum.

(2) Have mihi, domine pater; (3) vale mihi, domine pater. (4) Cum ad te haec dictarem, infelicis(5)simum te aestimavi, ut eras, cum me (6) hoc mitteres. Peto, ut monumentum (7) mihi facias dignum iuventuti meae. (8) A te peto Eutychianum alumnum (9) meum manumittas vindictaque (10) liberes; item Aprilem servum meum, (11) qui solus ex ministerio meo superavit.

(12) Scripsit XV kal. April. Sirmi (13) L. Calpurnio Pisone, P. Salvio Iuliano cos.[6]

---

1) *Defunctus est Iulianus* XVI kal. Dec. d. n. Arcadio Aug. et Bautoni v. c. conss. *(a. 385).* — 2) *Intell.* humanae — 3) memorim. — 4) *Intell.* distrahendi. — 5) alienari. — 6) *Consules sunt ordinarii a. p. C. 175.*

103. Gesta de aperiundo testamento a. 474.

Servatur Parisiis in bibliotheca nationali n. 8842 papyrus scripta Ravennae saec. (secundum Marinium) sexto ineunte, continens in paginis quae supersunt octo gesta quina de aperiendis testamentis quinque diversae aetatis nec temporum ordine relata. Horum testamentorum id quod exhibemus scriptum paginis tertia quartaque antiquissimum est. Omnia ediderunt Maurini a. 1757 in operis Nouveau traité de diplomatique vol. 3 extr. (cf. p. 629), unde repetiverunt Marinius papiri diplomatici 1805 p. 110; Spang. 90; Savigny verm. Schriften 3,122. [*Ad archetypum nostra causa recognovit E. Hauler Vindobonensis; qui quae emendavit eorum non adnotavimus nisi potiora.* Th. M.]

III, 8 Leone iun. p(er)p(etuo) Aug(usto) s(ub) d(ie) prid. nonar. Novembr. Rav(ennae) apud Pompuliu[*m Preiecticium iun. et Fl. Proiectum*, (9) *et iterum*[1] *mag(istratus), praesentib*]us Aelio Marino Commodiano Constantio[2] iun., Ocremodio[3] Victore, Popilio Calomnioso et Melminio Cassiano principalibus[4], Pascasia h(onesta) f(emina) d(i)x(it):

10. 'Offero carta(m) testamenti, q(uo)d [*Constantius maritus meus fecit. Peto ut*] eam[5] suscipi iubeatis. Testibus praesentibus ostendi, ut, si signacula vel superscribtiones suas recognoscunt, dignentur edicere; eam resignari praecipiatis, linum in[*cidi, aperiri et per ordinem recitari faciatis, quo voluntas defuncti possit agnosci.*'

Pom]pulius Preiecticius[6] iun. et Fl. Proiectus mag(istratus) d(i)x(erunt)[7]:

'Suscipiatur carta testamenti, quae offertur; testibus praesentibus ostendatur, ut, si signacula vel superscriptiones [*suas recognoscunt, singuli edicere non morentur*'.

12. *Cumque ca*]rta testamenti suscepta f(uisset) et testibus praesen-

---

1) *Formula* et iterum *sic solet inseri in his testamentis inter nomen nominave eorum apud quos res agitur et vocabulum* mag. [*Significat, pariter atque in fastis consularibus, magistratus eos de quibus agitur locum tenere anno tertio.* Th. M.] — 2) constantio *om. Marinius quique eum compilarunt, non Maurini.* — 3) ocremodio *parum certum est; videtur quiddam emendatum esse, fortasse* ore *mutatum in* cre. — 4) *i. e. primatibus inter curiales; cf. C. Th. 12,1,151:* Municipalia gesta non aliter fieri volumus, quam trium principalium praesentia. *(396 p. C.)* — 5) eam *Maurini; in codice ante* suscipi *cernitur* eū, *quod potest esse* eam *vel* eum *vel* eas. — 6) *sic cod.* — 7) dxx *cod.*

tibus[1] ostensa, Fl. Bonifacius[2], v(ir) d(evotus), apparitur[3] inl(ustris) [*p(raefecti)*] p(raetori)o[4] d(i)x(it):

'In hoc testamento interfui. Agnosco signaculum et superscribtionem meam.'

[. . . *Heraclius* . . . *dixit:*

'*E*]go in hoc testamento interfui, agnosco anuli mei signaculum, superscribtionem[5] meam; sed et infra[6] subscribsi.'

Fl. Probacius v(ir) d(evotus) app(aritor) sedis s(upra) s(criptae) d(i)x(it):

'In hac voluntate interfui. Agnosco[7] [*signaculum et superscribtionem meam; sed et*][8] intrensicus subscribsi.'

Et iterum mag(istratus) d(ixerunt): 14.

'Quid [*et de aliis testibus, quorum*] signaculum hoc testamento infixa [*vidimus?*]'

Fl. Bonifacius, Proba[*cius*], Heraclius vvv. ddd.[6] d(ixerunt): IV, 1.

'Constat una nobiscum Simplicium . ., (1) qui mortuus est, Exuperium v(irum) h(onestum)[9], Pamonium v(irum) d(evotum) et Georgio viro devoto, qui absentes sunt, in hoc testamento interfuisse, quorum signacula et superscribtiones recognoscimus.'

(2) Mag(istratus) d(ixerunt):

'Quoniam de agnitis signaculis vel superscribtionibus testium responsio patefecit, nunc carta testamenti resignetur, linum incida[*tur*], aperia[*tur*], et per ordinem reci[*tetur*][10];

et inciso lino ex offi(cio) reci(tatum) est:

'Fl. Constantius v(ir) h(onestus), tinct(or) publicus, procedens sanus sana mente integroque consilio, cogitans condiciones humanas et repentini casus, praesenti(4)bus testibus numero competenti, in hac cartula testamentum feci, idque

---

1) praesentibus *om. edd.* — 2) *sic cod., non* Bonifatius. — 3) *id est* apparitor. [*Sed recte fortasse Pick commendat* apparit(or) v(i)r(i). Th. M.] — 4) [inl (*vel* ini) p̄o *cod., non* inb̄po, *ut est in edd.; esse debuit opinor* inl. ppo. Th. M.] — 5) erscribtionem *fere evanuit.* — 6) et infra *fere evanuit.* [*Fuit opinor* intra. Th. M.] — 7) sco *fere evanuit.* — 8) *Quae sunt in edd. inde avv.* intrensicus subscribsi *(v. 13 in f.) usque ad* Heraclius vvv. ddd. *hodie ita desiderantur, ut in mediis apices elementorum quidam supersint, in fine litterae* liu ///// dd. — 9) h. *potius quam quod est in edd.* d. — 10) *post* reci *spatium vacat.*

scribendum dictavi Domitio[1] Iohanni for(ensi), cuique ipse[2], litteras ignorans, subter manu propria signum feci; (5) quod testamentum meum, si quo casu iure civili seu praetorio[3] vel alia quaelibet iuris ratione valere non potuerit, etiam ab intestato vice codicellorum meorum valere illud (6) volo, hac valeat, ratamque hanc voluntatem meam esse cupio et iubeo: Pascasia, h(onesta) f(emina), iugali[*s mea heres mihi esto*[4]].

104. Laudationes funebres.

Laudationum funebrium habitarum mulieribus (id quod inde ab a. 364 usu venisse refert Liv. 5,50,7) duarum marmori incisarum ad nos pervenerunt reliquiae, cfr. Vollemer, laudationium funebrium historia, 1891.

a. Laudatio Turiae. (746—752 a. u.)

C. I. L. 6,332 n. 1527. Tabulae, cui laudatio haec inscripta fuit, inferior pars adhuc exstat Romae, superioris tria frusta saec. XVI descripta (duo ab I. M. Suarez, tertium ab Iacobo Sirmond), hodie latent; latuit etiam Sirmondianum apographum usque ad a. 1860, quo a G. B. de Rossi in bibliotheca Parisiensi inventum est. Totius tabulae reliquias edidit commentario adiecto Mo. Zwei Sepulcralreden, 1864. (Berl. ak. Abh. 1863 p. 455). Textus repetitus est in: ZRG. 5,161, disputatione addita Huschkii de iis, quae ad ius in laudatione spectant. — Maritus, qui ipse hanc laudationem uxori defunctae scripsit, cum (II, 1—20) proscriptum se ab ea servatum et deinde a Caesare restitutum esse dicat, Mo. vidit esse Q. Lucretium Vespillonem eum, quem proscriptum ab uxore Turia morti ereptum esse Val. Max. 6,7,2 narrat. Turia defuncta esse videtur inter annos u. c. 746 et 757. Capita in tabula ipsa eminentibus in marginem litteris distincta sunt.

. . . . *mo*]rum probit[*ate* . . . .
(2) rum . . . . permansisti prob . . .

(3) Orbata es re[*pente ante nuptiar*]um diem utroque pa[*rente a nefaria multi*](4)tudine[5] una o[*ccisis. Per te maxi*]me cum ego in Macedo[*niam abissem*], (5) vir sororis tua[*e C. Cluvius in A*]fricam provinciam, [*non remansit inulta*] (6) mors parentum.

(7) Tanta cum industria m[*unere es p*]ietatis perfuncta ef[*flagitando et*] (8) vindicando, ut, si praes[*to fu*]iss[*e*]mus[6], non

[1) domino *malim.* Th. M.] — 2) ipse *om. Marinius cum seqq.* — 3) casu uel civili vel praetorio *Marinius (cum seqq.), recte Maurini.* — 4) *Charta aperturae ipsa integra est, sed non recepit nisi principium testamenti.* — 5) *sic Hirschfeld,* [*in rustica soli*]tudine *Mo.* — 6) [*fu*]iissimus *traditur.*

ampliu[*s praestitissemus. At*] (9) haec habes communia cum [*s*]anctissima femina s[*orore tua*].

(10) Quae dum agitabas, ex patria domo propter custodia[*m pudicitiae, sumpto*] (11) de nocentibus supplicio, e vest[*i*]gio te in domum ma[*tris meae*[1] *contulisti, ubi*] (12) adventum meum expectast[*i*].

(13) Temptatae deinde estis, ut testamen[*tum patris*], quo nos eramus heredes, rupt[*um diceretur*] (14) coemptione facta cum uxore: ita necessario te cum universis pat[*ris bonis in*] (15) tutelam eorum, qui rem agitabant, reccidisse: sororem omni[*um rerum*] (16) fore expertem, quod emancupata esset Cluvio. Qua mente ista acc[*eperis*, *qua is prae*](17)sentia animi restiteris, etsi afui, conpertum habeo.

(18) Veritate caussam communem [*t*]utata es: testamentum ruptum non esse, ut [*uterque potius*] (19) hereditatem teneremus, quam omnia bona sola possideres, certa qui[*dem sententia*] (20) te ita patris acta defensuram, ut si non optinuisses, partituram cum s[*orore te adfir*](21)mares: nec sub condicionem tutelae legitumae venturam, quoius per [*legem in te ius non*] (22) esset, neque enim familia[*e*] gens ulla probari poterat, quae te id facere [*cogeret:*] (23) nam etsi patris testamentum ruptum esset, tamen iis, qui intenderen[*t, non esse id*] (24) ius, quia gentis eiusdem non essent.

(25) Cesserunt constantiae tuae neque amplius rem sollicitarunt: quo facto [*reverentiae in patrem,*] (26) pietatis in sororem, fide[*i*] in nos patrocinium succeptum sola peregisti.

(27) Rara sunt tam diuturna matrimonia, finita morte, non divertio in[*terrupta: nam contigit*] (28) nobis ut ad annum XXXXI sine offensa perduceretur. Utinam vetust[*um ita extremam sub*](29)isset mutationem vice m[*e*]a, qua iustius erat cedere fato maiorem. (30) Domestica bona pudici[*t*]iae, opsequi, comitatis, facilitatis, lanificiis tuis [*adsiduitatis, religionis*] (31) sine superstitione, o[*r*]natus non conspiciendi, cultus modici cur [*memorem? cur dicam de tuorum cari*](32)tate, familiae pietate, [*c*]um aeque matrem meam ac tuos parentes col[*ueris eandemque quietem*] (33) illi quam tuis curaveris, cetera innumerabilia ha-

1) *sic Duerr,* materterae *Mo.,* mariti *Hu.*

bueris commun[*ia cum omnibus*] (34) matronis dignam f[*a*]mam co[*l*]entibus? propria sunt tua, quae vindico, ac [*quorum pauci in*] (35) similia inciderunt, ut talia paterentur et praestarent: quae rara ut essent [*hominum*] (36) fortuna cavit.

(37) Omne tuom patrimonium acceptum ab parentibus communi diligentia cons[*ervavimus:*] (38) neque enim erat adquirendi tibi cura, quod totum mihi tradidisti. Officia [*ita par*]-(39)titi sumus, ut ego tu[*t*]elam tuae fortunae gererem, tu meae custodiam sus[*tineres. Multa*] (40) de hac parte omittam, ne tua propria mecum communicem: satis sit [*hoc*] mi[*hi tuis*] (41) de sensibus [*indi*]casse.

(42) [*Liberali*]tatem tuam c[*u*]m plurumis necessariis tum praecipue pietati praesti[*tisti* (43) *domesticae. Feminas egregias licet facile quis ex tu*]is alias nominaverit, unam dumtaxat simillimam [*tui* (44) . . *h*]abuisti sororem tuam: nam propinquas vestras d[*ignas eiusmodi* (45) . . *of*]ficiis domibus vestris apud nos educavistis. Eaedem u[*t condicio*(46)*nem dignam famili*]ae nostrae consequi possent, dotes parastis: quas quid[*em a vobis* (47) *constitutas comm*]uni consilio ego et C. Cluvius excepimus et probantes [*liberalitatem,* (48) *ne vestro patrimo*]nio vos multaretis, nostram rem familiarem sub[*didimus* (49) *nostraque praedia*] in dotes dedimus. Quod non venditandi nostri c[*ausa rettuli,* (50) *sed ut illa consi*]lia vestra concepta pia liberalitate honori no[*s duxisse consta*(51)*ret exequi de nos*]tris.

(52) *Complura alia benefici*]a tua praetermittenda [*duxi*] . . .

II. [*Iure Caesar dixit tibi acceptum esse referendum*] (1) me patriae redditum a se, [*na*]m nisi parasses quod servar[*et, etiam Caesar*] (2) inaniter opes suas pollice[*ret*]ur; ita non minus pietati tu[*ae quam clementiae illius*] (3) me debeo. (4) Quid ego nunc interiora [*no*]stra et recognita consilia s[*ecreto pectoris*] (5) eruam, ut repentinis nu[*nt*]iis ad praesentia et inminen[*tia vitanda excita*](6)tus tuis consiliis cons[*er*]vatus sim? Ut neque audaci[*a abripi me*](7)temere passa sis et mod[*es*]tiora cogitanti fida rece[*ptacula pararis*] (8) sociosque consilioru[*m t*]uorum ad me servandum d[*ederis sororem*] (9) tuam et virum eius C. Clu-[*vium*], coniuncto omnium per[*iculo? non finiam*] (10) si attingere coner; sat [*es*]t mihi tibique salutariter m[*e latuisse*].

(11) Acerbissimum tamen in vi[*ta*] mihi accidisse tua vice

fatebo[*r reddito iam non inutil*]i (12) cive patriae beneficio et i[*ud*]icio apsentis Caesaris Augusti [*quom per te*] (13) de restitutione mea M. L[*epi*]dus conlega praesens interp[*ellaretur et ad eius*] (14) pedes prostrata humi, n[*on*] modo non adlevata, sed tra[*cta et servilem in*] (15) modum rapsata livori[*bus c*]orporis repleta firmissimo [*animo eum admone*](16)res edicti Caesaris cum g[*r*]atulatione restitutionis me[*ae, et iniuri*](17)am contumeliosis et cr[*ud*]elibus exceptis volneribus pa[*lam praeferres,*] (18) ut auctor meorum peric[*ul*]orum notesceret, quoi noc[*uit mox quod fecit*].

(19) Quid hac virtute efficaciu[*s*]? Praebere Caesari clementia[*e locum et cum cu*](20)stodia spiritus mei not[*a*]re inportunam crudelitatem [*egregia tua*] (21) patientia?

(22) Sed quid plura? parcamu[*s*] orationi, quae debet et potest e[*xire, ne viliter maxi*](23)ma opera tractando pa[*r*]um digne peragamus, quom pr[*o documento*] (24) meritorum tuorum oc[*ulis*] omnium praeferam titulum [*vitae servatae*].[1]

(25) Pacato orbe terrarum, res[*titut*]a re publica quieta deinde n[*obis et felicia*] (26) tempora contigerunt; fue[*ru*]nt optati liberi, quos aliqua[*mdiu sors invi*](27)derat; si fortuna procede[*re e*]sset passa sollemnis inservie[*ns, quid utrique no*](28)strum defuit? Procedens a[*li*]as spem [*f*]iniebat. Quid agitav[*eris propter hoc quae*](29)que ingredi conata sis, f[*or*]sitan in quibusdam feminis [*conspicua et admirabi*](30)lia, in te quidem minime a[*dmi*]randa conlata virtutibu[*s tuis reliquis, praetereo*].

(31) Diffidens fecunditati tuae [*et d*]olens orbitate mea, ne tenen[*do in matrimonio*] (32) te spem habendi liberos [*dep*]onerem atque eius caussa ess[*em infelix, de divertio*][2] (33) elocuta es, vocuamque [*do*]mum alterius fecunditati t[*e tradituram, non alia*] (34) mente nisi ut nota con[*co*]rdia nostra tu ipsa mihi di[*gnam con*](35)dicionem quaereres p[*ara*]resque, ac futuros liberos t[*e communes pro*](36)que tuis habituram adf[*irm*]ares, neque patrimonii nos[*tri quod adhuc*] (37) fuerat commune, separa[*ti*]onem facturam, sed in eodem [*arbitrio meo id*] (38) et si vellem, tuo ministerio [*fu*]turum; nihil seiunctum, n[*ihil separatum te*] (39) habituram, sororis so[*crusve*] officia pietatemque mihi d[*einceps praestituram*].

1) civis servati *Vollemer*. — 2) esses, consilium diverti *Vollemer*.

(40) Fatear necessest adeo me exa[*rsi*]sse, ut excesserim mente, adeo ex[*horruisse ac*](41)tus tuos, ut vix redderer [*mi*]hi; agitari divertia inter nos [*ante quam* (42) *f*]ato dicta lex esset, poss[*e te a*]liquid concipere mente, qua[*re viva desineres*] (43) esse mihi uxor, cum paene [*e*]xule me vita fidissuma perman-[*sisses*].

(44) Quae tanta mihi fuerit cu[*pid*]itas aut necessitas habendi l[*iberos, ut propterea*] (45) fidem exuerem, mutare[*m c*]erta dubiis? sed quid plura? [*permansisti*] (46) aput me; neque enim ced[*er*]e tibi sine dedecore meo et co[*mmuni infelici*](47)tate poteram.

(48) Tibi vero quid memorabi[*lius*] quam inserviendo mihi o[*peram dedisse te*] (49) ut, quom ex te liberos ha[*b*]ere non possem, per te tamen [*haberem et diffi*](50)dentia partus tui alteriu[*s c*]oniugio parares fecunditat[*em?*]

(51) Utinam patiente utriusq[*e a*]etate procedere coniugium [*potuisset, donec e*](52)lato me maiore, quod iu[*sti*]us erat, suprema mihi praesta[*res, antea vero super*](53)stite te excederem orbitat[*e f*]ilia mihi superstite.

(54) Praecucurristi fato; delegast[*i*] mihi luctum desiderio tui nec libe[*ros habentem solum vi*](55)rum reliquisti; flectam ego || quoque sensus meos ad iudicia tu[*a, a te destinatam adoptans*]. (56) Omnia tua cogitata praescri[*p*]ta cedant laudibus tuis, ut sint mi[*hi documento*, *quantopere ego*] (57) desiderem, quod inmort[*ali*]tati ad memoriam consecrat[*am tradidi*]. (58) Fructus vitae tuae non derunt [*m*]ihi; occurrente fama tua firm[*atus animo et*] (59) doctus actis tuis resistam fo[*rt*]unae, quae mihi non omnia erip[*uit*, *cum laudi*](60)bus crescere tui memoriam [*pas*]sa est; sed quod tranquilli status e[*rat, tecum*] (61) amisi, quam speculatricem e[*t p*]ropugnatricem meorum periculorum [*orum cogitans calami*](62)tate frangor nec permane[*re*] in promisso possum.

(63) Naturalis dolor extorquet const[*an*]tiae vires: maerore mersor et quibu[*s angor luctu taedioque*] (64) in nec utro mihi consto: repeten[*s p*]ristinos casus meos futurosque eve[*ntus ab omni spe de*](65)cido: mihi tantis talibusque pr[*aesi*]diis orbatus, intuens famam tuam n[*on tam fortiter pa*](66)tiendo haec quam ad desider[*ium*] luctumque reservatus videor.

(67) Ultumum huius orationis erit omn[*ia*] meruisse te neque omnia contigisse mih[*i ut praestarem*] (68) tibi; legem habui mandata tu[*a*]: quod extra mihi liberum fuerit, pr[*aestabo*].

(69) Te di manes tui ut quietam pat[*ian*]tur atque ita tueantur opto.

b. Laudatio Murdiae. (Saec. I p. C.)

C. I. L. 6,2,1354 n. 10230. Oratio subscripta dedicationi lapidi duabus paginis inscripta fuit, quarum altera a Winckelmanno reperta a C. Fea a. 1784 edita est (Storia delle arti — di Winckelm. 3,202), indeque a Rudorffio denuo edita commentarioque illustrata (Berl. ak. Abh. 1868, 217; ZRG. 9,287). Extat adhuc Romae. Murdiae matri filius habuit vel scripsit hanc laudationem, quam orthographia et scriptura aetati Augusti addici ait Mo. C. I. L. l. l.

[∾ *Dis Manibus*] . . (1) Murdiae L. f. matris. ∾
. . . (2) sed propriis viribus adlevent cetera, quo firmiora (3) probabilioraque sint.

(4) Omnes filios aeque fecit heredes, partitione filiae data. Amor (5) maternus caritate liberum, aequalitate partium constat.

(6) Viro certam pecuniam legavit, ut ius dotis honore iudici augeretur.

(7) Mihi, revocata memoria patris eaque in consilium et fide sua ad(8)hibita, aestumatione facta, certas res testamento praelegavit, (9) neque ea mente, quo me fratribus meis quom *e*orum[1] aliqua (10) contumelia praeferret, sed memor liberalitatis patris mei (11) reddenda mihi statuit, quae iudicio viri sui ex patrimonio (12) meo cepisset, ut ea, ussu suo custodita, proprietati meae resti(13)tuerentur[2].

CAPUT III.

MANCIPATIONES.

a. Emptionis causa pretio accepto.

Mancipationes quae sequuntur quattuor priores et octo alia instrumenta infra relata sumpta sunt e tabellis ceratis in formam triptychorum conscriptis, in

1) forum. — 2) *Qui sequuntur vv. septendecim omisi.*

metallis aurariis Transsilvanicis prope oppidum Verespatak inde ab a. 1786 usque 1855 repertis. De forma eorum diptychis aeneis supra (p. 252) descriptis simillima pauca addam. Ligneae nimirum adhibebantur in privatis negotiis tabulae, tenuissima cera inductae, cui scriptura stilo incidebatur. Quae ne laederetur, ita coniungebantur tabulae, ut sex fierent paginae, quarum quattuor interiores inscriberentur, binae exteriores, cera non inductae, pro operculo scripturam interiorem tuerentur. Cf. exemplar huic libro adiunctum. Magnitudine diptychis aeneis pares fere erant, longae m. 0,14—16, latae m. 0,06—0,13. Perforatae ut diptycha filo linteo colligabantur, obsignatio autem ita perficiebatur, ut pagina secunda et tertia interiorem scripturam continerent signis clausam, quarta cum signa et signatorum nomina tum initium exterioris exempli, quinta eius finem. — Plus XL tabellae repertae sunt, integra triptycha IV, ceterorum nonnisi tabulae singulares valdeque mutilae, ita ut multarum argumentum dubium sit. Servantur pleraeque Pestini in museo nationali. Scriptae sunt omnes litteris cursivis lectu tam difficilibus, ut a. 1840 demum primum explicandi et edendi periculum faceret F. Massmann (libellus aurarius). Post eum alii alias ediderunt, omnes Mo. in C. I. L. 3,921—959, adiutus a Zangemeistero. Habemus nunc viginti quinque cautionum reliquias, quarum tredecim admodum mutilas omisi. Scriptae sunt ab anno 131 p. C. usque ad annum 167 (initium belli Marcomannici), pleraeque in vico Alburno maiore, prope quem repertae sunt, nonnullae in vicis vicinis, una in canabis vel in castris legionis XIII gem., quae postea facta sunt municipium Apulum (Mo. l. c. p. 182). Ad ius Romanum pertinent omnes, sed qui contrahunt magna ex parte peregrini sunt ex gente Dalmatica Pirustarum (cf. Caes. b. g. 5,1), quos ex aurifodinis Dalmaticis in Dacicas a Traiano imp. deductos esse verisimile est (Mo l. c. p. 214).

105. Emptio pueri a. 142 p. C.

C. I. L. 3,940.

Dasius Breucus emit mancipioque accepit (2) puerum Apalaustum, sive is quo alio nomine (3) est, n(atione) Grecum, apocatum[1] pro uncis duabus, (4) X DC de Bellico Alexandri, f(ide) r(ogato) M. Vibio Longo. (5) Eum puerum sanum traditum esse[2], furtis noxaque (6) solutum, erronem, fugitium[3], caducum non esse, (7) prestari, et si quis eum puerum q(uo) d(e) a(gitur) (8) partenve[4] quam quis ex eo evicerit, q(uo) m(inus) (9) emptorem s(upra) s(criptum), eunve ad q(uem) ea res pertinebit, (10) uti frui habere possidereq(ue) recte liceat, (11) tunc quantum

1) *i. e.* apochatum, *ut infra n. 3 v. 3. Mo. intellegit eum, de cuius pretio is, qui eum Bellico vendiderat, pretii auri unciarum duarum auri emptori apocham dedit.* — 2) esse *supra lineam additum.* — 3) *Exterior* fugitivum. — 4) *Ext.* partemve.

id erit, quod ita ex eo evic(12)tum fuerit, (13 = II [1]) t(antam) II.
p(ecuniam) duplam[1] p(robam) r(ecte) d(ari) f(ide) r(ogavit) Dasius Breucus, d(ari) f(ide) p(romisit) (14) Bellicus Alexandri, id[*em*] fide sua esse (15) iussit Vibius Longus; (16) proque eo puero, q(ui) s(upra) s(criptus) est, pretium (17) eius X DC accepisse et habere se dixit (18) Bellicus Alexandri ab Dasio Breuco.

(19) Act(um) kanab(is) leg(ionis) XIII g(eminae), XVII kal. Iunias (20) Rufino et Quadrato cos.

(Signatores septem v. exemplar[2].)

106. Emptio puellae a. 139 p. C.

C. I. L. 3,937. E tript. Transs. tab. I et II; periit III.

Maximus Batonis puellam nomine (2) Passiam, sive ea quo alio nomine est, an(3)norum circiter p(lus) m(inus) sex, empta sportellaria[3], emit mancipioque accepit (4) de Dasio Verzonis, Pirusta ex Kavieretio, (5) X ducentis quinque. ∾ (6) Iam[4] puellam sanam esse, a[5] furtis noxisque[6] (7) solutam, fugitium[7] erronem non esse, (8) praestari: quot si quis e*a*m[8] puellam, (9) partemve quam ex eo[9] quis evicerit, (10) quominus Maximum Batonis, quo(11)ve ea res pertinebit, habere possi(12)dereque recte liceat, tum quanti (13) ea puella empta est, [*tan*]tam[10] pecuni*a*m[11] (14 = II,[1]) et alterum tantum dari, fide rogavit (15) II.
Maximus Batonis, fide promisit Dasius (16) Verzonis, Pirusta ex Kavieretio[12]; (17) proque ea puella, quae s(upra) s(cripta) est, X ducen(18)tos quinque accepisse et habere (19) se dixit Dasius Verzonis a Maximo Batonis.

---

1) duplam *supra lineam additum.* — 2) *Inter signatores sunt ipse venditor eiusque fideiussor, ita ut quinque tantum reliqui haberi possint testes. Idem est in ceteris triptychis, nisi quod in VII, 1 praeter debitorem duo tantum testes adsunt, et in V, 2 tres vel quattuor praeter debitorem fideiussoremque. Qua de re v. Mo. p. 922. Bruns, d. sieben Zeugen d. röm Rechts.* — 3) *Vox ignota. Mo. puellam intellegit non suo pretio emptam, sed in emptione matris sportulae causa quasi munusculum adiectam.* — 4) *Ext.* eam. — 5) *Ext. om.* — 6) *Ext.* noxaque. — 7) *Ext.* fugitivam. — 8) em *int.*, eam *ext.* — 9) *Sic etiam ext., certe quia generali contractuum forma utebantur, in qua scriptum erat:* hominem partemve ex eo. *Mo. p. 923; eodem modo explicari poterit vocabulum* fugitium *v. 7.* — 10) tam. — 11) pecunim. — 12) Kaviereti.

(20) Actum Karto XVI k. Apriles, (21) Tito Aelio Caesare Antonino Pio II et Bruttio (22) Praesente II cos.

(Nomina signatorum:) Maximi Veneti principis. Masuri Messi dec(urionis). Anneses Andunocnetis. Plani Verzonis Sclaietis. Liccai Epicadi Marciniesi. Epicadi Plarentis, qui et Mico. Dasi Verzonis ipsius venditoris.

107. Emptio ancillae a. 160 p. C.

E tript. Transsilv. integro. C. I. L. 3,959. Emendationes quasdam, tabella ab Hirschfeldio collata, ed. Mo. Eph. ep. 2,467.

Cl(audius) Iulianus mil(es) leg(ionis) XIII g(eminae) ɔ[1] Cl(audii) Mari, emit mancipio(2)que accepit mulierem nomine Theudotem, sive ea (3) quo alio nomine est, n(atione) Creticam, apochatam[2] pro uncis (4) duabus, X quadringentis viginti de[3] Cl(audio) Phileto (5) f(ide) a(ccepto) Alexandro Antipatri. (6) Eam mulierem sanam traditam esse emptori s(upra) s(cripto), et si (7) quis eam mulierem, q(ua) d(e) a(gitur), partemve quam quis ex ea[4] quid (8) evicerit, q(uo) m(inus) emptorem s(upra) s(criptum) eumve, at[5] quem (9) ea res pertinebit, uti frui habere possidereque recte (10) liceat, tunc quantum id erit, quot ita
II. ex ea quit[1] (11 = II,1) evictum ablatunve fuerit, sive quot ita licitum (12) non erit, tantam pecuniam probam recte dari f(ide) r(ogavit) (13) Cl(audius) Iulianus mil(es) s(upra) s(criptus), d(ari) f(ide) p(romisit) Cl(audius) Philetus. (14) Id fide sua esse iussit Alexander Antipatri. (15) Inque ea(m) mulierem, quae s(upra) s(cripta) est, pretium eius X CCCCXX (16) accepisse et habere se) dixit Cl(audius)[6] Philetus a Claudio (17) Iuliano mil(ite) s(upra) s(cripto).

(18) Act(um) canab(is) leg(ionis) XIII g(eminae) IIII nonas Octobres Bradua (19) et Varo cos.

(Nom. sign.:) Val(eri) Valentis *leg.*[2] XIII g(eminae). Cn. Vari A . ae. Ael(i) Dionysi vet(erani) leg(ionis). Paulini s . . . ris. Iul(i) Victorini. Αλεξανδρει Αντιπατρι σεκοδο αυκτωρ σεγναι[3]. Cl(audii) Phileti venditoris ibsius.

---

1) *i. e.* centuria. — 2) *cf. p. 288 v. 1--13.* — 3) *Int.* de de, *ext.* de. — 4) quis *ext.* — 5) *Ext.* ad. — 6) *Ext. om.* — 7) g *tabula.* — 8) *i. e.* Alexander Antipatri secundus auctor signavi. *D. 21,2,4 pr.:* fideiussorem, — quem vulgo auctorem secundum vocant.

108. Emptio domus a. 159 p. C.

C. I. L. 3,944. E tript. Transs. integro. Repetivi ut semper, exemplum interius; cum vero exemplum exterius melius servatum sit, supplementa inde deprompta litteris rectis expressi uncis quadratis inclusa.

Aftdueia Batonis emit manci[pioque] accepit (2) domus partem dimidiam, interantibus partem [dex](3)tram, que est Alb(urno) maiori vico Pirustar[um in]t[er] ad[fines Platorem Accep](4)tianum et Ingenum Callisti[1] X trecentis de Veturi[o Valente]. (5) Eam domus partem dimidiam[2], q(ua) d(e) a(gitur), cum su[is s]aepibus, sae(6)pimentis, finibus, aditibus, claustris, fienestris, ita uti (7) clao fixsa et optima maximaque est[3], h(abere) r(ecte) l(iceat); (8) [e]t si quis eam domum partemve quam quis [e]x [ea] (9) evicerit, q(uo) m(inus) Andueia Batonis e(ive), a(d) q(uem) e(a) r(es) p(ertinebit), h(abere) p(ossidere) (10) u(suque) c(apere)[4] r(ecte) l(iceat); qu[o]d ita licitum n[o]n erit[5], t(antam) (11) p(ecuniam) r(ecte) d(ari), f(ide) r(ogavit) Andueia Batonis[6], fide promisit, (12) Veturius Valens. Proque ea do[mu partem (13) dim]idiam[7] pretium X CCC Vetur[ius V]ales[8] (14 = II,1) a[b A]n[du]ei[a Ba]tonis accepiss[e et] ab[ere II. se dixit]. (15) Conventitq(ue) int[e]r eos, [uti] Veturius Va[lens, pro ea] (16) domo tributa usque ad recensum dep[e]n[dat].

(17) Act(um) Alb(urno) maiori prid. nonas Maias (18) Qui[n]tillo et Prisco cos.

(Nom. sign.:) L. Vasidius V[*i*]ctor sig(navit). T. Fl. Felicis. M. Lucani Melioris. Platoris Carpi. T. Aureli Prisci. Batonis Annaei. Veturi Valentis venditoris.

(Emptiones sine mancipatione peractas damus Cap. VIII.)

b. Fiduciae causa.

109. Emptio servorum a. 61.

E tabulis ceratis mutilis Pompeiis a. 1887 rep., ass. in museo Neapolitano. Transcrr. de Petra et Mau, edd. de Petra Notizie degli scavi di antichità 1887 p. 415—420, Rendiconti (cett.) della Società reale di Napoli 1888, p. 48 sq.;

---

1) *Ext. addit*: filium et si qui ali adfines sunt et viam publicam. — 2) *Ext.* eam domum. — 3) *Ext. ins :* Andueia Batonis. — 4) *Ext.* usuque capere. — 5) *Ext. ins.* tum quantum id erit qu[*od ita habere possidere licitum non erit*]. — 6) *Ext. ins.* dari. — 7) *Ext.* proque ea [*do*]mu dimidia. — 8) *Ext.* [*Va*]lens.

Mo. Herm. 23,157—159; Scialoja Bull. dell' ist. di dir. Rom. 1,5—15.205—227; Alibrandi ibid. 16—20; Eck ZSSt. 9,60—97, cf. 151; Tardif, Nouvelle Revue historique de droit français et étranger 1888, 472 sq. — A et B diptychi, C D E triptychi partes fuisse cum ex eis quae tabulis continentur, tum inde apparet, quod et illae duae eiusdem magnitudinis sunt et hae tres. Emptionem mancipiorum, de qua agitur in diptycho, non veram esse sed imaginariam fiduciae causa contractam animadvertit Gradenwitz (Bull. dell' ist. di dir. Rom. p. 164), demonstravit Eck (l. l. p. 72 sq.); refragantibus Alibrandio, qui de lege commissoria cogitat et Karlowa, röm. Rechtsgesch. 2,378.573. Eam opinionem commendat inter alia quod v. 4 mancipia negantur 'ali' ulli obligata esse, item particula 'ob' in pignorum instrumentis saepissime pecuniae creditae anteposita, denique venditrix (tab. A.) eadem debitrix (tab. C.). Obligationis eius, quae hoc fiduciae pacto confirmatur, reliquias simul inventas proponit triptychon simul inventum.

A. Poppaea Prisci liberta Note iuravit pueros Simplicem
et Petrinum, sive ea mancipia alis nominib[*us*]
sunt, sua esse seque possidere, neque ea mancipia . . .
ali ulli obligata esse neque sibi cum ulo com[*munia*]
esse, eaque mancipia singula sestertis nu[*mmis sin-*]
gulis Dicidia Margaris emit ob seste[*rtios* [1] . . *et*]
mancipio accepit de Poppea Prisc[*i liberta Note*]
tutore auctore A. Caprasio A. . . . .
Libripende in singula P. C. . . . . [*an-*]
testata est in singula . . . .
Poppea Prisci lib[*erta Note*] . . . .
uti ea manc[*ipia* . . . .
. . . .

B. didu . . . .
mit ea . pro duobu[*s* . . . .
mnis m[*i*]hi ere[*dive meo* . . . .
atusve // nt . Si ea pecun[*ia* . . . .
k. Novem . primis solu[*ta non erit* . . . .
ea mancip[*ia i*]dibus D[*ecembribus* . . . . . .
Pompeis in foro luce palam . . . .
tibi egi, neve heres mi[*hi* . . . .
a si mi de dolo malo eave . . . .
tatur.
Si quo minoris e[*a*] mancipia did venie[*rint* . . . . .

---

1) L D *e v. 34 suppl.*

cem d[*e*]bebun[*t*]u[*r*] mih[*i h*]erediv[*e* . . . . .
ea mancipia ada veni[*erint* . . . . . .
. . . . ered[*ive* . . . .
ea pecunia . . . . .
Utique ea mancipia sumtu inpu . . . .
id mihi tecum convenit u . . . . [*Dicidi-*]
a Margaris Poppea [*P*]risci lib(erta) Note tuto? . . . nsa persc.
Supra hec inter [*e*]as conveneru[*nt* . . . . . .
inter se sunt. Ac[*t(um)*] Pompeis IX k. [. . . . . . . *cos.*
L. Iunio Caesennio . . P. Calvi[*s*]io Rusone.

C. HS. n. ∞ LD argentum
probum recte dari
stipulata est Dicid[*ia*]
Margaris, spopond[*it Poppea*]
Prisci liberta N[*ote*
. . . .
(desunt plura)

D. . . . .
Actum Pompeis VIII . .
L. Iunio Caesennio Paeto
P. Calvisio Rusone cos.
(desunt plura)

E. . . . . . .
. . m . .
re . . . .
Actum Pompeis

In margine tabulae, uti apud nos indices libris inscribuntur: Firmata (?) foenorum scriptio.

110. Formula Baetica. (Saec. I—II p. C.)

C. I. L. 2,700 n. 5042, cf. 2 S, 844 n. 5406. E tabula aenea (a. 0,156 m., l. 0,26 m.), in Hispania a. 1867 ad ostia Baetis fluminis reperta, nunc Sevillae iure privato servata. Ediderunt eam cum commentario: Degenkolb, ZRG. 9,117.407. Krüger, krit. Versuche, p. 41—58. Rud. ZRG. 11,52. Saeculo I propter formam litterarum tabulam adtribuit Huebner, dubitantibus Kruegero et Mo. Cum partem tantum instrumenti tabula exhibeat, altera adiuncta fuerit necesse est, sed neque diptychi pars est tabula, deest enim scriptura exterior, neque negotium de quo agitur unquam vere contractum est:

videtur formula tantum fuisse, secundum quam talia negotia concipienda essent, ut docuit Rud. p. 76.

Dama L. Titi ser(vus) fundum Baianum, qui est in agro, qui (2) Veneriensis vocatur, pago Olbensi, uti optumus maxumusq(ue) (3) esset, HS n(ummo) I et hominem Midam HS n(ummo) I fidi fiduciae causa man(4)cipio accepit ab L. Baianio, lipripend*e*[1] —, antest(ato) — [2]. Adfines *f*undo[3] (5) dixit L. Baianius L. Titium et C. Seium et populum et si quos dicere oportet.

(6) Pactum comventum factum est inter Damam L. Titi ser(vum) et L Baianium, [*uti*[4]] (7) quam pecuniam L. [*Titius L.*[4]] Bian*io*[5] dedit dederit, credidit crediderit, ex(8)pensumve tulit tulerit, sive quid pro eo promisit promiserit, (9) spopondit [*spoponderit*[4]], fideve quid sua esse iussit iusserit, usque eo is fundus (10) eaque mancipia fiduci*ae*[6] essent, donec ea omnis pecunia fides(11)ve persoluta[7] L. Titi soluta liberataque esset; si pecunia sua qua(12)que die L. Titio h(eredi)ve eius data soluta non esset, tum uti eum (13) fundum eaque mancipia, sive quae mancipia ex is vellet[8] L. Titi(14)us h(eres)ve eius vellet, ubi et quo die vellet, pecunia praesenti (15) venderet. Mancipio pluris HS n(ummo) I invitus ne daret, neve sa(16)tis secundum mancipium daret, neve ut in ea verba, quae in ver(17)ba satis s(ecundum) m(ancipium) dari solet, repromitteret, neve simplam neve (18) [*duplam*] . . .

c. Donationis causa.

111. Donatio Fl. Artemidori. (Saec. II p. C.)

C. I. L. 6,2,1360 n. 10241. E cippo marmoreo, qui prope Romam repertus postea in Angliam translatus est. Or. 4358, Wi. 310, cf. Huschke, Syntr. don. p. 7 — v. 1—3 litteris permagnis incisi sunt.

D(is) m(anibus) (2) M. Herenni (3) Proti; v(ixit) a(nnos) XXII (4) m(enses) II d(ies) V. Fecerunt parentes (5) M. Herennius Agricola et (6) Herennia Lacena filio.

1) libripendl. — 2) *Nomina libripendis et antestati omissa sunt, quia forma tantum contrahendi, non verus contractus fuit. Cf. n. 112 v. 11.12.* — 3) eundo. — 4) *om.* — 5) Baiano. — 6) fiducia. — 7) *Transpositis verbis legendum esse censet Deg.* pecunia persoluta fidesve. [*Si quid mutandum est, delendum* persoluta, *ut iungantur* pecunia soluta, fides liberata. Th. M.] — 8) [vellet *del.* Th. M.]

(7) Chirographum: Ollaria n(umero) IIII, (8) cineraria n(umero) IIII, intrantibus par(9)te laeva, que sunt in monumento (10) T. Flavi Artemidori, quod est via (11) Salaria in agro Volusi Basilid*is*[1] (12) ientibus ab urbe parte sinistra, do(13)nationis causa mancipio accepit (14) M. Herennius Agricola de T. Flavio (15) Artemidoro HS n(ummo) I, libripende M. (16) Herennio Iusto; antestatus est Ti. (17) Iulium Erotem, inque vacuam (18) possessionem earum ollarum (19) et cinerariorum T. Flavius Arte(20)midorus Herennio Agricole ire (21) aut mittere ossaque inferre per(22)misit, sacrumque quotiens face(23)re vellit Herennius Agricola (24) heredesve eius, permisit, clavisve (25) eius monumenti potestatem factu(26)rum se dixit, dolumque malum (27) huic rei abesse afuturumque (28) *e*sse[2]. Haec recte dari fieri praestari(29)que stipulatus est M. Herennius (30) Agricola, spepondit T. Flavius (31) Artemidorus.

Act(um) XVIII k. Ianuar. (32) C. Calpurnio Flacco, L. Trebio (33) Germano cos.[3]

112. Donatio Statiae Irenes. (252 p. C.)

C. I. L. 6,2,1363 n. 10247. E tabula marmorea, quae Romae a. 1554 effossa postea periit. Huschke, Syntr. don. 7, Wi. 311, cf. Brummer, ad leg. Cinciam, (a. 1668) c. 14.

Monumentum, quot est via triumphale (2) inter miliarium secundum et tertium (3) euntibus ab urbe parte laeva, in clivo (4) Cinnae, et est in agro Aureli Primiani (5) fictoris pontificum cc. vv.[4] et appella(6)tur Terentianorum, iuxta monumentum (7) Claudi quondam Proculi et si qui ali atfine(8)s sunt et qua quemque tangit et populum, (9) Statia Irene, *i*us[5] liberorum habens, M. Licinio (10) Timotheo donationis mancipationisque cau(11)sa HS n(ummo) *I*[6] mancipio dedit, lipripende Claudio (12) Dativo, an*te*stato[7] Cornelio Victore; inque (13) va*cuam*[8] possessionem monumenti s(upra) s(cripti) cessit, (14) et ad id monumentum itum aditum ambitum a(15)qu*a*e[9] haustum, coronare, vesci, mortuum mort(16)uas mortuosve ossa inferre uti liceat.

---

1) Basilides. — 2) se. — 3) *Consules Hadriani temporibus adscripsit Borghesius opp. 3 p. 386.* — 4) *i. e.* clarissimorum virorum. — 5) Stati Airenelus. — 6) N. L. *traditur.* — 7) antetestato. — 8) vacua cuam. — 9) adque.

Quot (17) mihi Licinnio Timotheo tu Statia Irene i(us) l(iberorum) h(abens) (18) monumentum s(upra) s(criptum) ~~SS~~ n(ummo) *I*[8] mancipio dedisti, (19) de ea re dolum abesse afuturumque esse (20) a te, herede tuo et ab his omnibus, ad quos (21) ea res pertinebit, haec sic recte dari fie(22)ri praestarique stipulatus est Licinius Ti(23)moteus, spopondit Statia Irene i(us) l(iberorum) h(abens).

Ac(24)tum pr. kal. Aug. impp. dd. ññ.[1] Gallo Aug. II̅ (25) et Volusiano Aug. coss.

Isdem coss. eadem (26) die Statia Irene i(us) lib(erorum) h(abens), donationi monumenti (27) s(upra) s(cripti) sicut supra scriptum est, consensi, sub(28)scripsi . . . et atsignavi. ∾ Actum . . . .

113. Donatio Iuliae Monimes. (Saec. II—III p. C.)

C. I. L. 6,2,1355 n. 10231. E cippo Romae reperto a. 1773. Or. 4947.

Locus[2], sive is ager (2) est, qui est via Appia inter (3) miliarium secundum et III (4) euntibus ab Roma e parte dexteriori, (5) in agro Curtiano Talarchiano in (6) praedis Iuliaes Monimes et sociorum, (7) locus[2], in quo aedificata est schola sub por(ticu) (8) consacrata Silvano et collegio eius sodalic(i), (9) mancipio acceperunt immunes et curator (10) et pleps universa collegi eius de Iulia Monime (11) et socis eius sestertio nummo uno donationis (12) causa, tutore C. Memio Orione Iuliaes Monimes, (13) et ad eum locum itum actum aditum ambitum (14) sa*c*rificia[3] facere vesci epulari ita lic*e*at[4], (15) quandiu is collegius steterit; quod si aliter (16) factum fuerit, quod ad collegium pertinet (17) [*Si*]lvani, is locus sacratus restituetur (18) . . . . [*s*]ibi sine ulla controversia. Haec (19) . . . ti sunt.

114. Donatio Flavii Syntrophi. (Saec. II—III p. C.)

C. I. L. 6,2,1359 n. 10239. E lapide, cuius exigua tantum pars Romae adhuc exstat, duo vero apographa saeculi XVII, quorum alterum a Ritschelio Romae in bibl. Vallicellina repertum ab Hu. (Fl. Syntrophi instrum. donat. 1838) editum est, alterius (a Z. Castellino descripti) a Mo.

---

1) *i. e.* dominis nostris. — 2) *Scribendum initio fuisse* locum *idemque vocabulum omittendum versu 7, adnotat Mo. C. I. L. l. l.* — 3) sagrificia — 4) liclat.

in bibl. Parisina reperti varia lectio edita est Leipz. Ber. 1,288, unde Or. 7321, Wi. 313. Tabula iam saec. XVII mutila erat, ut in apographis desint litterae finales omnium versuum 20—40. Supplementa sunt Hu., passim emendata a Mo. Quattuor capita, quae distinxi, in apographo Vallic. distincta sunt magnis interpositis virgulis, quae in Cast. desunt.

T. Flavius Syntrophus, priusquam hortulos Epagathianos Dadu[*chianos . . 10 . . ianosque*] (²) cum aedificio et vineis maceria clusis, ita uti instructi sunt, qui sunt via Labic[*ana inter miliarium II et III*] (³) euntibus ab urbe parte laeva ad viam, Aithale liberto suo mancipio daret, test[*atus est se in hanc condi*](⁴)cionem mancipare, ut infra scriptum est[1].

Si tibi hortos Epagathianos Dad[*uchianos . . 10 . . ianosque*] (⁵) q(uibus) d(e) a(gitur), q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), mancipio dedero vacuamque possessionem tradidero, tum per te no[*n fieri factumve iri neque*] (⁶) per heredem tuum, eumve ad quem ea res q(ua) d(e) a(gitur) pertinet pertinebit, quominus ii ho[*rti aedificiumve sit com*](⁷)mune tibi cum conlibertis tuis utriusque sexus, qui a me testamento codicillisv[*e honorati erunt, cumque is fru*](⁸)aris, parique portione inter eos[2] reditum eius custodiatis ita, ut die parentali [*meo, item XI. (?) k. Apr. die viola*](⁹)tionis[3], item XII k. Iunias die rosationis[3], item III k. Ianuar. die natali meo, cu[*m mortuus ero, tum ut*] (¹⁰) quisque vestrum vivet, quive ex vobis geniti erunt, aut a quo vestrum quis ma[*numissus erit, ad quem unum*] (¹¹) pluresve portio similiter huius loci aedificiive pertinebit, id ex formula su[*pra scripta dividatis; et si quis*] (¹²) ibi inhabitare voluerit ex communi omnium consensu maiorisve partis [*eorum qui vivent, id ei liceat*]; (¹³) quae autem membra aedificii vacabunt, in reditu sint ita, ut huic volunta[*ti parentes, deducta summa*] (¹⁴) impensae et quod ad tutelam aedifici opus erit, quod reliquom erit, inter v[*os dividatis; et sic horti cum aedi*](¹⁵)ficis instrumentoque omni, quod die mortis meae ibi habuero, usui vestro [*deserviant, quamdiu vivetis*]. (¹⁶) Quive ex vobis novissimus morietur, eodem modo testamento suo [*caveat, ut horti s(upra) s(cripti) per eos q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), quive*] (¹⁷) ex

---

1) *Hu p. 22 recte monet, non simplicem donationem hanc esse, ut superiores, sed potius dationem ob causam ut in D. 39,5,19,5.6.* — 2) vos *mavult Mo.* — 3) *i. e.* die violarum — rosarum.

iis prognati erint, aequaliter in familiam nominis mei permanea[*nt, eodemque semper iure sint. Et*] (18) ab hac re promissioneque dolus malus cuius vestrum, de quibus agitur, [*absit. Si adversus ea f(actum) erit, q(uanti) e(a) r(es) e(rit),*] (19) tantam pecuniam dari, et amplius poenae nomine HS L m(ilia) n(ummum) stipulatu[*s est T. Flavius Syntrophus,*] (20) spopondit T. Flavius Aithales libertus.

Tum hortulos cum aedificio e[*t vineis maceria clusis, ita ut*] (21) empti sunt et quae postea iis accesserunt, mancipio accepit T. Flavius Aitha[*les de T. Flavio Syntropho HS n(umm)o I,*] (22) libripende Ti. Claudio Phileto.

Antestatus est T. Flavium Theopom[*pum; et in vacuam possessionem horto*](23)rum, q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), ex causa supra scripta ire aut mittere iussit T. Flavius Sy[*ntrophus T. Flavium Aithalem, seque*] (24) inde excessisse desisseque possidere[1] dixit, salva volun[*tate si qua ossa deinceps supra dictis*] (25) hortis inferri consacrarive voluerit.

Act(um) III . . . s M[*artias? . . . . cos.*]. — (26) M. Clodi Saturnini, A. Cascelli Doryphori, T. Flavi Pii, T. St. . . . ., (27) ∾ Ti. Claudi Phile[*ti*].

115. Aliae mancipationes donationis causa.

1. Romae. C. I. L. 6,4,27988. Or. 4567; Wi. 266.

— Hoc monimentu(m) L. Titurius Sabinus se viv(2)o donavit L. Salvio Symphoro mancu(3)pavitque sestertio nummo uno.

2. Romae. C. I. L. 6,3,20278. Or. 4571.

D(is) M(anibus) (2) Sex Iulio Stratonico amico (3) optimo M. Aur. Fortunatus (4) et M. Aur. Alexander daede(5)runt donaveruntque, cui (6) et fruendum mancipatio(7)nem[1] fecerunt SS n(ummo) I. Tunc post (8) Iul. Stratonicus fecit sibi (9) et Clodiae Mercurine coiugi (10) suae et X libertis libertabusquae (11) posteris quae aeorum. (12) H(oc) m(onumentum) s(ine) d(olo) m(alo) concessum est.

3. Romae. C. I. L. 6,611 n. 2211. Or. 2984.

Cosmus, aedituus matris d[*eum . . . .*] (2) Antiocho sacerdote annis XII, eiusd[*em rogatu*] (3) ab imp. Augusto gratis

1) possidereque. — 2) *Intellege* mancipatione.

manumissus, ol[*las* . . *quae*] (4) supra sunt, HS n. I donationis causa mancip[*avit*].

4. Romae. C. I. L. 6,2,10240. Fabretti, inscr. 50,283.

D(is) M(anibus). (2) Hoc monumentum sive (3) sepulchrum cum aria sua (4) T. Fuficius Felix de (5) Iulia Rufina donationis (6) causa mancipio accepit (7) HS. n. uno, quod comparavit (8) Fuficiae Ampliatae (9) coniugi karissimae et (10) liberis suis, item libertis liber(11)tabusque posterisque eorum et (12) P. Aelio Natali amico karissimo et (13) Aeliae Restitutae libertae eius (14) locum ponendi corporis utrorumque.

5. Romae. C. I. L. 6,2,1575 n. 12905. Or 4544.

C. Avillio Lescho (2) Ti. Claudius Buccio (3) columbaria IIII, oll(aria) VIII (4) se vivo a solo ad (5) fastigium mancipio (6) dedit.

CAPUT IV.

116. IURA PRAEDIORUM.

1. Pompeiis. C. I. L. 10,95 n. 787 = 1,248 n. 1252. Ri. tab. 94 f.

M. Holconius Rufus d(uum)v(ir) i(ure) d(icundo) tert(ium), (2) C. Egnatius Postumus d. v. i. d. iter(um), (3) ex d(ecreto) d(ecurionum) ius luminum (4) opstruendorum HS cIↃ cIↃ cIↃ (5) redemerunt, parietemque (6) privatum col(oniae) Ven(eriae) Cor(neliae)[1] (7) usque at tegulas (8) faciundum coerarunt.

2. Coppiti in dioecesi Aquilana. C. I. L. 9,412 n. 4321 = 1,253 n. 1291; Ri. tab. 62 b.

Itus actusque est (2) in hoce delubrum (3) Feroniai ex hoce loco (4) in via poplicam (5) Campanam qua (6) proxsimum est (7) p. cIↃccx . . . .

3. In termino reperto in medio alveo Tiberis, edito a Lanciano bull. della comm. arch. comun. 1885 p. 99 n. 107.

M. Agrippa (2) privat(um) (3) iter.

---

1) *i e. coloniae a Cornelio Sulla Pompeios deductae.*

4. Romae. C. I. L. 6,2,1177 n. 8862; Or. 4391, Wi. 277.

Iter privatum a via publica (²) per hortum, pertinens ad monimentum (³) sive sepulchrum, quod (⁴) Agathopus Aug(usti) lib(ertus), invitator, (⁵) vivus et Iunia Epictesis fecerunt[1]. (⁶) Ab iis omnibus dolus malus abesto et ius civile[2].

5. Ateste. C. I. L. 5,248 n. 2548.

Via priva(²)ta C. Q. Lar(³)gis L. f. et C. (⁴) Oli Salvi. (⁵) Iter debet(⁶)ur fundo (⁷) Eniano et . .

6. Ateste. C. I. L. 5,248 n. 2547.

[*It*]er[3] Q. Critonii. (²) Iter debetur (³) [*Q.*] Critonio Q. f. et (⁴) . . . Pomponio Siloni, (⁵) [*ali*] nulli.

7. Lorii. C. I. L. 11,552 n. 3743. Or. 5069.

Iter privat(um) (²) Anni Largi. (³) Precario utitur (⁴) Antonius (⁵) Astralis.

8. Veronae. C. I. L. 5,355 n. 3472. Cf. 3473: Iter T. Vibi T. l(iberti) Eronis p(edes) II S l(atum).

Iter (²) precar(ium) (³) Q. Gavi (⁴) Phari.

9. Tergeste. C. I. L. 5,76 n. 700 = 1,270 n. 1464.

Vieam (²) precaream.

10. Neapoli. C. I. L. 10,435 n. 4480 = 1,245 n. 1215; Ri. 69 d; Or. 4339; Wi. 2726.

Privatum (²) precario (³) adeitur.

11. Veronae. C. I. L. 5,388 n. 3849.

Huius moniment(i) (²) emptioni accessit (³) iter actus ad pu(⁴)teum haustus (⁵) aquae ex subur(⁶)bano Rutiliano.

12. Nolae. C. I. L. 10,149 n. 1285.

Precario aqua recipitur (²) tegul(is) LXXXX.

Fori Novi (hodie Vescovio prope Torri) in agro Sabino. C. I. L. 9,455 n. 4786 integra; pars posterior est apud Grut. 180,6.

P. Faianius P[*le*]beius IIvir iter(um) (²) aquam ex ag[*ro*] suo in municipium (³) Forum Novom [*pe*]cunia sua adduxit (⁴) et lacus om[*ne*]s *f*ecit[4] et in piscinam, (⁵) quae in campo

---

1) *Etiam tituli, qui ad ipsum Agathopi et Epictesis monumentum pertinent, reperti sunt, C. I L 6 l. l. n. 8859—61.* — 2) *Cf. C. I. L. 6,12133 = Or. 4374:* huius monu(menti) dolus mal(us) abesto est iurisconsult(us). — 3) *Ex coni. H. Erman, stud. iur. Cf. n. 5 et 7. C. I. L. habet:* [*P*]er Q. Critonii iter debetur *cet.* — 4) iecit *traditur.*

est, saliendam (6) curavit idemque probavit. (7) Et cum venditor soli, in quo balneum est, (8) parum cavisset emptori de aqua (9) ut posset in balneo fluere, aquam (10) suam in id balneum, ne carerent (11) commodo municipes, (12) P. Faianius Plebeius dedit.

14. Alby, quod Albinnum fuit, non longe a Genava, tribus exemplis. C. I. L. 12,2493—2495. Orelli 199. De tubis et tubulis v. D. 8,2,13; 43,23,1,6.

C. Sennius C. f. Vol(tinia) Sabinus[1] praef(ectus) fabr(um) (2) balineum campum porticus aq[*uas iusque*] (3) earum aquarum tubo ducendarum, [*ita ut recte*] (4) praefluere possint, vicanis Albinnens[*ibus d(e) suo d(edit)*].

15. C. I. L. 11,456 n. 3003 Viterbii in specu aquaeductus antiqui. Or. 6634. Bull. 1864 p. 106.

Mummius Niger (2) Valerius Vegetus consular(is) (3) aquam suam Vegetianam, quae (4) nascitur in fundo Antoniano (5) maiore P. Tulli Varronis, cum[2] eo loco, (6) in quo is fons est emancipatus, duxit (7) per millia passuum $\overline{\text{VDCCCCL}}$ in vil(8)lam suam Calvisianam, quae est (9) ad aquas Passerianas suas, compara(10)tis et emancipatis sibi locis itineri(11)busque eius aquae a possessoribus (12) sui cuiusque fundi, per quae aqua (13) s(upra) s(cripta) ducta est per latitudinem structu(14)ris pedes decem, fistulis per latitudi(15)nem pedes sex, per fundos Antonian(um) (16) maiorem et Antonianum minor(em) (17) P. Tulli Varronis et Baebianum et (18) Philinianum Avilei Commodi (19) et Petronianum P. Tulli Varronis (20) et Volsonianum Herenni Polybi (21) et Fundanianum Caetenni Procul i(22) et Cuttolonianum[3] Corneli Latini (23) et Serranum inferiorem Quintini (24) Verecundi et Capitonianum Pistrani (25) Celsi, et per crepidinem sinisterior(em) (26) viae publicae Ferentiens*is*[4], et Scirpi(27)anum Pistraniae Lepidae, et per viam (28) Cassiam in villam Calvisianam suam, (29) item per vias limitesque publicos (30) ex permissu s(enatus) c(onsulti).

16. Hunc titulum saec. XVI Sabionetae prope Mantuam in domo ducali a P. Manutio descriptum hucusque nondum publici iuris factum edendum

1) *Eiusdem nominis hominem inveniemus apud Ulp. D. 48,18,1.* — 2) *Henz. coni.* c(larissimi) v(iri) ex; *sed* cum *in lapide esse adfirmavit Bormann.* — 3) *Nomen hoc incertum esse monet Borm. C. I. L. l. l.* — 4) Ferentienses.

Mo. mihi concessit. Origine autem urbanum esse Sabionetamque transvectum idem adnotavit in C. I. L. 5,43 n. 463,3*.*

Dis M(anibus). (2) Ab ostio introitus partem dex(3)teriorem, porticum, (4) sub solarium[1], aediclam (5) et ollaria fructuario(6)rum[2].

17. Titulus Romae detectus a. 1819, editus Hafniae a. 1820 a B. Thorlacio Dano; inde Or. 4331.

In his praediis insula Sertoriana bolo esse Aur. Cyriacetis, filie meae, cinacula n(umero) VI, tabernas n. XI, et repossone subiscalire[3]. Feliciter.

†18. C. I. L. 10,350 n. 3678. Miseni.

T. Fl. Avito (2) Forensi, II(3)vir(o) iter(um), q(uin)q(uennali) omnib(us) (4) muneribus functo.

.. Hic (5) idem ad lavacrum bal(6)near(um) publicar(um) ligni (7) duri vehes n(umero) CCCC en(8)thecae[4] nomine in per(9)petuum obtulit, ita (10) tamen ut magistratuus (11) quodannis successorib(us) (12) suis tradant *cet.*

†19. C. I. L. 8,591 n. 6357. Lapidem repertum in castello Mastarensi (prov. Numidia) descripsit Wilmanns. Conferendum est SC. de nundinis saltus Beguensis, supra n. 58.

Nundinae [*habe*]ntur hic in (2) castello Mastarensi die (3) III kal(endarum) Septemb(rium) primarum (4) et die III idum Septembrium (5) [*s*]ubsequentium et deinceps (6) suo quoque mense ex per(7)missu (8) M. Aureli Comini Cas(9)siani le(gati) Aug(ustorum) pr(o) pr(aetore) (10) c(larissimi) v(iri).

---

1) [*Videtur significari porticus facta sub horologio solario.* Th. M.] — 2) *Ollaria (i. e. loculi, in quibus ollae mortuorum cinere impletae ponuntur) fructuariorum esse posse mirum est, cum ususfructus morte finiatur neque usufructuarius ipsum locum religiosum facere possit. D. 11,7,2,7.* — 3) *Intellege repositiones subscalares, i. e. repositoria sub scalis parieti inserta.* — 4) *Entheca est dos vel peculium praedii, id est praestatio quaedam cum praedio in perpetuum coniuncta. Cf. Gothofredus ad C. Th. 15,1,12.*

CAPUT V.

SUPERFICIES.

117. Aedificium Puteolanum. (Saec. II. p. C.)

C. I. L. 10,221 n. 1783. Lapidem a. 1861 Puteolis repertum, hodie Neapoli adservatum, edidit post alios Degenkolb, ZRG. 4,474.

IIII non. Septembr. in curia templi basilicae Augusti Annianae. Scribundo adfuerunt: (2) Q. Granius Atticus, M. Stlaccius Albinus, A. Clodius Maximus, M. Amullius Lupus, M. Fabius Firmus. ∾

(3) Quod T. Aufidius Thrasea, Ti. Claudius Quartinus IIviri v(erba) f(ecerunt) de desiderio Laeli Atimeti optimi civis, q(uid) d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt):

(4) Cum M. Laelius Atimetus, vir probissimus et singulis et universis karus, petierit in ordine nostro, uti solarium (5) aedifici, quod extruit in transitorio, remitteretur sibi ea condicione, ut ad diem vitae eius usus et fructus (6) potestasque aedifici sui ad se pertineret, postea autem rei p(ublicae) nostrae esset, placere huic ordini: tam gratam voluntatem optimi civis (7) admitti remittique ei solarium, cum plus ex pietate promissi eius res publica nostra postea consecutura sit.

In curia f(uerunt) n(umero) LXXXXII.

118. Aedificium post columnam divi Marci. (193 p. C.)

C. I. L. 6,344 n. 1585 a. b. Duos lapides, muro aedificii de quo agitur insertos, a. 1777 repertos ediderunt C. Fea, fasti 77. Rud., ZRG. 11,219. Mo., ibid. 15,335. Or. 39, quem lapide altero inspecto correxit Henzen, Or. 3,1 ad n. 39.

Libellus L. [*Septimii Aug(ustorum) l(iberti) Adrasti, ex officio*] (2) operum publ[*icorum in verba haec*], (3) scripta Severo [*Augusto :*]

(4) Domine permitta[*s rogo, ut rectius fungar of*](5)ficio meo, pos colu[*mnam centenariam divorum*] (6) Marci et Faustin[*ae pecunia mea loco publi*(7)*co*] pedibus plus min[*us . . aedificium me exs*(8)*tru*]ere et in matri[*culam referri, quod* (9) *sine in*]iuria cuiusqua[*m fiat; et reliqua fieri*] (10) secundum litte-

r[*as Aeli Achillis, Cl. Perpetui*] (11) rationalium [*tuorum, quas huic libello*] (12) subieci. Da[*tum . . Romae Falcone et Claro cos.*]

Exemplaria litte(2)rarum rationali(3)um dominorum nn(ostro- II.
rum) (4) scriptarum, pertinen(5)tes ad Adrastum (6) Augg. nn. lib(ertum) quibus aei (7) permissum sit aedifi(8)care loco cannabae (9) a solo[1] iuris sui pecunia (10) sua, prestaturus solari(11)um sicut caeteri.

(12) Aelius Achilles, Cl. Perpetu(13)us Flavianus Eutychus (14) Epaphrodito suo salutem. (15) Tegulas omnes et inpensam (16) de casulis, item cannabis (17) et aedificiis idoneis adsigna (18) Adrasto, procuratori (19) columnae divi Marci, ut (20) ad voluptatem suam hospi(21)tium sibi exstruat, quod ut[2] (22) habeat sui iuris et ad he(23)redes transmittat. — (24) Litterae datae VIII idus (25) Aug. Romae Falcone et (26) Claro cos.

(27) Aelius Achilles, Cl. Perpetu(28)us Flavianus Eutychus Aqui(29)lio Felici. — Hadrasto Aug(usti) lib(erto) (30) ad aedificium quod custodi(31)ae causa columnae cente(32)nariae pecunia sua exstruc(33)turus est, tignorum vehes (34) decem, quanti fisco consti(35)terunt, cum pontem neces(36)se fuit compingi, petimus (37) dari iubeas. Litterae datae (38) XIIII kal. Sept. Romae (39) Falcone et Claro cos.

(40) Rationales Seio Superstiti (41) et Fabio Magno. — Procura(42)tor columnae[3] centenariae (43) divi Marci, exstruere habi(44)tationem in conterminis (45) locis iussus, opus adgredi(46)etur, si auctoritatem ves(47)tram acceperit. Petimus (48) igitur aream, quam demo(49)nstraverit Adrastus lib(ertus) (50) domini n(ostri), adsignari ei iube(51)atis, praestaturo secundum (52) exemplum ceterorum so(53)larium. — Litterae datae (54) VII idus Sept. Romae; red(55)ditae IIII idus Sept. Romae (56) isdem cos.

---

1) aedificium *aut cogitatione supplendum est aut inserendum.* — 2) [*malim* et. Th. M.] — 3) columna.

CAPUT VI.

OBLIGATIONES ALIMENTARIAE MUNICIPALES ALIAEQUE SIMILES.

119. Ex institutione alimentaria Traiani.

Iam Nervam imperatorem puellas puerosque natos parentibus egestosis sumptu publico per Italiae oppida ali *iussisse Aur. Vict. ep. 12,4 narrat. Quod incohaverat Nerva, perfecit Traianus tam solida stabilique ratione, ut usque ad Diocletianum permanserit eius institutio. Certas ad hunc usum pecunias singulis oppidis adtribuit, quarum ex reditu alimenta per certos magistratus praestarentur. Adtributionem autem neque ita instituit, ut nostro more pia corpora, quae personarum vice fungerentur, constitueret, neque ita, ut pecunias ipsis civitatibus administrandas concederet, sed privatis hominibus, fundos possidentibus, pecunias fenori dedit, qui praedia sua tam pro sorte quam pro usuris imperatori vel reipublicae obligarent. Errore Savigny (verm. Schr. 5,57) et Puchta (Inst. § 118) privato fiduciarum vel hypothecarum iure eam obligationem factam esse putaverunt; immo colligitur e lege Malac. c. 60.63 sola praediorum subsignatione in tabulas publicas relata eam peractam esse, ut mos erat in omnibus privatorum adversus rem publicam obligationibus. Ita opus non erat longo mancipationum et remancipationum circuitu, quo Plinius simili in re usum se esse dicit (infra VI,2), id quod putaverunt Bachofen (röm. Pfandr. 1,226) et Henzen (tab. alim. Baeb. 25.26). — Ex omnibus per universam Italiam tunc conscriptis praediorum obligationibus duo tantum ad nos pervenerunt professionum indices, alter Veleiatium, alter Ligurum Italiae inferioris, quorum satis habui recipere quibus summa rei illustraretur. Neque enim ipsam obligationem vel subsignationem praediorum iis contineri, sed eius perficiendae causa factum indicem quendam verba sollemnia:* professus est — accipere debet et obligare, *declarant. — Totius institutionis alimentariae historiam conscripsit Henzen l. c. 7—57, cui adde Mo. Berl. Ber. 1861 p. 87, C. I. L. 2,157 n. 1174, Hermes 3,101.124.*

a. Tabula Veleias. (a. 103—112 p. C.)

C. I. L. 11,208 n. 1147. Tabula permagna (a. 1,35 m., l. 3 m.) septem columnis (772 versibus) inscripta, quibus praescriptio litteris maioribus superscripta est, reperta a. 1747 in ruinis Veleiae antiquae, hodie Parmae adservata. Edita est a F. A. Wolf, Stiftung Traians, 1808, P. de Lama, tav. alim. Vellej. 1819, Desjardins, de tabulis alim. 1854, quocum cf. eiusdem libellum: Velleia. Romae 1858.

Obligatio praediorum ob HS deciens quadraginta quattuor *Praescr.*
milia (1044000), ut ex indulgentia optimi maximique principis

imp. Caes. Nervae (2) Traiani Aug. Germanici Dacici pueri puellaeque alimenta accipiant: legitimi n(umero) CCXLV in singulos HS XVI n(ummum)[1],

		f(iunt) HS	$\overline{XLVII}$XL[2]	(47040)	n(umm.)
legitimae n(umero) XXXIV sing(ulae) HS XII n(umm.),					
		f(iunt) Hs	$\overline{IV}$DCCCXCVI	(4896)	n(umm.)
spurius	I	HS	CXLIV	(144)	
spuria	I	HS	CXX	(120)	
	(8) summa	HS	$\overline{LII}$CC	(52200)	

quae fit usura ≡—≡[3] sortis supra scribtae.

I, 1. (1.) C. Volumnius Memor et Volumnia Alce per Volum(nium) Diadumenum libertum suum professi sunt (2) fundum Quintiacum, Aurelianum, collem Muletatem cum silvis, qui est in Veleiate (3) pago Ambitrebio, adfinibus M. Mommeio Persico, Satrio Severo et pop(ulo), HS C$\overline{VIII}$ (108000); (4) acciper(e) debet HS $\overline{VIII}$DCLXXXXII (8692) n(ummum) et fundum (supra) s(criptum) obligare.

I, 5. (2.) M. Virius Nepos professus est praedia rustica, deducto vectigali, HS $\overline{CCCX}$DXXXXV (310545) n.; (6) accipere debet HS $\overline{XXV}$CCCLIII (25353) n., et obligare fundum Planianum, qui est in (7) Veleiate pago Iunonio *cet.*

II, 12. (10.) M. Vibius Q. f. per M. Vibium Verum f(ilium) suum professus est praedia rustica (13) HS $\overline{XXC}$ (80000), accipere debet HS $\overline{VI}$CCCCXXXVIII (6438) n. et obligare fund(um) Mucian(um) (14. 15), quem professus est HS $\overline{LVI}$ (56000), in HS $\overline{V}$ (5000), (16) item fund. Gellianum — (17), quem professus est HS $\overline{XXIIII}$ (24000), in HS $\overline{I}$CDXXXVIII (1438) n.

II, 36. (13.) M. Mommeius Persicus professus est praed(ia) rustica in Veleiate et (37) Placenteno, deducto vectigali et eo quod Cornelius Gallicanus (38) obligavit |X| $\overline{CLXXX}$DC (1180600) n., accip(ere) debet HS $\overline{XCIIII}$DCCLXV (94765) n. et oblig(are) (39) fund. Attianum *cet.*

III, 11. (16.) C. Coelius Verus per Onesimum ser(vum) suum prof(essus) est praed(ia) rustica in Plac(entino) (12) —, deducto

1) *In legitimis menstrua, in spuriis annua alimenta computata sunt.* — 2) *Numerorum notae, quibus lineae superscriptae sunt, milia significant, quae lineis inclusae sunt (n. 13.17.43), centena milia.* — 3) *Significantur usurae quincunces.*

vectigali et is, quae ante Corne(13)lius Gallicanus et Pomponius Bassus obligaverunt, HS DCCCXLIII DCCCLXXVIIII (843879) n., accipere debet *cet.*

(17.) L. Annius Rufinus nomine suo et C. Anni Veri fra- III,52.
t(ris) professus est praed(ia) rustica, (53) deducto vectigali et quod Pomponius Bassus obligavit, HS |X| XIIII XC (1014090) n., (54) accipere debent *cet.*

(43.) Coloni Lucenses publice professi sunt saltus praedia- VI,60.
que Bitunias, sive quo (61) alio vocabulo sunt, pro indiviso pro parte tertia, quae pars fuit C. Atti Nepotis, (62—71) et saltus praediaque Velianium vectigal(es) et non vectigal(es), (72) sive alis nominib(us) vocabulisque sunt, qui sunt in Lucensi et in Veleiate (73) et in Parmense et in Placentino et montibus (74. 75), deductis reliquis colonorum et (76) usuris pecuniae et pretis mancipiorum, quae in inemptione *(sic)* eis cesserunt, (77) habita ratione etiam vectigalium, HS |XVI| (1600000); accipere debent HS CXXVIII DCC(78)LXXX (128780) n., et obligare saltus sive praedia, quae s(upra) s(cripta) s(unt), deducta parte quarta.

Item[1] obligatio praediorum facta per Cornelium Gallicanum VII,31.
(32) ob HS LXXII (72000), ut ex indulgentia optimi maximique principis (33) imp. Caes. Nervae Traiani Augusti Germanici[1], pueri puellaeq(ue) (34) alimenta accipiant; legitimi n(umero) XIIX in singulos Hs XVI n(ummum), (35) fiunt HS III CCCCLVI (3456), legitima HS XII; fit summa utraque (36) HS III DC (3600), quae fit usura ═ ═ —[2] summae s(upra) s(criptae).

(1.) C. Coelius Verus professus est saltus Avegam — (38) VII,37.
— qui sunt in Ve(39)leiate pag(is) Albense et Velleio, adf(inibus) rep(ublica) Lucensium et rep(ublica) Ve(40)veleiatium *(sic)* HS XC (90000); accipere debet HS IX (9000) *cet.*

b. Tabula Baebianorum. (101 p. C.)

C. I. L. 9,126 n. 1455. Haec tabula a. 1831 prope Beneventum effossa, deinde adservata Campolattari, iam Romae est in museo publico. Tribus columnis inscripta est, quarum primae pars dimidia deest. Edita est cum

---

1) *Hic in tabula ipsa addita est obligatio altera iam antea per Gallicanum praefectum alimentorum facta (i. e. accepta), cum Traianus nondum Dacicus cognominabatur, id est ante a 102. Cf. supra n. 13.16.17.* — 2) *Cf. p. 306 n. 3.*

commentario ab Henzeno, tab. al. Baeb. 1843, postea tabula denuo excussa a Mo., Inscr. Neap. 1354; inde a Desjardins, p. 198 n. 3 cit., Or. 6664.

Praescr. [*Imp(eratore) Caes(are)*] Nerva Traiano Aug. G[*ermanic*]o $\overline{IIII}$, (2) [*Q.*] Articuleio Paeto [*cos.*

(3) *Qui i(nfra) s(cripti) s(unt), ex praecepto optim*]i maximiq(ue) principis obligarunt prae[*dia, ut ex em*]pto Ligures Baebiani[1] (4) [*usuras semestres i(nfra) s(criptas) percipiant e*]t ex indulgentia eius pueri puellaeq(ue) al[*imenta a*]ccipiant.

[*Debentur a*[2]*: . . . .*]

II, 5. (18.) Crispia Restituta fund(i) Pomponiani, pertica (6) Benevent(ana), pago Aequano in Ligustino, adf(ine) (7) Nasidio Vitale, aest(imati) HS $\overline{L}$ (50000), in HS $\overline{III}$DXX (3520): HS LXXXIIX (88).

III,17. (42.) C. Valerio Pietate, fund(i) Herculeiani, adf(ine) Caes(are) n(ostro), aest(imati) HS $\overline{XXV}$ (25000), in HS $\overline{II}$ (2000); item oblig(atione) VIIII[3] fund(i) Vibiani, pago s(upra) s(cripto), adf(ine) Marcio Rufino, aest(imati) HS $\overline{XV}$ (15000), in HS MD (1500); f(iunt) HS $\overline{XXXX}$ (40000), in HS $\overline{III}$D (3500): HS LXXXVIIS ($87\frac{1}{2}$).

120. Institutio alimentaria Pliniana. (97—100 p. C.)

Plinius epist. 7,18. De tempore, quo facta sit haec institutio, v. Mo., Hermes 3,101.

C. Plinius Caninio suo s. Deliberas mecum, quemadmodum pecunia, quam municipibus nostris in epulum obtulisti, post te quoque salva sit. — Numeres reipublicae summam? Verendum est ne dilabatur. Des agros? Ut publici neglegentur. Equidem nihil commodius invenio, quam quod ipse feci. Nam pro quingentis milibus nummum, quae in alimenta ingenuorum ingenuarumque promiseram, agrum ex meis longe pluris actori publico mancipavi, eundem vectigali inposito recepi, tricena milia annua daturus. Per hoc enim et rei publicae sors in tuto

---

1) *Intelleguntur Ligures ad XL milia victi a. 572 et publico sumptu a Cornelio et Baebio consulibus traducti in agrum publicum, qui erat in Samnitibus prope Beneventum. Liv. 40,37.38.* — 2) *Priorum septendecim obligationum nonnisi fragmenta in tabula extant.* — 3) *Haec verba, tribus tabulae locis repetita, indicare videntur novem imperatoris largitiones praediorumque obligationes huic decimae praecesisse; cf. Henzen l. c. p. 14—15.*

nec reditus incertus, et ager ipse propter id, quod vectigal large 10.
supercurrit, semper dominum, a quo exerceatur, inveniet.

†121. Obligatio Atinas.

C. I. L. 10,501 n. 5056 Atinae.

[*T.*] Helvio T. f. Basilae (2) aed(ili), pr(aetori), pro co(n)-s(ule), (3) legato Caesaris Augus(ti),

(4) qui Atinatibus HS ccclↃↃↃ ccclↃↃↃ ccclↃↃↃ ccclↃↃↃ (400000) (5) legavit, ut liberis eorum (6) ex reditu, dum in aetate[*m*] (7) pervenirent, frumentu[*m*] (8) et postea sesterti[*a*] (9) singula millia darentur;

(10) Procula filia posuit.

†122. Obligatio Tarricinensis.

C. I. L. 10,628 n. 6328 Tarracinae.

Caelia C. f. Ma[*c*]rin[*a*] ex [*test*]amento] *cet.* (2) . .

Eadem in memoria[*m*] Macri fili sui Tarricinensibus (3) HS |X| r[*eli*]quid, ut ex reditu eius pecuniae darentur cen[*t*]um pueris alimentor[*u*]m nomine sing(ulis) (4) mensib[*us si*]ng(ulis) pueris colonis X V, puellis colonis s[*i*]ng(ulis) in mens(es) sing(ulos) X IIII, pueris usq(ue) ad annos XVI, puellis (5) [*usque ad*] annos XIIII, ita ut semper C pueri, C puellae per successiones accipiant.

†123. Obligatio Hispalensis.

C. I. L 2,157 n. 1174 Hispali. Restitui ego, ad sententiam scilicet, in actis Berol. a. 1861 p. 87. Fabia non instituit nova alimenta, sed auget instituta antea a Iunco quodam (fortasse cos. a. 127), unde pueri appellati sunt Iuncini; puellarum nomen excidit.

Fabiae Q. f. H[*adrianil*](2)lae, consularis [*f(iliae), senatoris uxori*], (3) senatoris sorori, senatoris matri.

[*Qui sunt in r(e) p(ublica) n(ostra) pueri*] (4) ingenui Iuncini, item puellae i[*ngenuae . . . . . ., eis*] (5) quodannis in annos singulos HS L mili[*um usuras semisses*] (6) dari volo, quam summam bis in ann[*o, natali C. Seii viri mei*] (7) k. Mais et meo VII k. Maias, in aliment[*orum ampliationem*] (8) accipiant, pueri ingenui HS XXX nummos, pu[*ellae ingenuae HS XL n(ummos). Quam*](9)quam summam sufficere credo, si tamen

numerus [*puerorum puellarumque s(upra) s(criptorum) (scriptarum)que*] (10) maior erit, pro portione[1], qua inter masculos [*ut distribuatur cavi*], (11) distribui omnibus volo. Quod si amplius er[*it in legato, item aequabili*](12)*ter*que[2] inter eosdem distribuant[*ur qui supererunt nummi*].

†124. Obligatio Siccensis.

C. I. L. 8,200 n. 1641. Siccae Veneriae in titulo dedicato:

P. Licinio M. f. Quir(ina) (2) Papiriano, procur(atori) (3) Augg. imp. Caes. M. Aureli (4) Antonini Aug. Germanici (5) Sarmatici maximi p(atris) p(atriae) et (6) [*di*]vi Veri a rationibus *cet.*

Municipibus meis Cirthensibus (2) Siccensibus carissimis mihi dare (3) volo HS |XIII|[3]. Vestrae fidei committo (4) municipes carissimi, ut ex usuris (5) eius summae quincuncibus quodan(6)nis alantur pueri CCC et puellae CC[4], pueri*i*[5] (7) ab annis tribus ad annos XV et accipiant (8) singuli pueri X IIS[6] menstruos, puellae (9) ab annis tribus ad annos XIII X II[7]. Legi (10) autem debebunt municipes, item in(11)colae, dumtaxat incolae, qui intra (12) continentia coloniae nostrae ae(13)dificia morabuntur, quos si vo(14)bis videbitur, optimum erit per (15) IIviros cuiusque anni legi; cura(16)ri autem oportet, ut in locum ad(17)ulti vel demortui cuiusque sta(18)tim substituatur, ut semper ple(19)nus numerus alatur.

125. Obligatio Ferentinas.

C I. L. 10,580 n. 5853. Ex inscr. Ferentinate illustrata a Mo. Herm. 12,123. Cf. inst. Plin. supra p. 308 et apocham n. 130, P. 125 (pag. 320).

A. Quinctilio A. f. (2) Pal(atina) Prisco (3—6) ob eximiam munificent(iam) quam in munic(ipes) (7) suos contulit, senat(us) statuam publice ponend(am) in foro, ubi ipse (8) vellet, censuere. H(onore) a(ccepto) i(mpensam) r(emisit).

Hic ex s(enatus) c(onsulto) fundos Ceponian(um) (9) et

---

1) porcione. — 2) phove *traditur.* — 3) *i. e.* ter decies = 1300000. — 4) *Adnotat Wilmanns pro* CC *scribendum esse* CCC; *aliter enim usurarum denarii* II CCCCL *quotannis superessent.* — 5) pueris. — 6) *i. e.* denarios binos semissem. — 7) *i. e.* denarios binos.

Roianum et Mamian(um) et pratum Exosco ab r(e) p(ublica) redem(it) (10) HS LXX m(ilibus) n(ummum), et in avit(um) r(ei) p(ublicae) reddid(it), ex quor(um) reditu de HS IV m(ilibus) CC (11) quodannis VI id. Mai. die natal(i) suo perpet(uo) daretur praesent(ibus) (12) municipib(us) et incol(is) et mulierib(us) nuptis crustul(i) p(ondo) I, mulsi *cet.*

126. Obligatio Ariminensis.

Ex inscr. Ariminensi C. I. L. 11,93 n. 419; Or. 3116, cf. 3,270; Wi. 2121.

L. Septimio (2) Liberali (3) $\overline{\text{VI}}$vir(o) Aug(ustali), (4) vicani vici Cermali ob (5) merita eius, quot decurion(ibus) (6) et vicanis vicor(um) $\overline{\text{VII}}$ singulos (7) in annos X III in perpet(uum) re[*l(iquit)*[1]] (8) et in eam rem fundos XXI (9) obligari iussit, quorum (10) partem $\overline{\text{VI}}$ legis Falc(idiae) nomin(e) (11) deductam ab tutoribus (12) Septimiae Priscae, matris (13) suae, Lepidi*a*[2] Septimina (14) populo concessit.

CAPUT VII.

PECUNIA CERTA.

127. A. Credita.

E tript. Transs. integro. C. I. L. 3,930. — a. 162.

1. X centum quadraginta sortis et eorum (2) usuras ex ea die sing(ulas) centesimas[3], quandiu (3) abstinuerit[4], id utrumque probos recte dari (4) f(ide) r(ogavit) Anduenna Batonis, d(ari) f(ide) sua promisit (5) Iulius Alexander; quos eae reddere debe(6)bit, qua die petierit, cum usuris s(upra) s(criptis). (7) Id utrumque sorte(m)[5] et usuras probos rec(8)te dari fide

1) rei *traditur.* — 2) lepidie *traditur.* — 3) *i. e. in XXX dies, ut scriptum infra n. 2 v. 4. Ita usurae centesimae in iure semper intelleguntur.* Centesimae singulae *dicuntur, quia etiam* binae centesimae *deberi potuerunt, ut C. 4,32,2. Recte igitur Mo. suppleri vetat* sing(ulis) *sc.* diebus. — 4) *Magis significatur, quamdiu eos nummos abstinuerit debitor ab ea ad quam iure pertinent' quam 'quamdiu creditor abstinuerit a petendo', nam etiam post petitionem currunt usurae.* — 5) *Int.* sorte, *ext.* sortem.

rogavit Anduenna s(upra) s(cripta), (9) dari fide sua promisit
II. Iulius (10 = II 1) Alexander.

(11) Actum Deusare XII kal. Iulias (12) Rustico II et Aquilino cos.[1]

C. I. L. 3,934. E tript. Transs tabb. I et II; periit III. — a. 162.

2. X̶ L̅X̅ q(ua) d(ie) p(etierit), p(robos) r(ecte) d(ari) f(ide)[2] rogavit Iul(ius) Alexander, dari f(ide) p(romisit) (2) Alexander Cari(cci)[3], et se eos X̶ L̅X̅, q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), mutuos (3) numeratos accepisse et debere se dixit; (4) et eorum usuras ex hac die in dies X̅X̅X̅[4] ↄ I[5] (5) dari Iul(io) Alexandro e(ive) a(d) q(uem) e(a) r(es) p(ertinebit), f(ide) r(ogavit) Iul(ius)
II. Alexander, (6) dari f(ide) p(romisit) Alexander Caricci. (7 = II1) Id fide sua esse iussit Titius Primitius, d(ie) s(upra) s(cripta) s(ortem) (8) cum u(suris) r(ecte) p(robe) s(olvi).

(9) Act(um) Alb(urno) maiori, XIII k. Novembr. (10) Rustic(o) II et Aquilino c[*o*]s.

(Nom. sign.:) L. Vasidii Vi[*c*]toris . . . ctati . as. Batonis Pr . . . vi. Tovetis. Titius Primitius. Alexandri Caricci i[*p*]sius debitori[*s*].

128. B. Constituta.

C. I. L. 3,933. E tript. Transs. tab. III; perierunt I et II. Primus Detlefsen, Wien. Ber. 27,89, tabulam legit ediditque, perperam vero ad emptionem eam rettulit.

. . . . . (1) καὶ τῶν λοιπῶν κ' . . (5) . . γων X̶ κγ' κ[αὶ] (2) τούτων ἑκατοστὴ[ν τίσει]ν ἀπὸ τῆς (3) προγεγραμμένης ἡμέρας εἰς [τὴν δ'] κ. Ὀκ[τω](4)βρίας· ἐὰν δὲ μὴ ἀποδῶ σ[οι εἰς] τὴν ἡ(5)μέραν ὡρισμένη[ν], ἀποδώσω ὡ[ς] (6) παριὸν ἔτι X̶ κε'. Ἐγένετο εἰς [Ἄλ]β[ουρ](7)νον μεγάλην.

Reliquorum XX . . . X̶ XXIII et horum centesimam me soluturum ex die supra scripta in diem IV k. Oct.; si vero tibi non reddidero in diem constitutam, reddam pro accessione amplius X̶ XXV: Act. Alb. mai.

---

1) *Nomina signatorum plene legi non possunt.* — 2) *Omnia haec verba in scr ext. perscripta sunt* — 3) Caricci *ext.* — 4) *Similiter in D. 45,1,135 pr.* — 5) *i. e.* centesimas singulas. *Cf. supra not. 1.*

129. C. Commendata.

a. 167.

C. I. L 3,949, XII. E tript. Transs. tab. I; II et III perierunt.

Vero III Quadrato cons. IIII kal. Iunias (2) X quinquaginta L commendatos[1] Lupus Ca(3)rentis dixit se accepisse et accepit a Iulio (4) [*Al*]exandro, quos ei reddere deb[*e*]t (5) sine ulla contraversia.

(6) Actum Albur[*no*] maiori . . . .

†130. D. Transscripta.

C. I. L. 14,357 n. 3471. Titulum repertum in agro Tiburtino primus edidit qui descripsit Zdekauer: bull. dell' inst. di corr. arch. 1882 p. 252. Nuper contulit Huelsen. Restituta per eum vera tituli lectione, de interpretatione iam dubitari non potest. Praedia, scilicet ea ipsa in quibus titulus inventus est, subsignata ostendunt agi de debitis publicis, sive populo Romano duo nomina haec debebantur sive Praenestino aliive municipali. Debitor fuit C. Cae-[sius] Bassus (quem nihil impedit quominus habeamus pro amico Persii); praedia eius debiti causa subsignata fuerunt A. Furii R[uf]i. Eorum nominum cum dies venisset, debitor autem absens, ut ait titulus, non solveret, aerario qui praeerant cum praedia illa vendere possent, eo iure non usi sunt, sed transscripserunt nomina illa a debitore in dominum praediorum, secundum praeceptum Gaii 3,130: a persona in personam transcriptio fit veluti si id quod mihi Titius debet, tibi id expensum tulero, id est si Titius te delegaverit mihi, *nisi quod Rufus debitor factus est non ex delegatione, sed sola creditoris transscriptione, id quod iure praediatorio creditori licuisse iam apparet. Rufus cum nomina illa solvisset itaque praedia liberavisset, ne postea de iis lis sibi moveretur id ipsum in iis perscribi iussit, adscripto ad solutiones earum anno. Eorum annorum de altero dubitari non potest; priorem vix licebit referre ad a. 46, cum quod ad collegam M. Iunii Silani D. (ut videtur) Valerium Asiaticum vestigia secundi nominis (/\ deficientibus deinde litteris circiter quinque) parum quadrant, tum propter intervallum decennii in tali re nimium; magis crediderim suffectos esse anni alicuius a secundo non longe remoti. V. 5.6 cum litteratura declaret post tempus adiectos esse, duo nomina in priore tituli parte perscripta ostendunt eam eo consilio incisam esse, ut ei posterior adderetur soluta summa altera. — 5 fin. et 6 quid fuerit, non apparet; agebatur fortasse de solutione usurarum.*

---

1) *D. 16,3,24 pr.:* centum — commendasti —. Respondi depositi actionem locum habere; quid est enim aliud commendare, quam deponere?

A. Furius R[*ufu*]s, quod in eum transscriptum (²) est a C. Cae[*sio*] Basso, apsente [*de*]bitore (³) nominibus [*du*]obus, subsignatis praedis (⁴) solvit: M. Iunio Silano A . . . . cos.[1] XII m(ilia) n(ummum); (⁵) HS LVIII m(ilia) n(ummum) solvit [*Saturnin*]o et Scipione[2] . . . . [*a*]diect . . . (⁶) . . . . onii . . .[3]

131. E. Apochata. (Apochae Pompeianae.)

Pompeis a. 1875 cista lignea ceratas tabulas continens effossa est in cubiculo quodam domus, quae fuisse videtur L. Caecili Iucundi. In ea fuerunt diptycha sex, triptycha CXXI, valde mutila ea fere omnia ceraque sublata in plerisque, ita tamen ut litterae tam stilo cerae impressae quam atramento inscriptae ligno non prorsus perierint. Et ex sexaginta quidem triptychis non supersunt nisi nomina signatorum, reliquae autem tabulae plus minus lectae sunt. De ratione conficiendorum diptychorum et triptychorum egimus p. 252 in exordio. Continent omnes hae tabulae apochas pecuniae solutae a Iucundo aut propter auctiones pro aliis institutas aut ex conductionibus rerum ad coloniam Pompeianorum pertinentium. — Edita sunt a Iulio de Petra, le tavolette cerate di Pompei, Romae 1876. Commentarium scripsit Mo., Hermes 12,88—141, quem repetitum et auctum publicavit in Giornale degli scavi di Pompei, 1879, p. 70—115. Addidit XX triptycha emendata ab ipso et ab A. Mau et C. Zangemeister. [Brunner, zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunden I a. 1880 p. 44; Erman, zur Geschichte der römischen Quittungen und Solutionsacte, Berlin 1883; Hruza in Gruenhutiana ephemeride 12,249. Huius editionis causa Zangemeister noster editor earum futurus quae nos recepimus omnia diligenter recognovit. Th. M.]

a. Apochae privatae.

Professiones in scripturam collatae.

Diversa occurrunt privatarum apocharum genera: aut enim creditor dixisse *dicitur* se accepisse, *aut ipse scribit:* scripsi me accepisse, *aut interiore scriptura* dixisse eum *legitur, exteriore ipse loquitur:* scripsi me accepisse. *Apochae quas ipse scripsit chirographa appellatae sunt, ceterae propria carent appellatione. Differentiae causa dubia est. Mo. eas tabulas quibus formula* dixit se accepisse *inest, acceptilationes continere putat. Contra ego disputavi in ZRG. 13,362 seqq. Videtur mihi formula illa id negotium significare, quod in C. 8,42,14 describitur:* Pecuniae solutae professio [*i. e.* coram testibus facta confessio] collata instrumento, *quae* gestae rei probationem continere *dicitur; idem igitur est, quod saepe in tabulis Transsilvanicis occurrit verbis:* dixit se accepisse, fatetur se locasse

---

1) *Cfr. Exordium.* — 2) *p. Chr. 56.* — 3) *v. 5 et 6 Huelseno videntur post intervallum temporis incisa esse.*

cet. Cf. supra n. 105—108. 127, 2. 129. 137, 1. 2. — Numeri praemissi ad editionem Iulii de Petra spectant.

P. 1. Diptychon a. 15 p. C. *Scriptura interior*[1].

(1) HS. n. DXX ob mulum (2) venditum [*M.*] Pomponio (3) M. l(iberto) Niconi, quam pequniam (4) in stipulatum [*L.*] Caecili (5) Felicis redegisse dicitur (6) M. Cerrinius Euprates, (7) eam pequniam omnem, (8) quae supra scripta est, (9) [*n*]umeratam dixit se (10) [*a*]ccepisse M. Cerrinius M. l. (11) [*E*]uphrates ab Philadelpho (12) [*C*]aecili Felicis ser(vo). — (13) Actum Pompeis V k. Iunias (14) Druso Caesare (15) C. Norbano Flacco cos.

P. 2. Tript. a. 27. *Script. exterior*[2].

Rubr.:[3] Per[*scriptio M. Alleio Carpo*].

(1) HS. n. ∞ CCC . . . quae [*p*]ecu[*nia in stipulatum*] (2) L. Caecili Iucundi [*venit ob auctionem*] (3) M. Allei Carpi in idus D[*ec*]embr(es) p[*rimas*] (4), mercede minus, n[*um*]er[*ata habere se*] (5) dixsit M. Alleius Carpus ab L. Caeci[*lio Iucundo*]. — (6) Act(um) Pomp(eis) V k. Dec. (7) [*L.*] Calpurnio M. Licin[*io cos.*]

P. 3. Tript. a. 54[4]. *Scr. ext.*[5]

(1) HS. n. ∞C∞ LXXXV, quae pecuniae in stipulatu venit L. (2) Caeci(li) Iucundi ob auctionem buxiaria(m) C. Iuli Onesimi (3) in idus Iulias primas, mercede minus, numeratos accepisse[6] dixit C. Iulius Onesimus ab M. Facio Agathino (4) nomine L. Caecili Iucundi. — (5) Actum Pompeis VI idus Maias (6) M'. Acilio Aviola M. Asinio Marcello cos. *(octo signatores.)*

P. 39. Tript. a. inc. *Scr. ext.*[7]

Rubr. Perscriptio [*L. Cornel*]io Maxs.

(1) HS. n. $\overline{\text{V}}$CCC, quae pecunia in stipulatum (2) L. Caecili Iucundi venit ob mancipia[8] (3) duo veterana vendita r(atione) hereditaria L. Corneli Terti, soluta habere se(4)[*se dixs*]it L.

---

1) *Paginae externae neque scripturae neque signorum vestigia habent.* — 2) *Atramento scripta. Scr. int. penitus extincta est.* — 3) *Rubrica in hac ut in aliis apochis in margine tab. II atramento est scripta.* Perscriptio *idem est ac* solutio *in n. 114 et 121. Cf. Mo. Herm. p. 111.* — 4) *Imaginem huius tabulae dedit de Petra Tav. IVa.* — 5) *Atramento scripta, int. extincta.* — 6) *'Fortasse* iss|e *correctum est in* ise | se.' *Zangemeister.* — 7) *Atr. scr., int. extincta.* — 8) mancpia.

Cornelius Maxsimus (5) ab L. Caecilio Iucundo . . . *(novem sign., inter quos L. Corn. Maxs.)*

Chirographa.

Scripta sunt aut a creditore ipso (115.128) aut a servo eius (19.112) aut a tertio quodam rogatu creditoris (14.27).

P. 115. Tript. a. inc. '*Scr. int.*[1]

(1) . . . L. Iunio[2] cos. (2) VI k. Septembres P. Alfe(3)nus Varus, trecena(4)rius Augussti scripsi (5) me accepisse ab L. Cae-(6)cilio Iuqundo HS vigin(7)ti quinque quadrin(8)gentos triginta nove(m) (9) nummo[*s*] ex auctione ve(10)naliciaria P. Alfeni Pollionnis de. (?) N. Epri Niciae (11) pro parte eius, quam (12) stipulatus est ex (13) delegatu eorum. — (14) Acctum ... (15) statione Nucherina. (16) *(quinque signa, bina utriusque Alfeni.)*

P. 20/21. Tript. a. 56.

Rubr. · [*Persc*]riptio [*M. All*]eio Carpo.

(1) Q. Volusio Saturnino (2) P. Cornelio Scipione cos. (3) [*VIII*] k. Iulias (4) [*M. Alleiu*]s Carpus scripsi (5) me a[*ccepi*]sse ab L. Caecilio (6) [*Iucundo HS m*]ille trecen(7)[*tos octoginta se*]xs nummo[*s e mensa venalic?*]iaria.

Q. Volusio Saturnino P. Cor(8)nelio cos. VIII k. Iul. (9) M. Alleius Carpus scripsi me (10) accepisse ab L. Caecilio Iucundo HS ∞ CCCXXCVI (11) ob auctione me(a) sup sti(12)pulatu eius. — (13) Actum Pomp. *(quattuor signa, cuncta Allei Carpi ipsius.)*

P. 40. Dipt. a. inc. *Scr. int.*

(1) . . . u . . cos . . (2) non. Dece. (3) C. Novellius Fortunatus [*scripsi me accepisse*] (4) HS n. MCC ab L. [*Caec. Iuc. ob auctione mea*] (5) sub stipula[*tu eius*] . . . *(quinque signa, quorum duo Fortunati.)*

P. 19. Tript. a. 56.

Rubr.: Perscriptio — [*Vesta*]lis.

Scr. int.: (1) Q. Volusio Saturnin[*o P. Cornelio cos.*] (2) XIV k. Iulias. Vestalis P[*opidiae*] (3] servos scripsi me [*accepisse ab*] (4) L. Caecilio Iuc[*undo, merce*](5)de minus, persoluta

1) *Ext. in parte servata non differt.* — 2) *'Intellegitur, ut ostendit exemplum exterius, L. Iunius Gallio Senecae philosophi frater, consul anni incerti, sed post a. 52.' Zangemeister.*

[*HS n* . .], . . . (6) . . . . . . qu[*ae* . . . *in stipulatu*] (7) eius venit [*ob auctionem*] (8) domina[*e meae*] . . (9) Actum Po[*mp.*]

Scr. ext.: Chirograpum [*Vestalis*] (10) Popidiae . . . . (11) ab L. C[*aecilio Iucundo*] (12) ob mancipia . . (13) stipula(tu) ven(it) [*ob auctionem*] Popid[*iae*] . .

P. 113. T r i p t. a. 56[1]. *Scr. int.*[2]

(1) [*Q. Volusio S*]aturnin[*o P. Cor*(2)*nelio Scipi*]one [*cos.*] (3) III idus Novembr. (4) . . . . . s Umbriciae Antiochidis ser[*vos* (5) *scripsi ea*]m accepisse ab L. Caec[*ilio* (6) *Iucundo*] sestertios nummos sescentos (7) [*quadragi*]nta quinque [*ob au*]ctionem (8) [. . . . . . *cum*] (9) rebus inpositicis ve[*nditarum*] . . . (10) ex qua summa [*accepit ante hanc diem*] (11) sestertios ducentos, [*in*] arbitria s[*esterti*]os (12) viginti et access[*ione*]s HS XIII et minus (13) HS LII[3] et hac d[*ie reli*]quos ego (14) sestertios trec[*entos*] sexsaginta (15) nummos. — (16) Actum Pompeis.

P. 112. T r i p t. a. 54. *Scr. int.*[4]

Rubr.: [*Ch*]irograpum.

(1) M'. Acilio Aviola M. Asinio cos. (2) IIII k. Iunias (3) Salvius heredum N. Nasenni (4) Nigidi Vacculae servos (5) scripsi me accepisse ab (6) L. Caecilio Iucundo sestertia (7) nummum tria milia (8) quinquaginta nove (9) nummos (10) ob auctione mea, [*qu?*]em (11) in stipulatu eius redegi, (12) quae minu[*s a*]nte (?) quem(13)admodum volui, ab eo (14) accepi in hanc diem. — (15) Actum Pompeis. *(quattuor signa, quorum duo Salvii.)*

P. 14. T r i p t. a. 55. *Scr. int.*[5]

Rubr.: [*Persc*]riptio Trophimo.

(1) L. Duvio Avito P. Clodio cos. (2) IIII idus Decembr. (3) M. Helvius Catullus scripsi rogatu (4) Umbriciae Antiochidis eam (5) accepisse ab L. Caecilio Iucundo (6) HS $\overline{\text{VI}}$CCLII nummos ob (7) auctionem Trophimi servi (8) eius, mercede minus, (9) [*persolutos?*]. (10) Act. Pompeis.

P. 27. T r i p t. a. 57. *Scr. int.*[4]

(1) [*Nero*]ne Cae[*sare* (2) *L. C*]alpurn[*io cos.*] (3) VII k. Iu[*nias?*] (4) Ti. Claudius S . . . (5) scripsi rogat[*u et*] (6) mandatu Abasc[*anti*] (7) Caesaris Au[*g. Phi*](8)lippiani eu[*m acce-*

---

1) *Imaginem huius tabulae dedit de Petra Tav. I.* — 2) *Ext. periit cum signis.* — 3) LI *tabella.* — 4) *Ext. periit.* — 5) *Exterior servata non differt.*

(⁹)pisse ab [*L. Cae*]cilio [*Iucundo*] (¹⁰) sestertia duo [*milia*] (¹¹) septingentos [*tri*](¹²)ginta duos numm[*os* (¹³) *ob*] res quas in st[*i*(¹⁴)*pula*]tu eius . . . (¹⁵) Act. . . .

Professiones cum chirographo coniunctae.

P. 34. Tript. a. 57.

Scr. int.: (¹) HS n. IↃↃ ∞ ∞ ∞ DLXII (²) quae pecunia in stipu(³)latum L. Caecili Iucundi (⁴) venit ob auctionem (⁵) Tulliae Lampuridis, (⁶) mercede minus, (⁷) persoluta habere (⁸) se dixsit Tullia (⁹) Lampyris ab L. Caecili(o) (¹⁰) Iucundo. — (¹¹) Act. Pomp. X k. Ianuar. (¹²) Nerone Caesare II (¹³) L. Caesio Marti(ale) cos.

Scr. ext.: (¹) Nerone Caesare II (²) L. Caesio Martia(le) cos. (³) X k. Ianuarias Sex. Pompeius (⁴) Axiochus scripsi rogatu (⁵) Tulliae Lampyridis eam (⁶) accepisse ab L. Caec. Iuc. (⁷) ses*tertia*[1] n. octo [*milia*] (⁸) quingenti sexages dupun(⁹)dius ob auctionem eius (¹⁰) ex interrogatione facta (¹¹) tabellarum signatarum[2]. — *(octo signatores, inter quos Sext. Pomp. Axiochus.)*

P. 15. Tript. a. 56.

Rubr.: [*Perscriptio*] Umbriciae.

Scr. int.: (¹) HS n. ccIↃↃ ∞ XXXVIIII, (²) quae pecunia in (³) stipulatum L. Caeci(⁴)li Iucundi venit (⁵) ob auctionem (⁶) Umbriciae Ianuariae (⁷), mercede minus, (⁸) persoluta habere se (⁹) dixsit Umbricia Ianua(¹⁰)ria ab L. Caecilio (¹¹) Iucundo. — (¹²) Act. Pom[*p.*] pr. id. Dec. (¹³) L. Duvio P. Clodio cos.

Scr. ext.: (¹) L. Duvio *cet.* (²·³) D. Volcius Tha[*llus*] scripsi rogatu Um(⁴)briciae Ia[*nua*]riae eam accepisse (⁵) ab L. Caec. Iuc. HS. n. $\overline{\text{XI}}$XXXIX (⁶) ex auction[*e eius*], mercede minus, (⁷) ex inter[*rogati*]one fac[*ta* (⁸) *tabellarum signatarum*] . . (⁹) . . . . . . A[*ct.?*] [*Pompe?*]is. *(novem signatores, inter quos Volc. Thallus.)*

P. 23. Tript. a. 57.

Scr. int.: (¹) HS n. ccIↃↃ CCCV, quae (²) pecunia in stipula(³)tum L. Caecili Iucu(⁴)ndi venit ob aucti(⁵)onem M. Fabi Secundi (⁶), mercede minus, (⁷) persoluta habere se (⁸) dixsit M. Fabius Secundus (⁹) ab L. Caecilio Iucundo. — (¹⁰) Act. Pomp. idib. Ianuar. (¹¹) Nerone Caesa. II (¹²) L. Calpurnio cos.

---

1) sestia. — 2) *In P. 30 scriptum est:* facta interrogatione tabellarum.

Scr. ext.: [*Nerone cet. M. F*]abius Secundus [*scrip*]si m[*e accepisse*] ab L. Caec. Iuc. sest. [*de*]ce milia trecentos quinque [*nu*]mmos ob auctione mea ex [*inter*]rogatione facta tabellaru[*m signa*]tarum. *(octo signatores, inter quos Fab. Secundus.)*

b. Apochae rei publicae.

P. 119. Tript. a. 59.

Scr. int.: (1) Cn. Pompeio Grospho, Grospho (2) Pompeio Gaviano IIvir. iur. dic. (3) VI idus Iulias (4) Privatus colonorum coloniae (5) Veneriae Corneliae Pompei(6)anorum ser(vus) scripsi me (7) accepisse ab L. Caecilio Iucundo (8) sestertios mille sescentos (9) quinquaginta nummos numm. I (10) libellas quinque ex reliquis (11) ob fullonicam[1] anni L. Verani (12) Hupsaei et Albuci Iusti d. v. i. d. solut(os). — (13) Act. Pom. (14) M. Ostorio Scapula T. Sextio Africano cos. (15) *(quinque signa, quorum duo Privati sunt.)*

Scr. ext.: Duobus Grosphis d. i. d. (2) VI idus Iuli. (3) chirograpum Privati c. c. V. C. s. (4) HS ∞ DCLI[*S*] ob fullonic(am) anni terti T. Sextio M. Ostor. c.

Rubr. Chirographum Privati c. c. [*V. C. s.*] (2) HS. DCLIS ob fullonic[*a*] (3) anni terti (4) duobus Grospis d. v. i. d. (5) M. Ostorio T. Sextio cos. (6) VI idus Iulias.

P. 117. Tript. a. 58. *Scr. int.*[2].

(1) Sex. Pompeio Proculo (2) C. Cornelio Macro IIvir. i. d. (3) XI k. Mart. (4) Privatus coloniae ser(vus) (5) scripsi me accepisse ab (6) L. Caecilio Iucundo sestertios mille sescentos (7) quinquaginta duo nummos ob fullonicam[1] (8) ex reliquis anni unius. — (9) Act. Pom. (10) Nerone Aug. III (11) M. Messala cos. (12) *(quinque signa, quorum duo Privati ipsius.)*

P. 121. Tript. a. 57. *Scr. int.*[3]

(1) C. Cornelio Macro Sex. [*Pompeio*] (2) Proculo duumviris i. d. (3) nonis Ianuaris (4) Privatus coloniae Pompeianor. (5) ser. scripsi me accepisse ab (6) L. Caecilio Iucundo sestertia (7) duo millia sescentos (8) septuaginta quin[*que*] (9) nummos ex reliquis ob (10) pasquam[4] Anni Modesti (11) et Vibi Secundi

1) *Ad fullonicam pertinent etiam P. 118.120.* — 2) *Scr. int. et rubr. similes sunt atque in P. 119.* — 3) *Scr. ext. periit.* — 4) *Etiam P. 122.124 pertinent ad* pasquam *vel* vectigal publicorum pasquorum, *iisdem fere verbis.*

IIvir. i. d. — (12) Act. Pom. (13) Nerone Caesare III (14) M. Mesalla Corvino cos. *(quinque signa, quorum duo Privati sunt.)*

Rubrica atramento scripta in latere exteriore tab. III.: Solutio ob pasqua (2) anni primi Privato (3) duumviris Pompeio et Cornelio. (4) Debuera anni superioris (5) Hs ∞ ∞ DCLXXV.

P. 125. Dipt. a. 53.[1]

Scr. int.: (1) Q. Coelio Caltilio Iusto L. H[*el*]vio (2) Blaesio Proculo IIvir. i. d. (3) pr. idus Martias (4) Secundus [*colonoru*]m coloniae (5) [*Vener*]iae Corneliae servos (6) accepi [*a*][2] Terentio Primo (7) HS DCCLXXVI reliquos ob avitum [*et*] patritum[1] fundi Audiani[3] nomine Stali Inventi (8) iussu Caltili Iusti et (9) Helvi Procu[*li*]. (10) Act. Pompeis D. Iunio Torq[*uato*] Silano (11) Q. Haterio Antonino cos. (12) *(quinque signa, quorum unum deperiit.)*

Scr. ext.: Q. Coelio *cet.* c. c. V. C. ser. scripsi me accepisse ab P. Ter. Primo HS. DCCLXXVI reliquos ob avitum fundi Audiani et accepi ante hanc diem HS VCCXXIIII. Act. *cet.*

132. F. Indicii nomine promissa.

1 Pompeis, inscr. pariet. picta. C. I. L. 4,6 n. 64 (cum add. p. 191) et tab. II, 1.

Urna aenia pereit de taberna. (2) Sei quis rettulerit, dabuntur (3) HS ⊥ XV; sei furem (4) dabit, unde [*rem*] servar[*e possim*] (5) XX . . .[4].

2. E lamella ahenea quadrata m. 0,055, per anulum ad collum servi adligata. Extat Romae in museo Kircheriano, ubi ipse eam descripsi. Ed. a Maffeo in mus. Veron. 262,4. Or. 4319 Similes denuntiationes, at sine promissione, v. Mur. 1,479.

Fugi; tene me; cum revocaveris[5] me d(omino) m(eo) Zonino, accipis solidum.

3. E papyro Aegyptiaca a. 146 a. C., ed. a Letronne, Récompense promise cet. 1833. Brunet de Presle, in: Notices des manuscrits de la bibl. imp. 18,178. 1865. Locum adtulit ad hanc quaestionem Tzschirner, D. de indole promiss. pop. 1869. p. 25.

---

1) *Hoc explicavit Mo. Herm. 12,123. Cf. supra n. 124 v. 10 et l. agr. v. 28. Cic. Tusc. 1,19:* 'patritam illam et avitam, ut ait Theophrastus, philosophiam'. *Varro ap. Non. 161:* avito et patrito more precabamur. — 2) p *pro* a *tabella.* — 3) *Etiam p. 126:* ex reliquis ob avitum fundi Aud. — 4) *Sic Zangem. in Addit. Mo. C. I. L.1,249 n. 1254 legerat:* dabitur duplum a Vario. — 5) revocuveris.

— παῖς ἀνακεχώρηκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ᾧ ὄνομα Ἕρμων, — ὡς ἐτῶν ιη', — ἔχων — περὶ τὸ σῶμα χλαμύδα καὶ περίζωμα. τοῦτον ὃς ἂν ἀναγάγῃ, λήψεται χαλκοῦ τ(ά)λ(αντα) β,γ, ἐφ' ἱεροῦ[1] δείξας τλ. α,β, παρ' ἀνδρὶ ἀξιόχρεῳ καὶ δωσιδίκῳ, τλ. γ'ε. Μηνύειν δὲ τὸν βουλόμενον τοῖς παρὰ τοῦ στρατηγοῦ.

Ἔστιν δὲ καὶ ὁ συναποδεδρακὼς αὐτῷ Βίων, δοῦλος —, τοῦτον ὃς ἂν ἀναγ(άγ)ῃ, λήψεται ὅσα καὶ ὑπὲρ τοῦ προγεγραμμένου. Μηνύειν δὲ καὶ ὑπὲρ τούτου τοῖς παρὰ τοῦ στρατηγοῦ.

Puer aufugit Alexandriae, cui nomen Hermo — annorum circa duodeviginti — habens circa corpus tunicam et subligaculum. Eum qui reduxerit, accipiet aeris talenta duo tria milia drachmarum, in templo[1] indicans talentum unum drachmarum duo milia, apud hominem idoneum et iudicio responsuarum, talenta tria drachmarum quinque milia. — Indicato autem qui volet officio strategi.

Est etiam qui simul cum illo fugit Bio, servus — hunc qui reduxerit eadem accipiet quae etiam pro supra scripto. — Indicato autem etiam hunc officio strategi.

4. *(Petron. sat. 97:)* praeco cum servo publico — haec proclamavit: 'Puer — aberravit annorum circa XVI, — nomine Giton. Si quis eum reddere aut commonstrare voluerit, accipiet nummos mille.'

5. *(Iulius Victor, ars rhet. 4,4:)*[2] Is cuius filius non comparebat, edixit se certam pecuniam daturum ei, qui filium sibi exhibuisset: quidam mortuum ostendit, petet indicivam. Contra dicitur. — An cum promiserit, exsolvere debeat; an non debeat, quod mortuum ostendit?

6. *(Chirius Fortunatianus, ars rhet. 1,18:)*[3] Cuiusdam servus fugerat; libello proposito vel per praeconem nuntians dixit daturum se denarios mille ei, qui ad se servum perduxisset. Quidam perduxit; perductus in libertatem adsertus est et liber pronuntiatus. Petit ille mille denarios; contra dicit qui dominus fuerat.

1) *sc. in quod refugerit.* — 2) *Rhet. lat. min. ed. Halm. p. 390.* — 3) *Ibidem p. 95. Alia exempla v. Tzschirner in exordio prom. 3.*

CAPUT VIII.

EMPTIONES SINE MANCIPATIONE PERACTAE[1].

†133. Emptio areae scalis sepulcri faciendis a. 211 p. C.

C. I. L. 6,2,1355 n. 10233. Prope Romam. — Ad apographum saec. XV Orell. 4570.

P. Aelius Chrestus et Cornelia Paula (2) hoc scalare adplicitum huic sepulchro (3) quod[2] emerunt a fisco, agente Agathonico (4) proc(uratore) Augustorum nostrorum, quod habet (5) scriptura infra scripta.

Gentiano (6) et Basso cons. VII kal. April. (7) Martialis Augg. lib(ertus) prox(imus) tab(ulariorum)[3] scripsi me (8) accepisse ab Ael(io) Chresto pro podismo stru(9)ctionis scalaris, quod est via Ostiensi (10) parte leva inter mil(iaria) I et II, quod conductum (11) habet Sulpicianus ex bonis Aeliorum Onesi(12)mi et Fortis[4], in praedis Amarantianis secun(13)dum renuntiationem mensor(um) pro are(a) ped(um) . . n(ummos) C.[5]

†134. Emptio praedii a. 153/54.

E papyro Aegyptiaca in insula Elephantine reperta quam edidit cum tabula Letronne Notices et extraits des manuscrits de la bibl. imp. 18,2 n. 17 pl. XXI; quaedam correxit K. Wessely, Wiener Studien 7 (1885) p. 70 sq., plura qui nostra causa instrumentum ad tabulam recognovit U. Wilcken.

[|_ις' αὐτοκρ]άτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνίνου Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς, Φαρμουθὶ λ.[6] (2) [. . . . ἐπὶ τῆς Θ]ηβαΐδος [τ]οῦ περὶ Ἐλεφαντίνην νομοῦ, ἐπὶ Ῥουφίλλου Νίγρου ἀγορανόμου.

Ἀπέδετο (3) [Πάρις Παρίου] μητρὸς Ταναπῶτις τῶν ἀπὸ

[Anno XVI] imp. Caes. T. Aelii Hadriani Antonini Aug. Pii, Pharmuthi XXX[6] . . *[in] Thebaide, nomi Elephantine, sub Rufillo Nigri f. Aedile.*

Vendidit [Paris Pariu], matris Tanapotis, ex Elephantine

1) *Mancipationes v. cap. III.* — 2) quod *abundat.* — 3) *Scilicet cum vendit fiscus, venditionem ipsam perficit procurator puta praediorum Amarantianorum, pecunia solvitur proximo tabulariorum.* — 4) *Hi fortasse domini fuerunt praediorum antequam fisci facta sunt.* — 5) *Quod traditur* pedes . n . c *sic fere emendandum* ped(um) L s(estertios) n(ummos) C. — 6) *i. e. a. 153 Apr. 25.*

Ἐλεφαντίνης τῆς μητροπόλεως κληρονόμος (4) [. . .] ερ . . . . τοῦ μετηλλαχότος αὐτοῦ πατρὸς Πάριδος ὡ(ς) (?) |_ κγ μέσος λευκόχ(ρους) οὐλῇ (5) [. . . . . . τ]ὸ ὑπάρχον αὐτῷ μέρος ἥμισου κελλ(ῶν) δύο, οὐσῶν ἐν τῇ μέσῃ μέριδι Ἐλεφαντίνης (6) [ἐπ' ἀμφόδου] Ἕρμωνος, ἀκολούθως τῇ ἐπενεχθείσῃ αὐτοῦ κατὰ χειρόγραφον διαιρέσει, γενομέ(7)[νῃ τῷ ἐνεστ(ῶτι)] μηνὶ Φαρμουθί — γείτονες τῆς ὅλης οἰκίας· νότου οἰκία Ταχόμτα Ἕρμωνος, βορρᾶ (8) [. . . . .] λιβὸς τόπος καλούμενος Φανκαλατῆις, ἀπηλιώτη οἰκία Πετορζμήθου Ζμεν (9) [. . . . . ἢ] οἱ ἐὰν (*sic*) ὦσιν γείτονες πάντοθεν, καθὼς ἐπηγόρευσεν ὁ ἀποδόμενος — ἐφ' ᾗ (10) [. . . . .] τὴν συνπεφωνημένην τιμὴν ἀργ(υρίου) Σεβαστῶν νομίσματος δραχμῶν (11) [εἴκοσι ὀκτὼ] 3 κη, ἃς καὶ ἀπέσχεν παρὰ τῆς πριαμένης διὰ χειρὸς ἐξ' οἴκου. — Ἐπρίατο Θινσεν(12)[πῶς Σαραπαμμ]ῶνος μητρὸς Θινσενπῶτος τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς Ἐλεφαντίνης, μετὰ κυρίου οὔπα (13) . . . . . . [τ]οῦ ἑαυτῆς κατὰ πατέρα ἀδελφοῦ Παχνοῦμις Σαραπαμμῶνος τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς (14) [Ἐλεφαντίνης.] προπωλητὴς καὶ βεβαιωτὴς τῶν κατὰ τὴν ὠνὴν ταύτην πάντων (15) [Πάρις Παρίου ὁ ἀπ]οδόμενος, ὃν ἐδέξατο Θινσενπῶς Σαραπαμμῶνος ἡ πριαμένη, ἣ καὶ ἀνέ(16)[δω]κεν τὴν γενομένην κατὰ χειρόγραφον διαίρεσιν.

metropoli, heres . . . . . . defuncti patris sui Paridis, annorum circiter (?) XXIII, mediae staturae, albus colore, cicatrice . . ., partem suam dimidiam cellarum duarum, quae sunt in media regione Elephantines [in via] Hermonis, secundum inlatam suam ad chirographum divisionem, quae facta est [praesenti] mense Pharmuthi. Vicini totius casae: meridie casa Tachomta Hermonis, septentrione . . . ., occasu locus dictus Phancalate is, oriente casa Petorzmethu Zmen . . . . [sive] qui circumquaque adfines sunt, ut explicavit venditor. Pro qua e[mptrix solvit] pretium de quo convenit argenti Augustorum nummos drachmas [duodetriginta] = XXVIII, quas et habuit ab emptrice de manu ex arca. Emit Thinsen[pos Sarapamm]onis, matris Thinsenpotis, cum tutore . . . ., suo consanguineo fratre Pachnumis Sarapammonis ex eadem Elephantine. Fideiussor et confirmator eorum quae ad emptionem hanc pertinent omnium Paris Pariu venditor, quem accepit Thinsenpos Sarapammonis emptrix, quae etiam reddidit factam ad chirographum divisionem.

Πάρις Παρίου μητρὸς Ταναπῶτις τῶν ἀπὸ Ἐλεφαντίνης (17) [ὁ π]ρογεγραμμένος τίθιμαι τὴν προκιμένην ὠνὴν τοῦ ὑπάρχοντός μοι μέρος ἡμύσους κελλῶν δύο οὐσῶν ἐν τῇ μέσῃ μέριδι Ἐλε-(18)[φα]ντίνης καὶ ἀπέχω τὴν τειμὴν τὰς τοῦ ἀργυρίου δραχ(μὰς) [εἴ]κοσι ὀκτὼ διὰ χειρὸς ἐξ οἴκου καὶ βεβαιώσω καθὼς πρόκιται. Κοΐντος Κ.... ιος ἔγραψα ὑπὲρ (19) [αὐτο]ῦ μὴ εἰδότος γράμματα |_ ις' αὐτοκράτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀντωνείνου Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς Φαρμουθὶ λ.[1]

Θινσμεμπῶς Σαρα(20)[παμμ]ῶνος μητρὸς Θισμεμπῶτος ἡ προγεγραμμένη μετὰ κυρ[ί]ου τοῦ ὁμοπατρίου μ[ο]υ ἀδελφοῦ Παχνοῦβις Σεραπαμ(21)]μῶ]νος ἐώνημαι καθὼς πρόκειται. Σωκράτης Ἀμμωνίου ἔγραψα ὑπὲρ αὐτῆς ἐρωτηθεὶς διὰ τὸ μὴ εἰδέναι (22) [αὐ]τὴν γράμματα.

Ἑρμογένης Καικιλίου μισθωτὴς εἴδους ἐγκυκλίου καὶ ὑποκειμένων βασιλικῇ γραμματείᾳ (23) [καὶ] Ἀμμώνιος Σωκράτους κληρονόμος τοῦ μετηλλαχότος αὐτοῦ πατρὸς κοινωνοῦ μου γεναμένου (24) [Θ]ινσεμπῶτι Σερωπίωνος χα(ίρειν). Ἔσχαμεν παρὰ σοῦ τὸ γεινόμενον τέλος τῆς προκειμένης ὠνῆς. |_ ιζ' (25) [αὐ]τοκράτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνίνου Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς Θῶτ ι̅ς̅.[2]

Paris Pariu, matris Tanapotis, ex Elephantine, supra scriptus trado propositam emptionem partis quae mea est dimidiae cellarum duarum quae sunt in media regione Elephantines et habeo pretium drachmarum argenti duodeviginti de manu ex arca et firmabo sicut proponitur. Quintus C.. ius scripsi pro eo litteras nesciente anno XVI imp. Caes. T. Aelii Antonini Aug. Pii Pharmuthi XXX.[1]

Thinsmempos Sarapammonis, matris Thismempotis, supra scripta cum tutore fratre consanguineo meo Pachnubis Serapammonis emi sicut proponitur. Socrates Ammonii scripsi pro ea rogatus propterea quod litteras ignorat.

Hermogenes Caecilii conductor tributi (?) annui eorumque quae sunt sub scribatu regio et Ammonius Socratis heres patris sui defuncti, qui mihi socius fuit, Thinsempoti Seropionis salutem. Habuimus a te tributum emptionis propositae. A. XVI imp. Caes. T. Aelii Hadriani Antonini Aug. Pii, Thot XVI.[2]

1) *i. e. a. 153 Apr. 25.* — 2) *i. e. a. 154 Aug. 13.*

Ἀμμῶνις συνεπίσθην.

Ammonius adsensi.

†135. Emptio servi a. 359.

E papyro reperta Arsinoe in Aegypto, servata Berolini in museo antiquitatum Aegyptiacarum. Edidit eam et illustravit U. Wilcken, Hermes 19, 417. — Papyrus continet instrumentum emptionis factae a. 359 Ascalone in Phoenicia; annus indicatus est nominibus c onsulum et aera Ascalonitana, cuius annus 462 incipit a. d. V kal. Nov. a. 358.

Ὑπατείᾳ Φλ(αουίου) Εὐσεβίου καὶ Φλ(αουίου) Ὑπατείου τῶν λαμπροτάτων [τῇ πρὸ τεσσά](2)ρων εἰδῶν Ὀκτωβρίων, ἀγαθῇ τύχῃ, ἐν κολωνίᾳ Ἀσκ[άλωνι], (3) τῇ πιστῇ καὶ ἐλευθέρᾳ, ἔτους δευτέρου ἑξηκοστοῦ τετρακοσιοστο[ῦ τοῦ] (4) μηνὸς Γορπιαίου δι[1].

(5) Ἐπρίατο καλῇ αἱρέσει Φλ(άουιος) Βιταλιανὸς βίαρχος οὐεξελλ[ατίωνος] (6) ἱππέων καταφρακταρίων, εἱδρυμένων τὰ νῦν ἐν [τῇ Ἀρσι](7)νοειτῶν πόλει τῆς Αἰγύπτου, ὑπὸ Δωρόθεον τριβοῦ[νον], (8) παρὰ Φλ(αουίου) Ἀγεμούνδο[υ] σινάτορος νουμέρου αὐσιλ[ιαρίων] (9) Κωνσταντιακῶν, ὑπὸ Βάριον τριβοῦνον — νῦν ἐξ .... (10) τῇ ἐνταῦθα διατριβούσῃ φαμιλίᾳ τῶν γεννετ[άτων] (11) Κονσταντιακῶν στρατεωτῶν, δοῦλον αὐτοῦ [ὀνόματι] (12) Ἄργουτιν, εἰ καὶ εἴ τινι ἑτέρῳ ὀνόματι καλῖτε ἢ κληθ[ήσεται], (13) γένι Γάλλον, ὄντα ὡς ἐτῶν δέκα τεσσάρων μικ[ρό](14)πλεον, λευκόχρουν, ὑπόσιμον, εὐόφθαλμον, εὐθύ[τριχα?], (15) τειμῆς τῆς συν-

Consulatu Flavii Eusebii et Flavii Hypatii virorum clarissimorum ante diem IV id. Oct., bonum factum, in colonia Ascalone fida et libera anno quadringentesimo sexagesimo secundo mensis Gorpiaei die XIV[1].

Emit bona condicione Flavius Vitalianus biarchus vexillationis equitum cataphractariorum consistentium nunc in civitate Arsinoe Aegypti sub Dorotheo tribuno a Flavio Agemundo senatore numeri auxiliarium Constantiacorum sub Vario tribuno nunc [praeposito?] ibidem commoranti familiae fortissimorum militum Constantiacorum, servum eius nomine Argutem, sive quo is alio nomine appellatur appellabiturve, natione Gallum, annorum circiter quattuordecim plus minus, albi coloris, subsimum, bene oculatum, rectis [crinibus?], pretio de quo inter eos convenit

1) *i. e. a. 359 Oct. 12.*

φωνηθείσης μεταξὺ αὐτῶν χρυσ[ινῶν] (16) δεσποτικῶν τετραγραμμιαίων διζῴδων δέκ[α ὀκτὼ], (17) οὕσπερ τῆς τειμῆς χρυσινοὺς δέκα ὀκτὼ ἀπέσχεν κ[αὶ ἐπλη](18)ρώθη ὁ πεπρακὼς παρὰ τοῦ πριαμένου κατὰ τὴ[ν προκειμ(ένην)] (19) ὠνὴν καὶ διὰ χιρός, καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τὸν [προγεγρ(αμμένον)] (20) δοῦλον, κυρίως ἔχειν καὶ δεσποτικῶς κτᾶσθ[αι καὶ] (21) πωλεῖν διοικεῖν ὃν ἂν αἱρῆτε τρόπον ἀπὸ τῆς σ[ήμερον] (22) ἡμέρας καὶ εἰς ἀεί.

Κἂν τις τοῦ πεπραμένου δ[ούλου] (23) ἀντιποιηθῇ ἢ ἐπενεχθῇ τι κατ' αὐτοῦ τρόπῳ (24) οἵῳ δή τινι, ὁ πεπρακὼς καὶ διά[δοχοι αὐτο]ῦ[1] τοῖς ἰδίοις ἀναλώμασιν (25) βεβαιώσει τῷ πριαμένῳ ἢ ἐκτείσι αὐτῷ παραχρῆμ(α) (26) τὴν τειμὴν καὶ τὸ βλάβος καὶ ὅσον ἂν αὐτῷ δια(27)δόχοις τε αὐτοῦ διαφέρῃ.

Ἱερὰν δὲ νόσον καὶ σίνος (28) παλεὸν καὶ κρυπτὸν πάθος μέχρις μηνῶν ἕξ, καὶ (29) δρασμὸν μέχρις μηνῶν δέκα δύο, ὁμοίως ὁ (30) πεπρακὼς καὶ διάδοχοι αὐτοῦ βεβαιώσουσιν τῷ (31) πριαμένῳ καὶ διαδόχοις αὐτοῦ, ἢ ἐκτίσουσιν αὐτῷ (32) τὴν τειμὴν καὶ τὸ βλάβος καὶ ὅσον ἂν αὐτῷ (33) διαδόχοις τε αὐτοῦ διαφέρῃ, τῆς πράξεως πάν(34)των γεινομένης τῷ πριαμένῳ ἔκ τε τοῦ (35) πεπρακότος καὶ ὑπαρχόντων αὐτοῦ, ὧν τε νῦν ἔχει καὶ ὧν ἂν μετὰ ταῦτα ἐπικτήση[τ]ε, ἐν (36) παντὶ εἴδι καὶ γένι οὕτως ὡσεὶ

solidorum domini nostri, scripulorum quaternorum, imaginum binarum, duodeviginti, quos pretii solidos duodeviginti accepit et plenos habuit qui vendidit ab emptore secundum [praesens] instrumentum et de manu et tradidit ei [supra scriptum] servum pro suo habendum et domini iure possidendum vendendum habendum quo modo volet ab hoc die et in omne tempus.

Et si quis venditum servum sibi vindicet vel quicquam contra eum obiciatur qualicumque ratione, venditor successoresque eius suis impensis satisfaciet emptori vel solvet ei statim pretium et damnum et quidquid ipsius successorumque eius intersit.

De comitiali morbo et ulcere vetere et vitio latente per menses sex et de fuga per menses duodecim, similiter venditor successoresque eius cavebunt emptori successoribusque eius vel ei pretium solvent et damnum et quidquid ipsius successorumque eius intererit, ut exactio omnium permittatur emptori de venditore bonisque eius quae nunc habet posteave habiturus est in omni specie

---

1) *Verba* καὶ διά[δοχοι αὐτο]ῦ *postea inserta sunt inter versus 23 et 24.*

ἕκασ[το]ν αὐτῶν (37) κατ' εἶδος καὶ κατὰ γένος καὶ ὀνομαστὶ ὑ[πο]θήκη[ς] (38) ἐνεχύρου τε δικαίῳ [ὑπόκειται ὥστε] ἐξουσίαν ἔχειν τὸν πριάμενον . . του . . . (39) ασθαι κ . . . ατῶν . . . (40) . . . πρ . . . κα . . . .

vel genere, ita ut quidquid eorum secundum speciem et secundum genus et nominatim hypothecae pignorisve iure [tenetur], ut liceat emptori . . . .

††136. Instrumentum venditionis Bavaricum (saeculi VII vel VIII).

Editum in monumentorum Boicorum vol. 28b p. 5 et accuratius a Brunnero (Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde p. 254). — Instrumentum venditionis quod sequitur repertum in codice traditionum Passaviensi f. 2 inter instrumenta pagi Rottachiensis, originis tamen incertae (vicus enim Fonalva alibi non memoratur), manu scriptum saec. IX et interpositum inter chartas duas saec. VIII exeuntis; quamquam sic ut legimus sine dubio a Brunnero recte relatum est ad saeculum septimum vel incipiens octavum, propter formulas vere Romanae aetatis (maxime quod venditores dicuntur fide spondere) *et ab illorum temporum instrumentis plane abhorrentes dignum visum est, quod in hac sylloge, licet extra ordinem, collocaretur. Principium quod deficit, ita fere fuisse putat Brunnerus:* escripsi ego Quartinus rogitus a Maiorano Dominico et Dominicante eos vindidisse runcum in vico . . . *Idem adeundus est propter formularum originem et interpretationem.*

. . . quantum praecium vinditoris ad emtoris de presente acceperunt et rememoratum runcum tradiderunt emptori demenio[1] in perpetuo possidendi. emptor fidem querit, vinditoris fide spondiderunt et sic dixerunt: sed de proximis aut de extraneis personis contra hunc strumentum refregare voluerit, tunc se spondiderunt vinditores emptori dupla pecunia esse reddone vinditores emptori dupla pecunia esse redditi et pagina vero strumenti in suam permaneat firmitatem stipulatione interposita. Actum in vico Fonalvae die consule; et testes de presente rogaverunt. sign. manus Mairani, Dominici et Dominicantes que strumentum fecerunt. sign. manus Floriti praepositi[2] testes. sign. manus Vigili milites testes. ego Quartinus qui escripsi.

1) *id est* dominio. — 2) *de* praepositis *v. Brunner, Rechtsgeschichte 2,177, n. 20.*

CAPUT IX.

LOCATIONES.

137. Locationes operarum.

1. C. I. L 3,948, X. E tript. Transs. tab. I; perierunt II et III. — a. 164.

[*Macri*]no et Celso cos. XIII kal. Iunias Flavius Secundinus scripsi rogatus a Mem(2)mio Asclepi, quia se lit[*ter*]as scire negavit, it quod dixsit se locas[*se*] et locavit (3) operas s[*ua*]s opere aurario Aurelio Adiutori ex ha[*c*] die [*in*] idus Novembres (4) proxsimas [X *se*]ptaginta liberisque. [*Mercede*]m per [*te*]mpora accipere (5) debebit. S[*ua*]s operas sanas va[*le*]ntes [*ede*]re debebit conductori [*s(upra) s(cripto).*] (6) Quod si invito condu[*c*]tore recedere aut cessare voluer[*it*, *da*]re (7) debebit in dies singulos HS V numeratos [. . . *Quodsi*] (8) fluor inpedierit, pro rata conputare debebi[*t*]. Conductor si tem[*po*](9)re peracto mercedem sol[*v*]endi moram fecerit, ead[*em*] p[*oena*] (10) tenebitur exceptis cessatis tribus.

(11) Actum Immenoso maiori. (12. 13) Titus Beusantis, qui et Bradua. Socratio Socrationis. [*M*]emmius Asclepi.

2. C. I. L. 3,948, IX. E tript. Transs. tab. II; perierunt I et III. — a. 163.

Laelia[*no*] et [*Pa*]store cos. X k[*a*]l. Novembr. Adiutor Macari scripsi rogatus (2) [*co*]ram ipso pra[*e*]senti L. Ulpio Valerio, quia s[*e*] litteras scire negavit, id q[*uod*] di(3)xit se loca[*sse*] et locavit Socrationi S[*o*]catis *(sic)* [*op*]eras suas ex [*ha*]c [*d*]ie in i[*dus*] (4) sequentes anno uno X [*sept(?)*]aginta. Mer[*c*]edes suis tem[*poribus solv*]entu[*r*]. (5) Quas operas sanas valentes [*ede*]re debebit [. .'. *con*]ductor . . . (6) inpedierit . . . [*d*]ebe[*bit*] . . . dis(7)[*c*]edere vel cessare . . . (8) cessatis . . . (9) . . .

(10) A[*ct. A*]l[*b*] ma[*iori.*] ?

3. C. I. L. 3,949, XI. E tript. Transs. tab. I; perierunt II et III.

. . . . (1) cus scripsi rogatus per . . . m Restitutum agno-(2)[*m(ine)*] (3) Senioris, quia se litter[*a*]s scire negavit: fatetu[*r*] (4) se locasse et [*l*]oca[*v*]it oper[*as s*]uas opere aur[*ar*](5)io ius[1] . . . . (6) quidquit opus fuerit ex hac die in id[*u*]s (7) Novemb.

1) auri oius *legitur*.

proximas venturas Tito Beusantis qui et Bradua X centum quinque. Ex qua mer(8)cede a[*d*]huc in cesso accepit X viginti quin(9)qu[*e*]. Reliqua(m) mercedem per tempora (10) acci[*pe*]re debebit. Quas operas sanas valen(11)tes edere debebit conductori s(upra) s(cripto). (12) Quod si (13) in[*vi*]to conductore a re cessa[*b*]it, in dies (14) . . .

†138. Lex horreorum.

Tabulae marmoreae pars dimidia sinistra (l. m. 0,98, a. m. 0,88) reperta a. 1885 Romae extra portam Salariam. Edidit et supplevit eam Ios. Gatti, bull. della commiss. arch. commun. 1885 p. 110—129; tractavit item V. Scialoia, rivista ital. per le scienze giuridiche I. — Quamquam ad Caesaris horreum pertinet, legem posui inter negotia privata; vere enim non est nisi communis forma locationibus futuris ad id horreum pertinentibus in universum a domino stabilita ideoque publice proscripta, pariter atque tabernae cuiusvis dominus similia cavere potest et proscribere. Scilicet dominus tabernae si negotiis ibi ab eo quem ei proposuit contrahendis certam formam dare vult neque aliter teneri, legem praepositionis palam proscribat necesse est, ut ait Ulpianus Dig. 14,3,11,3: proscribere palam sic accipimus claris litteris unde de plano recte legi possit, ante tabernam scilicet vel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur, non in evidenti . . . . Proscriptum . . in perpetuum esse oportet: ceterum si per id temporis, quo propositum non erat, vel obscurata proscriptione contractum sit, institoria locum habebit. *Hoc solo opinor haec nostra proscriptio a vulgaribus recedit, quod hae atramento miniove fieri solebant (unde etiam Ulpianus l. c. de abolitione per pluviam loquitur), in Caesaris horreis propter causam perpetuam eae in marmore incidebantur. — Supplementa vv. 1.8 fere Gatti sunt, v. 4 Alibrandii, reliqua mea. — Admonuit Gattius (Mitth. d. röm. Instituts 1886 p. 76) tituli alterius urbani servati in codice Barberinae bibliothecae XXX, 92 f. 162 et inde editi a Prellero (Regionen Roms p. 104), quo licet male corrupto continetur lex nostrae similis ad hanc fere formam proscripta:* In his horreis privatis (2) Q. [*T*]inei [*S*]acerdotis cl. m. [*v.*] (3) loc(antur) (4) [*h*]orrea, apothecae, compendiaria, armaria, (5) intercolumnia et loca armaris ex (6) hac die et ex k. Iuli[*s*]. *Significatur in codice, errore opinor, hiatus 1 fin. post* privatis, *3 ante et post* loc.; *praeterea pro* qi in eis sacerdotis *reposui monente Huelseno nomen consulis a. 158; denique pro* orrea *posui* horrea. *Edocemur hoc programmate in eiusmodi locationibus solitum fuisse proscribi locari loca aut a praesenti die aut ab ea, quae sollemnis est rebus locandis (Sueton. Tib. 35; C. I. L. IV, 138 quaeque ibi adnotavit Zangemeister), scilicet a kal. Iuliis.*

[*In h*]orreis (2) [*imp. . . . .*][1] *C*]aesaris Aug(usti) lo-

1) Hadriani *suppl. Gatti, non recte, cum eius aetate* Caesar *iam non*

c(abuntur) (3) [*mercatoribus frument*]ar(iis) armaria et loca (4) [*cum operis cella*]rar(iorum) ex hac die et ex (5) [*k. Iulis*].[1]

Lex horreorum.

(6) *Quisquis in annum futurum retinere volet quod conduxit armarium aliud*]ve quid, ante idus Dec(embres) pensione soluta renuntiet. Qui non (7) [*renuntiaverit, si volet retinere et cum horreario aliter pro i*]nsequente anno non transegerit, tanti habebit, quanti eius gener(is) (8) [*armarium eo anno ibi locari solebit, si modo alii locatum n*]on erit.

Quisquis in his horreis conductum habet, elocandi et (9) [*substituendi ius non habebit. Invectorum in haec horrea cu*]stodia non praestabitur. Quae in his horreis invecta inlata (10) [*erunt, pignori erunt horreario, si quis pro pensionib*]us satis ei [*non fece*]rit.

Quisquis in his horreis conductum habet et sua (11) .... fuer(it) venia.

[*Qui*]squis in his horreis conduct(um) habet, pensione soluta chirogr(apho) (12) [*liberabitur (?)* ....

Quisquis habens conductu]m horreum su[*a ibi*] reliquer(it) et custodi non adsignaver(it), horrearius sine culpa erit.

139. Locationes rerum minores.

1. C. I. L. 4,15 n. 138. Ex inscr. in pila aedificii in tectorio atramento scripta intra quadratum, Romanellii apographo parum accurato tradita.

Insula Arriana (2) Polliana *Cn.* Al*le*i[2] Nigidi Maii (3) locantur ex i(dibus)[3] Iulis primis tabernae (4) cum pergulis suis et c*e*nacula[4] (5) equestria[4] et domus. Conductor (6) convenito Primum *Cn.* Al*le*i[2] (7) Nigidi Mai ser(vum).

2. C. I. L. 4,66 n. 1136, Wi. 1959. Inscr. picta colore nigro in tectorio. Extat Neap. in museo.

In praedis I[*uli*]ae Sp(urii) f(iliae) Felicis (2) locantur (3) balneum Venerium et nongentum[5], tabernae, pergulae, (4) ce-

---

soleat collocari post cognomen primarium; litterarum forma cum credatur prioribus Caesaribus parum convenire, potest fuisse Nervae.

1) *Suppl. ex titulo supra (in exordio) laudato.* — 2) Gn. Alifi *traditur; corrigitur e multis titulis, qui Cn. Alleium Nigidium Maium nominant. C. I. L. 4,499. 504. 1177—80. 1483.* — 3) *Sic traditur; Za. cum Or. 4324 proponit* k(al.) *propter Suet. Tib. 35, sed cf. tit. praeced. et sequ.* — 4) coenacula *traditur.* — 5) *Za. proponit* equil(ia) tria. *Mo.* et vestibula. [*Sed*

nacula ex idibus Aug. primis in idus Aug. sextas anno[*s co*]ntinuo[*s qu*]inque. (5) S. q. d. l. e. n. c.[1]

3. C. I. L. 4,49 n. 807.

Hospitium hic locatur (2) triclinium cum tribus lectis.

††140. Libellus Geminii Eutychetis coloni (a. 227).

E lapide a. m. 0,57, l. m. 0,86. Edidit Barnabei, Notizie degli scavi 1887, p. 115. Repetiverunt inde Mo. qui illustravit ZSSt. 8,248 et Scialoja Bull. dell' ist. di dir. Rom. 1,21. — Ad libellum coloni (I) de praedio collegii Faustiniani quinquennales eius collegii ita respondent, ut epistulam (II) ad collegii scribas dirigant.

(I) Cum sim colonus hortorum olitoriorum, qui sunt via Ostiensi, iuris (2) collegi magni arkarum divarum Faustinarum matris et Piae[2], colens in (3) asse[3] annuis S-S- XXVI et quod excurrit[4], per aliquod annos in ho(4)diernum pariator[5], deprecor tuam quoq(ue) iustitiam, domine Salvi, sic(5)ut Euphrata v(ir) o(ptimus) collega tuus q(uin)q(uennalis) Faustinae matris aditus a me permis(it) (6) consentias extruere me sub monte memoriolam per ped(es) XX in quadra(7)to; acturus genio vestro gratias, si memoria mea in perpetuo const(8)[*a*]bit [*habitura?*] itum[6] ambitum. —

Dat(a) a Geminio Eutychete colono. —

(II) (9) Euphrata et Salvius Chrysopedi, Pudentiano, Yacintho, Sophronio (10) et Basilio et Hypurgo scrib(is) salutem. Exemplum libelli dati nobis a Geminio (11) Eutychete colono litteris nostris adplicuimus; et cum adl[*e*]get[7] aliis quoq(ue) (12) colonis permissum, curabitis observare, ne ampliorem locum memoriae (13) extruat, quam quod libello suo professus est.

Dat(a) VIII kal. Aug. (14) Albino et Maximo cos.

---

fortasse vulgari locutione lauta cenacula, quae vel equiti Romano convenirent, equestria *dicta sunt; possisque simili ratione* nongentum tabernas *explicare in titulo sequenti; nam eo vocabulo equites equitumve genus significari Plinius ait h. n. 33,2,31.* Th. M.]

1) *Notae nondum explicatae.* [*Possis talia proponere:* si quis desiderabit, locatricem eo nomine convenito. Th. M.] — 2) *de hoc collegio vide Mo. l. c. p. 249 sq.* — 3) *cfr. Dig. 19,2,25,6; 20,6,9 pr.; 47,2,26,1.* — 4) *cfr. Dig. 16,3,26,2.* — 5) *id est, qui reliquator nunquam fuit.* — 6) const | habitus itum *lapis.* — 7) adliget.

††141. Tabula deae Hludanae sacra.

Rep. Beetgum, prope Leeuwarden, ubi in museo provinciali adservatur. Edd. Pleyte in Verslagen der kgl. Akad., letterkunde 3,6,58; Boissevain in Mnemosyne, 1888, p. 439; deinde Zangemeister Korrespondenzblatt der Westdeutschen Zeitschrift für Geschichte und Kunst 8, nr. 1, col. 2—12 cum commentario ipsius et Mo.; Mo. etiam Bull. dell' ist. di dir. Rom. 1,129, de hoc titulo disseruit.

Deae Hludanae (2) conductores (3) piscatus mancip[*e*][1] (4) Q. Valerio Secu(5)ndo v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito).

142. Locatio operis.

Lex parieti faciendo Puteolana a. u. c. 649.

C. I. L. 10,218 n. 1781 = 1,163 n. 577. Ri. tab. 66; Or. 3697; Wi. 697. E tabula marmorea (a. 0,48, l. 1, 32), tribus columnis scripta, Puteolis reperta, hodie Neapoli adservata. Ipsam inscriptionem aetate demum imperatoria incisam esse e scribendi dicendique genere ostendit Mo.

Ab colonia deducta anno XC, (2) N. Fufidio N. f. M. Pullio duovir(eis), (3) P. Rutilio Cn. Mallio cos., (4) operum lex II. ∾

(5) Lex parieti faciendo in area, quae est ante (6) aedem Serapi trans viam: qui redemerit, (7) praedes dato praediaque subsignato (8) duumvirum arbitratu.

(9) In area trans viam paries, qui est propter (10) viam, in eo pariete medio ostiei lumen (11) aperito, latum p(edes) VI, altum p. VII facto. Ex eo (12) pariete antas duas ad mare vorsum proicito (13) longas p. II, crassas p. I =—[2]. Insuper id[3] limen (14) robustum, long(um) p. VIII, latum p. I =—[2], altum p(edis)[4] s(emissem) =—[2] (15) inponito; insuper id et antas mutulos robustos (16) II, crassos s(emissem) =[2], altos p. I proicito extra pariete (17) in utramq(ue) partem p. IV. Insuper simas pictas (18) ferro *f*igito[5]. Insuper mutulos trabiculas (19) abiegineas II, crassas quoque versus s(emissem) in-
II. pon*i*to[6] (1) ferroque figito; inasserato asseribus abiegnieis, (2) sectilibus, crasseis quoque versus = =[2]; disponito ni plus s(emisse) =—[2]; (3) operculaque abiegnea inponito; ex tigno pedario (4) facito. Antepagmenta abiegnea lata s. =—[2], crassa Ɛ[7],

1) mancipi *tabula*. — 2) *i. e.* III *vel* II *vel* IV uncias. — 3) id *delendum videtur*. — 4) p(edis) *del.* — 5) offigito. — 6) inponto. — 7) *i. e.* semiunciam.

(5) cumatiumque inponito, ferroque plano figito, (6) portulaque tegito, tegularum ordinibus seneis (7) quoque versus. Tegulas primores omnes in ante(8)pagmento ferro figito, marginemque inponito. (9) Eisdem fores clatratas II cum postibus aesculnieis (10) facito statuito ocludito picatoque ita, utei ad aedem (11) Honorus facta sunt. Eisdem maceria extrema paries (12) qui est, eum parietem cum margine altum facito p. X. (13) Eisdem ostium, introitu in area quod nunc est, et (14) fenestras, quae in pariete propter eam aream sunt, (15) pariet*e*[1] opstruito; et parieti, qui nunc est propter (16) viam, marginem perpetuom inponito; eosq(ue) parietes (17) marginesque omnes, quae lita non erunt, calce (18) harenato lita politaque et calce uda dealbata recte (19) facito. Quod opus structile fiet, in terra calcis (20) restinctai partem quartam indito; nive maiorem (21) caementa struito, quam quae caementa arda (22) pendat
III. p(ondo) XV, nive angolaria altiorem = = ε[2] facito[3]. (1) Locumque purum pro eo opere reddito. (2) Eidem sacella aras signaque, quae in (3) campo sunt, quae demonstrata erunt, (4) ea omnia tollito deferto componito (5) statuitoque, ubei locus demonstratus (6) erit, duumvirum arbitratu.

(7) Hoc opus omne facito arbitratu duovir(um) (8) et duovira*l*ium[4], qui in consilio esse (9) solent Puteoleis, dum ni minus viginti (10) adsient, cum ea res consuletur. Quod (11) eorum viginti iurati probaverint, probum (12) esto; quod ieis inprobarint, inprobum esto. (13) Dies operis: k. Novembr. primeis. Dies pequn(iae): (14) pars dimidia dabitur, ubei praedia satis (15) subsignata erunt; altera pars dimidia solvetur (16) opere effecto probatoque.

C. Blossius Q. f. (17) HS cIↃ D, idem praes; Q. Fuficius Q. f., (18) Cn. Tetteius Q. f., C. Granius C. f., Ti. Crassicius.

1) parietem. — 2) *cfr. p. 332 adnot. 7.* — 3) *Explicavit hunc locum Jahnius, bullet. archeol. 1841 p. 11.* — 4) duoviratium.

CAPUT X.

143. SOCIETAS.

a. 167.

C. I. L. 3,950. E tript. Transs. tab. I et II ass. Berolini in antiquario musei regii; periit III.

Inter Cassium Frontinum et Iulium (2) Alexandrum societas dani[*st*]ariae[1] ex (3) X kal. Ianuarias, q(uae) p(roximae) f(uerunt) Pudente e[*t*] Polione cos.[2], in (4) prid[*i*]e idus Apriles proximas venturas ita conve(5)n[*i*]t, ut qui dq[*ui*]d in ea societati ab re (6) natum[3] fuerit lucrum damnumve acciderit, (7) aequis portionibus s[*uscip*]ere debebunt. (8) In qua societate intuli[*t Iuli*]us Alexander nume(9)ratos sive in fructo X̶ [*qu*]ingentos, et Secundus (10) Cassi Palumbi servus a[*ctor*] intulit X̶ ducentos
II. (11) sexaginta septem pr .... tin (12 = II 1) II sum Alburno .... d[*ebe*]bit. (13) In qua societ[*ate*] si quis d[*olo ma*]lo fraudem fec[*isse de*](14)prehensus fue[*rit*], in a[*sse*] uno X̶ unum .... (15) [*denarium*] unum X̶ XX .... alio inferre deb[*ebi*]t, (16) et tempore perac[*t*]o de[*duc*]to aere alieno sive (17) summam s(upra) s(criptam) s[*ibi recipere sive*], si quod superfuerit, (18) dividere d[*ebebunt (?)*]. Id d(ari) f(ieri) p(raestari)que stipulatus est (19) Cassius Frontin[*us, spopon*]dit Iul(ius) Alexander. (20) De qua re dua paria [*ta*]bularum signatae sunt[4]. (21) [*Item*] debentur Lossae X̶ L, quos a socis s(upra) s(criptis) accipere debebit.

(22) [*Act(um) Deusa*]re V̄ kal. April. Vero III̅ et Quadrato cos.

CAPUT XI.

144. IURA SEPULCRORUM.

A. Prohibitiones alienandi.

Omnes fere qui sequuntur tituli aut liberis aut libertis aut utrisque

---

1) *i. e.* negotium mensae argentariae, *a* δανειστής. — 2) *a. 166.* — 3) *Sic Hirschfeld denuo collata tabella. Antea cum legeretur* arrenatum, *indicabatur vox ignota significans fortasse, 'sub arra mutuo datum', nam pro pignore etiam arra dicebatur. Cf. Muther, Sequestration, 369.* — 4) *Cf. supra n. 58 v. 26.*

posterisque eorum scripti sunt; sed notandum est liberos ius sepeliendi habere, sive heredes patri exstiterint sive se abstinuerint, libertos autem non aliter, nisi heredes exstiterint patrono, quamvis quidam inscripserint monumentum sibi libertisque suis fecisse. *D. 11,7,6.*

1. Romae. C. I. L. 6,3,2210 n. 21096. Or. 4388. Integer hic titulus est.

D(is) M(anibus). A. Larcius (2) Adiutor fecit (3) monumentum (4) sibi et suis libe(5)rtis libertabus(6)que posterisque (7) eorum. Hoc m(onumentum) (8) veto veniri, veto donari.

2. Romae. C. I. L. 6, 2,1598 n. 13203; Or. 4386.

— (8) hoc autem monumentum cum aedificio (9) neque veniet neque donabitur neque (10) pignori obligabitur, sed nec ullo modo (11) alienabitur, ne de nomine exeat familiae suae.

3. Romae C. I. L. 6,3,2283 n. 22083; 765,2; Or. 4403.

— (3) fecerunt sibi et suis libertis (4) libertabusq(ue) posterisq(ue) eorum, (5) ut usque ad unum ex domo eorum (6) qui extiterit possideat, ne at exterum (7) perveniat.

4. Romae. C. I. L. VI, 4,2660 n. 26940. Or. 4387.

— fecit — et sibi et suis posterisque eorum ita, ne de nomine libertorum libertarumve meorum posterisq(ue) eorum exeat.

5. Cordubae. C. I. L. 2,583 n. 4332.

— (2) ux(ori) (3) f(ecit) et s(ibi) viv(us), inq(ue) memoriam perpetuam (4) hortos coherentes sive suburbanum tradidit (5) lib(ertis) libertabusq(ue) ex familia ux(oris), — (6) excepitq(ue), ne quis eos (7) venderet, set per genus ipsorum possessio decurreret (8) vel per atnatos vel manumissos.

6. Montisferrati. C. I. L. 5,843 n. 7454, cfr. 10, n. 504; Or. 4417.

— (7) hi horti ita uti o(ptimi) m(aximi)(8)que sunt, cineribus (9) servite meis, nam cu(10)ratores substituam (11), uti vescantur ex ho(12)rum hortorum redi(13)tu natale meo et per (14) rosam in perpetuo. (15) Hos hortos neque divi(16)di volo neq(ue) abalienare.

7. Romae. Or. 7331.

— ne veneat, ne fiduciare liceat, nec de nomine exire liceat secundum sententias pontificum *cet*.

8. Romae. C. I. L. 6,2,1122 n. 8456.

— (11) ea condicione, ne fiducient, ne vendant, neve alio (12) quo genere id sepulchrum, sive monumentum est, (13) alienare ulli potestas sit *cet.*

B. Multae alienationum prohibitarum.

9. Puteolis C. I. L. 10,362 n. 3750; Or. 4430.

— (7) si qui — hunc monumentum (8) — vendere volent, (9) tunc ad rem publicam coloniae Puteolanae pertinebit.

10. Brundisii. C. I. L. 9,15 n. 136; Or. 4431.

— (5) neque ul]li[1] liquebit locationi[s (6) causa in] annis centum quan[(7)doq(ue) tr]ansvendere; quo[d(8)si qui adversus it fecerint, (9) eorum bona pertinere (10) debebunt ad rem publicam (11) Brundisinorum].

11. Romae. C. I. L. 6,2,1344 n. 10219; Or. 4425.

— (7) ne de (8) nomine meo exiat; quod si quis id mo-(9)nimentum partenve eius vendere quis vo(10)let, vel donationis causa cui mancipare (11) voluerit, aliove quo nomine eius monimenti (12) partem alienare temptaverit, dare damnas esto (13) aerario populi Romani HS XV m(ilia) n(ummum) et collegio (14) pontificum HS XV m. n. et emptor et venditor *cet.*

12. Romae. C. I. L. 6,2,1593 n. 13152; Or. 4427.

— (6) si quis hoc sepulchrum vel monimentum — (7. 8) vendere vel donare voluerit (9) vel corpus alienum invehere vellit, (10) dabit poenae nomine ark(ae) pontif(icum) HS C̄ n., (11) et ei cui donatum vel venditum fuerit, (12) eadem poena tenebitur.

13. Romae. C. I. L. 6,2,1368 n. 10284. Cf. Mo. Staatsr. 2[3] p. 71.

(2) Hoc monumentum — (5) ne quis a nomine nostro alienare audeat (6) neve in eo corpus extraneum inferri patiatur: (7) alioquin sit facultas cuicumque ex familia (8) nostra[2] adeundi per querellam pontifices (9) cc. vv., quorum de ea re notio est, (10) et poenam HS L m. n. arcae (11) collegii eorum (12) inferendorum exsequendi.

14. Romae. C. I. L. 6,2,1421 n. 10848; Or. 4428.

— (13) — quod (14) si quis hunc monimentum vel aedificium donationis (15) causam vel alioque nomine temptaverit

---

1) *Uncis quadratis quae inclusimus hodie deperierunt.* — 2) *In alio tit. dictum est:* [*ei*]us rei persecutio cuilibet de populo datur, *C. I. L. 5,1033 n. 8305.*

facere, dare damnas esto aerario po([16])puli Romani HS L m. n., item v(irginibus) V(estalibus) HS L m. n.

15. Romae. C. I. L. 6,3,2127 n. 20661; Or. 4421.

— ([4]) ita ut ne quis ex hoc agro aedificis([5])ve, quibus donationis causa eman([6])cipatum erit, de nomine alienasse ([7]) velit, nisi in persona filiorum ([8]) aut libertorum suorum, ne simili (?) ([9]) poena sepulchri teneatur.

16. Veronae, sed eo delatus ex urbe. C. I. L. VI, 4,2622 n. 26445; Maffei, museum Ver. p. 320.

— huic munimento intercedet lex, ne donatio fiat; quodsi quis admiserit, inferet aerario p(opuli) R(omani) HS XXX n.

17. Aquileiae. C. I. L. 5,106 n. 952; Or. 7337. Similiter C. I. L. 5,109 n. 979: si quis hanc arcam — vendere aut emere aut exacisclare volet . . .; *et 5,120 n. 1102:* arcam aperuerit aut exacisclaverit et aliut corpus posuerit.

— ([10]) si q(uis) hanc ar(cam) vender(e) ([11]) aut emere aut exacis([12])claver(it), tunc poen(ae) nom(ine) ([13]) dabit rei p(ublicae) Aquil(eiensium) HS XX n. ([14]) Delator quart(am) accip(iet).

18. In via Appia. C. I. L. 6,3,2202 n. 20989.

— ([9]) *quisq(uis) h*]unc mun(imentum) — ([11]) [*immutare*] alioque quo genere vender([12])[*e aut donar*]e voluerit, tunc dare debeb([13])[*it HS L m. n.*] aerario p(opuli) R(omani).

19. Romae. C. I. L. 6,2,1631 n. 13618. Similiter Grut. 881,9. Or. 2415. 4509. 4549. 4610.

— ([5]) *hoc monumen*]tum sive locum si ([6]) *quis vendere*] vel donare voluerit, ([7]) [*inferet virgini*]b(us) Vestalibus HS $\overline{XX}$ ([8]) n. aut aerario populi Romani *cet.*

20. Romae. Grut. 827,2 = C. I. L. 6,4,26128.

— si quis autem istam memoriam ex numero filiorum sibe libertorum distrahere voluerit, inf(eret) aer(ario) p(ublico) p(o-puli) R(omani) HS I *(L?)* m. n.

21. Romae. Grut. 835,8 = C. I. L, 6,4,27627.

— si quis autem hoc vendere voluerit, arkae ponteficum HS X m. n. inferet, vel si quis alienum corpus hic intulerit, poenam supra scriptam inferet.

22. Romae. Fabretti, inscr. p. 49 n. 281 = C. I. L. 6,4,28567.

— hoc monimentum si quis donationis vel emancipationis causa ali tradere voluerit, prius inferet arce pontificum SS C m. denari *cet.*

C. De sepulcro violato et de mortuo inferendo.

23. Romae. Or. 4423 = C. I. L. 6,4,26488.

— huic monimento manus qui intulerit, dabit sestertios XX.

24. Romae. C. I. L. 6,2,939 n. 5175; Or. 7339; Wi. 291.

— (4) hui si qui manus (5) intulerit, virginebus Vestalibus (6) solvet poena HS n. V. $\overline{XX}$[1].

25. Romae. Grut. 928,1.

— si quis titulum meum violaverit, inferat aerario HS IX n.

26. Salonis. C. I. L. 3,321 n. 2107; Or. 4429.

— (4) si quis aeam arcam (5) [*po*]st mortem eorum aperire vo(6)[*lu*]eri[*t, inferet*] decuriae meae[2] X XXV . . .

†27. Ravennae. Mur. 1131,3. C. I. L. 11,31 n. 136.

— (5) si qui vero post mortem (6) nostram eandem arcam aperire (7) voluerit, inferet (8) convibio veteranorum sive (9) Martensium X $\overline{C}$.

28. Oxonii, originis Romanae. Or. 4393 = C. I. L. 6,4,27593.

— sibi — libertabusque suis, ita ne quis ubi ego conquiesco, comburat aut cineres suas ponat; quae adversus fecerit, virginibus damnas esto d(are) HS m(ilia) *cet.*

29. Romae. C. I. L. 6,907 n. 4410.

Huic (2) monumento (3) ustrinum apli(4)cari non licet.

C. I. L. 6,797 n. 3413: ne quis hic urina(m) faciat.

Or. 7302: duodecim deos et Deanam et Iovem opt. max. habeat iratos quisquis hic mixerit aut cacarit.

30. Canusii. C. I. L. 9,42 n. 405; Or. 7332.

— (6) in hoc monimento ali inuri licet (7) nulli, nisi quorum nomina s(cripta) s(unt).

31. Ostiae. C. I. L. 14,128 n. 1153; Or. 7338.

— quisquis hunc titulum — deasciaverit atviolaverit vendiderit, HS CC milia n. aerario populi Romani damnas esto dare *cet.*

---

1) *Fortasse scr.* V m(ilia). — 2) *Scil. collegii fabrum et centonariorum.*

32. Romae. C. I. L. 6,2,1075 n. 7788; Or. 2691.

— (13) si quis huic monimento post me (14) aliquam controversiam facere volu(15)erit aut de nomine auferre, inferet aera(16)rio p(opuli) R(omani) HS V m. n. *cet.*

33. 11. Prope Romam. C. I. L. 6,3,2352 n. 22915. Or. 5048.

(8) — si quis (9) eum titul(um) adulteraverit, alienigenum corp(us) aut ossa aut cineres (10) in hoc monum(entum) inferre volens, ad*it*um non habere *et*[1] dare debeat a(erario) p(opuli) R(omani) HS Lm. n. (11) Huic mon(umento) dol(us) mal(us) abesto.

34. Puteolis. C. I. L. 10,241 n. 2039; Or. 4422.

Dis Manibus (2) P. Alfeni Anterotis. Locus exc(eptus) (3) sepulcri et itineris, in front(e) p(edes) XI, in agr(o) (4) p. XXXIIII, et poena excepta HS XX *cet.*

35. Sassinae Umbriae. C. I. L. 1,265 n. 1418; Wi. 316. Integra dum fuit, descripta est: hodie quae non supersunt, rectis litteris expressimus inclusa uncis quadratis.

. . . [Hora[*tius* . . *f*.] Balb[*us*] (2) municipibus [*su*]eis incoleisq(ue) (3) [loca sepulturae d(e) s(ua)] p(ecunia) dat, (4) [extra auctor]ateis et (5) [quei sibei laqu]eo manus (6) [attulissent[2]] et quei (7) [quaestum] spurcum (8) [professi es]sent, singuleis (9) [in fron]te p. X, in agrum p. X (10) [inter po]ntem Sapis *cet.* — (13) [In quib]us loceis nemo huma(14)[tus] erit, qui volet sibei (15) [vi]vous monumentum faci(16)et; in quibus loceis hu(17)mati erunt, ei d(um) t(axat) quei (18) [h]umatus erit postereis(19)[qu]e eius monumentum (20) [fier]i licebit.

†36. Puteolis. C. I. L. 10,240 n. 2015.

Aelia Decorata in me(2)moriam Isionis b(ene) m(erentis) mariti una (3) cum Sextilia Laurina nuru sua cubi(4)culum superiorem ad confrequen(5)tandam memoriam quiescentium sibi (6) suisque et posteris eorum extruxerunt. (7) Tabernula autem cum suis superioribus (8) nullo modo ab hoc loco sacro et religio(9)so ob tutelam obitorum separari poterit; quod (10) si adversus ea aliqui inrumpere temptaverint, (11) inferent singuli rei p(ublicae) Puteolanorum HS $\overline{\text{LL}}$ m(ilia) n(ummum), (12) sic ut et foris in titulo scr*i*ptum[3] continetur (13) in no-

1) adhum non haberet. — 2) *Serv. in Verg. Aen. 12,603:* cautum fuerat in pontificum libris, ut qui laqueo vitam finisset, insepultus abiceretur. — 3) scrptum.

mine Eucherior(um) nepotor(um); reditum autem (14) terrulae et aedificii in refectionibus cubi(15)culorum sacrorum et aedificii s(upra) s(cripti) super(16)stites erogare curabunt.

†37. Ostiae. C. I. L. 14,34 n. 166; Wi. 293.

T. Flavio T. f. Pal(atina) Vero (2) equiti Romano aedem fecit (3) Vibussia L. f. Sabina mater (4) quae iubet se quandone in ea aede poni et Gn. Ost(iensem) Hermete(m) (5) maritum suum; neque heres meus neque heredive meor(um)[1] neque (6) cuiquam licevit in ea aede ponere neque corpus neque ossa; quod (7) si quis adversus ea fecerit, inferet aerario p(opuli) R(omani) HS L m. n., item rei pub(licae) (8) Ost(iensium) HS L m. n.; is autem qui detulerit accipere debebit sum(marum) s(upra) s(criptarum) quartas. — (9) (H)ypogaeu(m) et cetera libertis libertab(us)q(ue) meis post(erisque) eor(um). (10) Hic monimentus exteru(m) herede(m) non sequitur, set nec donatione(m) facere. (11) In f(rontem) p(edes) XXVI, in a(grum) p(edes) XXXV.

†38. Ostiae. C. I. L. 14,110 n. 850.

L. Cocceius Adiutor fecit (2) sibi; idem denuntiat, ne quis velit (3) in parte sinisteriore intrantibus neque (4) commurere neq(ue) obruere cadaver; sin autem, (5) dabit rei p(ublicae) Ostiensium HS L m. n. (6) Delator quartas accipiet.

39. Compsae. C. I. L. 9,90 n. 984.

In [*qu*]em induxi sarcofagum (2) in quem dum receptus fuerit cor(3)pus meum, numquam ullo liceat acced(4)ere neque aperire et vexare ossa mea, (5) neque filius neque nepotes neque de ad(6)finitate ullus; si quis autem ausus fuerit (7) infringere vel aperire, inferet poene n[*om*]i(8)ne rei pub(licae) C(ompsanorum) folles mille; sane Nevia (9) Prisca, si permanserit usque in diem fi(10)nitionis sues, recipietur ibi iuxta maritum suu[*m*].

40. Ostiae in urnula. C. I. L. 14,170 n. 1872.

Quicumque violaverit (2) sive inmutaverit, (3) sentiat iratos (4) semper sibi.

---

1) *debuit esse* neque heredi meo heredive heredum meorum.

D. De aditu ad sepulcrum.[1]

41. Romae. C. I. L. 6,2,1235 n. 9404; Or. 4085; Wi, 2556.

— (8) sibi et — (9) uxori et (10) libertis libertabus (11) posterisque eorum omnibus. (12) Taberna cum aedificio et cisterna (13) monimento custodia cedit. (14) Lege publica uti liceat itum, aditum, ambit(um), (15) haustum aquae, ligna sumere.

42. Romae. C. I. L. 6,2,1357 n. 10235; Or. 4379; Wi. 287.

(2) — Iobacchus fecit — (3–7) excipit itus, actus, (8) aditus, ambitus, item aquae, aeram(enta), (9) funem, pistrini, furni, virgar(um), ligni (10) sacrificiis faciundis et cetera, quae in lege publica continentur *cet.*[2]

43. Romae. C. I. L. 6,2,1646 n. 13823; Or. 4373.

— (5) praecepit, ut ad it (6) sepulchrum hortus, qui est cinctus (7) maceria, et dieta aiuncta ianuae (8) custodiae causa sepulchro cedat, (9) et itum aditum ambitum sacrifi(10)cique faciundi causa proximis (11) eius recte liceat.

44. Romae. C. I. L. 6,2,1516 n. 12133; Or. 4374.

— (15) in hoc monumento itus ad[*it*]us ambitus libertis libertabusque meis omnib(us) (16) pateat, heres clavem dato ad sacrificia facienda quotiens quomque opus erit.

45. Romae. C. I. L. 6,3,2088 n. 19562; Or. 4392.

L. Hostilius — (4) libertus libertabusque suis (5) posterisque eorum fecit; (6) exterae familiae aditus non datur, (7) nec iure quis in hoc monumento (8) ollas emet.

46. Ostiae. C. I. L. 14,147 n. 1473; Or. 4511.

C. Plarius Privatus sen(ex) se vibo cessit Pla(2)riae Privatae libertae suae — (3) adcumbitorium cum conditi(4)bum — (5) — ita, ut liceat ei itum aditum (6) ambitum humandumve sacrificandum caussa (7) habere *cet.*

47. Romae. C. I. L. 6,2,1399 n. 10562 = Or. 4382. Similiter C. I. L. 6,826 n. 3626. 6,2,1424 n. 10876. 6,3,1943 n. 17652. 53. 6,4,2606 n. 26229. Or. 4830. 4500. 4509. 4513.

— (5) et in eo mon(umento) (6) itu(m), act(um), amb(itum), in(7)lat(ionem), mor(tuum) mort(uam) (8) inferre[3], coron(are), (9) sacrif(icare), sacrifi(cium)[4] fac(ere) (10) ei, a(d) q(uem)

---

1) *Cf. supra n. 112 v. 14; n. 113 v. 13.* — 2) *Est anni 149 p. C.* — 3) *Mo. in C. I. L. compendia sic solvit:* inlat(ionem) mort(ui habere) mort(uum) inferre. — 4) sacrif(icia) *Mo. l. l.*

e(a) r(es) p(ertinet) p(ertinebit), r(ecte) l(iceto) (11) fil(iae) pientissimae.

48. Prope Romam. C. I. L. 6,2,1711 n. 14672; Or. 1175.

— (4) et posteris excepto[1] M. Antonio Athenione, quem veto (5) in eo monimento aditum habere, neque iter ambitum (6) introitum ullum in eo habere, neque sepulturae causa (7) reliquias eius posterorumque eius inferri. Quod si quis ad(8)versus hoc qui*d*[2] fecerit, tunc is qui fecerit poenae nomine (9) pontificibus aut antescolaris[3] virginum HS L̄ m. n. inferre de(10)bebit; ideo quia me pos multas iniurias parentem sibi amnegaverit *cet.*

†49. Ostiae. C. I. L. 14,157 n. 1636.

I. M. Statilius Mercuri(2)us fecit sibi et — (3—9) introitum exitum omnem(10)que rem possidere quod mihi (11) concessum est a T. Flavio Rufino, (12) in parte dimidia, intrantibus (13) parte sinisteriore, in fronte (14) pedes XXXIII, in agro pe-d(es) XXX.

II. Euphrosyno (2) et Hercliano (3) ser(vis) C(aesaris) n(ostri) concessum (4) eis ab Flavio Rufino (5) in monumento (6) Iuniano, quod est (7) iuris mei, intran(8)tibus parte dexte(9)ra, in triclinio (10) in quo pari*e*te[4] sunt (11) ollae ossuaria (12) numero XIIII, (13) et in triclia sar(14)cophaga n(umero) III, (15) quot cessi e*g*o[5] (16) ambas partes et (17) Statilio Mercurio (18) et nominibus s(upra) s(criptis).

E. Cognitio de sepulcris.

50. Romae. C. I. L. 6,2,1407 n. 10675; Or. 4515; Wi. 258.

— (2) Aelius Dignus, (3) Paccius Charito et socii (4) hoc cepotaphium muro cinctum (5) cum suo iure omni ex auctoritate (6) et iudicio pontificum possederunt.

51. Romae. C. I. L. 6,742 n. 2993; Or. 4406. Cf. D. 47,12,7: lapsum monumentum corporibus non contactis licet reficere. *D. 11,8,5,1:* sed si religiosus locus iam factus sit. pontifices explorare debent, quatenus salva religione desiderio reficiendi operis medendum sit.

— (4) petit a ponti(5)fices, ut sibi permitterent (6) refi-

1) *Similiter C. I. L. 6,2,1436 n. 11027. 10,278 n. 2649.* — 2) quis *lapis.* — 3) *Cf. Petron. sat. 81:* antescholanus. — 4) parite *traditur.* — 5) eco *traditur.*

cere n(ostrum?) monumentum (7) iuris sui, lib(ertis) libertabusque (8) sibi et suis posterisque (9) eorum.

52. Beneventi. C. I. L. 9,164 n. 1729.

— (2) hoc vas disomum sibi et (3) Felicitati suae posuit, et (4) tribunal ex permissu pontif(icum) perfecit.

53. Romae. C. I. L. 6,2,1535 n. 12389; Or. 4355.

— (9) in hoc monumento sive (10) sepulc(ro) corp(us) per aedil(es) inferri licebit.

54. Romae. C. I. L. 6,422 n. 1884; Or. 794, emend. 3,78; Wi. 257; cf. Paul. sent. 1,21,1. D. 11,7,8.44.

— (6) abscessit Selinunte, pri. idus Augus. (7) Nigro et Aproniano cos.[1]; (8) reliquiae treiectae eius (9) III nonas Febr. ex permissu (10) collegii pontific(um), piaculo facto, (11) Catullino et Apro cos.[2] *cet.*

55. Romae. C. I. L. 6,3,2192 n. 20683.

— (7) isdem corporibus tralatis perm(issu) trib(unorum) pl(ebis).

†56. Ostiae. C. I. L. 14,127 n. 1135. Fragmenta quattuor eiusdem lapidis, continentia titulos tres praeter nomina pares.

D(is) m(anibus). (2) Ti. Iulius Ama(3)ranthus ob (4) cessionem (5) donationemq(ue) (6) monumenti ex (7) parte tota[3] ab Iun(8)ia Anthide et Plo(9)tio Herma lib(ertis) (10) libertabusq(ue) et (11) posterisq(ue) eor(um).

CAPUT XII.

145. IUS HOSPITII ET CLIENTELAE.

Cf. Mommsen, d. röm. Gastrecht u. d. röm. Clientel, in libro: Röm. Forschungen 1,319. Antiquissimas tantum recepi tesseras hospitales, alias v. apud Or. 3056—63. [*C. I. L. 2,181 n. 1343.*]

1. C. I. L. 8,17 n. 68. E lamina ahenea per Borgiam ex Africa in Italiam advecta et Cortonae adservata. Primus edidit Marinius, atti de' frat. arv. (1795) 2,782. Or. 3693.

---

1) *a. 117 p. C.* — 2) *a. 130 p. C.* — 3) ex parte tŏta (*non* tōta) *legendum, collato loco Ulpiani Dig. 28,5,1,5:* ille ex parte tota, ille ex tota . . . heres esto.

P. Sulpicio Quirinio, C. Valgio cos.[1] (²) senatus populusque civitatium stipendiariorum (³) pago Gurzenses[2] hospitium fecerunt quom L. Domitio (⁴) Cn. f. L. n. Ahenobarbo[3] procos., eumque et postereis[4] (⁵) eius sibi posterisque sueis patronum coptaverunt, (⁶) isque eos posterosque eorum in fidem clientelam(⁷)que suam recepit.

(⁸) Faciundum coeraverunt: Ammicar Milchatonis f., (⁹) Cynasyn(ensis); Boncar Azzrubalis f., Aethogursensis, (¹⁰) Muthunbal Saphonis f., Cui. Nas. Uzitensis[5].

2. C. I. L. 2,366 n. 2633. E tabula ahenea, quae hodie in musei Berolinensis antiquario adservatur, a. 0,32, l. 0,20.

M. Licinio Crasso, (²) L. Calpurnio Pisone cos.[6] (³) IIII k. Maias (⁴) gentilitas Desoncorum ex gente Zoelarum[7] (⁵) et gentilitas Tridiavorum ex gente idem (⁶) Zoelarum hospitium vetustum antiquom (⁷) renovaverunt, eique omnes alis alium in fi(⁸)dem clientelamque suam suorumque libero(⁹)rum posterorumque receperunt.

Egerunt (¹⁰) Arausa Blecaeni et Turaius Clouti, Docius Elaesi, (¹¹) Magilo Clouti, Bodecius Burrali, Elaesus Clutami, (¹²) per Abienum Pentili magistratum Zoelarum. (¹³) Actum Curunda.

(¹⁴) Glabrione et Homullo cos.[8] V idus Iulias (¹⁵) idem gentilitas Desoncorum et gentilitas (¹⁶) Tridiavorum in eandem clientelam, eadem (¹⁷) foedera receperunt: ex gente Avolgigorum (¹⁸) Sempronium Perpetuum Orniacum, et ex gente (¹⁹) Visaligorum Antonium Arquium, et ex gente (²⁰) Cabruagenigorum Flavium Frontonem Zoelas. (²¹) Egerunt (²²) L. Domitius Silo et (²³) L. Flavius Severus, (²⁴) Asturicae.

---

1) *a. u. c. 742.* — 2) *Gorza, oppidum Africae Zeugitanae prope Uticam, Polyb. 1,74. In alia tessera (l. c. n. 69):* civitas Gurzensis ex Africa. — 3) *Avo imp. Neronis; cf. Suet Nero 1—6. Tac. ann. 4,44.* — 4) *debuit esse* posteros. — 5) *Hirt., b. Afr. 41,51:* oppidum Uzitta, *in Africa Byzacena.* — 6) *a. 27 p. C.* — 7) Zoelas *Plin. h. n. 3,3,28 inter Asturum populos enumerat, alio loco (19,2,10) eam civitatem* Callaeciae et oceano propinquam appellat; *cf. Huebn. l. c. p. 363.* — 8) *a. 152 p. C.*

CAPUT XIII.

COLLEGIA.

146. Collegium symphoniacorum.

C. I. L. 6,2,908 n. 4416. Unus de quadringentis titulis columbarii a. 1847 prope Romam eruderati. Cf. Mo. ZGR. 15,353.

Dis manibus. (2) Collegio symphonia(3)corum, qui sacris publi(4)cis praestu sunt[1], quibus (5) senatus c(oire) c(onvocari) c(ogi) permisit[2] e (6) lege Iulia[3] ex auctoritate (7) Aug(usti) ludorum causa.

147. Collegium funeraticium Lanuvinum (a. 133).

C. I. L. 14,196 n. 2112. E tabula marmorea, quae exstat in oppido Civita Lavigna edita a N. Ratti, atti d. accad. pont. 2,462. Inde eam repetivit et illustravit Mo., de collegiis (1843) p. 98—116 (cf. Huschke, ZGR. 12,207); postea lapide ipso excusso titulum correxit ZGR. 15,357; cf. Or. 6086, Wi. 319. Est tabula duabus columnis inscripta praescriptione per utramque perscripta; capita sunt distincta.

[*L. Ceionio*] Commodo, Sex. Vetuleno Civica Pompeiano cos.[4] a(nte) d(iem) V idus Iun(ias). *Praescr.*

(1) [*Lanuvii in*] templo Antinoi, in quo L. Caesennius Rufus, (2) [*patronu*]s municipi, conventum haberi iusserat per L. Pompeium (3) . . . . um, q(uin)q(uennalem) cultorum Dianae et Antinoi, pollicitus est se (4) [*conl*]aturum eis ex liberalitate sua HS XV[5] m(ilium) n(ummum) usum, die (5) [*natal*]is Dianae, I.

1) *Cf. C. I. L. 6,608 n. 2191; Or. 2448:* Collegio tibicinum et fidicinum Romanorum, qui s. p. p. s(unt) *(111 p. C.). Similiter C. I. L. 6,46 n. 240 = Or. 1803. 6,198 n. 1054 = Grut. 269,2. Tibicinum secessionem Tiburtinam enarrat Liv. 9,30,5 sq.* — 2) *Illustrantur haec verba loco Dig. 3,4,1:* neque collegium neque — corpus passim omnibus habere conceditur. — collegia — certa sunt, quorum corpus senatusconsultis atque constitutionibus principum confirmatum est. *Inde passim in collegiorum titulis additur:* quibus ex SC. coire permissum est *vel* licet, *Or. 1567. 2787. 4075. 4115. 4235; in uno:* quibus ex permiss(u) div(i) Piiarcam habere permiss(um) *C. I. L. 5,468 n. 4428 = Or. 3913. In aliis appellantur* corpora licite coeuntia, *Grut. 399,4. 331,1. Cf. Mo., de collegiis 80.* — 3) *Caesaris videtur esse. Suet. Caes. 42:* cuncta collegia praeter antiquitus constituta distraxit. *Oct. 34:* collegia praeter antiqua et 'legitima' dissolvit. — 4) *a. 136.* — [5) XVI *emendat*

idib. Aug., HS CCCC n., et die natalis Antinoi V k. (6) [*Dec.*], HS CCCC n., et praecepit legem ab ipsis constitutam sub tetra-(7)[*stylo A*]ntinoi parte interiori perscribi in verba infra scripta:

(8) [*M. Antonio Hiber*]o, P. Mummio Sisenna cos.[1] kal. Ian. collegium salutare Dianae (9) . . . et Antinoi constitutum, L. Caesennio L. f. Quir(ina) Rufo dict(atore) $\overline{\text{III}}$ idemq(ue) patr(ono).

(10) ∾ Kaput ex SC. p(opuli) R(omani). ∾

(11) Quib[*us coire co*]nvenire collegiumq(ue) habere liceat. Qui stipem menstruam conferre vo(12)len[*t in fune*]ra, in it collegium coeant, neq(ue) sub specie eius collegi nisi semel in men(13)se c[*oeant co*]nferendi causa, unde defuncti sepeliantur.

(14) [*Quod fa*]ust[*um fe*]lix salutareq(ue) sit imp. Caesari Traiano Hadriano Aug., totiusque (15) [*do*]mus [*Aug(ustae)*], nobis [*n*]ostris collegioq(ue) nostro; et bene adque industrie contraxerimus, ut (16) [*e*]xitus d[*e/u*]nctorum honeste prosequamur, itaq(ue) bene conferendo universi consentire (17) debemus, u[*t long*]o tempore inveterescere possimus.

Tu, qui novos in hoc collegio (18) intrare vole[*s, p*]rius legem perlege et sic intra, ne postmodum queraris aut heredi tuo (19) controver[*si*]am relinquas.

∾ Lexs collegi. ∾

(20) [*Plac*]uit universis, ut, quisquis in hoc collegium intrare voluerit, dabit kapitulari nomine (21) HS C n. et vi[*ni*] boni amphoram, item in menses sing(ulos) a(sses) V.[2]

Item placuit, ut quisquis mensib(us) (22) contin[*uis se*]x [?] non pariaverit et ei humanitus acciderit, eius ratio funeris non habebitur, (23) etiamsi [*tes*]tamentum factum habuerit.

Item placuit: quisquis ex hoc corpo(24)re n(ostro) pariatu[*s*] decesserit, eum sequentur ex arca HS CCC n(ummi), ex qua summa decedent exe(25)quiari nomine HS L n., qui ad rogus dividentur; exequiae autem pedibus fungentur.

(26) Item placuit: quisquis[3] a municipio ultra milliar(ium)

Eck probabiliter, cum ad efficiendum reditum annuum sestertium DCCC usuris computatis quincuncibus requiratur sors sestertium XVI m. n. Th. M.]

1) *a. 133.* — 2) *Ita qui collegio adscriptus est numerat annuos asses LX sive sestertios XV, recipiuntur funeraticii nomine sestertii CCC.* — 3) [*excidit* non. Th. M.]

XX decesserit et nuntiatum fuerit, eo exire debebunt (27) electi
ex corpore n(ostro) homines tres, qui funeris eius curam agant,
et rationem populo reddere debebunt (28) sine dolo m[*alo*]; et
si quit in eis fraudis causa inventum fuerit, eis multa esto
quadruplum. Quibus (29) [*funeraticium*] eius dabitur, hoc am-
plius viatici nomine ultro citro sing(ulis) HS XX n. Quodsi
longius (30) [*a municipio su*]pra mill(iarium) XX decesserit et
nuntiari non potuerit, tum is qui eum funeraverit testa(31)[*tor*
rem tabu]lis signatis sigillis civium Romanor(um) VII, et pro-
bata causa funeraticium eius, sa(32)[*tisdato ampli*]us neminem
petiturum, deductis commodis et exequiario, e lege collegi dari
(33) [*sibi petito a co*]llegio; dolus malus abesto. Neque pa-
trono neque patronae neque d[*omino*] (1) neque dominae neque II.
creditori ex hoc collegio ulla petitio esto, nisi si quis testa-
mento heres (2) nomina[*tu*]s erit. Si quis intestatus decesserit,
is arbitrio quinq(uennalis) et populi funerabitur.

(3) Item placuit: q[*ui*]squis ex hoc collegio servus defunctus fuerit, et corpus eius a domino dominav[*e*] (4) iniquitatae[1] sepulturae datum non fuerit, neque tabellas fecerit, ei funus imag[*ina*]rium fiet.

(5) Item placuit: quisquis ex quacumque causa mortem sibi adsciveri[*t*], (6) eius ratio funeris non habebitur.

(7) Item placuit, ut quisquis servus ex hoc collegio liber factus fuerit, is dare debebit vin[*i bo*](8)ni amphoram.

Item placuit: quisquis magister suo anno erit ex ordine al[*bi*] (9) ad cenam faciendam et non observaverit neque fecerit, is arcae inferet HS XXX n.; (10) insequens eius dare debebit, et is eius loco restituere debebit.

(11) Ordo cenarum: VIII id. Mar. natali Caesenni .. patris; V k. Dec. nat. Ant[*inoi*]; (12) idib. Aug. natali Dianae et collegi; XIII k. Sept. na[*t. Caes*]enni Silvani fratris; pr. n[*onas* . .] (13) natali Corneliae Proculae matris; XIX k. Ian. na[*tal. Cae*]senni Rufi, patr(oni) munic[*ipi*].

(14) Magistri cenarum ex ordine albi facti qu[*oqu*]o ordine homines quaterni[2] ponere debeb[*unt*] (15) vini boni amphoras singulas et panes a(ssium) II, qui numerus collegi fuerit, et sar-

1) *pro* iniquitate. — 2) *Cf. n. 153 v. 18.*

das n[*u*](16)mero quattuor, strationem, caldam cum ministerio.

(17) Item placuit, ut quisquis quinquennalis in hoc collegio factus fuerit, is a sigillis eius temporis, (18) quo quinquennalis erit, immunis esse debebit; et ei ex omnibus divisionibus partes dup[*las*] (19) dari; item scribae et viatori a sigillis vacantibus partes ex omni divisione sesquip[*las*] (20) dari placuit.

(21) Item placuit, ut quisquis quinquennalitatem gesserit integre, ei ob honorem partes se[*squi*](22)plas ex omni re dari, ut et reliqui recte faciendo idem sperent.

(23) Item placuit: si quis quid queri aut referre volet, in conventu referat, ut quieti et (24) hilares diebus sollemnibus epulemur.

(25) Item placuit, ut quisquis seditionis causa de loco in alium locum transierit, ei multa es(26)to HS IIII n. ∾ Si quis autem in obprobrium alter alterius dixerit aut tu[*mul*](27)tuatus fuerit, ei multa esto HS XII n. ∾ Si quis quinquennali inter epul[*as*] (28) obprobrium aut quit contumeliose dixerit, ei multa esto HS XX n. ∾

(29) Item placuit, ut quinquennalis sui cuiusque temporis diebus sollemn[*ibus ture*] (30) et vino supplicet et ceteris officiis albatus fungatur, et die[*bus natalibus*] (31) Dianae et Antinoi oleum collegio in balinio publico pon[*at, antequam*] (32) epulentur.

148. Collegium Aesculapii et Hygiae (a. 153).

C. I. L. 6,2,1356 n. 10234. E tabula marmorea Romae in aedibus Barberinis adservata. Primum ed. in Sponii miscell p. 52, inde Or. 2417, Wi. 320.

Lex collegi Aesculapi et Hygiae.

(2) Salvia C. f. Marcellina ob memoriam Fl. Apolloni proc(uratoris) Aug. qui fuit a pinacothecis et Capitonis Aug. l(iberti) adiutoris (3) eius mariti sui optimi piissimi donum dedit collegio Aesculapi et Hygiae locum aediculae cum pergula et signum marmoreum Aesculapi et solarium tectum iunctum, in (4) quo populus collegi s(upra) s(cripti) epuletur; quod est via Appia ad Martis intra milliarium I et II ab urbe euntibus parte laeva inter adfines Vibium Calocaerum et populum; item (5) eadem Marcellina collegio s(upra) scripto) dedit donavitque HS L m(ilia) n(ummum) hominibus n(umero) LX sub hac condicione,

ut ne plures adlegantur, quam numerus s(upra) s(criptus), et ut in locum (6) defunctorum loca veniant et liberi adlegantur, vel si quis locum suum legare volet filio vel fratri vel liberto dumtaxat, ut inferat arkae n(ostrae) partem (7) dimidiam funeratici[1]; et ne eam pecuniam s(upra) s(criptam) velint in alios usus convertere, sed ut ex usuris eius summae diebus infra scriptis locum confrequentarent[2]; (8) ex reditu eius summae si quod comparaverint, sportulas hominib(us) n. LX ex decreto universorum quod gestum est in templo divorum in aede divi Titi con(9)ventu pleno, qui dies fuit V id(us) Mart(ias) Bruttio Praesente et Iunio Rufino cos., uti XIII k. Oct. die felicissimo n(atali) Antonini Aug. n(ostri) Pii p(atris) p(atriae) sportulas dividerent[3]: in (10) templo divorum in aede divi Titi C. Ofilio Hermeti q(uin)q(uennali) p(er)p(etuo) vel qui tunc erit, X III, Aelio Zenoni patri collegi X III, Salviae Marcellinae matri collegi X III, imm(unibus) (11) sing(ulis) X II, cur(atoribus) sing(ulis) X II, populo sing(ulis) X I. Item pl(acuit) pr(idie) non(as) Nov(embres) n(atali) collegi dividerent ex reditu s(upra) s(cripto) ad Martis in scholam n(ostram) praesentibus q(uin)q(uennali) X VI, patr(i) colleg(i) X VI, (12) matri collegi X VI, imm(unibus) sing(ulis) X IV, cur(atoribus) sing(ulis) X IV, panem [*a(ssium)*] III; vinum mensuras q(uin)q(uennali) S[4] VIIII, patr(i) coll(egi) S VIIII, imm(unibus) sing(ulis) S VI, cur(atoribus) sing(ulis) S VI, populo sing(ulis) S III. Idem pr(idie) non. Ian. (13) strenuas dividerent, sicut s(upra) s(criptum) est XIII k. Oct. Item VIII k. Mart(ias) die karae cognationis ad Martis eodem loco dividerent sportulas pane(m) et vinum, sicut s(upra) s(criptum) est (14) pr(idie) non. Nov. Item pr. id. Mart. eodem loco cenam, quam Ofilius Hermes q(uin)q(uennalis) omnibus annis dandam praesentibus promisit, vel sportulas, sicut solitus est dare. Item (15) XI k. Apr. die violari eodem loco praesentibus dividerentur sportulae vinu pane, sicut diebus s(upra) s(criptis). Item V id. Mai. die rosae eodem loco praesentib(us) dividerentur spor(16)tulae vinu et pane sicut diebus s(upra) s(criptis), ea

1) *De hoc capite scripsērunt Mo. de colleg. 93. Hu. ZGR. 12.185.* — 2) nt *infra lineam additum.* — 3) *condiciones quas Marcellina ipsa dixit, decretumque de ea re postea factum hoc loco male contaminata esse monet Mo. C. I. L. l. l.* — 4) sextariorum.

condicione qua (16) in conventu placuit universis, ut diebus s(upra) s(criptis) ii qui ad epulandum non convenissent, sportulae et pane et vin[*u*] (17) eorum venirent et praesentibus divideretur, excepto eorum, qui trans mare erunt vel qui perpetua valetudine detinetur.

Item P. Aelius Aug. lib(ertus) Zenon (18) eidem collegio s(upra) s(cripto) ob memoriam M. Ulpi Aug. lib(erti) Capitonis fratris sui piissimi dedit donavitque HS X m(ilia) n(ummum), uti ex reditu eius summae in contri(19)butione sportularum dividerentur. ∾ [1]Quod si ea pecunia omnis, quae s(upra) s(cripta) est, quam dedit donavit collegio s(upra) s(cripto) (20) Salvia C. f. Marcellina et P. Aelius Aug. lib(ertus) Zeno, in alios usus convertere voluerint, quam in eos usus, qui s(upra) s(cripti) s(unt), quos ordo collegi n(ostri) decrevit, et uti (21) haec omnia, q(uae) s(upra) s(cripta) s(unt), suis diebus ut ita fiant dividantque, quod si adversus ea quid fecerint sive quid ita non fecerint, tunc q(uin)q(uennalis) vel curato(22)res eiusdem collegi, qui tunc erunt, si adversus ea quid fecerint, q(uin)q(uennalis) et curatores s(upra) s(cripti) uti poenae nomine arkae n(ostrae) inferant HS XX m. n.[2]

(23) Hoc decretum ordini n(ostro) placuit in conventu pleno, quod gestum est in templo divorum in aede divi Titi, V̄ id. Mart., G. Bruttio Prae(24)sente A. Iunio Rufino cos., q(uin)q(uennali) C. Ofilio Hermete, curatorib(us) P. Aelio Aug. lib(erto) Onesimo et C. Salvio Seleuco.

149. Collegium funeraticium Alburnense (a. 167).

C. I. L. 3,2,924. E tript. Transsilv. integro; v. supra p. 287. 288 in exordio; item Mo. de coll. 94. Hu. ZGR. 12,173.

Descriptum et recognitum factum ex libello, qui propositus (2) erat Alb(urno) maiori ad statione[3] Resculi, in quo scriptum erat (3) id quod i(nfra) s(criptum) est:

(4) Artemidorus Apolloni, magister collegi Iovis Cerneni, et (5) Valerius Niconis et Offas Menofili questores collegi eius(6)dem posito hoc libello publice testantur:

---

1) *spatium triginta fere litterarum.* — 2) *'Haec quoque perturbata sunt a scriptore parum perito.' Mo. l. l.* — 3) *Ext.* stationem.

(7) Ex collegio[1] s(upra) s(cripto), ubi erant ho[*m(ines)*] LIIII, ex eis non plus (8) remasisse ad Alb(urnum)[2], quam quot h(omines) XVII; Iulium Iuli quoque, (9) commagistrum suum, ex die magisteri sui non accessisse (10) ad Alburnum, neq(ue) in collegio; seque eis, qui pre(11)sentes fuerunt, rationem reddedisse, et si quit (12) eorum (h)abuerat, reddedisset sive funeribus, (II 1 = 13) et cautionem suam, in qua eis caverat, rece- II.
pisset; (14) modoque autem neque funeraticis sufficerent (15) neque loculum (h)aberet, neque quisquam tam magno (16) tempore diebus, quibus legi continetur, convenire (17) voluerint aut conferre funeraticia sive munera. (18) Seque i[*d*]circo per hunc libellum publice testantur, (19) ut, si quis defunctus fuerit, ne putet se colle(20)gium abere aut ab eis aliquem petitio(21)nem funeris (h)abiturum.

(22) Propositus Alb(urno) maiori, V idus Febr. imp. L. Aur(elio) Vero III (23) et Quadrato cos. (24) Act(um) Alb(urno) maiori.

150. Collegium aquae. (Saec. I p. C.)

C. I. L. 6,2,1372 n. 10298. Ex inscriptionibus a card. F. Barberini saec. XVII collectis ed. Marinius, Arvali (1795) 1,70; inde Dirksen, Beitr. (1825) p. 216, Haub. 177; denuo collato apographo Rudorff, ZGR. 15,203, cui quaedam adiecit Mo. ibid. p. 345; novissime Hu., Multa 533. Quo loco prostiterit, ignoratur. Prima postremaque desunt et tota pars laeva, quam coniectura supplere conati sunt Rud. et Hu.; supplementa a me recepta Mo. sunt, cuius cf. excursum infra adiectum. Numeri uncis inclusi capita a Mo. distincta indicant.

. . . [*mult*]a esto a(ssium) D.

(1.) (2) [*Cui magisteriu*]m ex h(ac) l(ege) capere gerere licebit, s[*i is magister* (3) *factus erit*, *ei, nisi luci pal*]am in conlegio aquae intra paticabulum, quo die mag(isterio) (4) [*abibit*, *iuraverit se hoc conlegium re*]mque[3] hoiusce conlegi, quod quidquid penus sese venit, (5) [*recte administravisse, neque se adversus h.*] l. fecisse scientem d(olo) m(alo) in suo magisterio, suosque prohibuisse, (6) [*quominus adversus h. l. facerent, quod eius sat*]is sit, a(ssium) D multa esto. ∾

(2.) (7) [*Qui magister ita non iuraverit, is deinde ma*]g(ister) ni[1] esto nive suffragium inito; si quis adversus ea faxit, multa

1) *Ext.* collegis. — 2) *Ext.* remasisse Albur(ni). — 3) . . . m. qui.

(8) [*esto a(ssium) C. Ei, qui excusabitur, necesse sibi esse, i*]re peregre longius p. CXX reip. e*t litis*[2] causa, magistrorum (9) [*de ea re iudicium esto. Qui ita post tempus excusabitur, ei multa*] esto a(ssium) L. Idcirco nihilominus deieratio esto apud magistros (10) [*ita uti s(upra) s(criptum) e(st): si non deieraverit ita,*] uti s(upra) s(criptum) e(st), assium C multa esto.

(3.) (11) [*Nuntius, per quem quis ita se excusavit, tempore ius*]to si non denuntiarit, ipsius multam sufferto, (12) [*aut cum eo tantae pecuniae, quantae quis ita multatus erit, ex hac*] lege actio esto.

(4.) (13) [*Magister si cui fulloni ex h. l. multam dicere volet,*] liceto, si semel si saepius volet; dictio esto a(ssis) I.

(5.) (14) [*Pro conlegio ni quis fulloniam fecisse*] nive cretulentum exegisse velit, nisi in duabus lacunis p(opuli) R(omani) ius emet; (15) [*qui contra fecerit, adversus eum qui volet rem conlegii*] gerere, liceto, magistrisve denuntiamino in biduo continuo; ni nuntiar(it) (16) [*ei, qui quem impedierit qui ad fonte*]m venerit, multa a(ssium) V esto.

(6.) (17) [*In eum, qui contra h. l. fulloniam fecerit cretulentumque exeg*]erit, ex h. l. magister magistrive iudicium danto. Qui *ni* iuraverit[3] (18) [*paratum se esse excipere iudicium praeto*]ris, recuperatorem unum communem adeunto simulque iuranto: (19) [*se non calumniae causa fecisse facturumve esse.*] Ni ita iurassit, multa esto a(ssium) D.

(7.) (20) [*Quem magister ex h. l. iudicare iusserit, is ni*] iudicassit ita uti s(upra) s(criptum) e(st), multa esto recuperatore uno quotque [*in consilio ei erunt in singulos a(ssium) V.*]

(8.) (21) [*Praeterquam si cui non liquebit, qua de re mag. fac*]ito uti iuret, isque sibi testium causa esse dicet magis quam (22) [*iuris rem dubiam, qui s. s. s. ex magistrorum edictis perpe*]tuis rem iudicanto; ni ita iudicarint, ita multa esto recuper(atore) [*uno quotque ei in consilio erunt, uti s. s. e.*]

(9.) (23) [*Praeterquam si qui iuraverit corporis vitium sibi impedimen*]to esse, ita gnatum esse, ni iudicassit, a(ssium) $\overline{V}$ multa esto. Id (24) [*vitium si . . ., multa*] esto a(ssium) $\overline{V}$ ∾.

---

1) nl. — 2) *Ita Hu. pro:* rei peritis. — 3) *Tab.* qui iniuraverit.

E x c u r s u s M o m m s e n i. Capitis p r i m i argumentum evidenter apparet; agitur nimirum de iure iurando magistratus abeuntis, quod imitatur eiurationem publicam (*Staatsrecht* 1^3*,625 n. 4)*. Locutio *'quod quidquid penus sese venit'*, ut *quidquid* relativa vi careat, cum formula *quoquo modo* similiter passim usurpetur, et ipsa admitti poterit (*cf. Lachm. ad Lucr. p. 286. Madvig de fin. p. 645)*. *Huschkiana* restitutio ut in aliis peccat, ita concinnitatem enuntiati, quod unum est omnino, perperam solvit. *Paticabulum* vocabulum hoc solo loco repertum fortasse significat locum qui patet, ut latibulum eum quo latemus, nam paticare a patendo derivari potuit sicut morsicare a mordendo. — Capite s e c u n d o quo *Hu.* credit caveri, cur quis magister creari nequeat, nec per se recte excogitatum est (nam ab eiuratione ita reicimur ad comitia, i. e. a calce ad caput) et omnino eo refutatur, quod v. 9 deierationis vocabulum legitur, ut certum sit totum hoc caput et ipsum ad eiurationem spectare. Etiam quae sequuntur apud *Hu.* multa continent parum apta, ut illud *profectus pereger*, quod tam est Latinum quam futurum paullo ante ab *Hu.* restitutum *abiet*, et quod sequitur *longius pedum centum milia*, quasi pro passu etiam pes in eiusmodi mensura locum obtineat, et *centum milia* quasi notari possint ab hac aetate abhorrentibus notis C. M., quas temere substituit plane sanae lectioni CXX, i. e. *centum et viginti milia*, ut certissimae quaeque numerorum notarumque leges eadem qua grammaticae ruina pereant. Sed satis sit de istis. Mihi videtur tractatus de eiuratione ita continuari, ut primum qui eiurationem omiserit, praeter multam honore et suffragio deinceps careat, multa quoque contra eam legem facienti adiecta, deinde pergatur ad excusationem eiurationis et iudicium de excusatione ea instituendum. Quod reposui, ut nequaquam certum est, ita opinor per se probabile; nempe iudicium penes magistros esse, excusationem autem admitti magistri, qui quo die magisterio ei abeundum sit, rei publicae aut litis causa consistat in loco dierum sex pluriumve itinere ab urbe Roma remoto; eum, qui non ante diem eiurationis excusationem adleget, multam, exiguam tamen assium L, sufferre debere; denique ab eiuratione recte excusatum nihilo minus quo tempore poterit eiurare oportere, ut multa quoque, quamquam non gravissima, non eiuranti ita imponatur. Quae emendatio mihi admittenda fuit, ut haec ita ordinarentur, REIP · ET · LITIS pro REIPERITIS, ea *Huschkio* accepta ferenda est. — Capite t e r t i o quod posui, simplicitate opinor praestat invento Huschkiano et recte aptatur prioribus. Nempe absens si per alium se excusavit neque is iusto tempore nuntiavit, multa quidem eadem est, sed multam eam aut nuntius statim inferat necesse est, aut eam, si magister solvit, a nuntio repetere potest. Pro *tantae pecuniae* cui magis placebit, quod *Hu.* posuit, *dupla pecunia*, ei non contra dico. — Capitis q u a r t i sententiam recte opinor perspexit *Rudorffius:* scilicet ut praeter multas ex lege descendentes maiores praetori publico populi Romani permissum est civi cuivis multam dicere quam vocant maximam, id est non maiorem assium $\overline{\text{IIIXX}}$ (*Staatsrecht* 1^3*,158—160)*, ita magistro collegii fullonum simile ius adversus fullones tribuitur, modo asses singulos singulae multae ne excedunt. — Capite q u i n t o ante omnia ineptum illud PRIUS ita tollendum est, ut substituatur iusta interpunctione P· R· IUS. Quo posito probabiliter inde efficietur in collegium hoc eum admissum esse, qui duas lacunas, id est fontes publicos populi Romani utendos sibi ab eo comparasset, vectigal inde

aerario solvens; ei condicioni qui satis fecisset, ius fuisse fulloniae exercendae exigendaeque pecuniae pro creta, id est opinor pro usu fontis ad lavanda et perpolienda vestimenta. Sequuntur cauta de eo qui condicione illa non impleta pro fullone se gerat. Primum eum qui vult manu impedire potest, sed ut denuntiet eum magistris (*denuntiamino* = *denuntiator*) intra biduum quod sequitur; nuntiationem si omiserit, multa ei imponitur, sed, ut consentaneum est, perparva. — Sequitur capite sexto iudicium contra eum qui sic ut diximus denuntiatus est vel deprehensus. Quae ibi posui, posse eum revocare ad iudicium praetoris eaque fori declinatione iureiurando firmata liberari a magistris; id autem qui non faciat, una cum actore rem collegii gerente ad exemplum actionis popularis ad recuperatorem unum adire; utrumque autem calumniam iurare oportere multa non iuranti proposita, ea ut non omnia certa sunt, ita non habent opinor in rebus verbisve quod offendat. — Caput septimum aperte vertitur in quaestione, quomodo iudex ex hac lege factus cogi possit iudicium reddere; sed pleraque incerta sunt. In principio in universum videtur perscriptum fuisse, recuperatorem illum unum quique ei in consilio essent (ita enim suppleo propter pluralem v. 22 '*iudicanto*' et '*iudicarint*'), ni iudicarent, multam sufferre oportere; restitui ita, ut inter v. 20 et 21 interposuerim non perscriptum in parte nobis servata. — Sequuntur cap. octavo et nono exceptiones, quarum primam *Hu.* vidit agere de iis, qui sibi non liquere iurent. Secunda ni fallor eos complectitur, quibus morbus causave sontica est. Edicta perpetua horum magistrorum si qui non probabunt, quidvis aliud substituant; nec magis nego mire omnino vitium corporis quocum natus sis, nominari v. 24. Sed manum de tabula, ne ut fit in talibus a certis ad probabilia, a probabilibus ad lusus perveniatur. — Ad aetatem quod attinet, lex ante Tiberium scripta est, cum *conlegium,* non *collegium* in ea scribatur (v. Ephem. epigr. 1,79).

151. Collegium militum (a. 203).

C. I. L. 8,295 n. 2557. Templo Aesculapii inscriptum, cuius parietinae adhuc Lambaese in Numidia exstant. Ed. Renier, inscr. rom. de l'Algérie (1858) p. 15 n. 70. Inde Henzen, Or. 3,517 n. 7420a[vv]*; Wi. 1482. Cohn, röm. Vereinsr. 129. Postremus Wilmanns C. I. L. l. l. Explicatio compendiorum valde dubia; recepi in Corpore propositam.*

Pro felicitate et inco(2)lumitatem saeculi do(3)minorum n.n. Augg./[1] (4) L. Sep(timii) Severi Pii Pertinacis (5) Aug. et M. Aureli Antonini (6) Aug. [Part. Brit. Germ. (7) Max.][2] Aug. et Iuliae Aug. (8) matri Aug. [n(ostri)[3]] et castr(orum) (9) [et senatus et patriae[3]], (10) Antonini Aug. nostri [invicti[3]].

(11) Cor(nicines) leg(ionis)[4] III Aug(ustae) p(iae) v(indicis):

1) *tertium G. erasum.* — 2) *Quod fuit:* et L. Septimi Getae Caes(aris) *erasum est.* — 3) *Erasum: l. 8* duorum *et l. 9* Fulviae Plautillae Aug(ustae) *et l. 10* coniugis. — 4) *Cf. D. 47,22,1:* ne — milites collegia in castris habeant.

(12) Clodius Secundus opt(io): C. Iulius Felix *(et XXXIV alii)* (13—29).

(30) Scamnari n(omine)[1] dabunt col(legae) qui fac(ti) fuer(int) (31) X DCCL. Si qui d(e) col(legis) tram(are) pro(ficiscetur), cum (32) pr(omotus) s(it), acc(ipiet) viat(icum) pro(cessus) m(iles)[2] X CC, eq(ues) a(utem) [X] D[3]. (33) It*e*m[4] vetranis anularium[5] nom(ine) X D. (34) Item si qui ex coll(egio) amplio(re) grad(u) prof(iciscetur), accip(iet) X D. (35) Item si qui obitum naturae red(diderit), acc(ipiet) her(es) ips(ius) sive pro-c(urator) X D. (36) Item, quod abom(inamur), si q(ui) locu(m) su*um*[6] amis(erit), accipiet X CCL. (37) *Ite*m[7], qui arc(a) solut(i) sunt, et si quis de tironib(us) ab hac die satis (38) arcae fec(erit), accipiet quitquit debet(ur).

Lex fact(a) XI kal. Sep. [Plautiano][8] (39) II et [Geta][9] II cos. *(Sequuntur nomina quattuor).*

†152. Collegium Silvani.

C. I. L. 10,48 n. 444; Or. 6085. E lapide magno in valle Silari fluvii superiore a. 1834 reperto.

Silvano sacrum voto (2) suscepto pro salute Domitian[*i*] (3) Aug(usti) n(ostri).

L. Domitius Phaon ad cultum (4) tutelamque et sacr*i*ficia[10] in omne (5) tempus posteru(m) iis, qui in collegio (6) Silvani hodie essent quique postea (7) subissent, fundum Iunianum et (8) Lollianum et Percennianum et (9) Statuleianum suos cum suis villis (10) finibusque attribuit, sanxitque uti (11) ex reditu eorum fundoru(m), q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), k. Ianu(ariis), (12) III idus Febr(uarias) Domitiae Aug(usti) n(ostri) natale, et (13) V k. Iulias dedicatione Silvani, et XII k. (14) Iulias rosalibus, et IX k. Novembr. natal(e) (15) Domitiani Aug(usti) n(ostri), sacrum in re praesenti (16) fieret, convenirentque ii

---

1) *i. e. pro introitu, pro sedendo in scamnis collegii.* — 2) *Interpretatio incerta est.* — 3) EQ . A . R . D. *lapis; emendatio dubia.* — 4) itim. — 5) *Cf. C. I. L. 8,293 n. 2554:* (6) veter(ani) quoque missi accipiant kal. Ian. anularium, singuli HS VI mil. n., (7) quae anularia sua die quaestor sine dilatione adnumerare curabit; *ibidem n. 2553:* (8) anulari n(omine) sing[*uli accipiant*] *cet. Cf. Or. 6790. Cohn p. 133.* — 6) sun — 7) eistm *lapis.* — 8) *erasum.* — 9) *errore erasum nomen Getae consulis, fratris imp. Severi.* — 10) sacrficia.

qui in (17) collegio essent ad epulandum cura(18)ntibus sui cuiusque anni magistris. Huic (19) rei dolum malum afuturum quominus (20) ea quae supr(a) scripta sunt fiant, (21) manifestum est, cum pro salute optum[*i*] (22) principis et domini i(nfra) s(cripti)[1] fundi consecrat[*i*] (23) sint diesque sacrificiorum conpre(24)hensi. Praet[*e*]rea locus, sive ea pars (25) ag*r*i[2] silvaequ[*e*] est, in vivario, quae cippis (26) positis circa Silvanum determinata (27) est, Silvano cedet, et via aditus ad Silvanu(m) (28) per fundum Q*u*aesicianum[3] omnibus patebit. (29) Lignis quoque et ex fundo Galliciano (30) et aqua sacrifici causa et de vivario (31) promiscue licebit uti.

Haec sic dari (32) fieri praestari sine dolo malo iussit (33) permisitque [*L.*] Domitius Phaon (34) cuius om*n*is[4] locus fuit.

††153. Collegium eborariorum. (Aetatis Hadrianae.)

E tabula marmorea, rep. a. 1887 Trastevere, ass. Romae. Desideratur pars sinistra. Descr. Borsari (et ed. bull. della comm. arch. comunale di Roma 1887 p. 3), et Huelsen, unde rep. Gradenwitz Z.S.St. 11,72; deinde iterum legit Huelsen et ed. Bull. dell' istituto arch. Germ. 1890 p. 287, cuius novam lectionem dedit etiam Z.S.St. 12,138. — Posteriorem tabulam hanc nostram fuisse cum ex praescriptione tum ex eo colligitur, quod lex collegii ab eis quae v. 4 sq. habemus, initium capere non potuit. — Suppl. sunt Mo., Hirschfeld, Huelsen.

(1) . . . . . *Iulius*] Aelianus ius scholae tetrastyli (2) . . . . . Aug. quo conveniretur a negotiantibus (3) . . . . eboraris dedit. ∾

(4) [*Item*] placere, ut si alius quam negotiator eborarius aut citriarius [*p*]er (5) [*fr*]audem curatorum in hoc collegium adlectus esset, uti curatores eius (6) [*cau*]sa ex albo ra[*d*]e[*r*]entur ab ordine. Debebunt utique curatores de eo (7) [*que*]m adlecturi fuerint, ad quinq(uennalem) referre. ∾

(8) [*Placere*] item uti k(alendis) Ian(uariis) strenuam (denarii quinque) ex arca n(ostra) a curatoribus n(umero quattuor) sui cuiusq(ue) (9) [*anni et m*]ustacium et palma et carica et pir . . . osch . . . Item VIII[*I kal.*] Febr. (10) [*natali Ha*]driani Aug(usti) sportulae darentur (denarii quinque), et a curatorib(us) praestari plac(uit) (11) [*vini* S *I*[5]] caldam passive iis, qui ad

1) [*Respicitur fortasse ad fundorum indicem ipsi cautioni subiunctum hic ita omissum, ut ex ordio nomina breviter inserentur.* Th. M.] — 2) agpi. — 3) Qaesicianum — 4) omines. — 5) = sextarios singulos; *suppl. Mo.*

tetrastylum epulati fuerint (12). [*Item ..... natali I*]uli Aeliani sportulae ex arca darentur (denarii tres) et a cur(atoribus) (13) [..... *pas*]sive praestari placuit iis qui ad tetrastylum epulati (14) [*fuerint. Item .... natali I*]uli Flacci fili sportulae ex arc(a) darentur (denarii tres) et a curatorib(us) (15) [............ *passiv*]e praestari placuit iis qui ad tetrastylum epulati fuerint. (16) [*Item* ....] sport(ulae) ex arc(a) darentur .... et cald(a) passive iis (17) [*qui ad tetrastylum epulati f*]uerint. Item placere ut cena [*recta*[1]] III Idus Aug. die imperi (18) [*Hadriani Aug* ....] ..... sport(ulae) dare[*n*]tur a curat(oribus) n(umero quattuor)[2] sui cuiusq(ue) anni. (19) [*Item placere* ....] .... omnibus annis divideretur. Item (20) [*curatores quaterni omnibus*][2] annis fierent [*ex al*]bo per ordinem. Item placere (21) [.....] t sui anni commoda cuncta acciperent. ∾

(22) [*Singulis annis k ..... quod super e*]sset in arca corporis, curatores dividerent aequis (23) [*portionibus aut si quid tardius*] inferrent centesim(is) datis a curatorib(us) sing(ulis) (24) [*mensibus* .....]. Item placere uti adlect[*i om*]ne eod(em) anno praestarent (25) [*et pariter sumpt*]us ab utrisq(ue) erogentur .... Item placere uti (26) [*quisquis adlectus e*]sset, inferret arcae (denarios) .....

154. Institutiones duae in Augustales collatae.

1. C. I. L. 14,80 n. 431 Ostiae; principium deficit.

.... HS. L m. n. arcae eorum[3] [*intulit*] (2) excepta stipulatione, ut ex usuris .. m II[4] s(ummae) s(upra) *s(criptae)*[5] (3) quodannis idibus Iunis natali suo in [*c*]onventu inter praesentes hora II (4) usque ad asse dividatur, deducta ornatione statuae HS C n(ummis). Quodsi ita (5) factum non erit, tunc ea HS. L m. n. dari rei p(ublicae) Ostiens(ium) sub eadem condicionem stipulatus est *cet.*

2. C. I. L. 14,68 n. 367 Ostiae.

(10)... excepta stipulatione [*ut*] ex usuris (11) semissibus et m. II[4]

1) *Hirschfeld, cfr. Marquardt, Privatleben p. 208. 210.* — 2) *Mo. ex v.v. 8.18 et restituit v. 20 et interpretatus est coll. Lanuv. (n. 147) II, 14.* — 3) *Scil. Augustalium Ostiensium.* — 4) *Haec non intelleguntur, sed simillima inter se sunt 1,2 et 2,10.* — 5) s. s.; *tertium* s *omissum est.*

s(ummae) s(upra) (scriptae) quodannis idib(us) Martis (12) natali suo inter praesentes hora II usque (13) ad asse dividiatur, deducta ornationee statue, (14) et familiae Augustal(ium) Hs C n.: quotsi ita (15) factum non erit, tumea HS XL m. n. (16) dari rei p. Ost. sub eadem condicione (17) qua s(upra) s(criptum) est.

CAPUT XIV.

CAUSAE FORENSES.

155. Sententia Minuciorum (a. u. c. 637).

C. I. L. 1,72 n. 190 = 5,886 n. 7749; Wi. 872. Ri. tab. 20. E tabula ahenea, a. 0,37, l. 0,47, a. 1506 prope Genuam reperta, hodie ibidem in curia adservata. Capita distincta non sunt, nisi quod v. 37 vocis prata *littera* P *in marginem prominet. De editionibus prioribus v. C. I. L. Addo Rudorffium commentationem suam a. 1861 repetisse in: ZRG. 1,168 (cf. ib. 2,473 et Rh. Mus. 18,452). Genuatium civitas libera vicos castellaque vicina ita regebat, ut si quae cum illis exoriebantur lites, arbitri petendi essent a senatu Romani. Dati ita a. 637 Q. et M. Minucii Rufi fratres, nepotes fortasse eius Minucii qui Ligures a. 557 subegerat, Genuam profecti controversiam composuerunt et agros terminaverunt sententia Romae data coram utriusque partis legatis.*

Q. M. Minucieis Q. F. Rufeis[1] de controvorsieis inter (2) Genuateis et Veiturios in re praesente cognoverunt, et coram inter eos controvosias composeiverunt, (3) et qua lege agrum possiderent et qua fineis fierent, dixserunt. Eos fineis facere terminosque statui iuserunt; (4) ubei ea facta essent, Romam coram venire iouserunt. Romae coram sententiam ex senati consulto dixerunt eidib(us) (5) Decemb(ribus) L. Caecilio Q. f., Q. Muucio Q. f. cos.:

Qua ager privatus casteli Vituriorum est, quem agrum eos vendere heredemque (6) sequi licet, is ager vectigal nei siet. ∾

Langatium fineis agri privati: Ab rivo infimo, qui oritur ab fontei in Mannicelo ad flovium (7) Edem; ibi terminus stat. Inde flovio suo vorsum in flovium Lemurim. Inde flovio Lemuri susum usque ad rivom Comberane(am). (8) Inde *cet.*[2] (— 13)

1) *i. e.* Q. et M. Minucii, Q. filii, Rufi. *Nam eis antiqua forma est nom. plur., vide supra p. 161 n. 2.* — 2) *Finium descriptionem reliquam omisi.*

Agri poplici quod Langenses posident hisce finis videntur esse. Ubi comfluont (14) Edus et Procobera, ibei terminus stat. Inde Ede flovio sursuorsum in montem Lemurino infumo; ibei terminus (15) stat. Inde sursum vorsum iugo recto monte Lemurino; ibei termin*us*[1] stat. Inde *cet.*[2] (—23)

Quem agrum poplicum (24) iudicamus esse, eum agrum castelanos Langenses Veiturios po[*si*]dere fruique videtur oportere. Pro eo agro vectigal Langenses (25) Veituris in poplicum Genuam dent in anos singulos vic(toriatos)[3] n(ummos) CCCC. Sei Langenses eam pequniam non dabunt neque satis (26) facient arbitratuu Genuatium, quod per Genuenses mo[*r*]a non fiat, quo setius eam pequniam acipiant: tum quod in eo agro (27) natum erit frumenti partem vicensumam, vini partem sextam Langenses in poplicum Genuam dare debento (28) in annos singolos.

Quei intra eos fineis agrum posedet Genuas aut Viturius, quei eorum posedeit k. Sextil(ibus) L. Caicilio (29) Q. Muucio cos., eos ita posidere colereque liceat. E*i*s[4] quei posidebunt, vectigal Langensibus pro portione dent ita, ut ceteri (30) Langenses, qui eorum in eo agro agrum posidebunt fruenturque. Praeter ea in eo agro ni quis posideto nisi de maiore parte (31) Langensium Veituriorum sententia, dum ne alium intro mitat nisi Genuatem aut Veiturium colendi causa. Quei eorum (32) de maiore parte Langensium Veiturium sententia ita non parebit, is eum agrum nei habeto nive fruimino.

Quei (33) ager compascuos erit, in eo agro quominus pecus [*p*]ascere Genuates Veituriosque liceat ita, utei in cetero agro (34) Genuati compascuo, ni quis prohibeto, nive quis vim facito, neive prohibeto quo minus ex eo agro ligna materiamque (35) sumant utanturque.

Vectigal anni primi k. Ianuaris secundis Veturis Langenses in poplicum Genuam dare (36) debento. Quod ante k. Ianuar. primas Langenses fructi sunt eruntque, vectigal invitei dare nei debento.

---

1) termins. — 2) *Finium descriptionem reliquam omisi.* — 3) *Nummus illa aetate in Gallia Cisalpina vulgaris; victoriati quattuor idem valent quod denarii tres; cf. Mo., Münzwesen p. 389 et notam ad Fest. v.* sesterti. — 4) eus.

(37) Prata quae fuerunt proxuma faenisicei C. Caecilio Q. Muucio cos. in agro poplico, quem Vituries Langenses (38) posident et quem Odiates et quem Dectunines et quem Cavaturineis et quem Mentovines posident, ea prata, (39) invitis Langensibus et Odiatibus et Dectuninebus et Cavaturines et Mentovines, quem quisque eorum agrum (40) posidebit, inviteis eis ni quis sicet nive pascat nive fruatur. Sei Langueses aut Odiates aut Dectunines aut Cavaturines (41) aut Mentovines malent in eo agro alia prata inmittere defendere sicare, id uti facere liceat, dum ne ampliorem (42) modum pratorum habeant, quam proxuma aestate habuerunt fructique sunt. ∾

Vituries, quei controvorsias (43) Genuensium ob iniourias iudicati aut damnati sunt, sei quis in vinculeis ob eas res est, eos omneis (44) solvei mittei leiber*are*ique[1] Genuenses videtur oportere ante eidus Sextilis primas.

Sei quoi de ea re (45) iniquom videbitur esse, ad nos adeant primo quoque die et ab omnibus controversis et hono. publ. li[2].

(46) Leg(ati) Moco Meticanio Meticoni f., Plaucus Peliani(o) Pelioni f.

156. Sententia arbitri ex compromisso. (Saec. I p. C.)

C. I. L. 9,264 n. 2827. E lapide in agro Histoniensi ad litus maris Hadriatici reperto, edito a Mo., Stadtrechte p. 484, Wi. 873.

C. Helvidius Priscus, arbiter (2) ex conpromisso inter Q. (3) Tillium Eryllum, procurato(4)rem Tilli Sassi, et M. Paquium Aulanium, (5) actorem municipi Histoniensium, (6) utrisque praesentibus iuratus sententiam (7) dixit in ea verba, q(uae) inf(ra) s(cripta) s(unt):

(8) 'Cum libellus vetus ab actoribus Histoniensium (9) prolatus sit, quem desideraverat Tillius (10) Sassius exhiberi, et in eo scriptum fuerit, (11) eorum locorum, de quibus agitur, fa(12)ctam definitionem per Q. Coelium Gal(13)lum: M. Iunio Silano L. Norbano Balbo (14) cos.[3] VIII k. Maias inter P. Vaccium Vitulum, (15) auctorem Histoniensium fundi Heriani(16)ci,

1) leiberique. — 2) *Ita Ri. tabula; Or. conicit:* et one(ribus) publ(icis) li(beri) [*sint*]. *At neque onerum publicorum mentio apta videtur et scribendum erat* popl.; *requiritur fere:* et ab omnibus controversis abstineant. — 3) *a. p. Chr. 19.*

et Titiam Flaccillam, proauctorem Til(17)li Sassi fundi Vellani, a(ctum) e(sse) in re praesenti (18) de controversia finium, ita ut utrisq(ue) (19) dominis tum fundorum praesentibus (20) Gallus terminaret, ut primum palum (21) figeret a quercu pedes circa undec(22)im, abesset autem palus a fossa (neque (23) apparet, quod pedes scripti essent, (24) propter vetustatem libelli interrupti (25) in ea parte, in qua numerus pedum (26) scri*p*tus[1] videtur fuisse), inter fos(27)sam autem et palum iter commun*e*[2] (28) esset, cuius prop*r*ietas[3] soli Vacci Vituli esset; (29) ex eo palo e regione ad fraxinum notatam pal(30)um fixum esse a Gallo, et ab eo palo e regione ad (31) superciliu(m) ultimi lacus Serrani in partem sinisterio(32)[*rem d*]erectam finem ab eodem Gallo.

††157. Decretum L. Novii Rufi. (193 p. C.)

C. I. L. 2,555 n. 4125. Tarraconae rep., in hortis Ant. Augustini adservat. — Post alios ed. Mo. Stadtrechte p. 487.

Imp(eratore) Caes(are) P. Helvio (2) Pertinace princip(e) (3) senatus patre patriae (4) Q. Sosio Falcone C. Iulio Eruci(5)o Claro cos. III idus Febr. (6) sententiam quam tulit (7) L. Novius Rufus leg(atus) Aug(usti) pr(o) (8) pr(aetore) v(ir) c(larissimus) inter compaganos ri(9)vi Larensis et Val(eriam) Faventinam (10) descriptam et propositam pr. non. (11) Novembr. in v(erba) i(nfra) s(cripta): Rufus leg(atus) c(um) c(onsilio) c(ollocutus) (12) decretum ex tilia recitavit: (13) 'Congruens est intentio mea qua (14) . . . . . tus proximae argumentis (15) . . . parte prolatis rei (16) . . p . . . Aput me actu[*m*] est d (17) . . . . inspectio itaq[*ue*] (18) . . . [*q*]ui in priva . . . . . (19) . . . . . amox . . . .

158. Sententia de sepulcris. (Saec. II—III p. C.)

C. I. L, 10,318 n. 3334. Titulum Miseni repertum, hodie autem deperditum descripsit primus Accursius loco antiquo, cuius unius exemplum fidum est; ceteri titulum interpolarunt; partem posteriorem totam confictam abiecimus.

[*In his*] aedificis et locis (2) [*adi*]acentibus aedificis, sive is locus ager est, (3) [*P.*] Aeli Rufini militis, (4) [*omni*]bus se

1) scritus. — 2) communem. — 3) propietas.

possessorem esse ex causa emptionis P. (5) Aeli Abascanti, patris sui, Alfenio Senecioni subpraef(ecto) (6) class(is) pr(aetoriae) Mis(enatis) probavit et meruit sententiam, quam ius(7)su eiusdem Senecionis subpraef(ecti) huic titulo proscripsit.

(8) 'Senecio c(um) c(onsilio) c(ollocutus) dixit: (9) 'Necessariam fuisse inspectionem aedificiorum et (10) loci, de quibus apu[*t*] me actum est, re ipsa manifestatur. (11) Cum igitur aedificia solo puro posita deprehende(12)rim neque ullo sepulchro superposita vel coniuncta, ap(13)paret venditionem eorum iure factam, ideoque ad Aelium (14) Rufinum militem ex causa emptionis pertinere videntur (15) Loci vero sive agri, quem adiacentem aedificis Aelius Abas(16)cantus, pater Rufini, ab heredibus Patulci Diocletis aeque (17) mercatus est, cum habeat plurima et dispersis locis sepul(18)chra, ius per venditionem transferri ad emptorem (19) non potuit; set, cum pater Rufini et postea Rufinus, quam(20)qum non iure facta emptione, semper in possessionem (21) fuerint, nullo iure eum locum vindicare sibi Patulci pos(22)sunt. Plane cum in re praesenti inspexerim [*cippum, ubi nomen*] (23) erasum Patulci dicunt, reman[*ere tamen vestigia scripturae*] (24) exprimentia haec verb[*a*]...

159. Lis fullonum de pensione solvenda (a. 244).

C. I. L. 6,50 n. 266. E tabula marmorea, quae Romae in Esquilino a. 1701 reperta postea in duas partes dissecta parieti affixa est musei Capitolini. Pars dextra, cui extrema pars tituli inde a v. 29 inscripta est, nunc quidem mutila dextro caret latere, integram vero descriptam exhibet Fabretti, inscr. 278; quae hodie desunt, proponuntur inclusa uncis quadratis. Alterius eiusdem tituli exempli partem servavit Fabr. p. 279. De re ipsa cf. Bremer, Rh. Mus. 1886 p. 10, et Mo. l. c.

Herculi sacrum posuit (2) P. Clodius Fortunatus q(uin)q(uennalis)[1] perpetuus huius loci.

(3) Interlocutiones (4) Aeli Floriani, Herenni Modestini et Faltoni (5) Restutiani, praeff. vigil. p. p. v. v.[2]

Florianus d(ixit): 'Quantum ad formam a me datam perti(7)net, quoniam me convenis[3], de hoc inprimis tractan(8)dum

1) *Scilicet collegii fullonum sive fontanorum.* — 2) *i. e.* praefectorum vigilum perfectissimorum virorum. — 3) *Adloquitur praefectus eum qui apud eum a fullonibus pensionem petebat, fortasse curatorem aquarum operum publicorum vel advocatum fisci pro eo verba facientem.*

est. Ita interlocutum me scio esse hesterna (9) die: 'docere partem diversam[1] oportere hoc (10) ex sacra auctoritate descendere, ut pensiones[2] (11) non dependerentur'; et respondit[3]: 'se quibus(12)cumque rationibus posse ostendere, hoc (13) ex sacra auctoritate observari'; et hodie hoc (14) dicit[3]: 'ex eo tempore', inquit, 'ex quo Augustus (15) rem publicam obtinere coepit, usque in hodiernum (16) *num*quam[4] haec loca pensiones pensitasse'.

(17) Et infra. Florianus d(ixit): 'Vidi locum dedicatum (18) imaginibus sacris'[5].

Et alio capite. (19) Modestinus d(ixit): 'Si quid est iudicatum, habet (20) suam auctoritatem, si est, ut dixi, iudicatum; (21) interim aput me nullae probationes exhi(22)[*be*]ntur, quibus doceantur fullones in pen(23)[*sione*]m iu[*r*]e conveniri'.

Et alio capite. (24) R[*est*]it[*utia*]nus c(um) c(onsilio) c(ollocutus) d(ixit): 'Manifestum est, quid (25) iudicav[*erint*] pp. vv.; nam Florianus partibus (26) suis diligentissime functus est, qui, cum in (27) rem praesentem venisset, locum inspexit (28) et universis indiciis examinatis senten(29)[6]tiam de eo loco, d[e quo cum maxime] (30) qu*a*eritur[7], protu|lit, a qua provocatum] (31) non est.'

Et in[fra. Restitutianus d(ixit)]: (32) 'Modestinus quo[que secutus res] a Floriano [iu]di[catas pensiones] (33) exigi prohibu[it.'

Et infra.] (34) Restitutia[nus d(ixit)]: 'Illud servabitur] (35) fontanis, quo[d obtinuerunt] (36) aput suos iudic[es et quod habue](37)runt in hodier[num sine pensione].

Actum IIII idus Mar(tias) ann(i), q[uo] victoriam percepimus[8].

(38) Ex Alexandro Au[g. II et Marcello II cos.] (39) litigatum est [in] (40) Peregrino et Aemiliano cos.[9]

1) *i. e. fullones, contra quos actum est.* — 2) *i. e. a fullonibus pro usu aquae publicae aerario solvendae.* — 3) *Scil. pars diversa, i. e. fullones.* — 4) hodier|num quam. — 5) *Fullones docuisse videntur locum, de quo agatur, sacrum esse.* — 6) *Hic incipit exemplum alterum mutilum.* — 7) queritur *ex. utrumque.* — 8) actum — percepimus *habet ex. alterum solum.* — 9) *Exemplum alterum habet*: Litigatum est ex Alexandri Aug. II et Marcelli II cos. in Peregrini et Aemiliani cos. dies (*numerus dierum, qui addi debuit, non est additus*). — *Consules sunt annorum 226 et 244.*

††160. Hereditatis petitiones Arsinoiticae duae.

a. Querela de testamento nullo. (a. 124.)

E papyro 1492 Erzherzog Rainer, descripta a Wesselio Vindobonensi, edita cum commentario a Mo. Z.S.St. 12,284 sq. — Quae in margine superiore leguntur et subscriptio inde a v. 40 atramento rubro scripta sunt, quo et in corrigendo βιβλιοφύλαξ *ille Claudius utebatur, qui exemplar hoc nostrum stratego nomi Arsinoitici missurus erat.*

In margine superiori: Σ / / / υτϛ στρα[τ]ηγ' Ἀρσι—

(1) Ἐκ τόμου [ὑπο]μνηματισμῶν [Β]λαισίου Μα[ρ]ιανοῦ ἐπάρχου[2] σπείρης (2) [π]ρώ[τ]ης Φλαουίας Κιλί[κ]ων [ἱ]ππικῆς. Ἐξ ἀναπομπῆς[3] Ἀτερίου (3) [Νέπ]ω[τ]ος τοῦ κρατίστο[υ ἡγ]ε[μ]όνος ἔτους [ὀ]γδόου αὐτοκράτορος (4) [Καίσαρο]ς [Τ]ραιανοῦ Ἀδρια-[νο]ῦ Σεβ[α]στοῦ Φαρμοῦθι ὀκτωκαιδεκάτῃ[4], (5) π[αρ]ό[ν]τος Κλαυδίου Ἀ[ρτεμ]ιδώρου νομι[κ]οῦ[5] Ἀφροδείσιος Ἀπολλω(6)ν[ίο]υ πρὸς Ἀμμώνιον Ἀ[π]ίωνος. Τοῦ Ἀ[φ]ροδεισίου διὰ Σωτηρί(7)χου ῥήτορος[6] εἰπόντος [σ]υνελθόντα ἑαυτὸν ἀγράφως Σαραποῦτί (8) τι[ν]ι ἐσχηκέναι ἐξ α[ὐτ]ῆς Ὠριγένην, ὃς ἐτελεύτησεν, καὶ (9) ἄλλους· τοῦ νόμου καλ[ο]ῦντος τοὺς πατέρας ἐπ[ὶ] τὰ[ς] κληρονομίας (10) τῶν ἐξ ἀγράφων[7] παίδων τὸν ἀντίδικον θέλειν κατὰ

In margine: stratego[1] Arsi(noites).

(1) *Ex codice actorum Blaesii Mariani praefecti*[2] *cohortis* (2) *primae Flaviae Cilicum equitatae. Ex delegatione*[3] *Haterii* (3) *Nepotis optimi praefecti anno octavo imperatoris* (4) *Caesaris Traiani Hadriani Augusti Pharmuthi XVIII*[4], (5) *praesente Claudio Artemidoro iuris perito*[5]. *Aphrodisius Apollo*(6)*nii contra Ammonium Apionis filium. Aphrodisio per Soteri*(7)*chum advocatum*[6] *dicente coisse in matrimonium se sine scriptis Saraputi* (8) *cuidam mulieri et habuisse ex ea Origenem defunctum et* (6) *alios; cum lex vocet patres ad hereditates* (10) *liberorum quaesitorum ex [nuptiis]*[7] *sine scriptis habitis, adversarium*

1) *Cfr. p. 234 n. 6.* — 2) επαρχου *supra lineam addidit manus secunda.* — 3) *Hanc vocem usurpatam plerumque ubi a minore ad maiorem potestatem mittitur, hic (cfr. b. I v. 20) delegationem significare, probavit Mo. l. l. p. 292.* — 4) *id est a. 124. April. 13.* — 5) *adsessorem intellige: cfr. v. 24.* — 6) *De rhetoribus cfr. Mitteis, Reichsrecht und Volksrecht p. 191 ff.* — 7) *om.* γάμων.

δια(11)θή[κ]ην κληρονόμον ε[ἶ]ναι τοῦ Ὠριγένους· οὐκ ἔχοντος ἐκεί(12)νου ἀπὸ τῶν νόμων ἐξουσίαν περιόντος πατρὸς εἰς ἄλλον τινὰ (13) γράφειν [δια]θήκην παραξίου[1] [πα]ρ[α]νόμο[υ] οὔσης [τ]ῆς εἰς τὸν ἀντί(14)δι[κ]ον δι[α]θήκης ἀντιποιεῖσθ[α]ι[2] τῶν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καταλειφθέν(15)[των κ]αὶ τοῦ Ἀμμωνί[ου διὰ] Μαρκιανοῦ ῥήτορος ἀποκριναμέ(16)[ν]ου [τ]ὸ[ν] τῶν Αἰγυπτί[ω]ν νόμον διδόναι ἐξουσίαν πᾶσι τοῖς διατι(17)θεμένοις καταλείπειν [ο]ἷς βούλο[ντ]αι τὰ ἴδια· ἑαυτὸν μέντοι ἀνε(18)ψιὸν ὄντα τοῦ τετε[λε]υτηκότ[ο]ς καταλ[ε]λεῖφθαι σὺν ἑτέρῳ (19) υἱῷ τοῦ ἀντιδίκου κλη[ρ]ονόμον [κ]αὶ τὴν δι[α]θήκην πλήρη ἔχειν (20) τὸν τῶν μαρ[τύ]ρων ἀρι[θμό]ν. ∾

Βλαίσιος Μαριανός· 'ἀναγνωσθή(21)τω ἡ τοῦ Ὠ[ριγέ]νους δ[ιαθ]ήκη.' Ἀναγνωσθείσης ἐπὶ τοῦ ὀγδό(22)ου ἔτους Ἀ[δρια]νοῦ [τ]οῦ κ[υ]ρίου Χοιὰκ τριακάδος[3]· Βλαίσιος Μαριανὸς (23) ἔπαρχος σπ[είρης π]ρώτης Φλα[υ]ία[ς Κι]λίκων ἱππικῆς συλλαλήσας (24) Ἀρτε[μι]δ[ώρῳ τ]ῷ νομ[ι]κῷ [π]ε[ρὶ το]ῦ πράγματος ὑ[πη]γόρευσεν ἀπὸ (25) [ν]όμω[ν δι]εγ]νῶσθα[ι] κατὰ λέξ[ιν ο]ὕτως· ὁ τελευτήσας Ὠρι(26)[γένης ὢν ἐξ ἀγρά]φ[ω]ν [γάμων] κ[ατὰ] νόμ[ω]ν

velle ex testa(11)mento heredem esse Originis; iam cum non habeat il(12)le secundum leges licentiam patre superstite in alius cuiusquam favorem (13) scribere testamentum cumque inofficiosum[1] et iniustum testamentum esset scriptum in favorem ad(14)versarii, petere se bona a filio relic(15)ta; et Ammonio per Marcianum advocatum responden(16)te Aegyptiorum leges dare licentiam omnibus quicumque (17) testarentur relinquere quibus vellent bona sua, at semet utpote fratris (18) defuncti filium, relictum esse cum alio (19) filio adversarii heredem et testamentum plenum habere (20) testium numerum:

Blaesius Marianus: Recite(21)tur Origenis testamentum. Quo recitato octa(22)vo anno Hadriani domini die trigesimo Choiak[3] Blaesius Marianus (23) praefectus cohortis primae Flaviae Cilicum equitatae (24) cum Artemidoro iurisperito collocutus de ea re pronuntiavit secundum (25) leges decretum esse ad verbum sic: Origenes de(26)functus ex nuptiis sine scriptis

---

1) 'παραξίου *ignotum nec tamen mendose compositum (per* ὑπόστασιν *ex* παρ' ἀξίαν) *si recte legitur,* καὶ *sequens omissum est.' Diels.* — 2) *i. e. desiderare mitti in bona eius.* — 3) *i. e. testamentum factum est a. 123. Dec. 26.*

[γράψαι] φα[ίνετ]α[ι] (27) [κληρονόμον] διαθήκη[ς] ἐξουσία[ν] μὴ ἐσ[χη]κὼς τ[οῦ] πατρ[ὸς αὐ]τοῦ (28) [ζ]ῶν[τ]ος· [καὶ τοῦ] μὲν Ἀμμωνί[ο]υ εἰπόντος ἐξ ἐν[γ]ράφων γά(29)μων γεγο[νέ]ναι τὸν Ὠ[ρι]γένην, τοῦ δὲ Ἀφροδεισίου διαβεβαιω(30)σαμένου ἐξ [ἀ]γράφων αὐτὸν γάμων γεγεννῆσθαι, Βλαίσιος (31) Μαριανὸς [ἔπ]αρ[χο]ς σπείρης πρώ[της] Φλαυίας Κιλίκων ἱππικῆς· (32) αὐτ[ὸ] τοῦ[το ὁ Ἀ]φροδείσιος ἀποδείξει ἐν ἡμέραι[ς] ἑξήκοντα.

(33) [Τ]οῦ Ἀφροδεισ[ίο]υ ἀξιώσαντος ἐ[ν] το[σο]ύτωι ἐπ' ἀν[ά]γρ[αφ]ῆς γενέσθ[α]ι (34) τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀπολειφ[θ]έντα Βλαίσιος Μαριανός· ἐνέ(35)τειλα Εἰ[σι]δώρῳ ἡγεμονικῷ ὑπηρέ[τ]ῃ ποι[ή]σασθαι αὐτὴν (36) τὴν ἀνα[γρ]αφ[ὴ]ν καὶ ἀναδοῦν[αι] ἀντίγραφα τοῖς ἐμφερο(37)μένοις, τῆς κλειδὸς τῆς οἰκίας μενούσης παρὰ τῷ Ἀμμωνίῳ (38) [ἐνεσ]φραγ[ι]σμέν[η]ς· καὶ μετ' ὀλίγον τοῦ Ἰσιδώρου ἀπαγγεῖλαν(39)[τος γε]γονέναι [τ]ὸ κελευσθὲν Βλαίσ[ι]ος Μαριανός· ἐκέλευ(40)[σα τήνδε τ]ὴν προ[φ]ορὰν ὑπομνηματισθῆναι.

Κλαύδιος (41) . . . . ν βυβλιοφύλαξ ὑπάρχει ἔτους ὀγδόου (42) [αὐτοκρά]τορος Καίσαρος Τραιανοῦ Ἀδριανοῦ (43) [Σεβαστο]ῦ. Ἐπεὶφ μιᾷ καὶ εἰκάδι.[1]

procreatus contra leges scripsisse videtur (27) *heredem cum testamenti factionem non habuerit patre* (28) *superstite. Et Ammonio dicente ex nuptiis scriptura interveniente con*(29)*tractis progenitum esse Origenem, Aphrodisio autem confir*(30)*mante ex nuptiis sine scriptis habitis eum progenitum esse Blaesius* (31) *Marianus praefectus cohortis primae Flaviae Cilicum equitatae:* (32) *id ipsum Aphrodisius ostendet intra diem sexagesimum.*

(33) *Aphrodisio desiderante rebus sic stantibus inventarium fieri* (34) *eorum quae idem reliquisset, Blaesius Marianus: ius*(35)*si Isidorum praefectorium officialem facere id* (36) *inventarium et tradere exemplaria eis ad quos ea res* (37) *pertinet, clavi domus manente apud Ammonium* (38) *obsignata. Et paulo post Isidoro nuntian*(39)*te facta esse quae essent iussa Blaesius Marianus: ius*(40)*si hanc prolationem in acta referri.*

Claudius (41) *. . . . . . n bibliophylax. Extat. Anno octavo* (42) *imperatoris Caesaris Traiani Hadriani* (43) *Augusti Epeiph vicesimo primo.*[1]

1) *i. e. a. 124. Iul. 15.*

b. Hereditatis petitio ab intestato (a. 135).

Publ. Musei Berolin. 1892, fasc. 1 no. 19, pag. 30. — E papyro duabus paginis scripta. — Ed. Mo. Z.S.St. 14,1, cum commentario, denuo collata papyro, docuitque quaestionem qua de agatur, eam esse, an quod saepius citatur (I, 7.21. II, 1.16) rescriptum Hadriani de nepotum neptiumque in aviae intestatae bona successione non solum ad Alexandrinos sed etiam ad Aegyptios pertineat.

(1) Ἀντίγραφον· I.

(2) Ἐξ ἀναπομπῆς Πετρωνίου Μαμ[ερτ]είνου ἐπάρχου Αἰγύπτου. (3) |_ιθ' Ἀδριανοῦ Καίσαρος τοῦ κυρίου Μεχεὶρ ιζ'[1] ἐπὶ τῶν κατὰ Χεναλεξᾶν πρὸς (4) Πετεσοῦχον καὶ Διονύσιον. Μένανδρος ὁ κριτὴς τοῖς διαδικαζομένοις (5) εἶπεν· Ὑπερεθέμην τὸ νῦν π[ρᾶγ]μα, ἐπὶ καθολικὸν[2] ἦν, ἄχρι οὗ γράψω (6) τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι, εἰ καὶ Αἰγυπτίων υἱωνοῖς καὶ υἱδ[αῖ]ς δέδοται (7) τὰ μαμμῷα [δι]ὰ τῆς τοῦ κυρίου Ἀδριανοῦ Καίσαρος χάριτος. Ἀναγνωσθή(8)σεται οὖν ἡ ὑπ' ἐμοῦ τῷ κρατ[ίστῳ] ἡγεμόνι γραφεῖσα ἐπιστολὴ καὶ ἡ (9) ὑπὸ αὐτοῦ ἀντιγραφεῖσά μοι· ἃς[3] [κ]ελεύσας ἀμφοτέρας ἀναγνωσθῆναι (10) τοῖς τε ὑπομνήμασι ἀναλ[ημ]φθῆναι περιέχων κατὰ λέξιν οὕτως· (11) Πετρωνίῳ Μαμερτείνῳ τ[ῷ κρ]ατίστῳ ἡγεμόνι Μένανδρος γενό(12)μενος βασιλικὸς γραμ[ματ]εὺς Ἀρσινοείτου χαίρειν· (13) Χεναλεξᾶς Ἀλεξάνδρου Αἰγ[υπ]τία τῷ διεληλυθότι διαλογισμῷ (14) ἐδικάσατο ἐπὶ Ἡρακλείδου κρ[ιτο]ῦ

(1) *Exemplar:* I.

(2) *Ex delegatione Petronii Mamertini praefecti Aegypti* (3) *anno XIX. Hadriani Caesaris domini Mecheir XVII*[1]. *In causa Chenalexae contra* (4) *Petesuchum et Dionysium. Menander iudex litigantibus* (5) *dixit: Distuli praesens negotium, quippe quod generale*[2] *sit, donec scripsissem* (6) *optimo praefecto, an etiam Aegyptiorum nepotibus neptibusque data sint* (7) *bona aviae beneficio domini Hadriani Caesaris. Recita*(8)*bitur igitur epistola a me scripta optimo praefecto et* (9) *ea quam ille mihi rescripsit. Quam iussit utramque recitari* (10) *et commentariis inseri, habentes ad verbum sic:* (11) *Petronio Mamertino optimo praefecto Menander quon*(12)*dam regius scriba Arsinoiti nomi salutem:* (13) *Chenalexas Alexandri filia Aegyptia in praeterita actione* (14) *litigabat sub Heraclide iudice*

1) *i. e. a. 135. Febr. 12.* — 2) *i. e. cum iuris non facti quaestio vertatur.* — 3) *dubiae hae duae litterae.*

πρὸς Πετεσοῦχον θεῖον ἑαυτῆς (15) πρὸς πατρὸς καὶ Διονύσιον [ἀνε]ψιὸν περὶ μαμμῴων ὑπαρχόντων (16) ὧν ἔλεγον[1] εἰς τὸν πατέρα ἐ[αυ]τῆς ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐληλυθέ(17)ναι. Ἐπεὶ δὲ οἱ περὶ τὸν Πετεσ[οῦ]χον διεβεβαιώσαντο ἐκείνο[υ]ς[2] προ(18)τετελευτηκέναι τῆς μητρὸς τῷ α' |_[3]Ἀδριανοῦ Καίσαρος τοῦ κυρίου, (19) αὐτὴ[4] δὲ τῷ ιε' |_, τοῦτο ἀποδεῖξαι διὰ γραμμάτων ὑπέσχετο, ὑπερετέθη (20) ἡ διάγνωσις εἰς τὴν ἀπόδειξιν. Νῦν ἀναπεμφθέντες[5] ἐπ' ἐμὲ πρὸς τοὺς (21) αὐτοὺς ἠξίου[5] προσφυγεῖν τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ ἐπιφανεστάτου αὐτοκράτορος (1) καὶ Αἰγυπτίοις συνκεχωρημένου[6] II. τὰ μαμμῷα κληρονομεῖν, καὶ ἐπήνεγκ[ε] (2) Γελλίου Βάσσου τοῦ κρατίστου ἐπιστρατήγου ἀπόφασιν κεκρικότος καὶ τοὺς τῶ[ν] (3) παίδων παῖδας μετουσίαν ἔχειν τῆς τῶν μαμμῴων κληρονομίας· ἐγ[έ](4)γραπτο δὲ διὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ μετ' ἄλλα οὕτως· 'ὅσα προσήγαντο[7] πα[ιδι](5)κῶν περὶ τὸν προκείμενον ἀπὸ τῆς Εὐ[δ]αιμονίδος διαθήκης ἢ καθ' ὅν[τινα] (6) τ[ρ]όπον, ταῦτα μετεῖναι τοῖς ἐκείνου τέκνοις'· ζητουμένου οὖν καὶ τού[του, εἰ], (7) τετελευτηκυίας τῆς μάμμης αὐτῆς ἀδιαθέτου πρὸ θ' |_[8]τῆς τοῦ αὐτο-

contra Petesuchum patruum suum (15) *et Dionysium consobrinum de aviae bonis* (16) *quae dixit*[1] *ad patrem suum de matre eius pervenis*(17)*se. Iam cum Petesuchiani confirmassent illos*[2] *ante* (18) *matrem decessisse anno I Hadriani Caesaris domini*[3], (19) *ipsa autem anno XV*[4], *idque ipsum probare scriptis promisisset, dilata est* (20) *sententia in probationem. Nunc delegati*[5] *ad me contra eos*(21)*dem petiit*[5] *ut confugeret ad beneficium dei praesentissimi imperatoris* (1) *qui etiam Aegyptiis concesserit*[6] II. *aviae hereditates, attulitque* (2) *Gellii Bassi optimi epistrategi decretum, quo iudicavit, etiam* (3) *filiorum filios participes esse aviae hereditatis; est* (4) *autem scriptum in eius decreto post alia sic: 'quaecunque deferebantur*[7] *rerum filii* (5) *ad eum de quo agitur ex Eudaemonidis testamento sive quae alia* (6) *causa est, ea pertinere ad eius liberos'. Iam cum quaesitum esset etiam id:* (7) *avia defuncta intestata ante annum IX imperatoris*[8] (8)

1) ἔλεγεν *requiritur.* — 2) ἐκεῖνον *exspectes.* — 3) *a. 117.* — 4) *Chenalexam intellege adfirmare patrem suum, utpote a. 131 mortuum, aviae supervixisse.* — 5) ἀναπεμφθέντες *ad duas partes spectat,* ἠξίου *ad Chenalexam.* — 6) συνκεχωρη(κότος) *fuisse coni. Wilcken.* — 7) προσήγοντο *requiritur.* — 8) *a. 125.*

κ[ράτορος] (8) χάριτος, λήμψεται ἡ υἱδῆς τὴν τοῦ πατρὸς μοῖραν, γράφω σοι, ἡγεμώ[ν μου], (9) ἵνα τὸ δόξαν κελεύσῃς γενέσθαι. Ἐρρῶσθαί σε εὔχομαι, ἡγεμὼν κύ[ριε]. (10) |_ιθ' αὐτοκράτορος Καίσαρος Τραιανοῦ Ἀδριανοῦ Σεβαστοῦ Μεχεὶρ ιδ'.[1]

(11) Πρὸς ἣν ἀντεγράφη.

(12) Πετρώνιος Μαμερτεῖνος Μενάνδρῳ γενομένῳ βασιλ(ικῷ) γρ(αμματεῖ) Πολέμ[ωνος] (13) μερίδος χαίρειν. (14) Εἰ μηδὲν ἐκρίθη μέχρι τούτου Χεναλεξᾶτος καὶ Πε[τ]εσούχου δι..... (15) πρὸς πατρὸς θείου καὶ Διονυσίου ἀνεψιοῦ περὶ τῶν μαμμῴων α[ὐτῆς] (16) ὑπαρχόντων, προσήκει σε ἀκολούθως τοῖς τοῦ κυρίου γράμμ[ασιν] (17) Χεναλεξᾷ τῶν πατρῴων[2] μέρος, ὃ περιὼν ἂν ὁ πατὴρ αὐτῆς ἔλαβ[εν, προσκρίνειν]. (18) Ἔρρωσο. |_ιθ' Μεχειρ ιδ'.[3]

Απεφήνατο· Θεναλεξᾷ τὸ πατρῷον μέρος, ὃ περιὼν ἂν ὁ πατὴρ αὐτ[ῆς ἔλαβεν,][4] (19) προσήκειν δοκεῖ ἀκολούθως τοῖς ὑπὸ τοῦ κρατίστου ἡγεμόνος γραφ[εῖσι].

beneficii, capiatne neptis patris portionem? scribo tibi, praefecte mi, (9) *ut quod videbitur iubeas fieri. Valere te opto, domine praefecte.* (10) *Anno XIX imperatoris Caesaris Traiani Hadriani Augusti Mecheir XIV.*[1]

(11) *Ad quam rescriptum est.*

(12) *Petronius Mamertinus Menandro quondam regio scribae Polemonis* (13) *partis salutem:* (14) *Si nihil adhuc iudicatum est inter Chenalexam et Petesuchum ....* (15) *patruum et Dionysium consobrinum de aviae eius* (16) *bonis, oportet te secundum domini epistulam* (17) *Chenalexae bonorum paternorum*[2] *portionem, quam pater eius cepisset, si superstes esset, adiudicare.* (18) *Vale. Anno XIX Mecheir XIV.*[3]

Pronuntiavit: Thenalexae paternam portionem quam pater eius cepisset si superstes esset, (19) *competere videtur secundum ea quae optimus praefectus scripsit.*

---

1) *a. 135. Febr. 19.* — 2) μαμμῴων *requiritur vel* πατρῷον *cfr. v. 18.* — 3) *nota eodem die rescribi a praefecto.* — 4) *v. 18 a manu secunda additus est intra lineas ordinarias,* προσήκειν *inductum in principio v. 19 utpote errore comprehensum illo additamento.*

([20]) [1]Ἀσκληπιάδης ῥήτωρ· Τὰς προσόδους ταύτῃ τῶν χρόνων, ὧν ἐπ[εκρά]([21])τησαν[2], οὗτοι ἀποδότωσαν. Τῶν περὶ Πετεσοῦχον λεγόντων ἑαυτο[ὺς . . .

([20]) [1]*Asclepiades advocatus: Reditus nostrae temporum per quae posse([21])derunt[2], adversarii reddant. Petesuchianis dicentibus, se . . .*

1) *decisa lite ipsa iam de fructibus contentio incipit.* — 2) *Suppl.* τοῦ μέρους, ὃ τῇ συνηγορουμένῃ προσήκειν ἀπεφήνατο ὁ κριτής.

ad p. 371—374 vide p. 252.

(b) (c) (d)

T · IVLI · RUFI	*(Filum cum VII signis)*	SALONIT · EQ · R ·
P · VIBI · MAXIMI		EPITAVR · EQ · R
T · FANI · CELERIS		IADESTIN · DEC
C · MARCI · PROCVLI		IADESTIN · DEC
P · CAETENṆI CLEM		ENTIS · SALON
P · LVRI · MODERA		TI · RISINITAN ·
Q · POBLICI CRES		CENTIS IADEST

(a)

(a)

IMP CAESAR VESPASIANVS AVG PONT
MAX TR POT $\overline{II}$ IMP $\overline{VI}$ P P COS $\overline{III}$ DESIG
IIII VETERANIS QVI MILITAVERVNT IN
CLASSE RAVENNATE SVB SEX LVCILIO BASSO
QVI SENA ET VICENA STIPENDIA AVT PLVRA
MERVERVNT ET SVNT DEDVCTI IN PANNO
NIAM QVORVM NOMINA SVBSCRIPTA
SVNT IPSIS LIBERIS POSTERISQVE EORUM
CIVITATEM DEDIT ET CONVBIVM CVM

(b) (c) (d)

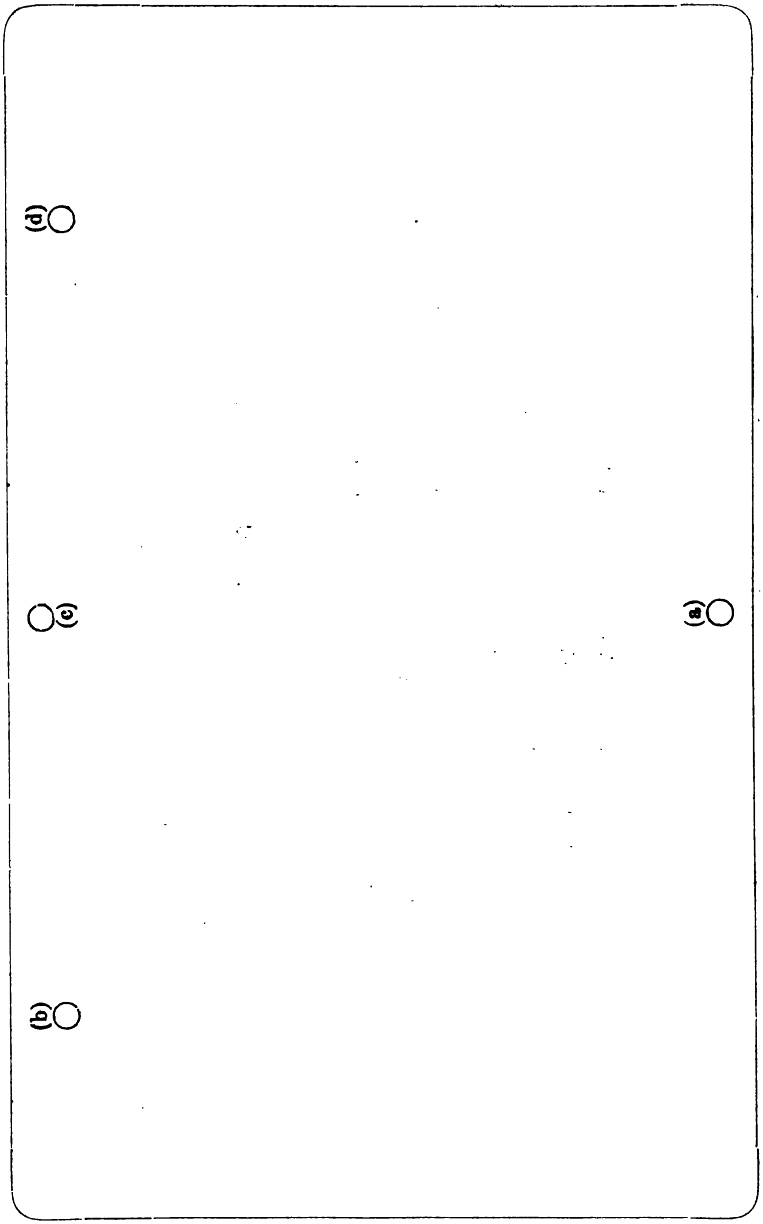
(b) (c) (d)

VXORIBVS QVAS TVNC HABVISSENT CVM
EST CIVITAS IS DATA AVT SIQVI CAELIBES
ESSENT · CVM IIS QVAS POSTEA DVXISSENT
DVM TAXAT SINGVLIS SINGVLAS *NON · APRIL*
CAESARE · AVG · F · DOMITIANO · CN · PEDIO · CASCO COS ·
PLATORI · VENETI · F · CENTVRIONI · MAEZEIO
DESCRIPTVM · ET · RECOGNITVM EX TABVLA
AENEA QVAE FIXA EST ROMAE · *IN CAPITOLIO · AD*
ARAM · GENTIS · IVLIAE · DE · FORAS . PODIO · SINISTERIORE
TAB · I · PAG · II · LOC · XXXXIIII

(a)

IMP · CAESAR · VESPASIANVS · AVG · PONT
MAX · TR · POT · II IMP · VI · P · P · COS · $\overline{III}$ DESIG
$\overline{IIII}$ · VETERANI · QVI · MILITAVERVNT · IN
CLASSE · RAVENNATE · SVB · SEX · LVCILIO
BASSO · QVI SENA · ET · VICENA · STIPENDIA
AVT · PLVRA · MERVERVNT · ET · SVNT · DE
DVCTI IN · PANNONIAM · QVORVM · NO
MINA · SVBSCRIPTA · SVNT · IPSIS · LIBE
RIS · POSTERISQVE · EORVM · CIVITATEM
DEDIT · ET · CONVBIVM · CVM · VXORIBVS
QVAS · TVNC · HABVISSENT CVM · EST · CIVI
TAS · IIS · DATA · AVT · SIQVI · CAELIBES · ESSENT
CVM · IIS · QVAS · POSTEA · DVXISSENT · DVM
TAXAT · SINGVLIS · SINGVLAS · *NON . APRIL*
CAESARE · AVG · F · DOMITIANO · CN · PEDIO · CASCO · COS
PLATORI · VENETI · F · CENTVRIONI
MAEZEIO
DESCRIPTVM · ET · RECOGNITVM · EX · TABVLA
AENEA QVAE FIXA · EST · ROMAE · *IN*
CAPITOLIO · AD · ARAM · GENTIS · IVLIAE · DE
FORAS · PODIO · SINISTERIORE · TAB · $\overline{I}$
PAG · $\overline{II}$ · LOCO · XXXXIIII ·

ad p. 375—380 vide p. 288.

(a)

DASIUS BREUCUS EMIT MANCIPIOQUE ACCEPIT
PUERUM APOLAUSTUM, SIVE IS QUO ALIO NOMINE
EST, N. GRECUM, APOCATUM PRO UNCIS DUABUS
✗ DC DE BELLICO ALEXANDRI, F. R. M. VIBIO LONGO.
ESSE
EUM PUERUM SANUM TRADITUM, FURTIS NOXAQUE
SOLUTUM, ERRONEM FUGITIUM CADUCUM NON ESSE
PRESTARI: ET SI QUIS EUM PUERUM, Q. D. A.,
PARTENVE QUAM QUIS EX EO EVICERIT, Q. M.
EMPTOREM S. S., EUNVE AD Q. EA RES PERTINEBIT,
UTI FRUI HABERE POSSIDERE Q. RECTE LICEAT:
TUNC, QUARTUM ID ERIT, QUOD ITA EX EO EVIC-
TUM FUERIT,

(b) (c) (d)

(b) (c) (d)

DUPLAM
T. P. P. R. D. F. R. DASIUS BREUCUS, D. F:
BELLICUS ALAXANDRI. ID .. FIDE SUA ESSE
IUSSIT VIBIUS LONGUS.

PROQUE EO PUERO, Q. S. S. EST, PRETIUM
EIUS ✱ DC ACCEPISSE ET HABERE SE DIXIT
BELLICUS ALEXANDRI AB DASIO BREUCO.

ACT. KANAB. LEG. XIII G. XVII KAL. IUNIAS
RUFINO ET QUADRATO COS.

(a)

(a)

DASSIUS BREUCUS . . . . .
CIPIOQUE ACCEPIT . . E
APOLAUSTUM, SIVE IS QUO ALIO
NOMINE EST, N. GRECUM, A . .
CITATVM PRO UNCIS DUABUS
X DC DE BELLICO ALEXANDRI.
F. R. M. VIBIO LONGO
EU . . . . . UM SANUM TRADITUM
. . . . FURTIS NOXAQUE SO-
. . . . M, ERRONEM FUGITI-
VUM KADUCUM NON ESSE
PRAESTARI; ET SI QUIS EUM PU-
ERUM, Q. D. A., PARTEMVE
QUAM QUIS EX EO EVICERIT,

(b)

(Linum cum signis)

(c)

APPI PROCLI VET.
LEG. XIII G.
ANTONI CELERIS
IUL. VIATORIS
ULP. SEVERI-
NI
L. FIRMI PRIMITI-
VI
M. VIBI LONGI
FIDEIUSSOR.
BELLICI ALEXAN-
DRI VENDIT.

(d)

(d) (c) (d)

QUOMINUS EMPTOREM S. S. EVMUE, AD QUEM EA RES
PERTINEBIT, UTI FRUI HABERE POSSIDERETQUE REC-
TE LICEAT; TUM QUANTUM ID ERIT, QUOD ITA EX EO E-
VICTUM FUERIT, TANTAM PECUNIAM DUPLAM
PROBAM RECTE F. R. DASSIUS BREUCI, D. F. P. BEL-
LICUS ALEXANDRI. IDEM FIDE SUA ESSE IUSSIT M.
VIBIUS LONGUS.

PROQUE EO PUERO, QUI S. S. . . . . . ETIVM EIVS ✱ DC ACCE-
PISSE ET HABERE SE DIXIT BELLICUS ALEXANDR . .
AB DASSIO BREUCI

ADDITAMENTA.

††161. Epistula Traiani de liberis militum.

Aegyptische Urkunden aus den Museen von Berlin (1892) n. 140. — Suppl. sunt Wilckeni.

Ἀν[τί]γρ(αφον) ἐπιστ[ολ(ῆς) τοῦ κυρίου μεθ]ηρ[μηνευ](²)-μένης (10) ω (?) (³) [|_.] Τραι[α]νο[ῦ Καίσαρος τοῦ κυρίο]υ (⁴) (3) πλίου Λ (10) στικου (⁵) [ὑπά]τοις προε[τέθη ἥδε ἡ ἐπι-στολ(ὴ) ἐν τῇ] π[α]ρεμβολ(ῇ) (⁶) τῆ[ς] χειμασία[ς λεγιῶνο(ς) τρίτης] Κυ[ρ]ηναικῆς (⁷) καὶ λεγιῶνο(ς) [β] κ[αὶ εἰκο]στ[ῆ]ς Δηιοτεριανῆς (⁸) πρίδιε νό[ν]ας Ἀουγο[ύσ]τας, ὅ ἐστιν[1] Μεσορὴ (⁹) ια, ἐν πριν-κε[π]ίοι[ς].

(¹⁰) Ἐπί[σ]ταμα(ι), Σίμμιέ μου, τ[ο]ύτους, ο[ὓ]ς οἱ (¹¹) γονεῖς αὐτῶν τῷ τῆς στρατείας ἀνεί(¹²)λα[ν]το χρόνῳ, τὴν πρὸς τὰ πα-τρικὰ (¹³) [ὑπάρ]χοντα πρόσοδον κεκωλῦσθαι, (¹⁴) [καὶ τ]οῦτο οὐκ ἐδόκει σκληρὸν [εἶ]ναι (¹⁵) [τοὐν]αντίου αὐτῶν τῆ[ς] στρα-τιω[τ]ικῆ[ς] (¹⁶) [διδα]χῆς πεποιηκότων. Ἥδιστα δὲ (¹⁷) αὐτὸς προειέναι[2] τὰς ἀφορμάς, δι' ὧν (¹⁸) τὸ αὐστηρότερον ὑπὸ τῶν πρὸ ἐμοῦ (¹⁹) αὐτοκρατόρων σταθὲν φιλανθρωπό(²⁰)τερ[ο]ν ἑρμηνεύω. Ὅνπερ τοιγαροῦν (²¹) τ[ρόπ]ον οὐκ εἰσιν νόμιμοι κληρο(²²)[νό-μ]οι τῶν ἑαυτῶν πατέρων οἱ τῷ (²³) [τ]ῆς στρατε[ί]ας χρόνῳ

Exemplar epistulae domini transla(²)tae .... (³) [*Anno* ..] *Traiani Caesaris domini* (⁴) *[nomina]* (⁵) *[consulibus?] proposita est haec epistula in castris* (⁶) *hibernis legionis tertiae Cyrenaicae* (⁷) *et legionis vicesimae secundae Deiotarianae* (⁸) *pridie nonas Augustas, quod est Mesore* (⁹) *XI, in principiis.*

(¹⁰) *Scio, mi Simmi, eis quos* (¹¹) *patres eorum militiae suscepe*(¹²)*runt temporibus, ad paterna* (¹³) *bona aditum denegari,* (¹⁴) *neque id videbatur durum esse,* (¹⁵) *si quidem illi adversus militarem* (¹⁶) *disciplinam fecerunt. At libentissime* (¹⁷) *ego largior occasiones, ob quas* (¹⁸) *durius a retro* (¹⁹) *principibus statutum huma*(²⁰)*nius interpretor. Quemadmodum igitur* (²¹) *non sunt legitimi he*(²²)*redes patrum suorum ii qui* (²³) *militiae*

1) ἐστιν *dubium.* — 2) [*scr.* προΐεμαι. Th. M.]

... drianae.

...]χὴ[ν] ὑ[πα]ρχόντων (25) ἐξ
... (26)τος, οὐ καὶ τοῖς πρὸς [γ]έ-
... θαι δύνασθαι καὶ αὐτοὺς (28)
... (29) καὶ τοῖς στρατιώταις ἐμοῦ
... ε ποιῆσαι δεή(31)σει, οὐχ ἕνεκα
... ῖν, ἀλλὰ ἵνα τούτῳ χρῶνται,

... *possessionem bonorum* (25)
... *am genere cognatis* (27) *datur,*
... *cerno. Hoc meum beneficium*
... *teranis palam facere te opor-*
... *videar* (32), *sed ut eo utantur,*

... s Hadrianae.

... *(alta est pars scripta in pagina*
... *. 0,60), rep. a. 1892 in Africa ad*
... *I. L. 8 S. p. 1487). Ed. Carton*
... *vol. 19 (1892) p. 214 et vol. 21 (1893)*
... *1892) p. 399, vol. 20 (1892) p. 148;*
... *droit français et étranger 1892 p. 117;*
... *,31. — Titulum hiantem obscurum-*
... *emendationes contra lapidem receptas*
... *ter eas causas omittere constituissem,*
... *uctores iuris per hos annos proximos*
... *t editores in singulis paginis summis*
... *tur, quod in ipso principio sibi per-*
... *olitam* pro salute imp. Caes. L. Sep-
... *alia praemitti potuerint et ipsa illa*

. . . .

... veri Pi[*i*] (2) . . . [1] [*et Iuliae*
... 3) [*castr*]orum aram legis divi
... lib(ertus) (5) proc(urator) in-
... iptam[3] intulit. ∾

... *non perspicio; nam.* 1,2 *cum non*
... *itur* Pii Pertinacis Aug(usti) *spa-*
... *gre desideramus hoc quoque loco no-*
... *g erasa.* — 3) sciptam.

(7) Exemplum legis Hadrianae (8) in ara proposita[1].
Sermo. proc[*u*](9)ratorum:
Quid Caesar n(oster?)? pro in(10)fatigabili* cur[*a*][2], per qu(11)am
adsidue pro humanis uti(12)litatibus excubat, omnes par(13)tes
agrorum, *qua[*s*][3] tam oleis . . . .

(1) . . . . quae in centu(2)[*riis*] . . . . . is[4] saltus Blan- II.
diani (3) Uden[*sisque et i*]n illis[5] partibus *su[*nt*][6], (4) quae
ex saltu Lamiano et *Dom(5)itian[*o*][7] *iuncta[*e*][8] Thusdritano
(6) sunt nec a conductoribus ex[*er*](7)centur[9] isque[10] qui occu-
paverint !pos(8)sidendi ac *fru[*en*]d[*i h*]eredique[11] su(9)o relin-
quendi id ius datur, (10) quod *e[*s*]t[12] lege *Ha[*dria*]na[13] com-
pre(11)hensum de rudibus agris (12) et iis, qui per X *an[*n*]os[14]
conti(13)nuos inculti sunt. Nec ex (29) Blandiano et Udensi
*sal(30)tu[15] maiores *[*p*]artes[16] fruc[*tuum*] . . . .

. . . . (1) ioribus[17] occupave[*rit* . . . . *co*] (2) lent, III.
tertias part[*es* . . . . *da*](3)bit. De his quoque re[*gionibus,*
quae] (4) ex Lamiano et Domi[*tiano saltu iun*](5))ctae[18] Thus-
dritano sun[*t*, *tantundem da*](6)bit. De oleis, quas quis q . . .
. . . . (7) ribus posuerit aut oleastris [*inse*](8)ruerit,
captorum fructuum nu[*llos*] (9) decem proximis annis exiget,
(10) set nec de pomis septem annis proxim(is). (11) Nec alia
poma in divisione umquam (12) cadent *qu[*a*]m[19] quae veni-
bunt a posses(13)soribus. Quas partes aridas *fruct[*u*](14)um[20]

---

1) *expectes* propositum; *sed fortasse poterit defendi legem Hadrianam scriptam fuisse in ipsa ara a Patroclo dedicata,* legem infra scriptam *eius tamquam praefationem habendam remittere propter eam ad aram simul expositam.* — 2) curator *vel* curaior *lapis: faber quod repperit* cur (*ut* agr *est 3,16) male videtur solvisse.* — 3) quam. — 4) *deficiunt praeter suppletas litterae c. 5.* — 5) uden *in ectypo deprehenderunt editores, item* n illis *satis certo legitur in eodem.* — 6) *post* su *non fuit* nt, *sed spatium vacat.* — 7) domitiand. — 8) iuncta, *cfr. 3,5.* — 9) *non legendum esse* ex | centurisque, *sed* ex[*er*]centur isque *monuit per litteras A. Schulten.* — 10) quae . . . sunt . . . isque qui occupaverint . . . id ius datur *videtur posse ferri.* — 11) fruidiieredique. — 12) et. — 13) hana. — 14) anos. — 15) sal | saltus. — 16) dartes. — 17) *prima littera* i *vel* t. — 18) ctae, *non* cta *lapis.* — 19) qum. — 20) fruct|um.

quisque debebit dare, eas pro(15)ximo quinquennio ei dabit, in (16) cuius conductione agr(um) occupa(17)verit: post it tempus rationi[*bus . . . inferentur*].

FONTES

IURIS ROMANI ANTIQUI.

FONTES

IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

EDITIO SEXTA

CURA

THEODORI MOMMSENI ET OTTONIS GRADENWITZ.

PARS POSTERIOR

SCRIPTORES.

FRIBURGI IN BRISGAVIA ET LIPSIAE
IN LIBRARIA ACADEMICA I. C. B. MOHRII
(P. SIEBECK)
MDCCCLXXXXIII.

FONTES

IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

SCRIPTORES.

EDITIO SEXTA

CURA

THEODORI MOMMSENI ET OTTONIS GRADENWITZ.

FRIBURGI IN BRISGAVIA ET LIPSIAE
IN LIBRARIA ACADEMICA I. C. B. MOHRII
(P. SIEBECK)
MDCCCLXXXXIII.

EX OFFICINA H. LAUPPII. TUBINGAE.

Ad fontium iuris Romani antiqui partem posteriorem in hac eorum editione sexta a priore separatam pariter pervéniunt praemonita partis prioris adeunda ei qui de consilio et ratione operis universi certior fieri volet.

Berolini, m. Iulio a. 1893.

TH. MOMMSEN. O. GRADENWITZ.

CONSPECTUS OPERIS.

(Duabus crucibus quae signantur accesserunt in editione sexta.)

		Pag.
I.	Sextus Pompeius Festus: E libris de verborum significatu	1
††II.	M. Porcius Cato: E libro de agri cultura	49
III.	M. Terentius Varro.	
	1. E libris de lingua Latina	53
	2. E libris rerum rusticarum	63
IV.	Nonius Marcellus: E libris de compendiosa doctrina	66
V.	Asconius in Ciceronis orationes.	
	A. In Pisonianam	69
	B. In Scaurianam	70
	C. In Cornelianam	70
	D. In orationem in toga candida	71
VI.	Scholia Asconio errore tributa in Ciceronis Verrinas.	
	A. In divinationem	72
	B. In act. II lib. I	73
VII.	Boëthius in Ciceronis topica	75
VIII.	Servius in Vergilium.	
	A. In Aeneidem	78
	B. In Georgica	81
	C. In Bucolica	81
IX.	Isidorus Hispalensis: E libris originum s. etymologiarum	82
X.	Agrimensores.	
	1. De agrorum qualitate et condicionibus.	
	Frontinus liber I	88
	Frontinus liber II	89
	Hyginus	89
	2. De controversiis agrorum.	
	Frontinus liber I	91
	Frontinus liber II	94

EXPLICATIO
SIGNORUM ET NOTARUM.

Litterae cursivae in textu inscriptionum distinguunt quae a traditis aut differunt aut absunt, item Latina versa e Graecis; in adnotatione ea quae sunt editoris.

[Uncis quadratis] in scriptorum locis distinguuntur a traditis quae differunt aut desiderantur scilicet potiora; in textu inscriptionum, ubi haec expressa sunt litteris cursivis, uncos eos supplementis omnibus, emendationibus paucis apposuimus.

(Uncis rotundis) in textu comprehensa sunt compendia ita soluta, in adnotatione Latina versa e Graecis.

Lineolis subductis signavimus quae in traditis delenda videntur.

Puncta .... significant verba vel litteras in traditis aut deesse aut legi non posse neque satis certo posse suppleri.

Lineola — significat quaedam ex traditis omissa esse.

Signum ∾ in textu inscriptionum indicat in archetypo partem versus vacuam esse.

Numeri uncis rotundis inclusi in textu inscriptionum archetypi versus indicant.

Ak. Abh. = akademische Abhandlungen:
  Berl. ak. Abh. = Abh. d. Berliner Akad. d. Wissensch., phil.-hist. Classe.
  Münch. ak. Abh. = Abh. d. Münch. Ak. d. W., philos.-philol. Cl.
Annali = annali dell' instituto di corrispondenza archeologica.
Ber. = Berichte:
  Berl. Ber. = Monatsber. d. Berl. Akad. d. Wissensch.
  Leipz. Ber. = Ber. üb. d. Verhdl. d. Sächs. Ges. d. W., phil.-hist. Cl.
  Wien. Ber. = Sitzungsber. d. Wiener Ak. d. W.
C. I. L. = Corpus inscriptionum Latinarum consilio acad. litter. Boruss. ed.
Grut. = Gruteri thesaurus inscr. ed. I. 1602, ed. II. 1707.
Haenel, Corpus legum ab imp. Rom. ante Iustin. latarum. 1857.
Haub. = Haubold, antiquitatis Rom. monumenta legalia, ed. Spangenberg. 1830.
Hermes, Zeitschr. f. klass. Philologie, inde ab a. 1866.
Hu. = Huschke.
Jahrb. = Jahrbuch d. gem. deut. R. ed. Bekker et Muther. 1857—1863.

Kr. Z. = Tübinger krit. Zeitschr. f. Rechtsw. 1826—29.
Mo. = Mommsen.
Or. = Orellii inscript. Latin. collectio. 1828. Vol. III. ed. Henzen. 1856.
Phil. = Philologus, Zeitschr. f. d. klass. Alterthum, inde ab a. 1846.
Rh. Iur. = Rheinisches Museum f. Iurisprud. 1827—1835.
Rh. Ph. = Rhein. Mus. f. Philologie, inde ab a. 1827.
Ri. = Ritschl, priscae latinitatis monumenta epigraphica, ad archetypon repraesentata. 1862. (tab. lithogr. ad C. I. L.)
Rud. R. G. = Rudorff, röm. Rechtsgeschichte. 1857.
Spang. = Spangenberg, iur. Rom. tabulae negotiorum sollemnium. 1822.
Wi. = Wilmanns, exempla inscript. latin., 2 vol. 1873.
ZGR. = Zeitschr. f. geschichtl. Rechtsw., edd. Savigny aliique. 1815—1848.
ZRG. = Zeitschr. f. Rechtsgeschichte, edd. Bruns aliique inde ab a. 1862.
ZSSt. = Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, edd. Bruns aliique inde ab a. 1880.

I. SEXTUS POMPEIUS FESTUS.

†M. Verrius Flaccus quos imperante Augusto ex Varronianis potissimum composuit libros de verborum significatu ad ordinem litterarum (sed primarum tantummodo) digestos, eos Pompeius Festus (nobis F) *secundo tertiove nostrae aerae saeculo in compendium redegit, cuius compendii partem servavit unicus codex olim Pomponii Laeti, hodie Neapolitanae bibliothecae, scriptus saec. X (nobis* cod., *quatenus hodie superest,* L *in parte adservata olim apud Laetum hodie deperdita). Deficit eius libri pars prior tota sive quaterniones septem primi et pars octavi ad mediam litteram M; partis posterioris quaternionum novem quae supersunt folia praeter minores hiatus ambusta sunt omnia, ut singulorum rectorum pagina posterior, versorum pagina prior aut tota aut maiore ex parte perierit. Praeterea ex quaternionibus his novem, qui etsi mutili superfuerunt tamen saeculo XV, cum hodie desiderentur tres VIII. X. XVI, eorum vices facit aliquatenus exemplar descriptum inde ea aetate parum curiose neque servatum ipsum, cuius nos adhibuimus apographa tria, scilicet libros Vaticanos 1549 (nobis* R), *2731 (nobis* S), *3369 (nobis* Q). *Ad quaternionem decimum sextum (p. 359—376 ed. Mue.) accedit exemplar alterum idque longe maiore cura exceptum, ut vel hiatus diligenter repraesentet in altero exemplari plerumque obcaecatos, Angeli Politiani ab Huelseno investigatum in cod. Vaticano 3368 (nobis* A), *quo factum est, ut carere possimus adnotationibus eiusdem Politiani adservatis in bibliotheca Monacensi adhibitisque a me in quaternionis eius recognitione edita in actis academiae Berolinensis maioribus anni 1864. — Festi epitomen etiamtum integram denuo abbreviavit aetate Caroli Magni Paulus (nobis* P) *diaconus is ipse qui scripsit de rebus gestis Longobardorum, cuius epitomae inter multa quae supersunt exemplaria adhibuimus tria primaria Guelferbytanum (nobis* G) *saec. X, Trecense (nobis* T) *saec. XI, Monacense (nobis* M) *saeculi XI/XII. Factum autem est singulari beneficio Christiani Huelseni, ut in hac editione quae ex Festo Paulove depropsimus digesta ad ordinem alphabeticum hodie usitatum, omnia proponantur recognita ad exemplaria supra citata ab eo aut denuo aut primum diligenter collata. Paginae quae F(esti) vel P(auli) nomen sequuntur, vel, ubi Festi quae supersunt ex epitome Pauli supplentur, utriusque coniuncti, editionis sunt curatae a. 1839 ab Odofredo Mueller (nobis* Mue.).

E libris de verborum significatu.

Abacti magistratus[1] dicebantur, qui coacti deposuerant imperium. *P. 23.*

1) [*scr.* magistratu. TH. M.]

Abemito significat demito vel auferto; emere enim antiqui dicebant pro accipere. *P. 4.*

Abgregare —, adgregare —, segregare —. Quorum verborum frequens usus non mirum, si ex pecoribus pendet, cum apud antiquos opes et patrimonia ex his praecipue constiterint, ut adhuc etiam pecunias et peculia dicimus[1]. *P. 23.*

Aborigines appellati sunt, quod errantes convenerint[2] in agrum, qui nunc est populi Romani; fuit enim gens antiquissima Italiae. *P. 19.*

Accensi dicebantur, qui in locum mortuorum militum subito subrogabantur, dicti ita, quia ad censum adiciebantur. *P. 18.*

Actus modo significant — iter inter vicinos quattuor pedum latum; modo in geometrica minorem partem iugeri, id est centum viginti pedum. *P. 17.*

Adlecti dicebantur apud Romanos, qui propter inopiam ex equestri ordine in senatorum sunt numero adsumpti. Nam patres dicuntur, qui sunt patricii generis; conscripti, qui in senatu[3] sunt scriptis adnotati. *P. 7.*

Adorare apud antiquos significabat agere, unde et legati oratores dicuntur, quia mandata populi agunt. *P. 19.*

Adpromissor est, qui, quod[4] suo nomine promisit, idem pro altero quoque promittit. *P. 15.*

Adscripti dicebantur, qui in colonias nomina dedissent, ut essent coloni. *P. 14.*

Adscripticii veluti quidam scripti[5] dicebantur, qui supplendis legionibus adscribebantur; hos et accensos dicebant, quod ad legionum censum essent adscripti; quidam velatos, quia vestiti inermes sequerentur exercitum *cett.* *P. 14.*

Adsiduus dicitur, qui in ea re, quam frequenter agit, quasi consedisse videatur; alii assiduum locupletem, quasi multorum assium, dictum putarunt; alii eum, qui sumptu proprio militabat, ab asse dando[6] vocatum existimarunt[7]. *P. 9.*

---

1) *Plin. h. n. 18,3,11:* Pecunia ipsa a pecore appellabatur; et etiam nunc in tabulis censoriis pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat. — 2) convenerunt *G.* — 3) senatus *G.* — 4) [*Cave inseras* quis; *adpromittit is qui suo nomine ita promittit, ut ea summa pro altero quoque promittatur eumque soluta liberet.* Th. M.] — 5) vel, uti quidam, adscriptivi *Walch, ad Tac. Agric. 265; cf. Varro, l. l. 7,56.* — 6) assedendo *T.* — 7) aestimarunt *libri.*

Aedilis initio dictus est, quia[1] aedium non tantum sacrarum, sed etiam privatarum curam gerebat; postea hoc nomen et ad magistratus translatum est. Dictus[2] est autem aedilis, quod facilis ad eum plebi aditus esset. *P. 13.*

Aerarii tribuni a tribuendo aere sunt appellati. Aerarium sane populus Romanus in aede Saturni habuit. *P. 2.*

Aestimata poena ab antiquis ab aere dicta est, qui eam aestimaverunt aere, ovem decussis, bovem centussis, hoc est decem vel centum assibus. *P. 24.* (*Cf.* Maxima.)

Aliuta *cet. v. tom. I p. 11, 15. P. 6.*

Ambitus proprie dicitur circuitus[3] aedificiorum patens in latitudinem pedes duos et semissem, in longitudinem idem quod aedificium *cett. P. 5.*

Ambitus proprie dicitur inter vicinorum aedificia locus duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem relictus. Ex quo etiam honoris ambitus dici coeptus est a circumeundo supplicandoque. *P. 16.*

Amsegetes dicuntur, quorum ager viam tangit. *P. 21.*[4]

Annaria lex dicebatur ab antiquis ea, qua finiuntur anni magistratus capiendi. *P. 27.*

Aqua et igni tam interdici solet damnatis, quam accipiuntur nuptae, videlicet quia hae duae res humanam vitam maxime continent. *P. 2.*[5]

Arbiter dicitur iudex, quod totius rei habeat arbitrium et facultatem. — Arbitrium dicitur sententia, quae ab arbitro statuitur. — Arbitrarium, cum adhuc res apud arbitrum[6] geritur. *P. 15.*

Armita dicebatur virgo sacrificans, cui lacinia togae in humerum erat reiecta[7]. Legibus etiam Laurentum sanctum est, ne pomum ex alieno legatur in armum, id est quod umeri onus sit. *P. 4.*[8]

Ast significat at, sed, autem[9]. *P. 6.*

1) qui *Mue.* — 2) dictum *M.* — 3) circumitus *G.* — 4) *Bergk (ZRG. 14, 143):* amsegetes, *quia veteres* an *pro* circum *ponere consuerunt, teste Macr. sat. 1,14.* — 5) *Cf. D. 24,1,66,1.* — 6) arbitrium *M.* — 7) relecta *M.* — 8) *Cf. Grimm, deutsche R.-Alterth. 554.* — 9) *Sic cod.,* vel *ante* autem *male ins. Mue. cum vulg.* — *Charis. gramm. 229,30:* ast apud veteres variam vim contulit vocibus pro atque, pro ac, pro ergo, sed, tamen, tum, cum, ut in glossis antiquitatum legimus scriptum. *Cf. Schoell, XII tab. 110.*

Aurichalcum vel orichalcum quidam putant compositum ex aere et auro, sive quod colorem habeat aureum; orichalcum[1] sane dicitur, quia in montuosis locis invenitur; mons etenim Graece ὄρος appellatur[2]. *P. 9.*

Bustum proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus et sepultus, diciturque bustum quasi bene ustum[3], ubi vero combustus quis tantummodo, alibi vero est sepultus, is locus ab urendo ustrina[4] vocatur; sed modo busta[5] sepulcra appellamus. *P. 32.*

Caduceatores legati pacem petentes. Cato 'caduceatori'[6], inquit, 'nemo homo[7] nocet'[8]. *P. 47.*

Caelibari hasta caput nubentis comebatur, quae in corpore gladiatoris stetisset abiecti occisique, ut quemadmodum illa coniuncta fuerit cum corpore gladiatoris, sic ipsa cum viro sit; vel quia matronae Iunonis[9] Curitis in tutela sint, quae ita appellabatur a ferenda hasta, quae lingua Sabinorum 'curis' dicitur; — vel quod nuptiali iure imperio viri subicitur[10] nubens, quia hasta summa armorum et imperii est: quam ob causam — captivi sub eadem veneunt *cett.* *P. 62.*

Celeres antiqui dixerunt quos nunc equites dicimus, a Celere, interfectore Remi, qui initio a Romulo iis[11] praepositus fuit; qui primitus electi fuerunt ex singulis curiis deni, ideoque omnino trecenti fuere. *P. 55.*

Cenacula dicuntur, ad quae[12] scalis ascenditur. *P. 54.*[13]

Censio hastaria dicebatur, cum militi multae nomine ob delictum militare indicebatur[14], quod hastas daret. *P. 54.*

Censionem facere dicebatur censor, cum multam equiti inrogabat[15]. *P. 54.*

Censores dicti, quod rem suam quisque tanti aestimare solitus sit, quanti illi censuerint[16]. *P. 58.*

Censui censendo[17] agri proprie appellantur, qui et emi et venire iure civili possunt. *P. 58.*

1) aurichalcum *M.* — 2) *P. 47:* Cadmea terra, quae in aes coicitur, ut fiat orichalcum. — 3) bene iustum *M.* — 4) ostrina *M.* — 5) modo obusta *T.* — 6) caduciatori *GM.* — 7) homo *om. T.* — 8) nosset *G.* — 9) iuninis *M.* — 10) sobiicitur *G.* — 11) his /// *M.* — 12) quas *libri.* — 13) *Cf. D. 43,17,3,7:* sed si supra aedes, quas possideo, cenaculum sit *cett.* — 14) indicebantur *G.* — 15) inrogabant *M.* — 16) censuerunt *T.* — 17) censedo *M T.*

Centenariae cenae dicebantur in quas lege Licinia non plus centussi[1] praeter terra enata[2] inpendebatur[3], id est centum assibus qui erant breves nummi ex aere. *P. 54.*
Centumviralia iudicia a centumviris sunt dicta. Nam cum essent Romae triginta et quinque tribus, quae et curiae sunt dictae, terni ex singulis tribubus sunt electi ad iudicandum, qui centumviri appellati sunt; et licet quinque amplius quam centum fuerint, tamen, quo facilius nominarentur, centumviri sunt dicti. *P. 54.*
Centuria in agris significat ducenta iugera, in re militari centum homines. *P. 53.* — Centuriata comitia item curiata comitia dicebantur, quia populus Romanus per centenas turmas divisus erat. *P. 54.* — Centuriatus ager in ducena[4] iugera definitus, quia Romulus centenis civibus ducena[4] iugera tribuit. *P. 53.*
Classici testes dicebantur qui signandis testamentis adhibebantur. *P. 56.*
Cognitor est, qui litem alterius suscipit coram ab eo, cui[5] datus est; procurator autem absentis nomine actor fit. *P. 57.*
Comitiales dies appellabant, cum in comitio conveniebant; qui locus a coeundo, ip est insimul veniendo, est dictus. *P. 38.*
Compascuus ager relictus ad pascendum communiter vicinis. *P. 40.*
Compraedes eiusdem rei populo sponsores[6]. *P. 39.*
Conciliabulum locus, ubi in[7] concilium convenitur. *P. 38.*
Concilium dicitur a populi consensu: sive concilium dicitur a concalando[8], id est vocando. *P. 38.*
Condicere est dicendo denuntiare. *P. 64.*
Condictio[9] in diem certum eius rei, quae agitur, denuntiatio. *P. 66.*
Condictum est, quod in commune[10] est dictum. *P. 39.*
Conscripti dicebantur, qui ex equestri ordine patribus adscribebantur[11], ut numerus senatorum expleretur. *P. 41.*

1) centussi G^1, centussibus G^2 *MT.* — 2) terrae nata (natabus *G*) *libri.* — 3) impendebantur *G.* — 4) ducenta *M.* — 5) ab eo cui *libri,* eo cui *vulg.* [*malim* eo a quo. Th. M.] — 6) sponsore *M.* — 7) in *om. libri.* — 8) concalendo *T,* conconcalendo *M.* — 9) condicio *G,* conditio *M.* — 10) communi *libri.* — 11) adscribantur *M.*

C o n s p o n s o r coniurator. *P. 59.*

C o n s p o s o s antiqui dicebant fide mutua conligatos. *P. 41.*

C o n t e s t a r i litem dicuntur duo aut plures adversarii, quod ordinato iudicio utraque pars dicere solet: 'Testes estote'. *P. 57.*

Contestari est, cum uterque reus dicit: 'Testes estote'. *P. 38.*

C o n t i o significat conventum, non tamen alium, quam eum, qui a[1] magistratu vel a sacerdote publico[2] per praeconem convocatur. *P. 38.*

C o n t r a r i u m aes, grave aes. *P. 64.*

C o n v e n t a e c o n d i c i o dicebatur, cum primus sermo de nuptiis et earum condicione habebatur. *P. 62.*

C o n v e n t u s quattuor modis intellegitur: — tertio cum a magistratibus iudicii causa populus congregatur. *P. 41.*

C u m i m p e r i o e s t dicebatur apud antiquos, cui nominatim[3] a populo dabatur imperium. C u m p o t e s t a t e[4] e s t dicebatur de eo, qui a populo alicui negotio praeficiebatur[5]. *P. 50.*

C u m p o p u l o a g e r e hoc est[6] populum ad concilium aut comitia vocare. *P. 50.*

C u r a t o r e s dicuntur, qui pupillis loco tutorum dantur; sive illi qui rei frumentariae agrisve[7] dividendis praepositi sunt. *P. 48.*

C u r i a locus est, ubi publicas curas gerebant. C a l a b r a[8] c u r i a dicebatur, ubi tantum ratio sacrorum gerebatur. C u r i a e etiam nominantur, in quibus uniuscuiusque partis populi Romani quid geritur, quales sunt hae, in quas Romulus populum distribuit, numero triginta, quibus postea additae sunt quinque, ita ut in sua quisque curia sacra publica faceret feriasque observaret, iisque[9] curiis singulis nomina Curiarum virginum inposita esse dicuntur, quas virgines quondam Romani de Sabinis rapuerunt. *P. 49.*

C u r i a l e s, eiusdem curiae, ut tribules et municipes[10]. *P. 49.*

C u r i a l e s f l a m i n e s curiarum sacerdotes. *P. 64.*

C u r i o n i a sacra, quae in curiis fiebant. *P. 62.*

C u r i o n i u m aes dicebatur, quod dabatur curioni[11] ob sacerdotium curionatus. *P. 49.*

1) a *om. libri.* — 2) buplico *M.* — 3) nominatum *T.* — 4) *sic T;* cum potesta *M,* compotesta *G.* — 5) praeferebatur *libri.* — 6) est hoc est *libri.* — 7) vel *G.* — 8) culabra *libri.* — 9) hisque *libri.* — 10) municeps *M.* — 11) curoni *G.*

Curis est Sabine hasta, unde Romulus Quirinus, quia eam ferebat, est dictus; et Romani a Quirino Quirites dicuntur. Quidam eum dictum putant a Curibus, quae fuit urbs opulentissima Sabinorum. *P. 49.*[1]

Currules[2] magistratus appellati sunt, quia curru vehebantur. *P. 49.*

Custodelam dicebant antiqui, quam nunc dicimus custodiam. *P. 51.*

Decima quaeque veteres dis suis offerebant. *P. 71.*

Decimanus appellatur limes, qui fit ab ortu solis ad occasum; alter ex transverso currens appellatur cardo. *P. 71.*[3]

Deminutus capite appellatur[4], qui civitate mutatus est; et ex alia familia in aliam adoptatus[5]; et qui liber alteri mancipio datus est; et qui in hostium potestatem venit; et cui aqua ignique interdictum est. *P. 70.*

Depeculatus a pecore[6] dicitur; qui enim populum fraudat, peculatus poena tenetur. *P. 75.*

Depontani senes appellabantur, qui sexagenarii de ponte deiciebantur. *P. 75.*

Derogare proprie est, cum quid ex lege[7] vetere, quo minus fiat, sancitur lege nova; derogare ergo detrahere est. *P. 69.*

Diffarreatio genus erat sacrificii, quo inter virum et mulierem fiebat dissolutio; dicta diffarreatio, quia fiebat farreo libo adhibito. *P. 74.*

Dirutum aere militem dicebant antiqui, cui stipendium ignominiae causa non erat datum[8], quod aes diruebatur in fiscum, non in militis sacculum. *P. 69.*

Disertiones[9] divisiones patrimoniorum inter consortes. *P. 72.*

Dispensatores dicti, qui[10] aes pensantes expendebant, non adnumerabant. *P. 72.*

Doli vocabulum nunc tantum in malis utimur, apud antiquos autem etiam in bonis rebus utebatur; unde adhuc dicimus 'sine dolo malo', nimirum quia solebat dici et bonus. *P. 69.*

Duicensus dicebatur cum altero, id est cum filio, census. *P. 66.*

---

1) *Cf.* Caelibari hasta *supra p. 4.* — 2) *sic libri.* — 3) *Cf. Isid. 15,14,4.* — 4) appellabatur *T.* — 5) est *ins. M.* — 6) pecure *G M.* — 7) est *ins. G.* — 8) dictum *G.* — 9) desertiones *libri.* — 10) quia *M.*

Duplionem antiqui dicebant, quod nos duplum. P. 66.[1]
Eiuratio significat id, quod desideretur, non posse praestari. Plautus: 'Eiuravit militiam'. P. 77.
Em, tum. P. 76. Em[2] pro eum, ab eo, quod est 'is'. P. 77.
Emancipati duobus modis intelleguntur: aut ii[3], qui ex patris iure exierunt, aut ii[3], qui aliorum fiunt dominii; quorum utrumque fit mancipatione. P. 77.
Emere, quod nunc est mercari, antiqui accipiebant pro sumere. P. 76.
Endoplorato, inplorato, quod est cum questione[4] inclamare. Inplorare namque est cum fletu rogare, quod est proproprie vapulantis. P. 77.
Endo procinctu, in procinctu: significat autem, cum ex castris in proelium exitum est, procinctos, quasi[5] praecinctos atque expeditos; nam apud antiquos togis incincti pugnitasse[6] dicuntur. P. 77.
Equestre aes, quod equiti dabatur. P. 81.
Erctum citumque[7] fit inter consortes, ut in libris legum Romanorum[8] legitur. Erctum a coercendo dictum, unde et erciscendae et ercisci. Citum autem est vocatum a ciendo. P. 82.
Escit erit. P. 77.[9]
Everriator vocatur, qui iure accepta hereditate iusta facere defuncto debet: qui si non fecerit seu quid in ea re turbaverit, suo capite luat. Id nomen ductum[10] a verrendo; nam 'exverrae'[11] sunt purgatio quaedam domus, ex qua mortuus ad sepulturam ferendus est, quae fit per everriatorem certo genere scoparum adhibito ab extra verrendo dictarum. P. 77.
Exrogare est ex lege vetere aliquid eximere per novam legem. P. 82.
Extrarius est, qui extra focum sacramentum iusque[12] sit. P. 78.
Familia antea in liberis hominibus dicebatur, quorum dux et princeps generis vocabatur pater et mater familiae; unde familia nobilium Pompiliorum, Valeriorum, Corneliorum. Et

1) *v. tom. I p. 39, tab. XII, 3.* — 2) en *G.* — 3) hi *libri.* — 4) conquestione *G.* — 5) qua *M.* — 6) punitasse *T.* — 7) que *del. Scaliger.* — 8) aromanorum *M.* — 9) *v. tom. I p. 23, tab. V, 4. 5. 7. Schoell 98.* — 10) dictum *T.* — 11) exvernae *libri.* — 12) usque *M.*

familiares ex eadem familia. Postea hoc nomine etiam famuli appellari coeperunt *cett.* *P. 86.*

Famuli origo ab Oscis dependet[1], apud quos servus 'famel' nominabatur[2], unde et familia vocata. — Famuletium[3] dicebatur, quod nunc servitium. *P. 87.*

Farreum, genus libi ex farre factum. *P. 88.*[4]

Fastis diebus iucunda[5] fari licebat, nefastis quaedam non licebat fari. *P. 93.*[6]

Fastorum libri appellantur, in quibus totius anni fit descriptio[7]. Fasti enim dies festi sunt. *P. 87.*

Fenus et feneratores et lex de credita pecunia fenebris a fetu dicta, quod crediti nummi alios pariant *cett.* *P. 86.*

Feretrius Iuppiter dictus a ferendo, quod pacem ferre putaretur; ex cuius templo sumebant sceptrum, per quod iurarent, et lapidem silicem, quo foedus ferirent. *P. 92.* (*Cf.* Lapidem.)

Ferias antiqui fesias[8] vocabant; et aliae erant sine die festo, ut nundinae, aliae cum festo, ut Saturnalia *cett.* *P. 86.*

Fetiales a ferendo[9] dicti: apud hos enim belli pacisque faciendae ius est. *P. 91.*[10]

Flaminius camillus puer dicebatur ingenuus patrimes et matrimes, qui flamini Diali ad sacrificia praeministrabat: antiqui enim ministros camillos dicebant *cett.* *P. 93.*

Flammeo amicitur nubens ominis[11] boni[12] causa, quod eo adsidue utebatur flaminica, id est flaminis uxor, cui non licebat facere divortium. *P. 89.*

---

1) dependit *libri.* — 2) *Lex Osca tab. Bant. (tom. 1 p. 52) v. 22.* — 3) [*scr.* famulicium. Th. M.] — 4) *Plin. h. n. 18,3,10:* in sacris nihil religiosius confarreationis vinculo erat, novaeque nuptae farreum praeferebant. *Cf. Gai. 1,112.* — 5) iocunda *libri,* iuridica *Aug.,* ius *Scal.* [*malim* iure dicunda. Th. M.] — 6) *Cf. Varro, l. l. 6,29.30.* — 7) [*immo* discriptio. Th. M.] *Macr. sat. 1,15,9:* Priscis — temporibus, antequam fasti a Cn. Flavio scriba invitis patribus in omnium notitiam proderentur, pontifici minori haec provincia delegabatur, ut novae lunae primum observaret adspectum visamque regi sacrificulo nuntiaret, itaque, sacrificio — celebrato, idem pontifex calata, id est vocata, in Capitolium plebe, — quot numero dies a kalendis ad nonas superessent, pronuntiabat. — Verbum autem καλῶ graecum est, id est voco, et hunc diem, qui ex his diebus, qui calarentur, primus esset, placuit kalendas vocari. — 8) festas *libri, emend. Mue.* — 9) *sic libri.* — 10) *Nonius v.* Fetialis. *Varro, l. l. 5,86.* — 11) hominis *MT.* — 12) *om. T.*

F l a m m e o vestimento flaminica utebatur, id est Dialis uxor et Iovis sacerdos, cui telum fulminis[1] eodem erat colore. *P. 92.*
F o e d u s appellatum ab eo quod in paciscendo foedere[2] hostia necaretur, — vel quia in foedere interponatur fides. *P. 84.*
F o r c t e s, frugi et bonus, sive validus. *P. 84.* (*Cf.* S a n a t e s.)
F o r u m sex·modis intellegitur: primo negotiationis locus —; alio, in quo iudicia fieri, cum populo agi, contiones haberi solent; tertio, cum is[3], qui provinciae praeest, forum agere dicitur, cum civitates vocat et de controversiis eorum cognoscit; quarto, cum id forum antiqui appellabant, quod nunc vestibulum sepulcri dicari solet *cett. P. 84.*
F u l g u r i t u m, id quod est fulmine ictum, qui locus statim fieri putabatur religiosus, quod eum deus sibi dicasse videretur. *P. 92.*
F u n d u s — dicitur populus esse rei, quam[4] alienat, hoc est auctor. *P. 89.*
G e n s A e l i a appellatur, quae ex multis familiis conficitur. *P. 94.*
G e n t i l i s dicitur et ex eodem genere ortus, et is, qui simili nomine appellatur, ut ait Cincius: 'Gentiles mihi sunt, qui meo nomine appellantur'. *P. 94.*
G r a v e a e s dictum a pondere, quia deni asses, singuli pondo libras, efficiebant denarium, ab hoc ipso numero dictum. Sed bello Punico populus Romanus, pressus aere alieno, ex singulis assibus librariis senos fecit, qui tantundem ut illi valerent *cett. P. 98.* (*Cf.* S e x t a n t a r i.)
H a s t a e subiciebant[5] ea, quae publice venundabant, quia signum praecipuum [*belli*[6]] est hasta *cett. P. 101.*
H e r e d i u m praedium parvulum. *P. 99.*[7]
H e r e s apud antiquos pro domino ponebatur. *P. 99.*
H o r c t u m et f o r c t u m pro bono dicebant. *P. 102.*[8]
H o r d i a r i u m a e s, quod pro hordeo equiti Romano dabatur. *P. 102.*
H o r t u s[9] apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi, qui arma capere possint, orirentur. *P. 102.*

1) flaminis *G.* — 2) foede *GM*, fide *T.* — 3) his *libri.* — 4) quem *libri.* [*Vide num agatur non de re, sed de reo.* Th. M.] — 5) *sic libri.* — 6) belli *ins. Mue.* [*Malim* dominii a populo quaesiti. Th M.] — 7) *Plin. h. n. 19,4,50:* in XII tabulis — nusquam nominatur villa, semper in significatione eahortus, in horti vero heredium. *Cf. Varro, r. r. 1,10.* — 8) *v. tom. I p. 18 tab. 1, 5.* — 9) hostus *G M.*

H o s t i a dicta est ab eo, quod est hostire ferire. *P. 102.*
H o s t i s apud antiquos peregrinus dicebatur, et qui nunc hostis, perduellio. *P. 102.* (P e r d u e l l i o, qui pertinaciter retinet bellum. *P. 66 v.* D u e l l u m.)
I g i t u r nunc quidem pro — ergo; sed apud antiquos ponebatur pro inde et postea et tum. *P. 105.*[1]
I g n i s Vestae si quando interstinctus esset, virgines verberibus afficiebantur[2] a pontifice.[3] *P. 106.*
I n l i c i u m[4] dicitur, cum populus ad contionem elicitur, id est evocatur[5] *cett.* *P. 114.* I n l i c i u m v o c a r e antiqui dicebant ad contionem vocare. *P. 113.*
Inpensam stipem, aes sacrum, quod nondum erat pensum. *P. 108.*
I n p l o r a r e, inclamare, ad auxilium invocare. *P. 109.* (*Cf.* E n d o p l o r a t o.)
I n p r o l u s vel i n p r o l i s, qui nondum esset adscriptus in civitate. *P. 108.*
I n c o m i t i a r e significat tale convicium facere, pro quo necesse sit in comitium, hoc est in conventum, venire. Plautus 'quaeso ne me incomities'. *P. 107.*
I n f e r i a e sacrificia, quae dis Manibus inferebant. *P. 112.*
I n f i t i a r i, creditum fraudare. *P. 112.*
I n p r o c i n c t u factum testamentum dicitur, quod miles pugnaturus nuncupat praesentibus commilitonibus. *P. 109.*
I n s o n s, extra culpam, a quo dici morbus quoque existimatur sonticus, qui perpetuo noceat. *P. 111.*
I n s u l a e dictae proprie, quae non iunguntur[6] communibus parietibus cum vicinis circumituque[7] publico aut privato cinguntur *cett.* *P. 111.*
I n t e r n e c i v u m[8] testamentum est, propter quod dominus eius necatus est.[9] *P. 114.*
I u r a r e flamini[10] Diali fas non erat. *P. 104.*
I u r g a t i o, iuris actio. *P. 103.*
I u s t u m v a d e m, idoneum sponsorem. *P. 113.*

---

1) *v. tom. I p. 17 tab. I, 1.* — 2) affaciebantur *G.* — 3) *Exemplum refert Liv. 28,11,6.7.* — 4) illicibum *libri.* — 5) *sic G M,* vocatur *T.* — 6) quae coniunguntur *T.* — 7) circum ita qui *G,* circuimtu qui *M,* circumitu *T.* — 8) internae cibum *M T,* internecidum *G.* — 9) *Cf. Isid. 5,26,18.* — 10) famini *M,* flammini *T.*

Lacit decipiendo inducit. Lax etenim fraus est. *P. 116.*

Lance et licio[1] dicebatur apud antiquos, quia, qui furtum ibat quaerere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat propter matrum familiae aut virginum praesentiam.[1] *P. 117.*

Lapidem silicem tenebant iuraturi per Iovem, haec verba dicentes: 'Si sciens fallo, tum me Dispiter salva urbe arceque bonis eiciat, ut ego hunc lapidem.'[2] *P. 115.*

Liberalia Liberi festa, quae apud Graecos dicuntur Διονύσια[3] *cett. P. 116.*

Licitati in mercando sive pugnando contendentes. *P. 116.*

Limis[4] obliquus, id est transversus, unde et limina. Limites in agris nunc termini, nunc viae transversae. Limitatus ager est in centurias dimensus. *P. 116.*

Litis[5] cecidisse dicitur, qui eius rei, de qua agebat, causam amisit. *P. 116.*

Lituus appellatus, quod litis[6] sit testis; est enim genus bucinae incurvae, quo qui cecinerit, dicitur liticen[7] *cett. P. 116.*

Locupletes, locorum multorum domini.[8] *P. 119.*

Magisterare moderari; unde magistri non solum doctores artium, sed etiam pagorum[9], societatum, vicorum, collegiorum, equitum dicuntur, quia omnes hi magis ceteris possunt: unde et magistratus, qui per imperia potentiores sunt, quam privati *cett. P. 126.* Magisteria dicuntur in omnibus rebus[10], qui magis ceteris possunt, ut magisterium equitum. *P. 152. (Cf. F. 154.)*

Maiorem consulem L. Caesar putat dici vel eum, penes

---

1) *Gai. 3,192:* nudus quaerat linteo cinctus lancem habens. *Inst. gl. Taur. (ZRG. 7,44) 466:* nudus ingrediebatur discum fictile[*m*] in capite portans utrisque manibus detentus (detentum?). *Gell. 11,18,9:* furta, quae per lancem liciumque concepta essent: *16,10,8:* furtorumque quaestio cum lance et licio. *Cf. tom. I p. 32 tab. VIII, 15. Rud. RG. 2,352 n. 21.* — 2) *Cf. Polyb. 3,25. Gell. 1,21,4.* — 3) dionisia *libri.* — 4) *sic libri.* — 5) *scr.* lite. — 6) liti *M.* — 7) laticen *G.* — 8) *Plin. h. n. 18,3,11:* locupletes dicebant loci, hoc est agri, plenos. *Cic. de r. p. 2,9,16:* Romulus — multae dictione ovium et boum (quod tum erat res in pecore et locorum possessionibus, ex quo pecuniosi et locupletes vocabantur), non vi et suppliciis coercebat. — 9) paganorum *M T.* — 10) rebus *om. T.*

quem fasces sint, vel eum, qui prior factus sit; praetorem autem maiorem urbanum, minores ceteros. *F. 161.*

Maiores flamines appellabantur patricii generis, minores plebeii. *P. 151.*

Manceps dictus, quod manu capiatur. *P. 128.* **Manceps** dicitur, qui quid[1] a populo emit conducitve[2], quia manu sublata significat se auctorem[3] emptionis esse; qui 'idem praes' dicitur, qui[4] tam debet praestare populo, quod promisit, quam is, qui pro eo praes factus est. *P. 151.* (*Cf.* **Praes.**)

[***Mancipatione adoptatur,***] ut patri sui[5] here[*s esse desinat: sed eius qui adop*]tet tam heres est quam [*si ex eo natus esset. Adrogatione, qui*] in potestate alie[*na non est, adrogatoris fit filius*] et suus heres, ut p[*atet*] *cett.* *F. 153.*

Manliae gentis patriciae decreto nemo ex ea Marcus appellatur, quod M. Manlius, qui Capitolium a Gallis defenderat, cum regnum adfectasset, damnatus necatusque est. *P. 151.*

[***Manumitti dicitur***] ser(vus) sacrorum [*causa, cum dominus eius tenens m*]odo caput [*modo membrum aliud eiusdem servi ita*] dicit[6]: 'Hunc [*hominem liberum esse volo, ac*] pro eo auri X [*puri, probi, profani, mei solvam, si*] usquam digre[*ssus erit a sacris, factus iuris*] sui'. Tum[7] is[8] ser[*vum circumagit et e manu homi*]nem liberum mit[*tit*]. *F. 158.* (*P. 159.*) (*Cf.* **Puri.**)

Materfamiliae non ante dicebatur, quam vir eius paterfamiliae dictus esset; nec possunt hoc nomine plures in una familia praeter unam appellari. Sed nec vidua hoc nomine, nec quae sine filiis est, appellari potest. *P. 125.*

Matrimes ac patrimes dicuntur, quibus matres et patres adhuc vivunt. *P. 126.*

[**Matronae** a magistra]tib(us) non summove[bantur, ne pulsari contre]ctarive viderentur, neve gra[vidae concuterentur[9]. *Ob*] quam [*etiam ca*]usam ait Verrius, [*neque earum viros*] sedentes cum uxoribus de essedo descen[*dere*[10] *coac*]tos[11] a magistratibus,

---

1) quicquid *libri.* — 2) conductiue *libri.* — 3) uictorem *G*[1]. — 4) *scr.* quia. — 5) patris sui *Urs.; patri* sūus *Oldenberg.* — 6) *sic hodie certe, non* edicite, *cod.* — 7) dum *cod., corr. Ursinus.* — 8) his *cod.* — 9) *rectis intra uncos quadratos expressa servavit Paulus.* — 10) essequo escendere *cod. secundum Ursinum (hodie haec non dispiciuntur).* — 11) sed

quod communi vehiculo vehitur vir et uxor[1]. *F. 154.* (*P. 155.*)
Maximam multam dixerunt trium milium et viginti assium, quia non licebat quondam pluribus triginta bobus[2] et duabus ovibus quemquam multari, aestimabaturque bos centussibus[3], ovis decussibus[4]. *P. 144.*
Maximum praetorem dici putant ali eum, qui maximi imperi sit, ali, qui[5] aetatis maximae. — *F. 161.*
Maximus curio, cuius auctoritate curiae omnesque curiones reguntur. *P. 126.*
Maximus pontifex dicitur, quod maximus rerum, quae ad sacra et religiones pertinent, iudex sit vindexque contumaciae privatorum magistratuumque. *P. 126.*
Meddix[6] apud Oscos nomen magistratus est. *P. 123.*
Mercedonios dixerunt a mercedem solvendo[7]. *P. 124.*
[*Minora itemque ma*]iora auspicia quae d[*icantur, docet Messalla; nam*] maiora consulum, pr[*aetorum, censorum dici ait, re*]liquorum minora, cum illi [*maiores, hi autem mino*]res magistratus dic[*i consueverint*]. *F. 157.*
Miscelliones appellantur, qui non certae sunt sententiae, sed variorum mixtorumque iudiciorum sunt[8]. *P. 123.*
Mortis causa stipulatio existimatur fieri, ut ait Antistius Labeo, quae ita fit, ut morte promissoris confirmetur, aut, ut quidam dixerunt, cuius stipulationis mors fuit causa. *F. 161.*
Mos est [institutum pa]trium[9], id est memoria veterum pertinens maxime ad religiones c[aerim]oniasque[9] antiquorum. *F. 157.* *(P. 156.)*
Multam Osce dici putant poenam quidam; M. Varro ait poenam esse, sed pecuniariam. *F. 142.* *(P. 143.)*
Mundus, ut ait Capito Ateius in l. VI pontificali, ter in anno patere solet, — quos dies etiam religiosos iudicaverunt ea de causa quod quo tempore ea, quae occultae et abditae[10] religionis deorum Manium essent, veluti in lucem quandam ad-

nec viri earum sedentes cum uxoribus in vehiculo descendere cogebantur *Paulus.*

1) [quod ... uxor *delendum.* Th. M.] — 2) bobus) *G,* bubus *M T.* — 3) centibus *M.* — 4) decusibus *M.* — 5) quia *cod., corr. Aug.* — 6) *Cf. tom. I p. 51 n. 4.* — 7) mercedem (mercede *M T)* solvendo *libri.* — 8) sunt *om. G.* — 9) *inclusa uncis quadratis habet Paulus.* — 10) abdita ea *cod. secundum Urs. (hodie haec evanuerunt).*

ducerentur et patefierent, nihil eo tempore in re p(ublica) geri voluerunt; itaque per eos dies non cum hoste manus conserebant, non exercitus scribebatur, non comitia habeba[ntur, non[1]] aliud quicquam in re p(ublica), nisi quod ultima necessitas admonebat, administrabatur. *F. 154*[2]. *(P. 156.)*

M u n e m significare certum est officiosum, unde e contrario inmunis dicitur, qui nullo fungitur officio. *P. 143.*

M u n e r a l i s lex vocata est, qua[3] Cincius cavit, ne cui liceret munus accipere. Plautus: 'neque muneralem legem neque lenoniam, rogata fuerit nec ne, flocci[4] aestimo'. *P. 143.*

M u n i c e p s est, ut ait Aelius Gallus, qui in municipio liber[5] natus est; item qui ex alio genere hominum munus functus est; item qui in municipio[6] ex servitute se liberavit a municipe[7]. At Servius[8] aiebat initio fuisse, qui ea condicione cives Romani[9] fuissent, ut semper rem publicam separatim[10] a populo Romano haberent[11], Cumanos Acerranos Atellanos[12]. *L. 142.* — M u n i c e p s qui in municipio liber natus est, item qui ex alio genere hominum munere functus est, item qui in municipio a servitute se liberavit a municipe. Item municipes erant qui ex aliis civitatibus Romam venissent, quibus non licebat magistratum capere, sed tantum muneris partem, ut fuerunt Cumani Acerrani Atellani, qui et cives Romani erant et in legione merebant, sed dignitates non capiebant. *P. 131.*

M u n i c i p a l i a sacra vocantur, quae ab initio habuerunt ante civitatem Romanam acceptam, quae observare eos voluerunt pontifices et eo more facere, quo adsuessent[13] antiquitus. *F. 157.*[14]

M u n i c i p i u m id genus hominum dicitur, qui cum Romam venissent, neque cives Romani essent, participes tamen fuerunt

---

1) *haec ex Paulo.* — 2) *Varro apud Macr. sat. 1,16,18:* mundus cum patet, deorum tristium atque inferum quasi ianua patet. Propterea — proelium committi, — uxorem liberum quaerendorum causa ducere, religiosum est. — 3) quam *libri.* — 4) floci *G*, floccio *M.* — 5) municipaliber *Q.* — 6) municio *R.* — 7) *inserunt hoc loco verba* item municipes — muneris partem, *ex Paulo scilicet, S et edd.* — 8) servilius *S Q*, ser. filius *R.* — 9) Ro. *om. QR* — 10) separatum *Q.* — 11) habebant *R.* — 12) *inserunt hoc loco* qui aeque cives — non capiebant, *ex Paulo scilicet, Q et edd.* — 13) adfuissent *cod., corr. Augustinus.* — 14) *P. 156 hunc locum ita habet:* municipalia sacra vocabantur, quae ante urbem conditam colebantur.

omnium rerum ad munus fungendum una cum Romanis civibus praeterquam de suffragio ferendo aut magistratu[1] capiendo; sicut fuerunt Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani[2], Lanuvini, Tusculani, qui post aliquot annos cives Romani effecti sunt. Alio modo, cum id genus hominum definitur, quorum civitas universa in civitatem Romanam[3] venit, ut Aricini[4], Caerites, Anagnini[5]. Tertio, cum id genus hominum definitur, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, ut municipia essent sua cuiusque civitatis et coloniae[6], ut Tiburtes, Praenestini, Pisani[7], Urvinates[8], Nolani, Bononienses, Placentini, Nepesini[9], Sutrini, Locrenses[10]. *P. 127.*

M u n u s significat officium[11], cum dicitur quis munere fungi; item donum, quod officii causa datur. *P. 140.* M u[*n u s — dicitur administratio*] rei publicae[12] [*magistratus alicuius aut cu*]rae imperi[*ve, quae multitudinis univer*]sae consensu [*atque legitimis in unum convenientis*] populi comit[*iis alicui mandatur per suffragia,*] ut capere eam [*eum oporteat et statim*] certove ex [*tempore . . certum usque*] ad tempus admi[*nistrare.*] *F. 157.*

M u r r a t a potione usos antiquos indicio est, quod etiamnunc aediles per supplicationes dis addunt ad pulvinaria, et quod XII tabulis cavetur, ne mortuo indatur. *F. 158.*[13]

N a n c i t o r[14] in XII nactus erit, prenderit[15]. Item in foedere Latino: 'Pecuniam quis nancitor, habeto', et: 'si quid pignoris nasciscitur'[16], sibi habeto'. *F. 166.*

N e c coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII[17] est: 'Ast ei *cet.*' Item: 'Si adorat *cet.*' *F. 162.*

N e c t e r e ligare significat, — quin etiam in commentario sa-

---

1) magistratus *M T.* — 2) acerani *M.* — 3) civitate Romana *T.* — 4) aricina *M,* atacini *T.* — 5) agnagnini *T.* — 6) colonicae *G.* — 7) pissani *M.* — 8) urbinates *G M,* urbanites *T.* — 9) nepessimi *M.* — 10) [*sic scribendum, non* Lucenses. Th. M.] lucrenses *G M,* lutrenses *T.* — 11) officium *om. libri.* — 12) reip publi . . . . . . *cod.* — 13) *P. 159 hunc locum ita habet:* Murrata potione usi sunt antiqui; sed postea adsuerunt (adfuerunt *T*) murram *(sic libri, om. Mue.)* diis (dis *G*) suis libare, ideoque XII tabulis est cautum, ne mortuo inderetur. *Cf. tom. I p. 36 tab. X,* 6ᵇ. — 14) *Sic cod.; Mue.:* nanxitor *s.* nanxsitor; *fut. II pass. a verbo* nancio. *Cf. Sch. XII tab. p. 88; tom. I p. 39,1.* — 15) pnoerit *cod.* — 16) *sic cod.* — 17) *Cf.* tom. I *p. 23 tab. V,7ᵇ; p. 32 tab. VIII, 16.*

crorum usurpatur hoc modo: 'Pontifex minor ex stramentis[1] napuras[2] nectito' *cet.* *F. 165.*

[N e f a s]t i dies non[3] [*fasti et notati littera N ii sunt, quibus ei,*] aput quem [*lege agitur, fari non licet tria verba 'do dico*] addico.' N e p[4] [*nota distincti eorum hila*]riores sunt, [*quoniam a malo omine*] liberati sunt; [*his duces ex urbe exe*]unt et in provin[*ciam proficiscuntur, sacra quoque*] instituta fiunt, [*et vota nuncupata solvi*] et aedes sacrari so[*lent*]. *F. 165.*

N e g o t i u m, quod n[on sit otium].[5] *F. 177. (P. 176.)*

N e r v u m appellamus etiam ferreum vinculum, quo pedes inpediuntur, quamquam Plautus eo etiam cervices vinciri ait. — *F. 165.*

N e x u m est, ut ait Gallus Aelius, quodcunque per aes et libram geritur, id quod[6] necti dicitur; quo in genere sunt haec: testamenti factio, nexi datio, nexi liberatio[7]. *F. 165.*

N e x u m a e s apud antiquos dicebatur pecunia, quae per nexum obligatur. *F. 165.*

N i q u i s s c i v i t centuria[8] est, quae dicitur a Ser. Tullio rege constituta, in qua liceret ei[9] suffragium ferre, qui non tulisset in sua, ne quis civis suffragii iure privaretur. — Sed in ea centuria neque censetur quisquam[10], neque centurio praeficitur, neque centurialis potest esse, quia nemo certus est eius centuriae. — *F. 177.*

N o v a e curiae proxime compitum Fabricium aedificatae sunt, quod parum amplae erant veteres a Romulo factae, ubi[11] is populum et sacra in partis triginta distribuerat, ut in is ea sacra curarent; quae cum ex veteribus in novas evocarentur, septem[12] curiarum per religiones evocari non potuerunt; itaque Foriensis, Raptae, Veliensis[13], Velitiae res divinae fiunt in veteribus curis. *F. 174.*

[N o x i a,] ut Ser. Sulpicius Ru[*fus ait*, damnum significat,]

---

1) extramentis *cod.* — 2) naturas *cod.* — 3) non *cod., teste Huelseno,* nom *vel* non *secundum Keilium,* not *secundum priores.* [*Ad lectionem iam stabilitam supplementa proposita C. I. L. 1,367 mutavi.* Th. M.] — 4) *Cf. tom. I p. 41.* — 5) [ ] *haec ex Paulo.* — 6) *sic, non* idque *cod.* — 7) nexi dando nexi liberanto *cod.* — 8) e centuria *cod.* — 9) eius *cod.* — 10) quicquam *cod.* — 11) ube *cod.* — 12) *sic cod.;* quattuor *Aug.* — 13) vellensis *cod.*

apud poetas autem et oratores ponitur pro culpa. At[1] noxa peccatum aut pro peccato poenam, ut Accius in Melanippo: 'Tete esse huic noxae obnoxium.' Item, cum lex iubet noxae dedere, pro peccato dedi iubet. — *F. 174*[2].

'Numera senatum'[3] ait quivis senator consuli, cum inpedimento vult esse, quominus faciat SC., postulatque, ut aut res, quae referuntur[4], dividantur, aut singuli consulantur, aut si tot non sint senatores, quo numero liceat perscribi[5] SC. *F. 170.*

[Nummum ex Graeco nomismate *ex*]istimant di[ctum[6], *idemque nobis quod* νοῦμμον *illis*] valere, quia [*pecuniae nomina a Siculis accepimus, quorum*] hoc primum est. *F. 173.*

Nuncupata[7] pecunia est, ut ait Cincius in l. II de officio iurisconsulti, nominata[8], certa, nominibus propriis pronuntiata: 'Cum nexum *cet.*'[9]: id est[10] uti nominarit locutusve erit, ita ius esto. Vota nuncupata dicuntur, quae consules praetores, cum in provinciam proficiscuntur, faciunt; ea in tabulas praesentibus multis referuntur. At[11] Santra — satis multis nuncupata, conligit non derecto nominata significare, sed promissa et quasi testificata, circumscripta, recepta, quod etiam in votis nuncupandis esse convenientius. *F. 173.*

Nundinas[12] feriatum[13] diem esse voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi vendendique causa, eumque nefastum, ne, *si*[14] liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores[15]. *F. 173.*

---

1) ad *cod.* — 2) *Suppletum e P. 175:* noxia apud antiquos damnum significabat, sed a poetis ponitur pro culpa: noxa ponitur pro peccato aut pro peccati poena, cum lex iubet noxae dedere pro peccato. — 3) [*requiruntur talia:* 'divide' aut 'consule' aut 'numera senatum'. Th. M.] — 4) acferuntur *cod.* — 5) praescribi *cod.* — 6) *P. 172:* Nummus ex Graeco nomismate dicitur. — 7) nucupata *cod.* — 8) nomina *cod.; em. Urs.* — 9) *Cf. tom. I p. 24 tab. VI,1.* — 10) ita *cod.*; *em. Urs.* — 11) ad *cod.* — 12) *Macr. saturn. 1,16,32—35:* Harum originem — Romulo adsignant, — sicut Tuditanus adfirmat; sed Cassius Servium — fecisse nundinas dicit, ut in urbem ex agris convenirent urbanas rusticasque res ordinaturi. — Rutilius scribit Romanos instituisse nundinas, ut octo quidem diebus in agris rustici opus facerent, nono autem die — ad mercatum legesque accipiendas Romam venirent, — unde etiam mos, ut leges trinundino die promulgarentur. — 13) feriarum *cod.* — 14) si *add. Mue., om. cod.* — 15) *Macr. l. l. 28—30:* Trebatius — ait nundinis magistratum posse manumittere iudiciaque addicere; sed contra Iulius Caesar — negat nun-

Nuptias dictas esse — Aelius et Cincius, quia flammeo caput nubentis obvolvatur, quod antiqui obnubere vocarint; ob quam causam legem quoque Praenestinam[1] iubere caput eius obnubere, qui parentem necavisset, quod est obvolvere. *F. 170.*

Obiurare [iureiurando obstringere][2]. *F. 189.*

Obnectere, obligare, maxime in nuptiis frequens est. *L. 190.*

Obrogare est legis prioris infirmandae causa legem aliam ferre. *P. 187.*

Obtestatio est, cum deus testis in meliorem partem vocatur, detestatio, cum in deteriorem. *P. 184.*

Occentassit[3] antiqui dicebant, quod nunc convicium fecerit dicimus, quod id clare et cum quodam canore fit, ut procul exaudiri possit; quod turpe habetur, quia non sine causa fieri putatur.[4] *F. 181.*

Occisum a necato distingui quidam, quod alterum a caedendo atque ictu fieri dicunt, alterum sine ictu. Itaque in Numae Pompili regis legibus[5] scriptum esse: 'Si hominem *cet.*' *F. 178.*

Occupaticius ager dicitur qui desertus[6] a cultoribus[7] frequentari propriis, ab aliis occupatur. *P. 180. (Cf. F. 181.)*[8]

Opima spolia dicuntur, — quae dux p. R. duci hostium detraxit, quorum tanta raritas est, ut intra annos paulo .. trina contigerint nomini Romano: una quae Romulus de Acrone, altera quae consul Cossus Cornelius de Tolumnio[9], tertia quae M. Marcellus Iove Feretrio de[10] Viridomaro fixerunt. M. Varro ait opima spolia esse etiam[11] si manipularis miles detraxerit, dummodo duci hostium, [*sed prima esse, quae dux duci: neque*

---

dinis contionem advocari posse; id est cum populo agi, ideoque nundinis — haberi comitia non posse; sed lege Hortensia effectum est, ut fastae essent, uti rustici, qui nundinandi causa in urbem veniebant, lites componerent; nefasto enim die praetori fari non licebat.

1) parens tam *cod., emend. Bergk.* — 2) [ ] *ex P. 188.* — 3) occentassint *cod.* — 4) *Cf. tom. I p. 28 tab. VIII,1a.* — 5) *Cf. tom. I p. 8,3 n. 4.* — 6) desitus *emendarunt edd.* — 7) occultoribus *M.* — 8) *Grom. et Lachm. 138,3:* Occupatorii autem dicuntur agri, quos quidam arcifinales vocant —; quibus agris victor populus occupando nomen dedit. Bellis enim gestis victores populi terras omnes, ex quibus victos eiecerunt, publicavere; — deinde ut quisque virtute colendi quid occupavit, arcendo vicinum arcifinalem dixit. *Quo ex loco recte collegit Rudorffius, röm. Feldm. 2,252, occupaticios agros ab occupatoriis differre.* — 9) columnio *Q.* — 10) Iovi Feretrio de *om. Q. hiatu significato.* — 11) etiam esse *R.*

enim, quae a duce capta[1]] non sint, ad aedem Iovis[2] Feretri poni, testimonio esse libros pontificum, in quibus sit: 'Pro primis spoliis bove[3], pro secundis solitaurilibus, pro tertiis agno publice[4] fieri debere'; esse etiam Pompili regis[5] legem opimorum spoliorum talem: 'Cuius auspicio classe procincta opima spolia capiuntur, Iovi Feretrio darier oporteat, et bovem caedito, qui cepit aeris CC; secunda spolia, in Martis aram in campo solitaurilia utra voluerit caedito; tertia spolia, Ianui Quirino agnum marem caedito, C qui ceperit ex aere dato. Cuius auspicio capta, dis piaculum dato.'[6] *L. 186. 189.*

O p t i m a[7] l e x .. in magistro populi faciendo, qui vulgo dictatur appellatur, quam plenissimum posset ius eius esse, significabatur[8] —; postquam[9] vero provocatio ab eo magistratu ad populum data[10] est, quae ante non erat, desitum est adici 'ut optima[7] lege, utpote imminuto iure priorum magistrorum. *L. 198.* — 'Ut qui o p t i m a lege fuerint' adici solet, cum quidam magistratus creantur ... *L. 189.*

O r a r e antiqui dixerunt pro agere; unde et oratores causarum actores, et oratores, qui nunc legati, quod rei publicae mandata peragerent. *P. 199. (Cf. L. 198.*[11])

O r d i n a r i u m hominem Oppius ait dici solitum scurram et improbum, qui adsidue in litibus moraretur, ob eamque causam in ordine staret adeuntium praetorem. — *F. 182. (Cf. L. 185.)*

O r d o sacerdotum aestimatur deorum [*ordine, ut deus*] maximus quisque. Maximus videtur rex, dein Dialis[12], post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto pontifex maximus; — pontifex maximus, quod[13] iudex atque arbiter habetur rerum divinarum humanarumque. *L. 185.*

O s c u l a n a p u g n a in proverbio, quo significabatur victos vincere, —. Significatur etiam[14] o s c u l o savium[15], — quod

1) *hiatum signant QR. Cf. Hertzberg, Philol. 1846, 331—339.* — 2) ius *Q.* — 3) bovem *traditur.* — 4) sacra *ins. R.* — 5) compelli reges *traditur.* — 6) *Sic libri: emendationem v. tom. I p. 8,4.9 n. 1.* — 7) Opima *R.* — 8) sign. esse *R.* — 9) propter quam *traditur; emend. Aug.* — 10) dicta *traditur.* — 11) *Festi locum descriptores perturbarunt. Cf.* Oratores *F. 182.* — 12) deinde alus *Q.* — 13) maximoque *Q.* — 14) significat et *R.* — 15) osculum suauium *R.*

inter cognatos propinquosque institutum ab antiquis est, maximeque feminas[1] . . . *L. 197.*

Ovibus duabus[2] multabantur apud antiquos in[3] minoribus delictis, ut in maioribus XXX bobus[4], nec hunc ultra numerum excedebat multatio; sed[5] posteaquam aere signato uti civitas coepit[6] pecoraque multaticia incuria[7] corrumpebantur, unde etiam peculatus crimen usurpari coeptum est, facta aestimatio pecoralis multae, et boves centenis assibus, oves denis aestimatae[8]. Inde suprema multa, id est maxima, appellatur tria milia aeris; item vicessis[9] minoribus delictis. *L. 202.* (*Cf.* Maxima.)

Pacionem antiqui dicebant, quam nunc pactionem dicimus; unde et pacisci[10] adhuc et paco[11] in usu remanet. *F. 250.*

Paelices[12] —. Antiqui proprie eam[13] paelicem[12] nominabant, quae uxorem habenti nubebat. Cui generi mulierum etiam poena constituta est a Numa Pompilio hac[14] lege: 'Paelex[12] aram *cet.*' *P. 222.*[15]

Pararium aes appellabatur id, quod equitibus duplex pro binis equis dabatur. *P. 221.* (*s. v.* Paribus.

Parens vulgo pater aut mater appellatur: sed iuris pru-

1) *Plin. hist. nat. 14,13:* Cato, ideo propinquos feminis osculum dare, ut scirent, an temetum (*i. e. vinum*) olerent. Non licebat id feminis Romae bibere. Invenimus — Egnati Meceni uxorem, quod vinum bibisset —, interfectam fusti a marito, eumque caedis a Romulo absolutum. *Val. Max. 6,3,9:* non accusatore tantum sed etiam reprehensore caruit id factum. *Dion. 2,25:* οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον, — εἴ τις οἶνον εὑρεθείη πιοῦσα γυνή. (*Cf. tom I p. 6,8.*) *Gell. 10,23,4. Don. Ter. Eun. 3,2,3.* — 2) *sic traditur;* duobus *Scalig.* — 3) in *om. QR.* — 4) maioribus ambobus (ambubus *R*) *traditur. Plin. h. n. 18,3,11:* Multatio quoque non nisi ovium boumque impendio dicebatur, non omittenda priscarum legum benivolentia. Cautum quippe est, ne bovem prius quam ovem nominaret, qui indiceret multam. *Cf. Cic. supra p. 12 n. 8 ad v.* locupletes *cit.* — 5) sed *Mue.*, quae *Q R.* — 6) coepit civitas *R. Plin. l. c.:* Servius rex ovium boumque effigie primus aes signavit. *Id. 33,3, 43:* Servius rex primus signavit aes; antea rudi usos Romae Timaeus tradit. Signatum est nota pecudum, unde et pecunia appellata. — 7) mulctitia (*om.* incuria) *R*, multitia aut incuria *Q.* [*Fortasse* malitia aut incuria. Th. M.] — 8) exstimatae *R.* — 9) uicesis *Q*, uicies *R.* — 10) pacisce *cod.* — 11) paceo *cod.* — 12) pelices — pelicem — pelex *libri.* — 13) eam proprie *T.* — 14) ac *G.* — 15) *Cf. tom. I p. 8,2 n. 3.*

dentes avos et proavos, avias et proavias parentum nomine appellari dicunt[1]. *P. 221.*

Parret, quod est in formulis, debuit et producta priore syllaba pronuntiari et non gemino r[2] scribi, ut fieret 'paret', quod est 'inveniatur' ut comparet, apparet. *F. 233.* **Paret[3] significat apparebit.** *P. 221.*

Parricidii[4] quaestores appellabantur, qui solebant creari causa rerum capitalium quaerendarum. Nam parricida non utique is, qui parentem occidisset, dicebatur, sed qualemcunque hominem indemnatum. Ita fuisse indicat lex Numae Pompilii regis[5] his composita verbis: 'Si qui *cet.* *P. 221.*

'Parum cavisse videri', pronuntiat magistratus, cum de consilii[6] sententia capitis quem condemnaturus est. *F. 238.*

Pater patrimus dicebatur apud antiquos, qui cum iam ipse pater esset, habebat etiam tum patrem. *F. 234.*

[*Patres appe*]llantur, ex quibus senatus [*primum compositus; nam initio urbis*] conditae Romulus C [*viros elegit praestantissimos,*] quorum consilio atque [*prudentia res publica ad*]ministraretur: atque [*ii patres dicti sunt, quia*] agrorum partes ad[tribuerant tenuioribus[7]] perinde ac liberis. *F. 246.* Patres senatores ideo appellati sunt, quia agrorum partes adtribuerant tenuioribus ac si liberis propriis. *P. 247.*

Patricios Cincius ait in libro de comitiis eos appellari solitos, qui nunc ingenui vocentur. *F. 241.*

Patricius vicus Romae dictus eo, quod ibi patricii habitaverunt, iubente Servio[8] Tullio, ut, si quid molirentur adversus ipsum, ex locis superioribus obprimerentur. *P. 221.*

Patrimi et matrimi pueri[9] praetextati tres nubentem[10] deducunt, unus qui facem praefert ex spina alba, quia noctu nubebant, duo qui tenent nubentem. *F. 245.*

Patrocinia appellari coepta sunt, cum plebs distributa est inter patres, ut eorum opibus tuta esset. *F. 233.* *(P. 232.)*

Patr[*onus a patre cur ab antiquis dictus*] sit, manifestum:

1) dicuntur *G.* — 2) geminorum *cod.* — 3) parret *MT.* — 4) parrici *libri.* — 5) *Cf. tom. I p. 10,12 n. 3.* — 6) consiliis *cod.* — 7) [ ] *ex Paulo.* — 8) seruitio *GM*, seruio *T.* — 9) puero *cod.* — 10) nubente *cod.*

quia [*ut liberi, sic etiam clientes*] numerari inter do[*mesticos quodammodo possunt*]. *F. 253.*

P e c u l a t u s est nunc quidem qualecumque[1] publicum furtum, sed inductum est a pecore, ut pecunia quoque ipsa. Iam[2] etiam noxii pecore multabantur, quia neque aeris adhuc neque argenti erat copia. Itaque suprema multa etiam nunc appellatur[3]. *L. 213. (P. 212.)*

P e c u l a t u s furtum publicum dici coeptus est a pecore, quia ab eo initium eius fraudis esse coepit, siquidem ante aes aut argentum signatum ob delicta poena gravissima erat duarum ovium et XXX bovum; eam legem[4] sanxerunt T. Menenius[5] Lanatus et P. Sestius Capitolinus cos.; quae pecudes, postquam aere signato uti coepit p(opulus) R(omanus), Tarpeia lege cautum est, ut bos centussibus, ovis decussibus[6] aestimaretur. *F. 237. (Cf.* O v i b u s.)

P e c u l i u m servorum a[7] pecore item dictum est, ut est[8] pecunia patrum familiae. *F. 249.*

P e d a r i u m senatorem[9] significat Lucilius quom ait[10]: 'Agipes vocem mittere coepit'; qui ita appellatur, quia tacitus transeundo[11] ad eum, cuius sententiam probat, quid sentiat, indicat. *L. 210.*[12]

'P e d e m struit', in XII significat 'fugit', ut ait Ser. Sulpicius. *L. 210. (Cf.* S t r u e r e.)[13]

P e n d e r e poenas solvere significat, ab eo, quod aere gravi cum uterentur Romani, penso eo, non numerato, debitum solvebant: unde etiam p e n s i o n e s dictae. *P. 208.*

P e r c u n c t a t u m patris familiae nomen ne quis servum mitteret, lege sanctum fuisse, ait Cato in ea qua[14] legem Orciam dissuadet. *F. 242.*

[*P l e b e i a s tabernas q*]uas vocant, nos[*tra aetate V tabern*]as esse et VII ferunt [*fuisse*[15]. *Plebeias appella*]mus a genere

1) qualemcunque *Q.* — 2) nam *Ursinus.* — 3) qua XXX boves et II oves aestimabantur *similiave exciderunt; cf. P. 144* Maximam multam. — 4) ea lege *cod* — 5) menonius *cod.* — 6) centusibus — decusibus *cod.* — 7) a *om. cod.* — 8) ex *cod.* [*Em. ego.* Th. M.] — 9) *post* senatorem *hiatum indicat R.* — 10) quom ait *om. R. hiatum indicans.* — 11) trabeseundo *QR.* — 12) *Cf. Gellius 3,18.* — 13) *Cf. tom. I p. 17,2.* — 14) quam *cod.* — 15) *Liv. 26,27,2:* eodem tempore *(a. 544)* VII tabernae, quae postea V, et argentariae, quae nunc novae adpellantur, arsere.

magistratus; eas enim faciendas curaverunt M. Iunius Brutus Q. Oppius aediles pl(ebei)[1]. *F. 230.*

[*Plebei magistratus dicuntur*], qui plebei scito, [*postquam plebs tributim sine patribus*] suffragium tu[*lit, rogante tribuno plebei*] sunt constitu[*ti, et aut tribuni plebei aut plebeii aediles s*]unt, qui una cum [*tribunis plebei creati sunt dissi*]dente plebe a pa[*tribus*][2]. *F. 230.* Plebeii aediles dissidente plebe a patribus sunt creati. *P. 231.*

Plebeium magistratum neminem licet capere nisi qui ex plebe est. *P. 231. (Cf. F. 230.)*

Plorare flere[3] nunc significat et cum praepositione inplorare, id est[4] invocare; at[5] apud antiquos plane inclamare; in regis Romuli et Tatii[6] legibus: 'Si nurus *cet.*', in Servi Tulli haec est: 'Si parentem *cett.*' *F. 230.*[7]

Poenas pendere in eo proprie dicitur, qui ob delictum pecuniam solvit, quia penso aere utebantur. *P. 243; cf. F. 242.*

Pollucere merces [*quas cuivis deo*[8]] liceat, sunt far, polenta, — pisces, quibus est squama, praeter scarum[9]. *F. 253.*[10]

Popularia sacra sunt, ut ait Labeo, quae omnes cives faciunt, nec certis familiis adtributa[11] sunt: Fornacalia, Parilia, *cett. F. 253.*

Populi com[*itia dicuntur, cum patres*] cum plebe suffragium [*ferunt; populus enim*] ex patribus et plebe [*constat. E contrario*] cum plebes sine patri[*bus a suo magistratu rogatur,*] quod plebes scivit, pleb[*iscitum est: plebs enim cum*] appellatur, patrum commu[*nio*[12] *excluditur*][13]. *F. 233.*

Portum in XII pro domo positum omnes fere consentiunt: 'Cui *cett.*' *F. 233. (Cf.* Vagulatio.)[14]

[*Posime*]rium esse ait Antistius — pomerium, id est l[*ocum pro muro, ut ait*] Cato. Olim quidem omn[*em urbem comprehendebat praeter Aven*]tinum, nunc etiam intra aed[*ificia comprehenditur, et est muro proximum*] quasi promoerium[15]. Solet

1) *Sic restituit Mo., Forschungen 1,193; aliter Mue.* — 2) [*Supplementa mutavi.* Th. M.] — 3) inclamare *ins. cod., delet Mue.* — 4) [id est *del.* Th. M.] — 5) *sic cod.* — 6) latii cod. — 7) *Cf. tom. I p. 7,13 n. 6, ubi locum restituimus, et p. 14,6.* — 8) *hiat codex; explevit hiatum Mue.* — 9) squatum *cod.* — 10) *Cf. lex Numae 5 (tom. I p. 9).* — 11) abtributa *cod.* — 12) como .... *cod.* — 13) *Sic restituit Mo., Forschungen 1,170 n. 7; aliter Mue.* — 14) *Cf. tom. I p. 20 tab. II,3.* — 15) *sic cod.*

au[*tem iis solis dari*] ius[1] pomerii proferendi, [*qui populum Romanum agro de hostibus capto auxerunt.* —] *F. 249.* Posimerium[2] pontificale pomoerium, ubi pontifices auspicabantur, dictum autem pomoerium quasi promurium[3] id est proximum muro. *P. 248.*

Possessio[4] est, ut definit Gallus Aelius, usus quidam agri aut aedifici, non ipse fundus aut ager; non enim possessio est [*e*][5] rebus quae tangi possunt [*nec suum*][6], qui dicit se possidere, is[7] vere potest dicere. Itaque in legitimis actionibus nemo ex his qui[8] possessionem suam vocare audet, sed ad interdictum venit, ut praetor his verbis utatur: 'Uti nunc possidetis eum fundum[9], q(uo) d(e) a(gitur), quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, [quo minus[10]] ita possideatis, adversus ea vim fieri veto.' *F. 233.*

Possessiones appellantur agri late patentes[11] publici privatique, quia[12] non mancipatione sed usu tenebantur et ut quisque[13] occupaverat, colebat[14]. *F. 241.*

Post liminium receptum Gallus Aelius in libro primo significationum, quae ad ius pertinent, ait esse eum, qui liber, ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo iure, quod constitutum est de postliminis; item qui[15] servos a nobis in hostium potestatem pervenit, postea ad nos redit in eius potestatem, cuius antea fuit, iure postlimini; equi et muli et navis eadem ratio est post liminium receptionis quae[16] servi. Quae genera rerum ab hostibus ad nos post liminium

1) rus *cod.* — 2) posimirium *GM.* — 3) promorium *M.* — 4) *De hoc et sequenti loco scripsit Huschke, üb. d. Stelle d. Varro v. d. Lic. p. 75—116.* — 5) *Deficiunt in hiatu cod. litterae duae pluresve.* — 6) [*Hiatum codicis explevi ego verbis* nec suum; neque *proposuit Cuiacius, quo retento mox pro* his uere *Huschkius scribi iussit* is suam rem. TH. M.] — 7) his *cod.* — 8) ex his qui] ex iure Quiritium *compendiis male solutis scribendum esse existimat Huschkius.* — 9) *In D. 43,17,1*: Uti eas aedes. — 10) quo minus *om. cod., habent D. l. c. et Gaius 4,160.* — 11) *Plin. hist. nat. 18,6,35:* Latifundia perdidere Italiam, iam vero et provincias. Sex domini semissem Africae possidebant, cum interfecit eos Nero princeps. *Cic. de off. 2,21,73:* Philippus —, cum legem agrariam ferret, — in agendo multa populariter, tum illud male: non esse in civitate duo milia hominum, qui rem haberent. — 12) *sic cod* — 13) *sic, non* quisquam *cod.* — 14) *sic Niebuhr,* collidebat *cod.*, possidebat *Ursinus. Cf. Isid. orig. 15,13,3.* — 15) itemque *cod.* — 16) reciptum isquae *cod.*

redeunt, eadem genera rerum a nobis ad hostis redire possunt. Cum populis liberis et cum foederatis et cum regibus postliminium nobis est ita uti cum hostibus; quae nationes in dicione[1] nostra sunt, cum his[2] [*postliminium non est*]. *F. 218.* Post liminium[3] receptus dicitur is[4], qui extra limina, hoc est terminos provinciae, captus fuerat, rursus ad propria revertitur. *P. 219.*

Potitus servitu[*te*] — qui, ut ait Labeo, servitu[*tem servit. —*] *F. 250.*

Praefecturae eae appellabantur in Italia, in quibus et ius dicebatur et nundinae agebantur; et erat quaedam earum r(es) p(ublica), neque tamen magistratus suos habebant; in quas[5] legibus praefecti mittebantur quodannis, qui ius dicerent. Quarum[6] genera fuerunt duo; alterum, in quas solebant ire praefecti quattuor, [*qui*[7]] viginti sex virum numero[8] populi suffragio creati erant, in haec oppida: Capuam, Cumas, Casilinum, Volturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Suessulam, Atellam, Calatiam[9]; alterum, in quas ibant, quos praetor urbanus quodannis in quaeque loca miserat legibus, ut Fundos, Formias, Caere, Venafrum[10], Allifas[11], Privernum, Anagniam, Frusinonem, Reate, Saturniam, Nursiam, Arpinum aliaque conplura. *F. 233.*

Praeiurationes facere dicuntur[12] hi, qui ante alios conceptis[13] verbis iurant; post quos in eadem verba iurantes[14] tantummodo dicunt: 'idem in me.' *P. 224.*

Praerogativae centuriae[15] dicuntur, ut docet Varro rerum humanarum l. VI, quo rus[*tici*][16] Romani, qui ignorarent petitores, facilius eos animadvertere possent; Verrius probabilius iudicat esse, ut cum essent designati a praerogativis, in sermonem res veniret populi de dignis indignisve et fierent ceteri diligentiores ad suffragia de his ferenda. *F. 249.*

---

1) opinione *cod.* — 2) *Post* cum his *hiatum non indicant codices.* — 3) postliminum *T.* — 4) [*pro* is *malim* si. Th. M.] — 5) in qua his *cod.* — 6) *sic, non* quorum, *cod.* — 7) [qui *om. cod., addidi ego.* Th. M.] — 8) num pro *cod.* — 9) calatium *cod.* — 10) uenaerum *cod.* — 11) allieas *cod.* — 12) dicunt *M.* — 13) conceptus *M.* — 14) iurantis *GM,* iurantes *T.* — 15) centuriaes *cod.* — 16) quaerus . . . . *cod.* [*Magis crediderim sic fere fuisse:* quae ante reliquas suffragium ferebant equitum Romanorum, ut rustici. Th. M.]

P r a e s est is[1], qui populo se obligat interrogaturque[2] a magistratu, si praes sit; ille respondet[3]: praes. *P. 223.* (*Cf.* M a n c e p s.)

P r a e t e r i t i senatores quondam in opprobrio non erant, quod, ut reges sibi legebant sublegebantque, quos in consilio publico haberent, ita post exactos eos consules quoque et tribuni[4] militum consulari potestate coniunctissimos sibi quosque[5] patriciorum et deinde plebeiorum legebant, donec Ovinia tribunicia intervenit, qua sanctum est, ut censores ex omni ordine optimum quemque curiatim[6] in senatum[7] legerent; quo factum est, ut qui praeteriti essent et loco moti, haberentur ignominiosi. *F. 246.*

P r a e t o r ad portam nunc salutatur is[8], qui in provinciam[9] pro praetore aut pro consule exit; cuius rei morem ait fuisse Cincius in libro de consulum potestate talem: Albanos[10] rerum potitos usque ad Tullum regem; Alba deinde diruta usque ad P. Decium[11] Murem cos. populos Latinos ad caput Ferentinae[12], quod est sub monte Albano, consulere solitos et imperium communi consilio administrare. Itaque quo anno[13] Romanos imperatores[14] ad exercitum mittere oporteret, iussu nominis Latini conplures nostros in Capitolio a sole oriente auspicis operam dare solitos. Ubi aves addixissent, militem illum, qui a communi Latio missus esset, illum, quem aves addixerant, praetorem salutare solitum, qui eam provinciam optineret praetoris nomine. *F. 241.*

P r i s c a e Latinae coloniae appellatae sunt, ut distinguerentur[15] a novis[16], quae postea a populo dabantur. *F. 241.*

P r i s c i Latini proprie appellati[17] sunt hi, qui priusquam conderetur Roma fuerunt. *P. 226.*

[*P r i v a t o sumptu*] se alebant mili[*tes Romani, antequam stipendia*] mererentur, quod in [*consuetudine mansit paene ad id*] tempus, quod fuit pau[*lo ante quam Roma urbs*] capta est a Gallis; [*postea enim nisi publico stipendio*] milites non fiebant.

1) his *G.* — 2) *sic libri,* interrogatusque *edd.* — 3) respondit *GM,* respondet *T.* — 4) tribunos *cod.: emend. Aug.* — 5) quoque *cod.; emend. Urs.* — 6) curiati *cod.; emend. Urs.* — 7) senatu *cod.* — 8) his *cod.* — 9) *sic, non* provincia, *cod.* — 10) albanus *cod.* — 11) at poectum *cod.; emend. Urs.* — 12) capudoetentinae *cod.; em. Urs.* — 13) [*scr.* quando. Th. M.] — 14) imprs *cod.* — 15) distinguerent *cod.* — 16) nobis *cod.* — 17) dicti *T.*

F. 234. Privato sumptu se alebant milites Romani paene ad id tempus, quo Roma capta est a Gallis. *P. 235.*
Privos privasque antiqui dicebant pro singulis; ob quam causam et 'privata' dicuntur, quae uniuscuiusque sint; hinc et privilegium et privatus *cett. P. 226.*
Probrum virginis Vestalis ut capite puniretur, vir, qui eam incestavisset, verberibus necaretur[1], lex, fixa in atrio Libertatis, cum multis alis legibus incendio consumpta est, ut ait M. Cato in ea oratione, qua de auguribus inscribitur. *F. 241.*
'Pro censu classis iuniorum' Ser. Tullius cum dixit in discriptione centuriarum, accipi debet 'in censu', ut ait M. Varro in l. VI rerum humanarum, sicuti pro aede Castoris, pro tribunali, pro testimonio. *F. 246.*
Procincta clas[*sis dicebatur exercitus ad*] proelium instructus et pa[*ratus*[2], *quem Diali flamini vi*]dere non licet: ant[*iqui enim procinctum hominem*] dixerunt, ut nunc quoque [*dicitur, qui ad agendum expedi*]tus est. Procincta autem [*toga Romani olim*] ad pugnam ire solit[*i sunt; unde et testamen*]ta in procinctu fieri [*dicuntur, quia ante pugnam fiunt*]. *F. 249.* Procinctam classem, id est paratam ad bellum militum multitudinem, Diali flamini videre non licuit. *P. 248.*
Procincta classis dicebatur, cum exercitus cinctus erat Gabino cinctu confestim pugnaturus; vetustius[3] enim fuit multitudinem hominem, quam navium, classem appellari. *P. 225.*
Procitum testamentum dicebatur velut procitum[4], provocatum, id est irritum ac ruptum. *P. 225. (Cf. P. 225 v.* Procitant.)
Procum patricium in discriptione classium[5], quam fecit Ser. Tullius, significat procerum; i[6] enim sunt principes. Nam proci dicuntur, qui poscunt aliquam in matrimonium, Graece μνηστῆρες[7]. Est enim procare poscere, ut cum dicitur in iudice con-

---

1) *Liv. 22,57,2*: duae Vestales eo anno (*u. c. 538*), Opimia et Floronia, stupri compertae, altera sub terra, ut mos est, ad portam Collinam necata, altera sibimet ipsa mortem consciverat. L. Cantilius scriba pontificius, qui cum Floronia stuprum fecerat, a pontifice maximo eo usque virgis in comitio caesus est, ut inter verbera expiraret. *Cf. Suet. Dom. 8 et infra v.* Sceleratus. — 2) *Cf. supra v.* Opima *et tom I p. 8,4 et p. 9 n. 1.* — 3) vetustius *G,* uetustus *M.* — 4) *sic libri.* — 5) ceassium *cod.* — 6) . i . *cod.* — 7) grece ΝΗCΤΗΡΕC *cod.*

locando 'si alium procas', ,nive eum procas', hoc est poscis *cett.* — *F. 249.*

P r o d u i t, porro dederit, ut est in lege censoria: 'Porticum sartam tectamque habeto, prodito. Alias prodiderit. *F. 229.* (*Cf.* S a r t e.)

P r o h i b e r e c o m i t i a dicitur vitiare diem morbo, qui vulgo quidem maior[1], ceterum ob id ipsum comitialis appellatur. Cato —: 'domi cum auspicamus, — si cui ibidem servo aut ancillae dormienti evenit, quod comitia prohibere solet, ne is quidem mihi vitium facit.' *F. 234.*

P r o l e t a r i u m capite censum dictum, quod ex his civitas constet, quasi prolis[2] progenie; iidem et p r o l e t a n e i. *P. 226.*

P r o s c a p u l i s cum dicit Cato, significat pro iniuria verberum; nam conplures leges erant in cives rogatae, quibus sanciebatur poena verberum. His significat prohibuisse se[3] multos suos civis in ea oratione, quae est contra M. Caelium: 'si em percussi, saepe[4] incolumis abii; praeterea pro re p(ublica), pro scapulis atque aerario multum r(ei) p(ublicae) profui'[5]. *F. 234.*

P r o m u l g a r i leges dicuntur, cum primum in vulgus eduntur, quasi provulgari. *P. 224.*

P r o v i n c i a e appellantur, quod populus Romanus eas provicit, id est ante vicit. *P. 226.*

P u b l i c a p o n d e r a [*ad legitimam normam exacta fuisse*] ex ea causa Iunius in [. . . *colligi*]t, quod duo Silii[6], P. et M., trib(uni) pleb(is), rogarint his verbis: 'Ex ponderibus *cet.*'[7] *F. 246.*

P u b l i c a s a c r a, quae publico sumptu pro populo fiunt, quaeque pro montibus pagis curis sacellis; at[8] privata, quae pro singulis hominibus familiis gentibus fiunt. *F. 245.*

P u b l i c i u s clivus appellatur, quem duo fratres L. M. Publici Malleoli[9], aediles cur(ules), pecuaris[10] condemnatis ex pecunia, quam ceperant[11], munierunt, ut in Aventinum vehiculi hel (?) venire[12] possit. *F. 238.*

---

1) maiore *cod.* — 2) proles; *emend. Huschke, Ser. Tull. p. 187.* — 3) hic significat prohibusse *cod.* [*Emend. ego.* Th. M.] — 4) [*Scr.* hostem percussi saepe, saepe. Th. M.] — 5) profuit *cod.* — 6) silli *cod.* — 7) *Cf. tom. I p. 46,3.* — 8) ad *cod.* — 9) malteoli *cod.* — 10) pe . . . uaris *cod.* — 11) coeperat *cod.* — 12) uehiculi hel uenire possit *cod.*; vehiculis Vel(ia) *emend. Urs.*, veniri *Scal.*, possint *Aug.*

Puri, probi, profani, sui auri dicitur in manumissione sacrorum causa: ex quibus puri significat, quod in usu spurco[1] non fuerit; probi, quod[2] recte excoctum purgatumque[3] sit; profani, quod sacrum non sit et quod omni religione solutum sit; sui, quod alienum non sit. *F. 250. (P. 251.)*

Quaestores [*dicebantur, qui quaererent de rebus*] capitalibus, unde [*iidem etiam . . quaestores parri*]cidi appellantur. *F. 258.*

Quadriplatores dicebantur, qui eo quaestu se tuebantur, ut eas res persequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio. *P. 259.*

[*Quando*] — in XII — cum c littera ultima scribitur. *F. 258.*

Quandoc[4] rex comitiavit fas in fastis notari solet, et hoc videtur significare, quando rex sacrificulus divinis rebus perfectus in comitium venit. Quandoc[4] stercus delatum fas, eodem modo in fastis notatur dies, quo stercus purgatur ab aede Vestae. *P. 259.*[5] *(Cf. F. 258.)*

'Qui hoc censetis, illuc transite, qui alia omnia, in hanc partem'; his verbis praeit[6] ominis videlicet causa, ne dicat 'qui non censetis.' *F. 261.*

Quin[*quennales in colonis appella*]bantur, qui lustrum con-[*derent quinto quoque anno, a quo nomin*]ari coeptos. *F. 261.*

'Qui patres, qui conscripti' vocati sunt in curiam, quo tempore regibus urbe[7] expulsis P. Valerius consul propter inopiam patriciorum ex plebe adlegit in numerum senatorum C et LX et IIII, ut expleret numerum senatorum trecentorum, et duo genera appellata sunt[8]. *F. 254. (Cf.* Allecti. Conscripti[9].)

[*Quiris vocabulum*] . . . . . nili singulare usur[*pabatur olim, ut indicio*] est praeco, qui in funeris [*indictione ita pronuntiare solet:*] 'Ollus[10] Quiris leto datus'. *F. 254.*

'Quot servi tot[11] hostes' in proverbio est, de quo Sinnius

---

1) porco *cod.*; spurco (sporco *G*) *Paulus.* — 2) *sic, non* probique, *cod.*; *cf. Paulus.* — 3) *sic, non* pugnatumque, *cod.* — 4) quandoc *utroque loco G M.* — 5) *Cf. Festus v.* quando; *tom. I p. 39,2; Varro l. l. 6,31. De restituendis huius loci reliquiis v. Mue. et Mo. C. I. L. 1,367.* — 6) *sic, non* perit, *cod.* — 7) urbem *cod.* — 8) appellaret esse *cod.* [*Requiritur* appellare ita coepit *similiave.* Th. M.] — 9) *Liv. 2,1,11. Dion. 5,13. Schwegler, röm. Gesch. 2,144.* — 10) illius *cod.* — 11) quod servitute *cod.*

Capito existimat, — esse dictum initio 'quot[1] hostis, tot servi', [*quod*[2]] tot captivi fere ad servitutem adducebantur, *cett. F. 261.*
R duobus in conpluribus orationibus, cum de actis disseritur[3] cuius[4], etiam perscribi solet, id est rationum relatarum, quod his tabulis docentur iudices, quae publice data atque accepta sint[5]. *F. 274.*
Radere ge[*nas vetitum est in*] lege XII[6], id est unguibus [*lacerare malas*]. *F. 273.*
Rapi simulatur virgo ex gremio matris, aut, si ea non est, ex proxima necessitudine, cum ad virum traditur[7], quod videlicet ea res feliciter Romulo cessit. *F. 289. (= P. 288)*
Recepticium servum Cato in suasione legis Voconiae cum ait, significat, qui ob vitium redhibitus sit: 'ubi irata facta est, servum recepticium sectari atque flagitare virum iubet.' *F. 282.*
Recinium omne vestimentum quadratum ii[8], qui XII[9] interpretati sunt, esse dixerunt: Verrius togam, qua mulieres[10] utebantur, praetextam[11] clavo purpureo. *F. 274.*
Reciperatio est, ut ait Gallus Aelius, cum inter populum et reges nationesque et civitates peregrinas lex convenit, quomodo per reciperatores reddantur res reciperenturque, resque privatas inter se persequantur. *F. 274.*
Reciprocare pro 'ultro citroque poscere' usi sunt antiqui, quia procare est poscere. *F. 274. (Cf.* Procum.)
Redemptores proprie atque antiqua consuetudine dicebantur, qui, cum quid publice faciendum aut[12] praebendum conduxerant[13] effecerantque, tum demum pecunias accipiebant; nam antiquitus emere pro accipere ponebatur. At hi nunc dicuntur redemptores, qui quid[14] conduxerunt praebendum utendumque. *F. 270.*
Relegati dicuntur proprie, quibus ignominiae aut poenae

1) quod *cod.* — 2) quod *inseruit Mue.* [*Potius scr.* quod captivi *pro* tot captivi. Th. M.] — 3) disserti *cod.* — 4) [*Excidisse videntur talia:* adnotari vel. Th. M. — 5) *Publicarum rationum tabulae in iudiciis publicis circumferebantur iudicibus inspiciendae. Cic. p. Balbo 5,11. ad Att. 1,16,4.* — 6) *v. tom. I p. 36 tab. X,4.* — 7) *sic et cod. et Paulus;* trahitur *Mue.* — 8) hi *cod.* — 9) *v. tom. I p. 35 tab. X,3.* — 10) vir toga mulieres *cod.; emend. Lipsius.* — 11) praetextum *cod.* — 12) ut *cod.* — 13) condixerant *cod.* — 14) quicquid *cod.*

causa necesse est ab urbe Roma aliove quo loco abesse lege senative[1] consulto aut edicto magistratus[2], ut etiam Aelius Gallus indicat. *F. 278.*

Religiosus est — deorum sanctitatem magni aestimans —; dies autem religiosi, quibus nisi quod necesse est nefas habetur facere, quales sunt sex et triginta atri qui appellantur, et Alliensis[3], atque ii[4], quibus mundus patet. [Religiosum ait[5]] esse Gallus Aelius, quod homini ita facere non liceat, ut, si id[6] faciat, contra deorum voluntatem videatur[7] facere. Quo in genere sunt haec: in aedem Bonae deae virum introire, adversus auspicia[8] legem ad[9] populum ferre, die nefasto apud praetorem lege agere. Inter sacrum autem et sanctum et religiosum differentias bellissime refert: sacrum aedificium consecratum deo, sanctum murum qui sit circum oppidum, religiosum sepulcrum, ubi mortuus sepultus aut humatus sit satis constare ait; sed item ratione[10] quadam et temporibus eadem videri posse, si quidem quod sacrum est, idem lege aut instituto maiorum sanctum esse putat, ut[11] violari id sine poena non possit. Idem religiosum quoque esse, quoniam[12] sit aliquid[13], quod ibi homini facere non liceat; quod si faciat, adversus deorum voluntatem videatur facere. Similiter de muro et sepulcro debere observari, ut eadem et sacra et sancta et religiosa fiant, sed quo modo[14] supra expositum est, cum de sacro diximus. *F. 278.*

Religiosum ac[15] sacrum est, ut templa omnia atque aedes, quae etiam sacratae dicuntur; at[16] quod per se religiosum est, non uti[*que sacrum est, ut sepulcra*], quod ea non [*sacra, sed religiosa sunt*]. *F. 289.*

Reluere, resolvere, repignerare. Caecilius in Carine: 'Ut aurum et vestem, quod matris fuit, reluat, quod viva ipsi opposuit[17] pignori.' *F. 281.*

Remancipatam Gallus Aelius esse ait, quae mancipata sit ab eo, qui in manum convenerit. *F. 277.*

1) leges senatuique *cod.* — 2) magistratuus *cod.* — 3) alii senes *cod.* — 4) hi *cod.* — 5) religiosum ait *ins. Urs.* — 6) si id] sud *cod.* — 7) videantur *cod.* — 8) mysticiae *cod.; emend. Aug.* — 9) id *cod.* — 10) [item ratione *ego,* ita portione *cod.* Th. M.] — 11) putat ut] putant *cod.* — 12) qui non iam *cod.* — 13) alquid *cod.* — 14) quod *ins. cod.* — 15) [*fortasse* aeque. Th. M.] — 16) ad *cod.* — 17) ipsa opposivit *Mue.*

R e n[*a n c i t u r* .. *sig*]nificare ait rep[*rehenderit; unde adhuc nos*] dicimus 'nanciscitur', [*et 'nanctus', id est adeptus*]. *F. 277.*
R e n a n c i t u r significat reprehenderit, unde adhuc nos dicimus 'nanciscitur' et 'nanctus', id est adeptus. *P. 276.*
R e s c o n p e r e n d i n a t a significat iudicium in tertium diem constitutum[1]. *P. 283.*
R e s i g n a r e antiqui pro rescribere ponebant, ut adhuc subsignare dicimus pro subscribere *cett. F. 281.*
R e s i g n a t u m aes dicitur militi, cum ob delictum aliquod iussu tr(ibuni) militum[2] in tabulas refertur; signare[3] enim antiqui pro scribere interdum ponebant. *F. 285. (P. 284.)*
R e u s nunc dicitur, qui causam dicit, et item qui quid promisit spoponditve[4] ac debet; at Gallus Aelius l. II significationum[5] verborum quae ad ius pertinent[6] ait: 'Reus est, qui cum altero litem contestatam habet, sive is[7] egit sive cum eo actum est. Reus stipulando est idem, qui stipulator dicitur quive[8] suo nomine ab altero quid stipulatus[9] est, non is[7] qui alteri adstipulatus est. Reus promittendo est, qui suo nomine alteri quid promisit quive[10] pro altero quid promisit.' At Capito Ateius[11] in eadem quidem opinione est, sed exemplo adiuvat interpretationem; nam[12] in secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: 'quid horum fuit unum[13] iudici arbitrove reove, eo dies diffissus[14] esto'[15], hic uterque, actor reusque[16], in iudicio reus[17] vocatur, itemque accusator de via citur[18] more vetere et consuetudine antiqua. *F. 273.*
R e u s cum pro u[*troque ponatur, ut ait*] ... nius ... qu[*i aut di*]cit pro se a[*ut contra te agit, uterque sacramen*]to tuo uti [*potest*]. *F. 289.*
R i t u s est mos conprobatus in administrandis sacrificiis. *F. 289.*
R o d u s vel raudus significat rem rudem et inperfectam[19]; nam

1) iudicium tertium constitutum *M.* — 2) ne stipendium ei detur *inserit Paulus.* — 3) resignare *cod.* — 4) sponditve *cod.* — 5) significationem *cod.* — 6) pertinet *cod.* — 7) his *cod.* — 8) quippe *cod.* — 9) quibus pepulatus est *cod.* [*Immo scr.* quippe suo nomine ab altero qui stipulatus est. Th. M.] — 10) qui *cod.* — 11) at capiton actus *cod.* — 12) numa *cod.* — 13) *sic cod.,* vitium *Cuiacius.* — 14) die diffensus *cod.* — 15) *Cf. tom. I p. 19 tab. II, 2.* — 16) esto nunc uterque actorum reiquae *cod.; emend. Aug. et Mue.* — 17) reus] *Augustinus,* me *cod.* — 18) de vi accitur *cod., emend. Scal.* [*videtur fuisse:* nunc uterque actor et qui in iudicium vocatur itemque accusator reus dicitur. Th. M.] — 19) inperfictam *cod.*

saxum quoque raudus appellant poetae —. Vulgus quidem in usu habuit non modo pro aere inperfecto, — sed etiam[1] signato, quia in mancipando, cum dicitur 'rudusculo libram ferito', asse tangitur libra. — *F. 265.*

R o g a t i o est, cum populus consulitur de uno pluribusve hominibus, quod non ad omnis pertineat, et de una pluribusve rebus, de quibus non omnibus sanciatur: nam quod in omnis homines resve populus scivit[2], lex appellatur. Itaque Gallus Aelius ait: 'inter legem et rogationem hoc interest: rogatio est genus legis: quae lex, non continuo ea rogatio est; [*rogatio*[3]] non potest non esse lex, si modo iustis comitiis rogata est.' *F. 266.*

R u p i t i a s in XII[4] significat damnum dederit. *F. 265.*

R u t a c a e s a dicuntur, quae venditor possessionis sui usus gratia concidit ruendoque extraxit[5]. *F. 262.*

S a c e r mons appellatur trans Anienem, paulo ultra tertium miliarium, quod eum plebes, cum secessisset a patribus, creatis tr(ibunis) plebis qui sibi essent auxilio, discedentes Iovi consecraverunt. At homo sacer is est, quem populus iudicavit ob maleficium; neque fas est eum immolari, sed qui occidit, parricidi non damnatur[6]; nam lege tribunicia prima cavetur: 'si quis eum, qui eo plebei scito sacer sit, occiderit, parricida ne sit' —. Gallus Aelius ait sacrum esse, quodcumque more[7] atque instituto civitatis consecratum sit, sive aedis sive ara sive signum sive locus[8] sive pecunia sive quid aliud, quod dis dedicatum atque consecratum sit; quod autem privati[9] suae religionis causa aliquid earum rerum deo dedicent, id pontifices Romanos non existimare sacrum. At si qua sacra privata succepta sunt, quae ex instituto pontificum stato die aut certo loco facienda sint, ea sacra appellari tamquam sacrificium. Ille locus, ubi ea sacra privata facienda sunt, vix videtur sacer esse. *F. 318.*

1) pro *ins. Mue. contra cod.* — 2) civit *cod.* — 3) rogatio *om. cod.* — 4) *Sic codex; scribendum* rupsit in XII; *cf. tom. I p. 29 tab. VIII,5. Paulus p. 264:* rupitia damnum dederit significat. — 5) contraxit *cod.; emend. Aug.* — 6) *Macr. sat. 3,7,5:* hoc loco non alienum videtur de condicione eorum hominum referre, quos leges sacros esse certis diis iubent, quia non ignoro quibusdam mirum videri, quod, cum cetera sacra violari nefas sit, hominem sacrum ius fuerit occidi; cuius rei causa haec est *cet.* — 7) quocumque modo *cod., emend. Lachmann.* — 8) locum *cod.* — 9) privatis *cod.*

S a c r a m e n t o dicitur, quod [*iuris iurandi sacratio*]ne interposita actum [*est; unde quis sacramen*]to dicitur interrogari, quia [*iusurandum interponitur. Cato i*]n Q. Thermum de X [*hominibus: 'Atque etiam ad*]erant, ne mala [*fide appareret*] scelera nefaria fie[*ri, poscentes, ut sacrame*]nto traderentur[1], lege aest[*imarentur'.*] *F. 344.* S a c r a m e n t u m dicitur, quod iurisiurandi sacratione interposita geritur. *P. 345.*

S a c r a m e n t u m aes significat, quod poenae nomine penditur, sive eo quis interrogatur, sive contendit[2]; id in aliis rebus quinquaginta assium est, in alis rebus quingentorum inter eos, qui iudic(io) inter se contenderent. Qua de re lege L. Papiri tr(ibuni) pl(ebis) sanctum est his verbis: 'Quicumque *cet.*'[3] Sacramenti autem nomine id aes dici coeptum est, quod et propter aerari inopiam et sacrorum publicorum multitudinem consumebatur id in rebus divinis. *F. 344.*

S a c r a t a e leges sunt, quibus sanctum est, qui quid[4] adversus eas fecerit, sacer alicui deorum sit cum[5] familia pecuniaque[6]. Sunt qui esse dicant sacratas, quas plebes iurata in monte sacro sciverit[7]. *F. 318.*

S a c r i f i c u l u s rex appellatus est qui ea sacra, quae reges facere assueverant, fecisset[8]. *P. 319. (Cf. F. 318.)*

S a c r o s a n c t u m dicitur, quod iureiurando interposito est institutum, si quis id violasset, ut morte poenas penderet; cuius generis sunt tr(ibuni) pl(ebis) aedilesque eiusdem ordinis[9]; quod adfirmat M. Cato in ea, quam scripsit, aedilis plebis sacrosanctos esse. *F. 318.*

S a g m i n a vocantur verbenae, id est herbae purae, quia ex loco sancto arcessebantur[10] a consule praetoreve, legatis proficiscentibus ad foedus faciendum bellumque indicendum; vel a

---

1) traderetur *cod. Cf. Mue. in adnot. p. 411.* — 2) *Ita Mo. pro* contenditur. — 3) *v. tom. I p. 47 n. 4.* — 4) quicquid *cod.* — 5) sit cum] sicut *cod.* — 6) *Liv. 2,8,1.2:* Latae — leges (a Valerio Poplicola) — de — sacrandoque cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. *Liv. 3,55,7:* sanciendo: ut qui tribunis plebis, aedilibus, iudicibus decemviris nocuisset, eius caput Iovi sacrum esset, familia ad aedem Cereris, Liberi Liberaeque venum iret. — 7) *Liv. 2,33,3:* Sunt, qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant ibique sacratam legem latam. — 8) facit *Festus.* — 9) *Cf. supra n. 6.* — 10) arcebantur *cod. itemque Paulus.*

sanciendo, id est confirmando. Naevius: 'Iovis sacratum ius[1] iurandum sagmine.'[2] *F. 321. (P. 320.)*

S a l t u m Gallus Aelius l. II significationum, quae ad ius pertinent, ita definit: 'saltus est, ubi silvae et pastiones sunt, quarum causa casae quoque; si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum causa aratur, ea res non peremit nomen saltus non magis quam fundi, qui est in agro culto et eius causa habet aedificium, si qua particula in eo habet silvam.' *F. 302.*

S a n a t e s dicti sunt, qui supra infraque Romam habitaverunt; quod nomen his fuit, quia, cum defecissent[3] a Romanis, brevi post redierunt in amicitiam, quasi sanata mente. Itaque in XII[4] cautum est, ut idem iuris esset sanatibus quod forctibus, id est bonis et qui nunquam defecerant a p(opulo) R(omano). *F. 348.*

[*S a n a t e s quasi sana*]ti appella[*ti, id est sanatae mentis. Ser.*] Sulpicius . . . et Opiliu[*s*[4] . . *ita existimant*] dici inferio[*ris superiorisque loci populos,*] ut Tiburte[*s supra Romam, aliosque qui cum*] populo Tibur[*ti convenerant in agro*] Tiburti, ide[*mque ad se maritimos quosdam infe*]riorisque loc[*i populos perduxerant. Hinc*] in XII: 'Nex[*i mancipique*][5] forti sanati[*sque*[6] *idem ius esto,*]' id est bonor[*um et qui defecerant sociorum. Sunt,*] qui et inf[*eriores dici putant colonias,*] quae sunt [*deductae in pris*]cos Latinos, [*quas Tarquinius rex in*]egerit se-

1) Iovis sacratum ius] ius sacratum Iovis *cod.* — 2) *Apud Paulum p. 320 affertur versus Naevii hic:* scopas (scapas *G*, scapos *MT*) atque verbenas sagmina sumpserunt. — 3) defecisset *cod. v. tom. I p. 18 tab. I,5.* — 4) oppillu . . *cod.* — 5) *Litteras* nex *non cum Mue. aliisque omnibus de nexo solutis esse intellegendas, sed de nexu et mancipio primus vidit Hu. (Nexum 250). Uni Hoffmanno (Ges. v. d. Forct. u. San. p. 43) hoc displicuit qui quod supplet:* nex[o mancipatoque ac] forti sanati[que idem iuris esto], *tam a re ipsa quam ab usu dicendi abhorret. Forctos enim et sanates non tertio cuidam, sed inter se ipsos lege exaequatos esse, ex altero Festi de sanatibus loco intellegitur, neque unquam is, qui* in mancipio est, *simpliciter* mancipatus *appellatur. Supplevimus itaque locum ex XII tabulis sic ut suasit Huschkius, cum Mue. dedisset* nex[i solutivue ac] forti *cett. Praeterea supplementa antiqua fere ut accepimus repetivimus, quamvis parum firma esse omnia pateat. Cf. Hu. Nex. 255. Schwegler, R. G. 3,5. Mo. R. G. 1,100. Voigt, ius nat. 4,266. Kuntze, instit. 2,116. Schoell, XII tab. 71.117.* — 6) Forti *casum genetivum, non dativum esse e fine huius loci et v.* Horctus *cum intellegatur,* sanatis, *non* sanati, *legendum est.*

cundum [*mare .. in*]fra Romam in c[1][*ivitates Latinorum*], eosque sanati[*s, quod Priscus*] praeter opinio[*nem eos debellavis*]set sanavisse[*tque*[2] *ac cum iis pa*]cisci potuisset, no[*minatos esse, ut ait*] Cincius —; ne Valerius [*quidem Messalla*] in XII explanati[*one rem expedivit*; *hic ta*]men — for[*ctos sanatisque*] duas gentis finitima[*s fuisse censet, de quibus le*]gem hanc scrip[*tam esse, qua cautu*]m, ut id ius man[3][. . . ., *quod populu*]s[4] R(omanus), haberent. — Multi sunt, [*quibus id, quod his pl*]acuit, displi[*ceat et qui explicen*]t 'sanates forcti'[5], [*quasi dictum esset 'sa*]nati insani'. *F. 321. 322.*

Sanctum [*ait dici Opilius Aure*]lius, quod [*nec sacrum sit nec religiosum*]. At Aelius [*Gallus, quod utrumque esse*] videatur[6] [*et sacrum et religiosum*]; plerique autem, q[*uod qui violaverit, ei*] poena sit multa[*ve sancita* . . .] *F. 317.* (*Cf.* Religiosum.)

Sarcito in XII[7] Ser. Sulpicius ait significare damnum solvito, praestato. *F. 322.*

Sarpiuntur vineae, id est, putantur, ut in XII[8]: 'Quandoque *cett.*' *F. 348.*

Sarpta vinea, putata, id est pura facta; — sarpere enim antiqui pro purgare ponebant. *P. 323.* (*F. 322.*)

[Sa]rte in augu[*ralibus* pro inte]gro[9] ponitur —; [ob quam caus]am opera pu[blica, quae locantur, ut i]ntegra prae[stentur, 'sarta tecta' vo]cantur[10]; et[enim sarcire est integrum] facere. *F. 322.*[11] (*P. 323.*)

Satura et cibi genus ex variis rebus conditum est, et lex multis[12] alis legibus conferta; itaque in sanctione legum adscribitur: 'neve per saturam abrogato aut derogato'. T. Annius Luscus in ea, quam[13] dixit adversus Ti. Gracchum: 'Imperium, quod plebes per saturam dederat, id abrogatum est.' *F. 314.*

Sceleratus[14] campus appellatur proxime portam Collinam, in quo Virgines Vestales, quae incestum fecerunt, defossae sunt. *P. 332.* (*Cf. F. 333.*)

1) in c *vel* m *cod.* — 2) sanauisse . . . q *(ut vid.) cod.* — 3) man|[ifesto], *quod supplent, peccat contra legem syllabariam; de* mancipio *cogitat Hu.* — 4) s *in codice non est nec fuit; fuit in eo* [p.] R. — 5) . . . sant forcti *cod.;* t *ante id iam non conspicitur.* — 6) *Post* videatur *in codice est* c *vel* e. — 7) *v. tom. I p. 29 tab. VIII,5.* — 8) *v. tom. I p.26 tab. VI,9.* — 9) integre *Paulus.* — 10) *Cic. Verr. 2,1,49,127. 50,130.131.* — 11) *Supplementa petita e Paulo.* — 12) lex|tis *cod.* — 13) quam|quam *cod.* — 14) scelatus *G M.*

Scita plebei appellantur ea, quae plebs suo suffragio sine patribus iussit, plebeio magistratu rogante. *F. 293.*

Scitum populi [*est, quod eum magistra*]tus patricius [*rogavit populusque suis suf*]fragis iussit. [*Populus autem constat*] ex patribus et [*plebe ... iure dici et*]iam leges scrib[*it has solas. Plebi sci*]tum est, quod tr(ibunus) [*aed(ilis)ve plebis eam ro*]gavit, id est consu[*luit, plebesque scivit.*] Plebes autem est [*populus universus*] praeter patricios[1]. *F. 330.*

Scribas proprio nomine antiqui et librarios et poetas vocabant; at nunc dicuntur scribae et quidem[2] librari, qui rationes publicas scribunt in tabulis *cett. F. 333.*

Scripturarius ager publicus appellatur, in quo ut pecora pascantur, certum aes est, quia publicanus scribendo conficit rationem cum pastore. *F. 333.*

Sectio persecutio iuris. *P. 337.*

Sectores et qui secant dicuntur, et qui empta sua persequuntur[3]. *P. 337.*

Senacula tria fuisse Romae, in quibus senatus haberi solitus sit —, unum ubi nunc est aedis Concordiae —, in quo solebant magistratus d(um)t(axat) cum senioribus deliberare; alterum ad portam Capenam; tertium citra aedem Bellonae, in quo exterarum nationum legatis, quos in urbem admittere nolebant, senatus dabatur. *F. 347.*

Senatores a senectute dici satis constat. Quos initio Romulus elegit centum, quorum consilio rem p(ublicam) administraret; itaque etiam 'patres'[4] appellati sunt. Et nunc, cum senatores adesse iubentur, [*adicitur*[5]*:*] 'quibusque in senatu[6] sententiam dicere licet', quia hi, qui post lustrum conditum ex iunioribus magistratum ceperunt[7], et in senatu sententiam dicunt et non vocantur senatores ante, quam in senioribus sunt censi. *F. 339.*

Senatus decretum a consulto Aelius Gallus sic distinguit, ut id dicat particulam quandam esse senatus consulti, ut cum

1) *Ex restitutione Mo., Forschungen 1,170 n. 7.* — 2) equidem *cod.; emend. Mo. Staatsr.* 1^{3}*,346 n. 1.* — 3) persequantur *G.* — 4) etiam tres *cod.* — 5) adicitur *vel simile vocabulum excidit.* — 6) senatum *cod.* — 7) coeperunt *cod.*

provincia alicui decernitur, quod tamen ipsum senatus consulti est. *F. 339.*

[*Sequester*] is dicitur, qui inter aliquos, [*qui certant, cum ita*] inter eos convenerit, [*teneat depositum ali*]quid, ut ei reddat, cui[1] id [*deberi iure con*]stiterit[2]. *F. 339.*

Sertorem quidam putant dictum a prendendo, quia cum euipiam adserat manum educendi eius gratia ex servitute in libertatem, vocetur adsertor: cum veri similius sit dictum qui sereret quid; ac potius adsertorem a serendo cepisse nomen, cum aliquem serat petendo in libertatem eandem, qua ipse sit, id est iungat, quia fruges cum seruntur, terrae iunguntur[3]. Quod totum Verrius ἀπιθάνως introduxit. *F. 340.*

Sesterti no[4][*tam Oppius (?) ait signa continere*] dupundi et semissis[5], [*unde sestertius dictus quasi semis*]tertius; sed auctos ess[*e postea asses in sestertio.*] Apud antiquos autem [*denarii denorum assium e*]rant et valebant [*decussis, dicebanturque tum quadriga*]ti bigati. Quinquessis [*item valebat quinarium. Idem auctor*] est numerum aeris perduct[*um esse ad XVI in denario lege Fla*]minia minus solvendi, cu[*m Hannibalis bello premere*]tur p(opulus) R(omanus)[6]. *F. 347.*

Sestertius dicitur quarta pars denarii, quo tempore is[7] decussis[8] valebat, id est dupundius semis[9]. *F. 334. (= P. 335.)*

---

1) qui *cod.* — 2) *Cf. Isid. or. 10,260.* — 3) iungit *cod.* — 4) *Extrema littera num* o *sit, dubium.* — 5) semisis *cod.* — 6) *Plin. h. n. 33,3, 44—47:* Argentum signatum est a. u. CCCCLXXXV —, et placuit denarium pro X libris aeris, quinarium pro V, sestertium pro dupondio ac semisse. Librale autem pondus aeris imminutum est bello Punico primo, — constitutumque, ut asses sextantario pondere ferirentur. — Postea Hannibale urgente Q. Fabio Maximo dictatore (*a. u. c. 537*) asses unciales facti, placuitque denarium sedecim assibus permutari, quinarium octo, sestertium quattuor. — Mox lege Papiria (*a. 665*) semunciarii asses facti. Livius Drusus in tribunatu plebis (*a. 663*) octavam partem aeris argento miscuit. Is qui nunc victoriatus appellatur, lege Clodia (*c. a. 650*) percussus est. Antea hic enim nummus ex Illyrico advectus mercis loco habebatur. Est autem signatus Victoria. *Maec. assis distr. 45:* Victoriatus nunc tantundem valet, quantum quinarius, olim — loco mercis — habebatur. *Cf. Mo., röm. Münzwesen p. 288—308. 338. 387—400, qui emendavit supplementa Muelleri.* — 7) his *cod.* — 8) decusis *cod.* — 9) dupundius *cod. in folio extremo (sequens deficit)*, dupondius et semistertius *(sic G;* semis *male Mue.) Paulus.*

'Sexagenarios [*de ponte' proverbium est,*] cuius causam Mani[*lius hanc refert, quod Romam*] qui incoluerint [*primi* —] hominem LX [*annorum — immolar*]e Diti patri quot[*annis soliti fuerint,*] quod facere eos de[*stitisse adventu Her*]culis; sed religio[*nis observatione postea s*]cirpeas hominum ef[*figies de ponte in Tiberim antiquo*] modo mittere [*instituisse. Alii dicunt cett.*] — Sunt qui dicant post urbem a Gallis liberatam ob inopiam cibatus coeptos sexaginta annorum homines iaci in Tiberim —. Sed exploratissimum illud est causae: quo tempore primum per pontem coeperunt comitiis suffragium ferre, iuniores conclamaverunt, ut de ponte deicerentur sexagenari, quia iam nullo publico munere fungerentur, ut ipsi potius sibi, quam illi deligerent imperatorem *cett. F. 334.*

Sex suffragia appellantur in equitum centuriis, quae sunt adiectae[1] ei numero centuriarum, quas Priscus Tarquinius rex constituit. *F. 334.*

Sex Vestae sacerdotes constitutae sunt, ut populus pro sua quaque parte haberet ministram sacrorum, quia civitas Romana in sex est distributa partis, in primos secundosque Titienses, Ramnes, Luceres. *F. 344.*

Sextantari asses in usu esse coeperunt ex eo tempore, quo[2] propter bellum Punicum secundum, quod cum Hannibale gestum est, decreverunt patres, ut ex assibus, qui tum erant librari, fierent[3] sextantari, per quos cum solvi coeptum esset, et populus aere alieno liberaretur, et privati, quibus debitum publice solvi oportebat, non magno detrimento adficerentur. *F. 347.*

Sifus [*usurpatum est pro tub*]is ipsis, id quod Graece [*dicitur* σίφων*; in le*]ge rivalicia *cet.*[4] *F. 340.*

[*Signare rem ia*]m dicitur 'signis notare', [*ut pecora similiaque*]. Sed antiqui eo pro scribe[*re utebantur, unde et subsigna*]re et consignare [*invenitur positum pro subscrib*]ere et conscri[*bere*]. *F. 340.* Signare significat modo scribere, modo anulo signa inprimere, modo pecora signis notare. *P. 341.*

[*Sine sacris hereditas*] in proverbio dici solet, [*cum aliquid obvenerit*] sine ulla incommodi appendice[5], quod olim sacra non

1) adfectae *cod.* — 2) quod *cod.* — 3) *Cf. supra p. 39 n. 6.* — 4) *Cf. tom. I n. 96 p. 266.* — 5) incommodia | appendice *cod.*

solum publica curiosissime administrabant, sed etiam privata, relictusque heres sic pecuniae [*ut*[1]] etiam sacrorum erat, ut ea diligentissime administrare esset necessarium. *F. 290.*
[*Sirempsi*] ponitur pro 'eadem' vel 'proinde [*atque ea*', *quasi similis res ipsa*]. Cato —: 'Et praeterea rogas, [*reum propter*]ea si populus condempnave[*rit, ut sirempsi lex*] siet, quasi adversus le[*gem .... fecisset*].' *F. 344. (P. 345.)*[2]
[*Sons*] nocens, ut ex c[*ontrario insons in*]nocens. *F. 297.* Sons nocens, insons innocens. *P. 296.*
[*Sontica c*]ausa dicitur a morbo [*sontico, propter quem, quod est g*]erendum, agere [*nequimus*]. *F. 344.*
Sonticum morbum in XII[3] significare ait Aelius Stilo certum cum iusta causa; quem nonnulli putant esse qui noceat, quod 'sontes'[4] significat nocentes *cett. F. 290.*
Sororium tigillum —: — Horati et Curiati[5] cum dimicassent, — Horatius interfecit eam[6]. Et quamquam a patre absolutus sceleris[7] erat, accusatus tamen parricidi apud duumviros, dampnatusque provocavit ad populum, cuius iudicio victor duo tigilla tertio superiecto, — velut sub iugum missus, subit, — liberatus omni noxia sceleris est *cet. F. 297.*
Sors et patrimonium significat, unde consortes dicimus — *cett. P. 296. (Cf. F. 297.)*
Spondere antea ponebatur pro dicere, unde et respondere adh[*uc manet, sed postea*] usurpari coeptum est [*de promissu ex interrogatio*]ne alterius. *F. 343.* Spondere Verrius putat dictum, quod sponte sua, id est voluntate, promittatur; deinde oblitus inferiore capite sponsum et sponsam ex Graeco dictam ait, quod ii[8] σπονδάς interpositis rebus divinis faciant. *F. 329.*
'Bene sponsis beneque volueris'[9] in precatione augurali Messalla augur ait significare 'spoponderis, volueris'. *F. 351.*
Statu liber est, qui testamento certa condicione proposita iubetur esse liber. Et si per heredem stet[10], quominus statu liber praestare possit quod praestare debet, nihilominus liber esse videtur. *F. 314.*

1) ut *om. cod.* — 2) *Cf. Leges Bant. 13. Acil. 73. Agr. 27. Corn. 1,38. 2,1. Rubr. 2,10.40.* [*Supplementa mutavi.* Th. M.] — 3) *Cf. tom. I p. 19 tab. II,2.* — 4) sonte *cod.* — 5) curati *cod.* — 6) *scil.* sororem. — 7) sceleri *cod.* — 8) .i. *cod.* — 9) *sic cod.;* volis *conicit Mue.* — 10) est *cod.*

S t a t u s dies[1] vocatur, qui iudici causa est constitutus cum peregrino. Eius enim generis ab antiquis hostes appellabantur, quod erant pari iure cum populo (Romano), atque hostire ponebatur[2] pro aequare. Plautus in Curculione[3]: 'Si status[4] condictus cum hoste intercedit dies, tamen est eundum, quo imperant ingratis.' *F. 314.*

S t e l l i o n e m[5] g[*enus aiunt lacertae, quod*] Verrius dic[*tum ait, quia virus in*]stillet cibo, p[*otius quam, ut posuit ali*]bi, a stellarum [*similitudine, quia*] varium est. *F. 313.*

S t i p a t o r e s ait[6] dictos a stipe, quam mercedis nomine accipiant custodes cuiusque corporis *cett. F. 351.* [*S t ip*]a t o r e s[7] appel[*lantur corporis cu*]stodes, quos [*antiqui latrones voca*]bant, id est[8] mer[*cennarios; hi eni*]m ferro ve[*lut stipati circumdan*]t regum[9] cor[*pora*]. *F. 314.* S t i p a t o r e s corporis custodes, quos · antiqui latrones vocabant: stipati enim ferro circumdant corpora regum. *P. 315.*

S t i p e m esse nummum signatum testimonio est et de eo quod[10] datur stipendium militi, et cum spondetur pecunia, quod stipulari dicitur. *F. 297.* (*P. 296.*) [*S t i p e m dicebant pe*]cuniam signa[*tam, quod stiparetur*]. Ideo stipular[*i dicitur is, qui in*]terrogat a[*lterum spondeatne stipem, id est*] aes. *F. 313.*

S t i p e s fustis terrae defixus. *P. 315. (Cf. F. 314.)*

S t r u e r e antiqui dicebant pro adicere, augere; — at[11] in XII[12] quod est: 'Si calvitur *cet.*', alii putant significare retrorsus ire, ali in aliam partem, alii fugere[13], ali gradum augere, ali minuere[14]; ac vix pedem pedi praefert, otiose it, remoratur. *F. 310.*

S u b c o r o n a venire dicuntur, quia captivi coronati solent venire —. Id autem signum est nihil praestari a populo, quod etiam Plautus significat in hortulo: 'Praeco ibi adsit cum corona, quique[15] liceat veneat'[16]. *F. 306.*

---

1) cum hoste *hic excidisse putat Mue. Cf. tom. I p. 19 tab. II,2:* status dies cum hoste. — 2) hosti respondebatur *cod. manu 1,* hosti reponebatur *cod. m. 2.* — 3) *1,1,5.* — 4) statur *cod.* — 5) stelionem *cod.* — 6) *scil. Verrius.* — 7) . . . atiores *cod.* — 8) id est] . i . *cod.* — 9) regem *cod.* — 10) quod] *Paulus,* quae *cod.* — 11) aut *cod.* — 12) *Cf. tom. I p. 17 tab. I,2.* — 13) fure *cod.* — 14) [*exciderunt talia fere:* sed struit is qui moratur. TH. M.] — 15) cuique *cod.* — 16) ventat, *non* veniat, *cod.*

S u b d i t u s iudex dicitur, qui loco mortui datur iis qui eum habuerant iudicem in aliqua re vel lite. *P. 342. (Cf. F. 343, ubi extrema sic formata sunt:* [*dumta*]xat in eandem rem [*vel litem*]).

S u b i c i ar[*ies dicitur, qui pro occiso datur,*] quod fit, ut ait Cincius, — exemplo At[*heniensium, apud quos*] expiandi gratia aries [*inigitur ab eo, qui invitus sce*]lus admisit, poenae p[*endendae loco*]. *F. 347.*

S u b i g e r e arietem in eodem libro[1] Antistius esse ait dare arietem, qui pro se agatur, caedatur. *F. 351.*

S u b l u c a r e arbores est ramos earum supputare et veluti suptus lucem mittere; conlucare autem succisis arboribus locum inplere luce. *P. 348.*[2]

S u b v o s p l a c o in precibus fere cum dicitur, significat id, quod supplico[3], ut in legibus: 'transque dato', 'endoque[4] plorato'. *F. 309.*

S u p e r s t i t e s[5] testes praesentes significat, cuius rei testimonium est, quod superstitibus praesentibus ii[6], inter quos controversia est, vindicias sumere iubentur[7]. — *F. 305.*

S u p p[*r e m u m*] — alias extre[*mum significat, ut*] in legibus XII[8]: 'Solis [*occasus suppre*]ma tempestas esto'; — [*alias pro*] maximo, cum duas [*oves et triginta bove*]s suppremam mul[*tam dicunt*]. *F. 305.*

T a b e l l i s pro chartis utebantur antiqui, quibus ultro citro[9], sive privatim sive publice opus erat, certiores absentes faciebant. Unde adhuc tabellarii dicuntur, et tabellae missae ab imperatoribus. *L. 359. Mo. 68.*

T a b l i n u m proxime atrium locus dicitur, quod antiqui magistratus in suo imperio tabulis[10] rationum ibi habebant publica-

---

1) *scilicet in* commentario XV iuris pontifici *citato ad verbum quod praecedit.* — 2) *Cf. tom. I p. 27 tab. VII, 9 a.* — 3) supplicio *cod* — 4) edendoquae *cod.* — 5) praesentes *ins. Mue.* — 6) i. *cod.* — 7) *Cic. p. Mur. 12,26:* Praetor — loqueretur —: 'Suis utrisque superstitibus praesentibus istam dico: inite viam'. *Cf. Serv. Aen. 3,339:* Superstes praesentem significat. *Isid. or. 18,15:* Testes antiquitus superstites dicebantur, eo quod super statum causae proferebantur. — 8) *Cf. tom. I p. 18 tab. I,9.* — 9) citrove *R.* — 10) *Hic explicit codicis Neapolitani pars superstes; verba* rationum ibi habebant (habeant *S*) publicarum rationum causa (eam *S*) factum locum *habent apographa A S Q.*

rum rationum causa factum locum. *F. (L.) 356. Mo. 68. 85.*
Talionis mentionem fieri in XII[1] ait Verrius hoc modo: 'Si membrum *cet.*' Neque id quid[2] significet, indicat, puta quia notum est; permittit enim lex parem vindictam. *L. 363. Mo. 72.*
Taxat verbum ponitur in iis[3], quae finiuntur quoad tangi liceat; in litibus quoque [*iudici*] arbitrove[4] cum proscribitur[5], quoad ei ius sit statuendi, taxatio dicitur, quae fit certae summae *cet. F. 356.*
Tempestatem pro tempore frequenter dixerunt antiqui. *P. 362.*[6]
Termino sacra faciebant, quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius[7] statuit eum, qui terminum exarasset, et ipsum et boves sacros esse. *P. 368.*
Themin deam putabant esse, quae praeciperet hominibus id petere, quod fas esset, eamque id esse existimabant[8], quod et fas est. *P. 367.*
Tignum non solum in aedificiis, quo utuntur, appellatur, sed etiam in vineis, ut est in XII[9]: 'Tignum iunctum *cet.*' *L. 364. Mo. 76.*
Tributorum conlationem[10], cum sit alia in capita[11], illud[12] ex censu[13], dicitur etiam[14] quoddam temerarium, ut post urbem a Gallis captam conlatum[15] est, quia proximis XV[16] annis census alius[17] non erat. Item bello[18] Punico secundo, M. Valerio Laevino M. Claudio[19] Marcello cum[20] et senatus et populus in aerarium quod potuit detulit[21]. *L. 364. Mo. 76.*
Tributum dictum, quia ex privato in publicum tribuitur. *P. 367.*
[*Transit imperium neque denuo l*]ex curiata fertur, quod[22] Hanni[*bal in vicinitate*] Romae cum esset nec ex praesidi[*is*

1) tabulis *ins. S. Cf. tom. I p. 29 tab. VIII,2.* — 2) quod *Q'R.* — 3) his *cod.* — 4) iudici arbitrove *scripsi,* arbitrove *cod.,* arbitriove *Mue.* — 5) [*malim* praescribitur. Th. M.] — 6) *Cf. tom. I p. 18 tab. I,9.* — 7) *Cf. tom. I p. 11,16.* — 8) aestimabant *G.* — 9) tabulis *ins. S.* — *Cf. tom. I p. 25 tab. VI,7.* — 10) consolationem *Q.* — 11) *sic, non* capite, *traditur.* — 12) aliud *RS.* — 13) *Hu. Serv. 490:* collatorum — aliud in capita, aliud ex censu; *Krit. Jahrb. 18,589:* conlationum alia in capita, alia ex censu; *Mo. Tribus 27:* conlatio — alias in capita, id est ex censu. — 14) etiam] et *R.* — 15) consolatum *Q.* — 16) quinque *R.* — 17) *sic traditur; Nieb.:* actus. — 18) bello *om. A.* — 19) claudio] ol *Q.* — 20) cum *A,* quom *SQ,* cos. cum *R.* — 21) *sic A,* in aer. quod habuit detulit *SQ,* quod habuit in aer. detulit *R.* — 22) quo *cod.*

tuto decedi posset], Q. Fabius Maximus Verru[*cosus M. Claudius Ma*]rcellus cos. facere in[*stituerunt ut nota*]vit Aelius in XII signi[*ficationum verborum*]. *F. 351.*[1]
[*Tu gu*]ria a tecto appellantur [*domicilia rusticorum*] sordida, — quo nomine [*Messalla in explana*]tione XII[2] ait etiam [. . *signifi*]cari. *F. 355.*
Turmam equitum dictam[3] esse ait Curiatius quasi terimam, quod ter deni equites ex tribus tribubus Titiensium, Ramnium, Lucerum fiebant *cett. F. 355.*
Unciaria lex[4] appellari coepta est, quam L. Sulla et Q. Pompeius[5] tulere, qua[6] sanctum est, ut debitores[7] decimam partem [*sortem annuis usuris penderent*[8]]. *L. 375. Mo 83.*
Urbanas tribus appellabant, in quas urbs erat dispertita a Servio Tullio rege, id est Suburana, Palatina, Esquilina[9], Collina. *P. 368.*
Uxorium pependisse dicitur, qui, quod uxorem non habuerit, res populo dedit. *P. 379.*
Vadem sponsorem significat datum in re capitali. *P. 377.*
Vagulatio in l. XII[10] significat quaestio[11] cum convicio: 'Cui testimonium *cet.*' *L. 375. Mo. 81.*
'Vapula Papiria' in proverbio fuit antiquis, de quo Sinnius Capito sic refert tum dici solitum esse, cum vellent minantibus sibi[12] significare se eos neglegere[13] et non curare, fretos iure libertatis. Plautus in Feneratrice: 'Heus tu! in Barbaria quod dixisse dicitur libertus[14] suae patronae, id ego[15] dico[16] . . . .

---

1) *Ex rest Mo. Rh. Mus. Ph. 13,565. Mue. (secutus Rubinonem, röm. Verf. 383 n. 2):* [Triginta lictoribus l]ex *cet. — Cf. Cic. de l. agr. 2,12, 31:* comitiis — illis ad speciem atque usurpationem vetustatis per XXX lictores auspiciorum causa adumbratis. — 2) *Cf. tom. I p. 26 tab. VII, 3b; Isid. orig. 15,12,2.* — 3) adictam *cod.* — 4) *reliquam glossae partem om. Q.* — 5) Rufus *ins. Ursinus.* — 6) quam *R.* — 7) *post* debi . . . *hiatum signat A, pergens* . . . bant antiqui, *quod est initium pag. sequentis.* — 8) *Ita suppl. Nieb.; Mue.:* duodec. partem usurarum solutarum sorti detraherent. *Cf. Streuber, Zinsfuss bei d. Röm. 94—98.* — 9) aesquilina *GM.* — 10) tab. *ins. RS. — Cf. tom. I p. 20 tab. II, 3.* — 11) *sic AQ,* quaestionem *RS.* — 12) ibi *codd. reliqui, om. A.* — 13) *reliquam gl. partem om. Q.* — 14) libertas *traditur (R. lect. dub.)* — 15) id ego] ideo *traditur.* — 16) *hiatum significat solus A.*

'libertas[1] salve! vapula Papiria!' 'In barbaria' est in Italia *cett. L. 372. Mo. 80.*

Vectigal aes[2] appellatur, quod ob tributum et stipendium et aes equestre[3] et hordiarium[4] populo debetur. *L. 371. Mo. 78.*

Velati appellabantur[5] vestiti et inermes, qui exercitum sequebantur quique in mortuorum militum loco substituebantur[6]. *P. 369.*

Venditiones olim dicebantur[7] censorum locationes, quod velut fructus[8] locorum publicorum[9] venibant[10]. *L. 376. Mo. 83.*

Ver sacrum vovendi mos fuit Italis. Magnis enim periculis adducti vovebant, quaecunque proximo vere nata essent apud se animalia, immolaturos. Sed cum crudele videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in[11] adultam aetatem velabant atque ita extra fines[12] suos exigebant[13]. *P. 379.*[14]

Versuram facere mutuam pecuniam sumere ex eo dictum est quod initio qui mutuabantur ab aliis, non ut domum ferrent, sed ut aliis solverent, velut verterent creditorem. *P. 379.*

Vespae[15] et vespillones[16] dicuntur, qui funerandis corporibus[17] officium gerunt, non a[18] minutis illis volucribus, sed quia vespertino tempore eos efferunt[19], qui funebri[20] pompa duci propter inopiam nequeunt *cett. P. 368.*

Vesticeps puer qui iam vestitus est pubertate; e contra investis qui necdum pubertate vestitus est. *P. 368.*

Viae[21] sunt et publicae, per [*quas ire ager*]e omnibus licet,

1) liberta *AS.* — 2) *reliquam gl. partem om. Q.* — 3) et e sequestre *S*, et esequestre . . . *A*, et ex equestre *R; restituit Mo.* — 4) hordiar . . . *A*, hordiā *R*, hordia *S.* — 5) appellantur *M.* — 6) *Cf. gl.* Adscripticii *et P. 14.85.93.* — 7) uend . . . . um dicebantur *A.* — 8) velut . . uctus *A.* — 9) publicorum locorum *R.* — 10) *gl.* venditiones *om. Q.* — 11) in *om. G.* — 12) fine *G.* — 13) exiebant *M.* — 14) *Cf. Liv. 22,10.* — 15) vespate *M.* — 16) *Cf. D. 36,1,7.* — 17) corporis *M.* — 18) non a] nam *M.* — 19) offerunt *M*, effecerunt *G.* — 20) funebris *G:* — 21) *Apographa duo supersunt articuli in archetypo mutilati, alterum codicis A hoc:* viae sunt et publicae per . . . . . e omnibus licet et privatae quibus neminem uti . . . . praeter eorum quorum sunt et eae privatae ve . . . . uias muniento onisandi lapidas sunt . . . . qua volet iumento agito, *alterum plenius, sed magis interpolatum et hiatibus caecis obscuratum libri S (R omisit totum, Q habet solum lemma) hoc:* viae sunt et publicae et privatae publicae per quas ire omnibus licet privatae quibus nemini et hae VIII pedes in latitudine iure et lege publice quantum ratio utilitatis per-

et privatae, quibus neminem uti [*ius est*], praeter quorum sunt; et ita privatae VIII pedes in latitudine [*habent*] iure et lege, publicae, quantum ratio utilitatis permittit. [*Praeterea*] lex iubet sedecim [*in anfracto fle*]xuque pedes [*latas*] esse vias, ut [*adiciat*:] 'vias muniunto' *cett. L. 371. Mo. 78. 85.*

Viatores[1] appellantur, qui magistratibus apparent, eo quia[2] initio[3] omnium tribuum cum agri[4] in propinquo erant urbis atque adsidue homines rusticabantur, crebrior opera eorum erat in via quam urbe, quod ex agris plerumque homines vocabantur[5] a magistratibus. *L. 371. Mo. 78.*

[*Vici*] . . . . cipiunt[6] ex agris, qui ibi villas non habent, ut Marsi aut Paeligni. Sed ex vicis[7] partim habent rem p(ublicam) et ius dicitur, partim[8] nihil eorum et tamen ibi nundinae aguntur[9] negotii gerendi causa, et magistri vici item magistri pagi[10] quotannis fiunt. Altero[11], cum id genus aedificiorum definitur[12], quae continentia sunt his oppidis, quae . . .[13] itineribus regionibusque distributa inter se distant, nominibusque dissimilibus discriminis causa sunt dispartita. Tertio, cum id genus aedificiorum definitur, quae in oppido prive, id est in suo[14] quisque loco proprio ita aedificat, ut in eo aedificio pervium sit, quo itinere habitatores ad suam quisque habitationem habeat[15] accessum[16]; qui non dicantur 'vicani'[17], sicut ii[18], qui aut in oppidi vicis[19], aut hi, qui in agris sunt, vicani[20] appellantur. *L. 371. Mo. 77.*

---

mittit lex iubet sedecim quindecimque pedes esse vias qui vias muniunt onisandi lapidas qua volet in mento agito. *Restituit Mo.; v. tom. I p. 27 tab. VII, 7. Cf. D. 8,3,8. Varr. l. l. 7,15.*

1) *articulum om. R.* — 2) qua *A.* — 3) initium *S.* — 4) cum agri] in agris *S.* — 5) euocabantur *S.* — 6) . . . . . cipiunt *A*, appellari incipiunt *(in margine additur* vici) *Q, totam gl. om. R S.* — 7) victis *Q.* — 8) partem *Q.* — 9) habentur *Q.* — 10) pagi *A*, paci *Q.* — 11) alterae *Q.* — 12) aedifici . . . . nitur quae *A*, aedificii quae *Q.* — 13) *Lacunam signat A.* — 14) privi suo *Q*, prive in suo *A.* — 15) habeant *A.* — 16) *Tertium hoc vicorum genus uno hoc loco notum esse videbatur Muellero p. 413; fortasse autem id ipsum significatur in D. 3,2,2,5;* scaena — posita — in publico privatove vel in vico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur; *item D. 21,1,4,1:* qui per vicos more insanorum deridenda loquantur. — 17) vicarii *Q.* — 18) hi *Q.* — 19) vias *Q.*

Viginti[1] quinque poenae[2] in XII significat viginti quinque asses. *L. 371. Mo. 77.*

Vindex ab eo, quod vindicat, quo minus is, qui prensus est ab aliquo, teneatur. *L. 376. Mo. 84.*

Vindiciae appellantur res eae[3], de quibus controversia est[4]; quod potius dicitur vis[5], quam[6] fit inter eos qui contendunt. Cato[7] in ea, quam scribsit[8] L. Furio[9] de aqua: '. . . s[10] praetores secundum populum vindicias dicunt.'[11] . . . et Lucilius: 'nemo hic vindicias neque sacra neque numen[12] veretur'. De quo verbo Cincius sic ait: 'Vindiciae olim dicebantur[13] [*glaebae*[14]] illae[15], quae ex fundo sumptae in ius[16] adlatae erant'. At[17] Ser. Sulpicius[18] [*nomine et*]iam singulariter[19] formato vindiciam esse ait[20] [*eam rem,*] qua de re[21] controversia est, ab eo quod vindicatur . . . . et in XII[22]: 'Si vindiciam falsam tulit, si velit is . . . tor[23] arbitros tres dato, eorum arbitrio[24] . . .[25] fructus duplione damnum decidito'[31]. *L. 376. Mo. 84.*

Viritanus ager dicitur, qui viritim populo distribuitur. *P. 373.*

1) *articulum om. Q.* — 2) poene *traditur,* poenas *Mue.* — 3) hae *Q.* — 4) est *QS; periit margine adglutinato in A; post est Q omissis mediis pergit:* de quibus Cincius sic ait *cet.* — 5) $^{\text{ius}}_{\text{vis}}$ *A.* — 6) quia *traditur.* — 7) M. Cato *RS.* — 8) scribsit *A,* scripsit *RS.* — 9) in L. Furium *emendat Mue.* — 10) *sic hiatu signato A,* s *om. RS.* — 11) *hiatum signat A.* — 12) sacra . . . en veretur *A hiatu indicato;* numen neque sacra *emend. Mue.* — 13) erant *R.* — 14) glaebae *ins. Raevardus.* — 15) illae *om. Q.* — 16) sumptui ius (*corr. ex* sus) *Q.* — 17) at *om. Q.* — 18) *hiatum signat A;* Sulpicius vindiciam esse ait ab eo quod vindicantur res ex controversia *Q hic finiens.* — 19) significatur *R.* — 20) *hiatum signat A.* — 21) qua de re] uadere *AR,* uaderent *S.* — 22) uindicat . . . . XII *A,* uindicatur et in XII (tabul. *add. S) RS.* — 23) siuelitis . . . tor *(om. R) traditur;* si velit is, praetor *Mo.;* rei sive litis *Cuiacius,* stilitis et vindiciarum praetor *Mue.;* si velit is qui vicit praetor *Wetzell; cf. Schoell XII tabb. 92. 110. 111; tom. I p. 39 tab. XII, 3.* — 24) arbitris *RS.* — 25) *Mue. ins.:* reus; *Hu.:* rei; *Wetz.:* neglecti; *Sch.:* possessor. — 26) decidit . . . *A.*

††II. MARCIUS PORCIUS CATO.

E libro de agri cultura.

M. Porcius Cato Censorius quem scripsit librum de agri cultura una cum M. Terentii Varronis rerum rusticarum libris tribus usque ad saeculum XV servavit codex tum custoditus Florentiae in bibliotheca monasterii sancti Marci hodie deperditus, sed quem habemus collatum diligenter ab Angelo Politiano ad marginem exemplaris editionis principis iam inlati in bibliothecam publicam Parisinam. Nos capita Catoniana 144—150 exhibuimus ad editionem Catonis Varronisque de agri cultura librorum paratam ab Henrico Keilio (Lipsiae 1884); de lectione codicis primarii ubi nobis constabat, nota usi sumus C. Tractavit c. 144—146 Imm. Bekker ZRG. 3 (1864) p. 416—445.

1. [1]Oleam legendam hoc modo locare oportet. CXLIV

2. Oleam cogito recte omnem arbitratu domini, aut quem custodem fecerit, aut cui olea venierit.

3. Oleam ne stringito neve verberato iniussu domini aut 2
custodis. si adversus ea quis fecerit, quod ipse eo die legerit[2], pro eo nemo solvet neque debebitur.

4. Qui oleam legerint, omnes iuranto[3] ad dominum aut ad custodem sese oleam non subripuisse neque quemquam suo dolo malo ea oleitate[4] ex fundo L. Manli. qui eorum non ita iuraverit, quod is legerit omne, pro eo argentum nemo dabit neque debebitur.

5. Oleam cogi recte satis dato arbitratu L. Manli. —

6. Scalae ita uti datae erunt, ita reddito, nisi quae vetu- 3
state fractae erunt. si non erunt redditae, aequom viri boni[5] arbitratu deducetur[6].

7. Si quid redemptoris opera domino damni datum erit, resolvito id viri boni arbitratu [aut][7] deducetur.

8. Legulos, quot opus erunt, praebeto et strictores[8]. si non praebuerit, quanti conductum erit aut locatum erit, deducetur: tanto minus debebitur.

---

1) CLIII Lex oleae legundae *index libro Catoniano praemissus in C.* — 2) eo die legerit] *Iucundus,* hodie delegerit *C.* — 3) iuranto] *edd.,* iunto *C.* — 4) oleitate] *edd.,* oleatate *C.* — 5) redditae aequom viri boni] *scripsi,* reddet eaeque *C.* — 6) reducetur *C.* — 7) aut *addidi.* — 8) et strictores (sictores *C*) *delendum.*

9. De fundo ligna et oleam ne[1] deportato. qui oleam legerit, qui deportarit, in singulas deportationes ss. N. II deducentur neque id debebitur.

4 10. Omnem oleam puram metietur modio oleario.

11. Adsiduos homines L praebeto.

12. Duas partes strictorum praebeto.

13. Ne quis concedat[2], quo olea legunda et faciunda[3] carius locetur, extra quam si quem socium inpraesentiarum dixerit.
5 si quis adversum ea fecerit, si dominus aut custos volent, iurent omnes socii. si non ita iuraverit, pro ea olea legunda et faciunda nemo dabit neque debebitur ei qui non iuraverit.

14. Accessiones: in $\overset{o}{\text{M}}$ ∞ CC accedit oleae salsae $\overset{o}{\text{M}}$ V, olei puri P. VIIII, in tota oleitate[4] ss. V, aceti q(uadrantalia) V. quod oleae salsae non acceperint[5], dum oleam legent, in modios singulos ss. s. s. dabuntur.

CXLV 1. [6]Oleam faciundam hac lege oportet locare.

2. Facito recte arbitratu domini aut custodis, qui id negotium curabit. si sex iugis vasis[7] opus erit, facito.

3. Homines eos dato, qui placebunt aut custodi aut quis[8] eam oleam emerit.

4. Trapetis[9] facito:

5. Si operarii[10] conducti erunt aut facienda locata erit, pro eo resolvito, aut deducetur.

2 6. Oleum ne tangito utendi causa neque furandi causa, nisi quod custos dederit aut dominus. si sumpserit, in singulas sumptiones ss. N. XL deducentur neque debebitur.

7. Factores, qui oleum fecerint, omnes iuranto aut ad dominum aut ad custodem sese de fundo L. Manli[11] neque alium
3 quemquam suo dolo malo oleum neque oleam subripuisse. qui eorum non ita iuraverit, quae eius pars erit, omne deducetur neque debebitur.

---

1) ne] *dett.*, non *C.* — 2) *id est opinor* ne quis conductor paciscatur cum alio, ut a conducendo abstineat. — 3) facienda *C.* — 4) oletate *C.* — 5) *aut* acceperint *aut* acceperunt *c.* — 6) CLIIII Lex oleae faciundae *index C.* — 7) *fortasse scr.* sex iugis vasis si opus erit; *Cato c. 10 inter instrumenta oleti recenset* vasa olearia instructa iuga quinque. — 8) qui *edd.* — 9) trapetis *scripsi,* trapeti *C.* — 10) *fortasse ins.* non erunt eo numero ad quem. — 11) manilii *C.*

8. Socium ne quem habeto, nisi quem dominus iusserit aut custos.

9. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, viri boni arbitratu deducetur.

10. Si virde[1] oleum opus siet, facito.

11. Accedet oleum et sale suae usioni quod satis siet, vasarium vict. II.

1. [2]Oleam pendentem hac lege venire oportet. CXLVI

2. Olea pendens in fundo Venafro venibit.

3. Qui oleam emerit, amplius quam quanti emerit omnis pecuniae centesima accedet, praeconium praesens SS. L et oleum[3]: Romanici P. ∞ D, viridis P. CC, oleae caducae $\overset{o}{\mathrm{M}}$ L, strictivae $\overset{o}{\mathrm{M}}$ X (modio oleario mensum dato), unguinis P. X. ponderibus modiisque domini dato. † iri pri primae[4] cotulas duas.

4. Dies argento ex k. Nov. mensum X oleae legendae fa- 2
ciendae: quae locata est, et si emptor locarit, idibus solvito.

5. Recte haec dari fierique satisque dari domino, aut cui iusserit[5], promittito satisque dato arbitratu domini. donicum solutum erit aut ita satis datum erit, quae in fundo inlata erunt, pigneri sunto. ne quid eorum de fundo deportato. si quid deportaverit, domini esto.

6. Vasa torcula, funes, scalas, trapetos, si quid et aliut 3
datum erit, salva recte reddito, nisi quae vetustate fracta erunt. si non reddet, aequom solvito.

7. Si emptor legulis et factoribus, qui illic opus fecerint, non solverit, cui dari oportebit, si dominus volet, solvat: emptor domino debeto et id satis dato, proque ea re ita uti s. s. e. item pignori sunto.

1. [6]Hac lege vinum pendens venire oportet. CXLVII

2. Vinaceos inlutos et faecem relinquito.

3. Locus vinis ad k. Octob. primas dabitur. si non ante ea[7] exportaverit, dominus vino quid volet faciet.

4. Cetera lex, quae oleae pendenti.

1. [8]Vinum in doliis hoc modo venire oportet. CXLVIII

1) uirde] *scripsi* (*cf.* uirdiarium), uirdem *C.* — 2) CLV Lex oleae pendentis *index C.* — 3) oleum] *C*, olei *edd.* — 4) *sic C.* — 5) ius erit *C.* — 6) CLVI Lex uini pendentis *index C.* — 7) ea *delet Keil.* — 8) CLVII Lex uino in doliis *index C.*

2. Vini in culleos singulos quadragenae et singulae urnae dabuntur.

3. Quod neque aceat neque muceat, id dabitur.

4. In triduo proxumo viri boni arbitratu degustato. si non ita fecerit, vinum pro degustato erit. quot dies per dominum mora fuerit, quo minus vinum degustet, totidem dies emptori procedent.

2 5. Vinum accipito ante k. Ian. primas, si non ante acceperit.

6. Dominus vinum admetietur. quod admensus erit, pro eo resolvito[1].

7. Si emptor postularit, dominus ius iurandum dabit verum fecisse.

8. Locus vinis ad k. Octobres primas dabitur. si ante non deportaverit, dominus vino quid volet faciet[2].

9. Cetera lex, quae oleae pendenti.

CXLIX 1. [3]Qua lege pabulum hibernum venire oporteat.

2. Qua vendas, fines[4] dicito. pabulum frui occipito ex kal. Septembribus. prato sicco decedat, ubi pirus[5] florere coeperit: prato inriguo, ubi super inferque vicinus submittet[6], tum decedito, vel diem certam utrique facito. cetero pabulo kal. Martiis decedito[7].

2 3. Bubus domitis binis[8], cantherio uni[9], cum emptor pascet, domino pascere recipitur.

4. Holeris, asparagis, lignis, aqua, itinere, actu domini usioni[10] recipitur.

5. Si quid emptor aut pastores aut pecus emptoris domino damni dederit, boni viri[11] arbitratu resolvat.

6. Si quid dominus aut familia aut pecus emptori damni dederit, viri boni arbitratu resolvetur.

7. Donicum pecuniam[12] satisfecerit aut delegarit, pecus et familia, quae illic erit, pigneri sunto.

8. Si quid de iis rebus controversiae erit, Romae iudicium fiat.

---

1) pro eo resolvito] pro eo dominus rem soluito *C.* — 2) Locus vinis . . . faciet *male repetita sunt ex c. 147.* — 3) CLVIII Lex pabulo locando *index C.* — 4) fines] finis *C.* — 5) prius *ut videtur, C.* — 6) submittet] *scripsi (cf. Cato 8,1. 50,1),* promittet *C.* — 7) decedito] *edd.,* cedito *C.* — 8) binis] *edd.,* bimis *c.* — 9) uni] *dett.,* uini *C.* — 10) usio *Gronovius.* — 11) viri] ua *C.* — 12) *malim* pecunia.

1. [1]Fructum ovium hac lege venire oportet. CL

2. In singulas casei P. IS, dimidium aridum, lacte feriis quod mulserit dimidium et praeterea lactis urnam unam: hisce legibus agnus diem et noctem qui vixerit.

3. In fructum et kal. Iun. emptor fructu decedat[2]; si interkalatum erit, k. Mais.

4. Agnos XXX ne amplius promittat. oves quae non pepe- 2
rerint binae pro singulis in fructu cedent. die[3] lanam et agnos vendat menses X, ab coactore releget[4].

5. Porcos serarios in oves denas singulos pascat.

6. Conductor duos menses pastorem praebeat.

7. Donec domino satisfecerit aut solverit, pignori esto.

III. M. TERENTIUS VARRO.

1. E libris de lingua Latina.

M. Terentii Varronis (638—727) de lingua Latina opus idem esse verisimile est, quod in epistola ad ipsum scripta a. 709 (ad fam. 9,8,1 cf. ad Att. 13,12,3. Acad. post. 1,3) Cicero scribit cupide se expectare. Num Cicerone vivo (i. e. ante a. 711) absolutum sit, non constat. Librorum XXV (tot enim fuisse docuit Ritschl, Rh. Mus. N. F. 6,525 = opusc. 3,464) aetatem tulere l. V—X pessime traditi. Fundamentum recensionis cum sit cod. Florentinus, eum aut secutus sum aut, ubi ab eo discessi, id adnotavi. Accuratius de opere ipso eiusque codicibus disputaverunt O. Mueller in editionis (1833) praef.; Lachmann, Rh. Mus. 6,107; L. Spengel in Varronis editione 1826 [quam iteratis curis repetivit Andreas filius a. 1885], postea in Münch. akad. Abh. 7,431; Thilo, Jahrb. f. kl. Phil. 1855 p. 520.

Liber V.

3. Multa verba aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, ut h o s t i s; nam tum eo verbo dicebant peregrinum, qui suis legibus uteretur, nunc dicunt eum, quem tum dicebant perduellem[5].

27. F l u v i u s quod fluit, item f l u m e n; a quo lege praediorum urbanorum scribitur: ‘Stillicidia fluminaque ut ita ca-

---

1) CLVIIII De fructibus ovium vendundis *index C.* — 2) *fuit fere:* In fructum [kal. Iun. emptor veniat] et kal. Iun. emptor fructu decedat. — 3) die] *fortasse* ex quo die. — 4) releget] deleget *Gronovius.* — 5) *Cf. Festus v.* Hostis.

dant fluantque'; — stillicidium eo, quod stillatim cadit; flumen, quod fluit continue.

34. Ager dictus in quam terram quid agebant, et unde quid agebant fructus causa; alii quod id Graeci dicunt ἀγρόν[1]. Ut ager, quo[2] agi poterat, sic qua agi actus. Eius finis minimus constitutus in latitudinem pedes IIII, — in longitudinem pedes CXX, in quadratum actum et latum et longum esse[3] CXX. Multa antiqui duodenario numero finierunt, ut XII decuriis actum[4]. 35. Iugerum dictum iunctis duobus actibus quadratis[5]. Centuria primo a[6] centum iugeribus dicta est, post duplicata retinuit nomen —.

40. Praedia dicta, item ut praedes, a praestando, quod ea pignore data publice mancupis[7] fidem praestent.

55. Ager Romanus primum divisus in partis tris, a quo tribus appellata Titiensium[8], Ramnium, Lucerum. — 56. Ab hoc quattuor quoque partis urbis tribus dictae, ab locis Suburana Palatina Esquilina Collina; quinta, quod sub Roma, Romilia; sic reliquae triginta[9] ab his rebus, quibus in tribuum[10] libro scripsi.

80. Praetor dictus, qui praeiret iure et exercitu; a quo id Lucilius[11]: 'Ergo praetorum est ante et praeire.'

81. Quaestores a quaerendo, qui conquirerent publicas pecunias et maleficia, quae triumviri capitales nunc conquirunt; ab his postea qui quaestionum iudicia exercent, quaestores dicti.

83. Pontufices, ut[12] Scaevola Quintus pontufex maximus dicebat, a posse et facere, ut potifices[13]; ego a ponte arbitror: nam ab his sublicius est factus primum, ut restitutus saepe, cum ideo[14] sacra et uls et cis Tiberim non mediocri ritu fiant.

86. Fetiales, quod fidei publicae inter populos praeerant:

---

1) αγρο *F*. — 2) quod *F*. — 3) 'est et *F*, esset *ceteri*' *Spengel*. — 4) *sic F*², actus *F*¹. — 5) *Plin. h. n. 18,3,9:* Iugum vocabatur, quod uno iugo boum in die exarari posset; actus, in quo boves agerentur cum aratro uno impetu iusto. Hic erat CXX pedum, duplicatusque in longitudinem iugerum faciebat *Sp*. — 6) primo a] prima *F*. — 7) mancupes *F*. — 8) tatiensium *F*. — 9) trita *F*. — 10) tribum *F*. — 11) Lucili *proposuit A. Spengel*. — 12) a *ins. F*. — 13) pontifices *F* — 14) ideo *F*, in eo *Mueller*, eadem *A. Spengel*. [*Malim* inde. Th. M.]

nam per hos fiebat, ut iustum conciperetur bellum, et ubi[1] desitum, ut foedere fides pacis constitueretur. Ex his mittebantur, antequam conciperetur, qui res repeterent, et per hos etiam nunc fit foedus, quod 'fidus' Ennius scribit dictum[2].

95. Pecus ab eo, quod perpascebant, a quo pecunia[3] universa, quod in pecore pecunia tum pastoribus consistebat, et standi fundamentum pes — a pede pecudem appellarunt, ut ab eodem pedicam et pedisequum et peculiares[4] oves aliudve quid: id enim peculium primum; hinc 'peculatum' publicum [furtum[5]] primo ut[6] cum pecore diceretur multa, et id esset[7] coactum in publicum, si erat aversum[8].

140. Arcera — etiam in XII tabulis[9] appellatur: quod ex tabulis vehiculum erat factum, ut arca[10], arcera dictum.

145. Quo conferrent suas controversias et quae vendere[11] vellent quo ferrent, forum appellarunt.

155. Comitium ab eo, quod coibant eo comitiis curiatis et litium causa[12]. Curiae duorum generum; nam et ubi curarent sacerdotes res divinas, ut curiae veteres, et ubi senatus humanas, ut curia Hostilia, quod primus aedificavit Hostilius rex. Ante hanc rostra —, sub dextra huius a comitio locus substructus, ubi nationum subsisterent legati, qui ad senatum essent missi; is Graecostasis appellatus a parte, ut multa. 156. Senaculum supra Graecostasim; — vocatum, ubi senatus aut ubi seniores consisterent —.

162. Ubi cenabant, cenaculum vocitabant, ut etiam nunc Lanuvi apud aedem Iunonis et in cetero Latio ac Faleriis et Cordubae dicuntur. Posteaquam in superiore parte cenitare coeperunt, superioris domus universa cenacula dicta[13].

163. Aes raudus dictum; ex eo[14] veteribus in mancipiis scriptum: 'rauduscula libram ferito.'

---

1) ubi *A. Spengel,* inde *F.* — 2) *Cf. Non.* Fetiales. — 3) *sic Augustinus,* pecora *F.* — 4) *sic A. Spengel,* peculatoriae *F,* peculia tori ac *Mueller.* — 5) furtum *om. F.* — 6) ut] tum *Mueller.* — 7) esse *F.* — 8) *De loco emend. v. Mue. in edit., Lachm., Rh. Mus. 6,106. Spengel, Münch. akad. Abh. 7,450. Thilo, Jahrb. f. kl. Phil. 1855 p. 524. De peculatu cf. Fest.* Peculatus. — 9) *v. tom. I p. 18 tab. 1,3.* — 10) arcar *F.* — 11) uenderentur *F.* — 12) causae *F.* — 13) *Cf. Fest.* Cenacula. *D. 43,17,3,7.* — 14) in *ins F.*

175. Arrabo sic data, ut reliquum[1] reddatur; — a Graeco ἀῤῥαβών. Reliquum, quod ex eo, quod debitum, reliquum. 176. Damnum a demptione, cum minus re factum, quam quanti constat.

177. Multa[2] pecunia, quae a magistratu dicta, ut exigi posset ob peccatum; quod singulae dicuntur, appellatae[3] eae multae[4], quod olim unum dicebant multam[5]; itaque cum in[6] dolium aut culleum vinum addunt rustici, prima urna addita dicunt etiam nunc.

179. Si datum quod reddatur, mutuum, quod Siculi μοῖτον. — Munus, quod mutuo animo qui sunt, dant officii causa. Alterum munus, quod muniendi causa imperatum, a quo etiam municipes, qui una munus fungi debent, dicti[7]. 180. Ea pecunia, quae in iudicium[8] venit in litibus, sacramentum a sacro. Qui[9] petebat et qui infitiabatur, de aliis rebus uterque quingenos aeris ad pontem[10] deponebant, de aliis rebus item certo alio legitimo numero[11] assum; qui iudicio vicerat, suum sacramentum e sacro auferebat, victi ad aerarium redibat. 181. Tributum dictum a tribubus, quod ea pecunia, quae populo imperata erat, tributim a singulis pro portione census exigebatur[12]. Ab hoc ea, quae adsignata erat, attributum dictum; ab eo quoque, quibus attributa erat pecunia, ut militi reddant, tribuni aerarii dicti; id quod attributum erat, aes militare. Hoc est, quod ait Plautus[13]: 'Cedit miles, aes petit'; et hinc dicuntur milites aerarii, ab aere, quod stipendia facerent[14]. 182. Hoc ipsum stipendium a stipe dictum, quod aes quoque stipem dicebant; nam quod asses libras[15] pondo erant, qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, id est componebant, quo minus loci occuparet; ab stipando stipem dicere coeperunt. Stips[16] ab στοιβή fortasse Graeco verbo[17]. Id apparet, quod, ut tum institutum, etiam nunc diis cum thesauris

1) reliquum *delet Madvig.* — 2) a *ins. F.* — 3) additae *Goeschen.* — 4) multas *F.* — 5) *sic Goeschen,* multae *F,* multum *A. Spengel.* — 6) in *om. F.* — 7) si is *ins. F.* — 8) indicium *F.* — 9) quis *F.* - 10) pontificem *Augustinus.* — 11) certum alium legitimum numerum *L. Spengel.* — 12) exigebantur *F.* — 13) *Aulul. 3,5,52.* — 14) *Cf. Gai. 4,27.* — 15) librales *Mueller.* — 16) stipa *F.* — 17) 'Stips ab . . . verbo *ab alio videntur addita esse.' A. Spengel.*

asses dant, stipem dicunt, et qui pecuniam alligat, stipulari et restipulari. Militis[1] stipendia ideo, quod eam stipem pendebant; ab eo etiam Ennius scribit: 'Poeni stipendia pendunt'. 183. Ab eodem aere pendendo dispensator, et in tabulis scribimus expensum. — Per trutinam solvi solitum vestigium etiam[2] nunc manet in aede Saturni, quod ea etiam nunc propter pensuram trutinam habet positam.

Liber VI.

5. Suprema summum diei; id ab superrimo. Hoc tempus XII tabulae[3] dicunt occasum esse solis; sed postea lex Plaetoria[4] id quoque tempus esse iubet supremum, quo praetor[5] in comitio supremam pronuntiavit populo.

11. Lustrum nominatum tempus quinquennale a luendo, id est solvendo, quod quinto quoque anno vectigalia et ultro tributa per censores solvebantur[6].

13. Terminalia, quod is dies anni extremus constitutus; duodecimus enim mensis fuit Februarius, et cum intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense.

29. Dies fasti, per quos praetoribus omnia verba sine piaculo licet fari. Comitiales dicti, quod tum ut coiret[7] populus constitutum est ad suffragium ferundum; nisi si quae feriae conceptae essent, propter quas non liceret, ut[8] Compitalia et Latinae[9]. 30. Contrarii horum vocantur dies nefasti, per quos dies nefas fari praetorem: 'do, dico, addico'. Itaque non potest agi: necesse enim aliquo[10] uti verbo, cum

---

1) milites *F.* — 2) iam *F.* — 3) *v. tom. I p. 18 tab. I,9.* — 4) praetoria *F. De lege Plaetoria vide tom. I p. 45,1. Cf. Plin. h. n. 7,60,212:* XII tabulis ortus tantum et occasus nominantur; post aliquot annos adiectus est et meridies, accenso consulum id pronuntiante, cum a curia intra rostra et graecostasim prospexisset solem, sed hoc serenis tantum diebus usque ad primum Punicum bellum. — 5) praeco *Ursinus; cfr. infra p. 59 lib. VI,89.* — 6) *Sic Mo., Staatsrecht 2³,343 n. 4;* persolvebantur *F. Cf. Lex Malac. LXIII.* — 7) *sic Mueller,* esset *F.* — 8) ut *om. F.* — 9) *Macr. sat. 1,16,14:* Fasti sunt, quibus licet fari praetori tria verba sollemnia: do, dico, addico; his contrarii sunt nefasti; comitiales sunt, quibus cum populo agi licet; et fastis quidem lege agi potest, cum populo non potest, comitialibus utrumque potest. — 10) enim aliquo] est aliquo *F.* [enim tali quo. Th. M.]

lege quid[1] peragitur. Quod si tum imprudens id verbum emisit ac quem manumisit, ille nihilo minus est liber, sed vitio; ut magistratus vitio creatus nihilo setius[2] magistratus. Praetor qui tum fatus[3] est, si imprudens fecit, piaculari hostia facta piatur; si prudens dixit, Q. Mucius aiebat[4], eum expiari ut impium non posse. 31. Intercisi[5] dies sunt, per quos mane et vesperi est nefas, medio tempore inter hostiam caesam et exta porrecta[6] fas; a quo, quod fas tum intercedit aut eos intercisum nefas, intercisum[7]. Dies qui vocatur sic 'quando rex comitiavit, fas', is[8] dictus ab eo, quod eo die rex sacrificulus[9] dicat[10] ad comitium, ad quod tempus est nefas, ab eo fas; itaque post id tempus lege actum saepe. 32. Dies qui vocatur: 'quando stercum delatum, fas', ab eo appellatus, quod eo die ex aede Vestae stercus everritur et per Capitolinum clivum in locum defertur certum.

60. 'Nuncupare' nominare valere apparet in legibus, ubi 'nuncupatae pecuniae' sunt scriptae.

64. Conserere manu dicimur cum hoste; sic 'ex iure manu consertum' vocare. hinc adserere manu[11] in libertatem, cum prendimus; sic augures dicunt si mihi auctor est verbi nam manum asserere dicit consortes[12]: hinc etiam, a quo ipsi consortes, sors.

69. Spondere est dicere 'spondeo'; a sponte, nam id valet et[13] a voluntate. — Ab eadem sponte, a qua dictum 'spondere', declinatum 'spondit'[14] et 'respondet' et 'desponsor' et 'sponsa', item sic alia. spondet enim[15] qui dicit a sua sponte 'spondeo'[16] spondet[17] est sponsor; qui idem[18] faciat obligatur

1) qui *F.* — 2) sedius *F.* — 3) factus *F.* — 4) aiebat *L. Spengel*, abigebat *F*, ambigebat *Laetus.* — 5) intercensi *F.* — 6) proiecta *F.* — 7) *sic F*, eo est *pro* eos *Mueller.* [*Fortasse* quod fas tum intercedit ante et post nefas, intercisus. Th. M.] — 8) fassis *F.* — 9) sacrificio ius *F.* — 10) dicat *F*, it *Th. Mommsen*, litat *Hirschfeld.* — 11) manum *F.* — 12) [*Corrupta haec verba neque adhuc sanata (certe* verbenam, *quod propositum a Bergkio nuper recepit Spengel filius, non perspicitur quomodo cum adserendo recte coniungatur) sic forte restituenda erunt:* sic auctores iuris dicunt, si mihi auctor est et tibi una manum asserere, dici consortes. Th. M.] — 13) et *delendum.* — 14) *corruptum.* — 15) spondet enim *del.* — 16) dicit — spondeo *del.* — 17) spondit *F.* — 18) quidem *F.*

sponsu[1], consponsus; hoc Naevius significat, cum ait 'consponsi'. 70. Spondebatur pecunia aut filia nuptiarum causa; appellabatur et pecunia et quae desponsa erat, sponsa; quae pecunia inter se contra sponsum rogata erat, dicta sponsio; cui desponsa quo[2] erat, sponsus; quo die sponsum erat, sponsalis. 71. .Qui[3] spoponderat filiam, despondisse dicebant, quod de sponte eius, id est de voluntate, exierat; non enim si volebat, dabat[4], quod sponsu erat alligatus, — quod tum et praetorium ius ad legem et censorium iudicium ad aequum existimabatur. Sic despondisse animum quoque dicitur, ut despondisse filiam, quod suae spontis statuerat finem. 72. A quo sponte dicere respondere[5] quoque dixerunt, cum ad spontem[6] responderent, id est ad voluntatem rogationis[7]; itaque qui ad id quod rogatur non dicit, non respondet, ut non spondet ille statim, qui dixit 'spondeo', si iocandi causa dixit, neque agi potest cum eo ex sponsu. Itaque si qui[8] dicit in tragoedia: 'Meministine te spondere[9] mihi gnatam[10] tuam?' quod sine sponte sua dixit, cum eo non potest agi ex sponsu[11].

74. Sponsor et praes et vas neque idem[12], neque res a quibus hi, sed e re simile. Itaque praes, qui a magistratu interrogatus, in publicum ut praestet[13]; a quo et, cum respondet, dicit: 'praes'. Vas appellatus, qui pro altero vadimonium promittebat. Consuetudo erat, cum reus parum esset idoneus inceptis rebus, ut pro se alium daret. a quo caveri[14] postea lege coeptum est ab his, qui praedia venderent, vadem ne darent; ab eo adscribi coeptum in lege mancipiorum: 'Vadem ne poscerent[15], nec dabitur'.

81. Dictum cerno a cereo, id est a creando: dictum ab eo, quod cum quid creatum est, tunc denique videtur. Hinc — qui id[16] in testamento: id est facito, videant te esse heredem; itaque in cretione adhibere iubent testes[17].

1) sponsu *L. Spengel;* sponsus *F.* — 2) a quo *A. Spengel.* — 3) quo *F.* [*Fortasse* quom. Th. M.] — 4) non enim si nolebat non dabat *Mueller.* — 5) respondere] *A. Spengel*, cum spondere *F.* — 6) a sponte *F.* — 7) rogatoris *L. Spengel.* — 8) ita quisqui *F.* — 9) te despondere *F.* — 10) agnatam *F.* — 11) *De universo hoc loco (§ 69–72) cf. Lachmann, Spengel, Thilo supra p. 52 in exordio citt. Huschke, ZGR. 10,327.* — 12) ideo *F.* — 13) praes siet *Palmerius.* — 14) cauari *F.* — 15) nec poscet *Scioppius.* — 16) [qui id *fortasse corruptum ex* cernito. Th. M.] — 17)

86. Nunc primum ponam de[1] censoriis tabulis: 'Ubi noctu in templum censor[2] auspicaverit atque de caelo nuntium[3] erit, praeconi[4] sic imperato, ut viros vocet: 'Quod bonum fortunatum felixque[5] salutareque siet[6] populo Romano Quiritium[7] reique publicae populi Romani Quiritium mihique collegaeque meo fidei magistratuique nostro! Omnes Quirites pedites armatos privatosque curatores omnium tribuum, si quis pro se sive pro[8] altero rationem dare[9] volet, vocato[10] in licium huc ad me'. 87. Praeco in templo primum vocato[10], postea de moeris, item vocato[10]. Ubi lucet, censores[11], scribae, magistratus murra unguentisque unguentor[12]. Ubi praetores tribunique plebei quique in consilium vocati sunt venerunt, censores inter se sortiuntor[13], uter lustrum faciat. Ubi templum factum est, post tum conventionem habeto[14] qui lustrum conditurus est.

88. In commentariis consularibus scriptum sic inveni: 'Qui exercitum imperaturus erit, accenso dicito: 'C. Calpurni[15], voca in licium omnes Quirites huc ad me'. Accensus dicito[16] sic: 'Omnes Quirites, in licium visite huc ad iudices'. 'C. Calpurni', co(n)s(ul) dicito[16], 'voca ad conventionem omnes Quirites huc ad me'. Accensus dicito[16] sic: 'Omnes Quirites, ite ad conventionem huc ad iudices'. Dein consul eloquitor[17] ad exercitum: 'Impero qua convenit ad comitia centuriata'.

89. Quare hic[18] accenso, illic praeconi dicit, haec est causa: in aliquot rebus item[19] ut praeco, accensus acciebat[20], a quo accensus quoque dictus. Accensum solitum ciere, Boeotia ostendit, quam comoediam Aquilii[21] esse dicunt, hoc versu: 'Ubi primum accensus clamarat meridiem'. Hoc idem Cosconius in actionibus scribit praetorem accensum solitum tum[22] esse iubere, ubi ei videbatur horam esse tertiam, incla-

Cic. ad Att. 13,46: cognovi cretionem Cluvii, — liberam cretionem, testibus praesentibus, LX diebus. *Cf. infra p. 61 lib. VII,98.*

1) de *om. F.* — 2) censora *F.* — 3) *Fortasse scribendum* nuntiatum, *quamquam etiam* nuntium *de eo quod nuntiatur dictum defendi potest.* — 4) praeconis *F.* — 5) *sic Aldus,* felix *F.* — 6) salutare quesierit *F.* — 7) [*scr.* Quiritibus. Th. M.] — 8) si verbo *F.* — 9) dari *F.* — 10) uocat *F.* — 11) censor *F.* — 12) unguentur *F.* — 13) sortiuntur *corr. ex* sortitiuntur *F.* — 14) habet *F.* — 15) dicit hoc calpurni *F.* — 16) dicit *F.* — 17) eloquitur *F.* — 18) hinc *F.* — 19) idem *F.* — 20) accipiebat *F.* — 21) *sic Turnebus,* alii *F.* — 22) tum *del.*

mare horam tertiam esse, itemque meridiem[1] et horam nonam.

90. Circum muros[2] mitti solitus quomodo inliceret populum in eum [locum][3], unde vocare posset ad contionem non solum ad consules et censores, sed etiam quaestores 'commentarium indicat vetus anquisitionis[4] M.'[5] Sergii Mani fiilii, quaestoris, qui capitis accusavit T. [Quinctium] Rocum[6], in quo[7] sic est: 91. 'Auspicio operam des et[8] in templo auspices[9]. Dum aut ad praetorem aut ad consulem mittas auspicium petitum, comitiatum praeco populum[10] vocet ad te, et eum de muris vocet praeco; id imperare oportet. Cornicinem[11] ad privati ianuam et in arcem mittas, ubi canat. Collegam roges[12], ut comitia edicat de rostris, et argentarii tabernas occludant. Patres censeant exquaeras[12] et adesse iubeas; magistratus censeant exquaeras[13], consules praetores tribunosque plebis collegasque tuos[14] in templo adesse iubeas omnes[15]; ac cum mittas[16], contionem advoces[17].

92. In eodem commentario anquisitionis[18] ad extremum scriptum caput edicti hoc est: 'Item quod attingat qui de censoribus[19] classicum ad comitia centuriata redemptum habent, uti curent eo die, quo die comitia erunt, in arce classicus canat[20] circumque muros et ante privati huiusce T. Quincti Roci[21] scelerosi ostium canat, et ut in campo cum primo luci adsiet'[22].

93. Inter id cum circum muros mittitur et cum contio advocatur, interesse tempus apparet ex his quae interea fieri[23] scriptum est. Sed ad comitiatum vocatur populus ideo, quod alia de causa hic magistratus non potest exercitum urbanum convocare; censor, consul, dictator, interrex potest, quod censor[24] exercitum centuriato constituit quinquennalem, cum lustrare[25] et in urbem ad vexillum ducere debet; dictator et con-

1) *Cf. supra p 56 l. VI,5.* — 2) circum auras *F.* — 3) locum *om. F.* — 4) inquisitionis *F.* — 5) m *F.* — 6) accusauit rogum *F.* — 7) in aqua *F.* — 8) operam des et *Bergk probante Mommseno Staatsrecht I³,93 n. 3;* grandesed *F.* — 9) *sic Mommsen l, c.,* auspiciis *F.* — 10) *sic Mommsen l. c.,* commeatum praetores *F.* — 11) cornicem *F.* — 12) cannat colligam rogis *F.* — 13) censeant exquaeras *Bergk,* censeat extra *F.* — 14) tuos] uos et *F.* — 15) homines *F.* — 16) ac cum mittas] [*fortasse* ad comitias. Th. M.] — 17) auoces *F.* — 18) acquisitionis *F.* — 19) decessoribus *F.* — 20) cannatum *F.* — 21) quinti trogi *F.* — 22) adsiet et *F.* — 23) illicium (*corr. ex* illicitum) *ins. F.* — 24) censorem *F.* — 25) lustraret *F.*

sul in singulos annos quod hic exercitui imperare potest quo eat, id quod propter centuriata comitia imperare solent. 94. Quare non est dubium, quin[1] hoc in licium sit, cum circum muros itur, ut populus inliciatur ad magistratus conspectum, qui viros vocare[2] potest, in eum locum, unde vox ad contionem vocantis exaudiri possit. —

95. Hoc nunc aliter fit atque olim, quod augur consuli adest tum cum exercitus imperatur, ac praeit, quid eum dicere oporteat. Consul auguri[3] imperare solet, ut in[4] licium vocet, non accenso aut praeconi. Id inceptum credo, cum non adesset accensus, et nihil intererat, cui imperaret; et dicis causa fiebant quaedam neque item facta neque item dicta semper.

Liber VII.

15. Anfractum est flexum, ab origine duplici dictum, ab ambitu et frangendo; ab eo leges iubent in directo pedum VIII[5] esse, in anfracto XVI, id est in flexu.

51. Supremum ab superrumo dictum; itaque XII tabulae[6] dicunt: 'solis occasu diei suprema tempestas esto.'

93. Iurgio, id est litibus; itaque quibus res erat in controversia, ea vocabatur lis: ideo in actionibus videmus dici: 'Quam rem, sive me[7] litem dicere oportet'; ex quo licet videre iurgare esse ab iure dictum, cum quis iure litigaret; a quo obiurgat is, qui id facit iuste[8].

98. [Crevi] valet[9] constitui; itaque heres, cum constituit se heredem esse, dicitur cernere[10], et cum id fecit, crevisse.

105. Nexum Manilius scribit omne quod per libram et aes geritur[11], in quo sint mancipia; Mucius, quae per aes et libram fiant, ut obligentur, praeter quae mancipio dentur[12]. Hoc verius esse ipsum verbum ostendit, de quo quaerit; nam id est, quod obligatur per libram neque suum fit, inde nexum dictum. Liber, qui suas operas in servitutem pro pecunia quam

1) quin] cum *F.* — 2) quiros uocari *F.* — 3) augur *F.* — 4) is *F.* — 5) uiam *ins. Christ.* — 6) tabulis *F.* — *Cfr. tom. I p. 18 tab. I, 8.* — 7) mi *F.* — 8) *Cf. Nonius* Iurgium. — 9) *ante* valet *hiat F.* — 10) cernere] canere *F.* — 11) *Cic. de or. 3,40,159:* nexum quod per libram agitur. *Top. 5,28:* abalienatio est eius rei, quae mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio. — 12) praeterquam m. detur *F.*

debet dat[1], dum solveret, nexus vocatur, ut ab aere obaeratus. Hoc C. Poetelio Libone Visolo[2] dictatore[3] sublatum ne fieret[4]; et omnes, qui bonam copiam iurarunt, ne essent nexi, dissoluti[5].

Liber VIII.

4. Ut in hominibus quaedam sunt agnationes ac[6] gentilitates, sic in verbis; ut enim ab Aemilio homines[7] orti Aemilii ac gentiles, sic ab Aemilii nomine declinatae voces in gentilitate nominali; ab eo enim, quod est inpositum recto casu Aemilius, orta Aemilii, Aemilium *cet.*

82. In hoc ipso analogia non est, quod alii nomina habent ab oppidis, alii aut non habent, aut non ut debent habent. 83. Habent plerique libertini a municipio manumissi; in quo, ut societatum et fanorum servi, non servarunt pro portione[8] rationem. Et Romanorum liberti debuerunt dici, ut a Faventia Faventinus, ab Reate Reatinus, sic a Roma Romanus, ut nominantur a libertinis orti publicis [scilicet] servis Romani, qui manumissi [sunt][9] ante quam sub magistratuum[10] nomina, qui eos liberarunt, succedere coeperunt.

2. E libris rerum rusticarum.

Scriptores rei rusticae ed. Schneider. 1794. Tom. I p. 123. M. Porci Catonis de agri cultura et M. Terenti Varronis rerum rusticarum libri tres ex rec. H. Keilii. 1884. Cfr. exordium p. 49.

Liber I.

2, 9. C. Licinium Stolonem — video venire, — cuius ma-

---

1) debet dat *Schwegler,* debebat *F.* — 2) *sic fere Lachmann,* cpopillio uocare sillo *F.* — 3) [*Dictatorem hunc C. Poetelium C. f. C. n. Libonem Visolum fasti ad a. 441 recensent; at Livius 8,28 eandem legem Poeteliam latam esse ait a patre eius cognomine, sed C. f. Q. n., consule tertium a. 428. Cf. röm. Forschungen 2,244.* Th. M.] — 4) *Liv. l. c :* iussi consules ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec poenam lueret, in conpedibus aut in nervo teneretur, pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi soluti cautumque in posterum, ne necterentur. — 5) dissoluti] sed soluti *Mueller.* — 6) ad *F.* — 7) homine *Becker.* — 8) *L. Spengel,* proportionem *F.* — 9) [*sic scripsi; cf. Staatsrecht* 1^3,*321 n. 7.* Th. M.] ut nominantur a libertinis orti publicis orti orti seruis romani qui manumissi *F*, at nominantur libertini orti a publicis servis Romanenses qui manumissi *Mueller.* — 10) magistratus *F.*

iores de modo agri legem tulerunt; nam Stolonis illa lex, quae vetat plus D iugera habere civem Romanum —. Eiusdem gentis C. Licinius, tribunus plebis cum esset, post reges exactos annis CCCLXV primus populum ad leges accipiendas in septem iugera forensia e comitio eduxit[1].

10, 1. Modos, quibus metirentur rura, alius alios constituit. — metiuntur — apud nos in agro Romano ac Latino iugeris. — Iugerum (vocant), quod quadratos duos actus habeat. 2. Actus quadratus, qui et latus est pedes CXX et longus totidem. — Bina iugera, quod a Romulo primum divisa[2] viritim[3], quae heredem sequerentur, heredium appellarunt.

Liber II.

Praef. 1. Viri magni nostri maiores non sine causa praeponebant rusticos Romanos urbanis. — Itaque annum ita diviserunt, ut nonis modo diebus urbanas res usurparent, reliquis septem ut rura colerent.

1, 9. Romanorum — populum a pastoribus esse ortum quis non dicit? — multa etiam nunc ex vetere instituto bubus et ovibus dicitur, et — aes antiquissimum, quod est flatum, pecore est notatum —. 15. Quarta pars est de iure in parando[4], quem ad modum quamque pecudem emi oporteat civili iure. Quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere; neque in omnibus satis est stipulatio aut solutio nummorum ad mutationem domini[5]. — 16. Greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium aestivatum, atque ad publicanum profitentur, ne, si inscriptum pecus paverint, lege censoria committant.

1) *Cic. de amic. 25,96:* (C. Licinius Crassus) primus instituit in forum versus agere cum populo. *Colum. de r. r. 1,3,10:* post reges exactos Liciniana illa septena iugera, quae plebi tribunus viritim diviserat, maiores quaestus antiquis rettulere, quam nunc nobis praebent amplissima veterata. *Hu. üb. d. Stelle d. Varro v. d Liciniern. 1835.* — 2) dicebantur *ins. C., om. qui hunc locum citat Nonius.* — 3) *Plin. h. n. 18,2,7:* Bina tunc iugera populo Romano satis erant, nullique maiorum modum adtribuit (Romulus). — *c. 3,18:* M'. Curii nota dictio est perniciosum intellegi civem, cui septem iugera non essent satis. Haec autem mensura plebei post exactos reges adsignata est. *De duobus iugeris cf. Mo. R.G. 1,183 n. 3. Voigt, Rh. Mus. 24,53.* — 4) imparando *C.* — 5) dominii *C.*

2, 5. In emptionibus (ovium) iure utimur eo, quo lex praescripsit; in ea enim alii plura, alii pauciora excipiunt; quidam enim pretio facto in singulas oves, ut agni cordi duo pro una ove adnumerentur, et si quoi[1] vetustate dentes absunt, item binae pro singulis ut procedant. De reliquo antiqua fere formula utuntur: cum emptor dixit: 'tanti sunt mi emptae?' et ille respondit: 'sunt' et expromisit nummos, 6. emptor stipulatur prisca formula sic: 'Illasce[2] oves, qua de re agitur, sanas recte esse, uti pecus ovillum, quod recte sanum est, extra luscam[3], surdam, minam (id est ventre glabro), neque de pecore morboso esse, habereque recte licere; haec sic recte fieri spondesne?' Cum id factum est, tamen grex dominum non mutavit, nisi si est adnumeratum; nec non emptor pote ex empto vendito illum damnare, si non tradet, quamvis[4] non solverit nummos; ut ille emptorem simili iudicio, si non reddit pretium.

5, 10. 11. (Boves) cum emimus domitos, stipulamur sic: 'Illosce boves sanos esse, noxisque [solutos[5]] praestari?'; cum emimus indomitos, sic: 'Illosce iuvencos sanos recte, deque pecore sano esse, noxisque [solutos[5]] praestari spondesne?' Paulo verbosius haec, qui Manilii actiones sequuntur[6].

(Similiter de capris (3, 5), de suibus (4, 4), de asinis (6, 3), de equis (7, 6), de canibus (9, 7).

10,4. In emptionibus (servorum) dominum legitimum sex fere res perficiunt: si hereditatem iustam adiit[7]; si ut debuit mancipio ab eo accepit, a quo iure civili potuit; aut si in iure cessit qui potuit[8] cedere et id ubi oportuit[9]; aut si usu cepit; aut si e praeda sub corona emit, tumve cum in bonis sectioneve cuius publice veniit. 5. In horum emptione solet accedere peculium aut excipi, et stipulatio intercedere sanum[10] esse furtis noxisque solutum, aut si mancipio non datur, dupla promitti, aut, si ita pacti, simpla.

---

1) si quae *C.* — 2) illasque *C.* — 3) lusca *C.* — 4) quam ouis *C.* — 5) solutos *om. utroque loco C.* — 6) mamili actionis secuntur *C.* — 7) adit *C.* — 8) qui potuit] cui potius *C.* — 9) ubi *ins. C.* — 10) sane eum *C.*

IV. NONIUS MARCELLUS.

E libris de compendiosa doctrina per litteras.

Nonius grammaticus, Thubursico in Numidia ortus, saeculo III exeunte vel ineunte IV compilavit compendiosam doctrinam per litteras, *utilem propter multos veterum scriptorum locos per eam servatos. Novissime ediderunt Gerlach et Roth a. 1842, Quicherat a. 1871, L. Mueller a. 1888; illos in plerisque secutus sum, paginis adnotatis.*

Accensi, qui his (decurionibus et centurionibus) accensebantur, id est adtribuebantur. Varro de vita populi Romani —: 'qui de adscriptivis, cum erant attributi decurionibus et centurionibus, qui eorum habent[1] numerum, accensi vocabantur'. *356.* — Accensi genus militiae est administrantibus proximum. Varro rhetoricorum (?) libro XX: 'ut, consules ac praetores qui secuntur in castra, accensi dicti, quod ad necessarias res saepius acciantur, velut accersiti'. quos nunc dicimus deputati. *41.*

Arcera plaustrum est rusticum, tectum undique quasi arca. — Hoc autem vehiculi genere senes et aegroti vectari solent. 38.[2]

Calvitur dictum est frustratur, tractum a calvis mimicis, quod sint omnibus frustratui. — Lucilius —: 'si non it, capito, inquit, eum; et si calvitur, ergo fer dominum'.[3] *4.*

Coicere, agere. Afranius —: causam coicere hodie ad te volo. Ambon adestis? profuturos arbitror'. *183*[4].

Fetiales — Varro de vita p. R. lib. II: 'Itaque bella et tarde et magna diligentia[5] suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere; priusquam[6] indicerent bellum is, a quibus iniurias factas sciebant, fetiales legatos res repetitum mittebant quattuor, quos oratores vocabant.' Idem l. III: 'Si cuius legati violati essent, qui id[7] fecissent, quamvis nobiles essent, uti dederentur civitati, statuerunt, fetialesque viginti, qui de his rebus cognoscerent iudicarent statuerent, constituerunt'[8]. *362.*[9]

Iurgium levior res est, siquidem inter benivolos aut propin-

1) augebant *L. Mueller.* — 2) *Cf. tom. I p. 18 tab. I,3.* — 3) ergo fer dominum] *sic libri,* endo ferto manum *edd.* — 4) *Cf. tom. I p. 18 tab. I,7.* — 5) *sic Niebuhr,* licentia *libri.* — 6) quam *om. Guelferbytanus liber.* — 7) quid *libri.* — 8) iudicarent et statuerent et constituerent *libri.* — 9) *Cf. Festus v.* Orare.

quos dissensio vel concertatio iurgium dicitur; inter inimicos dissensio lis appellatur. M. Tullius de rep. l. IIII: 'admiror nec rerum solum sed verborum etiam elegantiam: 'si iurgant', inquit[1]; benevolorum concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur.' Et in sequenti: 'iurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare.' *292.*

— matrem familias (dictam esse existimant), quae in familia mancipioque sit patria, etsi in mariti matrimonio esset. *299.*

Mutuum sine usuris, fenus cum usuris sumitur. *298.*

Nubentes veteri lege Romana asses III ad maritum venientes solere pervehere, atque unum, quem in manu tenerent, tamquam emendi causa marito dare[2]; alium, quem in pede haberent, in foco Larum familiarum ponere; tertium, quem in sacciperione condidissent[3], conpito vicinali solere resenare[4] — quos ritus Varro — de vita p. R. diligentissime percucurrit. *363.*

Oves generis feminini, ut plerumque; masculini Varro —: M.[5] Terentio, quando citatus neque respondit neque excusatus[6] est, eum ego[7] unum ovem multam dico'[8]. *147.*

Plebitatem, ignobilitatem. Cato pro Veturio: 'propter tenuitatem et plebitatem'. Hemina in annalibus[9]: 'Quicumque propter plebitatem agro publico eiecti sunt'[10]. *101.*

Proletarii dicti sunt plebei, qui nihil reipublicae exhibeant, sed tantum prolem sufficiant. — Varro de vita p. R. lib. I: 'quibus erant pecuniae satis, locupletis, adsiduos; contrarios proletarios. Adsiduo neminem vindicem voluerunt locupleti'[11]. *48.*

Proletarii cives dicebantur, qui in plebe tenuissima erant et non amplius quam mille et quingentos aeris in censum deferebant. *106.*

1) *Cf. tom. I. p. 27 tab. VII,5.* — 2) daret *vel* darent *libri.* — 3) condidisset *libri.* — 4) *sic libri,* reserare *Roth, fortasse* reservare — 5) M. *om. libri, sed praecedit* idem. — 6) *sic Gellius 11,1,4;* excitatus *Nonius.* — 7) eum ego *Nonius,* ego ei *Gellius.* — 8) *Gellius 11,1,4:* Quando — a magistratibus populi Romani — multa dicitur vel minima vel suprema, observari solet, ut 'oves' genere virili appellentur; atque ita M. Varro verba haec legitima, quibus minima multa diceretur, concepit: 'M. Terentio — dico', ac nisi eo genere diceretur, negaverunt iustam videri multam. — 9) annos *libri.* — 10) *Sallust. hist. 1,9 ed. Dietsch:* regibus exactis — servili imperio patres plebem exercere — agro pellere. — 11) idem: assiduo neminem uindicem esse uoluerunt nisi assiduum id est locupletem *coniecit Turnebus.*

Recepticium servum quidam — dictum volunt, — qui venumdatus ob aliquod — malefactum a distractore recipiatur; sed vera haec est eius nominis interpretatio: quem in data dote aut donatione quis exceperit, quod est proprie 'receperit'. — — Cato: 'mulier et magnam dotem dat et magnam pecuniam[1] retinet'; ex ea igitur re familiari, quam[2] sibi dote data retinuit, pecuniam viro mutuam dat: eam pecuniam[2] a viro forte irata repetere instituit; adponit ei flagitatorem recepticium, hoc est proprium, suum, quem reliqua pecunia receperat nec dederat doti, sed exceperat. *38 = Gellius 17,6.*

Ricinium[3], quod nunc mafurtium dicitur, palliolum femineum breve. Varro — de vita p. R. —: 'Ex[4] quo mulieres in — luctibus, cum omnem vestitum delicatiorem ac luxoriosum — ponunt, ricinia sumunt'. *371.*

Scripturarios veteres, quos nunc tabularios dicimus, dici volunt, quod scripturis et commentariis omnia vel urbium vel provinciarum complecterentur. Lucilius l. XXVI: 'Publicanus[5] vero ut Asiae fiam, ut[6] scripturarius'. *26*[7].

Sexagenarios per pontem mittendos male diu popularitas intellexit[8], cum Varro de vita p. R. — honestam causam — patefecerit: 'cum in quintum gradum pervenerant atque habebant sexaginta annos, tum denique erant a publicis negotiis liberi atque otiosi. Ideo in proverbio quidam putant venisse, ut diceretur, sexagenarios de ponte deici oportere, id est quod suffragium non ferant, quod per pontem ferebant'. *358.*

Usu, id est utendo, unde et usurpare dictum est, obtineri quidcum[9] possit, veteres usu perire, hoc est non utendo, aliquid posse. Plautus Amfitryone: — 'cavesis, ne tu te usu perduis'. *307.*

Viritim dictum est separatim et per singulos viros. M. Tullius de re publica[10] —: ac primus agros, quos bello Romulus

---

1) recipit hoc est et magnam dotem dat et magnam pecuniam *ins. Gellii (17,6,1) codicum familia deterior, om. Gellii libri meliores cum Nonio Gellianorum compilatore.* — 2) quam] *Gellius,* ex qua *Nonii libri,* viro m. d. e. pecuniam *habet Gellius, om. libri Noniani.* — 3) ricinum *libri.* — 4) et *libri.* — 5) publicanum *libri.* — 6) ut] *om. Nonius altero loco.* — 7) *Cf. Festus v.* Scripturarius. — 8) *Cf. Festus v.* Sexagenarios. — 9) [*sic scripsi,* optinere quidquam *libri.* Th. M.] — 10) *Cic. de r. p 2,14,26.*

ceperat, (Numa) divisit viritim civibus'. — Varro de vita p. R. l. I: 'et extra urbem in regiones XXVI agros viritim liberis attribuit'. *30.*

V. ASCONIUS IN CICERONIS ORATIONES.

Q. Asconius Pedianus grammaticus ineunte saec. I natus commentarios doctrina insignes in Ciceronis orationes scripsit servatos nobis uno codice Sangallensi, qui saec. XV descriptus postea periit. Huic incerti auctoris in Verrinas commentarii aetate et doctrina longe inferiores adiuncti fuerunt, qui Asconii nomine diu ornati hodie sub Pseudo-Asconii nomine citari solent. Asconii commentarios novissime ediderunt Kiessling et Schoell 1875. Eosdem et Pseudo-Asconianos coniunctos edidit Baiter in Cic. ed. Orell. T. V. p. II, 1835. Utriusque editionis paginas singulis locis excerptis adieci.

A. In Pisonianam.

Arg. Cn. Pompeius Strabo[1], pater Cn. Pompei Magni, Transpadanas colonias — non novis colonis — constituit, sed veteribus incolis manentibus ius dedit Latii, ut possent habere ius, quod ceterae Latinae coloniae, id est ut per[2] magistratus civitatem Romanam adipiscerentur. *(p. 3 ed. Bait. = p. 2 ed. Kiessl. et Schoell.)*

§ 8. L. Iulio, C. Marcio cos.[3], quos et ipse Cicero supra memoravit, SCto collegia sublata sunt, quae adversus rem publicam videbantur esse. — Post sex[4] deinde annos, quam sublata erant, P. Clodius trib. pl. lege lata restituit collegia. *(7 = 6.)*

§ 9. Diximus L. Pisone A.[5] Gabinio cos.[6] P. Clodium tr. pl. quattuor leges perniciosas populo Romano tulisse: — tertiam de collegiis restituendis novisque instituendis[7]; — quartam, ne quem censores in senatu legendo praeterirent[8] neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus et utriusque censoris sententia damnatus esset; hac ergo eius lege censuram, quae magistra pudoris et modestiae est, sublatam ait[9]. *(9 = 7.)*

1) *cos. a. u. c. 665.* — 2) per *Buecheler,* peti *vel* petendi *libri.* — 3) *a. u. c. 690.* — 4) *sic Rinkes,* nouem *libri.* — 5) A.] et *libri.* — 6) *a. u. c 696.* — 7) *Cic. in Pis. 4,9:* collegia non ea solum, quae senatus sustulerat, restituta, sed innumerabilia quaedam nova ex omni faece urbis ac servitio concitata. *De tempore huius legis v. Mo. de coll. 73—78.* — 8) *Cf. Festus* Praeteriti. — 9) adit *vel* addit *libri.*

§ 94. Legem iudiciariam — tulit L. Aurelius Cotta praetor[1], qua communicata sunt iudicia senatui et equitibus Romanis et tribunis aerariis. Rursus deinde Pompeius in consulatu secundo[2] — promulgavit, ut amplissimo ex censu ex centuriis aliter atque antea lecti iudices, aeque tamen ex illis tribus ordinibus, res iudicarent. *(16 = 15.)*

B. In Scaurianam.

1. Cn. Domitius — diem ei (Scauro) dixit apud populum et multam irrogavit, quod eius opera sacra multa populi Romani deminuta esse diceret. Crimini dabat sacra publica populi Romani deum Penatium, quae Lavini fierent[3], opera eius minus recte casteque fieri. Quo crimine absolutus est Scaurus quidem, sed ita, ut a tribus tribubus damnaretur, a XXXII absolveretur, et in his[4] pauca puncta inter damnationem et absolutionem interessent. *(21 = 18.)*

C. In Cornelianam.

Arg. C.[5] Cornelius, — tribunus plebis[6] — promulgavit legem, qua [auctoritatem[7]] senatus minuebat, ne qui nisi[8] per populum legibus solveretur. Quod antiquo quoque iure erat cautum; itaque in omnibus senatus consultis, quibus aliquem legibus solvi placebat, adici erat[9] solitum, ut de ea re ad populum ferretur; sed paulatim ferri erat desitum, resque iam in eam consuetudinem venerat, ut postremo ne adiceretur quidem in senatus consultis de rogatione ad populum ferenda, eaque ipsa senatus consulta per pauculos admodum fiebant. Indigne eam Corneli rogationem tulerant potentissimi quique ex senatu[10], quorum gratia magnopere minuebatur; itaque P. Servilius Globulus trib. pleb. inventus erat, qui C.[11] Cornelio obsisteret. Is, ubi legis ferundae dies venit et praeco subiciente scriba verba legis recitare populo coepit, et scribam subicere et praeconem pronuntiare passus non est. Tum Cornelius ipse codicem reci-

1) *a. 684.* — 2) *a. 699.* — 3) fuerunt *libri* — 4) eis *libri.* — 5) C. *om. libri.* — 6) *a. 687.* — 7) auctoritatem *om. in hiatu ex libris quos habemus optimus videturque esse ex supplemento, ut reliqua quoque intra uncos quadratos posita, de quibus nihil adnotatur.* — 8) qui uis *vel* qui uisui *libri.* — 9) adiecerat *libri.* — 10) ex s. c. *libri.* — 11) l. *libri.*

tavit. Quod cum improbe fieri C.[1] Piso consul vehementer quereretur [tollique[2]] tribuniciam intercessionem diceret, gravi convicio a populo exceptus est, — lapidesque etiam ex ultima contione in consulem iacti, quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimisit . . . Actum deinde eadem de re in senatu [est magnis] contentionibus. Tum Cornelius ita ferre [rursus] coepit, ne quis in senatu legibus solveretur, nisi [CC non minus] adfuissent, neve quis, cum [quis ita solutus] esset, intercederet, cum de ea re [ad populum] ferretur. Haec sine tumultu res [acta est]. Nemo enim negare poterat pró [senatus] auctoritate esse eam legem. *(56 = 50.)*

Ali[am] deinde legem Cornelius, etsi nemo repugnare ausus est, multis tamen invitis tulit: ut praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent[3]; quae res cunctam[4] gratiam ambitiosis praetoribus, qui varie ius dicere assueverant, sustulit. *(58 = 52.)*

Frequenter tum etiam coetus factiosorum hominum sine publica auctoritate malo publico fiebant, propter quod postea collegia s. c. et pluribus legibus sunt sublata, praeter pauca atque certa, quae utilitas civitatis desiderasset, qualia sunt[5] fabrorum lictorumque. *(75 = 67.)*

D. In orationem in toga candida.

Antonium — censores — senatu moverunt, causasque subscripserunt, quod socios diripuerit, quod iudicium recusarit[6], quod propter aeris alieni magnitudinem praedia mancipărit[7], bonaque sua in potestate non habeat[8]. *(84 = 75.)*

1) l. *libri.* — 2) tollique *om. libri.* — 3) *Cf. Dio 36,40(23):* (Ὁ Κορνήλιος) ἐκεῖνόν τε (νόμον) διενομοθέτησε καὶ ἕτερον τοιόνδε. οἱ στρατηγοὶ (praetores) πάντες τὰ δίκαια καθ' ἃ δικάσειν ἔμελλον αὐτοῖς, συγγράφοντες ἐξετίθεσαν (edixerunt)· οὐ γάρ πω πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετέτακτο, ἐποίουν· οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ' ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰκὸς, ἐγίνετο. ἐσηγήσατο (rogavit) οὖν κατ' ἀρχάς τε εὐθὺς αὐτοὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται, προλέγειν, καὶ μηδὲν ἀπ' αὐτῶν παρατρέπειν. — 4) *sic Baiter,* eum aut *libri.* — 5) *Mommsen,* quasi ut *libri.* — 6) recusauit *libri.* — 7) mancipauit *libri.* — 8) habet *libri.* — *Cf. Cic. de orat. 2,55,224:* ubi sunt hi fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? *Cic. pro Sulla 20,58.59:* venire omnes suas possessiones et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit (Sittius) quam ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum; — nunquam sibi cognationem cum prae-

VI. SCHOLIA ASCONIO ERRORE TRIBUTA IN CICERONIS VERRINAS.

A. In divinationem.

§ 8. Ti.[1] Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent; iudicaverunt per annos XXX sine infamia. Post victor Sulla[2] leges tulerat, ut senatorius ordo iudicaret, et iudicavit per X annos turpiter. Nunc[3] Aurelius [Cotta] legem fert, ut senatores et equites Romani ac tribuni aerarii simul iudicent. *(p. 103 Baiter.)*

Regendis moribus civitatis censores quinto quoque anno creari solebant. Hi prorsus cives sic notabant, ut, qui senator esset, eiceretur senatu; qui eques Romanus, equum publicum perderet; qui plebeius, in Caeritum tabulas referretur et aerarius fieret, ac per hoc non esset in albo centuriae suae, sed ad hoc non esset civis, tantummodo[4] ut pro capite suo tributi nomine aera praeberet[5]. *(103.)*

§ 11. Qui defendit alterum in iudicio, aut patronus dicitur, si orator est; aut advocatus, si aut ius suggerit aut praesentiam suam commodat amico; aut procurator, si [absentis[6]] negotium suscipit; aut cognitor, si praesentis causam novit et sic tuetur ut suam. Ergo cognitorem dixit modo familiarissimum defensorem. *(104.)*

§ 24. Quadruplatores delatores erant criminum publicorum, in qua re quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerant, consequebantur. Alii dicunt quadruplatores esse eorum reorum accusatores, qui convicti quadrupli damnari soleant, ut[7] aleae aut pecuniae gravioribus usuris feneratae[8]. *(110)*

---

diis esse existimavit suis. *Cf. Rudorff, röm. Feldm. 2,303. Schwegler, röm. Gesch. 2,445.*

1) *sic libri.* — 2) *a. 673.* — 3) *a. 684.* — 4) tantum tantum modo *libri.* — 5) *Cf. Mo. Staatsr. 2³,392 et 404.* — 6) absentis *om. libri.* — 7) aut *libri.* — 8) *Cf. Ps.-Asc. in Verr. 2,2,7,21 p. 208:* Quadruplatores accusatores sive delatores criminum publicorum sub poena quadrupli, sive quod ipsi ex damnatorum bonis, quos accusaverant, quartam partem consequebantur. *Schol. Gronov. ap. Or. p. 431 v. 25:* hoc quadruplatione fecerit; nam si accussasset aliquis reum et vicisset, quartam partem bonorum eius accipiebat. *Plautus Persa 1,2,10. Truc. 4,2,49. ZRG. 12,137.*

§ 33. Mancipes sunt publicanorum principes, Romani homines, qui quaestus sui causa sui decumas redimunt, [decumani appellantur,[1]] si portum[2] aut pecora publica, portitores[3] aut pecuarii, quorum ratio scriptura dicitur. Hi enim exigenda a socis suo periculo exigunt et rei publicae repraesentant, providentes etiam in illa redemptione commodis[4] suis.[5] Licet autem, si moderate fiat, aestimare in cellam[6] praetoris frumentum; mancipes pro frumento ab aratoribus pecunias accipere non licet. *(113.)*

§ 34. Certa sunt, in quibus impunitas indici datur, in causa proditionis, maiestatis, et si quid huiusmodi est. — Index est autem, qui facinoris, cuius ipse est socius, latebras indicat[7] impunitate proposita. *(114.)*

§ 48. — alienum est alterius iudicii, et non ex auditorio praetoris maiorumque causarum, sed a[8] subselliis, hoc est non a tribunalibus; sunt enim subsellia tribunorum, trium virorum, quaestorum et huiuscemodi minora iudicia exercentium, qui non in sellis curulibus nec tribunalibus, sed in subselliis considebant. *(118.)*

§ 50. Maenius cum domum suam venderet Catoni et Flacco censoribus, ut ibi basilica aedificaretur, exceperat ius sibi unius columnae, super quam tectum proiceret ex provolantibus tabulatis, unde[9] ipse et posteri eius spectare munus gladiatorum possent, quod etiam tum in foro dabatur. *(120.)*

B. In act. II lib. I.

§ 26. Comperendinatio est ab utrisque litigatoribus invicem sibi denuntiatio in perendinum diem. Namque cum in rem aliquam agerent litigatores et poena se sacramenti peterent, poscebant iudicem[10], qui dabatur post trigesimum diem: quo dato deinde inter se comperendinum diem, ut ad iudicium venirent, denuntiabant. Quo cum esset ventum, antequam causa ageretur, quasi per indicem rem exponebant: quod ipsum dicebatur causae coniectio, quasi causae suae in breve coactio[11]. *(164.)*

1) dec. app. *om. libri.* — 2) sic pastum *libri.* — 3) portorii *libri.* — 4) commodius *libri.* — 5) *De mancipibus cf. supra p. 12.* — 6) cenam *libri.* — 7) indicit *libri.* — 8) a *om. libri.* — 9) inde *libri.* — 10) indicem *libri.* — 11) *Cf. Gai. 4,15.*

§ 52. Sectorem — dicit aestimatorem redemptoremque bonorum damnati atque proscripti, qui spem sectans lucri sui, id est secutus spem aestimationis suae, bona omnia re auctione vendit[1], et semel infert pecuniam vel aerario vel sociis. *(172.)*

§ 60. Moris — fuit unumquemque domesticam rationem sibi totius vitae suae per dies singulos scribere, quo appareret[2], quid quisque de reditibus suis, quid de arte, fenore lucrove seposuisset[3], et quo die, et quid item sumptus damnive fecisset. Sed postquam obsignandis litteris reorum ex suis quisque tabulis damnari coepit, ad nostram memoriam tota haec vetus consuetudo cessavit. *(175.)*

§ 61. Sectores dicti sunt, qui spem lucri sui secuti bona condemnatorum semel auctionabantur, proque his pecunias pensitabant [populo] singulis postea[4] pro compendio suo singulas quasque res pecunia[5] venditurі. *(177.)*

§ 91. Inter syngraphas et cetera chirographa hoc interest, quod in ceteris tantum quae gesta sunt scribi solent, in syngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit; et non numerata quoque pecunia aut non integre numerata pro temporaria voluntate hominum scribi solent more institutoque Graecorum. Et ceterae tabulae ab una parte servari solent, syngraphen utriusque manu [signatam] utrique parti servandam[6] tradunt. *(184.)*

§ 114. 'Posteaquam ius praetorium constitit', — quasi diceret: post conditam urbem Romam, aut: post hominum memoriam, ex quo est ius praetorium. *(190.)*

§ 114. Lis vindiciarum est, cum litigatur de ea re, cuius apud praetorem incertum[7] est quis debeat esse possessor; et ideo, qui eam tenet, dat pro praede litis vindiciarum adversario suo, quo illi satisfaciat nihil se deterius in possessione facturum, de qua iurgium esset, rursus sponsione ipse provocatur ab adversario certare pugnam aut aestimationis, quid amittat ni sua sit hereditas, de qua contendit[8]. 'Praedes' ergo

---

1) *Corruptum. Fortasse* auctione redempta vendit. — 2) in quo apparet *libri.* — 3) seposset *libri.* — 4) *sic Orelli,* pensitabant singulis ac impostera *libri.* — 5) res pecunia *Orelli,* pecunias *libri.* — 6) solet syngraphe neutriusque manu utrique parti seruandum *libri.* — 7) certum *libri.* — 8) *haec corrupta.*

dicuntur satisdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis est, ne interea qui tenet diffidens causae possessionem deteriorem faciat, tecta dissipet, excidat arbores et culta deserat. *(191.)*

§ 142. B o n a p r a e d i a dicuntur bona satisdationibus obnoxia, sive sint in mancipiis, sive in pecunia numerata: praedia vero domus, agri. Haec omnia venduntur, si rationi publicae locator sartorum tectorum non responderit. Ad hoc autem ante haec omnia sunt obnoxia, ut pro sua voluntate agat redemptor operis, quicquid suo periculo facit. *(176.)* P r a e d i a sunt res ipsae, p r a e d e s homines, id est fideiussores, quorum res 'bona praedia' uno nomine dicuntur[1]. *(196.)*

VII. BOETHIUS IN CICERONIS TOPICA.

Severinus Boëthius philosophus (470—524) Mediolanensis fuit, amicus regis Theoderici. In commentario quem scripsit ad Ciceronis topica (Cic. ed. Orell. V, 1,270) quae ad ius pertinent pleraque ex ipso Cicerone sumpsit, pauca ex veterum iuris auctorum libris adiecit. Cf. Dirksen, iur. Auszüge in d. Werken des Boëthius. Berl. akad. Abh. 1851.

ex l. 1 ad c. 2, 10. Faciendi liberi tres sunt partes: una quidem, ut censu liber sit; censebantur enim antiquitus soli cives Romani. Si quis ergo consentiente vel iubente domino nomen detulisset in censum, civis Romanus fiebat, et servitutis vinculo solvebatur[2]. — Erat etiam pars altera adipiscendae libertatis, quae vindicta vocabatur. V i n d i c t a vero est virgula quaedam, quam lictor manumittendi servi capiti imponens[3]

---

1) *Schol. Bobiens. in or. p. Flacco (Or. p. 244):* Praedia — quae iure legitimo non habentur, neque aput aerarium subsignari neque aput censorem possunt. Et subsignandi haec solebat [esse] causa, [ut] aut qui vectigalia redimeret, aut qui pro mancipe vectigalium fidem suam interponeret, loco pigneris praedia sua rei publicae obligarent, quoad omnem pecuniam redemptores vectigalium repensarent. *Cf. Fest.* manceps. — 2) *Dosith. de manum. 17:* magna autem dissensio est —, utrum hoc tempore vires accipiunt omnia, in quo census [agitur], aut in eo tempore, in quo lustrum conditur. Sunt enim qui — existimant — censum descendere ad diem lustri, non lustrum decurrere ad diem census, — quoniam omnia, [quae] in censum aguntur, lustro confirmantur. — 3) *Cornutus in Pers. 5,88:* Vindicta virga est, qua manumittendi a praetore in capite pulsantur. *Acro in Hor. sat. 2,7,76:* Vindicta: virga, qua percutiebantur servi, cum liberi fiebant; vel virga, quae ante impone-

eundem servum in libertatem vindicabat, dicens quaedam verba sollemnia. — Illa etiam pars faciendi liberi est, si quis — in testamenti serie servum suum liberum scripserit. *(288.)*

ex l. 2 ad c. 3, 14. Tribus — modis uxor habebatur, usu farreo coemptione; sed confarreatio solis pontificibus conveniebat. Quae autem in manum per coemptionem convenerant, eae matresfamilias vocabantur, quae vero usu vel farreo, minime[1]. Coemptio vero certis sollemnitatibus peragebatur, et sese in coemendo invicem interrogabant, vir ita: an sibi mulier materfamilias esse vellet? Illa respondebat velle. Item mulier interrogabat: an vir sibi paterfamilias esse vellet? Ille respondebat velle[2]. — Quam sollemnitatem in suis institutis Ulpianus exponit. *(299.) Ex Boethio schol. Vergiliana ad Aen. 4,214.*

ex l. 2 ad c. 4, 19. Si quando divortium intercessisset culpa mulieris, parte quadam dotis pro liberorum numero multabatur. De qua re Paulus institutorum l. II titulo de dotibus ita disseruit: 'Si divortium est matrimonii, et hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur; quod si culpa mulieris factum est divortium, in singulos liberos sexta pars dotis a marito retinetur usque ad mediam partem dumtaxat dotis.' Quare, quoniam quod ex dote conquiritur, liberorum est, qui liberi in patris potestate sunt, id apud virum necesse est permanere. *(303.)*

ex l. 2 ad c. 4, 23. Usucapio est adeptio dominii per continuationem iustae possessionis biennii aut alicuius temporis. Plurimarum igitur rerum usucapio annua est, ut si quis eis

---

batur super caput eorum, qui manumittebantur. *Cf. Isid. 9,4,48. ZGR. 2,150 sqq.*

1) *Cic. top. 3,14:* Genus est uxor, eius duae formae; una matrumfamilias, eae sunt quae in manum convenerunt; altera earum, quae tantummodo uxores habentur. *Gell. 18,6,9:* matrem familias appellatam esse eam solam, quae in mariti manu mancipioque aut in eius, in cuius maritus, manu mancipioque esset, quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti et in sui heredis locum venisset. *Servius in Aen. 11,476 postquam haec exscripsit addit:* alii — matresfamilias — illas (dicunt), quae in matrimonium per coëmptionem convenerunt. *Isid. 9,7,13:* matresfamilias, quia iam per quandam iuris sollemnitatem in familiam mariti transierunt. — 2) *Cic. de orat. 1,56,237:* neque illud est mirandum, qui quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eiundem eius mulieris quae coemptionem fecerit, causam posse defendere.

anno continuo fuerit usus, id firma iuris auctoritate possideat, velut rem mobilem; fundi vero usucapio biennii temporis spatio continetur. — ait (Cicero): 'ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium.' Hic igitur aedium usus auctoritatem biennio fieri sentit[1]. *(308.)*

ex l. 4 ad c. 10, 41. Fiduciam — accepit, cuicumque res aliqua mancipatur, ut eam mancipanti remancipet; velut, si quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipet, ut ei, cum tempus quod suspectum est praeterierit, reddat. Haec mancipatio fiduciaria nominatur idcirco, quod restituendi fides interponitur. *(340.)*

ex l. 6 ad c. 17, 65. Dos — licet matrimonio constante in bonis viri sit, est tamen in uxoris iure, et post divortium velut res uxoria peti potest. Quae quidem dos interdum his condicionibus dari solebat, ut, si inter virum uxoremque divortium contigisset, 'quod melius aequius esset', apud virum remaneret, reliquum dotis restitueretur uxori, id est ut, quod ex dote iudicatum fuisset melius aequius esse, ut apud virum maneret, id vir sibi retineret, quod vero non esset melius aequus apud virum manere, id uxor post divortium reciperet. In quo iudicio non tantum boni natura spectari solet, verum etiam comparatio bonorum fit, ut non tam quod bonum, sed quod melius aequiusque est, id sequendum sit[2]. *(378.)*

VIII. SERVIUS IN VERGILIUM.

Mauri (s. Marii) Servii Honorati grammatici saec. IV, qui a Macrobio, sat. 1,2,15, 'doctrina mirabilis' appellatur (cf. Acron in Hor. sat. 1, 9,76), amplissimum in Vergilium commentarium ab epitomatoribus et interpolatoribus mire vexatum ed. Alb. Lion, commentarii in Vergilium Serviàni, 1826. Novam editionem inchoaverunt G. Thilo et H. Hagen, Servii grammatici qui feruntur in Verg. carm. commentarii, 1881 seq. Adieci ad Aen. 10,241 scholium incerti auctoris, qui iam ante Servium floruisse commentariosque saeculi I—III excerpsisse videtur. Quae scholia a. 1818 ab Ang. Mai Veronae in codice rescripto reperta (unde schol. Veron. appellantur) novissime edita sunt ab H. Keil in Probi comment. in Verg. 1848 et Arn. Hermann, die Veroneser Vergilscholien, Donaueschingen 1868.

---

1) *Cic. pro Caec. 19,54:* lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium. *Cf. ZRG. 9,195.* — 2) *De hoc loco cf. Bechmann, Dotalrecht 1,72. Czyhlarz, Dotalrecht 40.*

A. In Aeneidem.

1, 41. Hoc interest inter noxam et noxiam, quod noxia culpa est, noxa autem poena. Quidam noxa quae nocuit, noxia id quod nocitum accipiunt[1].

1, 237. Pollicemur sponte, rogati promittimus.

1, 256. Sciendum osculum religionis esse, savium voluptatis, quamvis quidam osculum filiis dari, uxori basium, scorto savium dicant[2].

1, 346. (Romani) nihil nisi captatis faciebant auguriis et praecipue nuptias[3].

2, 102. Uno ordine]: uno reatu; et est de antiqua tractum scientia, quia in ordinem dicebantur causae propter multitudinem vel tumultum festinantum, cum erat annus litium. Iuvenalis[4]: 'Expectandus erit, qui lites inchoet annus'. *(Cf. 6, 431.)*

2, 156. Consuetudo apud antiquos fuit, ut qui in familiam vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea, in qua fuerat, et sic ab alia reciperetur.

3, 89. Est species — augurii, quae legum dictio appellatur: legum dictio autem est, cum condictio[5] ipsius augurii certa nuncupatione verborum dicitur, quali condicione augurium peracturus sit.

3, 117. Hoc quidam iuxta speciem auguralem positum tradunt, quae appellatur condictio, id est denuntiatio, cum denuntiatur, ut ante diem tertium quis ad inaugurandum adsit.

3, 607. Physici dicunt esse consecratas numinibus singulas corporis partes: ut aurem Memoriae, — frontem Genio, — dexteram Fidei[6], — genua Misericordiae, unde haec tangunt rogantes.

---

1) *Inst. 4,8,1:* Noxa est corpus quod nocuit, noxia ipsum maleficium. *Fronto de differ. vocab. p. 524 Keil:* Noxa poena est, noxia culpa. — 2) *Don. in Ter. Eun. 3,2,3:* Tria sunt osculandi genera —: oscula officiorum sunt, basia pudicorum affectuum, suavia libidinum vel amorum. — 3) *Cic. de divin. 1,16,28:* Nihil fere quondam maioris rei nisi auspicato ne privato quidem gerebatur, quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant. *Inde Val. Max. 2,1,1.* — 4) *16,42.* — 5) *et* condictio *et* condicio *libri.* — 6) *Plin. h. n. 11,45,250:* inest et aliis partibus quaedam religio, sicut in dextera — in fide porrigitur. *Liv. 23,9,3:* dextrae dextras iungentes fidem obstrinximus, ut sacratas fide manus *cet. Cf. Liv. 1,58,7; 40,46,15. Cic. de leg. 2,11,28. Isid. 11,1,57. Danz, der sacrale Schutz 139.*

— Iure — pontificali, si quis flamini — genua fuisset amplexus, eum verberari non licebat.

4, 29. Flaminicam nisi unum virum habere non licet[1], — nec flamini aliam ducere licebat uxorem nisi post mortem flaminicae uxoris[2].

4, 103. Coemptio — est, ubi libra atque aes adhibetur, et mulier atque vir inter se quasi emptionem faciunt —. Coemptione facta mulier in potestatem viri cedit, atque ita sustinet condicionem liberae servitutis[3] —. In manum — conventio eo ritu perficitur, ut aqua et igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur, quae res ad farreatas nuptias pertinet, quibus flaminem et flaminicam iure pontificio in matrimonium necesse est convenire.

4, 374. Mos — apud veteres fuit flamini ac flaminicae, dum per confarreationem in nuptias convenirent, sellas duas iugata sovilla pelle superiniecta poni, — ut ibi nubentes velatis capitibus in confarreatione — residerent.

6, 431. Sine sorte]: sine iudicio; — ex more Romano: non enim audiebantur causae, nisi per sortem ordinatae. Nam tempore, quo causae agebantur, conveniebant omnes, unde et 'concilium' ait; et ex sorte dierum ordinem accipiebant, quo post diem trigesimum suas causas exsequerentur; unde est 'urnam movet'. Iuvenalis[4]: 'Gratia fallaci praetoris vicerit urna'.

6, 609. Fraus innexa clienti] ex lege XII tabularum[5] venit, in quibus scriptum est: 'Patronus — esto'. Si enim clientes quasi colentes sunt, patroni quasi patres, tantundem est clientem quantum filium fallere.

7, 601. Varro vult 'morem' esse communem consensum omnium simul habitantium, qui inveteratus consuetudinem facit.

7, 695. Iustos — dicit Faliscos, quia populus Romanus missis Xviris ab ipsis iura fetialia collegit et nonnulla supplementa XII tabularum accepit, quas habuerat ab Atheniensibus.

8, 642. Citae — quadrigae] Donatus hoc loco contra metrum sentit dicens: 'citae' divisae, ut est in iure 'ercto non

1) *Tertull. de monog. 17:* Pontifex maximus et flaminica nubunt semel. — 2) *Gell. 10,15,23:* Matrimonium flaminis nisi morte dirimi ius non est. *Cf. Fest.* Flammeo. — 3) sustinet liberis condicionem liberi seruitutis *libri.* — 4) *13,4.* — 5) *Cf. tom. 1 p. 33 tab. VIII,21.*

cito', id est patrimonio vel hereditate non divisa; nam 'citus' cum 'divisus' significat, 'ci' longa est. Ergo 'citae' veloces intellegamus.[1]

10, 241. Socios — vocari] antiquo verbo militiae usus est: viros enim vocari significat eos, qui necessitate in bellum, non voluntate, conveniunt. — *Sch. Veron.*[2]: Sabidius commentar. XII vers. Salior. Ut in exercitu [*signum ad pugnam datum erat, is, penes que*]m imp[*erium auspici*]umque erat, in tabernaculo in sella [*se*]dens auspicabatur coram exercitu; pullis e cavea liberatis [*immissisque in lo*]cum circum sellam suam ... nuntiato[3] a ... ullum[4] ... [*tripudium sinisterum solisti-*]mum quisqu[*is vestrum viderit*], tripudia[*tum nunt*]iato'[5]. Silentio deinde facto residebat et dicebat: 'Equites et pedites nomenque Lati[*num,*] ... les cincti armati paludati, ... [*qui ad-*]estis s*i*c uti [*tripu*]d*i*um[6] sinisterum solistimum quisquis vestrum vider[*it, nuntiato*'. *Felici*] deinde ill[*i augurio*] nuntiato diceba[*t: 'dii*] uti placet a legionibus invocentur, faciantque quod iis imperabitur [*milites*] imp[*eriumque*] fidemque m[*eam servent. Quod con*]ducat salutareque siet. Viros voca[7], proelium ineant'. Deinde exercitu in aciem educto iterum [*morabantur, ut immolare*]tur. Interim ea mora utebantur, qui testamenta in procinctu facere volebant.

10, 419. Iniecere manum Parcae]: traxerunt debitum sibi; et sermone usus est iuris, nam manus iniectio dicitur, quotiens nulla iudicis auctoritate expectata rem nobis debitam vindicamus.

11, 133. S e q u e s t e r est — medius inter duos altercantes,

---

1) *Etiam Nonius (181) dicit:* Citum divisum vel separatum, *allegato hoc Verg. loco. Cf. Cic. de or. 1,56,237:* qui, quibus verbis erctum cieri oporteat, nesciat, idem erciscundae familiae causam agere non possit. *Gell. 1,9,12:* omnes, simul atque a Pythagora in cohortem — recepti erant, quod quisque familiae pecuniae habebat, in medium dabat, et coibatur societas inseparabilis, tamquam illud fuit antiquum consortium, quod iure atque verbo Romano appellabatur 'ercto non cito'. — 2) *Sabidii locum dedi ut explevit post Keilium Mo. Staatsrecht 1³,84 n. 5.* [*Sed de lectione ne per Hermannum (p. 77) quidem satis constat.* Th. M.] — 3) [ob]nuntiato *Mai,* obnuntiato *Herm.* — 4) a ... [p]ullum *Mai,* a[ugurium bon]um *Herm., ut supplevit Keil.* — 5) ntia *Mai,* ilat / *vel* ulat / *Herm.* — 6) se cuti ... dum *traditur.* — 7) voca, *non* voco *in cod. videtur esse.*

apud quem aliquid ad tempus seponitur; dictum — a sequendo, quod eius qui electus sit utraque pars fidem sequitur.

11, 476. *(v. p. 75 n. 1.)*

11, 558. 591. Auctoramenti potestatem nisi patres non habent. — In sacris tamen legitur posse etiam operam consecrari ex servis, usque dum solvatur caput hominis, id est liberetur sacrationis nexu; quod facilius accidet, si mors intercedat. *Cf. v. 830.*

12, 13. Concepta — verba dicuntur iurandi formula, quam nobis transgredi non licet.

12, 603. Cautum fuerat in pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset insepultus abiceretur[1].

12, 606. Cautum lege XII tab.[2], ne mulieres carperent faciem, his verbis: Mulier faciem ne carpito.

12, 836. *(v. tom. I p. 3 n. 15.)*

B. In Georgica.

1, 31. Quod — ait (Vergilius) 'emat', ad antiquum nuptiarum pertinet ritum, quo se maritus et uxor invicem coemebant, sicut habemus in iure. Tribus enim modis apud veteres nuptiae fiebant: usu, si — mulier anno uno cum viro, licet sine legibus, fuisset; farre, cum per pontificem maximum et Dialem flaminem per fruges et molam salsam coniungebantur, unde confarreatio appellabatur, ex quibus nuptiis patrimi et matrimi nascebantur; coemptione vero atque in manum conventione, cum illa in filiae locum, maritus in patris veniebat, ut, si quis prior fuisset defunctus, locum hereditatis iustum alteri faceret; et — quandocunque in manum convenerat, omnia protinus, quae doti dicebantur[3], marito serviebant[4].

1, 269. 'Fas et iura sinunt'], id est divina humanaque iura permittunt; nam ad religionem fas, ad homines iura pertinent.

3, 387. *(v. tom. I p. 10 n. 5.)*

C. In Bucolica.

1, 33. Omne patrimonium apud maiores peculium dicebatur a pecoribus, in quibus eorum constabat universa substantia.

1) *Cf. tom. I p. 339 n. 35.* — 2) *Cf. tom. I p. 36 tab. X, 4.* — 3) *al.* dabantur. — 4) *al.* mariti erant.

3, 31. Depono]: in sponsione colloco, sequestro. — Quo pignore]: qua sponsione, quia pignus sponsioni est[1].

4, 43. *(v. tom. I p. 10 n. 13.)*

8, 99. *(v. tom. I p. 30 ad tab. VIII, 8b.)*

10, 27. Minio — quia facie rubra pingitur Pan propter aetheris similitudinem: aether autem est Iupiter; unde etiam triumphantes, qui habent omnia Iovis insignia, sceptrum palmatam togam[2].

IX. ISIDORUS HISPALENSIS.

E libris originum s. etymologiarum.

Isidorus, episcopus Hispalensis († 636), conscripsit, ut ipse dicit, opus de origine quarundam rerum ex veteris lectionis recordatione collectum atque ita in quibusdam locis annotatum, sicut exstat conscriptum stilo maiorum. *Quod ut rudis indigestaque est moles, vera falsis antiqua novis miscens, ita in eis partibus, quae ad ius pertinent, omni caret iudicio. Tamen nonnulla, quae ex veterum libris nunc deperditis excerpsit, digna videntur, quae hodie ad manum sint. Summopere est dolendum, quod fontes, ex quibus hauserit, nusquam addidit; ut ne hoc quidem sciamus, num Iustiniani Digestis usus sit. Cf. Savigny, Gesch. d. R. R. im Mitt. 2,74. 75. Dirksen, hinterl. Schriften, herausg. v. Sanio. 1,185. Editio novissima est Ottonis in Lindemanni corp. grammat. lat. T. III 1838; melius autem textum recensuit Arevalus in ed. opp. Isid. T. III et IV. Romae 1797.*

I 22, 1. Vulgares notas Ennius primus mille et centum invenit. Notarum usus erat, ut quidquid pro contione aut in iudiciis diceretur, librarii scriberent complures simul adstantes, divisis inter se partibus, quot quisque verba et quo ordine exciperet. Romae primus Tullius Tiro, Ciceronis libertus, commentatus est notas, sed tantum praepositionum. 2. Post eum Vipsanius Philargyrus et Aquila, libertus Maecenatis, alius alias addiderunt; deinde Seneca — effecit opus in quinque milia. Notae autem dictae eo, quod verba vel syllabas praefixis cha-

---

1) *Cf. Isid. 10,1,260.* — 2) *Cf. Plin. h. n. 33,7,111:* Minium — magnae auctoritatis et quondam apud Romanos — etiam sacrae. Enumerat auctores Verrius quibus credere necesse sit, Iovis ipsius simulacri faciem diebus festis minio inlini solitam triumphantiumque corpora, sic Camillum triumphasse; hac religione etiamnum addi in unguenta cenae triumphalis et a censoribus in primis Iovem miniandum locari. *Cf. Mo., R. G. 1,66.*

racteribus notent et ad notitiam legentium revocent, quas qui didicerunt proprie iam notarii appellantur[1].

I 23, 1. Quaedam autem litterae in libris iuris verborum suorum notae sunt, quo scriptio celeris breviorque fiat. Scribebant autem verbi gratia per B et F 'bonum factum', per S et C 'senatus consultum', per R et P 'res publica', per P et R 'populus Romanus', per D et T 'dumtaxat', per supinam W litteram 'mulier', per P secundum naturam 'pupillus', per P averso capite 'pupilla', per unum K 'kaput', per duo KK iuncta 'kalumniae kausa', per I et E 'iudex esto', per D et M 'dolum malum'[2]. 2. Cuius generis plurimae consimiles notae in libris antiquis inveniuntur. Has iuris notas novicii imperatores a codicibus legum abolendas sanxerunt, quia multos per has callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita iusserunt scribendas in legibus litteras, ut nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda et vitanda aperte demonstrent.

V 1, 5, Leges — redigere in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non perseveravit, obtrectatorum metu. Deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est.

V 2, 2. Fas lex divina est, ius lex humana. Transire per alienum fas est, ius non est.

V 3, 2. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. 3. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex; nec differt, scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat.

V 24, 5. Testamentum iuris civilis est V testium subscriptione firmatum. 6. Testamentum iuris praetorii est VII testium signis signatum; sed illud apud cives fit, inde civile, istud apud praetores, inde iuris praetorii. 14. Codicillum, ut veteres aiunt, sine dubio ab auctore dictum, qui hoc scripturae genus instituit. Est autem scriptura nulla indigens sollemnitate verborum, sed sola testatoris voluntate qualicumque scripturae significatione expressa; cuius beneficio voluntatibus

1) *Cf. D. 29,1,40; 40,5,41,3; 50,13,1,6.* — 2) *Cf. Val. Probus de notis antiquis, ed. Mo. 1853. (Hu., iur. ant. p. 68.) Notarum laterculos ed. Mo. in Grammat. lat. ed. Keil, 4,265—352.*

defunctorum constat esse subventum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum sollemnium, ita ut qui titulum scribit eiusdem scripturae, codicillum vocet. 15. Cretio est certus dierum numerus, in quo institutus heres aut adit hereditatem, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberum est illi ultra capiendae hereditatis.

V 24, 20. Mandatum dictum, quod olim in commisso negotio alter alteri manum dabat.

V 24, 25. Donatio est cuiuslibet rei transactio; dictam autem dicunt donationem quasi doni actionem, et dotem quasi 'do item'. Praecedente enim in nuptiis donatione dos sequitur. 26. Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quod se maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla, sicut habemus in iure. Inde est, quod praecedente donatione viri sequitur dos uxoris. 27. Donatio usufructuaria ideo dicitur, quia donator ex ea usumfructum adhuc retinet servato, cui donatum est, iure. 28. Donatio directa ideo nuncupatur, quia et iure et usu statim transit in alterum, nec ultra inde aliquid ad ius donatoris retorquetur.

V 24, 30. Stipulatio est promissio vel sponsio, unde et promissores stipulatores vocantur; dicta autem stipulatio a stipula: veteres enim, quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant, quam iterum iungentes sponsiones suas agnoscebant, sive quod stipulum iuxta Paulum iuridicum[1] firmum appellaverunt. 31. Sacramentum est pignus sponsionis.

V, 25, 11. Finium regundorum actio dicta eo, quod per eam regantur fines utrique, ne dissipentur, dummodo non[2] angustiore quinque pedum loco ea controversia sit.

V, 25, 14. Res credita est, quae in obligationem ita deducta est, ut ex tempore, quo contrahebatur, certum sit eam deberi. 16. Commodatum est id, quod nostri iuris est et ad alterum temporaliter translatum est cum modo temporis, quamdiu apud eum commodo sit, unde et commodatum dictum est. 17. Precarium est, dum prece creditor rogatus permit-

1) *sent. 5,7,1.* — 2) non *delendum censet Augustinus ad XII tab. c. 20, ad 'controversiam de loco' spectare Isidorum putat Rud. röm. Feldm. 2,443 n. 535. Cf. infra p. 91, 13 = (4).*

tit, debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari et ex eo fructus capere.

V 25, 19. Depositum est pignus commendatum ad tempus, quasi diu positum.

V 25, 20. Interest — in loquendi usu inter pignus et arram. Nam pignus est, quod datur propter rem creditam, quae dum redditur, statim pignus aufertur. Arra vero est, quae primum pro re bonae fidei contractu empta ex parte datur et postea completur. 21. Est enim arra complenda, non auferenda; unde qui habet arram, non reddit sicut pignus, sed desiderat plenitudinem —. Item inter pignus et fiduciam et hypothecam hoc interest. 22. Pignus est —, quod propter rem creditam obligatur, cuius rei possessionem solam ad tempus consequitur creditor; ceterum dominium penes debitorem est. 23. Fiducia est, cum res aliqua sumendae mutuae pecuniae gratia vel mancipatur vel in iure ceditur. 24. Hypotheca est, cum res commodatur sine depositione pignoris, pactione vel cautione sola interveniente.

V 25, 25. Momentum dictum a temporis brevitate, ut quam cito quam statim salvo negotio reformetur, nec in ullam moram produci debeat, quod repetitur —. *(cf. 33.)*

V 25, 30. Usucapio *(ex Boëthio l. 2 ad c. 4,23; cf. supra p. 75).*

V 25, 31. Mancipatio dicta est, quia res manu capitur; unde oportet eum, qui mancipio accipit, comprehendere id ipsum, quod ei mancipio datur.

V 25, 32. Cessio est propriae rei concessio.

V 25, 33. Interdictum est, quod a iudice non in perpetuum sed pro reformando momento ad tempus interim dicitur, salva propositione actionis eius.

V 26, 18. Internecivi iudicium in eum dabatur, qui falsum testamentum fecerat et ob id hominem occiderat. Accusatorem eius possessio bonorum sequebatur[1].

V 27, 23. Est et latomia[2] supplicii genus ad verberandum[3] aptum, inventum a Tarquinio Superbo —. Iste enim prior latomias, tormenta, fustes, metalla atque exilia adinvenit.

---

1) *Cf. Fest.* Internecivum. — 2) *Fest.:* Lautumias — a Syracusanis, qui λατομίας — habent ad instar carceris. — 3) *emend.* carcerandum?

V 27, 24. Talio est similitudo vindictae, ut taliter quis patiatur, ut fecit. Hoc enim et natura et lege est institutum, ut laedentem similis vindicta sequatur[1].

V 27, 28. Exilium — dividitur — in relegatis et deportatis. 29. Relegatus est, quem bona sua sequuntur; deportatus, quem non sequuntur.

IX 2, 1. Gens est multitudo ab uno principio orta, — appellata propter generationes familiarum, id est a gignendo, sicut natio a nascendo.

IX 3, 29. Tribuni vocati, quod militibus sive plebibus iura tribuunt.

IX 4, 18. Tribuni dicti, quod plebi iura vel opem tribuunt; — dum enim plebs a senatu et consulibus premeretur, tunc ipsa sibi tribunos quasi proprios iudices et defensores creavit.

IX 4, 45. Mancipium est, quidquid manu capi subdique potest, ut homo, equus, ovis[2]. Haec enim animalia statim ut nata sunt, mancipium esse putantur. Nam et ea, quae in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipium esse, quando capi sive domari coeperint.

IX 4, 46. Ingenui dicti, qui in genere habent libertatem, non in facto, sicut liberti; unde et eos Graeci εὐγενεῖς vocant, quod sint boni generis. 47. Libertus — quasi liberatus —. Libertorum autem filii apud antiquos libertini appellabantur, quasi de libertis nati. Nunc vero libertinus aut a liberto factus aut possessus[3]. 48. Manumissus dicitur quasi manu emissus. Apud veteres enim, quotiens manumittebant, alapa percussos circumagebant et liberos confirmabant.[4]

IX 4, 49. Dediticii primum a deditione sunt nuncupati —[5]. 51. Latini ante Romam conditam apud Latinos fiebant, nunquam per testamentum, sed per epistulam liber-

---

1) *Cf. Fest.* Talio. — 2) *Scrib.* boves, *cum oves sint nec mancipi.* [*Immo erravit Isidorus.* Th. M.] — 3) *Cf. Suet. Claud. 24:* Latum clavum — etiam libertini filio tribuit; — et Appium Caecum censorem — libertinorum filios in senatum adlegisse docuit ignarus temporibus Appii et deinceps aliquamdiu libertinos dictos non ipsos, qui manu emitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. — 4) *Eadem Cornutus schol. in Pers. 5,75. Cf. C. 8,49,6:* circumductiones inextricabiles et iniuriosa rhapismata. — 5) *Meliora dabit Gai. 1,13—15.*

tatem sumentes. Inde quia per testamentum non fiebant, nec ex testamento aliquid capere nec suos heredes facere poterant, cives Romani postea sub consulibus per testamenta in urbe Romana effecti sunt. 52. Dicti autem cives Romani, quia testamento liberi effecti in numerum Romanorum civium rediguntur. His primum aditus erat in urbe Roma commorari, ceteris[1] autem libertis prohibebatur, ne vel in urbe Roma vel intra septimum[1] ab urbe miliarium commanerent.

X 258. Stipulare — promittere est ex verbis iuris peritorum.

X 260. Sequester dicitur, qui certantibus medius intervenit, qui apud Graecos ὁ μέσος dicitur, apud quem pignora deponi solent; quod vocabulum a sequendo factum est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur[2].

XI 1, 67. Dextra vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa fidei testis atque salutis adhibetur; et hoc est illud apud Tullium[3]: 'fidem publicam iussu senatus dedi', id est dextram[4].

XV 2, 8. Civitas proprie dicitur, quam non advenae, sed eodem innati solo condiderunt —. 10. Municipium est, quod manente statu civitatis ius aliquod minoris aut maioris officii a principe impetrat. Dictum — a muniis, id est officiis, quod tantum munia, id est tributa debita vel munera reddant. Nam liberales et famosissimae causae et quae ex principe proficiscuntur, ibi non aguntur. Haec enim ad dignitatem civitatum pertinent[5]. 11. Vici et castella et pagi ii sunt, quae nulla dignitate civitatis ornantur, sed vulgari hominum conventu incoluntur et propter parvitatem sui maioribus civitatibus attribuuntur.

XV 12, 2. Tugurium casula est, quam faciunt sibi custodes vinearum ad tegimen sui, quasi tegurium[6]. — Hanc rustici capannam[7] vocant, quod unum tantum capiat.

1) *Cf. Gai. 1,26.27.* — 2) *Cf. Serv. Aen. 11,133. Gell. 20,11,2.3:* sculnam volgo dici quasi seculnam, quem qui elegantius — loquuntur sequestrem appellant. Utrumque vocabulum a sequendo factum est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur. *D. 50,16,110. Muther, Sequestration § 1—15.* — 3) *Cic., Catil. 3,4,8.* — 4) *Cf. Serv. Aen. 3,607.* — 5) *Cf. Gell. 16,13.* — 6) *Cf. Fest.* tuguria. — 7) *Cf. tom. I n. 105 l. 19:* act(um) kanab(is) leg(ionis) XIII gem(inae).

XV 13, 3.[1] Possessiones sunt agri late patentes publici privatique, quos initio non mancipatione, sed quisque ut potuit occupavit atque possedit, unde et nuncupati.

X. AGRIMENSORES.

Librorum gromaticorum summa in constituendis agrorum condicionibus, controversiis, limitibus vertitur. Cuius doctrinae fundamenta posuit Iulius Frontinus tempore Domitiani; qui post eum rem tractaverunt Hyginus, Siculus Flaccus, Agennius Urbicus, alii, in explicando et augendo eius libro substiterunt. Qua de causa in conlocandis, quos hic recepi, locis res potius coniungendas putavi quam scriptores. — Textum corruptissimum nobis traditum emendatum edidit Lachmann, die Schriften der röm. Feldmesser (1848), cuius paginas in margine notavi. Institutiones gromaticas ei editioni (2, 227—464) addidit Rudorff 1852.

1. De agrorum qualitate et condicionibus.

Frontinus liber I.

1. Agrorum qualitates sunt tres; una agri divisi et adsignati, altera mensura per extremitatem conprehensi, tertia arcifinii, qui nulla mensura continetur.

2. Ager ergo divisus adsignatus est coloniarum. —

4. Ager est mensura comprehensus, cuius modus universus civitati est adsignatus, sicut in Lusitania Salmaticensi-
5. bus aut Hispania citeriore Palatinis et conpluribus provin|ciis tributarium solum per universitatem populis est definitum.

Ager est arcifinius, qui nulla mensura continetur; finitur secundum antiquam observationem fluminibus, fossis, montibus, viis, arboribus ante missis, aquarum divergiis, et si qua
6. loca ante a possessore [2] potuerunt optineri; nam | ager arcifinius, sicut ait Varro, ab arcendis hostibus est appellatus. — In his agris nullum ius subsicivorum intervenit.

Subsicivum est, quod a subsecante linea nomen accepit. Subsicivorum genera sunt duo: unum, quod in extremis ad-
7. signatorum agrorum finibus centuria | expleri non potuit; aliud

---

1) *Isidori libri XV capita 13—15, inscripta* de agris, de finibus, de mensuris, *integra in corpus gromaticorum recepta sunt saec. VIII vel IX; in edit. Lachm. leguntur p. 366 sqq.* — 2) *sic Guelf.* [*recte* Th. M.], ante possessore *Arcerianus codex,* a vetere possessore *Lachm.,* antiquitus a possessore *Agennius.*

genus subsicivorum, quod in mediis adsignationibus et integris centuriis intervenit.

Frontinus liber II.

Prima — condicio possidendi haec est ac[1] per Italiam, ubi 35.
nullus ager est[2] tributarius, sed aut colonicus aut municipalis aut alicuius castelli aut conciliabuli aut saltus privati. At[3] si ad provincias respiciamus, habent agros colonicos eiusdem[4] iuris, habent et colonicos qui sunt inmunes[5], habent et colonicos[6] stipendiarios; habent autem provinciae et municipales agros aut civitatium peregrinarum.

Et stipendiarios [*quidem dicimus vel tributarios*[7]] qui 36.
nexum non habent neque possidendo[8] ab alio quaeri possunt: possidentur[9] tamen a privatis, sed alia condicione[10], et veneunt, sed nec mancipatio eorum legitima potest esse; possidere enim illis quasi fructus tollendi causa et praestandi tributi condicione concessum[11] est. Vindicant tamen inter se non minus fines ex aequo, ac si privatorum agrorum; — nam et controversias inter se tales movent, quales in agris inmunibus et privatis solent evenire. Videbimus tamen, an interdicere quis possit de eiusmodi possessione[12]. —

Hyginus.

Occupatorius ager dicitur eo, quod occupatus est a 115.
victore populo, territis exinde fugatisque hostibus[13]; . . . quia non solum tantum occupabat unus quisque, quantum colere praesenti tempore poterat, sed quantum in spem colendi habuerat ambiebat[14].

---

1) ut *proposuit Lachm.* — 2) ager est] aiugerum *Arc.* — 3) ac *Arc.* — 4) eiusdem] quidem *Arc.* — 5) *sic Rudorff,* colonicos stipendiarii qui sunt in communem *Arc.* — 6) habentem et colonis *Arc.* — 7) quidem d. u. tr. *om. Arc.* — 8) possidendi *Arc.* — 9) quaeri possunt possidentur] quam possident possidente *Arc.* — 10) condicionem *Arc.* — 11) condicio concessa *Arc.* — 12) possessionem *Arc.* — 13) *Sicul. 138,3:* Occupatorii —, quibus agris victor populus occupando nomen dedit; bellis enim gestis victores populi terras omnes, ex quibus victos eiecerunt, publicavere (publicae autem *Arc.*), atque universaliter territorium dixerunt, intra quos fines iuris dicendi ius esset [*sic scripsi* Th. M., ius est dicendi uti essent *Arc.*, ius dicendi esset *Guelf.*, ius ius dicendi esset *Bruns*]. — 14) *Sicul.*

Quaestorii autem dicuntur agri, quos populus Romanus devictis pulsisque hostibus possedit mandavitque quaestoribus, ut eos venderent[1]. — Quibus agris sunt condiciones, uti p(o-
116. pulus) R(omanus) . . . quod etiam[2] praestitutum observant, vetustas tamen longi temporis plerumque paene similem reddidit occupatorum agrorum condicionem; non tamen[3] universos paruisse legibus, quas a venditoribus suis acceperant.

Vectigales autem agri sunt obligati, quidam rei publicae populi Romani, quidam coloniarum aut municipiorum aut civitatium aliquarum qui et ipsi plerique ad populum Romanum pertinent, scilicet[4] ex hoste capti partitique ac[5] divisi sunt per centurias, ut adsignarentur militibus, quorum virtute capti erant: amplius quam destinatio modi quamve[6] militum exigebat numerus, qui superfuerant agri, vectigalibus subiecti sunt, alii per annos . . ., alii vero mancipibus ementibus, id est conducentibus, in annos centenos. Plures vero finito illo tempore iterum veneunt locanturque ita ut vectigalibus est consuetudo. —

Mancipes autem qui emerunt lege dicta ius vectigalis, ipsi per centurias locaverunt aut vendiderunt proximis quibusque possessoribus. In his igitur agris quaedam loca propter asperitatem aut sterilitatem non invenerunt emptores; itaque in formis locorum talis adscriptio, id est 'in modum conpascuae',
117. aliquando facta est, et 'tantum con|pascuae'; quae pertinerent ad proximos quosque possessores, qui ad ea attingunt finibus suis. —

Divisi et adsignati agri sunt, qui veteranis aliisve personis per centurias certo modo adscripto aut dati sunt aut redditi, quive[7] veteribus possessoribus redditi commutati-

---

137,19: nec tantum occupaverunt, quod colere potuissent, sed quantum in spem (spe *libri)* colendi reservavere.

1) *Sicul. 136,14:* Ut — Romani omnium gentium potiti sunt, agros ex hoste captos in victorem populum partiti sunt; alios vero agros vendiderunt, ut Sabinorum ager qui dicitur quaestorius, eum limitibus actis diviserunt — atque ita per quaestores populi Romani (populo Romano *libri)* vendiderunt. — 2) [*fuit fere:* p. R. voluit: quod quidam.] — 3) non tamen] nocet enim non *proposuit Lachmann.* [*Magis exciderit* videmus *vel simile vocabulum.* Th. M.] — 4) [pertinent scilicet *scripsi ego,* pertipertinentes *libri.* Th. M.] — 5) [partitique ac] *scr.* postquam. Th. M.] — 6) quamve *Rigaltius,* quam uero *libri.* — 7) redditi quibus *libri* [*deleto voc.* redditi *scr.* qui. Th. M.]

que pro suis sunt[1]. Hi agri leges accipiuntab his, qui veteranos deducunt, et ita propriam observationem eorum lex data praestat.

2. De controversiis agrorum.

Frontinus liber I.

Materiae controversiarum sunt duae, finis et locus; — ge- 9.
nera sunt controversiarum XV[2]:

(1) De positione terminorum controversia est inter 10.
duos pluresve vicinos; inter duos, an rigore sit ceterorum sive rationis[3]; inter plures, trifinium faciat an quadrifinium. — *F. 39. A. 70.*

(2) De rigore[4] controversia est —, quotiens inter duos 11.
pluresve terminos ordinatos, sive quae alia signa, secundum legem Mamiliam intra quinque pedes agitur. *F. 37. 41. A. 72.*

(3) De fine similis est controversia; — nam et eadem 12.
lege continetur et de quinque pedum agitur latitudine[5]. — *F. 37. 41. A. 72. H. 126.*

(4) De loco controversia est, cum quid[6] excedit supra[7] 13.
scriptam latitudinem, cuius modus a petente[8] non proponitur[9].

---

1) *Sicul. 155,4:* captus — ager ex hoste victori militi veteranoque est adsignatus —. Nec tamen omnibus personis victis ablati sunt agri; nam quorundam dignitas aut gratia aut amicitia victorem ducem movit, ut eis (ei *cod.)* concederet agros suos; — inscriptiones itaque in centuriis sunt tales: — 'adsignatum illi tantum'; inde subscriptum est nomen cui concessum est, inscriptione tali: 'redditum illi tantum'; praeterea scriptum est et: 'redditum et commutatum pro suo', quod ideo fit, quoniam particulas quasdam agrorum in diversis locis habentes duo, quibus agri reddebantur, ut continuam possessionem haberent, modum pro modo (modum *libri)* secundum bonitatem taxabant, et in locum eius, quod in diverso erat, maiorem partem accepit. *Cf. Lex agr. 80.* — 2) *Frontinus omnes has controversias bis tractat, libro I brevi definitione, libro II accuratiore disputatione, quam Agennius fusius repetit; Hyginus sex tantum controversiarum genera explicat. Quos auctores ad unamquamque controversiam adnotavi.* — 3) rationis *vel* rationes *libri*, ratione si *Lachm.* — 4) *Balb. 98,6:* rigor est, quidquid inter duo signa veluti (uel *libri plerique*) in modum lineae rectum perspicitur (praespicitur *vel* prospicitur *libri*). — 5) *Agg. 12,12:* De fine — lex Mamilia quinque aut sex pedum latitudinem praescribit. — 6) cum quid] *Lachm.*, quidquid *libri.* — 7) supra *Guelf.*, quidquid *Arc.* — 8) ad patentem *libri.* — 9) *Ad controversiam de fine et de loco spectant C. 3,39,3.5; cf. Isid. 2,25,11. Rud. § 75. 76.*

— *F. 43. A. 74. H. 129.* — *(Cf. Front. 44,4:* 'De[1] loco, si possessio petenti firma est, etiam interdicere licet[2], dum cetera ex interdicto diligenter peragantur[3]: magna enim alea est litem ad interdictum deducere, cuius est executio perplexissima[4]. Si vero possessio minus firma est, mutata formula iure Quiritium peti debet proprietas loci.')

(5) De modo controversia est in agro adsignato; agitur
14. enim de antiquorum nominum propria defensione; — et in ceteris agris de modo fit controversia, quotiens promissioni modus non quadrat. *F. 45. A. 75. H. 131.*

15. (6) De proprietate controversia est plerumque: ut in Campania cultorum agrorum silvae absunt in montibus ultra quartum aut quintum forte vicinum; propterea[5] proprietas ad quos fundos pertinere debeat disputatur[6]. Est et pascuorum proprietas pertinens ad fundos, sed in commune, propter quod ea conpascua multis locis in Italia communia[7] appellantur,
16. quibusdam provinciis pro indiviso[8]. | Nam et per hereditates aut emptiones eius generis controversiae fiunt, de quibus iure ordinario litigatur. *F. 48. A. 78.*

(7) De possessione controversia est, de qua ad interdictum hoc est iure ordinario litigatur.[9] *F. 49. A. 80.*

(8) De alluvione fit controversia fluminum infestatione. *F. 49. A. 82.* — *Hyg. 124,4:* De alluvione observatio haec est, numquid de occupatoriis ageretur agris, et[10] quidquid vis aquae abstulerit, repetitionem nemo habebit. Quae res necessitatem ripae muniendae iniungit, ita tamen, ne alterius damno quicquam faciat, qui ripam muniet[11]. Si vero in divisa et adsignata

1) hoc *ins. Arc.* — 2) *Ideo Ulp. in commentario ad interdictum U. P. (l. 69 ad ed.) tractavit de* loco; *unde D. 50,16,60.* — 3) peraguntur *Arc.* — 4) perpexissimas (s *deleta) Arc.* — 5) propterea *Guelf., om. Arc.* — — 6) discutiatur *Guelf., deficit Arc.* — 7) *Front. 48,23:* in Etruria communalia vocantur. — 8) pro indiuisa *libri.* — 9) *Cf. supra controv. 4.* — *Agg. 16,18:* De possessione — per interdictum, hoc est iure ordinario, litigatur; hoc non est disciplinae nostrae iudicium, sed apud praesidem provinciae agitur, — sicut lex ait: 'nisi de possessionis statu quaestio fuerit terminata, non licet mensori praeire ad loca'. — 10) haec est num quid (haesit non quod *Arc.,* est si haec si in *Guelf.)* de occ. ageretur (agitur *Guelf.)* agris et (sed *Arc., om. Guelf.)* quidquid *libri* [*praestat fortasse:* haec est: si de occupatoriis agitur agris, quidquid *cet.* Th. M.] — 11)

regione tractabitur, nihil amittet possessor, quoniam formis per centurias certus cuique modus adscriptus est. Circa Padum autem cum ageretur, quod flumen torrens et aliquando tam violentum decurrit, ut alveum mutet et multorum late agros trans ripam, ut ita dicam, transferat, saepe etiam insulas efficiat[1], Cassius Longinus, prudentissimus vir, iuris auctor, hoc statuit, ut quidquid aqua lambiscendo abstulerit, id possessor amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet; si vero maiore vi decurrens alveum mutasset, suum quisque modum agnosceret, quoniam non possessoris neglegentia sed tempestatis violentia abreptum apparet[2]; si vero insulam fecisset, a cuius agro fecisset, is possideret; aut[3] si ex communi, quisque suum reciperet.

(9) De i u r e t e r r i t o r i i controversia est de his, quae 17.
ad ipsam urbem pertinent, sive quid intra pomerium eius urbis erit, quod a privatis operibus optineri non oportebit. — *F. 52. A. 84. H. 133.*

(10) De s u b s i c i v i s controversia est, quotiens aliqua 20.
pars centuriae sive tota non est adsignata et possidetur. — *A. 81. H. 132.*

(11) De l o c i s p u b l i c i s sive populi Romani sive coloniarum municipiorumve controversia est, quotiens ea, quae neque adsignata neque vendita fuerint umquam[4], aliquis possederit, ut alveum fluminis veterem populi Romani *cet.* — *F. 54. A. 85.*

(12) De l o c i s r e l i c t i s e t e x t r a c l u s i s controversia 21.
est in agris adsignatis. Relicta autem loca sunt, quae sive

Sicul 150,24: Rivus — quotiens finem facit, appellatur 'rivo recto curvoque [*aut del. hoc voc. aut scr.* cursuque. Th. M.]'; qui si alicuius terras minutatim ex alia parte abstrahat et alii contrario relinquat, quod vocant abluvionem (alluvionem *cod.*) et alluvionem (alluvionum *cod.*), repetitio finium non datur (finium addatur *liber*); inducit (indicit *liber*) enim necessitatem riparum tuendarum, quod iuste videtur prospectum, ut terrae possessoribus salvae sint, etiam publicae utilitatis causa. Quod si (si *om. liber*) vi tempestatum rivi torrentes subito alveum cursumque (alueo cursuque *liber*) mutent, iustum (munientes tum *liber*), ut nostra fert opinio, erit, ut alvei veteris fines suos quisque obtineat.

1) efficiet ad *Arc.*, efficit ad *Guelf.* — 2) appareret *Huschke.* — 3) at *Lachmann.* — 4) umquam] quam *Arc.*, quae *Guelf.*

22. loco|rum iniquitate sive arbitrio conditoris[1] limites non acce-
perunt; haec sunt iuris subsicivorum. Extra clusa loca sunt
aeque iuris subsicivorum, quae ultra limites et ultra[2] finitimam
lineam erint. — *F. 55. A. 86.*

(13) De locis sacris et religiosis controversiae
plurimae nascuntur, quae iure ordinario finiuntur, nisi si de
23. loco|rum eorum modo agitur. — *F. 56. A. 87.*

(14) De aquae pluviae transitu controversia est,
in qua, si collectus pluvialis aquae transversum secans finem
24. in al|terius fundum influit et disconvenit, ad ius ordinarium
pertinebit; quod si per ordinationem finis ipsius agitur, exigit
mensoris interventum. *F. 57. A. 88.*

(15) De itineribus controversia est, quae in arcifiniis agris iure ordinario finitur, in adsignatis mensurarum ratione; omnes enim limites secundum legem colonicam itineri publico servire debent. — *F. 58. A. 89.* — *H. 134:* De via et[3] actu et itinere et ambitu et accessu et rivis et vallibus fossis fontibus saepe moventur contentiones: quae omnes partes non nostram, sed forensis officii, id est iuris civilis, operam exigunt; nos vero tunc eis[4] intervenimus, cum aut derigendum[5] aliquid est quaestionibus[6], aut, si forma aliqua aliquid notatum invenitur, repetendum est.

Frontinus liber II.

Satis, ut puto, dilucide [*in priore libro*[7]] genera contro-
versiarum exposui; nunc quemadmodum singulae tractari de-
beant, persequendum est. — Difficillimus autem locus hic est,
quod mensori iudicandum est; sed nec minus ille exactus, quod
35. est advocatio praestanda. Prudentiam | tamen eandem artifices
habere debent et qui iudicaturi sunt et qui advocationes sunt
praestituri. In iudicando autem mensorem bonum virum et
iustum agere decet[8], neque ulla ambitione aut sordibus moveri,
servare opinionem et arti et moribus; quidam enim per impe-
ritiam, quidam per inpudentiam peccant: totum autem hoc

1) relicta *ins. libri*, *delevit Lachm.* — 2) ultra *libri*, intra *Goesius prob. Lachmanno.* — 3) uiae *libri.* — 4) eis] est *libri.* — 5) defigendum *libri.* — 6) est quaest. est *libri.* — 7) in pr. libro *add. Lachmann.* — 8) debet *vel* debent *libri.*

iudicandi officium. et hominem et artificem exigit egregium. Erat aequissimum et in advocatione[1] eandem fidem exhiberi a mensoribus; sed hoc possessores aequo animo ferre non possunt: nam cum his veritas exposita est, adversus sinceritatem artis facere cogunt[2].

1) aduocationem *libri.* — 2) cogant *libri.*